Josef Karo

[Josef Karo]

Die Ritual-Gesetze der Israeliten.

Enthaltend:

Die Vorschriften, Verhaltungsregeln und Gesetzbestimmungen für alle Verhältnisse des gottesdienstlichen Lebens.

Aus dem

Schulchan Aruch: „Orach Chajim“.

שֻׁלְחָן עָרוּךְ אוֹרַח חַיִּים.

Mit Punktation des Textes und getreuer, deutscher Uebersetzung, nebst erläuternden Zusätzen und erklärenden Anmerkungen.

Ein Buch

für

Synagoge, Schule und Haus.

Zum ersten Male herausgegeben

von

Julius Dessauer,

Rabbi, Herausgeber des übersetzten und punktirten Raschi-Commentares zu den fünf Büchern Moses, u. m. dgl.

Ofen, 1869.

Aus der kön. ung. Universitäts-Buchdruckerei.

שֻׁלְחָן עָרוּךְ.

בּוֹ יְבוֹאָרוּ

כָּל הַמִּצְוֹת וְחוֹבוֹת הָאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי, וְדֶרֶךְ הָאֱמוּנָה אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ, וְהַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם, חַיֵּי עַד:

הֲלֹא הֵמָּה

הַדִּינִים וְהַהֲלָכוֹת הַנִּצְרָכִים לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת מִסֵּפֶר

שֻׁלְחָן עָרוּךְ אוֹרַח חַיִּים.

אֲשֶׁר יָצָא לָאוֹר בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה

בִּנְקוּדוֹת וְצִיּוּנִים וּבְתַרְגּוּם אַשְׁכְּנַזִּי עִם הוֹסָפוֹת וְהֶעָרוֹת,

מִמֶּנִּי

יהודה הלוי דעסויער.

עבד ה' ועבד התורה והעבודה. בעל המתרגם והמוציא לאור

תורת ה' תמימה

עם פירוש רש"י מתורגם ומנוקד, עם הוספות והערות. — בעל המחבר ס' „אוצר פניני התלמוד" וכו'.

אָפֶעְן,

בשנת רב בְּרָכוֹת לבית ישראל לפ"ק.

Inhalts-Verzeichniß.

לוּחַ הָעִנְיָנִים.

Kapitel.

1. Über das Verhalten u. Ehren der Feier- und Festtage.
2. Die Festtage Gottes mit freudigem Herzen zu feiern.
3. Werkthätigkeit bei Genußbreitung am Jom-Tov.
4. Was vor Jom-tov-Eintritt vorzunehmen ist.
5. Was am Jom-tov zu üben verboten ist.
6. Vom Ausscheiden einer Sache aus der andern.
7. Verbot des Auf- oder Einfangens am יו״ט.
8. Vom Brennen-Befördern, Anzünden und Auslöschen.
9. Lasten Tragen, Dinge die als מוקצה u. als am יו״ט entstanden, verboten.
10. Vom Backen, Zubereiten u. s. w. am יו״ט.
11. Früchte u. dgl. die man einem Isr. am יו״ט bringt.
12. Gewerbsgeschäft, Kaufen, Verkaufen u. dgl am יו״ט.
13. Das vergemeinschafte Speise-Bereiten, Eruv tavschilin.
14. Der Segensspruch der Kohanim (Duchan).

סִימָן.

א. הַנְהָגַת הַמּוֹעֲדִים.
ב. דִּינֵי שִׂמְחַת יוֹם טוֹב.
ג. דִּין מְלֶאכֶת אוֹכֶל נֶפֶשׁ.
ד. מְלָאכָה שֶׁאֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָהּ מֵעֶרֶב יו״ט.
ה. מְלָאכוֹת הָאֲסוּרוֹת בְּיוֹם טוֹב.
ו. דִּין בּוֹרֵר בְּיוֹט.
ז. דִּין צֵידָה בְּיו״ט.
ח. דִּין מְכַבֶּה וּמַבְעִיר.
ט. דִּין הוֹצָאָה בְּיו״ט, וּמוּקְצֶה, וְנוֹלָד.
י. הָאוֹפֶה, וְצָרְכֵי הָאֲפִיָּה, וְתִקּוּן כֵּלִים.
יא. פֵּרוֹת וְדָגִים שֶׁהוּבְאוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּיו״ט.
יב. אִסּוּר מִקָּח וּמִמְכָּר, וּשְׁבִיתַת בְּהֵמָה בְּיוֹט.
יג. דִּינֵי עֵירוּב תַּבְשִׁילִין.
יד. הִלְכוֹת נְשִׂיאַת כַּפַּיִם.

Inhalts-Verzeichniß.

Kapitel.

15. Die Halbfesttage (Chol ha-moed).
16. Gewärbsgeschäft, Körpermühen an Chal ham-moed.
17. Gesetzbestimmungen für das פסח-Fest.
18. Über das מצות-Backen, u. das פסח Mehl.
19. Geeignet Wasser für die Mazzos.
20. Vom Kneten u. Mazzos-Verfertigen.
21. Über das Wegräumen des Chometz.
22. Dinge, welche man vor פסח wegräumen muß.
23. Vom Glühen und כשר'ן für das Pessach-Fest.
24. Über das Verkaufen des Chometz.
Formular eines Vertrages zum Chometz Verkaufe.
25. Dinge, die zum Pessach-Gebrauch verboten sind.
26. Vorschriften, den Rüsttag des פסח betreffend.
27. Auslösen d. männl. Erstgebornen.
28. Vom ערב פסח, der auf einen Sabbat fällt.
29. Häusliche Festfeier für die beiden פסח-Abende.
30. Häusliche Familienfeier für die פסח-Abende. nebst Erklärung der Chad-Gadja's.
31—39. Gebetordnung für das Pessach-Fest.
39. Von d. S'firoh überhaupt u. s. w.
40. Das Wochenfest (Schwuoß).
41. Vorgeschriebene Fasttage.
42. Freiwilliges Fasten.
Kaddisch und Jahrzeit am Sterbetag der Eltern.
43. Vorschriften über 17. Tamuß bis 9. Av.
44. Vorschriften für Erev tischah beav.
45. Vorschriften für den 9. Av.

לוּחַ הָעִנְיָנִים.

סימן.

טו. הִלְכוֹת חוֹל הַמּוֹעֵד.
טז. מִקָּח וּמִמְכָּר וְדִין הוֹצָאָה בְּחוֹה״מ.
יז. הִלְכוֹת פֶּסַח.
יח. דִּינֵי הַמַּצּוֹת וְקֶמַח שֶׁל פֶּסַח.
יט. דִּין מַיִם שֶׁלָּנוּ.
כ. דִּינֵי הַלִּישָׁה וַאֲפִיַּת הַמַּצּוֹת.
כא. דִּינֵי בְּדִיקַת חָמֵץ.
כב. דְּבָרִים הַצְּרִיכִים לְבָעֵר לִפְנֵי פֶּסַח.
כג. דִּינֵי הַגְעָלָה.
כד. דִּין מְכִירַת חָמֵץ.
נוֹסַח שְׁטַר מְכִירַת חָמֵץ.
כה. דְּבָרִים הָאֲסוּרִים בְּפֶסַח.
כו. דִּינֵי עֶרֶב פֶּסַח.
כז. הִלְכוֹת פִּדְיוֹן הַבֵּן.
כח. עֶרֶב פֶּסַח שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת.
כט. הֲכָנַת הַסֵּדֶר לְלֵילֵי חַג פֶּסַח.
ל. סֵדֶר לֵיל פֶּסַח. עִם בֵּיאוּר וְתַרְגּוּם עַל חַד גַּדְיָא.
לא—לט. סֵדֶר הַתְּפִלּוֹת לְחַג הַפֶּסַח.
לט. הל׳ סְפִירַת הָעוֹמֶר וִימֵי הַסְפִירָה.
מ. חַג הַשָּׁבוּעוֹת.
מא. הל׳ תַּעֲנִית צִבּוּר.
מב. הל׳ תַּעֲנִית יָחִיד.
אֲמִירַת קַדִּישׁ „וְדִין יאַהרצייט“.
מג. דִּינִים הַנּוֹהֲגִים מי״ז בְּתַמּוּז עַד ת״ב.
מד. דִּינֵי עֶרֶב תִּשְׁעָה בְּאָב.
מה. הל׳ תִּשְׁעָה בְּאָב.

Inhalts-Verzeichniß.

Kapitel.

46. Für ת״ב, der auf Sabbat oder Sonntag fällt.
47. Über d. trauernde Andenken an die Zerstörnng Jerusalems.
Belehrung bei Trauer-Vorfällen.
48. Für die Bußtage im Monat Elul.
49. Über den geeigneten Schofar.
50. Vorschriften für das Neujahrsfest. ר״ה
51. Von den 10 Bußtagen.
52. Vorschriften für erev jom kippur.
53. Vom Abende des Versöhnungs-Festes.
54. Vorschriften für den Versöhnungstag.
Dienstfeierlichkeit d. Hohepriesters am Versöhnungstage.
55. Vorschriften für das Laubhüttenfest.
56. Über das Verweilen in der Szukko.
57. Von dem Fest-Strauße (Lulav).
58. Das Zurhandnehmen des Feststraußes.
59. Gebetordnung für das Laubhüttenfest.
60. Der große Hosanah-Tag; das Beschluß- und Thora-Freudenfest.
61. Das Tempelweih-Fest (Chanuko).
62. Vom Beten und Thora-Verlesen am Tempelweihfest.
63. Die gebotene Pfostenschrift. (M'susa).
64. Von den vier Parschijoth. (שקלים. זכר. פרה. החודש)
65. Das Ablesen der M'gillo. — Vorschriften für das Purim-Fest.
66. Vom Senden wohlschmeckender Speisen an Verwandten und Freunden. — Vom häuslichen Freuden-Mahle am Purim-Feste.

לוח הענינים.

סימן

מו. ת״ב שחל בשבת או בא׳ בשבת.
מז. לעשות זכר לחורבן.
דיני אבלות.
מח. דיני חדש אלול.
מט. קצת דיני שופר של ר״ה.
נ. הל׳ ראש השנה.
נא. דיני עשרת ימי תשובה.
נב. דיני ערב יום כפור.
נג. סדר ליל יום הכפורים.
נד. הלכות יום הכפורים.
סדר העבודה.
נה. הלכות סוכה.
נו. דין ישיבת הסוכה.
נז. הלכות לולב ושאר המינים.
נח. דין נטילת לולב.
נט. סדר התפלות לחג הסכות.
ס. דיני הושענא רבה, שמיני עצרת. ושמחת תורה.
סא. הלכות חנוכה.
סב. סדר התפלות והקריאה לימי חנוכה.
סג. הלכות מזוזה.
סד. סדר ארבע פרשיות.
סה. הלכות מגילה ודיני פורים.
סו. דין משלוח מנות וסעודת פורים.

הִלְכוֹת יוֹם טוֹב.

א. הַנְהָגַת הַמּוֹעֲדִים:

תָּנוּ רַבָּנָן: חַיָּב אָדָם לְשַׂמֵּחַ אֶת בֵּיתוֹ בָּרֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר. וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ וכו׳ — (פ׳ ערבי פסחי׳ דף ק״ט). הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא (אבות ג, י״א).

1. Über das Verhalten und Ehren der Feier- und Festtage.

„Es lehren unsere Weisen: Jeder Mensch soll pflichtgemäß seine Hausgenossen am Festtage erfreuen, und selbe ihnen wie möglich angenehm zu machen suchen; denn es heißt: (Mos. 5, 16, 13) "Du sollst dich freuen an deinem Feste, und" s. w. (Pesachim 1·9) — „Wer die Feste gering schätzt, der bringt sich um ein Stück Jenseits" (Aboth 3. 11). —

א הֶחָכָם שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָ״הַ אָמַר בְּקֹהֶלֶת: לֵךְ אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ. יָדוּעַ הוּא, כִּי יֵשׁ בְּכִתּוֹת בְּנֵי אָדָם דֵעוֹת חֲלוּקוֹת בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁי״ת. מֵהֶם מְסַגְּפִים עַצְמָם, וְאֵינָם רוֹצִים לֵהָנוֹת מִן הַדְּבָרִים הַגּוּפִים וּפוֹרְשִׁין עַצְמָם מִכֹּל; וְכָל זֶה אֵינוֹ דֶרֶךְ יְשָׁרָה. וְאֵין זֶה כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא יִת׳, כִּי: "לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ„: — וְיֵשׁ כַּת אַחֶרֶת, עוֹשָׂה בְּהֵפּוּךְ שֶׁהוֹלְכִין אַחַר הַהֲנָאוֹת וּמַשְׁלִיכִים עֲבוֹדַת

§ 1. Salomo der Weise sagt: (Pred. 9. 7.) „Geh' iß mit Freuden dein Brod, und trinke mit fröhlichem Herzen deinen Wein, denn der Herr hat längst wohlgefällig aufgenommen deine Werke" — Bekanntlich sind die Menschen in Bezug auf die Dienstergebenheit gegen Gott getheilter Ansicht. Viele unter ihnen glauben darin den Gottesdienst vollziehen zu können, wenn sie überhaupt ein Märtyrer Leben führen, sich immerfort kasteien und selbst jeden nothwendigen Genuß des Körpers willkührlich entsagen, welches Verhalten aber gerade gegen den Willen Gottes ist (* der — wie Jesajás (Kap. 45, V. 18) sagt: — „die Welt nicht zu einer Oede geschafen, sondern zum Bewohnen sie gebildet hat". Andere gibt es wieder, die gerade das Entgegengesetzte üben, die nur der Sinnenlust fröhnen, und nur den Erdenvergnügungen nachjagen, Gott und Religion aber gleichgiltig, fast

*) Worauf schon Salomo hindeutet, wenn er sagt: (Spr. 11, 17) „Der Wohltätige thut sich selber wohl; der Hartherzige thut sich selber weh".

ה' יִתְבָּרֵךְ אַחַר גֵּיוָם, וְזֶהוּ פְּחוּתָה מִן הָרִאשׁוֹן׃ —

ב אֲבָל הַנִּרְאֶה מִתּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה וּמִדִּבְרֵי חז"ל, הוּא לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ הַמְּצוּעַ, כִּי השי"ת הִרְכִּיב הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה רוּחָנִית בְּגוּף, שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו, וְיֵשׁ לְכָל אָדָם לָתֵת חֵלֶק לְכָל א' וא'׃ חֵלֶק לִנְשָׁמָה בַּעֲבוֹדַת הָאֵל, לָבוֹא לְהִתְפַּלֵּל, וְלִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה, וּלְקַיֵּם הַמִּצְוֹת׃ — וְחֵלֶק לַגּוּף, אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה מִן הַמֻּתָּר וּשְׁאָר דְּבָרִים; וּמִי שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ זֶה, מְבַטֵּל כַּוָּנַת הַבְּרִיאָה׃ וְזוֹ כַּוָּנַת הַפָּסוּק׃ לֵךְ אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ׃ לַחְמֶךָ וְיֵינְךָ מִמַּה שֶּׁחָנָנוּ הַשֵּׁם, לֹא מֵעוֹשֶׁק וְגֵזֶל, וְיֶהֱנֶה מֵהֶם כְּפִי הַצּוֹרֶךְ וְהִסְתַּפְּקוּת׃

ג וְכָל שֶׁכֵּן בִּזְמַן הַמּוֹעֲדוֹת׃ שֶׁבָּהֶן מִצְוָה מִן הַתּוֹרָה שֶׁיֹּאכַל אָדָם בְּשִׂמְחָה, כְּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב׃ "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ"׃ וְחוֹבָה עָלֵינוּ לַעֲבוֹד הַשֵּׁם בִּשְׁתֵּי עֲבוֹדוֹת, עֲבוֹדַת הַגּוּף וַעֲבוֹדַת הַנֶּפֶשׁ. עֲבוֹדַת הַנֶּפֶשׁ, בְּזִכְרוֹן נִפְלְאוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ וּלְקַיֵּם

wegleugnend hinter sich werfen; ein solches Betragen ist gewiß hassenswürdig und gemeinster Art zu nennen.

§ 2. Zu diesem Behufe will uns die heil. Gotteslehre, so wie unsre Weisen s. A. eines Bessern unterweisen, daß wir nämlich in allen unsern Lebensverhältnissen stets die goldne Mittelstraße einschlagen sollen, u. z. so, daß wir nach Bestimmung unsrer Schöpfung, — in Körper und Geist zusammengesetzt, eine zweifache Lebensweise — himmlisch und irdisch bekunden, und jeder derselben den ihr angewiesenen Theil zukommen lassen mögen. Die Seele nämlich findet ihre Nahrung in der Andachtsübung beim täglichen Gottesdienste, im aufmerksamen Zuhören gottesdienstlicher Vorträge und im Ausüben der Religionspflichten. — Der Körper hingegen, wird durch die Aufnahme der ihm zuträglichen, erlaubten Nahrungsmitteln u. ähnlichen Dingen gehegt, gepflegt und aufrecht erhalten. Wer daher diese Lebensweise nicht befolgt, der widerstreitet den Gesetzen und Bestimmungen, welche der Allschöpfer für die menschliche Natur angewiesen hat. Dahin mochte wohl Salomo obigen Schriftvers gedeutet haben; „Geh' iß mit Freuden dein Brod" u. s. w. Darunter wird aber keineswegs das auf unerlaubte Weise, wie etwa, durch Veruntreuung oder Gewaltthätigkeit Erbeutete, sondern vielmehr das auf ehrliche und redliche Weise verdiente Brod, das wir aus den Händen Gottes empfangen, verstanden; davon nur sollen wir stets in gehörigem Maaße und befriedigender Weise genießen.

§ 3. Besonders aber, wird der fröhliche Lebensgenuß an den heil. Festzeiten uns zur Pflicht gemacht, wie es diesbezüglich ausdrücklich heißt (Mos. 5, 16, 13) „Und du sollst dich freuen an deinem Feste du" u. s. w, Darunter verpflichtet uns die heil. Schrift zu einem zweifachen Gottesdieste, der, wie oben bemerkt, aus körperlichen und geistigen Pflichtübungen besteht. Der geistige Gottesdienst bekundet sich in den heiligen Festzeiten indem wir uns der großen Wohlthaten und Wunderwerke Gottes im Lob- und Dankgebete erinnern, selbe durch Wort und That uns zu verlebendigen bestreben,

אותם במעשה, ולומר לפניו שירות ותשבחות, דברי חג בחג, ודברי פסח בפסח ודברי עצרת בעצרת. (כמו שאמרו רז"ל משה תקן להם לישראל שיהיו שואלין בענינו של יום וכו' [מגילה ד"ף ל"ב].) — ועבודת הגוף להלביש א"ע במלבושי כבוד לאכול ולשתות בשמחה ובטוב לבי. וגם ישלח מנות לאין נכון לו. וכלל זה לכל שבתות ומועדים *).

und in wonnenvoller Hingebung festlich begehen. — Der körperliche Gottesdienst dagegen wird vollzogen durch reinlichen, (wenn die Verhältnisse es gestatten, auch reichlichen) Anzug und köstliche Speisen, die man mit frohem und fröhlichem Gemüthe genießt.

Nichtsdestoweniger aber darf man in den Tagen u. Stunden der Freude Derer vergessen, die traurige Tage und kummervolle Stunden haben! sondern unsre Lebens-Freuden, die uns Gott beschieden, können nur dann erhöhet und verdoppelt werden, wenn wir auch den Armen und Nothleidenden einen Theil unseres Zuflußes zu kommen lassen, sie dadurch erheitern und vergnügen, nur dann haben wir die rechte Fest- und Feiertage Gottes bestens gefeiert und in gottgeheiligter Absicht gelebt und gestrebt.

ב. דיני שמחת יום טוב:

"רבי יהושע אומר חציו לה' וחציו לכם: (פסחים ס"ט).

2. Die Festtage Gottes sollen mit freudigem Herzen gefeiert werden(**.

Rabbi Jehoschua lehrt: Man soll am jeden Feier- und Festtage die eine Hälfte des Tages Gott, und die andere Hälfte sich weihen. (Pesachim 69).

א כשם שמצוה לכבד את השבת, ולענגו, כך מצוה לכבד כל ימים טובים ולענגן. שנא': "לקדוש ה' מכבד". וכל ימים טובים נאמר בהם: מקרא קדש.

ב איזהו כבוד? זה שאמרו חז"ל

§ 1. So wie es göttliches Gebot ist, den Sabbat ehrenvoll zu feieren, und an demselben vergnügt zu leben, ebenso ist es göttliches Gebot, alle vorgeschriebenen Feier- und Festtage in Ehren zu halten, und sie festlich zu begehen, denn es heißt: (Jes. 58, 13) „Als ein Heiligthum Gottes geehrt" (*** (sollst du es das Fest feiern,) wobei es diesbezüglich heißt: (Mos. 3, 23, 2) מקרא קודש „Fest" Verkündigung „Ausrufen der Fest-Heiligkeit".

§ 2. Was heißt man: Den Feiertag in Ehren halten? — Unsre Weisen

---

*) עכ"ל ס' הברכה.

**) Der Ausdruck יום טוב für Fest- oder Feiertage findet sich vor im Buche Samuel 1. Theil, Kap. 25, V. 8. „כי על יום טוב באנו „Denn zu einem festlichen Tage sind wir gekommen" — desgl. Esther 9, 19 „ומשתה ויום טוב" u. m. dgl.

***) וקראת לשבת עונג. זה שבת, לקדוש ד' מכובד, זה יו"כ, וכבדתו, זה יו"ט ראשון, מעשות דרכיך, זה חוה"מ, [כויקרא רבה].

שֶׁמִּצְוָה עַל הָאָדָם לְגַלֵּחַ בְּעֶרֶב יו"ט, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָרֶגֶל כְּשֶׁהוּא מְנֻוָּל· וְכֵן מִצְוָה לִרְחוֹץ בְּחַמִּין, וְלָחוֹף רֹאשׁוֹ, וְלִטּוֹל צִפָּרְנָיו בְּעֶרֶב יו"ט כְּמוֹ בְּעֶ"שׁ· וְכֵן מִצְוָה לָלוּשׁ פַּת בְּבֵיתוֹ בְּעֶרֶב יו"ט לִכְבוֹד יו"ט כְּמוֹ בְּעֶ"שׁ· — (וְכֵן אָסוּר לֶאֱכוֹל בְּעֵיו"ט מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה כְּמוֹ בְּעֶ"שׁ)· וְכֵן הַדִּין בְּיו"ט רִאשׁוֹן שֶׁהוּא עֶרֶב יו"ט שֵׁנִי·

ג אֵיזֶהוּ עֹנֶג? זֶה שֶׁאָמְרוּ חז"ל, שֶׁחַיָּב לֶאֱכוֹל בְּיו"ט בְּכָל יוֹם שְׁתֵּי סְעוּדוֹת אַחַת בַּלַּיְלָה וְאַחַת בַּיּוֹם· אֲבָל סְעוּדָה שְׁלִישִׁית אֵין נוֹהֲגִין בּוֹ· וְחַיָּב לְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן קוֹדֶם כָּל סְעוּדָה, וְיִבְצַע עַל שְׁתֵּי כִּכָּרוֹת שְׁלֵמוֹת כְּמוֹ בְּשַׁבָּת, וְיַרְבֶּה בְּבָשָׂר וְיַיִן וּמִגְדָּנוֹת כְּפִי יְכָלְתּוֹ·

ד אַעַ"פ שֶׁהָאֲכִילָה וְהַשְּׁתִיָּה בְּמוֹעֲדוֹת הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, לֹא יִהְיֶה אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ· שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר· עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ, וּכְבַר פֵּירְשׁוּ רז"ל: „חֶצְיוֹ לַה' וְחֶצְיוֹ לָכֶם"· לְפִיכָךְ צְרִיכִין לַעֲסוֹק גַּם בַּתּוֹרָה·

ה חַיָּב אָדָם לְשַׂמֵּחַ אֶת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו וְכָל הַנִּלְוִים אֵלָיו בְּכָל מִינֵי מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, כְּפִי יְכוֹלְתּוֹ —·

trafen die Anordnung, daß das Erscheinen der Persönlichkeit ein festliches sei, um mit Würde und Anstand dem Feste sich anschicken zu können. Darum lasse ערב יום טוב das Haar abscheeren, wasche den Körper rein, damit nichts Verunzierendes am Festtage an dir erblickt werde, und du rein und festlich erscheinest, wie zum Empfang des Sabbates. Deine Behausung sei bestmöglichst geordnet; auch backe Jeder besondere Brode לכבוד י. ם טוב — dasselbe Verhalten gilt auch für den Rüsttag (ערב יו"ט) der zweiten Festtage (יו"ט שני).

§ 3. Wie wird der יו"ט mit Vergnügen gefeiert? Dies kann nach unsern weisen Gelehrten geschehen: Durch Abhaltung zweier Mahlzeiten an einem jeden Tag יום טוב, u. z. soll die erste bei Tag, die zweite aber in der Nacht abgehalten werden. Eine dritte Mahlzeit, (wie am Sabbat) ist am יו"ט nicht üblich. Kiddusch über einen mit Wein gefüllten Becher vor jeder Mahlzeit ist Pflicht, ebenso das מוציא Sagen über zwei ganze Brode, wie am שבת —. Man pflege sich am יו"ט durch köstliche Speisen nnd thue sich gütlich durch mancherlei Ergözungen und Vergnügungen (*.

§ 4. Obgleich man durch das Essen und Trinken an den Feiertagen ein göttliches Gebot vollzieht, so darf deshalb das vergnügte Körperleben allein nicht die Hauptsache des Festes ausmachen; sondern man befolge hierbei die Weise unsrer gelehrten Rabbinen: Die eine Hälfte des Tages sei dem Gottesdienste, die andere hingegen dem vergnügten und fröhlichen Leben gewidmet. Daher beschäftige man sich am יו"ט auch mit dem Studium der תורה.

§ 5. Jeder Isr. ist verpflichtet, das Fest sich, seiner Frau und allen seinen Tisch- und Hausgenossen, durch köstliche Speisen, festliche Kleider u. dgl.

---

*) Nur darf das Vergnügen nicht in Uebermaaß und Ausschweifung, und der Aufwand desselben nicht in Verschwendung ausarten, so daß ein Vergnügungstag das in Mühe und Schweiß von mehrern Tagen Erworbene nicht verzehre!

וגם ירבה להלביש בגדים נאים ותכשיטים לו, לאשתו ולבני ביתו יותר מבשבת. וכשהוא אוכל ושותה, חיב להאכיל גם לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים. שנאמר: „והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך". אבל מי שנועל דלתי ביתו ואוכל ושותה הוא ואשתו ובניו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו. ועליו אמר שלמה: „ורחמי רשעים אכזרי": (משלי י"ב, י).

ו במוצאי יו"ט לחול או לחול המועד אומר בתפלה „אתה חוננתנו" ומבדיל על הכוס. אבל לא על הנר ולא על הבשמים.

ז נוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום שלאחר החג בכל שלש רגלים. והוא אסרו חג*) ונוהגין שאין מתענין בו, אפילו חתן וכלה ביום חפתן. ולא יאהרצייט: כ"א כל איש יעבוד את ה' בשמחה.

Vergnügungen nach Vermögens-Zustand angenehm zu machen und ihnen wahre Freude zu bereiten. Er lasse auch die verlassenen Fremden, so wie andere Nothdürftige an seinem Tische Theil nehmen, wie es die heil. Schrift ausdrücklich befiehlt (Mos. 5, 13) „Du sollst dich freuen an deinem Feste du u. s. w. der Levi und der Fremdling und die Waise und die Wittwe" u. s. w. — Wer aber selbstsüchtig dem Essen und Trinken nur mit seinen Tischgenossen sich überlässt, den Armen, Betrübten und Nothleidenden aber hartherzig Thür und Thor verschließt, so heißt dies keineswegs ein gottgefälliges Mahl, sondern blos ein Leib-Essen, auf welchen Salomo (Spr. 12, 10) sagt: „Das Herz der Gottlosen ist grausam."

§ 6. Zu מעריב beim Ausgange des Feiertages (מוצאי יו"ט) worauf ein allgemeiner Werktag, oder ein Halb-Fest (חוה"מ) folgt, wird im ש"ע-Gebete אתה חוננתנו gesagt — Nach ש"ע und עלינו-Gebet wird הבדלה-Segen blos über ein gefülltes כום gesprochen —. הבדלה-Licht und בשמים (Geruchs-Spezereien zu Havdolo) wird zu מוצאי יו"ט nicht gebraucht.

§ 7. Es ist üblich, daß man auch Tags nach יו"ט, nämlich, den Tag nach den drei Jahresfesten, den man אסרו חג (Jßru-Chagg) nennt, ein kleines Fest veranstalte, und sich dabei recht vergnügt. — Demzufolge wird an solchem Tage kein Fasten vorgenommen, selbst Brautleute am Hochzeittage sind davon befreiet; auch Jahrzeit-Tag wird nicht gefastet, wenn er auf einen אסרו חג fällt.

ג. דין מלאכת אוכל נפש.

א כל מלאכה שאסורה לעשותה

3. Über Werkthätigkeit bei Genußbereitung am Jom-tov.

§ 1. Jede Werkthätigkeit, die am

---

*) ונקרא אסרו חג, לפי שבזמן שבית המקדש היה קיים, היה אז יום הקרבת קרבן, שהיו יקריבין אז עולת ראייה, מפני שלא היה מקריבין כיו"ט עצמו, לפי שאין בהם שום צורך אוכל נפש, ואפשר להקריבן לאחר יו"ט.

בְּשַׁבָּת, אָסוּר לַעֲשׂוֹתָהּ בְּיו״ט. וּכְמוֹ שֶׁבְּשַׁבָּת אָסוּר לַעֲשׂוֹת אֲפִי׳ ע״י א״י, כְּמוֹ כֵן בְּיו״ט. וּכְשֵׁם שֶׁאָדָם מְצֻוֶּה עַל שְׁבִיתַת בְּהֶמְתּוֹ בְּשַׁבָּת, כַּךְ הוּא מְצֻוֶּה בְּיו״ט.

ב וְאֵין בֵּין יו״ט לְשַׁבָּת אֶלָּא אוֹכֶל נֶפֶשׁ בִּלְבָד. שֶׁנֶּאֱמַר: אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם. דְּהַיְינוּ, לִישָׁה, אֲפִיָּה, שְׁחִיטָה, וּבִשּׁוּל, וְהוֹצָאָה, וְהַבְעָרָה מֻתָּרִים בְּיו״ט, גַּם שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ אוֹכֶל נֶפֶשׁ, אֶלָּא לְצוֹרֶךְ אַחֵר.

ג וְכָל הַנִּזְכָּר אֵינוֹ מֻתָּר אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ הַיּוֹם. וְלֹא לְמָחֳרַת יו״ט. וְיֵשׁ לְהַחְמִיר שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אֶלָּא מַה שֶּׁצָּרִיךְ לוֹ עַתָּה לְאוֹתָהּ סְעוּדָה, אֲבָל לֹא יַעֲשֶׂה לְצוֹרֶךְ מָחָר, וּמִכָּ״שׁ לְהָכִין מִיו״ט לְחוֹל.

ד כָּל הַמְּלָאכוֹת הַמֻּתָּרוֹת לַעֲשׂוֹתָן בְּיו״ט, זֶהוּ דַּוְקָא לְצוֹרֶךְ אוֹתוֹ הַיּוֹם, אֲבָל לְהָכִין מִיּוֹם רִאשׁוֹן לְיוֹם שֵׁנִי (אֲפִילוּ בְּר״ה) וּמִכָּ״שׁ לְיוֹם חוֹל, אָסוּר. אַךְ אִם הוּא צָרִיךְ לְבַשֵּׁל בִּשְׁבִיל הַיּוֹם מֻתָּר לוֹ לָקַחַת

שבת zu üben verboten ist, ist auch am יום טוב untersagt. Dies Verbot erstreckt sich auch selbst auf den nichtisr. Diener, dass selber ebenso wie am שבת, auch am יו״ט von ihm nicht verrichtet werden darf. Jede Bearbeitung mit dem Hausthiere ist am יו״ט gleich wie am שבת untersagt.

§ 2. Der Jom-tov-Charakter unterscheidet sich von dem der Sabbat-Feier blos durch die an demselben gestattete, natürliche Genuß-Bereitung, (אוכל נפש) wie es hierüber heißt: (Mos. 2, 12, 16.) „Jedoch, was von irgend einer Person (* gegessen wird, dies allein kann von euch zubereitet werden"; — worunter die unumgängliche Speise-Bereitungen, wie von: Kneten, Backen, Schlachten, Kochen, Tragen und Brennen-Befördern u. dgl. die am יו״ט gestattet, zu verstehen ist, selbst wenn solche nicht blos zur Speisebereitung selbst, sondern auch irgend eine andere Gebrauchs-Bestimmung für den Feiertag haben. —

§ 3. Alles Obenerwähnte hat nur dann seine Anwendung, insofern es für die Gebrauchs-Bestimmung eines יו״ט Tages abzielt, keineswegs aber darf von denselben Verrichtungen auf einen zweiten יו״ט Tag u. dgl. Gebrauch gemacht werden. — Nach Manchen sollte in der Regel nur so viel zuzubereiten erlaubt sein, als blos für eine, abzuhaltende Mahlzeit erforderlich ist, nicht aber so viel, als auch für den andern Tag יו״ט genügen könnte; geschweige, von יו״ט auf einen gewöhnlichen Wochentag zu üben!

§ 4. Wie bereits bemerkt, ist alle Werkthätigkeit blos zur Genußbereitung für den Gebrauch eines Feier-Tages (יו״ט) gestattet, keineswegs aber vom ersten Tag יו״ט auf den zweiten, (welches selbst für die beiden Tage ראש השנה Geltung hat), um so gewisser ist das Genuß-Zubereiten am יו״ט auf einen Wochentag אסור. Jedoch kann dieses Zubereiten auch derart geschehen, dass man beim Speisebereiten für einen Tag יו״ט

*) Da es hier נפש und nicht אדם heißt, so versteht man darunter auch das, was zum Essen des Thieres zubereitet wird. (Siehe auch רש״י zur Stelle.)

קְדֵירָה יוֹתֵר גְדוֹלָה, וּלְמַלְאוֹת אוֹתָהּ בָּשָׂר וְכַיּוֹצֵא בוֹ, אַעַפ"י שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ הַיּוֹם כָּל כָּךְ, וְיוֹתִיר גַּם לַלַּיְלָה אוֹ לְמָחָר, וְדַוְקָא בְּתַבְשִׁיל בִּקְדֵירָה מֻתָּר. וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יֹאמַר בְּפֶה, שֶׁהַמּוֹתָר יִהְיֶה לְצוֹרֶךְ הַלַּיְלָה, אוֹ לְצוֹרֶךְ מָחָר, אֶלָּא יְבַשֵּׁל סְתָם; אֲבָל בִּשְׁאָר מַאֲכָלִים לֹא יוֹסִיף בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ קְצַת טִרְחָא, בְּמַה שֶׁהוּא מוֹסִיף.

ה אֲפִילוּ דָבָר שֶׁאֵינוֹ מְלָאכָה, כְּגוֹן לְהָבִיא מַיִם, אוֹ אֲפִילוּ יַיִן לְקִדּוּשׁ אוֹ לְהַבְדָּלָה אָסוּר לְהָכִין. וְכֵן אָסוּר לְהַעֲמִיד אֶת הַנֵּרוֹת בִּמְנוֹרָה אוֹ לְתַקֵּן הַפְּתִילוֹת בְּיוֹ"ט רִאשׁוֹן לְצוֹרֶךְ הַלַּיְלָה, אֶלָּא אִם הוּא צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם גַּם קוֹדֶם הַלַּיְלָה אוֹ לִכְבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת.

in einen größern Speisebehälter als Topf, u. dgl mehr Speisewaare als gewöhnlich kochen lässt, wenngleich nicht so viel auf diesen Tag gebraucht wird, nur darf man diesen Überrest nicht als ausdrückliches Abendmahl oder als Mahl für den folgenden Tag bestimmen; bei Speisen hingegen, wo die Zubereitung des Zusatzes mehr Mühe, als bei Fleisch u. dgl. verursachen würde, ist dieses nicht gestattet.

§ 5. Die Zubereitung, die nicht für denselben יו"ט-Tag gehört, ist ferner auch für den Fall untersagt, wenn auch keine eigentliche Werkthätigkeit dabei vorgenommen wird, wie z. B. Wasser schöpfen, Wein holen zum Gebrauch für קידוש und הבדלה; Lichter in den Lichtbehälter aufstecken und das Leuchten derselben für denselben Abend befördern u. dgl. es sei denn, dass die Beleuchtung noch vor Nacht-Eintritt erforderlich, oder zum Synagogen-Gebrauche dient.

ד. מְלָאכָה שֶׁאֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָהּ מֵעֶרֶב יו"ט.

א כָּל מְלָאכוֹת, אֲפִילוּ שֶׁהֵן לְצוֹרֶךְ אוֹכֶל נֶפֶשׁ, וְיָכוֹל לַעֲשׂוֹתָן מֵעֶרֶב יו"ט, מֻתָּר לַעֲשׂוֹתָן בְּיוֹם טוֹב. וְיֵשׁ מַחְמִירִין, אֲפִילוּ בְּאוֹכֶל נֶפֶשׁ עַצְמוֹ, כָּל שֶׁאֵינוֹ מֵפִיג טַעַם כְּלָל, אִם עֲשָׂאוֹ מֵעֶרֶב יו"ט. וְאִם לֹא הָיָה אֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָן מֵאֶתְמוֹל, וְיֵשׁ בּוֹ צוֹרֶךְ יוֹם טוֹב, מֻתָּר לַעֲשׂוֹתָן עַל יְדֵי שִׁנּוּי קְצַת.

4. Werkthätigkeit, die noch vor Jom-tov-Eintritt vorgenommen werden soll.

§ 1. Jede Werkthätigkeit, welche zur Genußbereitung für den יו"ט gehört und noch vor יו"ט-Eintritt verrichtet werden kann, darf am יו"ט fortgesetzt werden. Andere nehmen es strenger an, dass man darunter solche Vorkehrungen versteht, die nämlich ערב יו"ט zubereitet wurden, zur Genußbereitung des יו"ט selbst erforderlich und über יו"ט nicht Geschmacksvermindernd sind, — wenn also solche Speisebereitung vom gestrigen Tage nicht vorgenommen werden konnten, und zum bessern Genuß des יו"ט beitragen, so können diese auch יו"ט durch ein weniges Abändern verrichtet werden. —

ב בָּצֵק מְחֻתָּךְ, שֶׁמְּבַשְּׁלִין לְאָכְלוֹ עִם הָרוֹטֵב, יֵשׁ לָלוּשׁ בְּעֶרֶב יו"ט. כִּי הַיְשָׁנִים יוֹתֵר טוֹבִים. וְאִם לֹא לָשׁ מֵעֶרֶב יו"ט, יָלוּשׁ בְּי"ט עַ"יְ שִׁנּוּי, דְהַיְינוּ, שֶׁאִם דַּרְכּוֹ לָלוּשׁ עַל דַּף, יָלוּשׁ עַל מַפָּה וּכְדוֹמֶה.

ג וְגַם תַּבְשִׁיל שֶׁאֵינוֹ מִתְקַלְקֵל, כְּגוֹן פֵּרוֹת יְבֵשִׁים, מִפְּנֵי שֶׁיּוֹתֵר טוֹבִים כְּשֶׁהֵם יְשָׁנִים, יֵשׁ לְבַשְּׁלָם בְּעֶרֶב יו"ט, וּבְיו"ט בְּשִׁנּוּי קְצַת.

ד תַּבְלִין, שֶׁאִם יִטְחוֹן אוֹתָם קוֹדֶם יו"ט יָפִיגוּ טַעְמָן, מֻתָּר לְדוֹכָן בְּיו"ט עַ"יְ שִׁנּוּי. כְּגוֹן שֶׁיַּטֶּה אֶת הַמַּכְתֶּשֶׁת לִצְדָדִין, אוֹ שֶׁיָּדוּךְ עַל שֻׁלְחָן אַחֵר וּכְדוֹמֶה. וְכֵן תַּמְכָא שֶׁגּוֹרְדִין אוֹתוֹ עַל הַמּוֹרַג, לֹא יִגְרוֹד לְתוֹךְ קְעָרָה, כְּדַרְכּוֹ בְּחוֹל, אֶלָּא עַ"יְ שִׁנּוּי.

ה קאַפֶפעע אֵין לִטְחוֹן בָּרֵחַיִם, אֶלָּא יָדוּכוּ בַּמְּדוֹכָה, וְעַ"יְ שִׁנּוּי, אֲבָל טוֹב יוֹתֵר לַעֲשׂוֹת הַכֹּל מֵעֶרֶב יו"ט. וּדְבָרִים שֶׁאֵינָן מְפִיגִין טַעְמָם וַדַּאי צְרִיכִין לִיזָהֵר לְדוֹכָן מֵעֶרֶב יו"ט. אַךְ אִם שָׁכַח יֵשׁ לְהַתִּיר גַּ"כֵּ עַל יְדֵי שִׁנּוּי.

§ 2. Mehlspeisen, die man der Suppe beigibt, indem man durch solche, die etwas ausgetrocknet sind, an Nahrhaftigkeit gewinnt, soll man noch vor יו"ט-Eintritt auswalken lassen. Hat man ערב יו"ט daran vergessen, so kann dies am יו"ט durch ein weniges Abändern vorgenommen werden, wenn man es z. B. für gewöhnlich auf einem dazu geeigneten Brett verrichtet, so soll man es יו"ט mittelst einer Tuch-Unterlage oder dergl. vornehmen lassen. —

§ 3. Obstsorten, wie z. B. gedörrtes Obst, oder Früchte, die etwas abgelegen, zuträglicher sind, und nicht so leicht verderben, sollen ebenfals ערב יו"ט gekocht werden; im Verabsäumungs-Falle auch יו"ט mit einigem Abändern vorgenommen werden.

§ 4. Gewürzwaare, die vor יו"ט-Eintritt gestoßen, leicht zu verriechen pflegen, kann auch am יו"ט durch weniges Abändern gestoßen werden, indem man den Mörser etwas seitwärts hält, oder den gewöhnlich bestimmten Platz derselben abändert. — Desgleichen soll Krenn, den man gewöhnlich auf sogenannten Reib-Eisen (Reiber) zerkleinert, am יו"ט nicht in dem dazu bestimmten Behälter wie an Wochentagen, sondern durch einiges Abändern, wie z. B. auf einem Tuch u. dgl. gerieben werden. —

§ 5. Kaffee soll nicht wie gewöhnlich in einer Kaffee-Mühle, sondern in einem Mörser, und mit einigem Abändern gestoßen werden. Am besten ist's, man bereite alles Diesfällige vor יו"ט — Besonders ist dies zu berücksichtigen, bei solchen Genußbereitungen, die nicht Geschmacks-vermindernd sind, dergleichen nämlich vor יו"ט-Eintritt vornehmen zu lassen. Hat man daran vergessen, so ist es auch am יו"ט mit weniger Abänderung vorzunehmen gestattet.

ה. מְלָאכוֹת הָאֲסוּרוֹת בְּיוֹם טוֹב.

א קְצִירָה. וּטְחִינָה. וּבְצִירָה.

5. Werkthätigkeit, die am Jomtov zu üben verboten ist.

§ 1. Folgende Werkthätigkeit ist

וּסְחִיטָה. וְצֵידָה. אַעַ"פּ שֶׁהֵם מְלָאכָה אוֹכֶל נֶפֶשׁ, אָסְרוּם חֲכָמִים.

ב קֶמַח שֶׁכְּבַר הָיָה מְרֻקָּד, אֶלָּא שֶׁהוּא רוֹצֶה לְרַקְּדוֹ שֵׁנִית, יֵשׁ לְרַקְּדוֹ ע"י א"י אוֹ עַל יְדֵי שִׁנּוּי, דְּהַיְנוּ שֶׁיְּרַקֵּד בַּאֲחוֹרֵי הַנָּפָה. וְקֶמַח שֶׁעֲדַיִן לֹא הָיָה מְרֻקָּד, אָסוּר לְרַקְּדוֹ אֶלָּא ע"י א"י וְשִׁנּוּי.

ג לִישָׁה מֻתָּר בְּיו"ט, וּמִכָּל מָקוֹם לֹא יָמוֹד אֶת הַקֶּמַח, דְּהַוֵי עוּבְדָא דְחוֹל, אֶלָּא יִקַּח בְּאוּמְדָּ הַדַּעַת. וְאִם אֵינוֹ מְצַמְצֵם אֶת הַמִּדָּה, אֶלָּא פּוֹחֵת אוֹ מוֹסִיף, מֻתָּר.

ד אָסוּר לְגַבֵּל טִיט בְּיו"ט, וַאֲפִילוּ ע"י א"י. וְלָכֵן אִם צָרִיךְ לָטוּחַ אֶת הַתַּנּוּר שֶׁמַּטְמִין בּוֹ לְצוֹרֶךְ שַׁבָּת צָרִיךְ שֶׁיָּכִין לוֹ טִיט מְגֻבָּל מֵעֶרֶב יו"ט. גַּם לִקַּח רֶפֶשׁ מֵהָרְחוֹב אָסוּר, אֶלָּא א"כ הֱכִינוֹ בְּעֶרֶב יו"ט וְהֵנִיחוֹ בְּקֶרֶן זָוִיּוֹת.

ה וּמֻתָּר לִתְפּוֹר עוֹפוֹת, שֶׁמְּמַלְּאִין אוֹתָן. אַךְ צָרִיךְ לִזָּהֵר לְהַכְנִיס אֶת הַחוּט בְּתוֹךְ הַמַּחַט בְּעֶרֶב יו"ט. וְאִם לֹא הִכְנִיסוֹ מֵעֶרֶב יו"ט אָסוּר לְהַכְנִיסוֹ בְּיו"ט. לְאַחַר שֶׁתְּפָרוֹ מֻתָּר לִשְׂרוֹף אֶת הַחוּט הַנִּשְׁאָר.

am י״ט zu verrichten, wenngleich zur Genußbereitung unumgänglich, von unsern weisen Gelehrten untersagt, als: Schneiden, Mahlen, Winzern, Lesen, Fangen, Fischen u. dgl.

§ 2. Mehl, welches einmal schon gesiebt worden, und man will es nochmals sieben, so kann dies durch einen Nichtisr. oder auch selbst mit wenigem Abändern, wenn man nämlich das Siebe bei Seite hält, u. dgl. geschehen. Mehl aber, das noch nicht gesiebt worden, darf keineswegs selbst, sondern durch einen Nichtisr. und mit Abänderung geschehen.

§ 3. Kneten, Walken, ist am י״ט erlaubt; das Mehl dazu darf aber nicht durch Abmessen bestimmt werden, weil dies eine Werktags-Verrichtung ist, sondern wird nur nach beiläufigem Brauche genommen. Will man indessen kein bestimmtes genaues Maaß, sondern blos beiläufig, etwas mehr oder weniger nehmen, so hat dies nichts auf sich. —

§ 4. Lehm-Bereiten am י״ט, der auf einen ערב שבת fällt, um die Speisen im Ofen am שבת warm zu behalten, ist sogar durch einen Nichtisr. verrichten zu lassen אסור; sondern es muß dies noch vor י״ט-Eintritt bereitet werden; desgleichen ist Gassen-Koth dafür zu brauchen אסור; es sei denn, daſs dies schon vor י״ט eigens dazu bereitet worden wäre.

§ 5. Geflügel, wie Haushüner, Gänse u. dgl. die man gefüllt zu bereiten pflegt, können am י״ט zugenäht werden; nur muß die Nadel mit Faden versehen noch vor י״ט-Eintritt dazu bereitet werden, indem das Einfädeln am י״ט verboten ist. Der Überrest des Fadens darf am Feuer abgebrannt werden.

ו. דִּין בּוֹרֵר בְּיו"ט.

א מֻתָּר לִבְרוֹר קִטְנִיּוֹת מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ הַיּוֹם, אֲבָל לֹא

6. Vom Ausscheiden einer Sache aus der andern.

§ 1. Hülsenfrüchte können am י״ט blos für denselben Tages-Bedarf unter

בְּנָפָה וְלֹא בִּכְבָרָה, וְגַם לֹא יִתְּנֵם לְתוֹךְ הַמַּיִם, כְּדֵי שֶׁיָּצוּף הַפְּסוֹלֶת, אוֹ הָאוֹכֶל, אֶלָּא יִבְרוֹר בְּיָד, וְיִלְקוֹט מַה שֶּׁהוּא נוֹחַ לוֹ יוֹתֵר. אִם נוֹחַ לוֹ לִלְקוֹט הַפְּסוֹלֶת, יִלְקוֹט הַפְּסוֹלֶת, וְאִם נוֹחַ לוֹ לִלְקוֹט הָאוֹכֶל, יִלְקוֹט הָאוֹכֶל׃

ב אָסוּר לִבְרוֹר פְּסוֹלֶת מִתּוֹךְ הַקֶּמַח, כְּגוֹן שֶׁנָּפַל לְתוֹכוֹ צְרוֹרוֹת, וְכַדּוֹמֶה, וַאֲפִילוּ לִבְרוֹר מִתּוֹךְ מַצּוֹת כְּתוּתוֹת אֶת הַפֵּירוּרִים אָסוּר׃

ג אֵין עוֹשִׂין חֶמְאָה בְּיו"ט, וְכֵן אֵין מַעֲמִידִין חָלָב עַל יְדֵי קֵיבָה אוֹ שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁיִּתְקַבֵּץ הֶחָלָב וְיִקְפֶּה׃

ד וְכֵן אֵין לִלְקוֹט שׁוּמָן הֶחָלָב מִן הֶחָלָב, אֶלָּא שֶׁיַּנִּיחַ מְעַט עַל הֶחָלָב הַתַּחְתּוֹנָה כְּמוֹ בְּשַׁבָּת׃

ה וְגַם זֹאת אֵינוֹ מוּתָּר אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לוֹ בַּיּוֹם, אֲבָל לְצוֹרֶךְ מָחָר אָסוּר מִשּׁוּם הֲכָנָה׃

folgenden Bestimmungen gereinigt werden: Man darf diese weder in ein Sieb, oder eine Schwinge, noch ins Wasser legen, damit die ungenießbare Beimischung, oder auch umgekehrt, die gereinigten, genießbaren Hülsen in die Höhe schwimmen sollen —; sondern man lese und sondere mit der **Hand** aus, was mit weniger Mühe verbunden ist, wenn nämlich die unreine Mischung leichter auszuscheiden ist, so reinige man blos die Beimischung; sind hingegen die genießbaren Hülsen leichter zu reinigen, so reinige und nehme man die Hülsen heraus.

§ 2. Man darf am יו"ט die ungenießbare Beimischung vom Mehle, wie Holz-Splitterchen u. dgl. nicht herausscheiden; auch sollen die Bröschen von gestoßenen מצות am פסח nicht ausgeklaubt werden.

§ 3. Butter stoßen und Käse-Waaren anzufertigen, ist wegen Genußbereitung am יו"ט untersagt.

§ 4. Man soll ferner das Obers (oder den Milch Rahm) von der Milch nicht ganz abschöpfen, sondern einen Theil derselben von oben auf die noch übrigbleibende Milch zurücklassen, (wie dies auch am שבת der Fall ist).

§ 5 Von den oberwähnten Milch-Speis-Waaren darf eigentlich nur so viel genommen werden, als man auf denselben Tag יו"ט nöthig hat, keineswegs aber ist dies Verfahren gestattet, von einem יו"ט auf den andern zuzubereiten, weil die Genußbereitung von einem יו"ט-Tag auf den zweiten ausdrückliches Verbot ist.

ז. דִּין צֵידָה בְּיו"ט׃

א עוֹפוֹת שֶׁהֵם בַּבַּיִת אוֹ בֶּחָצֵר הָעוֹמְדִים לַאֲכִילָה, וְהֵם כְּבָר הוּרְגְּלוּ בַּבַּיִת, שֶׁאֲפִילוּ יוֹצְאִין לַחוּץ, בָּאִים לָעֶרֶב לְבֵיתוֹ, מוּתָּר לְצוּדָן, אֲפִילוּ חוּץ לֶחָצֵר.

7. Verbot des Auffangens freier Hausthiere, des Fischens und dgl. am Jomtov.

§ 1. Man darf Hausthiere, die man gewöhnlich im Haus' und Hof aufzieht, wenn solche sich auch bisweilen außerhalb des Hauses aufhalten, und am Abend wieder selbst zurückkommen, auch außerhalb des Hofes am יו"ט einfangen.

ב וְרַק לְצוֹרֶךְ יו"ט מֻתָּר לְצוּדָן וּלְשָׁחֲטָן. אֲבָל שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ אֲכִילָה אָסוּר לְצוּדָן. אַךְ בַּלַּיְלָה, כְּשֶׁהֵן יוֹשְׁבִין מֻתָּר לְקַחְתָּן. וּבְכָל עִנְיָן יֵשׁ לִזָּהֵר שֶׁיְּבָרֵר מֵעֶרֶב יו"ט אֵיזֶה שֶׁהוּא רוֹצֶה לִשְׁחוֹט בְּיו"ט, כִּי שֶׁמָּא זֶה שֶׁיִּטּוֹל יִמְצָא כָּחוּשׁ וְנִמְצָא שֶׁמְּטַלְטֵל שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ.

ג וְעוֹפוֹת שֶׁאֵינָן עוֹמְדִים לַאֲכִילָה, אֶלָּא לְבֵיצִים, הֵן מוּקְצֶה; וְיוֹנֵי שׁוֹבָךְ וְיוֹנֵי עֲלִיָּה, אַעַ"פּ שֶׁכְּבָר הוּרְגְּלוּ לָבוֹא לְקִנֵּיהֶן, אָסוּר לְצוּדָן, אֲפִילוּ הִזְמִינָן מֵעֶרֶב יו"ט.

ד דָּגִים אָסוּר לְצוּדָן בְּמָקוֹם שֶׁהַבִּיבָר רָחָב הַרְבֵּה, וְהַדָּגִים נִשְׁמָטִים אֵילָךְ וְאֵילָךְ. וְאִם יָכוֹל לְתָפְסָן בְּיָדַיִם, אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם צֵידָה.

ה וְאִם יֵשׁ שָׁם דָּגִים הַרְבֵּה, צָרִיךְ שֶׁיַּזְמִין בְּעֶרֶב יו"ט זֶה שֶׁרוֹצֶה לָקַחַת בְּיו"ט שֶׁיַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵיזֶה סִימָן. וְאִם צָרִיךְ לְכֻלָּם, יַזְמִין אֶת כֻּלָּם, דְּהַיְנוּ שֶׁיֹּאמַר בְּעֶרֶב יו"ט: כָּל אֵלֶּה הַדָּגִים אֲנִי מַזְמִין לְיו"ט.

ו שָׁחַט עוֹף וְנִמְצָא טְרֵיפָה, אָסוּר לְטַלְטְלוֹ, כְּמוֹ שְׁאָר מֻקְצֶה, וְגַם בְּאַוָּזוֹת פְּטוּמוֹת, דִּשְׁכִיחַ בְּהוּ טְרֵפוֹת, יֵשׁ לְהָקֵל בְּאוֹפֶן זֶה, דְּהַיְנוּ

§ 2. Das Einfangen und Schlachten von Hausthieren ist jedoch nur insofern gestattet, als man es zum יו"ט-Bedarf nothwendig haben muß; braucht man es aber zur יו"ט-Mahlzeit nicht, so darf man es nicht einfangen. In der Nacht aber, wenn sämmtliche Hausthiere zusammensitzen, ist dies gestattet(*. — Auf jeden Fall soll man das am יו"ט zu schlachtende Geflügel schon vor יו"ט-Eintritt bestimmen, damit man nicht durch die Auswahl derselben unnöthiges טלטול (Bewegen) am יו"ט verursache.

§ 3. Geflügel, welches nur zur Fortpflanzung (Zucht) gehalten wird, ist מוקצה, abgegrenzt, und muß יו"ט aus den Gedanken verwiesen werden. — Nicht-Flügge, Tauben des Schlages, sowie Flügge-Tauben, wenngleich diese von selbst in ihr Nest ziehen, und man sie noch vor יו"ט-Eintritt für יו"ט bestimmt hätte, sind dennoch יו"ט einzufangen untersagt.

§ 4. Fische darf man יו"ט ebenfalls nicht fangen, dort, wo die Fisch-Wanne (oder Fischbehälter) vom Umfange ist, und die Fische darin hin und her schwimmen, kann man sie aber mit den Händen ergreifen, so hat dies wegen des Auffangens (צידה) nichts auf sich.

§ 5 Hat man viele Fische vorräthig, so muß man die auf יו"ט zu nehmenden schon vor יו"ט-Eintritt bestimmen, indem man selbe mit irgend einem Merkmale versieht. Braucht man alle auf יו"ט, so muß es ebenfalls vor יו"ט bestimmt werden, mit dem Bemerken, daß diese zum יו"ט-Gebrauche bestimmt seien.

§ 6. Wird ein עוף in Folge des Schlachtens oder anderer Umstände wegen טרפה, so darf man es nicht מטלטל sein, (d. h. zu andern Bestimmungen befördern,) wie andere Dinge, die als מוקצה zu erklären sind. — Gemästete (oder geschopfte) Gänse, bei denen nicht selten ט-פה-Fälle vorkommen,

---

*) ונ"ל דבלילה לא שייך בהן צידה, כדאיתא בשבת דף ק"ו הצד חגבים בשעת הטל פטור ופי' רש"י, עיניהם מתעוורות והרי הם נצודין. — וידוע דגם תרנגולים בלילה כן (מס' חיי אדם).—

שֶׁמֻּתָּר לְמָכְרָהּ לְאֵינוֹ יְהוּדִי בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִשְׁקֹל וְלֹא יִקְצוֹץ דָּמִים׃

ז אִם שָׁחַט בְּהֵמָה וְנִמְצֵאת טְרֵיפָה, מֻתָּר לְהַצְנִיעָהּ בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תִּתְקַלְקֵל׃ וְאִם אִי אֶפְשַׁר לְהַצְנִיעָהּ, שֶׁלֹּא תִתְקַלְקֵל, מֻתָּר לְמָכְרָהּ לְאֵ"י בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִקְצוֹץ דָּמִים, וְלֹא יִשְׁקוֹל׃

ח אֵין לִשְׁחוֹט בְּהֵמָה בְּיו"ט אֶלָּא לְצוֹרֶךְ גָּדוֹל. וְאָסוּר לִמְכּוֹר אֶת הַבָּשָׂר בְּמִשְׁקָל וְלֹא בִקְצִיצַת דָּמִים, אֶלָּא נוֹתֵן לוֹ אֵיזֶה חֵלֶק סְתָם, וּלְאַחַר יו"ט יְשַׁלֵּם לוֹ.

ט הַשּׁוֹחֵט בְּהֵמָה, טוֹב שֶׁלֹּא לִבְדּוֹק אֶת הָרֵיאָה עַד לְאַחַר שֶׁיַּפְשִׁיט אֶת הָעוֹר, כִּי אִם יִבְדְּקָהּ וְתִמְצָא טְרֵיפָה, אָסוּר לְהַפְשִׁיטָהּ׃ מֻתָּר לְטַלְטֵל אֶת הָעוֹר מִבְּהֵמָה שֶׁשְּׁחָטָהּ הַיּוֹם, כְּדֵי לְהַצְנִיעָהּ, אֲבָל לֹא לְשָׁטְחָהּ עַל גַּבֵּי יְתֵדוֹת, וּשְׁאָר עוֹרוֹת אֲסוּרִין לְטַלְטֵל׃ וְכֵן הַנּוֹצוֹת מֵעוֹף שֶׁשְּׁחָטוֹ הַיּוֹם, מֻתָּר לְטַלְטְלָן לְהַצְנִיעָן; אֲבָל שְׁאָר נוֹצוֹת אָסוּר לְטַלְטְלָן׃

י מֻתָּר לִמְלוֹחַ בָּשָׂר לְהַכְשִׁירוֹ מִדָּמוֹ, אֲפִילוּ הָיָה אֶפְשַׁר לְמָלְחוֹ מֵאֶתְמוֹל, וְדַוְקָא אִם יֵשׁ בּוֹ לְצוֹרֶךְ הַיּוֹם, וְאִם יֵשׁ לוֹ בָּשָׂר יוֹתֵר, וְהוּא מִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יִתְקַלְקֵל, מֻתָּר לִמְלוֹחַ הַכֹּל בְּיַחַד אֲפִילוּ הַרְבֵּה, גַּם מַה שֶּׁאֵינוֹ לְצוֹרֶךְ הַיּוֹם, דְּהַכֹּל חֲדָא טִירְחָא הִיא׃ אֲבָל בָּשָׂר שֶׁכְּבַר נִמְלַח מִדָּמוֹ, וְכֵן דָּגִים, שֶׁהָיָה

können, wenn solche am יו"ט טרפה werden, einem Nichtisr. überlassen werden, mit dem Bemerken jedoch, daß keine Gewichts-Angabe oder ausdrückliche Erwähnung des Preises dabei stattfinden darf.

§ 7. Wird eine בהמה an יו"ט für טרפה erklärt, so kann man das Fleisch einstweilen, wo es keinem Verderben ausgesetzt ist, hingeben; im Falle aber man darin nicht ganz sicher wäre, so darf man es einem Nichtisr. auf käuflichen Weg übergeben, jedoch wie bereits oben bemerkt, ohne Abwägen oder Preis-Bestimmen.

§ 8. Eine בהמה darf am יו"ט nur nöthigenfalls geschlachtet werden; das Fleisch derselben soll nur Jedem nach Portionen beiläufig gegeben und nicht nach Gewicht oder Preis-Erwähnung verkauft werden. Nach יו"ט soll Jeder den dafür entfallenden Preis entrichten.

§ 9. Beim Schlachten einer בהמה achte man darauf, die בדיקת הריאה (Untersuchung oder Prüfung der Lungentheile über gewisse Verletzungs-Arten) nach dem Fell- Abdecken oder Abziehen erst vorzunehmen, weil, im Falle, so die בהמה טרפה wird, das Fell durch Isr. nicht abgedeckt werden darf. Das Fell der am יו"ט geschlachteten בהמה darf man sofort am gehörigen Orte bringen, darf es aber nicht auf Nägel ausbreiten. Andere Felle aber, dürfen nicht fortgebracht werden; ebenso können die Federn von geschlachtetem Federvieh (עוף) für denselben יו"ט-Tag fortgeräumt werden, nicht aber Federn anderer Art.

§ 10. Fleisch kann für den יו"ט-Bedarf ohne Weiteres ausgesalzen werden, wenngleich dies am gestrigen Tage hätte geschehen können. Hat man viel Fleisch, und man vor's Verderben fürchtet, so kann man alles zusammen, wenn es auch viel wäre und nicht alles auf יו"ט gebraucht wird,

אֶפְשַׁר לְמָלְחָן בְּעֶרֶב יו"ט, אָסוּר לְמָלְחָן בְּיו"ט.

einsalzen, da es im Ganzen nur eine Verrichtung ist. — Fleisch aber, das bereits ausgesalzen, so wie Fische, die man noch vor יו"ט-Eintritt hätte aussalzen müssen, dürfen am יו"ט nicht ausgesalzen werden.

ח. דִין מְכַבֶּה וּמַבְעִיר.

א אָסוּר לְכַבּוֹת אֵשׁ בְּיו"ט וַאֲפִילוּ לִגְרוֹם כִּבּוּי אָסוּר; מֻתָּר לְכַסּוֹת אֶת הָאֵשׁ בִּכְלִי אוֹ בְּאֵפֶר מוּכָן לְצוֹרֶךְ אוֹתוֹ הַיּוֹם; אֲבָל אָסוּר לְכַסּוֹת לְצוֹרֶךְ הַלַּיְלָה.

ב אָסוּר לְהַסִּיק כְּדֵי לְחַמֵּם אֶת הַבַּיִת, אֶלָּא אִם הַקּוֹר גָּדוֹל, שֶׁהַמַּאֲכָלִים נִקְרָשִׁים, וַהֲוֵי צוֹרֶךְ אוֹכֶל נֶפֶשׁ; אֲבָל אִם אֵין הַקּוֹר גָּדוֹל, אָסוּר, רַק ע"י אֵינוֹ יְהוּדִי מֻתָּר.

ג מֻתָּר לְחַמֵּם מַיִם לִרְחוֹץ יָדָיו, אֲבָל לֹא כָּל גּוּפוֹ, וּלְצוֹרֶךְ תִּינוֹק אִם צְרִיכִין לְרוֹחֲצוֹ, אָסוּר ג"כ לְחַמֵּם מַיִם בִּשְׁבִילוֹ.

ד אַךְ יְכוֹלִין לְהַרְבּוֹת בִּשְׁבִילוֹ, דְּהַיְנוּ, כְּשֶׁצְּרִיכִין קְצָת מַיִם לְבַשֵּׁל מֻתָּר לְחַמֵּם אֲפִי' יוֹרָה גְּדוֹלָה, רַק שֶׁיִּתֵּן כָּל הַמַּיִם קוֹדֶם שֶׁהֶעֱמִידוֹ עַל הָאֵשׁ, וְלֹא יוֹסִיף אח"כ. וְאִם הַתִּינוֹק חוֹלֶה קְצָת מֻתָּר לְחַמֵּם בִּשְׁבִילוֹ.

ה אָסוּר לְהוֹצִיא אֵשׁ בֵּין מֵאֶבֶן בֵּין מִזְכוּכִית בֵּין מֵעֵצִים הַנַּעֲשִׂים

8. Vom Brennen-Befördern, Anzünden und Auslöschen.

§ 1. Feuer-Auslöschen, so wie das Veranlassen desselben, ist am יו"ט verboten, dagegen darf man das Feuer mit einem Gefäße oder mit der vom selben Tage bereiteten Asche bedecken; man darf aber dies nicht vornehmen, um das Feuer für die Nacht zu benützen.

§ 2. Das Zimmer-Heizen am יו"ט um blos Wärme zu gewinnen, ist יו"ט verboten, es sei denn, wenn kaltes Wetter eingetreten, wodurch auch die Speisen verdichten und verderben könnten, insoferne es zur unumgänglich nothwendigen Speisebereitung gestattet bleibt; wenn es aber dem nicht so ist, dann ist es dem Isr. selbst auf keine Weise gestattet, wohl aber durch einen Nichtisr.

§ 3. Zum Reinwaschen der Hände ist Wasser am יו"ט zu wärmen erlaubt, nicht aber zur Reinwaschung des ganzen Körpers, selbst dann nicht, wenn man es zur Reinwaschung eines Kindes benöthigte; jedoch kann man dem dadurch abhelfen:

§ 4. Wenn man mehr Wasser zugießt, als man eben zur Speise-Bereitung nöthig hat, nur muß man in solchem Falle das ganze Wasser-Quantum in den Behälter geben, bevor es zum Feuer gestellt wird. — Späteres Hinzugießen ist nicht gestattet. — Bei einiger Unpässlichkeit eines Kindes darf man jederzeit Wasser wärmen. —

§ 5. Jedes Brennen-Befördern, durch Feuersteine, Brenngläser oder

בגפרית. ואם הוציא אש מותר להשתמש בו.

ו אין עושין מוגמר, דהיינו, לפזר מיני בשמים על הגחלים, בין להריח בין לגמר את הבית או כלים.

ז ובענין עשון הטיטון נחלקו הפוסקים ז״ל, וגם להמקילים צריכין לזהר, שלא להדליק בנייר ולא בגחלת משום כבוי. אלא צריך להדליק משלהבת, וגם אין לעשן מתוך כלי (פפייפע) חדש. גם אסור לחתוך את הטיטון (טאבאק) ביו״ט. וכן אסור להסיר את הקצוות מן הציגארען ביו״ט. —

ח המדליק נר של יו״ט צריך לברך: אקב״ו להדליק נר של יום טוב. ובשבת אומר: נר של שבת ושל יו״ט.

Zündhölzchen ist יו״ט untersagt; ist aber bereits Feuer vorhanden, so darf man dessen sich allenthalben bedienen.

§ 6. Weihrauch, zur Verbreitung von Wohlgerüchen in Wohnzimmern oder sonstigen Geräthen, auf Kohlen streuen, ist יו״ט untersagt.

§ 7. Was das Taback Rauchen am יו״ט betrifft, hierüber sind die Gelehrten getheilter Meinung; auf jeden Fall beachte man die einstimmig warnende Lehre: Daſs man die Rauch-Pfeife weder mit Papier noch mit Kohlen anbrenne, wegen des Verbotes des Auslöschen-Beförderns (כיבוי), sondern man zünde dieselbe blos an der Flamme an. — Aus einer neuen Pfeife soll am יו״ט nicht geraucht werden. — Tabak-Schneiden ist am יו״ט אסור — auch unterlasse man das Abschneiden der Zigarren-Spitzen am יו״ט. —

§ 8. Beim Anzünden der יו״ט Lichter sagt man: להדליק נר של יו״ט und am שבת-Eingang (am יו״ט) wird להדליק נר של שבת ושל יום טוב gesagt.

ט. דין הוצאה ביו״ט, ומקצה, ונולד.

א הוצאה מותר ביו״ט, אפי׳ מה שאינו לצורך אוכל נפש, ובלבד שיהא בה איזה צורך אחר; אבל שלא לצורך כלל, אסור להוציא, כ״א במקום שמותר להוציא בשבת, וגם לצורך אוכל נפש, כגון כדי יין וכדומה.

ב לא ישא משא גדול, כמו

9. Lasten Tragen; — Dinge, die als außer Gebrauchs-Bestimmung (מוקצה) verboten, sowie solche, die am יו״ט als „Neugewordenes“ (נולד) ószur sind.

§ 1. Man darf am יו״ט solche Dinge tragen, die nicht nur zur Speisebereitung allein, sondern auch zu anderweitigem Gebrauche gehören; Dinge aber, deren man יו״ט nicht nöthig hat, dürfen nicht getragen werden, ausgenommen sind solche, die auch am שבת zur Genußbereitung zu tragen erlaubt sind, wie z. B. Wein-Krüge zur Mahlzeit, u. dgl. —

§ 2. Man trage am יו״ט keine schwere, (gemeine) Lasten, wie man an Wochentagen zu thun pflegt, sondern

שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בְּחוֹל, אֶלָּא יְשַׁנֶּה; וְאִם אִי אֶפְשַׁר לְשַׁנּוֹת, כְּגוֹן, שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַרְבֵּה אוֹרְחִים, עוֹשֶׂה כְּדַרְכּוֹ·

ג עֵצִים לֹא הִתִּרוּ בְּטִלְטוּל, אֶלָּא לְצוֹרֶךְ הַסָּקָה, אֲבָל שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַסָּקָה אֲסוּרִים בְּטִלְטוּל· אָסוּר לְבַקֵּעַ עֵצִים, אוֹ אֲפִילוּ לְשַׁבְּרָן בְּיָדוֹ, וְאָסוּר לְלַקֵּט עֵצִים מִמָּקוֹם שֶׁהֵם מְפוּזָּרִים·

ד עֵצִים שֶׁנָּשְׁרוּ מִן הַדֶּקֶל בְּיוֹ״ט, אֵין מַסִּיקִין בָּהֶם, (דְּהָוֵי לֵיהּ נוֹלָד) וְכֵן כֵּלִים שֶׁנִּשְׁבְּרוּ בְּיוֹ״ט אֲסוּרִים לְהַסִּיק בָּהֶם·

ה כָּל מֻקְצֶה הָאֲסוּרָה בְּטִלְטוּל בְּשַׁבָּת, אֲסוּרָה גַּם בְּיוֹ״ט, וְיֵ״א דְּגַם מֻקְצֶה מִדַּעַת וּמֻקְצֶה מֵחֲמַת מִיאוּס, אַע״פּ שֶׁמֻּתָּרִין בְּשַׁבָּת, אֲסוּרִין בְּיוֹ״ט·

ו חָלָב שֶׁחֲלָבָהּ א״י בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְיִשְׂרָאֵל רוֹאֵהוּ, מֻתֶּרֶת בְּיוֹם שֵׁנִי. וְאִם חֲלָבָהּ בְּשַׁבָּת, וְיוֹם א׳ הוּא יוֹ״ט, אֲסוּרָה בְּיוֹם א׳·

ז וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה, אִם חֲלָבָהּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל יוֹם טוֹב, אֲסוּרָה בְּיוֹם שֵׁנִי, וְגַם בְּשַׁבָּת הַסְּמוּכָה לָהּ·

ח בֵּיצָה שֶׁנּוֹלְדָה בְּיוֹ״ט אֲסוּרָה אֲפִילוּ בְּטִלְטוּל, וְכָ״שׁ בַּאֲכִילָה וַאֲפִילוּ סָפֵק אִם נוֹלְדָה בְּיוֹ״ט, הַכֹּל

im Nothfalle mit einigem Abändern; im Falle man zahlreiche Gäste zu bewirten hätte, und man sich dazu genöthigt sehen sollte, kann man es wie gewöhnlich verrichten.

§ 3. Holz u. dgl. Brennmaterialien, dürfen nur zum Zwecke des Speise-Bereitens dienend getragen werden; nicht zu diesem Zwecke gehörig, ist es verboten. — Holz spalten, oder nur mit bloßer Hand aus einander trennen, ist אסור; desgleichen ist das Auflesen herumliegender Hölzer am יו״ט oszur.

§ 4. Mit frisch abgefallenen Baum-Reisern darf an יו״ט nicht geheizt werden; desgleichen dürfen Bruch-Stücke von Hausgeräthen zur Förderung des Brennens an יו״ט nicht verwendet werden. —

§ 5. Alle Dinge, die zur Menschen-Benutzungs- oder Gebrauchs-Bestimmung am שבת von einem Orte nach dem andern zu bringen verboten sind, sind auch zum יו״ט-Gebrauche oszur, worunter auch nach Einigen solche Dinge zu verstehen sind, die sowol zum erlaubten Selbst-Gebrauche, als auch die, welche für profan und verwerflich betrachtet, die zwar am שבת zu gebrauchen erlaubt sind, sind aber יו״ט als ausgeschlossen zu betrachten.—

§ 6. Die Milch, die am ersten Tag יו״ט durch einen Nichtisr. im Beisein eines Isr. der Kuh entnommen wird, darf am zweiten Tag יו״ט gebraucht werden; hat man sie aber am שבת gemolken, so darf man sie am Sonntag darauf, wenn es Feiertag ist, nicht gebrauchen. —

§ 7. Am ראש השנה (Neujahrs-Fest) darf man die Milch, die man der Kuh am ersten Tag יו״ט wenn er z. B. auf einen Donnerstag fällt, entnommen hat, am zweiten Tag, d. i. Freitag und selbst am darauf folgenden שבת nicht gebrauchen.

§. 8. Ein Ei, das am יו״ט zur Welt kam, darf man weder essen noch von Platz nehmen, sogar ein Ei, bei dem es nur ein Zweifel ist, ob es am יו״ט ge-

אָסוּר, וְיָכוֹל לָכוֹף עָלָיו כְּלִי שֶׁלֹּא תִשָּׁבֵר.

ט וְאִם נוֹלְדָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן, מֻתֶּרֶת בְּיוֹם שֵׁנִי; וְאִם יו"ט שֵׁנִי הוּא שַׁבָּת, אֲסוּרָה גַּם בְּשַׁבָּת. וְכֵן אִם יוֹם רִאשׁוֹן הוּא שַׁבָּת וְנוֹלְדָה בּוֹ, אֲסוּרָה גַּם לְמָחָר; שֶׁהוּא יו"ט שֵׁנִי.

י וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה, גַּם אִם נוֹלְדָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן, אֲסוּרָה גַּם בַּשֵּׁנִי. וְאִם חָל ר"ה בְּיוֹם ה' וּבְיוֹם ו', אֲפִילוּ נוֹלְדָה בְּיוֹם ה' אֲסוּרָה גַּם בְּשַׁבָּת.

יא שָׁחַט תַּרְנְגוֹל וּמָצָא בָהּ בֵּיצִים, אֲפִי' הֵן גְּמוּרוֹת מֻתָּרוֹת אֲפִי' בּוֹ בַיּוֹם.

יב אֱגוֹזִים וְכַדּוֹמֶה שֶׁאֲכָלָן קוֹדֶם יו"ט, מֻתָּר לְהַסִּיק בְּיו"ט בִּקְלִיפֵּיהֶן; אֲבָל אִם אֲכָלָן בְּיו"ט, אָסוּר לְהַסִּיק בִּקְלִיפֵּיהֶן, וַאֲפִילוּ לְטַלְטְלָן אָסוּר.

יג אָסוּר לְבַשֵּׁל אוֹ לֶאֱפוֹת לְצוֹרֶךְ עכו"ם. אַךְ מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְשָׁרֶת נָכְרִי' יָכוֹל לְהוֹסִיף וּלְבַשֵּׁל בִּקְדֵרָה אַחַת, שֶׁיְּהֵא בָהּ גַּם בִּשְׁבִיל הַמְּשָׁרֵת. וְלֶאֱפוֹת פַּת אֲפִי' בִּשְׁבִיל נָכְרִי מְשָׁרְתוֹ אָסוּר.

boren wurde, unterliegt diesem Verbote, nur darf man auf das Ei, das am יו״ט zur Welt kam, irgend ein Geräth decken, damit es nicht zerbrochen werde.

§ 9. Ist es am ersten Tag der Woche zur Welt gekommen, so ist es am Montag zu genießen erlaubt; fällt der zweite Tag auf שבת, so ist's auch denselben שבת oszur. Ebenso ist es wenn es am שבת, als am ersten Tag יו״ט zur Welt kam, auch am zweiten Tag יו״ט zu genießen אסור. —

§ 10. Wenn es am ersten Tag ר״ה zur Welt kam, so ist es auch für den zweiten Tag ר״ה oszur. Fällt ר״ה auf einen Donnerstag und Freitag, so ist es, selbst wenn es am Donnerstag geboren worden wäre, auch am שבת darauf oszur. —

§ 11. Findet mam bei geschlachteten Haushühnern am יו״ט ganze und vollständige Eier, so sind solche noch für denselben Tag zu genießen erlaubt.

§ 12. Man darf יו״ט mit den von Nüssen, u. dgl. gewonnenen Schalen, Hülsen, die man noch vor יו״ט gegessen, den Ofen heizen; hat man aber solche erst am יו״ט gegessen, so darf man deren Schalen am יו״ט nicht gebrauchen, sogar zum Anrühren oder Bewegen sind solche verboten.

§ 13. Ein Israelite darf für einen איני יהודי am יו״ט weder etwas kochen, noch backen; wer aber einen איני יהודי משרת im Hause hat, kann zugleich für denselben etwas mehr Speise zubereiten lassen. Brod-Backen für einen משרת א״י ist am יו״ט auf jeden Fall untersagt.

י. הָאוֹפֶה וְצָרְכֵי הָאֲפִיָּה וְדִין תִּקּוּן כֵּלִים.

א הָאֲפִיָּה וְהַבִּשּׁוּל מֻתֶּרֶת

10. Vom Backen, Zubereiten, Zurechtmachen am יו״ט.

§ 1. Wie bereits oben gemeldet,

ביו"ט. ומותר להבעיר התנור כדרכו, ולגרוף ממנו הגחלים והאפר.

ב מותר לשרות המכבדות, שמכבדין בו התנור במים לצננו אם הסקו יותר מהצורך, ומתיירא שיתחרך הפת אע"ג שמכבה.

ג וכן מותר לצלות בשר ע"ג גחלים, אעפ"י שמכבה הגחלים ע"י הנחת הבשר, כיון שאי אפשר בענין אחר. ומ"מ אם כבר גרף התנור, רק שנשאר בו עוד גחלים קטנים שאינו מזיק לפת, אסור לשרות המכבדות לגרפו, ופשיטא דאסור לטבול המכבדות במים לכבותה, שלא תשרף, כיון שאין זה לצורך הפת.

ד מותר לסתום פי התנור בטיט מגבל וכיוצא בו, כיון שאי אפשר בענין אחר, הוי כאוכל נפש עצמו דמותר.

ה לכתחלה יש ליזהר שלא יבשל מתחלה בקדרות חדשות, כלי חרס שאינן גלאזירט, אלא יבשל בהם לכתחלה מערב יו"ט. ובדיעבד אם אין לו קדירה אחרת כזה, מותר לבשל בהם, מפני שכלי חרס שלנו נגמרים מהסק היוצר, אבל אלו שהם גלאזירט, אין צריך ליזהר אפי' לכתחלה.

ו אסור לאפות בתנור חדש, שהטיט מתיבש ומתחזק ע"י ההסק, והוי תקון כלי, אבל אם

ist am יו"ט Backen, Braten und Kochen, wie auch jedes Brennen-Befördern zum יו"ט Zwecke gehörig erlaubt; ebenso ist das Aussondern der im Backofen zurückgebliebenen Brennstoffe gestattet. —

§ 2. Im Falle der Ofen zu stark geheizt wäre, wobei man das Abbrennen und Verderben des Brodes oder sonstiger Speisen zu befürchten hätte, so darf man den Ofen mit einem in Wasser geweichten Ofenkehrwisch u. dgl. abkühlen, wenngleich dadurch ein Auslöschen verursacht wird.

§ 3. Ebenso darf Fleisch auf Kohlen, ohne Rücksicht auf Selbstlöschen am יו"ט gebraten werden, ist jedoch der Ofen etwas früher von den Brennstoffen befreiet worden, wenngleich etwas Brennstoff zurückbleibt, das dem Brode nicht schaden kann, so ist obenbemeldetes Einweichen des Ofenkehrwisches zum Ablöschen oder bloßen Eintauchen desselben im Wasser am יו"ט nicht gestattet, da es nicht zum Zwecke des Brodbackens nöthig ist. —

§ 4. Die Mündung des Backofens darf mit dem dazu von vor יו"ט bereiteten Lehm u. dgl. verhüllt werden, da es zur Genußbereitung unumgänglich nothwendig ist.

§ 5. In Kochgefäßen, die nicht mit Glasur überzogen, soll יו"ט wo möglich zum erstenmal nicht gekocht werden, sondern man koche ערב יו"ט darin zum erstenmal. Hat man aber kein anderes Geschirr, als blos solches vorräthig, so darf darin gekocht werden, indem sowol das irden-, als auch das Glasur-Geschirr über Festigkeit und hinreichende Härte keinem Zweifel unterliegt.

§ 6. Ebenso soll man in einem neugestellten Backofen, der noch etwas feucht, und nur durch die Feuerhitze erst recht trocken wird, am יו"ט nicht backen, weil dies als unnöthiges Zurecht-

כְּבָר נַעֲשָׂה יָמִים הַרְבֵּה, מִמֵּילָא נִתְיַבֵּשׁ בְּלָאו הָכֵי׃

ז כְּשֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה אוֹפֶה בְּיוֹ״ט, אָסוּר לַעֲשׂוֹת בּוֹ צִיּוּרִים ע״י דְּפוּס אוֹ בְּיָד לַעֲשׂוֹת מִן הָעִסָּה אֵיזֶה צִיּוּרִים כְּעוֹפוֹת וּכְדוֹמֶה׃

machen betrachtet wird; wol aber ist solches bei einem Backofen gestattet, wo man außer Zweifel ist, dass er seit einiger Zeit her recht ausgetrocknet ist.

§ 7. Da am יו״ט nur das zu verrichten gestattet ist, was zur unumgänglichen Genußbereitung gehört, so soll auch darum Backwerk nur auf gewöhnliche Weise, nicht aber etwa durch Kunstformen und Verzierungen von Figuren, wie Thiergestalten u. dgl. zubereitet werden.

יא. דִּין פֵּרוֹת וְדָגִים שֶׁהוּבְאוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹ״ט.

א כְּבָר בֵּאַרְנוּ בְּהִלְכוֹת שַׁבָּת, שֶׁפֵּרוֹת הַמְחוּבָּרִים בְּקַרְקַע וּבְאִילָן, וְכֵן דָּגִים אָסוּר לְכָ״ע מִשּׁוּם מוּקְצֶה. וְלָכֵן אֲפִילוּ נָשְׁרוּ אוֹ נִצּוֹדוּ מֵאֲלֵיהֶן, אֲסוּרִין לְכָל יִשְׂרָאֵל, וְה״ה בְּיוֹ״ט אֲסוּרִין בְּאוֹתוֹ יוֹם, וּלְעֶרֶב מֻתָּרִין מִיָּד.

ב אֲפִילוּ אִם סָפֵק אִם נִלְקַט אוֹ נִצּוֹד הַיּוֹם, אוֹ נָפַל מֵאִילָן אוֹ נִצּוֹד מֵעַצְמוֹ, אוֹ אֲפִי׳ וַדַּאי שֶׁנִּלְקַט וְנִצּוֹד, אֶלָּא שֶׁהַנָּכְרִי עָשָׂה זֶה לְעַצְמוֹ, אֲסוּרִין בּוֹ בַּיּוֹם, וַאֲפִילוּ לְטַלְטְלוֹ, אֲפִי׳ שֶׁלֹּא הוּבְאוּ בִּשְׁבִילוֹ. אֲבָל לְעֶרֶב מֻתָּרִין מִיָּד, דְּכֵיוָן דְּלֹא עָשָׂה הַמְּלָאכָה בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל.

ג סָפֵק צֵידָה וְסָפֵק מוּכָן, אָסוּר,

11. Von Früchten u. dgl. Gegenständen, die man einem Isr. am יו״ט bringt.

§ 1. Wir haben bereits in den Sabbat-Gesetzbestimmungen erörtert, dass Früchte, die auf der Erde und auf dem Baume wachsen, oder Fische u. dgl. wegen מוקצה (für den Sabbat-Gebrauch ausgeschlossen) und verboten sind, dies gilt auch dann, wenn solche sogar von selbst abgefallen, oder von selbst eingefangen wären. Ebenso verhält es sich am יום טוב, dass solches für denselben Tag zum Genuße untersagt ist; am Abend aber sofort gestattet ist.

§ 2. Dieser Genuß-Verbot hat auch für den Fall auf denselben יו״ט-Tag volle Anwendung, selbst wenn über das Ablesen, Einfangen, Abfallen (vom Baume) oder über die Art u. Weise des Gefangenwerdens ein Zweifel obwaltet; ferner, wenn das Ablesen und Einfangen bereits bestimmt ermittelt ist, und keinerlei Zweifel unterliegt, sondern der Nichtisr. hätte dies für seinen Selbstgebrauch, und nicht auf Rechnung eines Isr. gebraucht, auch dann ist es für denselben Tag יו״ט selbst zum Fortbewegen verboten; am Abend aber, ist dies Alles zum Genießen erlaubt, nachdem der Nitchtisr. es nicht direkt für den Isr. bereitet hat. —

§ 3. Ist man im Zweifel, ob diese Früchte, Fische u. dgl. am Tage des Überbringens wirklich eingefangen, oder ob selbe vor יו״ט-Eintritt noch bereitet waren, so ist es zur Genußbereitung אסור; hat man aber deren unum-

וּלְצוֹרֶךְ גָּדוֹל יֵשׁ לְהָקֵל בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי.

ד נָכְרִי שֶׁהֵבִיא בְּיוֹ"ט רִאשׁוֹן דָּגִים אוֹ פֵּרוֹת, שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא נִצּוֹדוּ הַיּוֹם אוֹ נִתְלְשׁוּ הַיּוֹם, אוֹ הוּבְאוּ מִחוּץ לַתְּחוּם, אֲסוּרִים בּוֹ בַּיּוֹם, וּלָעֶרֶב מֻתָּרִים, רַק צָרִיךְ לְהַמְתִּין בִּכְדֵי שֶׁיֵּעָשׂוּ.

ה וְאִם הַנָּכְרִי מַכִּירוֹ, וְנוֹתְנִים לוֹ בְּלֹא קְצִיצַת דָּמִים מֻתָּר לְקַחְתָּם וּלְאָכְלָם, חוּץ מִיּוֹ"ט שֶׁל ר"ה, שֶׁאֲפִילוּ הוּבְאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן אֲסוּרִים גַּם בְּיוֹם שֵׁנִי:

ו אִם הֱבִיאָם הַנָּכְרִי בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל לְדוֹרוֹן, אוֹ לְמוֹכְרָם לוֹ, יֵשׁ לֶאֱסוֹר גַּם בְּיוֹ"ט שֵׁנִי. וְאִם חָל יוֹ"ט בְּיוֹם ה' וּבְיוֹם ו', וְהֵבִיא בְּיוֹם ה', אִם יֵשׁ צוֹרֶךְ גָּדוֹל מֻתָּר לְטַלְטְלָן בְּיוֹם ו' וּלְבַשְּׁלָם לִכְבוֹד שַׁבָּת. וּבְיוֹ"ט שֶׁל ר"ה גַּם זֹאת אָסוּר.

gänglich nöthig, so kann dies an den zweiten יו"ט Tagen etwas leichter behandelt werden —

§ 4. Bringt ein Nichtisr. in den ersten יו"ט Tagen einem Isr. Fische oder Früchte, wobei man in Ungewißheit ist, ob diese am nämlichen Tage wirklich eingefangen, abgepflükt, oder von einem andern Wohnbezirke hereingebracht wurden, so sind sie für diesen Tag zum Genießen verboten; am Abend hingegen sind sie erlaubt, nur mit dem Bedeuten, dass man warte, bis so viel Zeit vorüber ist, als man diese wieder auf's Neu bringen u. zubereiten kann.

§ 5. Ist aber der nichtisr. Überbringer demselben Isr. wohlbekannt, und dieser ihm Früchte oder Fische ohne irgend eine Preisbestimmung oder sonstiges Geldverhältniß übergibt, darf er sie sofort von ihm annehmen und selbe verzehren, mit Ausnahme vom Neujahrs-Feiertag (ראש השנה), wo dies selbst vom ersten Tag (des Überbringens) auf den zweiten Tag zu genießen verboten ist.

§ 6. Hat es der Nichtisr. dem Israeliten zum Geschenke oder zum Ankauf überbracht, so sollen diese selbst für den zweiten יו"ט Tag verboten sein. Fällt aber יו"ט auf einen Donnerstag oder Freitag, und der Nichtisr. sie am Donnerstag bringt, so sind selbe bei einem Nothfalle anzunehmen, und am Freitag auf den Sabbat zu kochen erlaubt, für ר"ה aber sind selbe אסור. —

יב. אִסּוּר מִקָּח וּמִמְכָּר, וְדִין שְׁבִיתַת בְּהֵמָה בְּיוֹ"ט.

א מִקָּח וּמִמְכָּר אָסוּר בְּיוֹ"ט כְּמוֹ בְּשַׁבָּת. וְלָכֵן יִשְׂרָאֵל שֶׁנָּתַן מָעוֹת לְנָכְרִי לִקְנוֹת דָּבָר, אַעפ"י שֶׁאֵין בּוֹ לֹא מִשּׁוּם צֵידָה, וּמְחֻבָּר,

12. Gewerbsgeschäft, Kaufen, Verkaufen. Allgem. Feiern am יו"ט.

§ 1. Gewerbsgeschäfte zu betreiben ist am יו"ט ebenso wie am שבת — אסור. Es ist demzufolge ungebührlich und gesetzwidrig, einem Nichtisr. Geld zum Ankaufe irgend eines Gegenstandes zu geben, wenngleich diese Sache keines

וּמֻקְצֶה, מִכָּל מָקוֹם לֹא טוֹב עוֹשֶׂה שֶׁהֲרֵי אָסוּר לוֹמַר לְנָכְרִי מֵעֶרֶב יו״ט, שֶׁיִּקְנֶה וְיִמְכּוֹר לוֹ, דַּהֲוֵי מִקָּח וּמִמְכָּר.

ב מֻתָּר לִקְנוֹת מִנָּכְרִים כָּל דָּבָר שֶׁאֵין צָרִיךְ פִּסּוּק דָּמִים, אֲפִילוּ דָּבָר שֶׁבָּא מִחוּץ לַתְּחוּם, וְאִם הוּא בְּעִיר שֶׁרוּבָּהּ יִשְׂרָאֵל, אָסוּר לִקְנוֹת מִמֶּנּוּ.

ג יִשְׂרָאֵל שֶׁשִּׁגֵּר דּוֹרוֹן לַחֲבֵירוֹ ע״י נָכְרִי מֵעֶרֶב יו״ט, וְנִתְעַכֵּב הַנָּכְרִי וֶהֱבִיאָם בְּיו״ט מִחוּץ לַתְּחוּם, אַעֲפִ״י שֶׁאָסוּר לְכָל יִשְׂרָאֵל לְטַלְטְלָם חוּץ לד׳ אַמּוֹת (כִּמְבוֹאָר בְּהִל׳ שַׁבָּת), מ״מ מֻתָּר אֲפִילוּ לְאוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל לְאָכְלָם בּוֹ בַּיּוֹם.

ד אָסוּר לִמְדּוֹד אוֹ לִשְׁקוֹל דָּבָר בְּיו״ט, וַאֲפִילוּ בְּבֵיתוֹ, וְאָסוּר לְאוֹמְרוֹ לְטַבָּח, תֶּן לִי בָּשָׂר בְּעַד סַךְ כָּךְ וְכָךְ, אֲבָל מֻתָּר לִשְׁאוֹל וְלוֹמַר, שֶׁיִּתֵּן לוֹ ג׳ אוֹ ד׳ לִטְרוֹת בָּשָׂר.

ה כָּל הַמְּלָאכוֹת הַמֻּתָּרוֹת לַעֲשׂוֹת בְּיוֹם טוֹב, זֶה דַּוְקָא לְצוֹרֶךְ אָדָם, אֲבָל לֹא לְצוֹרֶךְ בְּהֵמָה, דִּכְתִיב. יֵעָשֶׂה לָכֶם, וְקִבְּלוּ חז״ל: "לָכֶם" וְלֹא לִבְהֵמָה.

von den Gesetzverboten, wie des Einfangens, des Boden-Anliegens, des für den יו״ט Gebrauch Ausgeschlossenseins u. dgl. auf sich hätte, so darf man dieses dennoch nicht thun, weil dies widergesetzliches Geschäftsbetreiben am יו״ט ist.

§ 2. Dagegen darf man von einem Nichtisr. jeden Gegenstand kaufen, bei dem keine Preisbestimmung vorausgeht, selbst wenn diese Sache von außerhalb des Wohnbezirkes an יו״ט hergeholt wird, wenn nur kein Geldverhältniß dabei stattfindet. — In einer Stadt, wo der überwiegende Theil Isr. ausmacht, ist Obiges nicht gestattet.

§ 3. Hat ein Isr. seinem Freunde durch einen Nichtisr. am ערב יו״ט irgend ein Geschenk auf, יו״ט übersendet, der nichtisr. Bote aber damit unterwegs verweilte, und selbes an יו״ט von außer dem תחום überbrachte, obgleich nun rechtmäßig kein Isr. einen solchen Gegenstand berühren sollte, (wie bereits aus הל׳ שבת zur Genüge erhellet), so darf der Isr., dem das Geschenk überschickt wurde, dasselbe dennoch sofort annehmen, und noch an demselben Tage Genuß davon theilen.

§ 4. Man darf an יו״ט keinen Gegenstand durch Maaß und Gewicht bestimmen, selbst nicht geheim in seiner Wohnung; demzufolge darf man auch nicht vom Fleisch-Schrotter für eine ausdrücklich bestimmte Summe Fleisch verlangen, sondern blos auf eine Weise, die zur Bezeichnung des gewünschten Gegenstandes, (wie Fleisch u. dgl.) unumgänglich ist, z. B. Fleisch nach Gewicht von 3, oder 4 Pfunden u. dgl. —

§ 5 Alle bisher bemeldeten Werkthätigkeiten, die am יו״ט auszuüben erlaubt sind, haben ihren Grund darin, weil sie zur Menschen-Gebrauchs-Bestimmung dienen, da es ausdrücklich heißt: (Mos. 2, 12, 16.) „יעשה לכם" „Es kann von euch zubereitet werden" woraus die Schachomim schließen: Menschen genießen nur diese Vortheile, nicht aber z. B. Haus- oder Lastthiere u. dgl. —

ו וְלָכֵן אָסוּר לְבַשֵּׁל אוֹ לְהוֹצִיא וְלֶאֱפוֹת וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, אֵיזֶה דָּבָר לְצוֹרֶךְ בְּהֵמָה כְּמוֹ בְּשַׁבָּת.
ז אֵין מוֹצִיאִין מַשָּׂא עַל הַבְּהֵמָה בְּיוֹם טוֹב, שֶׁהוּא עוּבְדָא דְּחוֹל; וְלָכֵן אֵין רוֹכְבִין עַל הַבְּהֵמָה בְּיוֹ"ט, שֶׁמָּא יַחְתּוֹךְ זְמוֹרָה.
ח לֹא יָמֹד אָדָם מַאֲכָל לִבְהֶמְתּוֹ, אֶלָּא נוֹתֵן לָהּ בְּאוֹמֶד.

§ 6. Demzufolge hat man יו"ט bei Haus- oder Lastthiere, in Hinsicht auf Futter-Zubereiten, wobei ein Kochen, Backen u. s. w. angewendet werden müßte, dieselbe Vorschriften wie bei שבת (*) zu beobachten. —

§ 7. Man darf an יו"ט auf das Thier keine Lastarbeit auflegen, weil dies eine Werktags-Beschäftigung ist. Auch soll das Reiten auf einem Viehe an יו"ט, aus Besorgniß (שמא יחתוך זמורה) unterlassen werden.

§ 8. Man darf Futter, z. B. Hafer oder Gerste nicht messen, um dem Vieh ein gewisses Maaß davon zu geben, sondern man nimmt ungemessen soviel, als man glaubt, daſs es das gewöhnliche Maaß sei. —

יג. דִּינֵי עֵירוּב תַּבְשִׁילִין.

א יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּעֶ"שׁ אָסוּר לֶאֱפוֹת אוֹ לְבַשֵּׁל אֶלָּא עַל יְדֵי עֵירוּב תַּבְשִׁילִין שֶׁעוֹשֶׂה בְּעֶרֶב יוֹט.
ב דְּהַיְינוּ שֶׁלּוֹקֵחַ אֵיזֶה תַּבְשִׁיל אוֹ צָלִי שֶׁרָאוּי לְלַפֵּת בּוֹ אֶת הַפַּת, וְגַם פַּת, וּמְבָרֵךְ.
בָּא"י אֱמ"ה אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב.

13. Das vergemeinschafte Speise-Bereiten. (עֵירוּב תַּבְשִׁילִין)

§ 1. Man darf rechtlich von einem יום טוב, der auf einen Freitag fällt, auf den unmittelbar folgenden שבת nichts kochen oder backen oder sonst Speise bereiten, bis man nicht das Gebot von עירוב תבשילין an ערב יו"ט vorschriftsmäßig vollzogen hat, wo man dann die begonnene Speisebereitung am Festage selbst fortsetzen kann. —

§ 2. Man nimmt zu dem Behufe eine gekochte Speise nebst einem Brode und sagt darüber folgenden Segensspruch:

„Gelobt seist du, Ewiger, unser Gott, Herr des Weltalls, der uns durch seine Gebote geheiligt und uns befohlen das Gebot des Vergemeinschaften der Speisen (מצות עירוב).

---

*) Dort werden die Regeln über das Füttern der Hausthiere am שבת speziell auseinander gesetzt, die wir aber aus guter Absicht in unsrem ש"ע nicht aufgenommen haben, und den geehrten Leser, der sich hierüber genauere Kenntniß verschaffen will, auf den Orach Chajim Kap. 324 „דיני הכנת מאכל לבהמה בשבת" Ferner Kap. 305 §§ 20 u. 23. sowie auf unsern ש"ע Kap. 71. §§ 6, 7, 8. verweisen. —

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרָא לָנָא לְמֵיפָא וּלְבַשָּׁלָא וּלְאַטְמָנָא וּלְאַדְלָקָא שְׁרָגָא וּלְמֶעְבַּד כָּל צוֹרְכָנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבְּתָא לָנוּ וּלְכָל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת׃

ג צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא הַתַּבְשִׁיל דָּבָר, שֶׁדַּרְכּוֹ לֶאֱכוֹל עִם הַפַּת, כְּגוֹן בָּשָׂר דָּגִים, וּבֵיצִים; אֲבָל דָּבָר שֶׁאֵין דַּרְכּוֹ לֶאֱכוֹל עִם הַפַּת, לֹא מְהַנֵּי.

ד שִׁיעוּר הַתַּבְשִׁיל כַּזַּיִת, וְהַפַּת כְּבֵיצָה, וְיֵשׁ לְהַדֵּר מָנָה יָפָה לִכְבוֹד הַמִּצְוָה, וְגַם הַפַּת יְהֵא שָׁלֵם. וְיַנִּיחוֹ בְּשַׁבָּת לְלֶחֶם מִשְׁנֶה, וּבִסְעוּדָה שְׁלִישִׁית יִבְצַע עָלָיו.

ה וְלָכֵן נוֹהֲגִין, כְּשֶׁחָל יו״ט בְּעֶ״שׁ מַקְדִּימִין לְהִתְפַּלֵּל עַרְבִית שֶׁל שַׁבָּת מִבְּעוֹד יוֹם, שֶׁיִּהְיוּ זְרִיזִין לְמַהֵר לִגְמוֹר הַכֹּל קוֹדֶם שֶׁאוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת.

ו לֹא הִתִּירוּ לֶאֱפוֹת וּלְבַשֵּׁל עַ״י עֵירוּב תַּבְשִׁילִין, אֶלָּא בְּעֶרֶב שַׁבָּת, אֲבָל אִם חַל יו״ט בְּיוֹם ה׳ וּבְיוֹם ו׳ אָסוּר לְבַשֵּׁל אוֹ לֶאֱפוֹת בְּיוֹם ה׳ בִּשְׁבִיל שַׁבָּת.

ז צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא הָעֵירוּב קַיָּים עַד שֶׁהֵכִין כָּל צָרְכֵי שַׁבָּת; אִם נֶאֱבַד אוֹ נֶאֱכַל הַפַּת, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, וּמוּתָּר אֲפִי׳ לֶאֱפוֹת; וְאִם נֶאֱבַד אוֹ נֶאֱכַל הַתַּבְשִׁיל, אִם נִשְׁאָר כַּזַּיִת,

„Durch diesen Eruv soll uns erlaubt sein zu backen, zu kochen, die Speisen warm zu erhalten, Lichter anzuzünden und sonst alles Nöthige vom Festag auf den Sabbat zu verrichten, uns sowol, als auch allen (Israeliten), die in dieser Stadt wohnen."

§ 3. Die oberwähnte gekochte Speise zum Eruv sei eine solche, die gewöhnlich mit Brod genossen wird, wie z. B. Fleisch, Fisch, Eier u. dgl. Durch eine andere aber wird dem Eruv-Zwecke nicht gehörig entsprochen.

§ 4. Das Gericht zu עירוב תבשילין muß mindestens eine כזית, das Brod dazu hingegen eine Ei-Größe umfassen; man gebe aber immerhin einen größern Theil dazu לכבוד מצוה, legt es am שבת zu den zwei Sabbat-Broden und spricht bei der dritten Sabbat-Mahlzeit die übliche Brocho המוציא auch darüber.

§ 5. Wenn daher ein Festtag auf Freitag fällt, soll das Sabbat-Maariv-Gebet noch vor Sabbat-Eintritt, früher als sonst verrichtet werden, sodaſs man sich befleiße, dieses Gebot zu vollziehen, bevor man im Tempel das מזמור שיר ליום השבת betet.

§ 6. Das erlaubte Kochen und Backen von יו״ט auf שבת darf nur am Freitag (ערב שבת) geschehen; fällt aber יו״ט auf einen Donnerstag und Freitag, so darf man am Donnerstag auf den darauf folgenden שבת weder etwas kochen, noch backen. —

§ 7. Das Eruv-Gericht muß mindestens solange aufbewahrt bleiben, bis alles auf Sabbat Nöthige zubereitet ist. Ist übrigens das Eruv-Brot verzehrt worden, oder abhanden gekommen, so hat dies nichts auf sich, und man darf deßwegen nach Belieben kochen und backen; ist dagegen die Eruv-Speise verzehrt worden, oder abhanden gekommen, und nur ein כזית davon übrig ge-

גַ"כֵּ לֹא הִפְסִיד, אֲבָל אִם לֹא נִשְׁתַּיֵּיר מִמֶּנּוּ כְּזַיִת, אָסוּר לוֹ לְבַשֵּׁל, כְּאִלּוּ לֹא עֵירַב כְּלַל.

ה וְכֵיצַד עוֹשֶׂה מִי שֶׁלֹּא עֵירַב? אִם לֹא נִזְכָּר עַד לְאַחַר סְעוּדַת שַׁחֲרִית, וְאֵין שָׁם בַּמָּקוֹם הַהוּא יִשְׂרָאֵל אַחֵר שֶׁעֵירַב, אֵינוֹ מֻתָּר לוֹ, אֶלָּא לְבַשֵּׁל קְדֵרָה אַחַת, וְלֶאֱפוֹת פַּת אַחַת, וּלְהַדְלִיק נֵר אֶחָד.

ט וְאִם יֵשׁ שָׁם מִי שֶׁעֵירַב, יִתֵּן לָזֶה בְּמַתָּנָה קִמְחוֹ וּבְשָׂרוֹ, וְכָל הַשַּׁיָּיךְ לָזֶה, וְהוּא יִזַכֶּה בִּדְבָרִים אֵלּוּ בְּהַגְבָּהָה, וִיבַשֵּׁל וְיֹאפֶה עֲבוּרוֹ, וַאֲפִילוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁל זֶה שֶׁלֹּא עֵירַב.

י כָּל בַּעַל הַבַּיִת צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת עֵירוּב תַּבְשִׁילִין בְּעַצְמוֹ. וַאֲפִי' אִשָּׁה שֶׁאֵין לָהּ בַּעַל, אִם יוֹדַעַת, מְחוּיֶּבֶת לַעֲשׂוֹת בְּעַצְמָהּ. וְכָל אִישׁ, שֶׁאֵינוֹ מֵבִין בִּלְהַ"ק, יֹאמַר בְּלָשׁוֹן שֶׁהוּא מֵבִין. —

blieben, so schadet es dennoch nichts; ist aber kein כזית davon übrig geblieben, so ist das Kochen auf שבת verboten, indem es dann so viel bedeutet, als hätte man gar kein Eruv gemacht. —

§ 8. Wie hat man sich zu verhalten, so man עירוב תבשילין zu machen vergessen hat? — Folgenderweise: Hat man sich bis nach der ersten Sabbat-Mahlzeit daran nicht erinnert, und sich in diesem Orte kein anderer Israelite findet, der bereits ע"ת gemacht hätte, in diesem Falle darf man nur das unumgänglich Nötige auf יו"ט bereiten, wie etwa nur ein Gericht zu kochen, ein Brot zu backen und auch nur spärliches Licht aufzustecken u. dgl.

§ 9. Befindet sich aber daselbst jemand, der bereits ע"ת gemacht hat, so soll der Hausherr demselben alles das zur Speisebereitung am שבת Gehörende, wie Mehl, Fleisch u. dgl. einstweilen gleichsam als Geschenk überlassen, worauf derselbe diese Speisen durch diese Übernahme, welche in der oben angedeuteten ausdrücklichen Erklärung und durch's Emporheben derselben geschieht, für denjenigen, der noch kein ע"ת gemacht, kochen und backen darf, selbst in einem Hause, wo ע"ת nicht gemacht wurde. —

§ 10. In der Regel hat jeder Hausherr die Pflicht, für sich ע"ת zu machen, selbst eine Frau, die keinen Mann hat, und sie dieses Gebotes kundig ist, ist ebenfalls dazu verpflichtet. — Jeder, dem dieser Segensspruch in der hebräischen Sprache (להק"ק) unverständlich ist, darf denselben in jeder ihm verständlichen Sprache vortragen. —

יד. הִלְכוֹת נְשִׂיאַת כַּפַּיִם.

וְקִדַּשְׁתּוֹ. לְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה.
(מועד קטן כ״ח).
קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מִתְאַוֶּה לְבִרְכַּת כֹּהֲנִים. כֹּהֵן שֶׁמְּבָרֵךְ מִתְבָּרֵךְ (סוטה ל״ח).
אַל תְּהִי בִרְכַּת הֶדְיוֹט קַלָּה בְעֵינֶיךָ.
(מגילה ט״ו).

14. Der Segensspruch der Kohanim-(סֵדֶר הַדּוּכָן. נ״כ)

„Die Nachkommen Aharons sollen heilig gehalten werden" (Mos. 3, 21, 8) und bei allen religiösen Feierlichkeiten den Vorrang haben. (Moed Katan 28).

„Der Hochgelobte wartet gleichsam mit Sehnsucht auf den Segen der Priester. Ein Kohen, der den Segen nach Vorschrift ertheilt, hat von Gott Segen in Fülle zu erwarten, (Sota 38) (*.

„Achte die Segnungen eines Gewöhnlichen (Priesters) nicht geringe." (Megilla 15).

א מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה עַל הַכֹּהֲנִים, שֶׁיְּבָרְכוּ אֶת הָעָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְכָל כֹּהֵן שֶׁאֵינוֹ עוֹלֶה לַדּוּכָן עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה:

ב הַמִּנְהָג בִּמְדִינוֹתֵינוּ שֶׁאֵין נְשִׂיאַת כַּפַּיִם אֶלָּא בְּיו״ט, בִּתְפִלַּת מוּסָף, מִשּׁוּם דְּאָז שְׁרוּיִים בְּשִׂמְחַת יו״ט. וּבְיוֹם כִּפּוּר, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שִׂמְחַת מְחִילָה וּסְלִיחָה. וְטוֹב לִבּוֹ הוּא יְבָרֵךְ.

ג אוֹמֵר הש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ וכו׳ בְּלַחַשׁ. וְתֵיבַת „כֹּהֲנִים" אוֹמֵר בְּקוֹל רָם. וּבָזֶה הוּא קוֹרֵא אֶת הַכֹּהֲנִים, שֶׁיַּעֲלוּ לַדּוּכָן, וְשׁוּב אוֹמֵר בְּלַחַשׁ: עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר.

§ 1. Die Kohanim (Priester) als Nachkommen Aharons, sollen einem göttl. Gebote zufolge beim öffentl. Gottesdienste das Volk segnen, denn es heißt: (Mos 4. 6. 22.) „Und Gott redete zu Mcscheh sprechend: Sprich zu Aharon und seinen Söhnen, die Mittheilung: Also sollt ihr segnen die Söhne Israels: Sprechet zu ihnen: „Gott segne dich und behüte dich!" Gott lasse leuchten sein Angesicht über dich und sei dir genädig. Gott wende sein Antlitz dir zu und gebe dir Frieden." Jeder Kohen, der nicht zum Duchan (oder Tribune) sich begibt um das Volk mit zur Andacht emporgehobenen Händen zu segnen, übertritt ein ausdrückliches Gebot Gottes.

§ 2. Der Priestersegen findet nur an den gebotenen Festtagen im Mussaf „Gebete statt, weil ein jeder sich damals der fröhlichen Gemüths" Erhebung des Festes und der religiösen Freude überlässt; ebenso wird der Segen der Kohanim am jom Kippur vorgetragen, wo jeder Betende frohbeseelt und freudigen Gemüthes, ob seiner Aussöhnung mit Gott, reingeläutert im Leben erscheint. Also nur in frohen und fröhlichen Momenten wird Birchath Kohanim ertheilt.

§ 3. Der Vorbeter sagt vorher die Stelle: אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו im leisem Tone; das Wort כהנים (Priester!) hingegen, welches denselben als Aufruf zur Vollziehung des Segensspruches gilt, mit lauter, erhöheter Stimme, worauf das: עם קדושיך כאמור in leisem Tone folgt.

---

*) Worauf der Ausdruck (Mos. 4, 6, 26) „ואני אברכם" hindeuten soll.

ד עוֹד נוֹהֲגִין בִּמְדִינוֹתֵינוּ, שֶׁבְּיוֹ״ט שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת אֵין נְשִׂיאַת כַּפַּיִם אֶלָּא בְּיוֹם כִּפּוּר, שֶׁאֲפִילוּ חָל בְּשַׁבָּת, נוֹשְׂאִין כַּפֵּיהֶם. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת, נוֹהֲגִין, שֶׁבְּכָל יו״ט אֲפִילוּ חָל בְּשַׁבָּת נוֹשְׂאִין כַּפֵּיהֶם.

ה אֵין נְשִׂיאַת כַּפַּיִם אֶלָּא בַּעֲשָׂרָה, וְדָרְשׁוּ חז״ל מִדִּכְתִיב: וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם עֲשָׂרָה, וְהַכֹּהֲנִים מִן הַמִּנְיָן, לְפִי שֶׁגַּם הֵם בִּכְלַל הַבְּרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲנִי אֲבָרְכֵם.

ו קוֹדֶם הַדּוּכָן צָרִיךְ הַכֹּהֵן לִטּוֹל יָדָיו עַד הַפֶּרֶק. הַלֵּוִי יִצּוֹק אֶת הַמַּיִם עַל יְדֵי הַכֹּהֲנִים *), וְאִם אֵין שָׁם לֵוִי יִצּוֹק בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם, וְאִם גַּם בְּכוֹר אֵינוֹ, מוּטָב שֶׁהַכֹּהֵן בְּעַצְמוֹ יִצּוֹק, וְלֹא יִצּוֹק יִשְׂרָאֵל. הַלֵּוִי אוֹ הַבְּכוֹר, אֲשֶׁר יִצּוֹק מַיִם עַל יְדֵי הַכֹּהֲנִים, אִם אֵין יָדָיו נְקִיּוֹת, יֵשׁ לוֹ לִרְחוֹץ יָדָיו תְּחִלָּה.

ז אָסוּר לַעֲלוֹת לְדוּכָן בְּמִנְעָלִים, וְיַחֲלוֹץ הַמִּנְעָלִים קוֹדֶם נְטִילַת יָדַיִם. וְטוֹב לִיזָהֵר לְהַצְנִיעַ הַמִּנְעָלִים תַּחַת הַסַּפְסָלִין, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מְגוּלִין וְנִרְאִין, מִפְּנֵי כְּבוֹד הַצִּבּוּר.

ח כְּשֶׁהַשָּׁ״ץ מַתְחִיל רְצֵה, צְרִיכִין כָּל הַכֹּהֲנִים לַעֲקוֹר מִמְּקוֹמוֹתֵיהֶם לַעֲלוֹת לְדוּכָן, וְעַ״כּ יִטְּלוּ אֶת יְדֵיהֶם

§ 4. In unsrem Ritus ist es bereits eingeführter Gebrauch, dass der Priestersegen (נ״כ) an einem Festtage, der auf einen Sabbat fällt, nicht stattfindet, יום כפור ausgenommen, wo dann die Kohanim wenn י״כ auf einen שבת fällt, den Segensspruch ertheilen. — Es gibt Gemeinden, woselbst an jedem Festtag, wenn gleich er auf einen שבת fällt, das דוכן stattfindet.

§ 5. Dieses göttl. Gebot muß bei einer Gemeinde-Versammlung von mindestens zehn religionspflichtigen Männlichen verrichtet werden, anlehnend an den Schriftvers: (Mos. 3, 22, 32) Damit ich geheiligt werde unter den Kindern Israel.— „Die Kohanim können zu dieser Zehn" Zahl mitgerechnet werden, da auch sie den göttl. Segen theilen, wie es heißt: „Und ich (Gott) werde sie (die Kohanim) segnen."

§ 6. Wie überall beim Anschicken zu einer gottesdienstlichen Handlung, sollen auch hier vor dem Hintreten zum Segensspruch die Hände der Kohanim rein gewaschen sein. Die Levijim (לויים) die ihnen zu heil. Amtsverrichtungen beigeordnet sind, sollen Wasser auf ihre Hände gießen; in derer Abwesenheit — die B'chorim (בכורים) und in Ermanglung von B'chorim, soll der Kohen es selbst thun; ein Jisroel soll es nicht verrichten. Auch die Hände der beistehenden L'vijim oder Bchorim müßen sorgfältigst rein gewaschen sein.

§ 7. Mit Beschuhung ist das דוכן Besteigen verboten; man muß dieselbe schon vor dem Händewaschen ausziehen (** und sie aus Ehrerbietung und Achtung vor der Gemeinde bis beendetem Gottesdienste verborgen halten.

§ 8. Wenn der Vorbeter „רצה" vorbetet, müssen die Kohanim sich anschik-

---

*) עשה״כ: (במדבר י״ח׳ ב) וְגַם אֶת אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי ··· הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ.

**) Diese Sitte soll von Esra; nach Andern v. R. Jochanan ben Sakkai eingeführt worden sein.

קוֹדֶם לָכֵן, כְּדֵי כְּשֶׁיֹּאמַר הש״ץ רְצֵה יַעֲלוּ לְדוּכָן עִם יָדַיִם רְאוּיוֹת לִבְרָכָה. וּבְדִיעֲבַד, גַּם אִם נָטְלוּ יְדֵיהֶם אַחַ״כַּ שַׁפִּיר דָּמֵי.

ט כְּשֶׁעָלוּ לְדוּכָן עוֹמְדִים, וּפְנֵיהֶם כְּנֶגֶד הָאָרוֹן הַקּוֹדֶשׁ וְאוֹמְרִים מוֹדִים דְּרַבָּנָן, עִם הַצִּבּוּר, וְאַח״כַּ אוֹמְרִים: יְהִי״ר מִלְּפָנֶיךָ וכו׳ שֶׁתְּהֵא בְּרָכָה זוֹ שֶׁצִּוִּיתָנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרָכָה שְׁלֵמָה, וְלֹא יְהֵא בָהּ מִכְשׁוֹל וְעָוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: וּמַאֲרִיכִין בִּתְפִלָּה זוֹ עַד שֶׁיְּכַלֶּה הש״ץ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת, כְּדֵי שֶׁיַּעֲנוּ הַצִּבּוּר אָמֵן גַּם עַל תְּפִלָּה זֹאת.

י וּלְאַחַר שֶׁקָּרָא הש״ץ: ״כֹּהֲנִים״ מַתְחִילִין וּמְבָרְכִים כֻּלָּם בְּיַחַד: בָּא״י אֱמ״הָ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדוּשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, — (וְהוֹפְכִין פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי הָעָם וּמְסַיְּמִים אֶת הַבְּרָכָה:) וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה: וְעוֹנִים הַצִּבּוּר אָמֵן.

יא אִם אֵין בְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֶלָּא כֹּהֵן א׳, אֵינוֹ אוֹמֵר הש״ץ ״כֹּהֲנִים״ בְּקוֹל רָם, אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ מַחֲזִיר אֶת פָּנָיו.

יב מַגְבִּיהִים אֶת יְדֵיהֶם נֶגֶד כִּתְפֵיהֶם, וּפוֹשְׁטִין אוֹתָם, וְהוֹלְכִין

ken, zum Segensspruch hinzutreten. Das Reinwaschen der Hände muß also vorher geschehen, damit sie, sobald der Vorbeter רצה betet, geweihet und zum Segensspruch gewürdigt hintreten können; geschiehet es im Nothfalle etwas später, so ist es dennoch recht.

§ 9. Wenn die Kohanim die Anhöhe (Duchan) besteigen, sollen sie stehend, mit dem Angesichte der heil. Lade zugewendet das leise מודים) (מודים דרבנן mit der Gem. beten; hierauf sagen die Kohanim das יהי רצון welches übersetzt lautet: „Möge es Dein Wille sein, Gott, unser Herr, Gott unsrer Väter, daß dieser Segensspruch, den du uns geboten, deinem Volke Jisrael vorzutragen, ihm zum wahren und vollständigen Segen gereiche, und wir denselben deinem Wunsche gemäß stets und fortwährend ohne Lücke und Fehl vortragen könnten!" — Dieses Gebet soll langsam und andächtig gesagt werden, damit der Vorbeter das „ולך נאה להודות" während dessen beenden, und die Gemeinde zugleich auf das obige Gebet der Kohanim אמן sprechen könne.

§ 10. Nachdem der Vorbeter das Wort: „כהנים" laut gesprochen hat, beginnen alle segensprechende Kohanim mit folgender ברכה, welches bedeutet: „Gelobt seist du, Gott, unser Herr, Herr der Weltalls, der uns geweihet und geheiliget hat durch die Weihe und Heiligkeit Aharons, und uns geboten hat, zu segnen sein Volk Jißrael in Liebe." — Beim Aussprechen von וצונו לברך וכו׳ müßen die Kohanim ihr Angesicht der Gemeinde zuwenden, worauf denn die Gem. אמן sagt.

§ 11. Befindet sich in der Synagoge blos ein einziger Kohen, so soll der Vorbeter das „כהנים" nicht laut sagen, sondern dieser כהן schickt sich von selbst zum Segensprechen an.

§ 12. Mit erhobenem Arm und mit etwas zur Erde von der Höhe geneigter Hand sollen sie den Segen sprechen(* sodaß die Finger von beiden

*) Auf Gott hinweisend, von dem allein der beste Segen zu erwarten ist.

אֶצְבְּעוֹתֵיהֶם שֶׁיִּהְיֶה בֵּינֵיהֶם ה׳ אֲוִירִים, דְּהַיְנוּ: בֵּין ב׳ אֶצְבָּעוֹת לְב׳ אֶצְבָּעוֹת אֲוִיר א׳ וּבֵין ב׳ אֶצְבָּעוֹת לַאֲגוּדָל ג״כ אֲוִיר א׳, וְכֵן בְּיַד הַשְּׁנִיָּה, הֲרֵי ד׳ אֲוִירִים, וּבֵין אֲגוּדָל לַאֲגוּדָל אֲוִיר א׳, הֲרֵי חֲמִשָּׁה אֲוִירִים *).

יג צָרִיךְ לִיזָּהֵר מְאוֹד, שֶׁלֹּא יִגְּעוּ רָאשֵׁי הָאֲגוּדָלִין זֶה מִזֶּה שֶׁלֹּא יִתְקַלְקֵל הַחַלּוֹן, וְצָרִיךְ לְהַגְבִּיהַּ יַד הַיְמָנִית קְצָת לְמַעְלָה מֵהַשְּׂמָאלִית, וִיהְיֶה אֲגוּדָל יָמִין עַל אֲגוּדָל שְׂמֹאל, וּפוֹרְשִׂין כַּפֵּיהֶם, שֶׁיִּהְיֶה תּוֹךְ כַּפֵּיהֶם כְּנֶגֶד הָאָרוֹן וַאֲחוֹרֵי יְדֵיהֶם כְּנֶגֶד הַשָּׁמַיִם.

יד בְּשָׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים מְבָרְכִים אֶת הָעָם לֹא יַבִּיטוּ וְלֹא יָסִיחוּ אֶת דַּעְתָּם **), אֶלָּא יִהְיוּ עֵינֵיהֶם כְּלַפֵּי מַטָּה כְּמוֹ בִתְפִלָּה וְהָעָם יְכַוְּונוּ לִבְרָכָה, וְגַם הַכֹּהֲנִים בְּעַצְמָם לֹא יִסְתַּכְּלוּ בִּידֵיהֶם. וְנָהֲגוּ לְשַׁלְשֵׁל אֶת הַטַּלֵּית עַל פְּנֵיהֶם וִידֵיהֶם חוּץ לְטַלֵּית. וְגַם הַצִּבּוּר מְשַׁלְשְׁלִין אֶת הַטַּלֵּית עַל פְּנֵיהֶם שֶׁלֹּא יִסְתַּכְּלוּ:

טו הַשׁ״ץ מַקְרֵא אוֹתָם בִּרְכַּת כֹּהֲנִים מִלָּה בְּמִלָּה, וְהֵם אוֹמְרִים אַחֲרָיו כָּל מִלָּה, עַד שֶׁיְּסַיְּמִים פָּסוּק רִאשׁוֹן, וְעוֹנִים הַצִּבּוּר אָמֵן. וְכֵן אַחַר הַפָּסוּק הַשֵּׁנִי, וְאַחַר הַפָּסוּק הַשְּׁלִישִׁי.

Händen fünf Zwischenräume bilden sollen. Man halte nämlich bei jeder Hand die beiden Finger zusammen, wie auch die Daumenfinger von beiden Händen, die zu einander nicht gefügt werden sollen, so bilden es fünf Zwischenscheiden.

§ **13**. Wie bemerkt, müssen die Kohanim darauf sehr achten, daß die beiden Daumenfinger sich gegenseitig nicht berühren sollen, damit der Zwischenraum nicht verdorben werde. — Die rechte Hand werde etwas höher als die linke gehoben, so daß der rechte Daumenfinger etwas über dem linken zu stehen komme. Die Hände sollen ausgebreitet sein, derart, daß die innere Fläche derselben der heil. Lade zu, die obere Seite dagegen himmelwärts gerichtet sei.

§ **14**. Auch wird jedem empfohlen, während des Duchan auf die Kohanim nicht hinzuschauen, damit man dem Priestersegen ohne Zerstreuung mit anhören könne; sondern wie im Gebete vor Gott, soll die Gemeinde mit gesenktem Blicke stehen. — die Kohanim selbst sollen aus eben diesem Grunde (בשעת הדוכן) nicht auf die Richtung ihrer Hände schauen. — Sitte ist's, beim Duchan den טלית überm Gesicht zu winden; die Hände der Kohanim aber sollen außerhalb des טלית gehalten werden; auch die Gem. hülle sich in dem טלית, um nicht durch's Anschauen der Kohanim in der Andacht gestört zu werden.

§ **15**. Der Vorbeter trägt den Segensspruch den Kahanim Wort für Wort vor, was diese genau wörtlich nachsprechen und worauf nach Beendigung eines jeden Satzes die Gemeinde

---

*) ה׳ אוירים ע״ש הכתוב (שה״ש ב׳ ט׳) משגיח מן החלונות מציץ מן ה״חרכים, ה׳ הרכים.

**) כמאמר הגמרא (חגיגה ט״ז) המסתכל בכהנים בזמן הבהמ״ק קיים שהיו עולין על הדוכן בשם המפורש, עיניו כהות.

— לֹא יִקְרָא הש״ץ בְּעַל פֶּה, אֶלָּא מִתּוֹךְ הַסִּדּוּר, שֶׁלֹּא יִתְבַּלְבֵּל; וְיָכוֹל לוֹמַר גַּם הוּא הָאֲמֵנִים.

טז אֵלּוּ תֵּיבוֹת שֶׁהַכֹּהֲנִים הוֹפְכִים בָּהֶם לְדָרוֹם וּלְצָפוֹן: יְבָרֶכְךָ. וְיִשְׁמְרֶךָ. אֵלֶיךָ. וִיחֻנֶּךָּ. אֵלֶיךָ. לְךָ. מִשּׁוּם דְּתֵיבוֹת אֵלּוּ הֵן לְנוֹכַח, לָכֵן הוֹפְכִין אֶ״עַ גַּם לְהַצְּדָדִין, כְּדֵי לְבָרֵךְ אֶת כֻּלָּם. וְכַךְ הוֹפְכִין אֶ״עַ גַּם בְּתֵיבַת שָׁלוֹם לְפִי שֶׁהִיא סִיּוּם הַבְּרָכוֹת.

יז בְּשָׁעָה שֶׁמַּאֲרִיכִין בְּנִגּוּן שֶׁל הַתֵּיבוֹת שֶׁבְּסוֹף הַפְּסוּקִים דְּהַיְינוּ. וְיִשְׁמְרֶךָ. וִיחֻנֶּךָּ. שָׁלוֹם. אוֹמְרִים הַצִּבּוּר רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם וכו'. וְהַמַּקְרֵא, אֲפִי' אֵינוֹ הש״ץ, לֹא יֹאמַר רִבּשׁ״ע, מִפְּנֵי הַטֵּרוּף, וּמִכָּ״שׁ שֶׁאִם הוּא הַשָּׁ״ץ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ מִפְּנֵי הֶפְסֵק בִּתְפִלָּה. וְלֹא יְנַגְּנוּ הַכֹּהֲנִים אֶלָּא נִגּוּן הַמְיוּחָד מִפְּנֵי טֵרוּף הַדַּעַת.

י״ח בְּשָׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים אוֹמְרִים אֶת הַתֵּיבוֹת אֵין לַצִּבּוּר לוֹמַר שׁוּם פָּסוּק**) רַק יִשְׁמְעוּ הֵיטֵב בְּכַוָּנָה

אמן sagt. — Der Vorbeter darf „ברכת כהנים" nicht auswendig vortragen, sondern nur aus dem ihm vorliegenden Gebetbuche, damit er nicht verwirrt werde; auch darf der ש״ץ mit der Gemeinde jedesmal in ברכת כהנים — אמן sprechen. —

§ 16. Bei folgenden Wörtern des Segens müssen die Kohanim mit dem Angesichte dem Volke nach allen Seiten zugewendet sein, nämlich, bei לך, אליך, ויחנך, אליך, וישמרך, יברכך. wie auch bei dem Segensschlusse „שלום", damit sie sämmtliche Gemeinde-Glieder segnen können. —

§ 17. Während die Kohanim die übliche Gesangweise anstimmen, nämlich, bei: שלום, ויחנך, וישמרך (S. Berachot Fol. 55.) sagt die Gemeinde „רבונו של עולם" der Vorsager der Segensworte, selbst wenn dieser nicht der Vorbeter ist, sagt das רבש״ע wegen Störung im Vorsagen nicht; umsoweniger soll es der Vorbeter selbst wegen הפסק (Unterbrechung) sagen. — Wünschenswerth ist es jedenfalls, (* dass die Kohanim die Worte der Segensformel in einem allgem. geregelten Gesang harmonisch zusammenstimmen sollen! —

§ 18. Während des Segenssprechens soll die Gemeinde keines der dasf. hinzugekommenen פסוקים (Bibel-Absätze) sagen (*** damit sie die Brocho

---

*) Besonders in unsrer erleuchteten Zeit, wo sich dies bereits als allgem. unabweisliches Bedürfnis herausgestellt! —

**) וכן לא יפה עושין, אותם שנהגו לחזור בכל מלה ומלה מתחלת תיבת יברכך אחר שסיים הפסוק לכל התיבה של ברכת כהנים. לכן עצה טובה למנוע מלאומרם כלל וכלל, אלא יכוון כל איש לברכה היוצא מפי הכהנים. ולא יאמר שום פסוק.

***) Der Gebrauch, dass das Volk bei jedem von den Kohanim ausgesprochenen Worte mit einem Bibelvers einfällt, findet sich im Talmud nicht angegeben; es heißt nur: (Sota 39) dass im Tempel nach jedem der drei Verse des Segens ein Spruch gesagt wurde, worunter blos das רבש״ע welches auch wir beibehalten, begriffen ist. Mithin möge jeder Betende den Segen in tiefer Stille vom Priester anhören, und von den Zwischen-Sätzen פסוקים seine Andachtsruhe nicht stören lassen. —

אֶת הַתֵּיבוֹת מִפִּי הַכֹּהֲנִים. כִּי כְּלוּם יֵשׁ עֶבֶד שֶׁמְּבָרְכִים אוֹתוֹ. וְאֵינוֹ מַאֲזִין וּמְכַוֵּן לִבְרָכָה. וְאִם אוֹמְרִים הַפְּסוּקִים, אֵינָם יְכוֹלִים לְכַוֵּן לִבְרָכָה. אַךְ קְצָת נוֹהֲגִין לוֹמַר פְּסוּקִים, וְיִזָּהֲרוּ שֶׁלֹּא לְאָמְרָם אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהַשָּׁ״ץ אוֹ הַכֹּהֲנִים מְנַגְּנִים, וְלֹא בְּשָׁעָה שֶׁאוֹמְרִים אֶת הַתֵּיבוֹת.

יט אַחַ״כַּ מַתְחִיל הַשׁ״ץ שִׂים שָׁלוֹם וכו׳. וְאָז הַכֹּהֲנִים מַחֲזִירִים אֶת פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי אָרוֹן הַקּוֹדֶשׁ שֶׁבְּמִזְרָח, וְאוֹמְרִים רִבּוֹן הָעוֹלָמִים וכו׳ וְיַאֲרִיכוּ בִּתְפִלָּה זוּ עַד שֶׁיְּסַיֵּם הַשׁ״ץ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם, כְּדֵי שֶׁיַּעֲנוּ הַצִּבּוּר אָמֵן גַּם עַל תְּפִלָּתָם. וְאִם אֵינָם יְכוֹלִים לְהַאֲרִיךְ כָּל כַּךְ, יֹאמְרוּ עוֹד אַדִּיר בַּמָּרוֹם וכו׳ וּבְר״הַ וְיוֹם הַכִּ״פּ, שֶׁמְּנַגְּנִים הַיּוֹם תְּאַמְּצֵנוּ וְכו׳ לֹא לֹא יַתְחִילוּ הַכֹּהֲנִים רִבּוֹן הָעוֹלָמִים וכו׳ עַד קָרוֹב לְסוֹף, כְּדֵי שֶׁיְּסַיְּמוּ בְּשָׁוֶה עִם הַשׁ״ץ. —

כ אֵין הַכֹּהֲנִים רַשָּׁאִים לְהַתְחִיל בִּרְכַּת אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ וכו׳ עַד שֶׁיִּכְלֶה לְגָמְרֵי תֵּיבַת. כֹּהֲנִים מִפִּי הַמַּקְרֵא, וְאֵין הַמַּקְרֵא רַשָּׁאִי לְהַתְחִיל יְבָרֶכְךָ וכו׳ עַד לְאַחַר שֶׁיִּכְלֶה אָמֵן מִפִּי הַצִּבּוּר. וְכֵן בְּאָמֵן שֶׁעוֹנִים אַחַר וְיִשְׁמְרֶךָ. וִיחֻנֶּךָּ. שָׁלוֹם. יַמְתִּין הַמַּקְרֵא וְלֹא יַתְחִיל: יָאֵר. יִשָּׂא. שִׂים שָׁלוֹם. עַד לְאַחַר שֶׁיִּכְלֶה אָמֵן

aufmerksam und mit gehöriger Andacht anhören könne, sondern blos andächtig die Segensworte vom Priester vernehmen, gleich einem gehorsamen Diener, der die ihm gewordenen, trostvollen Verheißungen demüthig gerührten Wesens anhöret! — Diejenigen aber, die es noch sagen, mögen darauf genau bedacht sein, selbes nur dann zu sagen, während der Vorbeter, oder die Kohanim die Segens-Worte absingen, nicht aber beim Aussprechen derselben. —

§ 19. Während der Vorbeter שים שלום sagt, sagen die Kohanim für sich רבון העולמים. welches übersetzt also lautet: „Herr des Weltalls! Wir haben nun so gethan, wie du über uns beschlossen, so mögest auch du denn thun, wie du uns versichert hast. „Blicke herab von der Wohnung deiner Heiligkeit, vom Himmel, und segne dein Volk Israel und das Erdreich, welches du uns gegeben, ein Land, fließend von Milch und Honig". (Mos. 5, 26, 15.). Die Kohanim sollen dieses Gebet andachtserfüllt sagen, und es schließen, zu gleicher Zeit, wenn der Vorbeter: המברך את עמו ישראל בשלום schließt, damit die Gem. zugleich auch auf obiges Gebet אמן sagen könne. Im Falle, dass sie früher damit fertig werden, sollen die Kohanim auch אדיר במרום sagen — ראש השנה und יו״כ, wo man auch היום תאמצנו absingt, sollen die Kohanim das רבון nur nahe vor dem ש״ע Schließen beten, damit sie mit der Gemeinde gleichzeitig das Gebet schließen.

§ 20. Die Kohanim dürfen den Spruch אשר קדשנו u. s. w. nicht früher sprechen, als bis der Vorsänger sie dazu auffordert. Der Vorsänger darf nicht früher יברכך anfangen, bis die Gem. nicht erst das אמן ausgesprochen; dasselbe gilt auch bei אמן nach den Absätzen: שלום, ויחנך, וישמרך; ebenso soll der Vorsänger bei: יאר, ישא, und שים שלום ruhig inne halten, bis die ganze Gem. das entsprechende אמן ausgesprochen hat. — Die Kohanim dürfen

מִפִּי כָּל הַצִּבּוּר. וְאֵין הַכֹּהֲנִים רַשָּׁאִים לְהַחֲזִיר פְּנֵיהֶם מִן הַצִּבּוּר לְהֵיכָל, עַד שֶׁיַּתְחִיל הש"ץ שִׂים שָׁלוֹם. וְאֵינָם רַשָּׁאִים לָכוֹף אֶצְבְּעוֹתֵיהֶן מִפְּשׁוּטָתָן, עַד שֶׁיַּחֲזִירוּ פְּנֵיהֶם מִן הַצִּבּוּר. וְאֵינָם רַשָּׁאִים לַעֲבוֹר מִן הַדּוּכָן, עַד שֶׁיְּסַיְּמוּ הַצִּבּוּר אָמֵן לְאַחַר אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם.

כא וּכְשֶׁהַכֹּהֲנִים יוֹרְדִין מִן הַדּוּכָן, יִהְיֶה פְּנֵיהֶם קְצָת לְנֶגֶד אָרוֹן הַקּוֹדֶשׁ, וְיִפְסְעוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם, כְּתַלְמִיד הַנִּפְטָר מִלִּפְנֵי רַבּוֹ.

כב מִשְׁתַּדְּלִים שֶׁהש"ץ לֹא יִהְיֶה כֹּהֵן. וְאִם הוּא כֹּהֵן, לֹא יַעֲלֶה לְדוּכָן, וְגַם לֹא יִקְרָא לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים, אֶלָּא אִישׁ אַחֵר יַעֲמוֹד אֶצְלוֹ שֶׁיִּקְרָא. כֹּהֲנִים. וְגַם יִקְרָא לִפְנֵיהֶם אֶת הַתֵּיבוֹת יְבָרֶכְךָ וכו' וְהַש"ץ עוֹמֵד וְשׁוֹתֵק עַד שִׂים שָׁלוֹם. —

כג וְאִם אֵין שָׁם כֹּהֵן אַחֵר אֶלָּא הוּא, אֲזַי, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִתְבַּטֵּל מִצְוַת נ"כ יַעֲלֶה הוּא לְדוּכָן. וְכֵיצַד עוֹשֶׂה? עוֹקֵר רַגְלָיו קְצָת כְּשֶׁאוֹמֵר רְצֵה, וְאוֹמֵר עַד: וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת, וְאַחַר אוֹמֵר: אֱלֹ"אֱ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה וכו' וְהַש"ץ עוֹלֶה לְדוּכָן וְזֶה הָאַחֵר מַקְרֵא לוֹ, וְחוֹזֵר הַש"ץ וְאוֹמֵר שִׂים שָׁלוֹם, וְלֹא יֹאמַר רִבּוֹן הָעוֹלָמִים וכו' עַד אַחַר הַקַּדִּישׁ:

כד צִבּוּר שֶׁכֻּלָּם כֹּהֲנִים, אִם אֵין שָׁם אֶלָּא עֲשָׂרָה, כּוּלָם עוֹלִים לְדוּכָן, לְמִי מְבָרְכִים? לַאֲחֵיהֶם

ferner ihr Angesicht von der Gemeinde der heil. Lade zu nicht wenden, als bis der Vorbeter שים שלום begonnen; die Finger nicht wegbewegen oder einwärts biegen, solange sie vor der Gem. im Segen-Sprechen begriffen sind, überhaupt nicht vom Duchan (v. d. Anhöhe) sich entfernen, bis die Gem. nach בשלום das beschließende אמן ausgesprochen hat. —

§ 21. Wenn die Kohanim das Duchan verlassen, sollen sie mit dem Angesichte gegen das ארון הקודש ehrfurchtsvoll gewendet, wie treuergebene Diener, scheidend von dem Angesichte des Herrn, vor dem sie standen, zurücktreten.

§ 22. Der Vorbeter soll, wenn möglich kein Kohen sein; als כהן soll er zum Duchan nicht hintreten, auch nicht als Vorsänger den Kohanim dienen; sondern ein anderer soll sich hinstellen, und den Aufruf „כהנים" sowie die übrigen Segensworte vorsprechen, während der Vorbeter (als Kohen) bis zu שים שלום inne hält.

§ 23. Ist kein anderer Kohen als eben der Vorbeter allein in der Synagoge zugegen, so soll dieser allein den Kohanim den Segen vortragen, damit dieses wichtige göttl. Gebot nicht fahrlässig und gleichgiltig gehalten werde. — Wie soll dieses aber geschehen? Bei רצה ה' schicke sich der Vorbeter (als כהן) zum Duchan an, bete bis ולך נאה להודות, dann: אלהינו ו"א ברכנו u. s. w. hierauf trete er zum Duchan, wo ihm ein Anderer die Segensformel vorspricht; Der Vorbeter wendet sich dann um, sagt, שים שלום u. s. w. und nach dem vollständigen קדיש-Gebet sagt er für sich רבון העולמים u. s. w. —

§ 24. Wenn sich in einer Religions-Gemeinde blos zehn männl. Personen befinden, die aber alle כהנים sind, so treten sie sämmtlich zum Duchan hin; wem gilt dann der Segen? ihren anderweitigen Glaubensbrüdern; wer

שֶׁבַּשָּׂדוֹת, וּמִי עוֹנֶה אַחֲרֵיהֶם? נָשִׁים וָטַף.

כה כֹּהֵן שֶׁנָּשָׂא אֶת כַּפָּיו, וְאַחַ"כּ הָלַךְ לְבֵיהַ"כּ אַחֶרֶת, אִם רוֹצֶה יָכוֹל לַעֲלוֹת לְדוּכָן גַּם כַּאן, וְאִם אֵינוֹ רוֹצֶה, אַף שֶׁשּׁוֹמֵעַ קוֹרְאִין: "כֹּהֲנִים" אֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲלוֹת, כֵּיוָן שֶׁכְּבָר עָלָה.

כו מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוּם בְּפָנָיו. בִּמְדִינוֹתֵינוּ שֶׁנּוֹהֲגִין, שֶׁכָּל הַכֹּהֲנִים מְשַׁלְשְׁלִים אֶת הַטַּלֵּיתִים עַל פְּנֵיהֶם, מֻתָּר לִשָּׂא אֶת כַּפָּיו. אֲבָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוּם בְּיָדָיו, לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו, מִפְּנֵי שֶׁהָעָם יִסְתַּכְּלוּ בוֹ וְיַסִּיחוּ אֶת דַּעְתָּם. וְאִם הוּא רָגִיל בְּעִירוֹ, שֶׁכְּבָר מַכִּירִים בּוֹ, נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו.

כז מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַחְתּוֹךְ הָאוֹתִיּוֹת הֵיטֵב, וְקוֹרֵא שִׁין יְמָנִית כְּמוֹ שְׂמָאלִית, לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו. — וְכָל כֹּהֵן, שֶׁאֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו, יֵצֵא קוֹדֶם רְצֵה מִבֵּהַכְּ"נ לַחוּץ עַד שֶׁיִּגְמְרוּ נְשִׂיאַת כַּפַּיִם.

כח קוֹדֶם נ"כּ לֹא יִשְׁתֶּה הַכֹּהֵן לֹא יַיִן, וְלֹא שְׁאָר מַשְׁקֶה מִמַּשְׁקוֹת הַמְשַׁכְּרִין.

כט כֹּהֵן שֶׁנָּשָׂא גְּרוּשָׁה אוֹ חֲלוּצָה, אוֹ שֶׁנִּטְמָא לְמֵת, שֶׁאָסוּר

soll ihnen אמן nachsprechen? Frauen und Kinder sollen es thun.

§ 25. Ein Kohen kann, wenn er bereits in einer Synagoge den Kohanim-Segen vorgetragen hat, auch nach Belieben in eine andere Synagoge sich begeben und auch dort das Duchan-Amt vornehmen. Ist er aber hiezu nicht gewillt, wenngleich er den Aufruf כהנים hört, sobald er einmal schon die Mizwa vollzogen, braucht er dieselbe nicht nochmals am selben Tage vorzunehmen.

§ 26. Wenn ein Kohen irgend ein Gebrechen am Gesichte hat, darf er dessenungeachtet heutzutage, wo die Kohanim bereits überall den טלית überm gesichte gehüllt tragen, den Kohanim-Segen vortragen; wer aber ein Gebrechen auf den Händen trägt, soll nicht zum Duchan treten, weil das Volk durch's Hinschauen auf seine Hände in der Andacht zerstreuet wird. Ist dieser כהן aber in dieser Stadt schon lange ansässig, und ihn jeder kennt, so kann er dessen ungeachtet das Duchan vornehmen.

§ 27. Wem es an einer deutlichen und vernehmbaren Aussprache gebricht, wer z. B. anstatt שין=סין sagt, soll das Duchan-Amt nicht vornehmen. Jeder Kohen, der nicht den Segen vortragen will soll noch vor רצה aus der Synagoge gehen, und daselbst warten, bis die Kohanim das Duchan vollendet haben.

§ 28. Ein Kohen darf vor Verrichtung des Duchan-Amtes keinen Wein oder sonstig geistiges, berauschendes Getränk zu sich nehmen, was ihn zu diesem heil. Amte unfähig machen würde.

§ 29. Ein Kohen der eine G'ruscho (גרושה) (*) oder Chaluzo (חלוצה) (**)

---

*) Eine von ihrem Manne durch Scheidebrief verstoßene Frau.

**) Das Eheweib eines verstorbenen, kinderlosen Bruders, wo der Bruder des Verstorbenen die Schwägerin nicht heiraten will, und sie das Gesetz des Schuhabziehens vollziehen muß (Mos. 5, 25, 9). Ueber Ehescheidung: (Mos. 3. 21, 7 — Mos. 5. 24. 1. — 4.).

לו לְטַמֵּא אֵלָיו, לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וְכֵן מוּמָר, שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו.

ל אוֹנֵן אֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו. וְאָבֵל תּוֹךְ י״ב חֹדֶשׁ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, אוֹ תּוֹךְ שְׁלוֹשִׁים עַל שְׁאָר קְרוֹבִים, אֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו. וְצָרִיךְ לָצֵאת מִבֵּהַכ״נ קוֹדֶם רְצֵה עַד אַחַר נ״כ. וְאִם אֵין בְּבֵהַכ״נ שְׁנֵי כֹהֲנִים אֲחֵרִים, מֻתָּר לְהָאָבֵל לִשָּׂא אֶת כַּפָּיו תּוֹךְ י״ב חוֹדֶשׁ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, וְתוֹךְ שְׁלוֹשִׁים עַל שְׁאָר קְרוֹבִים. אֲבָל תּוֹךְ שִׁבְעָה, כְּגוֹן, הַקּוֹבֵר מֵתוֹ בָּרֶגֶל אֲפִי׳ אִם אֵין שָׁם שְׁנֵי כֹּהֲנִים אֲחֵרִים לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו.

לא צִבּוּר שֶׁשּׂוֹנְאִים אֶת הַכֹּהֵן אוֹ הַכֹּהֵן שֶׁשּׂוֹנֵא אֶת הַצִּבּוּר לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו. וּסְכָּנָה הִיא לַכֹּהֵן אִם יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו, כִּי לֹא יוּכַל אַח״כ לוֹמַר בֶּאֱמֶת: וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ ... בְּאַהֲבָה.

לב בֶּן י״ג שָׁנִים לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו בִּפְנֵי עַצְמוֹ; אֲבָל עִם כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים נוֹשֵׂא אַ״כ לִלְמוֹד וּלְהִתְחַנֵּךְ.

geheiratet, oder der sich zu Todten verunreingt hat, deren Berührung ihm verboten ist, darf keinen Priesterdienst üben, bis er reumüthig seine Sünden abgebüßt (Tschuwo). — Ebenso darf ein Religionsleugner (Apostat), nachdem er sich reumütig zu seinem angestammten Glauben bekehrte, den Priesterdienst versehen.

§ 30. Ein Leidtragender (אונן) (* als Kohen, darf den Priestersegen nicht vortragan, wie auch ein אבל (Trauernder) im Trauerjahre über Elterntod oder in den 30 Trauertagen (שלושים) über Blutsverwandte — sondern muß v o r רצה aus dem Tempel gehen und darf nach dem Duchan wieder hineingehen. Sind aber im Tempel keine zwei diensthuende Kohanim anwesend, so darf der Owel selbst auch in den 12 Trauermonaten über Vater- oder Muttertod, oder in den 30 Trauertagen über andere Blutsverwandte das Duchan verrichten. — Ein Owel in der שבעה (siebentägigen Trauer) über einen Blutsfreund, den man an einem Festtag zu Grabe getragen, darf, wenn auch keine andere diensthuende Kohanim im Tempel sich vorfänden, den Priestersegen nicht vortragen.

§ 31. Ferner soll ein Kohen, dem die Gemeinde feindselig ist, oder wenn der Kohen mit der Gemeinde in Feindseligkeit lebt, (** nicht zum Duchan treten, da es hier in der That von ihm nicht heißen kann: „Der uns geboten zu segnen...i n L i e b e!"

§ 32. Ein Jüngling von 13 Jahren soll allein den Priestersegen nicht vortragen, wohl aber ist's ihm gestattet, im Vereine mit erwachsenen, ältern Kohanim es vorzunehmen, um sich darin einzuweihen und zu üben.

---

*) Solange der Leichnam nicht zur Erde bestattet ist, heißt der Leidtragende: אונן „Betrübter".

*) Jeder Zwiespalt zieht G e f a h r e n und s c h w e r e, t r a u r i g e Folgen nach sich — wer zählt ihre Opfer!! Sie stammen aus verdorbenem, schadenfrohem Herzen, verschlechtern die Menschen, entzünden die Fackel der Zwietracht und zerstören G l ü c k und S e g e n in Gemeinde und Familie! —

טו. הִלְכוֹת חוֹל הַמּוֹעֵד.

תָּנוּ רַבָּנָן אֶת חַג (הַמַּצּוֹת) תִּשְׁמוֹר, לְמֵד עַל חוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד.

(חגיגה דף י״ח.)

15. Vorschriften für die Halb-Festage Chol hammoed.

Es heißt: (Mos. 2, 23, 15.) „Das Fest der ungesäuerten Brode sollst du beobachten" woraus die Gelehrten schließen, daß auch die Halb-Festtage zu feiern und nach Vorschrift zu halten mitbegriffen sind. — (Chagiga Fol. 18). —

א חוֹל הַמּוֹעֵד אָסוּר בִּקְצַת מְלָאכוֹת וּמֻתָּר בִּקְצָתָן. דְּהַיְנוּ, כָּל מַה שֶּׁהוּא לְצוֹרֶךְ אֲכִילָה לְחוֹל הַמּוֹעֵד אוֹ לְיו״ט. וְכֵן מְלָאכָה בְּדָבָר הָאָבוּד, דְּהַיְנוּ, שֶׁאִם לֹא יַעֲשֶׂנָּה יָבֹא לִידֵי הֶפְסֵד, מֻתָּר לַעֲשׂוֹתָהּ. וּצְרִיכִין לִזָּהֵר מְאוֹד שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בְּחוֹה״מ מְלָאכָה הָאֲסוּרָה.

ב חַיָּב כָּל אָדָם לְכַבֵּד אֶת הַחוֹ״מ כְּפִי כֹחוֹ. הַיְינוּ, שֶׁיְּכַבְּדוֹ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וְלִלְבּוֹשׁ בְּגָדִים מְכֻבָּדִים. וְהַמְבַזֶּה לִנְהוֹג בּוֹ דֶּרֶךְ חוֹל, אָמְרוּ רַזַ״ל אַעַפִּ״י שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

ג מְלֶאכֶת דָּבָר הָאָבוּד יָכוֹל לַעֲשׂוֹת גַּם עַ״יְ יִשְׂרָאֵל אַחֵר, אֲפִילוּ בְּשָׂכָר. אֲבָל מַה שֶּׁאֵינוֹ דָּבָר הָאָבוּד אֶלָּא שֶׁהוּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אֵין לַעֲשׂוֹת עַ״יְ יִשְׂרָאֵל אַחֵר בְּשָׂכָר, אֶלָּא עַ״יְ אֵ״יְ. וְאִם אֵינוֹ מוֹצֵא אֵ״י, וְגַם בְּעַצְמוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת, מֻתָּר אֲפִי׳ עַ״יְ יִשְׂרָאֵל בְּשָׂכָר.

§ 1. An den Zwischen- oder: Halbfesttagen (חול המועד) ist nachstehend verzeichnete erlaubte und unerlaubte Werkthätigkeit zu beobachten und zu befolgen: Jede Genußbereitung für die Halbfeste sowol, als auch solche, die für den Feiertag unabweislich nothwendig ist, ist erlaubt. Ferner ist sogar eine gewöhnliche Arbeit zu verrichten gestattet, wo deren Unterlassen Verlust und Einbüße (דבר האבוד) herbeiführen könnte; ist es aber kein unumgängliches, nothwendiges Bedürfnis, so soll man ihretwegen die Heiligkeit des Zwischenfestes (חוה״מ) nicht entweihen. —

§ 2. Die Zwischenfesttage (ימי חוה״מ) sollen würdig gefeiert und in Ehren gehalten werden, nämlich, durch festliche Bekleidung und köstliche Speisen, je nach Vermögens-Verhältnisse sie zu erhöhen; widrigenfalls heißt es: Entweihung, worüber unsre Ethik-Lehrer (Aboth 3, 11.) sagen: „Wer die Halbfeste mißachtet, mag er noch so viele Gelehrsamkeit und gute Eigenschaften besitzen, so hat er keinen Antheil an der zukünftigen Seligkeit".

§ 3. Jede Werkthätigkeit, deren Unterlassen Verlust bringen würde, darf sogar durch einen dazu gemieteten Israeliten geschehen; wenn aber deren Unterlassen keinen Verlust herbeiführt, sondern man benöthigt es blos für die Chol hamoed-Tage, so soll man es nur durch einen Nichtisr. verrichten lassen; wäre aber kein solcher vorhanden, und der Eigenthümer selbst sich damit nicht beschäftigen will, so kann es durch einen eigens dazu für Lohn bedungenen Israeliten geschehen. —

ד הָא דְמֻתָּר לַעֲשׂוֹת דָּבָר הָאָבוּד, זֶהוּ דַוְקָא אִם לֹא הָיָה אֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתוֹ קוֹדֶם יו״ט אֲבָל אִם הָיָה אֶפְשַׁר לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ קוֹדֶם יו״ט וְהִנִּיחוֹ עַל חוּהַ״מ. אָסוּר לַעֲשׂוֹתוֹ בְּחוּהַ״מ.

ה כָּל מְלָאכוֹת הָאֲסוּרוֹת לַעֲשׂוֹת בְּחוּהַ״מ, אִם יֵשׁ כַּאן יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לוֹ מַה לֶאֱכוֹל כָּרָאוּי לְחוּהַ״מ וְיו״ט, מֻתָּר לַעֲשׂוֹתָן עַל יָדוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא לוֹ מַה לֶאֱכוֹל. וּמ״מ יַעֲשֶׂה בִּצְנְעָא, וְאָסוּר לַעֲשׂוֹתָן עַ״י אֵ״י. אַךְ לְצוֹרֶךְ מִצְוָה מֻתָּר.

ו זְרִיעָה אֲסוּרָה. וְאִם יֶשׁ לוֹ זְרָעִים, שֶׁאִם לֹא יַשְׁקֵם בְּמַיִם יִפְסְדוּ לְגַמְרֵי, מֻתָּר לְהַשְׁקוֹתָם; וְגַם אָסוּר לְזַבֵּל שָׂדֵהוּ בְּחוּהַ״מ.

ז אָסוּר לִתְלוֹשׁ אוֹ לִקְצוֹץ שׁוּם דָּבָר מִן הַמְחֻבָּר, אִם לֹא יִתְקַלְקְלוּ הַפֵּירוֹת עַד לְאַחַר יו״ט, כ״א מַה שֶׁהוּא צָרִיךְ לֶאֱכוֹל בְּמוֹעֵד, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְצַמְצֵם, אֶלָּא תּוֹלֵשׁ בְּהַרְוָחָה, וְאִם יוֹתִיר יוֹתִיר. וְכֵן עֵצִים שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהַסָּקָה בְּמוֹעֵד, מֻתָּר לְקַצְּצָם בִּמְחֻבָּר. וְאִם צָרִיךְ לִתְלוֹשׁ בִּשְׁבִיל לְהַאֲכִיל לִבְהֵמָה, יַעֲשֶׂה בְּשִׁנּוּי.

ח מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ גַּן אֵצֶל גַּן חֲבֵרוֹ, וַחֲבֵירוֹ לוֹקֵט פֵּרוֹתָיו, וְאִם הוּא לֹא

§ 4. Die Erlaubnis, eine Werkthätigkeit, deren Unterlassen Verlust bringen kann, an חה״מ auszuüben, findet nur insoferne statt, als diese vorzunehmende Arbeit vor יו״ט-Eintritt nicht mehr zu Stande gebracht werden könnte; wenn aber diese noch vor יו״ט hätte verrichtet werden können, so darf man sie an חוה״מ nicht verrichten.

§ 5. Jede an חוה״מ verbotene Werkthätigkeit darf, durch einen nothleidenden Israeliten der für den Bedarf der Feiertage nicht versorgt ist, um dieselbe gebührend feiern zu können, verrichtet werden, wenn er von diesem Ertrag die Festtage durch Speise und Trank feiern kann; jedoch soll dies mehr insgeheim geschehen. Hat aber diese vorzunehmende Arbeit die Vollziehung einer מצוה zum Ziele, so darf es ohne Weiteres geschehen. —

§ 6. Säen, sowie jedes Wachsthum-Befördern ist am חוה״מ eigentlich verboten; genießbare Kräuter jedoch, die, wenn selbe nicht gehörig befeuchtet werden, welken und gänzlich verderben könnten, dürfen am חוה״מ begossen werden. Das Urbarmachen eines Bodens durch's Düngen u. dgl. ist am חוה״מ verboten.

§ 7. Das Ausreißen oder Aushauen, Schneiden von am Boden festhaftenden Gewächsen, genießbaren Kräutern, ist חוה״מ nur dann untersagt, insoferne diese nämlich, so man sie bis nach יו״ט im Boden ließe, nicht verderben würden; indessen darf man dennoch so viel davon nehmen, als man für den Hausbedarf für sämmtliche Feiertage nöthig hat; man nehme daher den Gegenstand nicht in kärglichem Maaße, und was davon (auch nach יו״ט) übrig bleibt, kann auf später aufbewahrt werden. — Ebenso darf man Brennholz-Stänglein zum Behufe des Heizens abbrechen. — Das Futterbereiten für Hausthiere, insofern es durch's Abpflücken befördert werden muß, soll mit einigem Abändern geschehen.

§ 8. Hat jemand reife Früchte in seinem Garten, welcher gerade neben dem eines Andern liegt, wo ersterer zu befürchten hätte, so er zugleich seine

יְלַקֵּט יָכוֹל לָבוֹא לִידֵי הֶפְסֵד, מֻתָּר לוֹ לְלַקְּטָם. וְאִם הֵמָּה דְּבָרִים שֶׁיִּתְקַלְקְלוּ, בְּתָלוּשׁ אִם לֹא יַעֲשֶׂה לְצָרְכָּם גַּם מְלָאכָה אַחֶרֶת, מֻתָּר לַעֲשׂוֹת הַכֹּל. וַאֲפִילוּ לִדְרוֹךְ עֲנָבִים לַעֲשׂוֹת יַיִן, וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יָנִיחַ בְּכַוָּנָה מְלַאכְתּוֹ לַחֹה"מ.

ט אָסוּר לְגַלֵּחַ בְּחֹה"מ, אֲפִילוּ גִּלַּח אַ"עַ גַּם בְּעֶיו"ט. אֶלָּא מִי שֶׁיָּצָא מִבֵּית הָאֲסוּרִים, וַאֲפִי' יָצָא בְּעֶיו"ט, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ פְּנַאי לְגַלֵּחַ אָז. וְכֵן אָבֵל שֶׁחָל שְׁבִיעִי שֶׁלּוֹ בְּשַׁבָּת שֶׁהָיָה עֶרֶב פֶּסַח, שֶׁלֹּא הָיָה אֶפְשָׁר לוֹ לְגַלֵּחַ קוֹדֶם יו"ט, מֻתָּר לְגַלֵּחַ בְּחוֹה"מ.

י וְכֵן אָסוּר לִקְצוֹץ הַצִּפָּרְנַיִם. אַךְ אִם קִצְּצָן בְּעֶיו"ט מֻתָּר לְקַצְּצָן גַּם בְּחוֹה"מ.

יא אָסוּר לְכַבֵּס שׁוּם דָּבָר אֲפִי' לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אֶלָּא אִם לֹא הָיָה אֶפְשָׁר לוֹ בְּשׁוּם אוֹפֶן לְכַבֵּס קוֹדֶם יו"ט. וְכֵן מִטְפָּחוֹת שֶׁמְּלַפְּפִין בָּהֶן אֶת הַתִּינוֹקוֹת, כֵּיוָן שֶׁצְּרִיכִין לָהֶם הַרְבֵּה מִפְּנֵי רוֹב הַשְׁתֵּן, מֻתָּר לְכַבְּסָן.

יב כָּל דָּבָר שֶׁהוּא לְצוֹרֶךְ רְפוּאָה מֻתָּר לַעֲשׂוֹת בֵּין לְאָדָם בֵּין לִבְהֵמָה.

יג הֶשְׁבּוֹנוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, שֶׁאִם לֹא יִכְתְּבֵם יִשְׁכָּחֵם, מֻתָּר לְכָתְבָם, מִשּׁוּם דַּהֲוֵי דָּבָר הָאָבוּד. — וְכֵן

Früchte nicht ablesen ließe, während dessen derselben verlustig werden zu können, so darf er selbe an חוה"מ ablesen. — Sogar ist es gestattet, wenn es Dinge betrifft, die durch das bloße Aufheben verderben würden, wenn nicht auch deren erforderliche Zubereitung erfolgt, wie z. B. Weinbeeren in den Keltern zu pressen, u. dgl. nur möge man solche Arbeiten nicht geflissentlich auf חוה"מ verschieben.

§ 9. Scheeren, Bartabnehmen, selbst wenn man dasselbe erst am ערב יו"ט gethan hätte, ist an חוה"מ vorzunehmen verboten, Eine Ausnahme hierin macht ein Solcher, der von der Gefangenschaft befreiet wurde, selbst wenn dieser Tag auf ערב יו"ט erfolgte, und er keine geeignete Zeit dazu hätte; ebenso darf ein אבל (Trauernder) dessen letzter der sieben Trauertage שבת ist, an welchem ערב פסח fällt, sich am חוה"מ das Haupthaar oder den Bart abnehmen, da er in solchem Falle v o r יו"ט es nicht vornehmen konnte (*.

§ 10. Ebenso ist Nägel mit Scheere oder Messer abzuschneiden אסור; hat man aber diese ערב יו"ט abgeschnitten, so kann man dies auch an חה"מ vornehmen.

§ 11. Waschen, wie Kleider, Weißwäsche, Bettzeuge u. dgl. ist an חה"מ, selbst zur Benutzung für חו"ה untersagt, es sei denn, wenn dies vor יו"ט nicht geschehen konnte, und man dessen unumgänglich nöthig hätte. Wäsche für Säuglinge und kleine Kinder ist aus eben diesem Grunde an חוה"מ zu waschen erlaubt.

§ 12. Jedes Anwenden von Mitteln zur Wiederherstellung der Gesundheit der Menschen oder Thiere ist an חוה"מ vorzunehmen erlaubt.

§ 13. Man darf Geschäftsangelegenheiten ordnen, Rechnungen niederschreiben, indem man durch dessen Außerachtlassen Verlust erleiden könnte,

---

*) Siehe hiezu „מאמר התגלחות" von J. S. Reggio.

מה שהוא לצורך המועד, מותר לכתוב. אבל שאר דבר אסור לכתוב. ואגרת שלומים שכותב אדם לחבירו נוהגין לכתוב בשנוי קצת, דהיינו, שכותבין שורה הראשונה עקומה. ולכל מה שמותר לכתוב, מותר ג"כ לתקן קולמס ודיו.

יד מי שצריך למעות אפי' שלא לצורך המועד, אלא שהוא חושש, פן לא ימצא ללוות לאחר המועד, והמלוה אינו רוצה להלוות לו בלי שטר, מותר לו לכתוב את השטר.

טו אין נושאין נשים בחוה"מ, משום דאין מערבין שמחה בשמחה אבל מותר להחזיר גרושתו. ומותר לעשות משתה לברית מילה, ולפדיון הבן. גם מותר לעשות משתה לכתיבת תנאים.

טז מותר לשכור פועלים, ואפי' ישראלים שיעשו מלאכתו לאחר המועד.

überhaupt ist alles für den חוה"מ Zweck Nothwendige schriftlich zu verzeichnen erlaubt; nicht zum חוה"מ Gehörige darf nicht geschrieben werden. — Freundschaftsbriefe können ohne Weiteres gewechselt werden, und darf alles Schreibmaterial dazu bereitet werden.

§ 14. Wer ein Geld-Darleihen zum weitern Geschäftsbetriebe von Jemand aufzunehmen hat, darf an חוה"מ eine Wechselurkunde darüber ausstellen.

§ 15. Eheschließungen dürfen חה"מ nicht vorgenommen werden, weil man die gebotene Fest-Freude mit der einer andern zugleich nicht feiern darf (*) wohl aber macht hierin die Wiedervermählung mit einer verstoßenen Ehe-Frau, eine Ausnahme; ebenso ist ein Freudenmahl, wie z. B. bei einer Beschneidung (ברית מילה) bei Pidjon habben (פדיון הבן gesezliche Auslösung eines erstgebornen Sohnes) oder bei einem Verlobungsfeste (תנאים) zugänglich.

§ 16. Man darf selbst israelitische Arbeiter mieten, um irgend eine Arbeit nach den Feiertagen verrichten zu lassen.

טז. דין מקח וממכר, ודין הוצאה בחוה"מ.

א כל סחורה אסורה, בין לקנות בין למכור. רק אם נזדמן לו ריוח מרובה, יכול לקנות ולמכור בצנעא,

16. Gewerbsgeschäft. — Kauf und Verkauf. — Anstrengende Lastarbeiten an Chol hammoed.

§ 1. Jedes Gewerbsgeschäft, so Kauf als Verkauf, ist am חוה"מ verboten, blos bei einem in Aussicht stehenden, sichern Reingewinnst, kann

*) S. Moed Katan Fol. 8.

וְיוֹצִיא לִכְבוֹד יו״ט יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהוֹצִיא׃

ב אִם יֵשׁ לוֹ סְחוֹרָה, שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ, שֶׁאִם לֹא יִמְכְּרֶנָּה עַתָּה יַפְסִיד מִן הַקֶּרֶן, מֻתָּר לְמָכְרָהּ, מִשּׁוּם דַּהֲוֵי דָּבָר הָאָבוּד׃

ג אִם חַל יְרִיד בְּחה״מ, שֶׁהוּא יוֹם הַשּׁוּק הַבָּא לִפְרָקִים, מֻתָּר לִקְנוֹת וְלִמְכּוֹר, דְּכֵיוָן שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ תָּדִיר, חַשְׁבִינָן גַּם מְנִיעַת הָרֶוַח, כְּמוֹ הֶפְסֵד, אֲבָל בְּיוֹם הַשּׁוּק שֶׁבְּכָל שָׁבוּעַ, אָסוּר׃

ד מֻתָּר לִקְנוֹת מִסּוֹחֲרִים וְלִמְכּוֹר לָהֶם כְּשֶׁבָּאִים לִפְעָמִים בִּסְפִינוֹת, שֶׁמּוֹכְרִים בְּזוֹל, אוֹ קוֹנִים בְּיוֹקֶר מַה שֶׁאֵינוֹ שָׁכִיחַ תָּמִיד׃

ה וְכֵן מִי שֶׁצָּרִיךְ לִקְנוֹת יַיִן בְּעֵת הַבָּצִיר, שֶׁיְּהֵא לוֹ לְצוֹרֶךְ בֵּיתוֹ לִשְׁתּוֹת מִמֶּנּוּ כָּל הַשָּׁנָה, וְאַחַ״כַּ יִתְיַקֵּר הַיַּיִן, מֻתָּר לוֹ לִקְנוֹת בְּחה״מ, אֲבָל לְמַשָּׂא וּמַתָּן יִמְשׁוֹךְ אֶ״ע מִלִּקְנוֹת׃

ו דְּבָרִים הַנִּצְרָכִים לְמוֹעֵד, כְּגוֹן פֵּרוֹת וְתַבְלִין מוֹכְרִין כְּדַרְכָּן אֲפִי׳ בְּפַרְהֶסְיָא׃ וְכֵן שֶׁמֻּתָּרִין לִפְתּוֹחַ הֶחָנוּת בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל, מֻתָּרִין לִמְכּוֹר גַּם לְא״י׃

ז מֻתָּר לִתְבּוֹעַ חוֹבוֹת בְּחה״מ מִשּׁוּם דְּחוֹשְׁבִין לְדָבָר הָאָבוּד׃

ח אָסוּר לְהַסִּיעַ וְלִשָּׂא מְטַלְטְלָיו וּכְלֵי בֵּיתוֹ בְּחה״מ מִדִּירָה שֶׁבְּחָצֵר זוֹ לְדִירָה שֶׁבְּחָצֵר אַחֶרֶת, אֲפִילוּ

solches heimlich insgeheim, wo man alsdann zu Ehren des Festtages für den Genußbedarf mehr als sonst verausgaben mag.

§ 2. Liegende Waare, wobei Verlust bevorsteht, so man selbe nicht bald veräußert, kann an חוה״מ verkauft werden.

§ 3. An einem Jahrmarkt, der eben auf חוה״מ fällt, darf man sowol kaufen als verkaufen, indem die Einschränkung des Erlöses durch das Nichtveräußern der Waare zur Marktzeit als Verlust betrachtet wird; an einem Wochenmarkte hingegen ist dies untersagt.

§ 4. Man darf ferner von Kaufleuten, die zu Schiffe u. dgl. Reisegelegenheit Waare bringen, kaufen, wie auch an dieselben Waare verkaufen, wenn nämlich ein solcher Geschäftsverkehr nur von Zeit zu Zeit zugänglich wäre.

§ 5. Ebenso darf man Wein zu Lesezeit um billige Preise für Privatgebrauch, selbst auf's ganze Jahr kaufen, wenn man bis später die Preis-Erhöhung desselben befürchtet. Jedoch soll man dies wenn es zum Gewerbsgeschäft gehört, an חוה״מ unterlassen.

§ 6. Man darf alle zum חוה״מ Gebrauche nöthigen Spezerei- und sonstige Essware wie gewöhnlich verkaufen, und können dabei sowol israelitische als auch nichtisr. Käufer ohne Weiteres Theil nehmen.

§ 7. Schulden dürfen, weil sie im Verabsäumungsfalle Einbüße herbeiführen können, an חוה״מ einkassirt werden.

§ 8. An חוה״מ dürfen schwere, anstrengende Lasten wie Haus-Möbel u. dgl. von einer Wohnung in die andere (משום טירחא) nicht transportirt werden, selbst nicht von einem schlechten, ärmlichen Wohnhause in eine gemächliche schöne Wohnung. — Wohl aber darf man ein Übersiedeln vorneh-

מְדִירָה כְעוּרָה לְדִירָה נָאָה. אֲבָל מִבַּיִת לְבַיִת בְּחָצֵר אַחַת מֻתָּר.

ט וְכֵן אִם שְׁתֵּי הַחֲצֵרוֹת סְמוּכוֹת וְיֵשׁ פֶּתַח בֵּינֵיהֶן, מֻתָּר לְהוֹצִיא הַחֲפָצִים דֶּרֶךְ שָׁם וּבִמְקוֹם פְּסֵידָא מֻתָּר אֲפִי׳ מֵעִיר לְעִיר. וְכֵן מִדִּירָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלּוֹ לְדִירָה שֶׁהִיא שֶׁלּוֹ, מֻתָּר, מִשּׁוּם שִׂמְחַת יו״ט שֶׁשִּׂמְחָה הִיא לוֹ לָדוּר בְּדִירָה שֶׁהִיא שֶׁלּוֹ.

י אִם צָרִיךְ לְהַכְנִיס פֵּרוֹתָיו אוֹ שְׁאָר סְחוֹרָה מִפְּנֵי שֶׁהוּא יָרֵא מִפְּנֵי גַּנָּבִים אוֹ מִשְּׁאָר הֶפְסֵד. כָּל מַה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת בְּצִנְעָא. יַעֲשֶׂה, וְאִם אִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת בְּצִנְעָא, מֻתָּר לַעֲשׂוֹת אֲפִי׳ בְּפַרְהֶסְיָא.

men, wenn beide Wohnungen in einem und demselben Hofraume angebracht sind.

§ 9. Ebenso kann das Transportiren in dem Falle zugänglich gemacht werden, wenn beide Hofräume nahe zu einander mittelst Durchweg angebracht sind; im Nothfalle darf selbst von einer Stadt in eine andere übersiedelt werden. Ebenso darf von einer Mieth-Wohnung in ein eignes (gekauftes oder neuerbautes) Haus übersiedelt werden, weil dies dem Eigenthümer die Fest-Freude erhöhet und verdoppelt.

§ 10. Man darf Früchte oder sonstige Waare, wobei man vor Beschädigung fürchtet, an חוה״מ einführen; nur soll dies wo möglich etwas heimlich geschehen; kann es aber aus gewissen Umständen nicht heimlich geschehen, so darf man es wie immerhin vornehmen.

הִלְכוֹת פֶּסַח׃

17. Vorschriften u. Gesetzbestimmungen für das Pessach-Fest.

Es heißt: (Mos. 3, 23, 44.) „Und Mosche machte kund die Festtage des Ewigen den Kindern Israels“. — D. h. er hatte ihnen angeordnet, dass sie sich vor dem Eintritte eines jeden Feiertages über die Satzungen und Vorschriften desselben belehren lassen sollen; so z. B. über die Gesetzbestimmungen des פסח-Festes vor Pessach, u. s. w.

(Megilla Fol. 32).

„Ein Jeder bestrebe sich in den Satzungen und Vorschriften für das Pessach-Fest schon 30 Tage früher unterrichten zu lassen“. (Pessachim Fol. 6).

הִלְכוֹת פֶּסַח׃

תַּנְיָא: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְיָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳ מֹשֶׁה תִּקֵּן לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְּהוּ שׁוֹאֲלִין וְדוֹרְשִׁין בְּעִנְיָנוֹ שֶׁל יוֹם׳ הִלְכוֹת פֶּסַח בְּפֶסַח וְהִלְכוֹת עֲצֶרֶת בַּעֲצֶרֶת וְהִלְכוֹת חַג בְּחַג׃

(מגלה לב)׃

שׁוֹאֲלִין וְדוֹרְשִׁין בְּהִלְכוֹת פֶּסַח קוֹדֶם לְפֶסַח ל׳ יוֹם׃

(פסחים ו׳)׃

§ 1. Wie aus dem Schriftworte der Thora (Mos. 2, 12, 2.) erhellet, ist Nissan unter der Zahl der Monate der erste, (* wie es das. heißt: „Dieser Monat sei euch der Anfang der Monate. „Der Erste sei er euch unter den Monden des Jahres“. — In demselben fand die Erlösung unsrer Vorfahren aus Egypten statt; in demselben wurde die heil. Wohnung aufgerichtet, und von den zwölf Fürsten die Einweihungs-Opfer dargebracht, wie dies (Mos. 4, 7, 1.) ausführlich zu lesen ist, wo jeder dieser Fürsten den Tag seiner Einweihung als einen Festtag feierte. — Aus dieser Ursache nun ist es üblich, von ר״ח ניסן an tagtäglich einen Abschnitt des entsprechenden Tagesfürsten im Gebetbuche den פרשת נשיאים abzulesen. —

§ 2. Weil nun dieser Monat größtentheils Tage freudiger Erinner-

א חֹדֶשׁ נִיסָן׳ הוּא הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה׳ וּבוֹ נִגְאֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם׃ בּוֹ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן וְהִקְרִיבוּ י״ב נְשִׂיאִים אֶת קָרְבָּנָם׳ כִּמְפוֹרָשׁ בַּתּוֹרָה׳ וּבְכָל יוֹם שֶׁהָיָה הַנָּשִׂיא מַקְרִיב׳ הָיָה יו״ט שֶׁלּוֹ׃ וְלָכֵן נוֹהֲגִין מר״ח וְאֵילָךְ לִקְרוֹת בְּכָל יוֹם פ׳ הַנָּשִׂיא׳ שֶׁהִקְרִיב בּוֹ בַּיּוֹם׃

ב וּמִפְּנֵי שֶׁרוֹב הַחֹדֶשׁ עָבַר

*) Siehe hierüber unsre Raschi Übersetzung zu Thora Mos. 1, 7, 11. und Anmerkung daselbst. (Ofen Univers.-Druckerei 1863).

בִּקְדוּשָּׁה, וְלָכֵן אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן כָּל חֹדֶשׁ נִיסָן, וְאֵין אוֹמְרִים צִדְקָתְךָ צֶדֶק בְּמִנְחָה בְּשַׁבָּת, וְלֹא צִדּוּק הַדִּין, וְאֵין מַסְפִּידִין בּוֹ, וְאֵין מִתְעַנִּין בּוֹ אֲפִילוּ תַּעֲנִית יאהר־צייט. — וְהַבְּכוֹרִים מִתְעַנִּין בְּעֶרֶב פֶּסַח, כַּאֲשֶׁר נְבָאֵר עוֹד מִזֶּה לְמַטָּה בְּסִי׳ כ״ו, כ״ז. וְחָתָן וְכַלָּה גַּ״כּ מִתְעַנִּין בּוֹ, וַאֲפִי׳ בְּר״ח נִיסָן.

ג הַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי פֶּסַח קוֹרִין שַׁבָּת הַגָּדוֹל, מִפְּנֵי הַנֵּס הַגָּדוֹל שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ, לְפִי שֶׁבְּאוֹתוֹ שָׁנָה שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הָיָה י׳ בְּנִיסָן בְּיוֹם שַׁבָּת, וְלָקְחוּ כָּל א׳ מִיִּשְׂרָאֵל שֶׂה לְבֵית אָבוֹת, וְקָשְׁרוּ בְּכַרְעֵי מִטּוֹתֵיהֶם, כְּמשֶׁ״כּ. בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבוֹת וגו׳ וְהַמִּצְרִים רָאוּ זֶה שֶׁרָצוּ לִשְׁחוֹט שֶׂה, אֲשֶׁר שָׂמוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לֶאֱלוֹהַּ, וְהוּצְרְכוּ לִשְׁתּוֹק. — וּמִנְהָג בְּכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁדּוֹרְשִׁין בְּשַׁבָּת הַגָּדוֹל, לְפִי שֶׁחִיּוּב לִדְרוֹשׁ בְּהִל׳ פֶּסַח, וּלְלַמֵּד לָעָם בְּכָל חֻקּוֹת הַפֶּסַח וּבְמִשְׁפָּטוֹ.

ד וְנוֹהֲגִין לְמִנְחָה בְּשַׁה״גּ, שֶׁאֵין אוֹמְרִים בָּרְכִי נַפְשִׁי, אֶלָּא עֲבָדִים

ung enthält, und die mehr zur Selbstheiligung gewidmet sind, daher wird im ganzen Monat ניסן kein תחנון gebetet; am שבת zu מנחה kein צדקתך צדק gesagt; ferner bleibt das Gebet (צדוק הדין) bei Sterbefälle weg, und darf man an denselben keine Trauer-Rede (הספד) und kein Fasten abhalten, selbst Fasten am Jahrestage nicht; weil diese alle Rückblicke trüber Beschwerden und Klagen enthalten. — Wol aber müßen die בכורים an ערב פסח fasten, wovon weiter unten (Kap. 26, 27.) die Rede sein soll. Ebenso fastet das Brautpaar am Trauungstage, selbst wenn derselbe auf ר״ח ניסן fällt. —

§ 3. Der Sabbath vor פסח-Eintritt heißt: שבת הגדול (der große Sabbat), wegen der großen öffentl. That, die Gott damals bewiesen. Weil in dem Befreiungsjahre der Israeliten aus Egypten der zehnte Nissan auf einen Sabbat fiel, wo ein jeder Israelite auf göttl. Befehl ein Lamm zum Pessach-Opfer holen mußte, wie es (Mos. 2, 12, 3.) heißt: „Am zehnten dieses Monates, da sollen sie sich nehmen Jeder ein Lamm für das Stammhaus, ein Lamm für das Haus". — Als nun die Egypter, welche die Schafe und Widder zu ihrem Abgott hatten, sahen, dass die Isr. diese gebotenen Opferlämmer an ihre Bettpfosten gebunden, um solche bis auf den 14. des Monats aufzubehalten, wo sie dann den Gegenstand ihrer Anbetung gesezlich schlachten müßen, nahmen sie es sehr übel auf, da lenkte es aber die Hand der Vorsehung so, dass sie sich stillschweigend, ohne den Israeliten das geringste Leid zufügen zu können, darüber wegsetzen müßten. (* — Es ist auch deshalb geheiligter Brauch in Israel, dass die Rabbinen an diesem Sabbat in den Gotteshäusern erbauliche und lehrreiche Vorträge über die Vorschriften und Gebräuche der Pessach-Feier abhalten. —

§ 4. An שבת הגדול zu מנחה wird anstatt ברכי נפשי (s. oben Kap. 64.

*) Siehe hierüber Tur orach-chajjim Kap. 430. —

הַיְינוּ וגו׳ כְּמוֹ שֶׁנִּדְפַּס בְּהַגָּדָה לְפֶסַח, לְפִי שֶׁבְּשַׁבָּת הַגָּדוֹל הָיְתָה הַתְחָלַת הַגְּאוּלָה וְהַנִּסִּים.

§ 3.) die von: עבדים הגדה של פסח bis לכפר על כל עונותינו gesagt, היינו (* weil mit dem שבת הגדול Gott die Wunderthaten für die Erlösung und Befreiung gleichsam eröffnete. —

יח. דִּינֵי הַמַּצּוֹת וְקֶמַח שֶׁל פֶּסַח.

א צְרִיכִין לִיזָּהֵר מְאוֹד, שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּחִטִּים שׁוּם חֲשַׁשׁ חָמֵץ. וְלָכֵן רָאוּי לְדַקְדֵּק שֶׁלֹּא יַעַמְדוּ הַשִּׁבֳּלִים בִּמְחֻבָּר עַד שֶׁיִּתְיַבְּשׁוּ וְיַלְבִּינוּ כָּל צָרְכָּן, כִּי אִם יָרְדוּ עֲלֵיהֶם גְּשָׁמִים, יְכוֹלִין לָבֹא לִידֵי חִמּוּץ. מֵאַחַר שֶׁאֵינָם צְרִיכִים עוֹד לַקַּרְקַע. ע״כ רָאוּי וְנָכוֹן לִקְצוֹר הַחִטִּים בְּעוֹד שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם עוֹד מְעַט מַרְאֶה יְרָקוֹת, דְּאָז אֵין חֲשַׁשׁ מֵחֲמַת גְּשָׁמִים. —

ב חִטִּים שֶׁנִּמְצְאוּ בָהֶן מְבֻקָּעוֹת אוֹ מְצוּמָּחוֹת, הַשְּׁאָר מֻתָּר, וּבִלְבַד שֶׁיְּבָרְרוּ אוֹתוֹ. וּצְרִיכִין לְדַקְדֵּק הֵיטֵב, אִם יֵשׁ שָׁם עַכ״פ שִׁשִּׁים כְּנֶגֶד הַמְבֻקָּעוֹת וְהַמְּצוּמָּחוֹת. וּלְכַתְחִלָּה יֵשׁ לְהַדֵּר לִבְרוֹר גַּם מִן הַחִטִּים שֶׁאָכְלוּ מֵהֶן עַכְבָּרִים, אוֹ שֶׁיִּהְיֶה שִׁשִּׁים כְּנֶגְדָּן.

ג וְהַחִטִּים שֶׁבָּאוּ בִסְפִינָה, אוֹ שֶׁהָיוּ מוּנָּחִים בְּבוֹרוֹת, אִם הֵן יְבֵשׁוֹת וְקָשׁוֹת וְלֹא נִשְׁתַּנָּה מַרְאֵיהֶן כְּשֵׁרוֹת. וְאִם הָיוּ מוּנָּחוֹת בַּעֲלִיָּה, וְיָרְדוּ עֲלֵיהֶם גְּשָׁמִים דֶּרֶךְ הַגַּג בִּקְצַת מְקוֹמוֹת, אֲסוּרוֹת, אֲבָל אִם

18. Vorschriften, über das zum מצות - Backen geeignete פסח-Mehl.

§ 1. Das Getraide, (der Waitzen) woraus die מצות verfertigt werden sollen, muß sorgfältigst in Acht genommen werden, damit nichts säuerungsfähiges dazwischen komme. Zu dem Behufe soll der Waizen noch bevor er gänzlich gereift nud weißlich, ausgetrocknet, nach Hause geschafft werden, auf daſs bei feuchter Witterung keine Näſſe dazwischen dringe. — Löblich iſt's daher, daſs man den Waizen, ſo er noch etwas grünlich an Farbe iſt, vom Felde abſchneide, und aufbewahre, wodann feuchte Witterung darauf weniger Einfluß üben kann. —

§ 2. Finden ſich in dem Waizen ausgewachſene Körner u. dgl. vor, ſo müßen alle ſolche und ähnliche ſorgfältig davon gereinigt werden, um dann augenſcheinlich ein 60mal größeres Quantum reinen, geſäuberten Waizen zu מצות-Mehl zu haben. —

§ 3. Waizen, der zu Schiff befördert wurde, oder der in Gruben gelegen, iſt, ſobald er nur gehörig ausgetrocknet und an Farbe nichts verloren, zu פסח-Mehl geeignet; iſt er aber erſt auf einer Dachkammer gelegen, wo er von Regen etwas angefeuchtet geworden, ſo iſt er zu פסח-Mehl unzugänglich (אסור); wenn aber

---

*) Und wird das ברכי נפשי bis Ende des סוכות-Feſtes nicht mehr geſagt.

נָפַל עֲלֵיהֶם קְצָת שֶׁלֶג אוֹ קְצָת מַיִם בְּמָקוֹם אֶחָד, מְסַלֵּק אוֹתָן שֶׁיֵּשׁ לְהִסְתַּפֵּק בָּהֶן, וְהַשְּׁאָר מֻתָּרוֹת.

ד כְּבָר נָהֲגוּ יִשְׂרָאֵל לְדַקְדֵּק בְּהֶכְשֵׁר הָרֵחַיִם, לְנַקֵּר הֵיטֵב וּלְנַקּוֹת כְּכָל הָאֶפְשָׁרִי. וְכִסִּים לוֹקְחִים חֲדָשִׁים. וּבְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הֵמָּה הוֹלְכִים אֶל הָרֵחַיִם לְהַשְׁגִּיחַ שֶׁיְּהֵא הַהֶכְשֵׁר כָּרָאוּי. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם תַּ״ח, רָאוּי לְכָל יְרֵא שָׁמַיִם שֶׁיֵּלֵךְ בְּעַצְמוֹ לְהַשְׁגִּיחַ עַל הַהֶכְשֵׁר, שֶׁמִּצְוָה בּוֹ יוֹתֵר מִבִּשְׁלוּחוֹ. — וְנוֹהֲגִין, כִּי הַקֶּמַח הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּטְחַן לְאַחַר הַהֶכְשֵׁר, אֵין אוֹכְלִין אוֹתוֹ בְּפֶסַח.

ה שַׂק עִם קֶמַח שֶׁנִּתְלַחְלַח מִמַּיִם, אִם הוּא בְּמָקוֹם אֶחָד, בֵּין שֶׁהוּא עֲדַיִן לַח בֵּין שֶׁנִּתְיַבֵּשׁ. יֶאֱחוֹז אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה בְּיָדָיו, וְיָרִיק הַשְּׁאָר, וּמֻתָּר. רַק זֹאת שֶׁנִּתְלַחְלַח אָסוּר. וְאִם נִתְלַחְלַח בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, אֲזַי אִם עֲדַיִן הוּא לַח יְרַקֵּד אֶת הַקֶּמַח, וּמַה שֶׁנִּשְׁאַר עַל הַנָּפָה פֵּירוּרִין, זֶהוּ לְבַד חָמֵץ, וְהַשְּׁאָר מֻתָּר. וְכֵן אִם אָכְלוּ עַכְבָּרִים מִן הַקֶּמַח יְרַקְּדֶנּוּ, אֲבָל אִם כְּבָר נִתְיַבֵּשׁ, לֹא

nur wenig Schnee oder Regen auf **eine** Stelle desselben gefallen, so muß nur diese Stelle von jeder Feuchtigkeit befreiet werden, wobann alles Übrige zu פסח-Mehl erlaubt ist. —

§ 4. Die Mühle in welcher der Waizen gemahlen wird, muß von allem darin haftenden Mehlstaube wie möglichst sorgfältig gereinigt werden. (* Es soll zu dem Behufe auch ein neuer Beutel oder **Flor**, wodurch das Mehl laufen muß, bereitet werden. — Übrigens müßen die dazu bestimmten Aufseher erprobte, fromme und gesetzkundige Männer sein, die genau darauf achten, daſs das Mehl vorschriftsmäßig zubereitet werde. In deren Ermanglung sollen es die Rechtschaffenen, Erfahrenen und Glaubwürdigen des Ortes vornehmen, wo dies immerhin löblicher ist, als es durch einen beorderten Boten thun zu lassen. — Das erste Mehl, welches unmittelbar nach dem Zubereiten (כשר'ן) gemahlen wird, wird aus Rücksicht der noch daran haftenden Feuchtigkeit auf פסח nicht verwendet.

§ 5. Ist ein Sack mit פסח-Mehl bei feuchter Witterung u. dgl. durchnäſst worden, wenn dies nur **eine** Stelle desselben betrifft, welche feucht oder bereits trocken geworden, so wird nur so viel Mehl mit der Hand weggeschafft, als die feuchte Stelle eingenommen, und leert das übrige erlaubte Mehl anderswohin; der feuchte Theil Mehl aber ist für פסח unerlaubt. Hat aber die Feuchtigkeit in mehrern Stellen eingedrungen, wobei es nicht leicht zu entfernen ist, so muß das Mehl, solange es noch feucht ist, gesiebt werden, und die auf dem Sieben u. dgl. liegen gebliebenen Mehl-Bröckchen sind als חמץ (Gesäuertes) zu entfernen; das Mehl aber ist auf פסח erlaubt. Ist das Mehl aber von Haus- oder Feldthierchen benagt worden, dann muß es ebenfalls sorgfältigst gesiebt und gereinigt werden; wenn aber

*) Wo möglich soll ein neuer Mehlkasten, oder nur gehörig mit Leinen beschlagen, als auch ein neuer Trichter über die Öffnung des Mühlsteines, worin der zu mahlende Waitzen geschüttet wird, angefertigt werden.

מְהַנֵּי לֵיהּ הַרְקָדָה, וְכָל הַקֶּמַח אָסוּר. —

ו בְּיוֹם שֶׁטָּחֲנוּ אֶת הַקֶּמַח אָסוּר לֶאֱפוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאָז הַקֶּמַח הוּא חַם וּמְמַהֵר לְהַחְמִיץ כְּשֶׁנּוֹתְנִים בּוֹ הַמַּיִם ע"כ יִשְׁהֶה אַחַר הַטְּחִינָה לְכָל הַפָּחוֹת מֵעֵת לְעֵת.

ז הַשַּׂקִּים שֶׁמַּנִּיחִים בָּהֶם אֶת הַקֶּמַח, טוֹב לַעֲשׂוֹתָן חֲדָשִׁים, אוֹ לְכָל הַפָּחוֹת לְהַתִּיר אֶת הַתְּפִירוֹת וּלְכַבְּסָן הֵיטֵב בְּחַמִּין וּבְאֵפֶר וּבְשִׁפְשׁוּף נַחֲבִיטָה.

die feuchten Stellen bereits eingetrocknet sind, so nützt das Aussieben nicht mehr, und das ganze im Sacke befindliche Mehl ist für פסח ośur.

§ 6. Am nämlichen Tage, wo das Mehl gemahlen wird, darf man keine מצות daraus machen, weil das Mehl noch warm ist, und durch das Zubreiten mit Wasser leicht in Gährung (חמץ) übergehen könnte.

§ 7. Die Säcke, wo das Mehl hinein kommen soll, sollen eigentlich jedes mal ganz neu sein; auf jeden Fall aber müßen solche, worin schon anderes Mehl gewesen, recht rein sein, dies geschieht, indem selbe erst bei der Naht aufgetrennt und dann durch Laugenasche aufs Säuberste ausgewaschen werden, damit nichts von altem Mehle u. dgl. darin zurückbleibe.

יט. דִּין מַיִם שֶׁלָּנוּ.

א אֵין לָשִׁין אֶת הַמַּצּוֹת אֶלָּא בְּמַיִם שֶׁלָּנוּ הַלַּיְלָה. דְּהַיְינוּ שֶׁיִּשְׁאֲבוּ אוֹתָם סָמוּךְ לְבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת. וְיַעַמְדוּ בְּתָלוּשׁ שְׁנֵים עָשָׂר שָׁעוֹת. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לְשַׁעֵר אֶת הַזְּמַן סָמוּךְ לְבֵיה"שׁ יַקְדִּים מְעַט, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִשְׁאַב קוֹדֶם שְׁקִיעַת הַחַמָּה.

ב וְנוֹהֲגִין לְסַנֵּן אֶת הַמַּיִם וּלְכַסּוֹתָן. וּצְרִיכִין לְהַעֲמִידָם בְּמָקוֹם קַר. וּכְשֶׁהוּא נוֹשְׂאָם בַּיּוֹם לְבַיִת יִזָּהֵר שֶׁלֹּא תָבוֹא עֲלֵיהֶם הַחַמָּה.

19. Das vorschriftsmäßige Wasserschöpfen die (מצות) betreffend.

§ 1. Das Wasser, welches man zu dem Bereiten der מצות braucht, muß am Abende, v o r dem Tage, da man es brauchen will, geschöpft werden (*) u. z. n a c h Sonnenniedergang, b e v o r die Sterne sichtbar sind. Das Wasser muß vom Schöpfen bis zum Backen der מצות z w ö l f Stunden gestanden haben; kann man diese Zeit nicht gehörig zuhalten, so kann das Wasser etwas früher geschöpft werden, nur soll man es nicht v o r Sonnenuntergang schöpfen.

§ 2. Das Wasser läßt man durch ein reines Tuch im Geschirre laufen, dann an einen kühlen Ort, u. z. bei warmer Witterung in einen Keller, bei kühler Witterung hingegen (wo es im Keller wärmer ist,) oder wenn man es wenn noch Tag ist, nach Hause befördert, lieber an einen Ort, der vor Sonnenschein geschützt ist, stellen.

---

*) D. i. מים שלנו Wasser, welches über Nacht gestanden hat.

ג מותר לשאוב בפעם א׳ לכמה פעמים. אבל עקר המצוה היא לשאוב בעד כל יום ויום בפני עצמו משום הדור מצוה.

ד נוהגין שלא לשאוב בכלי ישן אפילו הוא של פסח, אלא א״כ הוא מצפה (שקורין גלאזירט), מפני שכלי חרס ישן שאינו מצפה אינו הדור מצוה. ואין לשנות המנהג.

ה הנהרות בימי ניסן הם יותר קרים מן הבארות, ועל כן ישאב מן הנהר; אבל לפעמים בזמן שהנהרות גדולות מהפשרת שלגים, ואינם קרים כל כך, אז יותר טוב לשאוב מן הבארות. ונוהגין לשאוב אותם רק על ידי ישראל.

ו לא יתנם בכלי שהיה בו דבש או שאר מי פירות, אלא אם הגעילו קודם. גם לא יתנם בכלי נחושת, שאינו מצנן כמו שאר כלים.

ז אם רואה שלא יספיקו לו המים שלנו, מותר להוסיף לתוכן שאר מים, ובלבד שיהא הרוב ממים שלנו. ולכתחלה טוב שיהיו שני שלישים מים שלנו.

ח כשאופין ביום ראשון צריכין

§ 3. Man darf auf einmal soviel מצוה Wasser schöpfen, daſs es für mehrere Male (zu backen) hinreichend ist; löblicher aber, und der מצוה mehr entsprechend ist's auf jeden Tag frisches מצוה Wasser zu schöpfen. (*

§ 4. Es ist üblich, daſs man mit einem irdenen Gefäße, das nicht mit Gläser überzogen, das מצוה Wasser nicht schöpfet, weil dies der מצוה nicht zu entsprechen scheint, sondern nur ein irdenes Gefäß mit Glasur versehen, welcher Brauch sich unabänderlich bis auf heute erhalten hat.

§ 5. Die fließenden Wasser pflegen in den Nissan-Tagen kälter als das Brunnenwasser zu sein, wodann man das מצוה-Wasser von fließenden Quellen holt. Sind aber die fließenden Wasser durch die zusammenlaufenden Schneemassen u. dgl. hoch angewachsen, und nicht so kalt wie Brunnenwasser, dann soll man ohne Weiteres Brunnenwasser holen. Es ist ferner geheiligter Brauch, daſs das מצוה-Wasser nur durch Israeliten geschöpft werden darf.

§ 6. Man gieße nicht das Mizwo-Wasser in ein Gefäß, worin früher Honig u. dgl. Obst-Säfte gewesen, es sei denn, man hätte das Gefäß vorher gehörig כשרן (vorschriftsmäßig reinigen) lassen. Ferner gebe man das Wasser in kein kupfernes Gefäß, in welchem das Wasser nicht so lange kalt erhalten werden kann, als in andern Gefäßen.

§ 7. Wird das Wasser, welches über Nacht gestanden, während des Backens zu wenig, so darf man ein Drittheil frisches Brunnenwasser noch hinzuschöpfen; nur muß das מים שלנו d. h. das über Nacht gestandene, noch im Gefäße enthaltene Wasser immer ⅔ ausmachen.

§ 8. Wird an einem Sonntag gebacken, so muß das Wasser schon

---

*) Wobei man ausdrücklich sage: „לשם מצוה".

לִשְׁאוֹב בְּיוֹם ה' בָּעֶרֶב. כִּי בְּיוֹם עש"ק אִי אֶפְשַׁר לְצַמְצֵם בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וּבִשְׁעַת הַדְּחַק שֶׁלֹּא שָׁאַב בְּיוֹם ה', אֲזַי יִשְׁאַב בְּעֶ"שׁ לְאַחַר מִנְחָה, אוֹ בְּשַׁבָּת עַ"י א"י.

Donnerstag Abend vorher geschöpft werden, weil es Freitag Abend mit der genauen Zuhaltung des בין השמשות nicht leicht hergeht. Im Nothfalle, daß man am Donnerstag zu schöpfen vergessen hätte, kann man auch Freitag Nachmittag nach מנחה-Zeit schöpfen, oder selbst am שבת (gegen Abend) von einem Nichtisraeliten schöpfen lassen.

כ. דִּינֵי הַלִּישָׁה וַאֲפִיַּת הַמַּצּוֹת.

א תַּנּוּר שֶׁנֶּאֱפֶה בוֹ חָמֵץ כְּשֶׁרוֹצִים לֶאֱפוֹת בּוֹ מַצּוֹת, צְרִיכִים לְהַכְשִׁירוֹ עַ"י לִבּוּן בְּאוּר, דְּהַיְנוּ שֶׁיַּסִּיקוּ כָּ"כ עַד שֶׁיִּהְיוּ נִיצוֹצוֹת נִתְּזִין מִמֶּנּוּ; כִּי בִּפְחוּת מִזֶּה לֹא הָוֵי לִבּוּן גָּמוּר.

ב וְצָרִיךְ לִיזָּהֵר שֶׁיֵּלְכוּ הַגֶּחָלִים עַל פְּנֵי כֻלּוֹ. וְטוֹב וְנָכוֹן הוּא לְגָרְפוֹ וּלְנַקּוֹתוֹ הֵיטֵב אַחַר הַהֶסֵּק וּלְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּצְטַנֵּן קְצָת, וְאַחַ"כ יַחֲזוֹר וְיַסִּיקֵהוּ לַאֲפִיַּת הַמַּצּוֹת, וְלֹא מִיָּד אַחַר הַלִּבּוּן.

ג יֵשׁ נוֹהֲגִין לָטוּחַ אֶת הַתַּנּוּר בְּקַרְקַע חֲדָשָׁה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לְהַכְשִׁירוֹ עַ"י הֶסֵּק, שֶׁהֶחָמֵץ הַבָּלוּעַ בְּגַגּוֹ וּבְקִירוֹתָיו, הוּא נִפְלָט עַ"י לִבּוּן מֵהַשַּׁלְהֶבֶת שֶׁמַּסִּיקִין לַאֲפִיַּת הַמַּצּוֹת; וּמִנְהָג יָפֶה הוּא, וּבִלְבָד שֶׁיִּטּוּחוּ אוֹתוֹ בְּקַרְקַע עָבָה כְּעוֹבִי אֶצְבַּע אוֹ יוֹתֵר עַל פְּנֵי כֻלּוֹ, אֲבָל טוּחַ מִיעוּט אֵינוֹ מוֹעִיל כְּלוּם.

ד אֵין לָשִׁין וְאֵין עוֹשִׂין אֶת הַמַּצּוֹת אֶלָּא בְּבֵית מְקוֹרֶה, וְלֹא

20. Vom Kneten und Mazzos-Verfertigen.

§ 1. Der Ofen muß, bevor man ihn zum מצות-Backen heizt, sogen. כשרת-ge werden, er muß nämlich stark geheizt sein, glutartig aussehen, bis Funken darin herum sprühen, widrigenfalls es kein rechtes Glühen heißt.

§ 2. Wie bemerkt, muß der Ofen so glühen, daß die Kohlen Funken von sich werfen und das Feuer überall durchdringen könne, alsdann wird alles was im Ofen ist, Kohlen und Asche rein ausgefegt, und nachdem der Ofen nach dem כשרן ein wenig abgekühlt ist, wird ein neues Feuer zum מצות-Backen darin angezündet.

§ 3. Manche haben den Brauch, den Ofen mit frischem Lehm ganz auszuschmieren, um das Ausbrennen desselben zu ersparen, indem dann der auf dem Boden oder in den Wänden des Ofens etwa haftende Säuerungsstoff durch das Ausbrennen beim Einheizen zum מצות Backen ohne dies ausgesondert wird. Dies ist zwar ein löblicher Brauch, jedoch muß dieses Ausschmieren durchaus mindestens f i n g e r d i c k geschehen, sonst ist der Ofen zum מצות Backen unbrauchbar.

§ 4. Das Zimmer, worin die מצות verfertigt werden, muß wohlge-

כנגד חלון פתוח אפי' אם אין החמה זורחת שמה; אבל אם החמה זורחת שמה, לא מהני חלון זכוכית, אלא צריך לפרוס וילון במקום זריחת החמה. וכן צריכין לזהר, שלא יהא הבית מהוסק וחם.

ה אין לשין עיסה גדולה יותר משיעור חלה, וטוב למעט, כי שיערו רז"ל, שאם העיסה גדולה יותר משיעור חלה, אי אפשר לעסוק בה בפעם אחת, והחלק ממנו מונח בלא עסק, ויש לחוש פן יתחמץ – אם לש עיסה רבה, לא יוסיף בה קמח להעבותה.

ו לא ידחוק את הקמח תוך המדה. וגם יזהרו שלא להניח את הקמח סמוך למים שלא יפול מאבק הקמח לתוך המים. וכן המודד את הקמח לא יתקרב אל העיסה או אל המים.

ז הכלי שלשין בו צריכין להשגיח, שלא יהא בו שום נקב או סדק, שיוכל להשאר שם משהו עיסה ותתחמץ. ולא יניח הכלי בשעת לישה על כרים וכסתות פן תתחמם. ויזהר שלאחר כל י"ח מינוטען ינקה את הכלי היטב וגם ירחוץ ידיו היטב.

räumig und von allem חמץ rein sein, man darf die מצות nicht machen gegenüber einem geöffneten Fenster, dass ferner keine Sonnenstralen eindringen dürfen, indem sonst das Zuschließen derselben nichts beiträgt, sondern es muß in diesem Falle, an der Stelle, wo Sonnenstralen eindringen, ein Vorhang darüber gezogen werden. Endlich darf das Zimmer nicht stark geheizt sein.

§ 5. Das Maaß des zu bereitenden מצה-Teiges darf keine Größe des Challa-Teiges (שיעור חלה d. i. 7½ Seidl Mehl) ausmachen; nach Prüfung unserer Gelehrten ist bewiesen, dass man einen Teig, der ein Challo-Maaß überschreitet, gewöhnlich nicht auf e i n m a l verarbeitet wird, wodann nothwendig ein Theil desselben unverarbeitet liegen bleibt, wodurch dasselbe in Gährung (חמיץ) übergeht. — Zu merken ist noch, wenn ein Teig etwas zu weich gekneten wurde, d. h. man hätte zu viel Wasser dazu gegeben, so darf man kein Mehl mehr dazu nehmen, um denselben fester zu machen.

§ 6. Das Mehl darf nicht im Maaß eingedrückt werden; ferner darf das Mehl nicht zu nahe zum Wasser gestellt werden, damit der Mehlstaub nicht in das Wasser falle. Der beim Mehl-Einmessen steht, soll weder zum Teige noch zum Wasser nahe kommen.

§ 7. Die Geschirre, worin man den Teig knetet müßen sorgfältigst von Furchen, Schrunden, Spaltungen oder sonstigen Biegungen frei sein, damit kein Teig- oder Mehl-Theilchen daran kleben bleibe, wodurch es in Gährung übergehen könnte. — Das Knetgeschirr darf man während des Knetens auf keine, durch Druck und Reiben sich erhizende Gegenstände, als auf Tuch, Polster u. dgl. stellen, damit es sich nicht erhitze, und den Teig in Gehrung bringe; und die Kneter sind verpflichtet, zwischen jedesmaligem neuen Teig (oder immer nach 18 Minuten) das Knetgeschirr genau von dem daran haftenden Teig zu reingen und ihre Hände rein zu waschen.

ח וכן הדפים והעצים, שמגלגלין בהם, ישגיחו עליהם, שלא יהא בהם שום נקב או סדק, ולכל הפחות לאחר כל י"ח מינוטן ינקו אותם היטב. וכן הכלים שמנקבין בהם, שלא יהא עליהם אפילו משהו עיסה. וגם המרדה, שמכניסין בה את המצות לתוך התנור צריכין להשגיח, שלא יהא בה שום סדק, שלא יכנס בה קצת עיסה, ויתחמץ.

ט אם נפל לתוך העיסה איזה חריף, כגון מלח או תבלין או סיד חי, אפי' משהו, ונילש בתוכו, כל העיסה אסורה, משום דמתחממת שם. ואם נמצא בתוך העיסה גרעין תבואה, יטול מן העיסה כעובי אצבע סביב הגרעין וישליך, והשאר מותר.

י יזהרו, שלא להניח את העיסה אפי' רגע אחת בלי עסק. ומיד כשנגמר העיסה יחלקה כלה להמגלגלים. ועל כן יש להשגיח, שלא לעשות עיסה גדולה, רק כפי ערך המגלגלים, ואם נשאר מן העיסה, בידי המחלק, ילישו ויעסוק בו, שלא ינוח אפילו רגע בלי עסק.

יא המגלגלים יגלגלו בזריזות, ואל ישהו לעשות את המצה כדמות איזה צורה וישגיחו שלא יהיו מדבק בידיהם שום עיסה. ומיד כשרואין שנדבק בהן קצת עיסה, ירחצו ידיהם היטב.

§ 8. Ebenso müßen die Tische, worauf die מצות zubereitet werden, so wie die Rollhölzer, (d. i. Röllchen oder Stich-Hölzer-Stuppeleisen) von Furchen, Spalten oder sogenn. Schrunden frei sein, und sollen mindestens jede 18 Minuten genau besichtigt und von dem daran haftenden Teig gehörig abgeschabt werden.

§ 9. Wenn während des Knetens in den Teig irgend ein herber, ätzender oder gährungbefördernder Stoff, wie Salz, Gewürz, Kalk u. dgl. Theilchen hinein gefallen wäre, welcher Stoff mitgeknetet wurde, so ist der ganze Teig zu מצות unbrauchbar, weil er Gährungs-Stoffe in sich aufgenommen. Hat man aber ein Fruchtkörnlein im Teige liegen gefunden, so nimmt man nur einen Fingerdick Teig von derselben Stelle weg, wo dies Frucht-Körnlein gelegen, wodann das Übrige zu מצות erlaubt ist.

§ 10. Die Kneter müßen den Teig nicht ruhen lassen, sondern denselben in steter Bewegung halten, daß gleich, sobald der Teig fertig wird, er unter den Rollern oder Helfern zum Verarbeiten vertheilt werde; man achte auch darauf, daß man stets den Teig nur verhältnismäßig, nach Anzahl der Mithelfer zubereiten lasse, und wäre auch bei dem Teig-Austheiler etwas Teig zurückgeblieben, so soll derselbe diesen übrig gebliebenen Teig ein Wenig überkneten, und ihn stets in Bewegung halten, damit derselbe nicht ruhig und unverarbeitet liegen bleibe.

§ 11. Die Roller müßen mit genauer Achtsamkeit darauf sehen, daß die מצה, die sie in Arbeit haben, wie möglich schnell von Statten gehe; keine Verzierungen von Figuren, u. dgl. daran machen, eben so dürfen keine Stückchen Teig auf dem Tische, worauf die מצה verfertiget wird, oder auf deren Hände kleben bleiben, wodann sie sofort verpflichtet sind, ihre Hände rein zu waschen.

§ 12. Sobald eine מצה fertig ist, muß dieselbe mit dem Stuppeleisen (Stech-Eisen) gehörig, hurtig und durch die ganze מצה durchlöchert werden, (wobei man alle Zeichen und Figuren sogfältigst vermeide) damit sie sofort in den Ofen befördert werde; auch muß darauf geachtet werden, daß die מצה wie möglich schnell in den Ofen geschoben werde, damit sie nicht durch etwaiges Liegen bei der Wärme in der Nähe des Ofens zu gähren anfange. Der sogen. מצה-Einschießer soll daher in diesem Fache geübt und geschickt, und wo möglich auch ein Gesetzkundiger sein.

§ 13. Der מצה-Einschießer muß auch darauf achten, daß keine מצות weder ganz noch theilweise auf einander zu liegen kommen, wo sie unvermeidlich חמץ werden müßen; ist ein solcher Fall eingetreten, so muß derselbe Theil, der verdichtet auf einander liegt, als חמץ abgebrochen werden und das übrige ist erlaubt (*) Wenn aber eine מצה, noch frisch im Ofen liegend, auf einander zu liegen käme, so kann dies nöthigen Falls erlaubt werden. — Sogenannte (geschwulstartige) aufgeblasene Mazzos (מצה נפוחה), deren Höhlung gegen eine Fingerdicke misst, sind als Gährung übergangen, auf פסח unbrauchbar.

§ 14. Man darf keine מצה eher aus dem Ofen nehmen, bevor sie nicht gut durchgebacken ist.

§ 15. Jeder Gläubigfromme soll beim Backen seiner מצות in eigener Person die nöthige Aufsicht beim Anfertigen und Backen derselben haben und die Helfer zum raschen, wie vorschriftsmäßigen Verfertigen der Mazzos aufmuntern. Diese Weise befolgten

יב מִיָּד לְאַחַר שֶׁנִּגְמְרָה הַמַּצָּה, יְנַקְּבוּהָ בִּזְרִיזוּת, וְלֹא יַעֲשׂוּ אֵיזֶה צִיּוּר בְּמַה שֶּׁמְּנַקְּבִים, אֶלָּא יְמַהֲרוּ בְּכָל מַה דְּאֶפְשָׁר, וּמִיָּד יִתְּנוּהָ לְתוֹךְ הַתַּנּוּר. וְיִזָּהֵר מְאוֹד, שֶׁלֹּא יַשְׁהֶה אוֹתָהּ אֲפִילוּ מְעַט נֶגֶד פִּי הַתַּנּוּר, כִּי שָׁם תְּמַהֵר לְהַחֲמִיץ. וְעַ״כֵּ צְרִיכִין לְהַדֵּר, שֶׁזֶּה שֶׁהוּא מוֹשִׁיט אֶת הַמַּצּוֹת לְהָאוֹפֶה יִהְיֶה בַּעַל תּוֹרָה וִירֵא שָׁמַיִם שֶׁיְּדַקְדֵּק בָּזֶה.

יג הָאוֹפֶה יִזָּהֵר מְאוֹד לְהַשְׁגִּיחַ שֶׁלֹּא תִּיגַּע א׳ בַּחֲבֶרְתָּהּ, כִּי בִּמְקוֹם הַנְּגִיעָה וְכֵן בְּמָקוֹם שֶׁמִּתְכַּפֶּלֶת אֵינָהּ נֶאֱפֵת מַהֵר. וּמִתְחַמֶּצֶת. וְאִם אֵירַע שֶׁנִּתְכַּפְּלָה אוֹ שֶׁנִּתְנַפְּחָה אֵיזֶה מַצָּה, צְרִיכִין לִשְׁבּוֹר אֶת הַמָּקוֹם הַהוּא, וְהוּא חָמֵץ, וְהַשְּׁאָר מֻתֶּרֶת. אֲבָל אִם נָגְעוּ זוֹ בְּזוֹ כְּשֶׁהֵן עֲדַיִין לַחוֹת בְּתַנּוּר, יֵשׁ לְהַתִּיר בְּדִיעֲבַד. מַצָּה נְפוּחָה, הַיְינוּ שֶׁנִּכָּר, שֶׁנִּתְחַלְּקָה הַמַּצָּה בְּעָבְיָהּ, וְהֶחָלָל הוּא כְּמוֹ רוֹחַב אֲגוּדָל.

יד צְרִיכִין לִיזָּהֵר, שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא מַצָּה מִן הַתַּנּוּר כָּל זְמַן שֶׁלֹּא נֶאֱפֵית כָּל צָרְכָּהּ.

טו וְרָאוּי לְכָל יְרֵא שָׁמַיִם, שֶׁיִּהְיֶה הוּא בְּעַצְמוֹ עוֹמֵד וּמַשְׁגִּיחַ בַּעֲשִׂיַּית וַאֲפִיַּית הַמַּצּוֹת שֶׁלּוֹ, וּלְהַזְהִירָם שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּזְרִיזוּ׳ וּבְהַשְׁגָּחָה, וְכַךְ הָיוּ עוֹשִׂים גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל

---

*) Jeder Hausherr sei aus dieser Ursache darauf bedacht, alle מצות Theile, die etwas aufeinander liegend gebacken sind, vor פסח wegen חשש חימוץ abzubrechen.

הָרִאשׁוֹנִים ז״ל, וְכֵן עוֹשִׂין גַּם בִּזְמַנֵּינוּ.

טז הַמַּצּוֹת שֶׁהֵם לָצֵאת בָּהֶן יְדֵי חוֹבַת אֲכִילַת מַצָּה בִּשְׁתֵּי לֵילוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, נִקְרָאוֹת „מַצּוֹת מִצְוָה.“ וּצְרִיכִין לַעֲשׂוֹתָן לְשֵׁם מִצְוָה עַ״י יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא לְדָהַ״פ בֶּן י״ג שָׁנָה וְיוֹם א׳ וְאִשָּׁה בַּת י״ב שָׁנָה וְיוֹם א׳. וּבְכָל הָעֲשִׂיּוֹת יֹאמַר הָעוֹשֶׂה: „לְשֵׁם מַצָּה מִצְוָה“ אֲפִי׳ בִּשְׁאִיבַת הַמָּיִם.

stets die ausgezeichnet Frommen in Israel der Vorzeit, was noch heutzutage von den Frommen und Gelehrten befolgt wird.

§ 16 מצות מצוה Werden solche Mazzos genannt, die man für die zwei ersten פסח-Abende zur Pflichterfüllung des מצה-Genußes nimmt, solche besondere מצות מצוה soll man, nur durch einen Israeliten, der mindestens als religionspflichtig 13 Jahr und einen Tag, u. durch eine israelitische Frauensperson, die mindestens 12 vollständige Jahre zurückgelegt, verfertigen lassen. Derjenige, welche diese מצות מצוה bereitet, spreche bei jeder dazu nöthigen Bereitung, was selbst beim Wasser-Holen zu denselben geschehen muß, nämlich: „לשם מצוה“ (Ich thue dieses .... zur Ausübung dieser מצוה).

כא. דִּינֵי בְּדִיקַת חָמֵץ.

א בִּתְחִלַּת לֵיל י״ד בְּנִיסָן, הוּא הַלַּיְלָה שֶׁלִּפְנֵי עֶרֶב פֶּסַח בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ. וְיִזָּהֵר כָּל אָדָם שֶׁלֹּא יַתְחִיל בְּשׁוּם מְלָאכָה, וְלֹא יֹאכַל עַד שֶׁיִּבְדּוֹק, וַאֲפִי׳ אִם יֶשׁ לוֹ עֵת קָבוּעַ לִלְמוֹד, לֹא יִלְמַד עַד שֶׁיִּבְדּוֹק: וְאִם הִתְחִיל לִלְמוֹד מִבְּעוֹד יוֹם, אֵין צָרִיךְ לְהַפְסִיק.

ב בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ בְּנֵר שֶׁל שַׁעֲוָה יְחִידִי, וְלֹא קְלוּעִים, מִשּׁוּם דְּהַוֵּי כַּאֲבוּקָה. וּבִשְׁעַת הַדְּחָק, שֶׁאֵין לוֹ נֵר שֶׁל שַׁעֲוָה, יִבְדּוֹק בְּנֵר שֶׁל חֵלֶב.

ג בּוֹדֵק כָּל הַחֲדָרִים שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ

21. Vorschriften über das Wegräumen des Chometz (חמץ).

§ 1. Mit Eintritt der Nacht des 14. Nissan, als die Nacht vor ערב פסח, wird das חמץ (Gesäuerte, oder das mit Gesäuertem Vermischte) genau untersucht (בדיקה). Dabei beherzige jeder Israelit, daß sobald die Nacht des vierzehnten eintritt, an keinerlei Arbeit sich anzuschicken, selbst das Abendmahl nicht eher zu genießen, bis nicht בדיקת המץ vollzogen wurde; ja sogar Thora-Studium muß diesem göttl. Gebote weichen, es sei denn, wenn schon bei Tage damit begonnen wurde, wo es dann mit Anbruch der Nacht zu unterlassen und die בריקה des חמץ zu vollziehen ist.

§ 2. Man durchsucht das חמץ nur beim Scheine einer einzelnen Wachslichtflamme, nicht aber bei zusammengeflochtenen Lichtlein oder sonstiger großer Feuerflamme, (welches aus Vorsicht gegen Feuerschaden unterbleiben muß); nur im Nothfalle, wo kein Wachslichtlein vorhanden wäre, ist בדיקה auch bei gewöhnlicher Lichtkerze zuläßig.

§ 3. Man untersuche genau alle Räumlichkeiten im Hause, wo nur gewöhn-

שֶׁמָּא הִכְנִיסוּ בָּהֶם חָמֵץ, אֲפִילוּ הַמַּרְתּוּפִים וְהָעֲלִיּוֹת וְהֶחָנִיּוֹת, וּבֵית הָעֵצִים כָּל שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא הִכְנִיסוּ שָׁם חָמֵץ, צְרִיכִין לְבָדְקוֹ, וְכֵן צְרִיכִין לִבְדּוֹק כָּל הַכֵּלִים שֶׁמַּחֲזִיקִים בָּהֶם חָמֵץ׃

ד וְקוֹדֶם הַבְּדִיקָה יְכַבְּדוּ הֵיטֵב כָּל הַמְּקוֹמוֹת וִינַקּוּ אוֹתָם מִכָּל חָמֵץ, לְמַעַן יְהֵא נָקֵל לוֹ אַחַ״כַּ לִבְדּוֹק׃

ה רֶפֶת שֶׁל בָּקָר שֶׁנּוֹתְנִים שָׁמָּה תְּבוּאָה לִבְהֵמוֹת לֶאֱכוֹל׃ וְכֵן לוּל שֶׁל תַּרְנְגוֹלִים, שֶׁנּוֹתְנִים לָהֶם שָׁם תְּבוּאָה, אֵינָן צְרִיכִין בְּדִיקָה׃ כִּי שֶׁמָּא לֹא נִתְחַמְּצָה כְּלַל הַתְּבוּאָה׃ אֲבָל אִם נָתְנוּ לָהֶם שָׁמָּה תְּבוּאָה חֲמוּצָה, צְרִיכָה בְּדִיקָה׃

ו צְרִיכִין לִבְדּוֹק בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת בְּחוֹרִין וּבִסְדָקִים כָּל מַה שֶּׁאֶפְשַׁר, וְגַם הַכִּיסִים שֶׁבִּבְגָדִים שֶׁלּוֹ וְשֶׁל תִּינוֹקוֹת, שֶׁלִּפְעָמִים נוֹתְנִין בָּהֶם חָמֵץ, צְרִיכָה בְּדִיקָה׃

ז הַחֲדָרִים שֶׁמּוֹכְרִים לְאֵ״יְ עִם הֶחָמֵץ, כֵּיוָן שֶׁאֵין מוֹכְרִים עַד לְמָחָר, א״כֵּ חַל עָלָיו בַּלַּיְלָה חִיּוּב בְּדִיקָה, וְחִיּוּב לְבָדְקָם׃—

ח קוֹדֶם הַבְּדִיקָה יְבָרֵךְ׃ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּיעוּר חָמֵץ׃ וְלֹא יַפְסִיק בֵּין הַבְּרָכָה לִתְחִלַּת הַבְּדִיקָה, וְטוֹב שֶׁלֹּא יַפְסִיק עַד גְּמַר כָּל הַבְּדִיקָה, אֶלָּא בְּמַה שֶּׁהוּא מֵעִנְיַן הַבְּדִיקָה — וְיָכוֹל

lich חמץ hingebracht wird, wie: Gewölbe, Keller, Kammer, Boden u. dgl. Ferner durchsuche man genau **alle Geräte**, in denen sich Gesäuertes befindet, oder wo man nur Chometz-Spuren vermuthet.

§ 4. **Vor** der בדיקה sollen schon alle Räumlichkeiten, wo nur Säuerungsfähiges zu liegen pflegt, sorgfältigst von jeder חמץ-Spur gereinigt sein, damit man ohne Weiteres die בדיקה mit ברכה vornehmen könne.

§ 5. Die Krippen der Ställe u. dgl. Futterplätze, wo man Haus- und Feldthieren Kornfutter zu verabreichen pflegt, sind von בדיקה frei, indem davon wenig Säuerungsstoff zurückbleibt; hat man aber bereits in Gährung gekommene Frucht dahin gegeben, so sind auch solche בדיקה-pflichtig.

§ 6. Diese בדיקה muß ferner stattfinden, überall wo nur gewöhnlich Chometz-Spuren zu vermuthen sind: In allen Gefäß-Spalten, Löchern, wie in den Kleidertaschen, worin bisweilen חמץ gegeben wird, u. dgl.

§ 7. Die Zimmer, welche man einem Nichtisr. sammt dem Chometz überläßt, weil sie bis zum folgenden Tag (der Übergabe) Besitzeigenthum des Isr. sind, so ist der Hausherr verpflichtet, die B'diko vorzunehmen.

§ 8. **Vor** dem Durchsuchen des חמץ wird die B'rocho: ...אשר קדשנו על ביעור חמץ gesagt, d. h. „Gelobt seist du Gott, unser Herr, König des Weltalls, der uns geheiliget durch seine Gebote und uns befohlen das חמץ (Gesäuerte) wegzuräumen." — Man unterbreche nicht diese מצוה zwischen der ברכה und dem Anfange der בדיקה; löblicher ist's, daß man nicht מפסיק sei bis zu Ende der ganzen בדיקה, ausgenommen durch Worte, die man zur B'diko unumgänglich nöthig hätte. — Auch genügt einmalige ברכה für בדיקה

לִבְדוֹק כַּמָּה בָתִּים בִּבְרָכָה אַחַת׃

ט נוֹהֲגִין שֶׁקּוֹדֶם הַבְּדִיקָה מַנִּיחִין פְּתוֹתֵי לֶחֶם בִּמְקוֹמוֹת שֶׁיִּמְצָאֵם הַבּוֹדֵק, כִּי חוֹשְׁשִׁין שֶׁמָּא לֹא יִמְצָא כְּלוּם וּתְהֵא הַבְּרָכָה לְבַטָּלָה׃ וּפְשִׁטָא כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ בּוֹדֵק כָּרָאוּי אֶלָּא שֶׁהוּא מְקַבֵּץ אֵלּוּ הַפֵּרוּרִין שֶׁהִנִּיחַ לִמְקוֹמוֹת הַיְדוּעוֹת שֶׁיִּמְצָאֵם בְּוַדַּאי, בָּזֶה לֹא קִיֵּם מִצְוַת בְּדִיקָה וּבֵרֵךְ בְּרָכָה לְבַטָּלָה׃

י מֵנִיחַ הֶחָמֵץ שֶׁהוּא מְשַׁיֵּר לֶאֱכוֹל אוֹ לִמְכּוֹר מִקּוֹדֶם הַבְּדִיקָה בְּמָקוֹם מְשׁוּמָּר הֵיטֵב; וְכֵן הֶחָמֵץ שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עָלָיו בִּשְׁעַת הַבְּדִיקָה, וְצָרִיךְ לְשָׂרְפוֹ לְמָחָר, יַנִּיחַ גַּם כֵּן בְּמָקוֹם מְשׁוּמָּר וּמְקֻשָּׁר שֶׁלֹּא יֹאבַד מִמֶּנּוּ עַד לְמָחָר שֶׁחַיָּב לְשׂוֹרְפוֹ׃

יא אַחַר הַבְּדִיקָה מִיַּד יְבַטְּלֶנּוּ׃ וְעִקַּר הַבִּטּוּל הוּא בְּלֵב, שֶׁיִּגְמוֹר בְּלִבּוֹ, שֶׁכָּל חָמֵץ שֶׁבִּרְשׁוּתוֹ הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ אֵינוֹ, וְאֵינוֹ חָשׁוּב כְּלוּם, וַהֲרֵי הוּא כְּעָפָר וְכַדָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ צוֹרֶךְ כְּלַל׃ וְתִקְּנוּ חֲכָמֵינוּ שֶׁיֹּאמַר אַחַ"כַּ בְּפִיו דְּבָרִים אֵלּוּ: כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי

in mehrern Häusern desselben Besitzkreises (*.

§ 9. Zum Behufe der בדיקה ist es bereits eingeführter Brauch, daß man vor der בדיקה auf einige Plätze Brot-Bröckchen niederlegt, die alsdann nach d. B'rocho zusammen genommen werden, dies geschieht darum, weil man sonst oft bei der B'diko kein Chometz vorfinden könnte, und vergeblich B'rocho sprechen würde (ברכה לבטלה). — Nichtsdestoweniger aber muß man sorgfältigst allenthalben durchsuchen, wo nur Chometz vorhanden zu sein pflegt, indem man durch das Auflesen der bloßen in Bereitschaft gelegten Brot-Restchen die Mizwo verletzen u. vergebliche B'rocho aussprechen würde.

§ 10. Das zum Genuß für den Abend und den darauf folgenden Morgen zurückbehaltene Chometz soll an seinem Orte gelegt und sorgfältig aufbewahrt werden; ebenso soll das Chometz, worüber die B'rocho gesagt wurde, und am Morgen verbrennt werden muß, ebenfalls zusammengenommen und wohl aufbewahrt werden, damit nichts davon abhanden komme.

§ 11. Nachdem nun die B'diko vorschriftsmäßig vorsich gegangen, soll man gleich darauf alles vorgefundene חמץ, wie auch das, was in seinem Besitzkreis unvermerkt noch vorhanden wäre, wegbannen und vernichten, das ist, daß man es aus dem Gedanken verweise und den wollständigen Entschluß fasse, alles Chometz aus seinem Besitzkreise gänzlich weggeräumt, vernichtet und dem Staube der Erde gleich zu halten, worüber unsere Weisen nachstehende Formel gleich nach B'diko auszusprechen anordneten, welche übersetzt folgenderweise lautet: „Aller Sauerteig, und alles gesäuerte Brot, welches sich in meinem Besitzkreise vorfindet, was ich nicht gesehen und nicht vernichtet hätte, soll für mich als nicht vorhanden und gleich dem

*) Zu merken ist, daß auch die Hausgenossen so wie andere bei der B'diko behilflich sein dürfen. Schickt Jemand seinen Bevollmächtigten an eine entlegene Wohnung um בודק zu sein, so muß dieser Bote das. ebenfalls die ברכה sprechen.

כְּעַפְרָא דְאַרְעָא׃ — וּמִי שֶׁאֵינוֹ מֵבִין פֵּירוּשׁוֹ יוּכַל לְאוֹמְרָם בְּלָשׁוֹן שֶׁהוּא מֵבִין׃

יב וּבְיוֹם הַמָּחֳרָת יַחֲזוֹר גַּם כֵּן וִיבַטְּלֶנּוּ לְאַחַר שֶׁשָּׂרַף אֶת הֶחָמֵץ, וְיִכְלוֹל בּוֹ כָּל הֶחָמֵץ וְיֹאמַר׃ כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִרְשׁוּתִי דַּחֲזִיתֵהּ וּדְלָא חֲזִיתֵהּ דַּחֲמִתֵהּ וּדְלָא חֲמִתֵהּ דְּבִעַרְתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא׃

יג חֶדֶר שֶׁצָּרִיךְ בְּדִיקַת חָמֵץ, וְרוֹצֶה לַעֲשׂוֹתוֹ אוֹצָר, פֵּי' שֶׁרוֹצֶה לֶאֱצוֹר בְּתוֹכוֹ פֵּירוֹת אוֹ עֵצִים וּכְדוֹמֶה שֶׁמֵּחֲמַת זֶה לֹא יוּכַל לְבָדְקוֹ כְּשֶׁיַּגִּיעַ לֵיל י"ד, צָרִיךְ לִבְדּוֹק תְּחִלָּה אֶת הֶחָמֵץ שָׁם בַּלַּיְלָה, כְּמוֹ שֶׁבּוֹדְקִין אוֹתוֹ בְּלֵיל י"ד וַאֲפִילוּ יֵשׁ עוֹד זְמַן רַב עַד הַפֶּסַח, וַאֲפִילוּ מִיַּד לְאַחַר הַפֶּסַח שֶׁעָבַר׃ וּבְדִיעֲבַד אִם לֹא בְדָקוֹ קוֹדֶם שֶׁעֲשָׂאוֹ אוֹצָר, וּבְדַעְתּוֹ לְפַנּוֹתוֹ קוֹדֶם זְמַן בְּדִיקַת חָמֵץ, אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַטְרִיחַ עַתָּה לְפַנּוֹתוֹ וּלְבָדְקוֹ׃ אֲבָל אִם דַּעְתּוֹ

dem Staube der Erde geachtet sein."— Wer es in dem vorgeschriebenen Urtexte (* nicht versteht, darf es in seiner Umgangssprache übersezt sagen.

§ 12. Am folgenden Tage(** wird, nachdem man bereits das Chometz aus dem Hause geschafft, und selbes durch's Verbrennen vernichtet hatte, das Chometz abermals überhaupt als gänzliche Entsagung von irgend einer Benutzung und Nutznießung desselben preisgegeben, indem man die Formel spricht. „Aller Sauerteig und alles Gesäuerte, das sich in meinem Besitzkreise befindet, was ich gesehen und wahrgenommen, und was ich nicht bemerkt, was ich weggeräumt und nicht weggeräumt habe, soll für mich (und mein Haus) als nicht vorhanden betrachtet und herrnlos sein, wie Staub der Erde."

§ 13. Wer vor Pessach-Eintritt eine Abtheilung seines Hauses, welche B'diko-pflichtig ist, zu einem Fruchtmagazin oder zu einer Holzlage u. dgl. für nach פסח gebrauchen will, in Folge dessen aber man gehindert wäre, in der Nacht des 14. Nisson das Chomez nach Vorschrift durchsuchen zu können, so Muß auch in dieser Hausabtheilung Nachts vorher, als man sie zum Magazine o. dgl. verwenden will, das Chometz genau durchsucht werden, und ist dabei ganz so zu verfahren, wie in der Nacht des 14. (ליל בדיקת חמץ), wenngleich solches noch längere Zeit vor פסח geschehen müßte (***. Hätte aber jemand an der בדיקה vergessen, bevor man das. ein Magazin veranstaltete, das man noch vor פסח-Eintritt zu räumen gedenkt, so hat es zwar nichts auf sich, und kann die Mühe des Räumens zum Behufe der בדיקה vor פסח erspart werden; beabsichtigt man aber selbes in mitten der Pessach-Tage zr räumen, so muß in derselben noch vor

*) Welcher chaldäische Mundart ist, und das bloße Hersagen eines Formulars keine Giltigkeit hat, wenn man den Inhalt nicht versteht.

**) Das ist ערב פסח Vormittag vor 10 Uhr.

***) כי כבר אמרו רז"ל: שואלין ודורשין בהל' פסח קודם לפסח ל' יום.

לְפַנּוֹתוֹ בְּתוֹךְ יְמֵי פֶּסַח, צָרִיךְ לְפַנּוֹתוֹ עַכְשָׁיו וּלְבָדְקוֹ.

יד לֹא יַשְׁלִיךְ גַּרְעִינֵי תְבוּאָה לְתַרְנְגוֹלִים בְּמָקוֹם לַח תּוֹךְ ל' יוֹם, שֶׁמָּא יִשְׁכַּח מִלְּבַעֲרָם.

טו הַיּוֹצֵא לַדֶּרֶךְ, קוֹדֶם הֲלִיכָתוֹ יְמַנֶּה שָׁלִיחַ שֶׁיִּבְדּוֹק וִיבַטֵּל חֲמֵצוֹ, וְיֹאמַר לוֹ בְּפֵירוּשׁ, שֶׁהוּא מְמַנֶּה אוֹתוֹ לְשָׁלִיחַ עַל הַבְּדִיקָה, וְגַם עַל הַבִּיטּוּל, וְהַשָּׁלִיחַ יֹאמַר בְּבִטּוּל: חֲמֵצוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי וכו' — וּמִ"מָ גַּם בְּמָקוֹם שֶׁהוּא שָׁם בְּעֶ"פּ בַּבֹּקֶר יְבַטֵּל חֲמֵצוֹ שֶׁבִּרְשׁוּתוֹ.

טז מָצָא חָמֵץ בְּבֵיתוֹ בְּחֹהַ"מ יְבָרֵךְ עַל בִּיעוּר חָמֵץ, וְיוֹצִיאוֹ וְיִשְׂרְפוֹ. וְאִם מְצָאוֹ בְּיוֹ"ט אוֹ בְשַׁבָּת שֶׁחַ"ל בְּעֶ"פּ, דְּאָסוּר לְטַלְטְלוֹ מִשּׁוּם מֻקְצֶה, יִכְפֶּה עָלָיו כְּלִי עַד מוֹצָאֵי יוֹ"ט וְאָז יְבָרֵךְ וְיִשְׂרְפוֹ. — וְאִם מְצָאוֹ בְּיָמִים הָאַחֲרוֹנִים, אֵינוֹ מְבָרֵךְ עָלָיו, אֶלָּא שׂוֹרְפוֹ בְּלֹא בְרָכָה.

dem Einräumen die B'diko vorsich gehen. —

§ 14. Man sei vorsichtig, auch darauf, daß man während der 30 Tage vor Pessach dem Geflügel Fruchtkörner auf keine feuchten Plätze vorwerfe, weil man die בדיקה bei dieser Stelle leicht außer Acht lassen könnte.

§ 15. Wer vor פסח eine Reise unternimmt, und kann in der Nacht der בדיקת חמץ nicht zu Hause sein, bestelle sich vorher einen Vertreter, der in seinem Hause die B'diko vornehmen soll; demselben Vertreter muß der Hausherr aber ausdrücklich sagen, daß er ihn eignes bevollmächtige, alles in seinem Eigenthume befindliche Gesäuerte, wegräumen und vernichten zu können, vorauf der Bevollmächtigte dann beim Durchsuchen des Chometz ebenfalls ausdrücklich sagen muß: „Das Chometz des N. N. sei hiemit weggeräumt und vernichtet, u. s. w. — Der Hausherr hat aber dessenungeachtet die Pflicht, dort, wo er sich ערב פסח befindet, das in seiner Botmäßigkeit befindliche Chometz gesetzlich wegräumen und vernichten zu müßen.

§ 16. Wer zufällig an חוה"מ Chometz in seinem Hause findet, muß darüber die B'rocho: „על ביעור חמץ" sprechen und es gleich darauf verbrennen; hat man welches an יו"ט, oder an שבת der auf ערב פסח fällt, gefunden, wo man es מוקצה (als für den יו"ט-Gebrauch ausgeschlossen) halber nicht fortbewegen darf, so wird bis zum Sabbas-Ausgange darüber ein Gefäß gedeckt, wodann die übliche B'rocho darüber gesagt wird, und muß unmittelbar darauf verbrannt werden. Findet sich aber an einem der zweiten יו"ט-Tage Chometz vor, indem doch das Pessachfest beinahe zu Ende ist, so wird dasselbe ohne B'rocho-Spruch sofort verbrannt.

כב. דְּבָרִים הַצְּרִיכִים לְבָעֵר לִפְנֵי פֶּסַח.

א כָּל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תַּעֲרוֹבֶת חָמֵץ, וַאֲפִילוּ אֵין בּוֹ חָמֵץ בְּעַיִן, רַק הַטַּעַם מֵחָמֵץ, כְּגוֹן שֶׁהֱסִירוּ אֶת הֶחָמֵץ, מ"מ אָסוּר לְהַשְׁהוֹתוֹ בְּפֶסַח.

ב אֲבָל דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ חָמֵץ כְּלָל, אֶלָּא שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל בִּכְלֵי חָמֵץ, אֲפִי' הָיָה הַכְּלִי בֶּן יוֹמוֹ, אוֹ שֶׁנִּכְבַּשׁ בִּכְלֵי חָמֵץ, מֻתָּר לְהַשְׁהוֹתוֹ בְּפֶסַח. וְדַוְקָא שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל אוֹ נִכְבַּשׁ קוֹדֶם פֶּסַח; אֲבָל אִם נִתְבַּשֵּׁל אוֹ נִכְבַּשׁ בְּפֶסַח בִּכְלֵי חָמֵץ, חַיָּבִין לְבַעֲרוֹ.

ג תְּבוּאָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ גַּרְעִינִים צְמוּחִים אוֹ מְבֻקָּעִים, וַאֲפִי' הֵם מְעוּרָבִים מְעַט בְּהַרְבֵּה; וְכֵן תְּבוּאָה שֶׁנָּפַל עָלֶיהָ מַיִם, אוֹ שֶׁרְחָצָהּ בְּמַיִם אָסוּר לְהַשְׁהוֹתָהּ. וְכֵן כָּל הַדְּבָרִים שֶׁנַּעֲשׂוּ מִתְּבוּאָה זוֹ, אָסוּר לְהַשְׁהוֹתָן.

ד וּמִי שֶׁמּוֹכֵר לַחֲבֵירוֹ תְּבוּאָה שֶׁנִּתְלַחְלְחָה, צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ לוֹ, שֶׁלֹּא יַשְׁהֶה אוֹתָהּ בְּפֶסַח. וּלְנָכְרִי

22. Dinge, welche man vor Pessach-Eintritt wegräumen muß.

§ 1. Jede Speise-Vermischung, die gesäuertes Brot oder Mehl enthält, oder wenn es auch kein eigentliches Chometz wäre, indem man z. B. das Säuerungsfähige (Chometz) davon herausgenommen, wenn nur die Quantität der Vermischung einen säuerungs- oder gährungsfähigen Geschmack enthielte, so darf man diese Sache am פסח nicht im Hause behalten. *)

§ 2. Eine Sache aber, die an und für sich kein Chometz wäre, sondern blos vor פסח in einem Chometz-Gefäß gekocht worden wäre, welches noch am nämlichen Tage zu seiner gewöhnlichen Bestimmung (בן יומו) gebraucht wurde, woselbst der Geschmack dieses Gegenstandes in das Gefäß hineingezogen würde, so darf man diese Sache dessenungeachtet am Pessach behalten. — Dies ist aber nur dann der Fall, wenn es vor Pessach geschehen; ist dies aber am Pessach im Chometz-Gefäße gekocht oder geweicht worden, so muß es aus dem Hause geräumt werden. —

§ 3. Getreidekorn, worin ausgewachsene oder aufgegangene Körner sich vorfinden, wenn solche auch in einem ziemlich großen Quantum Frucht lägen; ebenso Getreidekorn, das vom herabfallenden Regen oder vom Waschen durchnäßt wurde, darf am פסח nicht im Hause gehalten werden; dasselbe gilt von Sachen, welche aus solcher Frucht bereitet werden. **)

§ 4. Verkauft jemand seinem Religionsgenossen feuchtes Getraidekorn, so ist er gehalten, denselben davon in Kenntnis zu setzen, daß er

---

*) Sondern man muß solche Dinge vorschriftsmäßig wegräumen, wie z. B. Bier, Branntwein, Essig u. dgl.

**) Wie Mehl aus derselben Frucht, Gerste, Graupe u. dgl.

אָסוּר לְמָכְרָהּ בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חֲשָׁשׁ שֶׁיִּמְכְּרֶהָ הַנָּכְרִי לְיִשְׂרָאֵל, וְיִשְׁהֶה אוֹתָהּ בְּפֶסַח.

ה בְּגָדִים שֶׁנִּתְכַּבְּסוּ וְנִתְקְנוּ בְּחֵלֶב חִטָּה, מֻתָּר לְלָבְשָׁן בְּפֶסַח, אֲבָל אֵין לְהַצִּיעָן עַל הַשֻּׁלְחָן, אִם יֵשׁ עֲלֵיהֶם אֵיזֶה מַמָּשׁוּת, שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּתְפָּרֵר מֵהֶם אֵיזֶה פֵּרוּר. וְכָּ"שֶׁ שֶׁאָסוּר לָתֵת לְתוֹכָן קֶמַח שֶׁל פֶּסַח.

ו מֻתָּר לְדַבֵּק נְיָרוֹת בַּחַלּוֹן אֲפִי' בְּתוֹךְ ל' יוֹם לְפֶסַח, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְהֵא הֶחָמֵץ נִרְאֶה, דְּכֵיוָן שֶׁהַדֶּבֶק אֵינוֹ חָמֵץ גָּמוּר, וְגַם הוּא מְכוּסֶּה, לֹא הֶחֱמִירוּ בוֹ; אֲבָל אִם נִרְאָה בַּחוּץ אָסוּר. וְקוֹדֶם שְׁלֹשִׁים יוֹם בְּכָל עִנְיָן מֻתָּר.

ז דְּיוֹ שֶׁנִּתְבַּשְּׁלָה בְּשֵׁכָר קוֹדֶם פֶּסַח מֻתָּר לִכְתּוֹב בָּהּ בְּחוֹה"מ פֶּסַח, כֵּיוָן שֶׁנִּפְסְלָה לְגַמְרֵי קוֹדֶם הַפֶּסַח מֵאֲכִילַת הַכֶּלֶב. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָזֶה, שֶׁנִּפְסָל וְנִפְסַד הֶחָמֵץ לְגַמְרֵי קוֹדֶם הַפֶּסַח, מֻתָּר בְּפֶסַח בַּהֲנָאָה וּבִשְׁהִיָּה. אֲבָל א"י שֶׁבִּשֵּׁל בְּפֶסַח דְּיוֹ בְּשֵׁכָר אֲסוּרָה לְיִשְׂרָאֵל בַּהֲנָאָה, מִשּׁוּם דְּחָמֵץ שֶׁל א"י גַּ"כּ אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל בַּהֲנָאָה בְּפֶסַח.

ח כָּל הַכֵּלִים שֶׁאֵינוֹ מַכְשִׁירָן

dieses an Pessach nicht im Hause halten dürfe. Man darf aus dieser Ursache solches Getreidekorn, wo man mit Bestimmtheit voraussetzen kann, daſs dieses ein Israelite kaufen und am פסח bei sich behalten würde, selbst an keinen Nichtisr. verkaufen. —

§ 5. Man darf Kleidungsstücke, die in Stärke gewaschen worden sind, an Pessach anlegen. Tischtücher, die mit Stärke gewaschen, dürfen am Pessach nicht aufgedeckt werden, weil solche Stärke-Theilchen in sich enthalten, die auf den Tisch nicht kommen dürfen. Man darf umsoweniger diese Stärke mit Pessach-Mehl mengen. —

§ 6. Man darf die Fenster auch 30 Tage vor Pessach (mit חמץ) bestreichen, und Falls man dessen nöthig hätte, solche mit einer Papierdecke überziehen, nur soll das Chomez wo möglich daraus nicht hervortreten; man erlaubte dies deshalb, weil dies kein eigentliches חמץ ist, und in den Fugen verborgen bleibt; so man es aber an den Fenstern heraussieht, soll man es Pessach nicht behalten.

§ 7. Man darf mit Tinte, welche vor Pessach (z. B. in Bier u. dgl.) gekocht wurde, an חוה״מ schreiben; weil das darin enthaltene Chomez-Theil längst seine natürliche, eigentliche Gestalt verloren, und mithin mehr zu keinerlei Speise brauchbar ist. — Aus dieser Ursache dürfen alle solche und ähnliche Gegenstände am Pessach zur Nutznieſsung gebraucht und im Hause gehalten werden, deren Gährungsstoff (Chomez) noch vor Pessach untauglich und seine natürliche, ursprüngliche Gestalt verloren gegangen. Tinte aber, die von einem Nichtisr. am Pessach im Bier gekocht wurde, darf der Isr. am Pessach nicht brauchen, indem selbst das Chomez eines Nichtisr. für einen Isr. am Pessach zur Nutznießung (אסור בהנאה) untersagt ist.

§ 8. Alle Geräthe, die für den Pessach-Gebrauch unzugänglich sind,

לְפֶסַח, צָרִיךְ לְשַׁפְשְׁפָן הֵיטֵב בְּעֶ״פּ קוֹדֶם שָׁעָה שִׁשִּׁית וּלְהַדִּיחָן בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יְהֵא חָמֵץ נִכָּר בָּהֶן, וְיַצְנִיעֵם בְּמָקוֹם צָנוּעַ, שֶׁאֵינוֹ רָגִיל לֵילֵךְ לְשָׁם בַּפֶּסַח. וְטוֹב לְסָגְרָם בְּחֶדֶר מְיוּחָד וּלְהַצְנִיעַ אֶת הַמַּפְתֵּחַ עַד לְאַחַר הַפֶּסַח. —

müßen an ערב פסח vor dem sechsten Zwölftel des Tages sorgfältigst gereinigt, gescheuert und von allen Chomeß-Spuren befreiet sein, worauf sie dann an einem wohlverwahrten Platz, wo man פסח nicht hinkömmt, gegeben werden. Am besten ist's, dieselben in eine besondere, etwas entlegene Zimmer-Abtheilung zu verschließen und den Schlüssel derselben bis nach Pessach wohl aufzubewahren.

כג. דִּינֵי הַגְעָלָה.

23. Vom Glühen und כשר'ן für das Pessach-Fest.

א כָּל כְּלִי חֶרֶס שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ חָמֵץ, לָא מְהַנֵּי לֵיהּ לֹא הַגְעָלָה וְלֹא לִבּוּן; אֲבָל הַתַּנּוּרִים וְהַכִּירוֹת הַבְּנוּיִם מֵאֲבָנִים וּלְבֵנִים מְהַנֵּי לְהוּ לִבּוּן.

ב וּבְתַנּוּרִים שֶׁהֵם בְּבֵית הַחוֹרֶף נוֹהֲגִין דְּלָא מְהַנֵּי לְהוּ הֶכְשֵׁר. וּכְשֶׁרוֹצִים לְהַעֲמִיד עַל הַתַּנּוּר אֵיזֶה קְדֵרָה בְּפֶסַח, צְרִיכִין לְהָנִיחַ תְּחִלָּה טַס שֶׁל בַּרְזֶל וְעָלֶיהָ מַעֲמִידִין הַקְּדֵרָה. וְזֶה מְהַנֵּי גַּם בְּתַנּוּר הֶעָשׂוּי מֵחֲרָסִים.

ג כְּלֵי עֵץ וּכְלֵי מַתָּכוֹת וּכְלֵי אֶבֶן וּכְלֵי עֶצֶם מְהַנֵּי לְהוּ הַגְעָלָה, אַךְ אִם הוּא דָּבָר שֶׁמִּתְקַלְקֵל בְּרוֹתְחִין, כְּגוֹן כֵּלִים הַמְדֻבָּקִים בְּדֶבֶק, וַאֲפִי' אִם רַק הַקַּתָּא מְדֻבָּק בְּאֵיזֶה דֶבֶק, לֹא מְהַנֵּי לֵיהּ הַגְעָלָה, מִשּׁוּם דְּחַיְישִׁינַן שֶׁמָּא לֹא יַגְעִילוּ

§ 1. Man darf irden Geschirr, welches zum Chomeß-Gebrauche verwendet wurde, weder durch's כשרן (s. dieses Kap. §§ 4, 5, 11, 18—21) noch durch's G l ü h e n (s. das. §§ 6, 7, 9, 15,) auf Pessach brauchen. — Backöfen und Kochherde dürfen jedoch durch's Glühen auf Pessach gebraucht werden.

§ 2. Geheizte Stubenöfen können durch's bloße כשרן auf פסח nicht gebraucht werden, sondern müßen gehörig geglüht und durchgehends mit Lehm bestrichen werden. Will man auf den Backofen einen Topf mit Speisen stellen, so muß man an der Stelle, wo dieser Topf stehen soll, ein eisernes Blech unterlegen; dasselbe kann auch bei irdenen Öfen geschehen.

§ 3. Für Gefäße von Holz, Metall, Stein oder Bein genügt bloßes כשרן. Ein Geräth aber, das in siedendem Wasser verderben nnd unbrauchbar werden könnte, wie z. B. Geräte, deren Stücke, Fugen durch Leim zusammengesetzt wären, ist bloßes כשרן nicht hinreichend, weil voraus zusetzen ist, man könnte sie nicht vorschrifsmäßig כשרן. — Bei Handhaben, Handgriffen von Geräten müssen die Stie-

יָפֶה — וְיָדוֹת הַכֵּלִים גַּ"כֵּ צְרִיכִין הֶכְשֵׁר׃

ד קוֹדֶם שֶׁמַּגְעִיל אֶת הַכֶּלִי צָרִיךְ לְנַקּוֹתוֹ הֵיטֵב מִן הַחֲלוּדָה וְכַדּוֹמֶה שֶׁיְּהֵא נָקִי לְגַמְרֵי, אֲבָל מַרְאוֹת אֵין בָּהֶן קְפֵידָא׃ וְאִם יֵשׁ גּוּמוֹת בַּכֶּלִי צָרִיךְ לְנַקְּרָם הֵיטֵב; וְאִם הוּא כְּלִי מַתָּכוֹת יָשִׂים עַל הַגּוּמוֹת גֶּחָלִים לְלַבֵּן שָׁם, וְאַחַ"כַּ יַגְעִילוֹ׃

ה וְאִם אִי אֶפְשַׁר לְנַקּוֹת הֵיטֵב הַגּוּמוֹת וְהַסְּדָקִים, וְגַם א"אֶ לְלַבֵּן שָׁם, אֵין לוֹ תַּקָּנָה׃ וְלָכֵן בְּסַכִּינִים עִם קַתּוֹת צְרִיכִין לְדַקְדֵּק הֵיטֵב אִם מוֹעִיל לָהֶם הַגְעָלָה׃ וּמִצְוָה מִן הַמּוּבְחָר לְמִי שֶׁאֶפְשַׁר לוֹ שֶׁיִּקְנֶה לוֹ סַכִּינִים חֲדָשִׁים לְפֶסַח׃

ו כֵּלִים שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם עַ"יִ הָאוּר בְּלִי מַיִם, צְרִיכִין לִבּוּן׃ וְלָכֵן הָאַגָּנוֹת וְהַמַּחֲבוֹת שֶׁאוֹפִין בָּהֶן חָמֵץ, צְרִיכִין לִבּוּן׃ וְהַלִּבּוּן צָרִיךְ לִהְיוֹת לְכַתְּחִלָּה לִבּוּן חָזָק עַד שֶׁיִּהְיוּ נִצּוֹצוֹת נִתְּזִין מִמֶּנּוּ׃ וְהַמַּרְדָּה שֶׁל עֵץ אֵין לָהּ תַּקָּנָה׃

len abgeschroben werden (* bevor selbe genכשר'ת werden.

§ 4. Alle Gefäße, die zum כשר'ן geeignet sind, müßen vorher von dem daran haftenden Rost u. dgl. rein gerieben und geputzt werden. Etwaige Flecken in denselben machen dabei keine Schwierigkeit. — Geschirre, welche Biegungen oder Furchen haben, müßen vor dem כשר'ן recht rein geputzt werden. Bei metallenen Gefäßen müßen die Biegungen erst durch glühende Kohlen ganz durchdrungen haben, worauf dann das כשר'ן erfolgt. —

§ 5. Können aber die Biegungen und Furchen (Schrunden) weder recht ausgereinigt, noch durchglüht werden, so dürfen solche zum Pessach-Gebrauche nicht verwendet werden. Bei Speisegeräthen, wie z. B. Messer, Gabeln u. dgl. muß genau geprüft werden, ob bloßes כשר'ן hinlänglich ist. Löblich ist's daher, dass jeder Isr. dessen Verhältnisse es gestatten, für den Pessach-Gebrauch neue Speisegeräte sich anschaffen soll. (**

§ 6. Back- oder Brat-Geschirre worin selten Wasser hineinkömmt, wie z. B. Becken, Pfannen, Stürzen u. dgl. dürfen nicht durch bloßes heißes Wasser ausgescheuert, und müßen durchglühet werden. (*** Was mithin dur'chs Glühen נעכשר'ת wird, muß so glühen, dass es Funken von sich wirft. Getreideschwinge, oder Schaufel darf man nicht כשר'ן.

---

*) Wo dies aber nicht sein kann, müßen die Handhaben vor dem כשר'ן mit Lehm umgeben werden.

**) כמו שמצינו בתלמוד (פסחים דף ל') א"ל רבינא לרב אשי, הני סכינא דפסחא מאי עבדינן להו? א"ל רב אשי, אנן חדת"י עבדינן. וגו' יעו"ש.

***) Eisen- oder Gußgeschirre, welche mit Glasur von innen überzogen sind, müssen ebenfalls durchgeglühet werden. (ולא מהני הגעלה).

ז כְּלִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טְלָאִי, אִם הוּא בְּעִנְיָן שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ, שֶׁמָּא יֵשׁ תַּחַת הַטְּלָאִי מַשֶּׁהוּ חָמֵץ בְּעַיִן, אֲזַי צָרִיךְ מִקּוֹדֶם לְלַבֵּן אוֹתוֹ מָקוֹם, עַד שֶׁיֵּדַע בְּבֵרוּר, שֶׁאִם הָיָה שָׁם מַשֶּׁהוּ חָמֵץ, הָיָה נִשְׂרָף, וְאַח״כ יַגְעִילוֹ. וְאִם אֵין חֲשַׁשׁ שֶׁיְּהֵא שָׁם חָמֵץ בְּעַיִן, אֲזַי אִם הַטְּלָאִי נַעֲשָׂה קוֹדֶם שֶׁהִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ חָמֵץ, יָכוֹל לְהַגְעִילוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא *) אֲבָל אִם נִשְׁתַּמֵּשׁ תְּחִלָּה בְּהַכְּלִי חָמֵץ, וְאַח״כ נָתְנוּ אֶת הַטְּלָאִי, אֲזַי לֹא מְהַנֵּי הַגְעָלָה, אֶלָּא צָרִיךְ לִתֵּן גַּ״כ קוֹדֶם הַהַגְעָלָה גֶּחָלִים עַל הַטְּלָאִי לְלַבֵּן אֶת הַמָּקוֹם הַהוּא.

ח וְאִם הַטְּלָאִי נִתְחַבֵּר בְּהַתָּכַת בְּדִיל אוֹ כֶּסֶף וּכְדוֹמֶה, יָכוֹל לְהַגְעִילוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא; כִּי בְלִיעַת הֶחָמֵץ נִשְׂרְפָה אָז בְּהַתָּכָה.

ט מְדוֹכָה בְּמָקוֹם שֶׁדַּרְכָּן לָדוּךְ בּוֹ דְבָרִים חֲרִיפִים עִם חָמֵץ בְּיַחַד, צָרִיךְ לִבּוּן קַל, עַד שֶׁהַקַּשׁ נִשְׂרָף עָלָיו מִבַּחוּץ. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין דֶּרֶךְ תַּשְׁמִישׁוֹ כ״א לָדוּךְ בּוֹ רַק פִּלְפְּלִין וּכְדוֹמֶה, דַּי בְּהַגְעָלָה.

י כֵּלִים שֶׁהֶחְזִיק בָּהֶן יַיִן שָׂרוּף

7. Gefäße, die Biegungen haben, oder geflickt sind, müßen, sobald man die geringsten Chometz-Spuren unter solchen Flecken vermuthet, erst am selben Platze durchglüht werden, bis aller Verdacht von etwaigem Chometz durch's Feuer sicher beseitigt ist, worauf dann das כשר'ן in siedend heißem Wasser erfolgen muß. Ist aber kein wirklicher Chometz-Verdacht vorhanden, und der darauf sitzende Fleck bereits früher, als man das Gefäß zum Chometz gebraucht hatte, darauf angebracht war, so kann man es ohne Weiteres gehörig כשר'ן. Hat man aber dieses Gefäß, b e v o r noch der Fleck darauf war, zum Chometz-Gebrauch verwendet, dann nützt dafür kein gewöhnliches כשר'ן, sondern man muß erst die gefleckten Stellen mit glühenden Kohlen recht durchglühen, worauf dann das gehörige כשר'ן erfolgen kann.

§ 8. Diejenigen Gefäße, deren Biegungen oder Brüche mit Zinn, oder Blei u. dgl. geflickt sind, dürfen ohne Weiteres ge-כשר't werden, weil die etwaig vorhandenen Chometz-Spuren bereits durch die Schmelzung ausgebrannt wurden.

§ 9. Ein Mörser, worin nebst scharfer Gewürzwaaren auch Gährungsfähiges (חמיץ) gestoßen wird, kann auf leichte Art geglühet werden, bis wenigstens ein darauffliegender Strohhalm verbrennen kann; (**) hat man aber in demselben nur gewöhnliches Gewürz, wie Pfeffer u. dgl. gestoßen, dann genügt bloßes כשר'ן in siedendem Wasser.

§ 10. Gefäße, worin geistige Getränke aufbewahrt gelegen, können von

---

*) דאמרינן בגמ׳ כבולעו כך פולטו.

**) Ein Mörser wird auf folgende Art geglüht: Man bindet an demselben einen Zwirnfaden, füllt den Mörser mit lebendigen Kohlen an, sobald nun der äußere Faden abbrennt, ist er hinlänglich geglüht und כשר auf פסח.

לְקִיּוּם, אֵין טַעַם וְרֵיחַ הַיַּיִן שָׂרָף נִפְלָט ע"י הַגְעָלָה, רַק אִם בִּשְׁלָן הֵיטֵב בְּמַיִם עִם אֵפֶר עַד שֶׁנִּסְתַּלֵּק מֵהֶן הָרֵיחַ לְגַמְרֵי מוֹעִיל לָהֶן אַח"כ הַגְעָלָה.

יא הַגְעָלַת הֶחָבִית יַעֲשֶׂה עַל דֶּרֶךְ זֶה: יַלְבִּין אֲבָנִים וְיָשִׂימֵם בּוֹ, וִיעָרֶה עֲלֵיהֶם מַיִם רוֹתְחִים מִכְּלִי רִאשׁוֹן, וִיגַלְגֵּל אֶת הֶחָבִית, כְּדֵי שֶׁתַּגִּיעַ הַהַגְעָלָה לְכָל מָקוֹם.

יב אֲבָל אִם עָמַד בָּהֶם חָמֵץ, כְּגוֹן יַיִן שָׂרָף אוֹ שֵׁכָר, אוֹ שֶׁהֶחֱזִיק בּוֹ קֶמַח, לֹא מְהַנֵּי לֵיהּ הַגְעָלָה.

יג כָּל כְּלִי שֶׁאִי אֶפְשַׁר לְנַקּוֹתוֹ הֵיטֵב, כְּגוֹן הַנָּפָה, וְכִיס שֶׁל רֵחַיִם, וְכֵן סַלִּים, שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם חָמֵץ, ורייב-אייזען, וְכֵן כְּלִי, שֶׁפִּיו צַר, וְאִי אֶפְשַׁר לְשַׁפְשְׁפוֹ מִבִּפְנִים, אוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ קָנִים, לֹא מְהַנֵּי לֵיהּ הַגְעָלָה.

יד הַתֵּיבוֹת, שֶׁמַּצְנִיעִין בָּהֶן אוֹכָלִים כָּל הַשָּׁנָה, וְלִפְעָמִים נִשְׁפָּךְ שָׁם כָּל מִינֵי אוֹכֶל מִן הַקְּדֵירוֹת, צְרִיכִין הַכְשֵׁר קַל, דְּהַיְינוּ שֶׁמְּעָרִין עֲלֵיהֶן רוֹתְחִין, וְדַוְקָא מִתּוֹךְ הַכְּלִי, שֶׁהִרְתִּיחוּ בּוֹ אֶת הַמַּיִם.

טו וְהַשֻּׁלְחָנוֹת נוֹהֲגִין גַּ"כ לְלַבֵּן אֲבָנִים וּמַנִּיחִין עַל הַשֻּׁלְחָן וְשׁוֹפְכִין עֲלֵיהֶן רוֹתְחִין, וּמוֹלִיכִין אֶת הָאֲבָנִים

dem darin enthaltenen Geschmack und Geruch durch's bloße כשר'ן nicht befreiet werden, außer man kocht selbe recht gut mit Aschenlauge aus, bis aller darin enthaltene Geruch entfernt ist, wodann das כשר'ן genügt.

§ 11. Das כשר'ן der Fässer geschieht auf folgende Weise: Man lässt einige Steine recht glühen, und wirft sie hinein, schüttet aus dem Gefäß kochendes Wasser darüber; rollt das Fass einigemal, damit es vom kochenden Wasser ganz bedeckt wird.

§ 12. Wenn aber in solchen Fässern Chometz, wie: Branntwein, Bier oder Mehl gelegen, so nützt bloßes כשר'ן nicht.

§ 13. Geschirre, die man nicht ganz gehörig zu reinigen im Stande ist, besonders solche, die von dem inwendig aufsitzenden Roste nicht gänzlich gereinigt werden können; wie: Mehlschwinge (Sieb), Mehlkasten (in der Mühle), sowie Körbe, worin gewöhnlich Chometz gelegen, Reib-Eisen u. dgl. sowie solche Geschirre, deren Öffnung gar zu enge, oder woran enge Röhre angebracht sind, dürfen nicht ge-כשר'ת werden.

§ 14. Hölzernes Geschirr, wie Kästen u. dgl. worin man des Jahres über חמץ aufbewahrt hält, und bisweilen Esswaare ausgeschüttet wird, bedürfen nur das כשר'ן leichtern Grades, indem man selbe von innen und außen mit Sand und Aschenlauge reinigt, dann wird es mit siedendem Wasser von allen Seiten übergossen, u. z. nur aus dem Geschirre, worin das Wasser gekocht wurde.

§ 15. Tische werden folgender Art auf Pessach ge-כשר'ת: Man lässt nämlich einige Steine recht durchglühen, legt diese auf den Tisch und gießt darüber kochendes Wasser, sodass diese glühenden Steine allenthalben hnidrin-

ממקום למקום באופן שיהיו מים על פני כלו. וצריכין לשפשפין מקודם, ואחר מעת לעת יכשירם. ומ"מ נוהגין שלא להשתמש גם אחר ההכשר בשלחנות ובתיבות אלא בפריסת מפה.

טז ידות הכלים ג"כ צריכין הכשר, ומ"מ אם אינו נכנס לתוך היורה יכול להכשיר את היד בשפיכת רותחין עליו.

יז כל כלי שתיה וכלי המדות צריכין ג"כ הגעלה. וכלי זכוכית נוהגין דלא מהני להו הגעלה. וכן כלי מתכות, שהן מהתכין מבפנים בהיתוך זכוכית (שמעל"ץ), אין להם תקנה בהגעלה.

יח אין מגעילין אלא במים, ולא יהא בהם שום תערובות אפי' אפר וכדומה. אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שנעכרו המים כעין ציר אין מגעילין עוד בהם.

יט אם מגעיל ע"י צבת שמחזיק בה את הכלי, צריך לרפות את הכלי, ולחזור ולתפסו. דא"ל"כ, הרי לא באו מימי ההגעלה במקום הצבת. וטוב יותר לשום את הכלים במחרוזה (נעט"ץ) או בתוך סל. ולא יניח כלים הרבה

gen, und das Gefäß durgehends vom kochenden Wasser bedeckt wird. — Wie bereits bemerkt, müßen alle die zum כשר'ן tauglichen Gefäße vorher rein gescheuert, geputzt und, erst nach Verlauf von 24 Stunden ge-כשר'ת werden. In der Regel sollen diese Tische u. dgl. einstweilen ungebraucht bleiben, wol aber kann man durch's Auflegen eines Tuches selbe gebrauchen.

§ 16. Handgriffe, Stiele (S. §. 3), welche in den Kessel, worin ge-כשר'ת wird, nicht hineingehen, können in einzelnen Stücken durch's Übergießen mit siedend heißem Wasser ge-כשר'ת werden.

§ 17. Trinkgeschirre, Maß-Gefäße, müßen mit siedendem Wasser ge-כשר'ת werden. Glasgeschirr, das man zu Chometz verwendet, soll ebenfalls zum Pessach-Gebrauche nicht ge-כשר'ת werden; ebenso dürfen metallene Gefäße, die mit einem glasartigen Schmelz von innen überzogen zum פסח-Gebrauche nicht ge-כשר'ת werden. —

§. 18. Sobald das Wasser im Kessel, durch das Eintauchen der Geschirre, die man כשר'ת zu trüb und unrein wird, so muß es ausgeschüttet und der Kessel frisch gefüllt werden; keineswegs darf aber zu dem trüben schlammigen Wasser frisches, reines zugeschüttet werden.

§ 19. Wenn kleinere Gegenstände, wie Kaffee-Esslöffel u. dgl. mittelst Hilfe einer Zange ge-כשר'ת werden, so muß dieselbe beim כשר'ן eines jeden Stückes etwas losgelassen werden, damit das Wasser auch an der Stelle der Zange hindringe; besser noch ist's, man legt diese Gegenstände in ein Netz oder in einen Korb. (*) — Man lege nicht mehrere Geräthe in das Gefäß, worin man כשר'ת;

---

*) Man kann diese auch an einen Bindfaden einzeln eins nach dem andern binden, und sie so in den Kessel eintauchen.

בְּפַעַם אַחַת לְתוֹךְ הַכְּלִי שֶׁהוּא מַגְעִיל בּוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְּעוּ בְּיַחַד, דְּא״כֵּ בִּמְקוֹם נְגִיעָתָן אֵינָן נִגְעָלִין׃

כ אֵין לְהַגְעִיל אֶלָּא כְּלִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן יוֹמוֹ׃ דְּהַיְנוּ שֶׁכְּבָר עָבַר מֵעֵת לְעֵת מִשָּׁעָה שֶׁבִּשְּׁלוּ בוֹ חָמֵץ׃ וְכֵן הַיּוֹרָה שֶׁמַּגְעִילִין בּוֹ לֹא יְהֵא בֶּן יוֹמוֹ. וְיַשְׁגִּיחַ שֶׁבְּכָל פַּעַם שֶׁהוּא נוֹתֵן אֶת הַכְּלִי לְתוֹךְ הַיּוֹרָה, יַעֲלוּ הַמַּיִם רְתִיחוֹת׃ וְאִם צָרִיךְ לְהַגְעִיל אֶת הַיּוֹרָה, אֲזַי כְּשֶׁהַמַּיִם מַעֲלִין רְתִיחוֹת, תְּהֵא הַיּוֹרָה מְלֵאָה, וְיִזְרוֹק בָּהּ אֲבָנִים מְלוּבָּנוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁטְפוּ הַמַּיִם הָרוֹתְחִין עַל שְׂפָתָהּ, וְאֵין לְהַגְעִיל רַק עַד חֲצוֹת הַיּוֹם׃

כא נוֹהֲגִין שֶׁאַחַר הַהַגְעָלָה שׁוֹטְפִים אֶת הַכֵּלִים בְּמַיִם קָרִים׃

wodurch sie dann auf einander zu liegen kämen und nicht vorschriftsmäßig ge-כשר'ת werden könnten.

§ 20. Am nämlichen Tage, wo ein Gefäß noch zu seinem gewöhnlichen Gebrauche verwendet wurde, darf es nicht ge-כשר'ת werden, sondern es muß 24 Stunden (מעת לעת) ungebraucht geblieben sein. Dasselbe gilt von dem Kessel, worin ge-כשר'ת wird. Ferner soll jedesmal das Wasser kochen, und das Geschirr muß so eingetaucht werden, daſs es vom kochenden Wasser ganz bedeckt wird. — Der zu כשר'ן-de Kessel muß bis an den Rand mit siedendem Wasser voll sein; wenn das Wasser zu kochen anfängt, müßen einige glühende Steine hineingeworfen werden, daſs das Wasser bis an den Rand gedrückt werde. — Die Zeit solange man כשר'ן darf, ist nur bis zur Mittagsstunde festgesetzt.

§ 21. Alles, was mit gekochtem Wasser ge-כשר'ת wird, muß gleich darauf mit kaltem Wasser übergossen werden.

כד. דִּין מְכִירַת חָמֵץ׃

א יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה לוֹ חָמֵץ שֶׁלּוֹ בִּרְשׁוּתוֹ בַּפֶּסַח, עוֹבֵר בְּכָל רֶגַע וָרֶגַע עַל בַּל יֵרָאֶה וּבַל יִמָּצֵא׃ וְהֶחָמֵץ אָסוּר בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם׃ וַאֲפִי׳ בִּטְּלוֹ קוֹדֶם פֶּסַח׃

ב וְלָכֵן מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַרְבֵּה חָמֵץ,

24. Über das Verkaufen des Chometz vor Pessach-Eintritt.

§ 1. Jeder Israelite, der am Pessach in seinem Besitze sein Chometz liegen hat, übertritt, solange es in seinem Wohnbesitze liegt, das Gebot der heil. Schrift, wo es heißt: (Mos. 2, 12, 19.) „Sieben Tage soll Sauerteig nicht g e f u n d e n w e r d e n in eueren Häusern" Ferner: (das. 13, 7.) „Ungesäuertes soll gegessen werden die sieben Tage, und n i c h t g s e h e n w e r d e bei dir Gesäuertes, und nicht gesehen werde bei dir Sauerteig in deinem ganzen Gebiete.„ — Jede Benutzung oder Nutznießung von solchem Chometz ist für immer untersagt, wenngleich er v o r Pessach darauf in Gedanken und Ausdruck Verzicht geleistet und es vernichtet (מבטל) hätte.

§ 2. Wer daher viel Chometz hat, und es vorschriftsmäßig aus dem Besitz-

שאינו יכול לבערו מן העולם, צריך למכרו לא"י קודם הפסח בשעה שהוא עדיין מתר בהנאה, ולא יהא ענין מכירת חמץ אצל האדם כמו מצות אנשים מלמדה, אלא צריך שיגמור בדעתו למוכרו להא"י מכירה גמורה, ולאחר הפסח יבקש מאת הא"י, שישלם לו את החוב, ואם יאמר, שאין לו לשלם, אזי יבקש מאתו שיחזור וימכור לו את החמץ (עם החדר) בעד כך וכך.

ג החמץ שהוא מוכר להא"י לא יהא בביתו של ישראל, וטוב שיקח הא"י את החמץ לביתו. ואם אי אפשר שיקחהו לביתו, צריך להשכיר לו את החדר שהחמץ מונח בו.

ד וצריך לכתוב בשטר שם הקונה, ובכמה השכיר לו את החדר, ויפרוט את כל החמץ, בכמה מכר לו. אבל אינו צריך לפרוט לו סכום המדות, רק בעד כמה כל מדה עד למדידה, וכל מה שכתוב בשטר ידבר עם הקונה גם בעל פה, ויקבל ממנו ערבון, דהינו איזה זהובים לכסף מכירה, ושאר הכסף יזקוף עליו במלוה, ויהא הכל כתוב בשטר, וגם ימסור לו את המפתח מן החדר;

ה אם ירא לאחר שמכר לו את החמץ שמא יקלקל הא"י אזי יכול

kreise räumen will, soll es vor Pessach, solange es noch zur Nutznießung erlaubt, an einen Nichtisr. verkaufen. Man kann sich aber dieser Mizwo (des Schometz-Verkaufs) nicht dadurch entledigen, wenn man sie blos zum Scheine und Vorwande gleich einer abgerichteten Sache vollführt, sondern das Chometz muß dem Nichtisraeliten rechtsgiltig verkauft werden; nach Pessach kann der Verkäufer von dem Isr. den Betrag dafür fordern; erwiedert nun der Nichtisr. daß er es zu zahlen nicht im Stande ist, dann erst kann der Isr. von demselben sein verkauftes Chometz sammt dem Zimmer für den und den Preis zurückverlangen.

§ 3. Das Chometz, welches dem Nichtisr. verkauft wird, soll, wo möglich nicht im Hause des Isr. liegen; besser ist's, wenn der Nichtisr. das Chometz zu sich nimmt; kann dies jedoch aus sichern Umständen nicht stattfinden, so muß sich derselbe das Zimmer, worin das Chometz liegt, direkt mieten.

§ 4. Im Chometz-Vertrage muß alles recht deutlich u. vollständig aufgenommen werden, nämlich der Name des Käufers; um welchen Preis das Zimmer demselben vermietet wird, jede Chometz-Sorte, sowie der Preis eines jeden Gegenstandes muß einzeln angegeben werden, nur braucht man nicht die Zahl der Maße (geistiger Getränke u. dgl. flüssiger Dinge) speziell zu bezeichnenn, nur daß das Maaß so u. so theuer ausgeschänkt wird. — Alles was überhaupt in dem Vertrage eingeschrieben steht, muß auch mit dem Käufer mündlich besprochen werden. — Der Verkäufer nimmt zu dem Behufe auch eine Angabe von einigen Gulden; die ganze Summe aber hat er bis Tag's nach Pessach zu entrichten; dieses alles muß im Vertrage gehörig bestimmt werden, wodaun der Isr. ihm den Zimmer-Schlüssel übergibt.

§ 5. Sollte aber bei dem Käufer über das anvertrauete Chometz etwa ein

גַּם הוּא לִתְלוֹת שָׁם מִסְגֶּרֶת לִשְׁמִירָה וְכֵן אִם הַקּוֹנֶה רוֹצֶה לְהַפְקִיד אֵצֶל הַיִּשְׂרָאֵל אֶת הַמַּפְתֵּחַ מֻתָּר, וְאָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהָנִיחַ חוֹתָמוֹ עַל הֶחָמֵץ.

ו אֲבָל אִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהַשְׂכִּיר לוֹ כָּל הַחֶדֶר, שֶׁהוּא צָרִיךְ גַּ"כּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, יַעֲשֶׂה מְחִיצָה לִפְנֵי הֶחָמֵץ, וְיַשְׂכִּיר לוֹ אֶת הַמָּקוֹם שֶׁעַד הַמְּחִיצָה, וְיִכְתּוֹב כֵּן בְּתוֹךְ הַשְּׁטָר, וְגַם יִכְתּוֹב, שֶׁיֵּשׁ לְהַקּוֹנֶה דְּרִיסַת הָרֶגֶל לִכְנֹס כִּרְצוֹנוֹ אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא.

ז וְכֵן אִם מַשְׂכִּיר אוֹ מוֹכֵר לְהָאֵ"י: חֶדֶר שֶׁצְּרִיכִין לִכְנֹס שָׁם דֶּרֶךְ רְשׁוּתוֹ שֶׁל הַמּוֹכֵר, צָרִיךְ גַּם זֹאת לִפְרֹט בִּשְׁטָר, שֶׁיֵּשׁ לְהָאֵ"י: הַקּוֹנֶה וּלְכָל הַקּוֹנִים (הַיְינוּ לְאֵ"י: אַחֵר בְּתוֹךְ הַפֶּסַח אוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּאִ"ח דְּפֶסַח) שֶׁיָּבוֹאוּ שָׁמָּה דְּרִיסַת רֶגֶל לִכְנֹס שָׁמָּה.

ח אִם הַבַּיִת הוּא אֵצֶל הַיִּשְׂרָאֵל רַק בִּשְׂכִירוּת מִיִּשְׂרָאֵל אַחֵר, אֲזַי אֵינוֹ יָכוֹל לְהַשְׂכִּירוֹ לְהָאֵ"י: לְבֵית דִּירָה בְּלִי רְשׁוּת הַמַּשְׂכִּיר. לָכֵן יִתְנֶה בְּפֵירוּשׁ עִם הָאֵ"י, שֶׁאֵינוֹ מַשְׂכִּירוֹ לוֹ לָדוּר בּוֹ רַק לְהַחֲזִיק בּוֹ כֵּלָיו וּמִטַּלְטְלָיו. וּמ"מ אִם הַמַּשְׂכִּיר בָּעִיר, יִקַּח מִמֶּנּוּ רְשׁוּת

Bedenken obwalten, dann steht es auch dem Verkäufer frei, zur bessern Vorsicht ein Schloſs an der Zimmerthüre anlegen zu können. — Will der Käufer dem Isr. aus eigenem Willen den Zimmerschlüssel anvertrauen, so kann er denselben von ihm übernehmen; jedoch darf der Isr. auf keinen Fall seinen Siegel auf das verkaufte Chometz anlegen.

§ 6. Sollte aber der Isr. einen Theil des Zimmers, worin das Chometz sich befindet, für sich selbst benöthigen, und mithin nur e i n e n Theil desselben mit dem Chometz vermiethen können, dann soll er an demselben eine Zwischen-Abtheilung machen, und ihm nur denjenigen Theil vermieten, woselbst das Chometz liegt; er muß dasselbe auch im Vertrage ausdrücklich bemerken, mit der Beifügung, daß es dem Käufer innerhalb dieser Zeit frei stehe, in diese Zimmer-Abtheilung nach eigenem Belieben ein und ausgehen zu können.

§ 7. Ebenso muß im Chometz-Vertage Erwähnung geschehen, so der Isr. einem Nichtisr. über Pessach ein Zimmer überläſst, wo man durch den Besitzkreis des Verkäufers zu gehen genöthigt wäre, in diesem Falle muß es im Vertrage ausdrücklich lauten: Daß sowohl diesem Käufer, als auch anderweitigen Käufern das Recht frei stehe, zu ihrem unbeschränkten Gebrauche daselbst ein- und ausgehen zu können.

§ 8. Ist das Haus, worin der Chometz-Verkäufer wohnt, Eigenthum eines Israeliten, mithin kann doch der Isr. dem Nichtisr. das Haus sammt der Besitznehmung ohne die Erlaubniß des Eigenthümers nicht vermiethen; in diesem Falle muß derselbe mit dem zu mietenden Nichtisr. ausdrücklich bedingen, daß er es ihm nicht als Wohnbesitz, sondern blos zur Aufbewahrung seiner Geräte u. bewegbaren Effekten, vermiete. Wohnt jedoch der Hauseigenthümer in derselben Stadt, so kann dieser Isr. die Erlaubniß verlangen, dasselbe dem Nichtisr. vermieten zu dürfen. Ebenso verhält es sich, wenn der Hausherr vor פסח sich auf Reisen begiebt, wodann seine Frau das Chometz zu verkaufen verpflichtet ist,

לְהַשְׂכִּירוֹ. וְכֵן מִי שֶׁנּוֹסֵעַ לַדֶּרֶךְ קוֹדֶם פֶּסַח, וְאִשְׁתּוֹ תִּמְכּוֹר אֶת הֶחָמֵץ, יִתֵּן לָהּ רְשׁוּת בְּפֵירוּשׁ, שֶׁתַּשְׂכִּיר אֶת הַחֶדֶר.

ט אָסוּר לַעֲשׂוֹת תְּנַאי עִם הָאֵ"י, שֶׁלְּאַחַר הַפֶּסַח מְחוּיָּב הָאֵ"י לְמָכְרוֹ לוֹ, אוֹ שֶׁהַיִּשְׂרָאֵל מְחוּיָּב לַחֲזוֹר וְלִקְנוֹת מִמֶּנּוּ. אֲבָל יָכוֹל לְהַבְטִיחוֹ, שֶׁיַּחֲזוֹר לִקְנוֹתוֹ מִמֶּנּוּ, וְשֶׁיִּתֵּן לוֹ רֵיוַח.

י מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חָמֵץ בְּמָקוֹם אַחֵר, אוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲגָלוֹת אוֹ בִסְפִינָה, יָכוֹל לְמָכְרוֹ גַּ"כּ אַגַּב קַרְקַע שֶׁבִּמְקוֹמוֹ. ומ"מ יַפְקִירוֹ גַּ"כּ בִּפְנֵי בֵּ"ד אוֹ שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים. וְאִם הוּבָא לוֹ הֶחָמֵץ בַּפֶּסַח, הָאֵ"י הַקּוֹנֶה הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכַר הָעֲגָלָה וְיֶתֶר הַהוֹצָאוֹת.

יא וְאִם הוּבָא לוֹ חָמֵץ אֲשֶׁר שָׁלַח לוֹ אֵ"י סְחוֹרָה, וְהוּא לֹא בִקְשָׁהּ וְלֹא יָדַע, יְקַבְּלָהּ גַּ"כּ הָאֵ"י וִישַׁלֵּם מַה שֶּׁמַּגִּיעַ לְהַמֵּבִיא, וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִתְעַסֵּק בָּהּ כְּלָל.

יב מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ רֵחַיִם וְהַטּוֹחֲנִים נוֹתְנִים מִכֶּם תְּבוּאָה מְחֻמֶּצֶת, צָרִיךְ לִמְכּוֹר אוֹ לְהַשְׂכִּיר אֶת הָרֵחַיִם קוֹדֶם פֶּסַח לְאֵ"י.

יג אָסוּר לִתֵּן בְּהֶמְתּוֹ לְנָכְרִי לְהַאֲכִילָהּ בַּפֶּסַח, אִם יָדוּעַ שֶׁמַּאֲכִילָהּ חָמֵץ; וְלָכֵן צָרִיךְ לִמְכּוֹר

in diesem Falle muß der Herr seiner Frau ausdrücklich erklären, daß sie das Chometz-Zimmer vermieten soll.

§ 9. Beim Schließen des Chometz-Vertrages darf man es dem Käufer keineswegs zur Bedingung machen, daß er nach Pessach gehalten sei, dem isr. Käufer des Chometz käuflich zurückgeben zu müßen, oder etwa, daß der Isr. die Pflicht übernehme, es vom Käufer zurücknehmen zu müßen; jedoch kann der Isr. dem nichtisr. Käufer die Versicherung geben, das Chometz von ihm nach Pessach zurück zu nehmen, und ihm auch ein Entgelt zukommen lassen zu wollen.

§ 10. Hat jemand auswärtig Chometz-Gegenstende, wie z. B. Unterwegs, zu Wagen, oder Schiff u. dgl. so kann er selbe sammt dem Besitzrechte des Platzes wo selbes sich vorfindet, demselben als unbeschränktes Eigenthum verkaufen. Zur mehreren Bekräftigung soll es jedoch im Beisein von drei glaubwürdigen Personen (oder Gesetzkundigen) geschehen. Hat man denselben Waare am Pessach überschickt, so soll der nichtisr. Käufer alle diesfälligen Auslagen und Spesen dafür entrichten.

§ 11. Wenn ein nichtisr. Kaufmann einem Isr. Chometz-Waare am Pessach überschickt, die der Isr. weder bestellte noch die mindeste Kunde davon hatte, so soll der nichtisr. Käufer dieselbe in Empfang nehmen, und der Überbringer den dafür entfallenden Betrag entrichten; der Isr. aber darf sich damit ganz und gar nicht beschäftigen.

§ 12. Ein Isr. als Mühlbesitzer, dessen Mühlburschen durchnässtes (gegohrenes) Getreidekorn als Zoll entrichten, muß diese Mühle vor Pessach einem Nichtisr. vermieten.

§ 13. Man darf einem Nichtisr. kein Vieh über Pessach zur Fütterung übergeben von welchem man mit Sicherheit voraussetzt, daß er es mit Chometz füttern würde; in diesem Falle muß man beim Chometz auch das Vieh mit verkaufen. Den Roßhändlern diene zur Belehrung, daß sie dieses Verbot nicht

גַּם הַבְּהֵמוֹת. וְצָרִיךְ לְהַזְהִיר זֶה לְסוֹחֲרֵי סוּסִים שֶׁנּוֹהֲגִין קָלוּת, שֶׁשּׂוֹכְרִים נָכְרִי שֶׁיִּתֵּן סוּבִּין עִם מַיִם לְסוּסִים; אֶלָּא צְרִיכִים לִמְכּוֹר הַסּוּסִים עִם הָרֶפֶת (שטאַלל), וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם שׁוּם עֵסֶק עִמָּהֶם בַּפֶּסַח.

יד אִם חֲמֵצוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל הוּא בִּרְשׁוּת אֵ"י אוֹ בְהֵיפּוּךְ חֲמֵצוֹ שֶׁל אֵ"י הוּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, יֵעָשֶׂה עַל פִּי הוֹרָאַת חָכָם.

טו טוֹב לִיזָּהֵר, שֶׁיִּמָּנַע מִלֵּיהָנוֹת לְאַחַר הַפֶּסַח מֵחֲמֵצוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא חָשׁוּד שֶׁלֹּא מְכָרוֹ כָּרָאוּי.

leichtfertig übertreten mögen, wie Manche es thun, das sie nämlich einen Nichtisr. bestellen, von dem sie den Pferden Klei-Futter mit Wasser vermengt geben lassen, welches aber an פסח untersagt ist; sondern man muß die Pferde sammt dem Stalle vor Pessach verkaufen, sodaß der Eigenthümer nichts dabei zu thun habe.

§ 14. Befindet sich das Chometz eines Isr. in dem Besitzkreise eines Nichtisr. oder umgekehrt, daß das Chometz eines Nichtisr. im Besitzkreise eines Isr. sich befände, so hat der Isr. in dieser Hinsicht den Ausspruch eines Gesetzkundigen zu befolgen.

§ 15. In der Regel soll man die Chometz-Waare eines Isr. der zur Vermuthung Anlaß gegeben, daß er sein Chometz nicht vorschriftsmäßig verkauft hätte, selbst nach Pessach nicht genießen. —

Formular

eines Vertrages zum Chometz-Verkauf an

ערב פסח.

Ich Endesgefertigter N. N. verkaufe und überlasse an den Herrn N. N. alle in meinem Zimmer (Boden, Keller, oder Gewölbe) befindliche Speisen, sowol Mehl, Graupen und sonstiges genäßtes Getraide u. dergl. — als auch ausgekochtes Schmalz, Butter und gebackenes oder gesäuertes Backwerk, wie auch Branntwein, Rosolie, Essig, andere Getränke und Viktualien, überhaupt ohne Ausnahme, alles was zum Genuße, zum Essen oder Trinken tauglich und an den Pessach-Feiertagen vermöge Religionsgebote untersagt ist.

Dieses alles übernimmt obenbenannter Herr N. N. käuflich an sich für die verabredete Summe von . . . fl. . . kr. in Worten: Gulden . . . fl . . kr. ö. W.

Nicht minder vermiete ich an besagten Käufer das bemeldete Zimmer (Boden, Keller o. Gewölbe), wo diese Speisen und Getränke nebst allen Viktualien sich befinden, von heutigem Tage auf 10 nach einander folgende Tage für . . . fl. . . kr. Zins, sodaß dem Käufer der freie Zu- und Ausgang in diesem Zimmer (Boden, Keller oder Gewölbe) zu seinem Gebrauche eingeräumt ist, mithin beträgt der Kaufpreis und der Mietungszins zusammen die Summe von . . . . fl. . . kr. in Worten: Gulden . . . kr. ö. W. worauf ich von bes. Käufer zum wirklichen Abschluße und Aufrechthaltung dieses Kaufes und dieser Mietung . . fl. . . kr. sage: Gulden . . kr. ö. W. zur Angabe erhalten und Herr Käufer mir auf obbenannte Forderung noch . . fl. . . kr. sage: Gulden . . kr. ö. W. schuldig geblieben ist, welche er nach 10 Tagen vom heutigen Dato zu bezahlen hat.

Zu diesem Zwecke habe ich auch dem Herrn Käufer den Schlüssel von besagtem Zimmer (Boden, Keller oder Gewölbe) übergeben wo sodann der Käufer bei Uebernahme dieses Schlüssels, durch die von ihm erhaltene Angabe von fl. kr. ö. W. und endlich durch diesen Kauf- und Mietungs-Vertrag sich das Eigenthum der obenbemeldeten Speisen, Getränke und Viktualien, von jetzt mit allem Rechte erworben, die ich ihm somit zu seinem unbeschränkten Eigenthume übergebe.

Schließlich ist auch verabredet worden, daß ich alles Geschirr, Körbe und Flaschen, worin obige Speisen, Getränke und Viktualien sich befinden, dem Herrn Käufer auf 10 nach einander folgende Tage, von heute angefangen, leihe, das Gesäuerte aber an diesen Körben, Flaschen und diesem Geschirre soll durch obige behandelte Summen mitverkauft sein.

Urkund dessen haben wir uns beide eigenhändig unterfertigt, zwei gleichlautende Abschriften verfertigt und die nachfolgenden erbetenen Herren Zeugen mitfertigen lassen.

Datum.

N. N.	N. N.
Verkäufer.	Zeuge.
N. N.	N. N.
Käufer.	Zeuge.

25. Besondere Bestimmungen für Dinge, die zum Pessach-Gebrauche verboten sind.

§ 1. Hieher gehört vorzüglich das Verbot des Genußes aller Hülsenfrüchte am Pessach. (*) Ebenso ist der Genuß aller Arten gedörrten Obstes untersagt, es sei denn, dass es mit aller Genauigkeit und Aufsicht in einem Ofen eigens zum Pessach-Genuße bereitet wurde, wo es dann erlaubt ist.

§ 2. Gedörrte Feigen, Datteln, Rosinen (getrocknete Weinbeere, große oder kleine) Pomeranzen-Schalen, sind in jedem Falle auf Pessach verboten. Das aus denselben zubereitete Getränk aber ist zu trinken erlaubt.

§ 3. Bei Gewürz-Näglein und Safran ist Chometz-Stoff vorhanden, aus dem Grunde werden daher solche und ähnliche Gewürz-Gattungen den Pessach-Speisen nicht beigemischt. Man muß auch das Kochsalz früher untersuchen, ob kein Getraidekörnlein beigemischt ist.

§ 4. Mazzos, die blos mit Eier, Milch, Wein u. dgl. durchknetet werden, (Beimischung von Wasser muß dabei vermieden werden) welche man מצה עשירה nennt, dürfen nur für leidende oder altersschwache Leute zum Pessach dienen, jedoch müßen an den beiden ersten Pessach-Abenden nur gewöhnliche מצות genossen werden, da man mit מצה עשירה keineswegs יוצא ist; solche מצות dürfen nur bei nöthigen Fällen gebacken werden.

§ 5. Man darf Geflügel mit

כה׃ דְּבָרִים הָאֲסוּרִים בְּפֶסַח׃

א כָּל מִינֵי קִטְנִיּוֹת אֲסוּרִים לֶאֱכוֹל בְּפֶסַח׃ וְכֵן כָּל פֵּרוֹת יְבֵשׁוֹת אֲסוּרִין, אֶלָּא אִם כֵּן נוֹדַע שֶׁנִּתְיַבְּשׁוּ בְּהֶכְשֵׁר ע״ג קָנִים, אוֹ בְּתַנּוּר שֶׁהוּכְשַׁר לְשֵׁם פֶּסַח׃

ב אֲבָל תְּאֵנִים יְבֵשִׁים וּצְמוּקִין בֵּין גְּדוֹלִים בֵּין קְטַנִּים אֲסוּרִין, וְכֵן קְלִיפּוֹת פָּאמֶעראַנצען׃ וּמ״מ הַמַּשְׁקֶה שֶׁעוֹשִׂין מִן הַצְּמוּקִין נוֹהֲגִין הֶתֵּר לִשְׁתּוֹתוֹ׃

ג נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לִתֵּן לְתוֹךְ הַתַּבְשִׁיל נֶאגְלִי״ךְ וְזַאפְרַאן, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם חֲשַׁשׁ חִמּוּץ, וּשְׁאָר בְּשָׂמִים שֶׁאֵין בּוֹ חֲשַׁשׁ חִמּוּץ; וְכֵן הַמֶּלַח, קוֹדֶם שֶׁנּוֹתְנִים אוֹתוֹ לְתַבְשִׁיל צְרִיכִין לְבָדְקוֹ, אִם אֵין מְעוֹרָב בּוֹ אֵיזֶה גַּרְעִין תְּבוּאָה׃

ד בִּשְׁעַת הַדְּחַק כְּגוֹן לְצוֹרֶךְ חוֹלֶה אוֹ זָקֵן מַתִּירִין לֶאֱפוֹת מַצּוֹת עִם מֵי בֵיצִים אוֹ שְׁאָר מֵי פֵרוֹת, כְּגוֹן חָלָב אוֹ יַיִן וְכַדּוֹמֶה, וְהִיא נִקְרָא מַצָּה עֲשִׁירָה׃ וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יִתְעָרֵב בָּהֶם אֲפִי׳ מְעַט מַיִם׃ אֲבָל בִּשְׁתֵּי לֵילוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת צְרִיכִין לֶאֱכוֹל מַצָּה מַמָּשׁ, וְאֵין יוֹצְאִין בְּמַצָּה עֲשִׁירָה׃ וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ גָּדוֹל אָסוּר לֶאֱפוֹת מַצָּה עֲשִׁירָה אֲפִי׳ קוֹדֶם פֶּסַח לְשֵׁם פֶּסַח׃

ה הַנּוֹתֵן תְּבוּאָה אוֹ מוּרְסָן

*) Als: Erbsen, Bohnen, Linsen, Hirse, Reis u. dgl.

לִפְנֵי עוֹפוֹת, יִזָּהֵר לִתְּנָם בְּמָקוֹם יָבֵשׁ שֶׁלֹּא יִתְלַחְלְחוּ; אֲבָל לִבְהֵמָה אָסוּר לִתֵּן מוּרְסָן כִּי יִתְלַחְלְחוּ מִן הָרוֹק. וְגַם אִם נוֹתֵן לָהֶם תְּבוּאָה, יִזָּהֵר לָתֵת לָהֶם מְעַט שֶׁלֹּא יַשְׁאִירוּ מְלוּחְלָחִים. וְאִם הִשְׁאִירוּ יְבַעֲרֵם מִיָּד.

ו בְּאֵר מַיִם שֶׁנִּמְצְאוּ בוֹ גַּרְעִינֵי תְבוּאָה, אֵין לְהִסְתַּפֵּק מִזֶּה הַמַּיִם אֶלָּא בְּדוֹחַק גָּדוֹל, כְּגוֹן שֶׁאֵין מַיִם אֲחֵרִים בְּנִמְצָא. וְאִם נִמְצָא בוֹ חֲתִיכַת פַּת אָסוּר, אֲפִילוּ אֵין מַיִם אֲחֵרִים, וְגַם סִנּוּן לֹא מְהַנֵּי.

ז נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לְהַבְהֵב אֶת הָעוֹפוֹת בְּקַשׁ שֶׁעִם הַשִּׁבֳּלִים, כִּי חַיְישִׁינָן, שֶׁמָּא יֵשׁ בָּהֶן גַּרְעִין מְחֻמָּץ; וְלָכֵן מְהַבְהֲבִין בַּעֲשָׂבִין אוֹ חוֹתְכִין אֶת הַשִּׁבֳּלִים מִן הַקַּשׁ, וּבְדִיעֲבַד מֻתָּר. וְיִזָּהֲרוּ לִטּוֹל אֶת הַזֶּפֶק מִן הָעוֹף קוֹדֶם שֶׁמְּהַבְהֲבִין אוֹתוֹ.

ח אִם נִמְצָא אֵיזֶה תַּעֲרוֹבֶת חָמֵץ בְּעֶ״פֶּ עַד הַלַּיְלָה, הֲרֵי הוּא כְּמוֹ שְׁאָר אִסּוּרִין שֶׁבָּטֵל בְּשִׁשִּׁים. וְלָכֵן אִם נִמְצָא גַּרְעִין בְּעוֹף וּבְתַבְשִׁיל, זוֹרְקוֹ, וְהַשְּׁאָר מֻתָּר לֶאֱכוֹל אֲפִי׳ בְּפֶסַח. אֲבָל בְּתוֹךְ הַפֶּסַח חָמֵץ אוֹסֵר אֲפִי׳ בְּמַשֶּׁהוּ גַּם בַּהֲנָאָה. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁנִּמְצָא

Hafer, Gerste, Kleien u. dgl. füttern, man muß aber vorsichtig sein, selbe auf einen trockenen Platz zu geben, wo keine Flüssigkeit hinzukommt. Bei Fütterung der Viehe ist dies verboten, weil Feuchtigkeit dort unvermeidlich ist. Man gebe daher dem Viehe nur so viel Futter, als es auf einmal verzehren kann, etwa Übriggebliebenes muß sofort weggeschaft werden.

§ 6. Hat man in einem Brunnen, woraus am פסח geschöpft wird, einige Getreidekörner gefunden, so darf aus demselben an פסח nur im äußersten Nothfalle Wasser geholt werden; wenn man aber sicher weiß, dass Brot in einen Brunnen gefallen ist, so darf man ganz פסח aus dem Brunnen das Wasser nicht brauchen. Es darf auch nicht durchseihet werden.

§ 7. Geflügel darf nicht über Stroh gesengt werden, weil darin auch Fruchtkörner enthalten sein können, sondern man kann mit gewöhnlichem Heu, oder Stroh, deren Halmen abgeschnitten sind, sengen. Vor dem Sengen muß auch (wegen dieser Ursache) der Kropf herausgenommen werden.

§ 8. Jede Speise-Vermischung von Chometz an ערב פסח ist bis Anbruch der פסח-Nacht sowie jedes Verbot zu betrachten, wo es das quantitative Verhältniß der erlaubten (י״ט)-Speise sechzigfach (בטל בששים) fordert; wenn daher in einer gekochten Speise und im Geflügel z. B. ein Getreidekorn gefunden wird, so muß das Körnlein ausgeschieden, das Gericht aber darf sowol gleich, als am פסח selbst genossen werden, wird aber während des Pessach-Festes ein Fruchtkörnlein in einer gekochten Speise gefunden, so verbietet das aller kleinste Chometz-Quantum die gekochte Speise sowol, als auch jede Nutznießung derselben. In allen solchen und ähnlichen Vorfällen, wo man daher ein Körnlein von einer der fünf Getraidearten, (als: Waitzen, Gerste, Dinkel, Hafer, und Roggen) oder das

אֵיזֶה גַּרְעִין מֵחֲמֵשֶׁת מִינֵי דָגָן אוֹ מַשֶּׁהוּ חָמֵץ, צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת שְׁאֵלָה.

ט בְּעֶפֶּ מִשָּׁעָה שֶׁהֶחָמֵץ נֶאֱסַר בַּהֲנָאָה; וְכֵן בְּכָל יְמֵי הַפֶּסַח אָסוּר לֵיהָנוֹת אֲפִילוּ מֵחֲמֵצוֹ שֶׁל אַ״י. וְלָכֵן אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹלִיךְ אוֹ לִשְׁמוֹר חֲמֵצוֹ שֶׁל אַ״י.

י וְכֵן אָסוּר לְהַשְׂכִּיר מִשָּׁעָה שֶׁהֶחָמֵץ נֶאֱסַר בַּהֲנָאָה לְאַ״י בְּהֵמָה שֶׁתָּבִיא לוֹ חָמֵץ אוֹ חֶדֶר לָשׂוּם בּוֹ חָמֵץ, מִפְּנֵי שֶׁאָסוּר לְהִשְׂתַּכֵּר בְּאִסּוּרֵי הֲנָאָה.

יא מֻתָּר לוֹמַר לִמְשָׁרְתוֹ הָאַ״י אֲפִי׳ בְּשָׁעָה שֶׁהֶחָמֵץ אָסוּר בַּהֲנָאָה. הֵילָךְ מָעוֹת וּקְנֵה לְךָ מְזוֹנוֹת וֶאֱכוֹל; אַעֲפִּ״י שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁיִּקְנֶה חָמֵץ. וְכֵן מֻתָּר לוֹמַר לוֹ גַ״כּ. צֵא וֶאֱכוֹל אֵצֶל אַ״י וַאֲנִי אֶפְרַע לוֹ. אוֹ לוֹמַר לְאַ״י אַחֵר. תֵּן לִמְשָׁרְתִי לֶאֱכוֹל, וַאֲנִי אֲשַׁלֵּם לְךָ.

יב מִי שֶׁצָּרִיךְ לְהַאֲכִיל לְתִינוֹק חָמֵץ, יִשָּׂאֵהוּ אֵצֶל הָאַ״י וְיַאֲכִילֵהוּ הָאַ״י חָמֵץ וְיִפְרַע לוֹ הַיִּשְׂרָאֵל אַח״כּ; אֲבָל הַיִּשְׂרָאֵל לֹא יַאֲכִילֵהוּ חָמֵץ; וְאִם הַתִּינוֹק מְסֻכָּן, פְּשִׁיטָא דְּהַכֹּל מֻתָּר כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ לְמַעְלָה בְּהִלְ׳ שַׁבָּת.

kleinste Chometz-Theilchen in der gekochten Speise findet, muß eine שאלה (gesetzliche Frage) gemacht werden.

§ 9. Von der Stunde an, da jede noch so mittelbare Nutznießung von Chometz an ערב פסח, sowie für die Dauer aller Pessach-Tage untersagt ist, wird zugleich auch das Verbot der Nutznießung des Chometz eines Nichtisr. darunter mitbegriffen. Mithin verbietet dieses Gesetz dem Isr. jedes Hüten, Tragen oder Transportieren des Chometz eines Nichtisr. für ganz Pessach.

§ 10. Ebenso darf kein Isr. von der Zeit an, als das Chometz אסור בהנאה ist, dasselbe für einen Nichtisr. führen lassen, oder ein Zimmer mieten, daselbst Chometz hinein zu geben, weil jede Nutznießnng desselben an Pessach אסור ist.

§ 11. Ein Isr. darf hingegen zu seinem nichtisr. Diener sagen: Hier hast du Geld, kaufe dir Speisewaare, wenngleich er bestimmt weiß, dass er dafür חמץ kaufen wird. Ebenso darf er zu ihm sagen: „Du kannst bei dem und dem Nichtisr. (während der Pessach-Tage) speisen und ich werde es bezahlen". Desgleichen darf er einen Nichtisr. ansprechen: „Gebe meinem Diener (über die Pessach-Tage) die Kost, und ich werde es bezahlen".

§ 12. Wenn ein kleines Kind, Chometz-Speisen benöthigt, so soll man es zu einem Nichtisr. tragen, wo der Nichtisr. ihm die Speisen gibt, der Isr. aber soll dem Kinde die Chometz-Speisen nicht geben. Ist aber das Kind bedenklich krank, so ist, wie wir bereits in Hilchoth Schabboß genügend erklärt, alles zu seiner Heilung und Wiederherstellung Nöthige ohne weiteres vorzunehmen erlaubt.

כו. דִּינֵי עֶרֶב פֶּסַח.

א אֵין אוֹמְרִים מִזְמוֹר לְתוֹדָה וְלֹא לַמְנַצֵּחַ.

ב הַבְּכוֹרִים בֵּין בְּכוֹר לְאָב בֵּין בְּכוֹר לְאֵם מִתְעַנִּים בְּעֶ״פֶּ, אֲפִי׳ חָל בְּעֶ״שׁ. וְגַם בְּכוֹר הַבָּא אַחַר הַנְּפָלִים, צָרִיךְ לְהִתְעַנּוֹת. וְכָל זְמַן שֶׁהַבְּכוֹר קָטָן הָאָב מִתְעַנֶּה תַּחְתָּיו.

ג בִּסְעוּדַת מִצְוָה אִם מֻתָּרִים לֶאֱכוֹל, תַּלְיָא בְּמִנְהַג הַמְּקוֹמוֹת.

ד בְּכוֹר הַמִּתְעַנֶּה אוֹמֵר בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה עֲנֵנוּ. וְאִם הֵם כַּמָּה בְּכוֹרִים, וּמִתְפַּלְלִין בְּצִבּוּר, לֹא יֵרֵד בְּכוֹר לִפְנֵי הַתֵּיבָה, כִּי אֵין לוֹמַר עֲנֵנוּ בַּהֲחָזָרַת הַתְּפִלָּה בְּקוֹל, כֵּיוָן שֶׁהוּא חוֹדֶשׁ נִיסָן.

ה אָסוּר לֶאֱכוֹל חָמֵץ רַק עַד שְׁלִישׁ הַיּוֹם; וּבַהֲנָאָה מֻתָּר עוֹד שָׁעָה אַחַת; וּמֻתָּר לְמָכְרוֹ אָז לְא״י. אֲבָל אַח״כּ אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְצָרִיךְ לִשְׂרוֹף אֶת הֶחָמֵץ וּלְבַטְּלוֹ כָּל זְמַן שֶׁהוּא מֻתָּר בַּהֲנָאָה.

ו מֵחֲצוֹת הַיּוֹם וָאֵילָךְ אָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה. וְאֵינוֹ מֻתָּר

Vorschriften, den Rüsttag des Pessach (ערב פסח) betreffend.

§ 1. An ערב פסח werden die Gebetstücke למנצח־יענך und מזמור לתודה nicht gesagt.

§ 2. ערב פסח müßen die Erstgebornen (בכורים) väterlicher und mütterlicher Seite Fasten abhalten (*) selbst an einem ערב פסח, der auf Freitag fällt. Ebenso fastet ein בכור, der nach einem (נפל) (Frühgeburt, Embrio) geboren. — Solange der בכור noch klein und unzurechnungsfähig ist, fastet der Vater seinetwegen. —

§ 3. Ob die בכורים bei einem öffentl. Gelegenheitsmahle, wie ברית מילה, פדיון הבן u. dgl. theilnehmen dürfen, hängt zwar vom Ortsbrauche ab; es ist aber bereits allgemein eingeführt, daſs die בכורים bei allen religiösen Gelegenheitsmahlen סעודת מצוה mit genießen.

§ 4. Die בכורים, welche ערב פסח fasten, schalten im מנחה-Gebete das „ענינו" ein; sind mehrere בכורים beisammen, die mit מנין gemeinschaftlich beten, so soll der בכור diesmal k e i n V o r b e t e r sein, weil kein öffentl. lautes Fastgebet (ענינו) vorgetragen werden darf, indem bereits (Kap. 17, §. 2.) dargethan, daſs es im ganzen Monat Nissan nicht gesagt wird.

§ 5. ערב פסח Ist Chometz nur bis zum Drittel des Tages zu genießen erlaubt, (welches gewöhnlich auf 9 Uhr Vorm. fällt) die Nutznießung des חמץ ist längstens eine Stunde später, d. i. bis 10 Uhr erlaubt, wo man das חמץ zu verkaufen verpflichtet ist; später aber ist es אסור בהנאה; — sondern man muß dasselbe im Feuer verbrennen in der Zeit noch, wenn es zur Nutznießung erlaubt ist. —

§ 6. ערב פסח Nachmittag ist jede Art von Arbeit untersagt; man darf

---

*) Aus Dankbarkeit gegen den himmlischen Allvater, der bei der allgemeinen Plage (der Aussterbung) in Egypten der Erstgebornen verschonte (Vergl. Mos. 2, 11, 4—7.) Näheres siehe im nächstfolgenden Kapitel.

לַעֲשׂוֹת רַק מַה שֶׁמֻּתָּר לַעֲשׂוֹת בְּחוֹהַ"מ. וַעֲ"י אֵ"י נוֹהֲגִין לְהַתִּיר.

ז לְהִסְתַּפֵּר וְכֵן לִקְצוֹץ הַצִּפָּרְנַיִם צְרִיכִין קוֹדֶם חֲצוֹת; וְאִם שָׁכַח יָכוֹל לִקְצוֹץ צִפָּרְנָיו גַּם לְאַחַר חֲצוֹת; אֲבָל לְהִסְתַּפֵּר אָסוּר כִּ"א עַ"י אֵ"י.

ח אָסוּר לֶאֱכוֹל מַצָּה כָּל הַיּוֹם. וַאֲפִי' הַקְּטַנִּים וְהַקְּטַנּוֹת כָּל שֶׁמְּבִינִים עִנְיַן יְצִיאַת מִצְרַיִם, אָסוּר לָתֵת לָהֶם מַצָּה.

ט אֲבָל תַּבְשִׁילִין שֶׁעוֹשִׂין מִמַּצּוֹת טְחוּנוֹת מֻתָּר כָּל אָדָם לֶאֱכוֹל עַד שְׁנֵי שְׁלִישֵׁי הַיּוֹם, וּמִשָּׁם וְאֵילַךְ אָסוּר לֶאֱכוֹל כִּ"א לְעֵת הַצּוֹרֶךְ מְעַט פֵּרוֹת אוֹ בָּשָׂר וְדָגִים; וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְמַלֵּא כְּרֵיסוֹ, כְּדֵי שֶׁיֹּאכַל בַּלַּיְלָה מַצָּה לְתֵיאָבוֹן.

daher nur solche Beschäftigungen vornehmen, die an חו"ל המועד zu versehen erlaubt sind.

§ 7. Bart-Abnehmen, Haare- und Nägelschneiden muß durchaus Vormittags geschehen, und ist Nachmittags gänzlich אסור.

§ 8. ערב פסח Darf keine מצה gegessen werden; selbst Kindern, denen schon die Geschichte der Befreiung aus Mizrajim bekannt ist, darf keine מצה gegeben werden.

§ 9. Nur gekochte, zerstoßene מצה darf in der ersten Hälfte des Tages genossen werden, nach der ersten Hälfte, darf der Hunger nur mit andern Speisen, wie etwas Obst, Fleisch, Fische u. dgl. gestillt werden. Jeder Israelite genieße deshalb ערב פסח nur wenig, um Abend die מצה mit Geschmack und Lust, der מצה-Pflicht entsprechend, genießen zu können.

כז. הִלְכוֹת פִּדְיוֹן הַבֵּן.

א מִצְוַת עֲשֵׂה לִפְדּוֹת כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל עַל יְדֵי כֹּהֵן, אֶת בְּנוֹ שֶׁהוּא בְּכוֹר לְאִמּוֹ הַיִּשְׂרְאֵלִית בַּחֲמִשָּׁה סְלָעִים. וְעֵרֶךְ הַחֲמִשָּׁה סְלָעִים הוּא חֲמִשָּׁה „לָאטָה" וּשְׁלִישׁ כֶּסֶף צָרוּף. (כן איתא בשו"ת חת"ס סופר).

ב אֵלוּ הַחֲמִשָּׁה סְלָעִים נוֹתְנִין לַכֹּהֵן בְּכֶסֶף אוֹ בְּשָׁוֶה כֶסֶף מִכָּל

Das Auslösen der erstgebornen Söhne.

§ 1. Jedem Manne in Israel liegt die Pflicht auf, seinen erstgebornen Sohn durch fünf Sch'kalim (* das ist 5¾ Loth Silber oder fl. 6.40 in Silberzwanzigern vom Kohen auszulösen.

§ 2. Diese fünf Sch'kalim werden dem Kohen in Geld oder Geldwerth zu vollem Besitze übergeben, doch muß es zum beweglichen Besitzthum gehören,

*) Über Sch'kalim u. Szelaim s. unsre Anmerk. zu „Raschi" Parschat Bo und Mischpotim

דָּבָר שֶׁיִּרְצֶה חוּץ מִקַּרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת וּכְדוֹמֶה. וְאִם רָצָה הַכֹּהֵן לְהַחֲזִיר לוֹ כֶּסֶף הַפִּדְיוֹן רַשָּׁאִי.

ג אֵין הָאֵם חַיֶּבֶת לִפְדּוֹת אֶת בְּנָהּ.

ד עָבַר הָאָב וְלֹא פָּדָה אֶת בְּנוֹ, חַיָּב הַבֵּית דִּין לִפְדּוֹתוֹ, וְאִם גַּם הַבֵּ״ד לֹא פָּדָה אוֹתוֹ, חַיָּב לִפְדּוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּשֶׁיִּגְדּוֹל.

ה אֵין הַבְּכוֹר רָאוּי לְפִדְיוֹן עַד שֶׁיַּעַבְרוּ עָלָיו שְׁלֹשִׁים יוֹם; וְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם יִפְדֶּנּוּ מִיַּד שֶׁלֹּא יִשְׁהֶה הַמִּצְוָה. — וְאִם חַל יוֹם ל״א לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, אֵין פּוֹדִין אוֹתוֹ בְּשַׁבָּת, אֶלָּא יַמְתִּין עַד יוֹם א׳. וביו״ט יַמְתִּין עַד חוה״מ.

ו אֵין פִּדְיוֹן הַבֵּן תָּלוּי אֶלָּא בְּפֶטֶר רֶחֶם, שֶׁאִם אֵינוֹ בְּכוֹר לָאֵם, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּכוֹר לָאָב אֵינוֹ חַיָּב בְּפִדְיוֹן.

ז כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם פְּטוּרִים מִפִּדְיוֹן הַבֵּן, וַאֲפִילוּ כֹּהֶנֶת וּלְוִיָּה נְשׂוּאָה לְיִשְׂרָאֵל, אֵין הַבֵּן חַיָּב בְּפִדְיוֹן. שֶׁאֵין הַדָּבָר תָּלוּי בְּאָב אֶלָּא בְּאֵם, שֶׁנֶּא׳ פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

ח הָאָב מַיְיתֵי לֵיהּ לִבְכוֹר קַמֵּיהּ כֹּהֵן, וּמוֹדִיעַ לוֹ שֶׁהוּא בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם אִמּוֹ הַיִּשְׂרְאֵלִית. וּמַיְיתֵי כֶּסֶף

und wirklichen Werth in sich tragen, nicht also in Werthpapiere, Banknoten, Wechsel, u. dgl. doch steht es dem Kohen frei, es wieder zu schenken. (*

§ 3. Die Mutter hat nicht die Pflicht von Pidjon zu übernehmen.

§ 4. Hat der Vater seinen erstgebornen Sohn nicht gesezlich ausgelöst, so liegt der Gemeindebehörde die Pflicht ob, ihn auszulösen, hat es aber auch die Gem. Behörde verabsäumt, so liegt ihm selbst die Pflicht ob, wenn er mündig ist, Die Auslösung zu bewerkstelligen.

§ 5. 30 Tage muß der Knabe alt sein, und am 31. Tage seiner Geburt wird er sofort ausgelöst, und darf man mit der Mizwo nicht zögern; trifft dieser auf einen שבת oder יו״ט, so wird die Auslösung (פדיון) am erstfolgenden Werktage (** oder am חוה״מ vollzogen.

§ 6. Der auszulösende Knabe muß das erste Kind der Mutter sein, wenn es auch nicht das erste Kind des Vaters ist.

§ 7. Kohanim und Lewijim sind frei von der Pflicht der gesezlichen Auslösung, selbst wenn nur die Mutter Tochter eines Kohens oder Levis ist, die an einen Isr. verheiratet, ist der Sohn von der Pidjon-Pflicht befreiet, indem das Gebot nur von der Mutter abhängt, da es heißt: (Mos. 2, 13, 1) „Heilige mir jeden Erstgebornen, Eröffnung jeden Mutterleibes" u. s. w.

§ 8. Der Vater bringt vor Allem seinen erstgebornen Sohn vor den Kohen, den er sich zur Vollziehung dieses göttl. Gebotes bestimmmet, nimmt hierauf das Lösegeld zur Hand und

---

*) Der Vater gebe aber dieses Lösegeld oder Geldwerthes dem Kohen nicht in der Absicht, daß es der Kohen ihm wieder zurückgeben müße, wie auch der Kohen soll es als sein Eigenthum entgegennehmen.

**) In der Nacht findet kein Pidjon statt.

אוֹ שָׁוֶה כֶּסֶף חֲמִשָּׁה סְלָעִים, וּמֵנִיחַ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְאוֹמֵר לַכֹּהֵן: זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי וכו׳ וְאַחַ״כ מֵנִיחוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן, וְהַכֹּהֵן שׁוֹאֵל אוֹתוֹ מַאי בָּעֵית טְפֵי וכו׳.

ט וְהָאָב מֵשִׁיב לַכֹּהֵן וְאוֹמֵר: חָפֵץ אֲנִי לִפְדּוֹת אֶת בְּנִי וכו׳ וּבְעוֹד שֶׁהָאָב מַחֲזִיק אֶת הַמַּטְבְּעוֹת בְּיָדוֹ קוֹדֶם שֶׁיִּתְּנֵם לַכֹּהֵן, מְבָרֵךְ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן, וְגַם שֶׁהֶחֱיָנוּ, וְנוֹתֵן מִיָּד אֶת הַמַּטְבְּעוֹת לְהַכֹּהֵן.

י וְנוֹטֵל הַכֹּהֵן אֶת הַכֶּסֶף, וּמֵנִיחַ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַבֵּן, וּמְבָרְכוֹ וְאוֹמֵר יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים וגו׳ יְבָרֶכְךָ ה׳ וגו׳ וְהַכֹּהֵן מְבָרֵךְ עַל כּוֹס יַיִן, וְאִם אֵין יַיִן מְבָרֵךְ עַל שְׁאָר מַשְׁקֶה.

יא וְנוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה מִיָּד אַחַר הַפִּדְיוֹן וְנִקְרֵאת סְעוּדַת מִצְוָה, וְאִם יֵשׁ יַיִן לִבְרָכָה, אָז עוֹשִׂין הַפִּדְיוֹן אַחַר בִּרְכַּת הַמּוֹצִיא, וְאִם אֵין יַיִן, מְבָרֵךְ עַל שְׁאָר מַשְׁקֶה, אֲבָל אָז צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת הַפִּדְיוֹן קוֹדֶם נְטִילַת יָדַיִם לִסְעוּדָה, כִּי בְּתוֹךְ הַסְּעוּדָה אֵין מְבָרְכִין עַל שְׁאָר מַשְׁקִים.

יב אִשָּׁה שֶׁהִפִּילָה וְאַחַ״כ יָלְדָה בֵּן בַּר קַיְּמָא, צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת שְׁאֵלָה.

sagt: „Dies Kind ist mein erstgeborner Sohn von seiner israelitischen Mutter“ u. s. w. (s. Gebetbuch) Worauf der Kohen ihn frägt: „Welches hast du lieber, nämlich, deinen erstgebornen Sohn hergeben, oder ihn mittelst fünf Sch'kalim nach Vorschrift der göttlichen Lehre auslösen“? (*

§ 9. Der Vater erwiedert dem Kohen und sagt: Ich will meinen erstgebornen Sohn nach Vorschrift der Thora auslösen, worauf er das Lösegeld dem Kohen behändigt; während der Übergabe des Lösegeldes oder dessen Baarwerth (in Silber) sagt er die beiden Segenssprüche: על פדיון הבן und שהחיינו wie es im Gebetbuche verzeichnet steht.

§ 10. Der Kohen legt hierauf seine Hände auf den Kopf des Kindes, macht Brocho über Wein und spricht über das Kind den Segen aus: ישימך וכו׳. יברכך ה׳ u. s. w.

§ 11. Man macht gewöhnlich ein kleines Mahl, das man סעודת מצוה (ein relig. gebotenes Mahl) nennt; hat man Wein zur Mahlzeit, über welchen Brocho gesagt wird, so macht man den Pidjon erst nach dem Händewaschen und מוציא über ein ganzes Brot. Wo kein Wein vorhanden, wird über andere, geistige Getränke Brocho gesagt, und der Pidjon vor dem Händewaschen vorgenommen, weil man während der S'udo über andere Getränke kein Brocho sagt.

§ 12. Bei einem B'chor, der nach einem נפל (Fehlgeburt) zur Welt kam, muß wegen Pidjon eine rituelle Anfrage (שאלה) bei einem Rabbiner gemacht werden.

(* Mos. 2, 13. 2. — Mos. 4, 18. 16. — Mos. 4, 3. 12. 13.

כח. דִּין עֶרֶב פֶּסַח שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת.

א עֶרֶב פֶּסַח שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ בְּלֵיל י״ג, דְּהַיְנוּ בַּלַּיְלָה הַשַּׁיָּכָה לְיוֹם ו׳. וְאַחַר הַבְּדִיקָה מְבַטְּלוֹ וְאוֹמֵר: כָּל חֲמִירָא וכו׳ כְּמוֹ בְּפַעַם אַחֵר. וּבְיוֹם ו׳ שׂוֹרְפוֹ גַּ״כּ בִּזְמַן שֶׁהוּא שׂוֹרְפוֹ בְּכָל עֶרֶב פֶּסַח. אֲבָל אֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר כָּל חֲמִירָא, אֶלָּא בְּשַׁבָּת לְאַחַר הָאֲכִילָה מְבַטְּלוֹ וְאוֹמֵר כָּל חֲמִירָא וכו׳

ב הַבְּכוֹרִים מִתְעַנִּים בְּיוֹם ה׳. וְאִם הַתַּעֲנִית קָשֶׁה עָלָיו, עַד לְאַחַר בְּדִיקַת חָמֵץ, אֲזַי מֻתָּר לוֹ לִטְעוֹם אֵיזֶה דָּבָר מוּעָט קוֹדֶם הַבְּדִיקָה.

ג אֵין מְבַשְּׁלִין לְשַׁבָּת זֶה תַּבְשִׁילֵי קְמָחִין וּגְרִיסִין, שֶׁיְּכוֹלִין לְהִתְדַּבֵּק בִּקְדֵרוֹת, וְאָסוּר לְהַדִּיחָן. לָכֵן יְבַשֵּׁל רַק מַאֲכָלִים שֶׁאֵינָם מִתְדַּבְּקִים.

ד וְאַחַר הָאֲכִילָה מְנַעֵר הֵיטֵב אֶת הַמַּפָּה, וּמַצְנִיעַ אוֹתָהּ עִם כָּל כְּלֵי הֶחָמֵץ בְּחֶדֶר שֶׁאֵינוֹ רָגִיל לִכָּנֵס שָׁמָּה בַּפֶּסַח.

ה וְאִם נִשְׁאַר לוֹ מְעַט פַּת אוֹ תַּבְשִׁיל, יִתְּנֶנָּה לְא״י, וְיִזָּהֵר מֵאִסּוּר הוֹצָאָה, וְאַח״כּ מְכַבְּדִין אֶת הַבַּיִת ע״י א״י.

ו בַּבֹּקֶר מִתְפַּלְלִין בְּהַשְׁכָּמָה, שֶׁלֹּא לְאַחַר הַזְּמַן, שֶׁמֻּתָּרִין בַּאֲכִילַת

28. Verhaltungsregeln für ערב פסח, der auf einen Sabbat eintrifft.

§ 1. Wenn ע״פ auf einen Sabbat fällt, so untersucht man das חמץ in der Nacht des 13 Nissan, d. i. Donnerstag Nacht. Gleich nach der B'diko wird wie gewöhnlich כל חמירא u. s. w. gesagt, und Freitag wird das Chometz wie gewöhnlich verbrannt; das כל חמירא wird aber nicht gleich nach dem Verbrennen des Chometz, sondern erst שבת nach der Mittags-Mahlzeit gesagt, nachdem man auf alles in seinem Gebiete befindliche Chometz ausdrücklich verzichtet (ביטול).

§ 2. Die בכורים fasten am Donnerstag; wenn das Fasten bis Abend nach der בדיקה beschwerlich fallen sollte, so ist auch vor der בדיקה ein wenig Speise zu nehmen erlaubt.

§ 3. Auf diesen שבת soll man keine Mehlspeisen bereiten, indem solche Speisen, wie: Graupen, Gerste u. dgl. sich gewöhnlich an den Kochgefäßen ansetzen, und man selbes Geschirr nicht abspülen und reinigen darf; man wähle daher für diesen Sabbat solche Speisegattungen, die keine Mehlstoffe wie oben erwähnt, enthalten.

§ 4. Nach dem Speisen wird das Tischtuch gehörig vom Chometz ausgeschlagen und sorgfältig nebst den Chometz-Geräthen in dem dazu bestimmten Zimmer aufbewahrt, wo man am Pessach gewöhnlich nicht hinein gehet.

§ 5. Ist etwas Brod oder gekochte Speise von den Sabbat-Speisen übrig geblieben, soll man es einem Nichtisr. geben, der es daselbst verzehren muß; hernach wird das Zimmer durch einen Nichtisr. rein gefegt.

§ 6. Das Morgengebet am שבת wird zeitlicher als gewöhnlich vorgenommen, damit die erlaubte Zeit zum Chometz-Genuß nicht verabsäumt wer-

הַמֵּץ. וְנָכוֹן לְחַלֵּק סְעוּדָתוֹ לִשְׁתַּיִם. דְּהַיְינוּ שֶׁיְּבָרֵךְ בִּרְהַמָּ"ז וּמַפְסִיק מְעַט, וְחוֹזֵר וְנוֹטֵל יָדָיו וְאוֹכֵל קְצָת וּמְבָרֵךְ שֵׁנִית בִּרְהַמָּ"ז, כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת סְעוּדָה שְׁלִישִׁית.

ז בְּעֶרֶב שַׁבָּת יִזָּהֵר כָּל אָדָם בִּמְאוֹד מְאוֹד, לִשְׁאוֹל, אִם הִפְרִישׁוּ חַלָּה מִן הַחַלּוֹת שֶׁנֶּאֱפוּ לִכְבוֹד שַׁבָּת, כִּי אִם לֹא הִפְרִישׁוּ חַלָּה וְנִזְכְּרוּ בַּשַּׁבָּת, יֵשׁ בָּזֶה מְבוּכָה גְדוֹלָה מַה לַּעֲשׂוֹת. כִּי אָסוּר לְהַפְרִישׁ חַלָּה בְּשַׁבָּת וְגַם אָסוּר לְהַשְׁהוֹתָן. וְעַל כֵּן יֵשׁ לִיזָּהֵר בַּדָּבָר.

de. — Löblich ist's, diese Sabbat-Mahlzeit in zwei Porzionen einzutheilen, u. z. daſs nach dem Speiſen das Tiſchgebet (ברכת המזון) verrichtet, hierauf etwas pauſirt wird, dann wäſcht man die Hände vorſchriftsmäßig, genießt etwas Speiſe und betet abermals das (ברהמ"ז), damit man auch die geſezliche dritte Sabbat-Mahlzeit halten könne.

§ 7. An ערב שבת erkundige ſich jeder Hausherr ſorgfältig, ob man die geſezliche Brodhebe Challa (חלה) von den Sabbat-Broden abgenommen, indem dies im Verabſäumungsfalle, ſo man daran erſt שבת erinnert wird, vielfältige Schwierigkeiten bieten würde, weil man am שבת weder חלה abheben, noch damit ſäumen darf, und muß eine שאלה gemacht werden; weshalb genaue Vorſicht dabei empfohlen wird.

כט. הֲכָנַת הַסֵּדֶר לְלֵילֵי חַג פֶּסַח.

„וְכָל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח“.

(הגדה לליל פסח).

א יְהַדֵּר אַחַר יַיִן טוֹב לְמִצְוַת אַרְבַּע כּוֹסוֹת. וְאִם יֵשׁ בְּנִמְצָא יַיִן אָדוֹם, טוֹב מִן הַלָּבָן, וְגַם הוּא כָּשֵׁר כְּמוֹ הַלָּבָן, מִצְוָה בוֹ יוֹתֵר מִבַּלָּבָן. שֶׁנֶּאֱמַר: אַל תֵּרֶא יַיִן כִּי

29. Anordnung der häuslichen Feſtfeier für die beiden Peſſach-Abende (Széder).

„Jemehr man am פסח-Abende über die Geſchichte des Ausganges aus Egypten erzählt, um ſo lobenswerther iſt es“.

(Hagadah).

§ 1. Jeder Iſraelite ſei beſtrebt, zu den von unſern Weiſen angeordneten vier Weinbechern ארבע כוסות) *) köſtlichen Wein zu holen; rother Wein iſt dazu am vorzüglichſten dienend; andeutungsweiſe heißt es hierüber: (Spr. Salamons 23, 31) „Siehe

---

*) Zur lebendigen Erinnerung an Gottes Wohlthaten, wie zur Erweckung freudiger und froher Momente, die ſich in vier Befreiungsakten kundgeben, hinweiſend auf (Moſ. 2, 6, 6, 7.) wo es heißt; „Ich will euch herausführen aus den Laſtarbeiten Mizrajims“ (והוצאתי); „Ich will euch erretten aus ihrer Dienſtbarkeit“. (והצלתי); „Und will euch erlöſen“. (וגאלתי); „Und ich will euch annehmen mir zum Volke“. (ולקחתי). —

יִתְאַדָּם. מַשְׁמַע שֶׁחֲשִׁיבוּתוֹ שֶׁל יַיִן הוּא כְּשֶׁהוּא אָדוֹם.

ב לְצוֹרֶךְ טִבּוּל הָרִאשׁוֹן, שֶׁהוּא כַּרְפַּס. נוֹהֲגִין הַרְבֵּה לִקַּח פעטרזעל וְטוֹב יוֹתֵר לָקַחַת צעללער שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם טוֹב כְּשֶׁהוּא חַי, וְהַמּוּבְחַר הוּא לָקַחַת צְנוֹן.

ג לְצוֹרֶךְ מָרוֹר נוֹהֲגִין לִקַּח תַּמְחָא, וְכֵיוָן שֶׁהוּא חָרִיף מְאוֹד יְכוֹלִין לְפָרְרוֹ ברייבאייזן, רַק שֶׁיִּזָּהֲרוּ שֶׁלֹּא יָפוּג לְגַמְרֵי וְיֵשׁ לְפָרְרוֹ כְּשֶׁבָּאִין מִבֵּית הַכְּנֶסֶת אוֹ קוֹדֶם הַלַּיְלָה, וִיכַסֵּהוּ עַד הַלַּיְלָה, אֲבָל יוֹתֵר טוֹב לָקַחַת חֲזֶרֶת (סאלאַט) שֶׁהוּא נוֹחַ לְאָכְלוֹ. וְנִקְרָא מָרוֹר, לְפִי שֶׁכְּשֶׁשּׁוֹהֶה בְּקַרְקַע, נַעֲשֶׂה הַקֶּלַח מַר.

ד הֶעָלִים אֵין יוֹצְאִין בָּהֶם אֶלָּא אִ״כֵּ הֵם לַחִים; אֲבָל הַקְּלָחִים יוֹצְאִין בָּהֶן, בֵּין לַחִים בֵּין יְבֵשִׁים.

ה הַחֲרוֹסֶת צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָב, זֵכֶר לַטִּיט. וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא צָרִיךְ לִטְבּוֹל בּוֹ אֶת הַמָּרוֹר, יִשְׁפּוֹךְ לְתוֹכוֹ יַיִן אוֹ חוֹמֶץ, שֶׁיִּהְיֶה רַךְ, זֵכֶר לְדָם, וְגַם שֶׁיְּהֵא רָאוּי לִטְבּוֹל בּוֹ.

nicht (gierig) an den Wein, wo er röthelt und im Becher Perlen wirft. woraus wol das zu häufige Genießen des Weines verpönt ist, hier aber hat rother Wein, als zur Hebung dieser religiösen Feierlichkeit den Vorzug, und wird von den Weisen anempfohlen. —

§ 2. Der Kräuter-Genuß (* in Salzwasser getaucht, sei gewöhnlich von Petersilie; Sellerie gibt bessern Geschmack, am zuträglichstens zu כרפס dient Rettich.

§ 3. Als Bitterkraut (מרור) wird gewöhnlich Kreen gewählt, derselbe kann auch mittelst Reibeisen zerkleinert werden, damit er beim Genießen keinen allzuherben Geruch verbreite, und belästige; gänzlich verriechen darf er auch nicht, man bereite ihn daher vor Nachts. Geeigneter hiezu ist Salat, was leichter zum Genuße ist; מרור heißt überhaupt jedes Bitterkraut, dessen Stänglein (Strunk) längere Zeit in der Erde liegend, bittern Geschmack bekommt.

§ 4. Mit dem Genießen der Blätter solcher Bitterkräuter ist man nur dann יוצא, so sie feucht sind; mit dem Genießen deren Stänglein aber ist man auf jeden Fall יוצא.

§ 5. Das חרוסת, ein Gemisch von Aepfelmus u. Mandeln, (** muß dicht, gleichsam lehmartig bereitet werden, zur Erinnerung an den Lehmarbeiten, welche die Isr. in der egyptischen Sklaverei zum Baue der Städte Pithom und Raamses bereiten mußten (***. Wenn man nun das מרור darin eintaucht, gießt man etwas Wein oder Essig hinzu, damit es verdinnt und flüssig (wie Blut) aussehe und zum Eintauchen geeignet sei.

---

*) Die hier angeführten Bitter-Kräuter erinnern an Israels Elend und bittere Erfahrungen in seinem Sklavenzustande in Egypten.

**) Vergleiche Jeremija 19. 2, שער החרסית „Thor der Scherben."

***) Vergl. Talmud Pessachim 114. —

ו יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֲרוֹסֶת מִפֵּרוֹת שֶׁנִּמְשְׁלָה בָהֶם כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל. כְּגוֹן: תְּאֵנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ; וֶאֱגוֹזִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי; וּתְמָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח, וְרִמּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר כְּפֶלַח הָרִמּוֹן. וְעַל שֵׁם שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְלֵאִים מִצְוֹת כָּרִמּוֹן. וְתַפּוּחִים. עַ"שׁ הַכָּתוּב כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: וּשְׁקֵדִים. עַל שֵׁם שֶׁשָּׁקַד הקב"ה עַל הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת.

ז וְצָרִיךְ לִתֵּן בְּתוֹכוֹ תַּבְלִין הַדּוֹמֶה לְתֶבֶן, כְּגוֹן קִנָּמוֹן וְזַנְגְּבִיל, שֶׁאֵינָן נִדָּכִין הֵדֵק הֵיטֵב, וְיֵשׁ בָּהֶן חוּטִין זֵכֶר לַתֶּבֶן, שֶׁהָיוּ מְגַבְּלִין בְּתוֹךְ הַטִּיט. וְיִתֵּן אֶת הַחֲרוֹסֶת לְתוֹךְ הַיַּיִן וְהַחוֹמֶץ וְאֶת הַמֵּי מֶלַח.

§ 6. Manche wollen das Charosfes aus Fruchtarten bereitet wissen, welche gewissermaßen als **Anspielung** auf die Charaktergröße Israels dienend, und die liebe Gottes zu denselben bezeichnen sollen. Beispiele hiezu liefern einige Verse des Buches: Hohelied (Schir haschirim). So z. B. werden nach Einigen Feigen dazu genommen, andeutungsweise auf (Hohel. 2 13) „Der Feigenbaum würzet seine Feigen. (1.— **Nüsse**, wie es heißt (das. 6, 11)" In den **Nußgarten** ging ich herab u. s. w. (2. — Ferner **Palmen**, wie es heißt: (Ps. 92, 13). Der Gerechte grünet wie die Palme. (3.— **Granatäpfel**, w. es h. (Hohel. 4, 3) Wie des Granatäpfels Hälfte deine Wange u. s. w. (4. — weil jeder Israelit soll stets von Tugendübungen gleichsam umschmückt sein, wie der Granatapfel, innerlich mit einer menge Fächer voll **Saamenkörner** versehen ist. Und **Aepfel**, w. e. h. (das. 2, 3.): Wie ein Apfelbaum unter den Waldbaümen, so mein Freund unter den Söhnen, in seinem Schatten saß ich gern und seine Frucht war süß meinem Gaumen." Endlich: **Mandeln**, audeutend auf das Wachsthums-Befördern der Obstfrüchte (*, daß Gott also das Heil Israels ebenso schnell erblühen lassen werde.

§ 7. Dem חרוסת wird etwas Gewürzwaare, nicht ganz gestoßen, wie Zimmt, Ingwer u. dgl. beigegeben, zum Andenken an das in Egypten zum Baue verarbeitetes Stroh. — Das חרוסת wird dergestalt zubereitet, und in etwas Wein, Essig und Salzwasser zusammen gemischt.

---

*) Amm 1) Bild des sorglosen Lebens in ungestörter Ruhe und Sicherheit. Vergl. (Kön. 1, 5, 5.) — 2) Bild des Segens und des Wohllebens. — 3) Bild des dauerhaften, stets frischen Glückes, wie die herrlichen, immergrünen Palmen. — 4) Bild der Gesundheit und des Wohlergehens.

*) Deises Simbol findet seine sinnige Deutung in dem hebr. Ausdrucke „שקד" welches ursprünglich: **Wachen**, **aufwarten**, schleunigst **fördern** bedeutet; und da unter den Obstbäumen eben **der Mandelbaum** es ist, der am **frühesten** seine Blüthen treibt, was schon im Monate Jäner gewöhnlich sichtbar ist, daher

ח וְתִקְּנוּ חז״ל שֶׁיִּהְיוּ עַל הַשֻּׁלְחָן בְּשָׁעָה שֶׁאוֹמְרִים הַהַגָּדָה שְׁנֵי מִינֵי תַבְשִׁילִין, א׳ זֵכֶר לְקָרְבַּן פֶּסַח וְא׳ זֵכֶר לְקָרְבַּן חֲגִיגָה, שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין בִּזְמַן שֶׁבֵּהַמ״ק הָיָה קַיָּם.

ט וְנָהֲגוּ שֶׁא׳ מִן הַתַּבְשִׁילִין יִהְיֶה בָשָׂר וְיִהְיֶה מִפֶּרֶק הַנִּקְרָא זְרוֹעַ, לְזֵכֶר, שֶׁגְּאָלָם הַקָּבָּ״ה בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה, וִיהִי נִצְלָה עַל הַגֶּחָלִים, זֵכֶר לְפֶסַח, שֶׁהָיָה צְלִי אֵשׁ. וְהַשֵּׁנִי יִהְיֶה בֵּיצָה, וְעוֹשִׂין הַבֵּיצָה בֵּין צְלוּיָה בֵּין מְבֻשֶּׁלֶת.

י וְצָרִיךְ לִצְלוֹתָן וּלְבַשְּׁלָן בְּעֶיו״ט מִבְּעוֹד יוֹם. וְאִם שָׁכַח, אוֹ שֶׁהָיָה שַׁבָּת, יִצְלֶה וִיבַשֵּׁל אוֹתָם בַּלַּיְלָה; אֲבָל צָרִיךְ לְאָכְלָן בְּיו״ט רִאשׁוֹן; וְכֵן בְּלֵיל שֵׁנִי יִצְלֵם וִיבַשְּׁלֵם וְיֹאכְלֵם בְּיו״ט שֵׁנִי, כִּי אֵין מְבַשְּׁלִין מִיוֹ״ט לַחֲבֵרוֹ וּמִכָּ״שׁ מִיּוֹ״ט לְחוֹל.

§ 8. Ferner haben unsere Weisen angeordnet, auf den סדר-Tisch, w ä h r e n d des Vortragens der הגדה zweierlei Gerichte, nämlich das זרוע (Gelenkbeinchen-Bug) und ein Ei zu geben, als Erinnerung an das Pessach-Opfer-Mahl sowie an das Fest-Opfer-Mahl (*.

§ 9. Eines dieser Gerichte soll Fleisch, u. z. ein Stück vom Gelenkbeine (זרוע) sein, zur Erinnerung, daß Gott, der Hochgelobte, Jsr. mit ausgestrecktem Arme erlöst hat, es muß auch abgebraten werden, zur Erinnerung an das פסח-Mahl; das zweite Gericht soll ein Ei sein, welches gekocht oder gebraten sein kann.

§ 10. Beides muß man v o r יו״ט-Eintritt kochen und braten; hat man daran vergessen, oder wenn שבת inzwischen gewesen, so kann es in der פסח-Nacht gekocht u. gebraten werden, nur muß es am ersten פסח-Tage verzehrt werden; ebenso muß am zweiten Tag verzehrt werden, was in der 2. פסח-Nacht gekocht wird, weil bereits gelehrt wurde, daß man von יו״ט auf den andern Tag u. dgl. nichts bereiten darf.

ל. סֵדֶר לֵיל פֶּסַח.

א יָכִין מוֹשָׁבוֹ מִבְּעוֹד יוֹם בְּמַצָּעוֹת נָאוֹת כְּפִי יְכָלְתּוֹ בְּאוֹפֶן

30. Häusliche Familienfeier für die Pessach-Abende.

§ 1. Vor יו״ט-Eintritt veranstalte jeder Hausherr einen wohlbereiteten Sitz zur Szeder-Nacht, worauf er recht

---

auch der Ausdruck שקדים „Mandeln" (vergl. Mos. 1, 43, 11.; Mos. 4, 17, 23; P r e d. 12, 5, u. a m.) anspielend, daß Gott auch über das gute Ziel für Jsr. gleichsam w a c h e t, um es bald ersprießen zu lassen. Die Doppelbedeutung dieses Wortes s. Jerem. 1. 11. 12.

*) Siehe Tur. 473 — Symbolische Bezeichnungen, die das vormalige פסח-u. חגיגה-Opfermahl, wie auch das bei jeder Trauer, dem W e c h s e l k r e i s g a n g alles Irdischen, wehmuth-tröstlich darstellende E i r u n d in Erinnerung rufen.

bequem, Freiheit ausdrückend, zur Linken gelehnt, sich niederlassen könne; man bereite auch vor Nachts die Szeder-Schlüßel, um sofort beim Zurückkommen aus dem Gotteshause ohne jede Zögerung die Szeder-Funktion vornehmen zu können.

§ 2. Zur Verherrlichung der Szeder-Feier setze man auch, je nach Vermögens-Verhältnisse, kostbare, zierliche Gefäße auf den Szeder-Tich; selbst solche, die nicht zum Szeder-Zwecke nöthig sind, um dadurch die gewonnene Freiheit für Berufsleben Isr. zu bekunden.

§ 3. Beim Aufstellen der Szeder-Schüssel ist folgende Ordnung zu beobachten: Man lege drei gewählte מצת מצוה auf die Schüssel, worüber eine schöne Decke gebreitet wird; auf diese Decke wird rechts das זרוע und links das Ei gelegt; ferner kommt das מרור, worüber die B'rocho gesagt wird, in dessen Mitte, das חרוסת gerade unter dem זרוע; das כרפס gerade untern Ei und das מרור, welches man mit מצה umwickelt, in dessen Mitte zu ligen. Obige Zeichnung soll dies ganz deutlich darstellen.

§ 4. Die Weinbecher müßen rein und sauber am Tische stehen, und jeder dieser Becher muß mindestens ein רביעית (ein viertel Maß) enthalten. —

§ 5. Auch der Sohn im älterlichen Hause soll angelehnt sitzen, nicht aber ein Schüler in Gegenwart seines Lehrers.

§ 6. Am Sabbath- und Feiertage, haben wir bereits gemeldet, soll man etwas früher mit der Feier derselben beginnen, und soll etwas früher Kidusch machen, oder die Mahlzeit abhalten, damit man etwas Heiligkeit des einzutretenden Sabbat- oder Festtages an dem Wochentage hinzufüge;

שֶׁיּוּכַל לְהַטּוֹת וּלְהָסֵב בִּשְׂמֹאלוֹ. וַאֲפִלּוּ הוּא אִטֵּר יָסֵב בִּשְׂמֹאל שֶׁל כָּל אָדָם. גַּם אֶת הַקְּעָרָה יָכִין מִבְּעוֹד יוֹם כְּדֵי שֶׁמִּיַּד בְּבוֹאוֹ מִבֵּהַכְּ"נ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת אֶת הַסֵּדֶר בְּלִי עִכּוּב.

ב טוֹב לְהַרְבּוֹת בְּכֵלִים נָאִים כְּפִי כֹחוֹ, וַאֲפִילוּ שֶׁאֵינָן צְרִיכִין לִסְעוּדָה יְסַדְּרֵם יָפֶה עַל הַשֻּׁלְחָן לְנוֹי, זֵכֶר לְחֵירוּת.

ג סֵדֶר הַקְּעָרָה כָּךְ הִיא: מֵנִיחַ שְׁלֹשָׁה מַצּוֹת מִצְוָה עַל הַקְּעָרָה, וּפוֹרֵס עֲלֵיהֶם מַפָּה נָאָה, וְעָלֶיהָ מֵנִיחַ אֶת הַזְּרוֹעַ נֶגֶד הַיָּמִין שֶׁלּוֹ וְאֶת הַבֵּיצָה מִשְּׂמֹאל. הַמָּרוֹר לִבְרָכָה בְּאֶמְצַע, חֲרוֹסֶת תַּחַת הַזְּרוֹעַ; כַּרְפַּס תַּחַת הַבֵּיצָה. וּמָרוֹר לִכְרִיכָה בְּאֶמְצַע, כָּזֶה:

ד הַכּוֹסוֹת יִהְיוּ שְׁלֵמוֹת בְּלִי שׁוּם פְּגִימָה, וּמְדֻחוֹת יָפֶה וְיַחֲזִיקוּ לְכָל הַפָּחוֹת רְבִיעִית.

ה בֵּן אֵצֶל אָבִיו חַיָּב בְּהַסִּבָּה. אֲבָל תַּלְמִיד אֵצֶל רַבּוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ.

ו אַעֲפִ"י שֶׁבְּכָל שַׁבָּת וְיוֹ"ט יְכוֹלִין לְקַדֵּשׁ וְלֶאֱכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם,

כְּדֵי לְהוֹסִיף מֵחוֹל עַל הַקּוֹדֶשׁ; בְּפֶסַח אֵינוֹ כֵן, לְפִי שֶׁמִּצְוַת אֲכִילַת מַצָּה הִיא דַּוְקָא בַּלַּיְלָה כְּמוֹ קָרְבָּן פֶּסַח, דִּכְתִיב בֵּיהּ: וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה; וְכֵן מִצְוַת אַרְבַּע כּוֹסוֹת, הִיא דַּוְקָא בַּלַּיְלָה. וְכֵיוָן שֶׁהַכּוֹס שֶׁל קִדּוּשׁ הוּא א׳ מִן הד׳ כּוֹסוֹ׳, לָכֵן אֵין מְקַדְּשִׁין עַד שֶׁהוּא וַדַּאי לַיְלָה.

ז וּמִצְוָה לְחַלֵּק לְתִינוֹקוֹת שְׁקֵדִים וֶאֱגוֹזִים וּכְדוֹמֶה, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ שִׁנּוּי וְיִשְׁאֲלוּ, וְעַי״ז יִתְעוֹרְרוּ לִשְׁאוֹל גַּ״כּ עַל מַצָּה וּמָרוֹר וַהֲסִבָּה.

ח תִּינוֹק שֶׁהִגִּיעַ לְחִינוּךְ, דְּהַיְינוּ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ מִקְּדוּשַּׁת יו״ט וּמֵבִין מַה שֶּׁמְּסַפְּרִים מִיְּצִיאַת מִצְרַיִם, נוֹתְנִים לוֹ גַּ״כּ כּוֹס שֶׁיִּשְׁתֶּה מִמֶּנּוּ מְעַט.

ט נוֹהֲגִין לִמְזוֹג כּוֹס א׳ יוֹתֵר מִן הַמְּסֻבִּין, וְקוֹרִין אוֹתוֹ כּוֹס שֶׁל אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא.

י הַכּוֹסוֹת יִמָּזְגוּ עַ״י מְשָׁרְתוֹ אוֹ אֶחָד מִבְּנֵי בֵיתוֹ, וְכֵן בְּכָל פַּעַם שֶׁצָּרִיךְ לִמְזוֹג, יִמְזְגוּ הֵם וְלֹא יִמְזוֹג הוּא בְּעַצְמוֹ, כְּדֵי לְהַרְאוֹת דֶּרֶךְ חֵירוּת. וְצָרִיךְ לִשְׁתּוֹת מִכָּל כּוֹס לְכָל הַפָּחוֹת אֶת הָרוֹב בְּפַעַם אַחַת, וִיכַוְּנוּ כָּל הַמְּסֻבִּין לְמִצְוַת אַרְבַּע כּוֹסוֹת וְסִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַ׳ וַאֲכִילַת מַצָּה וּמָרוֹר; וְיַעֲשֶׂה הַבַּעַל הַבַּיִת קִדּוּשׁ כַּכָּתוּב בְּהַגָּדָה. וְגַם הַנָּשִׁים

anders verhält es sich aber mit dem Pessach-Feste, weil das Gebot des Pessach-Opfermahles ausdrücklich nur auf in der Nacht festgesetzt wurde, wie es diesbezüglich heißt: (Mos. 2, 12, 8.) „Und das Fleisch sollen sie essen in dieser Nacht;" ebenso ist zur Vollziehung der gebotenen ארבע כוסות nur die Nacht bestimmt; da nun der Becher von קידוש auch eines der ארבע כוסות ist, daher wird קידוש nur gesagt, wenn es wirklich bereits Nacht ist.

§ 7. Um die Aufmerksamkeit der Kinder zu erregen, ist es Sitte, am Pessach Abend unter denselben verschiedene Früchte u. dgl. zu vertheilen, wodurch die Neugierde derselben über die Art und Weise des vorzunehmenden Szeder-Aktes um so mehr gesteigert wird.

§ 8. Ein Zögling, der bereits etwas Unterricht genossen, und einige Kenntnisse von der Heiligkeit der Festtage und von der Befreiung der Israeliten aus Egypten bisitzt, soll ebenfalls an den ארבע כוסות Theil nehmen.

§ 9. Es ist gebräuchlich, einen gefüllten Weinbecher noch über die Zahl der theilnehmenden Hausgenossen auf den Tisch zu stellen, den man den Elijah's-Becher (כוס של אליהו הנביא) nennt.

§ 10. Die Weinbecher müßen durch einen Diener oder durch einen der Tischgenossen gefüllt werden; ebenso soll es beim Zufüllen der Becher durch Andere und nicht durch den Hausherrn selbst geschehen, der nun in relig. bürgerl. Freiheit gesetzt sein soll! — In der Regel soll man von jedem Weinbecher jedesmal die größere Hälfte trinken. Die umsitzenden Tischgenossen sollen aber dabei stets die Vollzihung der Pflicht von ארבע כוסות, den Vortrag des Auszuges aus Egypten, sowie das Verzehren des Mazzoh und Moror im Sinne haben. Der Hausherr trägt das Kidusch vor, nach Wortlaut der הגדה — Frauens-Per-

חַיָּבוֹת בְּמִצְוֹת אֵלוּ. רַק בַּהֲסִבָּה אֵינָן נוֹהֲגוֹת.

יא אַחַ"כּ יִרְחוֹץ יָדָיו וְלֹא יְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם וּמְנַגְּבָן. וְחוֹתֵךְ מִן הַכַּרְפַּס לְעַצְמוֹ וּלְכָל בְּנֵי בֵיתוֹ. פָּחוּת מִכַּזַּיִת לְכָל א' וְא'; וְטוֹבְלִין בְּמֵי מֶלַח. וּמְבָרְכִין בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. וּמְכַוְּנִים לִפְטוֹר בִּבְרָכָה זוֹ גַּם אֶת הַמָּרוֹר. וְאוֹכֵל גַּ"כּ בַּהֲסִבַּת שְׂמֹאל.

יב אַחַ"כּ נוֹטֵל אֶת הַמַּצָּה הָאֶמְצָעִית וְחוֹלְקָהּ לִשְׁנֵי חֲלָקִים. וּמֵנִיחַ אֶת הַחֵלֶק הַגָּדוֹל אֵצֶל מוֹשָׁבוֹ לַאֲפִיקוֹמָן. וְנוֹהֲגִין לְכָרְכוֹ בְּמַפָּה. זֵכֶר לְמַה שֶּׁכָּתוּב: מִשְׁאֲרוֹתָם צְרוּרוֹת בְּשִׂמְלוֹתָם. וְיֵשׁ שֶׁמְּשִׂימִין אוֹתוֹ כָּךְ עַל שִׁכְמָם זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. וּלְפִי שֶׁהָאֲפִיקוֹמָן הוּא בִּמְקוֹם הַפֶּסַח, לָכֵן הוּא חָשׁוּב וְיִהְיֶה הַחֵלֶק הַגָּדוֹל, וְהַחֵלֶק הַקָּטָן מַחֲזִירוֹ לַהַקְּעָרָה לִמְקוֹמוֹ. וּמְגַלֶּה אֶת הַמַּצּוֹת, וּמַגְבִּיהַּ אֶת הַקְּעָרָה וְאוֹמְרִים: הָא לַחְמָא עַנְיָא וכו' עַד לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין.

יג אַחַ"כּ מוֹזְגִין כּוֹס שֵׁנִי. וְהַתִּינוֹק שׁוֹאֵל מַה נִּשְׁתַּנָּה. וְאִם אֵין תִּינוֹק, יִשְׁאַל בֵּן אַחֵר. אוֹ בִתּוֹ אוֹ חֲבֵירוֹ אוֹ אִשְׁתּוֹ. וְאוֹמְרִים עֲבָדִים הָיִינוּ

sonen sind zur Ausübung aller dieser Vorschriften ebenfalls verpflichtet (*; nur ist bei ihnen angelehntes Sitzen nicht üblich.

§ 11. Der Hausherr wäscht hernach seine Hände, trocknet sie sorgfältig ab ohne B'rocho zu sprechen, sodann nimmt der Hausherr von dem bereitteten כרפס ein Stückchen (eine halb-Ei Größe) für sich, taucht es in Salzwasser ein, und sagt die B'rocho בורא פרי האדמה und nachdem er es, an seiner Linken gelehnt verzehrt hat, gibt er auch den übrigen Hausleuten. Bei dieser B'rocho hege man auch den Gedanken, daß man durch dieselbe der B'rocho-Pflicht für מרור sich entledigt habe.

§ 12. Der Hausherr nimmt hierauf die mittlere מצה, bricht sie in zwei Theile u. legt die größere Hälfte neben seinen Sitz zum אפיקומן weg. — Es ist gebräuchlich, den אפיקומן in ein Tuch zusammen zulegen, zur Erinnerung dessen, was beim Auszuge der Isr. geschrieben steht. (Mos. 2, 12,36.) „Und das Volk nahm seinen Teig, bevor er gesäuert, ihre Backschüßeln eingebunden in ihre Gewänder." — Manche halten noch den frommen Brauch, die eingebundene מצה über'm Schulter legend, und den Kindern den Auszug aus Egypten deutlich zeigend. Das אפיקומן, womit das Mahl geschlossen wird, ist darum schon sehr zu beachten, weil es die Stelle des Pessach-Mahles vertritt; aus dieser Ursache muß der größere, mittlere Mazzo-Theil dazu genommen werden; der kleinere Theil hingegen wird in der Schüßel zurückbehalten. — Hierauf werden die מצות etwas frei gezeigt, die Schüßel emporgehoben und „הא לחמא עניא" u. s. w. bis בני חורין gesagt.

§ 13. Hernach wird der zweite Becher eingeschenkt uud das jüngste Kind im Hause fragt „מה נשתנה" u. s. w. Ist kein Kind im Hause, so kann es ein fremdes Kind, der Sohn, die Hausmutter oder Hausfreundin auch thun. Am

*) Siehe unsere „Einleitung" im 1. Theil ש"ע.

וכו׳ וְהַנָּכוֹן לְפָרֵשׁ לִבְנֵי בֵיתוֹ דִּבְרֵי הַהַגָּדָה בְּל׳ שֶׁמְּבִינִים, וְאִם גַּם בְּעַצְמוֹ אֵינוֹ מֵבִין לְהַ״ק, יֹאמַר מִתּוֹךְ הַגָּדָה שֶׁהִיא עִם פֵּירוּשׁ אַשְׁכְּנַזִּי, וּלְאַחַר כָּל פִּסְקָא יֹאמַר בְּל׳ אַשְׁכְּנַזִּי, וּמִכָּ״שׁ הַמַּאֲמָר רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר וכו׳ שֶׁצְּרִיכִין לְהָבִין הַטַּעַם שֶׁל פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר׃

יד כְּשֶׁמַּגִּיעַ לִוְהִיא שֶׁעָמְדָה וכו׳ יְכַסֶּה אֶת הַמַּצּוֹת וְנוֹטְלִין אֶת הַכּוֹסוֹת בִּידֵיהֶם וְאוֹמְרִים וְהִיא שֶׁעָמְדָה וכו׳ עַד מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם׃ וְחוֹזֵר וּמְגַלֶּה אֶת הַמַּצּוֹת׃ וּכְשֶׁמַּגִּיעַ לְמַצָּה זוֹ, נוֹטֵל אֶת הַמֶּחֱצָה מַצָּה שֶׁבַּקְּעָרָה, וּמַרְאֶה לִבְנֵי בֵיתוֹ וְאוֹמֵר מַצָּה זוֹ וְכוּ׳, וְכֵן בְּמָרוֹר זֶה, מַגְבִּיהַּ אֶת הַמָּרוֹר, אֲבָל כְּשֶׁאוֹמֵר׃ פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים, לֹא יַגְבִּיהַּ אֶת הַזְּרוֹעַ, שֶׁהוּא זֵכֶר לְפֶּסַח, שֶׁלֹּא יְהֵא נִרְאֶה כְּאִלּוּ הִקְדִּישׁוֹ לְכַךְ׃

טו וּכְשֶׁמַּגִּיעַ לְמַאֲמָר לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים, מְכַסֶּה אֶת הַמַּצּוֹת וְנוֹטֵל כָּל א׳ אֶת הַכּוֹס בְּיָדוֹ וּמַגְבִּיהוֹ עַד שֶׁחוֹתֵם בָּ״אַ״י גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃ וּמְבָרְכִין עַל הַכּוֹס בּפה״ג וְשׁוֹתִין בַּהֲסֵבַת שְׂמֹאל׃

טז וְאַחַ״כּ רוֹחֲצִין יְדֵיהֶם וּמְבָרְכִין עַל נְטִילַת יָדַיִם וּמְבָרֵךְ הַמּוֹצִיא עַל הַמַּצּוֹת׃ וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא מְבָרֵךְ הַמּוֹצִיא, אוֹחֵז שְׁתֵּי הַמַּצּוֹת הַשְּׁלֵמוֹת בְּיָדָיו וְהַפְּרוּסָה בֵּינֵיהֶן וּמְבָרֵךְ הַמּוֹצִיא׃ וּמֵנִיחַ אֶת הַמַּצָּה הַתַּחְתּוֹנָה מִיָּדָיו וְאוֹחֵז רַק בָּעֶלְיוֹנָה וְגַם

richtigsten wird dieser Vortrag beherzigt, wenn man den Hausgenossen die Hagadah in der allgem. verständlichen Umgangssprache erklärt; fehlt die Gewandheit in der Ursprache (להייק), so thut man am besten, wenn man einer rein deutsch übersetzten Hagadah sich bedient, und nach jedem beendetem Abschnitte die deutsche Übersetzung vorträgt; vorzüglich wird diese Weise beim Spruche des „רבן גמליאל היה אומר" u. s. w. zu befolgen anempfohlen, dessen Inhalt uns mit der eigentlichen Bedeutung von פסח, מצה und מרור vertraut machen will! —

§ 14. Beim Satze „והיא שעמדה" u. s. w angelangt, werden die מצות (in der Schüßel) zugedeckt, die gefüllten Weinbecher zur Hand genommen und obiges והיא שעמדה u. s. w. bis „מצילנו מידם" gesagt, worauf die מצות wieder etwas aufgedeckt bleiben. Bei מצה זו und מרור זה wird die in der Schüßel befindliche Mazzos-Hälfte zur Hand genommen, den Hausleuten vorgezeigt und מצה זו u. s. w. gesagt, dasselbe geschieht bei מרור זה u. s. w. Beim פסח שהיו — אוכלים aber, wird das זרוע nicht emporgehoben, weil es, zur Erinnerung des damaligen Pessach-Opfers dienend, den Anschein tragen könnte, als würde man dies eigens als solches geweihet haben! —

§ 15. Beim Satze לפיכך werden die Mazzos zugedeckt, jeder der Tischgenossen hebt sein כוס in die Höhe u. sagt laut לפיכך bis zum Schluße der גאל ישראל: ברכה, worauf man B'rocho über das כוס sagt, und trinkt auf der linken Seite gelehnt das כוס רוב des.

§ 16. Alle Tischgenossen waschen nun die Hände zum Essen und sagen die B'rocho על נטילת ידים; der Hausherr sagt über die מצות die Brocho המוציא, hält während dessen die zwei ganzen Mazzo's nebst der mittelsten halben Mazzo in der Hand; dann läßt er die unterste Mazzo los, nimmt die obere und mittlere Mazzo zur

Hand und sagt die B'rocho: על אכילת מצה, bricht dann von jeder ein Stück ab, und nachdem er von jedem ein כזית (auf der linken Seite sitzend) gegessen, gibt er auch jedem der Tischgenossen von Beiden. — Wer Beides zusammen nicht auf einmal genießen kann, nehme erst das Stück המוציא und nachher das andere Stück, nur soll man inzwischen nicht unterbrechen.

§ 17. An den Pessach-Abenden wird die Mazzo wie sonst üblich, nicht in Salz eingetaucht.

§ 18. Kann jemand Altersschwäche oder Krankheit halber keine Mazzo essen, so darf er solche in Wein oder sonstige יו"ט-Getränke weichen, nur darf solche nicht ganz aufgelöst werden; auch darf die Mazzo keine 24 Stunden lang weichen, weil sie sodann gleich wie gekocht betrachtet wird, womit man nicht יוצא ist.

§ 19. Hierauf nimmt der Hausherr ein Stück bitteres Kraut, taucht es in Charoßes, schüttelt dasselbe davon ab, theilt es unter die Tischgenossen, und sagt die B'rocho: על אכילת מרור.

§ 20. Der Hausherr bricht ein Stück von der untersten Mazzo ab, (man soll rechtlich auch dies in Charoßes tauchen und es sogleich abschütteln), nimmt dazu ein Stück Mazo, legt das מרור zwischen zwei Stückchen Mazzo, und bevor davon gegessen wird, sagt jeder Einzelne auf die linke Seite angelehnt das כן עשה הלל u. s. w.

§ 21. Ein Kranker, der kein מרור essen kann, soll, um sich dieser Mizwo einigermaßen zu entledigen, etwas Bitterkraut im Munde nehmen, es kauen, bis er einen Bitter-Geschmack verspürt, und sagt darüber keine B'rocho. —

בִּפְרוּסָה, וּמְבָרֵךְ עַל אֲכִילַת מַצָּה, וּבוֹצֵעַ מִן הָעֶלְיוֹנָה וְגַם מִן הַפְּרוּסָה מִכָּל א' כְּזַיִת. וְכֵן הוּא נוֹתֵן לְכָל א' מִבְּנֵי בֵיתוֹ, וְאוֹכֵל שְׁנֵיהֶם יַחַד בְּהַסִּבָּה שְׂמָאלִית. וְאִם קָשֶׁה לוֹ לְאָכְלָם בְּפַעַם א' אוֹכֵל תְּחִלָּה אֶת הַכְּזַיִת הַמּוֹצִיא, וְאַחַ"כַּ הַכְּזַיִת מִן הַפְּרוּסָה, רַק שֶׁלֹּא יִשְׁהֶה בֵּינֵיהֶם כְּלַל.

יז נוֹהֲגִין שֶׁבְּלֵילֵי פֶּסַח אֵין טוֹבְלִין אֶת הַמַּצָּה בְּמֶלַח לֹא שֶׁל הַמּוֹצִיא וְלֹא שֶׁל מַצָּה.

יח מִי שֶׁהוּא זָקֵן אוֹ חוֹלֶה וְאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכוֹל אֶת הַמַּצָּה, יָכוֹל לִשְׁרוֹתָהּ בְּיַיִן אוֹ בִשְׁאָר מַשְׁקִים לְרַכְּכָהּ, וּבִלְבָד שֶׁלֹּא תְהֵא נִמּוֹחָה לְגַמְרֵי. וּצְרִיכִין אָז לִיזָּהֵר, שֶׁלֹּא לִשְׁרוֹתָהּ מֵעֵת לְעֵת, כִּי אָז נֶחְשָׁבָה כִּמְבֻשָּׁל וְאֵין יוֹצְאִין בָּהּ.

יט וְנוֹטֵל אַחַ"כַּ כְּזַיִת מָרוֹר, וְכֵן הוּא נוֹתֵן לְכָל א מִבְּנֵי בֵיתוֹ וְטוֹבְלוֹ בַּחֲרוֹסֶת, וּמְנַעֵר אֶת הַחֲרוֹסֶת מֵעַל הַמָּרוֹר, שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל טַעְמוֹ, וּמְבָרֵךְ עַל אֲכִילַת מָרוֹר וְאוֹכְלוֹ בְּלֹא הֲסִבָּה.

כ אַחַ"כַּ נוֹטֵל מִן הַמַּצָּה הַתַּחְתּוֹנָה גַּ"כֵּ כְּזַיִת וְגַם כְּזַיִת מָרוֹר, וְנָכוֹן לְטָבְלוֹ גַּ"כֵּ בַּחֲרוֹסֶת וּלְנַעֲרוֹ מֵעָלָיו, וּמֵנִיחַ אֶת הַמָּרוֹר תּוֹךְ הַמַּצָּה, וְאוֹמֵר כֵּן עָשָׂה הִלֵּל וכו' וְאוֹכֵל בַּהֲסִבָּה.

כא חוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכוֹל מָרוֹר, יִלְעוֹס עַכָּ"פּ קְצַת מֵהַמִּינִים שֶׁיּוֹצְאִין בָּהֶם אוֹ שְׁאָר עֵשֶׂב מַר, עַד שֶׁמַּרְגִּישׁ טַעַם מְרִירוּת בְּפִיו לְזֵכֶר בְּעַלְמָא. וְלֹא יְבָרֵךְ.

כב וְאוֹכְלִין הַסְּעוּדָה· וְנוֹהֲגִין לֶאֱכוֹל בֵּיצִים· וְיֵשׁ לֶאֱכוֹל כָּל הַסְּעוּדָה בְּהַסֵּבָה· וְהֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ שֶׁלֹּא לְמַלְאוֹת בִּטְנוֹ, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לֶאֱכוֹל אֶת הָאֲפִיקוֹמָן בְּמִצְוָתוֹ·

כג יֵשׁ נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל בְּלֵילוֹת אֵלוּ שׁוּם טִבּוּל חוּץ מִשְּׁתֵּי טִבּוּלִים שֶׁל מִצְוָה, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא נִכָּר שֶׁאֵלּוּ הֵם לְשֵׁם מִצְוָה·

כד לְאַחַר גְּמַר הַסְּעוּדָה אוֹכְלִין אֲפִיקוֹמָן, זֵכֶר לְקָרְבַּן פֶּסַח, שֶׁהָיָה נֶאֱכַל בְּסוֹף הַסְּעוּדָה שֶׁיְּהֵא גְּמַר כָּל הַשְּׂבִיעָה, וְיֵשׁ לֶאֱכוֹל כִּשְׁנֵי זֵיתִים, א׳ זֵכֶר לְפֶסַח וְא׳ זֵכֶר לְמַצָּה שֶׁהָיָה נֶאֱכַל עִם הַפֶּסַח. וְעַכָּ״פ לֹא יִפְחוֹת מִכְּזַיִת, וְאַחַר הָאֲפִיקוֹמָן אָסוּר לֶאֱכוֹל שׁוּם דָּבָר.

כה אַחַ״כַּ מוֹזְגִין כּוֹס שְׁלִישִׁי לְבִרְהַמָּ״ז. וּמִצְוָה לְהַדֵּר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מְזוּמָן, אֲבָל לֹא יֵלְכוּ מִבַּיִת לְבַיִת לְצוֹרֶךְ מְזוּמָן, כִּי כָּל א׳ צָרִיךְ לְבָרֵךְ

§ 22. Hernach wird das Abendmahl verzehrt. Vor dem Abendmahl ist es Brauch, ein gekochtes Ei zu essen (* — Manche sitzen während der ganzen Mahlzeit zur Seite gelehnt; jeder Vernünftige sei aber auch darauf bedacht, nicht in Überfülle zu essen, damit er auch das אפיקומן mit Lust nach Vorschrift genießen könnte.

§ 23. Man befolge den Brauch, an den beiden Pessach-Abenden keinerlei Brühe, Tunke außer dem gebotenen, zweimaligen Eintunken (im Salzwasser und Charoßes) zu genießen; auf daß man offenkundig zu erkennen gibt, dass es blos zur Vollziehung der Mizwo geschieht.

§ 24. Nach Beendigung des Abendmahles wird das אפיקומן (** gegessen, zur Erinnerung an das Pessach-Opfer, welches zum Schluße des Pessach-Mahles verzehrt wurde; man genießt davon ungefähr zwei זיתים (Olivengroß), zur Erinnerung an das Pessach-Mahl und der dabei genossenen Mazzo-Afikomon muß mindestens ein כזית groß genossen werden. Nach dem Afikomon-Genuß darf keinerlei Speise genossen werden.

§ 25. Man schenkt hierauf das dritte כוס zum Tischgebete (ברהמ״ז) ein; wo möglich soll das Tischgebet mit M'sumon (der üblichen Drei-Zahl) verrichtet werden; man soll aber diesetwegen nicht erst in Häuser gehen, um M'sumon-Leute aufzusuchen, in-

---

*) Weil תשעה באב immer fällt, wie der erste Tag Pessach, (s. unsern Anhang zu הלי׳ ר״ח), darum wird פסח Nacht ein Ei gegessen: „זכר לחורבן" והסימן: על מצות — ומרורים יאכלוהו.

**) Damit kein anderer Geschmack den Geschmack des Pessach-Opfers verdränge, und damit man gleichsam durch alle Sinne der Wohlthaten eingedenk bleibe, die Gott an uns gethan.

☛ וז״ל הפירוש מלא כ״ף נחת: אפיקומן לשון אפיק״ו מנייכ״ו, מכאן לילך לאכול למקום אחר. שלא יאכל הפסח בב׳ מקומות, א״נ שלא יאכלו מיני מתיקות, שלא לבטל טעם הפסח. וכשם שאין מפטירין אחר הפסח, כך אין מפטירין אחר המצה בזמן שאין פסח. עכ״ל. — (Siehe auch Mussafia v. Landau Schlagw. אפיקומן

ברה״מ״ז במקום שאכל. ונוהגין שבעה״ב מברך בזמון. ואח״כ מברכין על הכוס ושותה בהסבה. ואסור לשתות בין כוס זה לכוס רביעי.

כו ונוהגין לפתוח את הדלת אחר ברהמ״ז לזכר שהיא ליל שמורים, ואין מתייראין משום דבר. ואומרים שפוך חמתך וכו׳. ומוזגין כוס רביעי ואומרים. לא לנו בהלל כסדר ההגדה׃

כז וכשמגיע להודו, אם הם שלשה אפי׳ עם אשתו ובניו שהגיעו לחנוך, יאמר הודו והשנים יענו כמו שאומרים בצבור׃ מן הכוס הרביעי צריכין לשתות רביעית שלם, ומברכים אחריו ברכה אחרונה. ואח״כ גומרין כסדר ההגדה.

כח ואחר הד׳ כוסות אסור לשתות שום משקה רק מים. אם אין שינה חוטפתו, יאמר אחר ההגדה שיר השירים. ונוהגין שאין קורין ק״ש שעל המטה, רק פרשת שמע, וברכת המפיל, להורות שהיא ליל שמורים מן המזיקין ואין צריך שמירה.

כט מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיק לו, אעפ״כ צריך לדחוק א״ע לשתות ארבע כוסות. ומ״מ יכול למזגו במים או

dem es Pflicht eines Jeden ist, zu Hause für sich M'sumon zu benschen. Der Brauch ist, dass der Hausherr an Szeder-Nacht das M'sumon vorträgt. Nach dem Tischgebet wird über den Weinbecher B'rocho בפה״ג gesagt und zur Seite gelehnt das רוב des כוס getrunken. Zwischen dem dritten und vierten כוס soll man sich jedes anderweitigen Trinkens enthalten.

§ 26. Einem bereis eingeführten Brauche zufolge wird nach ברהמ״ז die Thüre geöffnet und שפוך חמתך u. s. w. gesagt Freiheit und Sicherheit verkündend. — Hierauf wird das vierte כוס eingeschenkt, und von dem Psalm לא לנו u. s. w. angefangen, wie es in der Hagadah geordnet steht, vorgetragen.

§ 27. Der Psalm הודו לה׳ כי טוב u. s. w. wird von drei Personen, (was auch von der Hausfrau und den Kindern, die bereits in der bibl. Geschichte eingeweihet, geschehen kann) abwechselnd im Chore vorgetragen. Vom vierten כוס soll ein R'wiiss getrunken werden; darauf wird Nach-B'rocho, nämlich: בא״י אמ״ה על הגפן וכו׳ gesagt.

§ 28. Nach dem Trinken der ארבע כוסות darf man kein anderes Getränk als bloßes Wasser zu sich nehmen; wer dann von den Banden des Schlafes noch nicht gefesselt ist, lese auch das שיר השירים (Hohelied Salomos). In den beiden Pessach-Abenden betet man nur die Parscho המפיל חבלי שינה und שמע ישראל vom Nachtgebete, andeutend, dass der Hüter Israels, der da nicht schläft und nicht schlummert in dieser Nacht ihnen seine besondere Obhut und göttl. Schutz angedeihen lässt.

§ 29. Wem das Wein trinken nachtheilig ist, und deshalb das ganze Jahr keinen Wein trinkt, soll, wo möglich, wenn auch mit Wasser verdünnten Wein zu ארבע כוסות trinken; im Falle aber der Wein schädlich für

שֶׁיִּשְׁתֶּה שְׁאָר מַשְׁקֶה שֶׁהוּא חֲמַר מְדִינָה׃

ל אִם נֶאֱבַד הָאֲפִיקוֹמָן, אִם יֵשׁ לוֹ עוֹד מַצָּה מֵאֵלּוּ שֶׁנַּעֲשׂוּ לְשֵׁם מַצָּה מִצְוָה, יֹאכַל מִמֶּנָּה כַּזַּיִת, וְאִם לַאו יֹאכַל מִמַּצָּה אַחֶרֶת כַּזַּיִת׃

ihn wäre, darf er auch ein anderes, landesübliche Getränk zu ארבע כוסות nehmen.

§ 30. Wenn das אפיקומן abhanden gekommen ist, so kann man auch von andern „מצה מצוה" einen Theil für Afikomom (ein כזית) genießen; sind auch solche nicht vorhanden, so soll man von einer gewöhnlichen מצה Afikomon genießen. —

ביאור ותרגום על „חד גדיא".

מאת אדוני אבי מורי ורבי הרב הג׳ המפורסים

מו״ה גבריאל הלוי דעסויער נ״י.

הובא בספרו „האריאל" שהוציא לאור בשנת אחרית לאיש שלום.

אמר המעתיק.

ראיתי להעתיק ולהציג הנה דברי חן וטוב טעם, אשר כבר הפילו אור יקרות במושבות ישראל, וכי רבים גדולים וכן שלמים נחת ינחתו בס׳ האריאל לאאמ״ו הנ״ל שחיבר על מאמרי התלמוד, כמו רבב״ח (ב״ב, ע״ד) ועל פסוקים קשי ההבנה בתנ״ך וכדומה, ולכן אמרתי, דבר בעתו מה טוב, יתענגו בו קוראי הנכבדים והיקרים ויוסיפו לקח טוב בביאור ופירוש הזה, כאשר עיניהם תחזינה לדק ומישרים. — וז״ל הם:

מראש מקדמי ארץ נהגו כל בית ישראל לאמר נוסח **חד גדיא** הנדפס אצל הגדות של פסח. בלילי הפסח, ליל התקדש חג. ואי אפשר שיהיה כל בית ישראל בנעורינו ובזקנינו אומרים דבר שהתיסד, חס ושלום על קורי עכביש, ופעלם מאפע? כי בוראם משבחן, ומי מגנן? — „לא הביט און ביעקב ולא הבל בישראל" ובטח יש בו עיון נשגב ככל אמרות החכמים ההידותיים כאשר מצאנום בש״ס בבלי וירושלמי,

ומדרשות למאיות, ונמצא בהם עיונים נחמדים אחרי העיון והשתכלות. ועד עתה לא ראיתי אני עני שום מאמר קרוב לפשוטו במוסר השכל בזה. ולכן אני הצעיר שנסתי את מתני, להביא אמרים אלה בתפוצה, ובקשת בין על מיתרי אמת אל מערכות ישראל ארוצה. —

במדרש אמרו דבר יעוררנו על ענין אמת ונחמד. ואומר אני שבנוסח **חד גדיא** אומרים בקצור **תהלוכות ישראל למן נהיית לגוי עד גלות ישראל.** אמרו במדרש בענין פרעה: **ויקם מלך חדש וכו' אשר לא ידע את יוסף: אתמול אמרת. אשר לא ידע את יוסף, ולמחר אתה אומר: לא ידעתי את ה'.**

וזהו אמת ונכון. כי אשר יאבד אהבת ריעים, ומכ"ש מי שיאבד מלבבו הכרת תודה למי שנתחייב לו תודה על טובתו אליו, בטח יאבד גם כן באחרונה הכרת תודה אל ה'. והנה מי היטיב יותר מיוסף לפרעה, שהחיה ברעב את כל ארץ מצרים, ויושב את כל העם לערים ויסבב את כל הארץ לפרעה לאחוזה, כמפורש, בפ' ויגש: וכל הארצות באו לשבור בר בארץ מצרים בשבע שני רעב, ורק בארץ מצרים היה לחם, ומיד אחרי מות יוסף, משנה למלך מצרים, איך ישכח טובת יוסף כולו פעם אחת, וישעבד בניו ובני בניו לעבדים, עבדי עולם, ללבון לבנים. ובכל עבודה בשדה — בפרך? הכי ישכח כל זה מושל ארץ? וכי יש שכחת הכרת טובה והכרת תודה גדול מזה? והנה, מי אשר ימות מלבבו הכרת תודה כפרעה, וודאי ישכח גם בטובות ה' עליו. ואלה הם דברי המדרש: אתמול אמרת, אשר לא ידע את יוסף, ולמחר אתה אומר, לא ידעתי את ה'.

והנה על זה בטח התייסר, נ ו ס ח א מ י ר ת ח ד ג ד י א ב ל י ל י פ ס ח. כאשר תבין המשכיל, כי: **חַד גַּדְיָא** מוסב על עם ה', כמפורש בס' יחזקאל סימ' ל"ד פסוק ל"א בסוף: **וְאַתֵּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם.** ואמר בתהילים סי' ק' פסוק ג': דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו **עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ.** —

דְזַבִּין אַבָּא. רצה בזה: אשר קנה אותנו אל עליון „**הֲלֹא הוּא אָבִיךָ**".

בתרי זוזי. בשני מטבעות: בישועה טבעית, ובישועה על דרך אותות ומופתים, בלתי טבעיים. (מיט לוויא גאָטטן. אינלען — (ייםטוזגגען) דער נאַטירליכען אונד איבערנאַטירליכען וואָהלטהאַטען). — **חד גדיא** או. ז. וו. —

„**וְאָתָא שׁוּנְרָא**". „דיא קאטצע" דאם בילד דער שלויהייט אונד דער פערגעססענהייט, וכן איתא בגמרא, סוף הוריות: „מפני מה החתול אינו מכיר את קונו, וכלב מכיר את קונו"? — וידענו, שהחכמים הקודמים במשל ומליצה דברו, ואתא שונרא ואכלה לגדיא, ר"ל, פרעה, בשכחו כל טובות יוסף עליו, בא ואכל את הישראל בכל מיני כיליות (פרעה, דער דאנקפערגעססענע קאם אונד ראפפטע וועג דאס ציעגליין ישראל).

וְאָתָא כַלְבָּא וְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא וכו'. הנה כבר כתבנו בשם גמרי סוף הוריות: כי הכלב הוא דוגמא ומשל להכרת טובה לאדוניו, וידענו, כי גם זה פירוש בפ' שירה,

כלבים מה הם אומרים: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה׳ עושינו. כי בכל חדרי הטבע הכין הבורא יתעלה עניינים בטבע, יורונו מדות טובות ונעימות. (כמו שאמרו חז"ל: אלמלא לא נתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, (עירובין ק׳). והנה יאמר, כי אם בטבע הכלבי הושת להכיר ולהשיב טובות וגמול לאדוניו. (דער הונד איזט דאס בילד דער טרייע אונד ערקעננטליכקייט, דער מאנכען מענשען דורך זיינע ליעבע, טרייע אונד אנהאֶנגליכקייט אן זיינען העררן דורך געניגזאמקייט, נעפאֶללינגקייט, פערזאֶהנליכקייט אונד פּיעלע אנדערע טוגענדען בעשאֶמט) והנה על אחת כמה וכמה איך יפיר האדם רוב טובות חסד עליון יתעלה! כלבים מה הם אומרים, בלב האדם, שיר במדותיות טובות! בואו (אנחנו בני אדם) איך נבואה אנחנו ונשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה׳ עושינו! — והנה נאמר, כי כל הטבע מכל חדרי הטבע נקמו בפרעה, ר"ל דומם, וצמח, חי, ומדבר. אש, רוח, מים, ועפר, מפני שהוא לא הכיר טובות מטיבו, והטבע תכיר טובת עליון ית׳, ויום ליום יביע אומר, והשמים מספרים כבוד אל, לכן נקמה הטבע. מים. נהפכו לדם. ואש. ותהלך אש ארצה. עפר. כל עפר מצרים היה לכנם. וכן פיח כבשן נהיה לאבעבועות. ורוח. רוח אלקים נשא את הארבה. וידענו, כי גם ממוצעים יש בין עפר ומים, ומים ואש, ולכן: ותעל הצפרדע, ממוצע מעפר ומים, כמו שאמרו חז"ל. צפרדע חציו עפר וכו׳ וביאורים ישריצו. וכן ברד היה ממוצע ממים ואש. ויהי קולות ומטר ותהלך אש ארצה. (בדומם) ותהי עפר מצרים לכנם. (צומח) ויך את כל עשב הארץ ואת כל עץ השדה שבר. (חי) ומלאו בתי מצרים ערוב. (חי מדבר:) במכות בכורות. לכן זאת היתה המדרגה העליונה בעונש. עכ"פ זה פירוש: ואתא כלבא (הטבע בנתנה תודה) נקמה בפרעה, השוכח טובת מיטיבו, יוסף. ונשך לשונרא. נקם בשכחה, וברמות כלב המכיר טובת אדוניו, ושומר דלת אדוניו היתה הטבע והבן.

וְאָתָא הוּטְרָא, אמר, כי לא נאמין ח"ו, כי הטבע בעצמה היתה כן בתהלוכה, לבוא בשנה ההיא דבר או מכה מהלכת ושורפת (איינע וויטהענד גראססירענדע לאנד־פלאגע.) (וכן כתבתי במכתבי אמרי הגד"ה אשר חברתי על הגדה ש"פ) כי פרעה ואצטגניניו חשבו: א) באותות ומופתים שהיו טבעית מהשנים הרעים העלולים לרעות, ותחלואים ארסיים. ב) ולפעמים חשבו (או אמור: יש מהן שהשבו) שמשה בעצמו סבב זאת על ידי הכמתו, שלמד בארצות שונות ומהכמי טבע שונים, אולי עשה זאת על ידי ענייני חרטומים ואשפים. ג) שהיה איזה כוכב או מזל שולט על מצרים לרעה, וזה היתה הכבדת לב פרעה, שהכביד לבו, אף שנתייסר ביסורים רעים. והיה לו להוציא בני ישראל. והארכנו בזה במקום אחר. ועל זה יסד בעל הגדה להתנגד כל ג׳ דעות הללו. (א) אני ולא שרף, ר"ל, שלא ידמו שהיה שנה שורפת וארסיית (איינע בע־זאָנדערס באָזארטיגע, פּערהעערענדע פעסטילענץ) שהרי יראו "במכות בכורות" בבית אחד יעבור ה׳ ופסחתי על הבתים אשר אתם שם. ואדרבה במקום שהיו תחלואים על ידי המילה, שרגילה להאחז בתחלואים ובנכאבים בקל מכה ארסיית, דווקא שם לא מת אחד. ובבכורי מצרים, בגדולים ובריאים שבהם מבכור פרעה היושב על כסא עד בכור השבי לא נותר איש. ועל כרחך אינו מכת שרף וארסיית. (ב) אני ולא השליח — הידוע משה רבנו ע"ה רועה נאמן, הוא לא פעל כלל בזה על ידי למודיו, שאדרבה השי"ת גם לזה התנגד והראה עניינים שאין כישוף מועיל בפחות מכשעורה. (ג) אני

ולא מלאך ר"ל הטבע או כוכב או מזל ורוהות שולטין (כמ"ש: עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט.) והראיה להתנגד לדעה זאת, שהטבע מביאה ע"י מהלך הכוכבים, למשל: מים או התנגדות חום ויובש; אבל בפרעה היה בערבוביא: ותהלך אש וגו' ונאמר: ויהי קולות ומטר, ובטבע המזל והכוכב הגורם יובש וחום לא יגרום לחות וחום אלא חפץ ורצון הבורא, הוא שנתן הכח בלתי טבעי „במטה משה" אשר יעשה בו את האותות ונפלאות. והנא שאמר: ואתא חוטרא, מט"ה מש"ה הוא כבש את הטבע להכנע עד בלתי טבעיי לעבוד לבורא בהכרת טובה ותודה, והוא: והכה לכלבא הכה לטבע שתהא נכנעת אל אדונה והבן.

וְאָתָא נוּרָא וכו' יאמר: אך הערב רב בעשותם העגל לא האמינו בנפלאות הבורא, וכמטה משה, (ואתא נורא) כמ"ש ואשליכהו בא"ש ויצא העג"ל הזה. שרף לאמונת (ופעולת) החוטרא, ר"ל אמונת מטה משה. וידוע כי הכל תחת שלטון המזלות, ולכן עשו תבנית שור, לפי שניסן מזל טלה, והוא נכנע, שהקב"ה הכניע אמונה זו בט"ו בניסן, ומצרים עבדו טלה והרג בכוריהם, כהני טלה, באמצע חודשו בתקפו של מזל, ודמו כי ההליף שולטנות ט"ה עכשיו בשולטנות מזל אייר שור. ולכן אמר הכ' וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, דהיינו כבודם שעשו בראשונה למזל טלה. והבן. אך כשעשה הקב"ה רוב נסים ונפלאות במדבר חזרו לאמונה. (והפי' של ואתא נורא וכו' דאס פייער וועלכעס דאס גאֶצענקאלב ענטשטעהען ליעס) ענטפּעססעלטע זיך אונד פערצעהרטע דען גלויבען אן דיא גאֶטטל. וואונדערקראפט, וועלכע דער שטאב מאָזעס צייגטע. (שמות ל"ב, כ"ד) — וכתבנו במכתבינו בפרט, אם יכלכל נפש אדם במדבר שרף, נחש, ועקרב, ויוציא נוזלים מצחיח סלע. ולכן אמר: **וְאָתָא מַיָא** במי הסלע ויך את הסלע במטהו פעמים, חזרו מיד לאמונה וזהו: **וְכָבָא לְנוּרָא**. המפורש אש של העגל, ואך הכופרים כבו המים שנוזלו לסלע. (דאס וואססער קאם ריעזעלענד אויס הארטעם קיעז (זיעהע במדבר כ' יא') דא ערלאָש וויעדער דאס פייער דעס אונגלויבענס אונד הערנעשטעללט ווארד היעדורך גלויבע אונד רעליגיאָן.) וכן היה אמונת ישראל מתחזקת בימי הצדיקים יהושע, ומלכי ישראל, שאול, ודוד, ושלמה ואח"כ עמדה סיהרא בשלמותה בימי סנהדרין, והמקדש ונתחזקה אמונה בבלתי טבעיית. עד שעמד ירבעם, הוא שבר עול אמונה והאמת — וההזיר טפשות המזלות למקומה, וחזר והחטיא את ישראל לעבוד לתבנית שור אוכל עשב. (אמר המעתיק הצעיר: זוכר אני, כי בימי בחרותי פירשתי הפ' הזה בתהלי' עם פירש רש"י בפ' בלק, שבי ע"פ עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה — שפי' כל מה שהשור מלחך אין בו סימן ברכה — ר"ל שהוא מלחך הקלחין ומשרש את כל עשב עד היסוד בה, עד כי לא השאיר בו מקום סימן ברכה. וזה הטבע רק בכח השור וע"ז רמזה תורה"ק, דאל"כ כלחוך „הבהמה" סתם מבעי' להו — ולכן רמז עליו המשורר דוד המע"ה באמרו: וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ר"ל כמו השור מלחך ומכלה הכל ומשרש שרשי צמחי השדה עד כי לא השאיר שום סימן ברכה אחריו ר"ל ברכה להשפיע עוד ולהפיק לשאר בריאים, כן המירו דת אל ושם אלקים קדוש בשם פסיליהם ובהבליהם בתבנית ודמות השור, כנאמר — והבן.) והוא שאמר **וְאָתָא תוֹרָא וְשָׁתָא לְמַיָא**. כל האמונה שהיה נקבע בישראל ע"ד הכאת מי הסלע, הוא מיבש מקור מים חיים, ונכזבה האמונה ונפלאות אמונת קדושת ישראל במי סלע, ע"ד אותי עזבו

מקור מים חיים את ד׳ ויתורגם: (אלס אבער דער אָכסע, דאס בילד דעס גאָצענקאל־בעס אין דען צייטען ירבעמ׳ס אבגאָטיש פֿערעהרט ווארד, (זיעהע מלכים ב, טו) דער לעקקטע גלייכזאם אים דורסטע נאך גאָטצענדיענסט דאס ברינגלײן דער גאטטעסער־קענטניסס, דיא לעבענדיגע קוועללע דער וואהרען גאָטטעס אויף, דא פֿערזיעג־טע דער וואונדערבאָרן, דער גלויבע אן גאָטטעס וואונדער במי הסלע) ומאז נדלדל כבוד ישראל, וידל ישורן מאוד, עד שבא נבוכדנאצר **וְאָתָא הַשּׁוֹחֵט** שנקרא בישעי־ יד׳, יב׳, ועיי״ש הרד״ק) **חולש** על גוים ושחט עון ישראל במזלות, שנקרא עיקרם תּוֹרָא — (**שׁוֹר אַפִּים** = Serapis גאָטטהייט דער אלטען עגיפטער.) (והאריך בו גם הערוך למהו׳ לאנדויא.) ועקר עגלי ירבעם, ואמר בהושע כמה פעמים (בהושע י׳ ה׳) ״לעגלות בית און זבחו״ והוא שא׳ ואתא השוחט ושחט לתורא — כמובן.

אך גם הוא הושלך מקברו — ״כי גבוה מעל גבוה שמר וגבוהים עליהם (קהלת ה׳ ז׳) זינן: עס איזט קיינער זא שטארק, ער פֿינדעט איינען שטאָרקערן— ובאחשורוש נשתרש מן השורש גזעו של נבובדנאצר (עיין רש״י סוף דניאל) והוא שאמר: **וְאָתָא מַלְאַךְ הַמָּוֶת וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט**, העת החריבה הכל: הכיתים, הרומיים החריבו הכל, ע״י שן העת המכלה הכל -— דאָך, דער צאהן דער צייט, דער אללעס צערזעטצט, דיזער ווירגעננעל ערלעגטע אויך דיעזען ווירגער דער נאטיאָנען, ערלעגטע באבילאָן או. ז. וו. אים נאמען דעם וועלטענהעררן, דעם אלל־בעהערשערס: **וְאָתָא הקב״ה וְשָׁחַט לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת.** והבן. והאל אלים, יבלה כל ושנותיו לא יתמו. הוא יגאלנו ברחמיו. אמן.

סֵדֶר הַתְּפִלּוֹת לְחַג הַפֶּסַח.

Gebet-Ordnung für das Pessach-Fest.

לא. תְּפִלַּת עַרְבִית שֶׁל פֶּסַח.

א מִתְפַּלְּלִין עַרְבִית כְּסֵדֶר שַׁבָּת, וְאוֹמְרִים הַמַּעֲרָבִית הַשַּׁיָּךְ לְלֵיל א׳ שֶׁל פֶּסַח, וְאוֹמְרִים וּפְרוֹס עָלֵינוּ וגו׳ הַפּוֹרֵס סֻכַּת שָׁלוֹם וגו׳ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וגו׳.

ב בִּתְפִלַּת ש״ע שֶׁל שָׁלוֹשׁ רְגָלִים אוֹמְרִים אַתָּה בְחַרְתָּנוּ. וַתִּתֶּן לָנוּ. אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה וכו׳ זְמַן חֵירוּתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבוֹא. וְהַשִּׂיאֵנוּ וגו׳ עַד יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים.

ג וְאִם אָמַר מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת, וְחָזַר בּוֹ תּוֹךְ כְּדֵי דִבּוּר, יָצָא, דִּכֵיוָן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יו״ט. וְאִם חָל בְּשַׁבָּת, אוֹמֵר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. וְחוֹתֵם מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים, וְאֵין אוֹמְרִים בִּרְכַּת מֵעֵין שֶׁבַע. אַחַר הַתְּפִלָּה אוֹמֵר הש״ץ קַדִּישׁ שָׁלֵם.

ד אֵין שָׁלִיחַ צִבּוּר מְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת בְּלֵילֵי הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁל פֶּסַח, שֶׁאֵין עָנִי בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין

31. Abendgebet.

§ 1. Beim Eingange des Pessach-Festes betet man das Maariv-Gebet wie am Sabbath-Eingang, nebst dem dazu eingeführten מערבית — mit den Einschaltungen ופרוס עלינו u. s. w. den Fest-Verkündigungsspruch וידבר משה u. s. w.

§ 2. Im ש״ע der drei großen Jahresfeste (שלוש רגלים) wird אתה בחרתנו; — ותתן לנו u. s. w. יום חג המצות הזה u. s. w. eingeschaltet; ferner יעלה ויבא — והשיאנו bis zum Schluße: —.מקדש ישראל והזמנים

§ 3. Hat jemand irrthümlicher Weise mit מקדש השבת geschlossen, wird aber während er es ausgesprochen erinnert, daß es יום טוב ist und schließt wie gehörig mit der Schlußformel von יו״ט, so hat dies nichts auf sich. Fällt der erste Tag auf שבת, so wird את יום השבת הזה und יום חג המצות הזה eingeschaltet, mit der Schlußformel: — מקדש השבת וישראל: — מגן אבות wird פסח nicht gebetet. Nach ש״ע sagt der Vorbeter ganz (vollständig) קדיש.

§ 4. An den beiden Pessach-Abenden wird in der Synagoge von Vorbeter kein קידוש (Heiligungs-Gebet über einen vollgefüllten Weinbecher)

לוֹ יַיִן לְאַרְבַּע כּוֹסוֹת. וּמְמַהֲרִין מִיַּד לְסֵדֶר הַהַגָּדָה, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה.

vorgetragen, indem doch ein jeder Isr. an Pessach zu ארבע כוסות sich verpflichtet, mithin für sich zu Hause Kiddusch sagt. — Nach Beendigung des Abend-Gebetes beeile sich jeder zum סדר ההגדה, wie oben ausführlich erklärt wurde, sofort sich anzuschicken.

לב תְּפִלַּת שַׁחֲרִית לְיוֹם א׳ שֶׁל פֶּסַח.

א שַׁחֲרִית נִכְנָסִים לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְאוֹמְרִים הַזְּמִירוֹת שֶׁל שַׁבָּת וּמִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת שַׁחֲרִית כְּסֵדֶר יו״ט. וְגוֹמְרִין הַהַלֵּל. אֵין כָּמוֹךָ. וְאוֹמְרִים בְּשַׁעַת הוֹצָאַת ס״ת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת.

ב מוֹצִיאִין ב׳ סְפָרִים וְקוֹרִין בָּרִאשׁוֹן חֲמִשָּׁה גַּבְרֵי בְּפָרָשַׁת בֹּא, מִן מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם — עַד: מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צִבְאוֹתָם — וּמַפְטִיר קוֹרֵא בְּס׳ שֵׁנִי בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס: וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן — וּמַפְטִירִין בִּיהוֹשֻׁעַ: בָּעֵת הַהִיא. בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים יְקוּם פּוּרְקָן. אַשְׁרֵי. יְהַלְלוּ וּמַחֲזִירִין סְ״ת לִמְקוֹמָם.

ג הַשׁ״ץ יֹאמַר חֲצִי קַדִּישׁ. וּמִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת מוּסָף, כְּמוֹ שֶׁנִּדְפַּס בְּסֵדֶר הַתְּפִלּוֹת וְהַמַּחֲזוֹרִים. וְאֵין מַזְכִּירִין גֶּשֶׁם מִכַּאן וְאֵילָךְ. וְכֵן פּוֹסְקִים מִשָּׁם וְאֵילָךְ מִלִּשְׁאוֹל בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים; וְהַכֹּהֲנִים נוֹשְׂאִין כַּפֵּיהֶם עַל הַדּוּכָן.

ד אַחַר תְּפִלַּת מוּסָף יֹאמַר הַשׁ״ץ קַ״שָׁ — שִׁיר הַיּוֹם — וְשִׁיר הַיִּחוּד

32. Morgen-Gottesdienst für den ersten Tag Pessach.

§ 1. Des Morgens werden die Lobpsalmen wie am Sabbath früh im Gottes Hause abgesungen (s. 1. Thl. Kap. 12), hierauf das שחרית von יו״ט dann: ganz הלל — אין כמוך und beim Ausheben der ס״ת — ה׳ ה׳ אל רחום וכו׳ — רבש״ע gebetet.

§ 2. Man nimmt zwei ס״ת heraus, liest im ersten den Abschnitt: משכו וקחו לכם bis על צבאותם fünf Pers. (Mos. 2, 12, 21.) vor; dann ruft man den מפטיר zur Thora, dem man in פ׳ פנחס die Stelle ובחדש הראשון vorliest. Die Haftora ist: (Josua 5, 2.) בעת ההיא am שבת wird יקום פרקן — אשרי gebetet, hierauf יהללו, und stellt die ס״ת wieder in die Heil. Lade zurück.

§ 3. Der Vorbeter sagt halb-קדיש; das מוסף wird hierauf nach Vorschrift der Sidurim und Machsorim gebetet. משיב הרוח wird nun nicht mehr (bis מוסף zu ש״ע) eingeschaltet, ebenso wird von da an die Einschaltung um Thau- und Segenspende (ותן טל ומטר.....) unterlassen. — Vor מודים schicken sich die כהנים an, den Priestersegen vorzutragen.

§ 4. Nach beendetem מוסף-Gebete sagt der Vorbeter ganz קדיש — den Tages-Psalm (שיר של יום); Lob-Hymnen (שיר היחוד) — קדיש und zum Schluße den 107. Psalm הודו... יאמרו גאולי ה׳ וכו׳ was ganz פסח zum

— קַ״שׁ וּמִזְמוֹר הוֹדוּ לַיְיָ — יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְיָ. וְכֵן לְכָל יְמֵי הַפֶּסַח.

ה אַחַר הַתְּפִלָּה יֵלֵךְ כָּל אִישׁ לְבֵיתוֹ שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב. וְחַיָּב לְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן. וְקוֹדֶם הַקִּדּוּשׁ יֹאמַר: אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְיָ מִקְרָאֵי קוֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אוֹתָם בְּמוֹעֲדָם. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְיָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ו לְמִנְחָה, אַשְׁרֵי וּבָלְ״ג. חֲ״קַ. וּבְשַׁבָּת קוֹרִין בַּתּוֹרָה בְּפָרָשַׁת וּמִתְפַּלְּלִין ש״ע כְּמוֹ בְּשַׁחֲרִית, רַק שֶׁמְּדַלְּגִין מַשִּׁיב הָרוּחַ. קַדִּישׁ שָׁלֵם, עָלֵינוּ. קַ״יָ

Schluße des Morgen-Gottesdienstes gesagt wird.

§ 5. Nun verlasse jeder das Gotteshaus frohen und freudigen Gemüthes. Vor der Mittags-Mahlzeit muß die Kiddusch-Pflicht vollzogen werden, wobei obenangeführter Bibelvers (Mos. 3, 23, 4.), gewöhnlich aber nur וידבר משה u. s. w. (das. V. 44) gesagt wird.

§ 6. Zu מנחה wird אשרי ובל״ג gebetet, hierauf halb-קדיש. Am שבת wird hier ein ס״ת ausgehoben, und eine פרשה im Wochenabschnitte vorgelesen — dann wird das יו״ט ש״ע mit Weglassung von משיב הרוח gebetet — Ganz קדיש — עלינו — קדיש יתום.

לג. תְּפִלַּת לֵיל שֵׁנִי שֶׁל פֶּסַח.

א תְּפִלַּת עַרְבִית לֵיל שֵׁנִי כְּמוֹ בְיוֹם א׳, רַק אֵין אוֹמְרִים מַשִּׁיב הָרוּחַ; וְאוֹמְרִים הַמַּעֲרָבִ׳ הַשַּׁיָּכִים לְלֵיל ב׳ אַף אִם חָל יוֹם א׳ שֶׁל פֶּסַח בְּשַׁבָּת.

ב אַחַר תְּפִלַּת עַרְבִית מַתְחִילִין לִסְפּוֹר סְפִירַת הָעוֹמֶר. וְכָל דִּינֵי הַסְּפִירָה עַיֵּין בִּמְקוֹמוֹ בְּסִימָן ל״ח.

33. Gottesdienst für den 2. Pessach-Abend.

§ 1. Alles, was beim Abend-Gottesdienst des ersten Pessach-Tages gesagt wurde, findet auch beim zweiten Pessach-Abend seine Anwendung, blos wird משיב הרוח weggelassen. Man sagt auch das „מערבית“ für den zweiten Pessach-Abend, selbst wenn der erste Tag Pessach auf שבת fallen sollte (*.

§ 2. Nach beendetem Maariv-Gottesdienste fängt man an die Omer-Tage zu zählen (ספירת העומר); alle diesbezülichen Vorschriften u. Bestimmungen s. Kap. 38.

---

*) S. Kap. 38. § 7.

לד. תְּפִלַּת יוֹם שֵׁנִי שֶׁל פֶּסַח.

א בְּיוֹם שֵׁנִי שֶׁל פֶּסַח בְּשַׁחַר מִתְפַּלְּלִין כְּסֵדֶר יו״ט. וּמוֹצִיאִין ב׳ ס״ת׳ בא׳ קוֹרִין בְּפ׳ אֱמוֹר: שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב עַד סוֹף הָעִנְיָן. וּמַפְטִיר קוֹרֵא בְּס״ת שְׁנִיָּה כְּמוֹ בְּיוֹם רִאשׁוֹן. וּמַפְטִירִין בִּמְלָכִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ עַד לֹא קָם כָּמוֹהוּ. וּמִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת מוּסַף יו״ט כַּכָּתוּב בְּסִדּוּרִים.

ב לְמִנְחָה מִתְפַּלְּלִין כְּמוֹ בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח.

ג בְּמוֹצָאֵי יו״ט מִתְפַּלְּלִין כְּסֵדֶר יְמֵי הַחוֹל. וְאוֹמְרִים בִּתְפִלָּה אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ. יַעֲלֶה וְיָבוֹא. קַדִּישׁ שָׁלֵם. וְסוֹפְרִין ס״ע. וּמַבְדִּיל הַש״ץ עַל הַכּוֹס, וְאֵין מְבָרְכִין לֹא עַל הַנֵּר וְלֹא עַל הַבְּשָׂמִים.

34. Morgengottesdienst für den 2. Tag Pessach.

§ 1. Am zweiten Tage פסח wird des Morgens das Schachriß-Gebet von יו״ט nach den in den Machsorim wohlgeordneten Gebeten verrichtet. Hierauf werden zwei ס״ת ausgehoben, im ersten wird in פ׳ אמור (Mos. 3, 22, 26.) שור או כשב bis zum Schluße dieses Kapitels: אל בני ישראל vorgetragen. Zu מפטיר wird in פ׳ פנחס dasselbe vorgelesen, was am ersten Tage verlesen wurde. Haftorah ist im Buche Kön. (מלכים 2, 23.— 1—10 —21 bis 25.) וישלח המלך — לא קם כמהו. Nach der Haftorah wird מוסף von יו״ט gebetet, nach Ordnung der Machsorim.

§ 2. מנחה wird wie am ersten Tage gebetet.

§ 3. Zu יו״ט-Ausgang wird das Abendgebet von Wochentagen gebetet, nur daſs im ש״ע das אתה חוננתנו und יעלה ויבוא eingeschaltet wird. (* Hernach sagt der Vorbeter ganz קדיש; hierauf folgt „ספירת עומר" worauf der Vorbeter über einen vollgefüllten Weinbecher, ohne besonderes Hawdolo, Licht und Geruchsspezereien (בשמים) הבדלה sagt.

*) Fällt aber dieser zweite Tag פסח auf Freitag, so wird von שבת gebetet.

לה. סֵדֶר הַתְּפִלָּה לִימֵי חוֹל הַמּוֹעֵד שֶׁ״פֶּ.

א אֵין אוֹמְרִים מִזְמוֹר לְתוֹדָה בְּכָל יְמֵי חוה״מ שֶׁ״פֶּ. וְנוֹהֲגִין לַחֲלוֹץ הַתְּפִלִּין קוֹדֶם הַלֵּל. קוֹרִין הַלֵּל בְּדִלּוּג כָּל יְמֵי חוה״מ. ויו״ט אַחֲרוֹן שֶׁ״פֶּ. אַחַר הַלֵּל קַדִּישׁ שָׁלֵם וְכֵן בְּכָל יוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוּסָף.

ב מוֹצִיאִין ב׳ ס״ת וְקוֹרִין בְּפ׳ בֹּא: קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר עַד סוֹף הַסֵּדֶר ג׳ גַּבְרֵי. בְּס״ת שְׁנִיָּה קוֹרִין רְבִיעִי בפ׳ פִּנְחָס, וְהִקְרַבְתֶּם — עַד: לֹא תַעֲשׂוּ. וּמַנִּיחִין ס״ת שְׁנִיָּה אֶצְלָהּ וְאוֹמֵר ח״ק עַל שְׁתֵּיהֶן. יְהַלְלוּ. אַשְׁרֵי וּבל״ג. ח״ק.

ג מוּסָף כְּדֶרֶךְ שֶׁמִּתְפַּלְּלִין בְּמוּסַף יו״ט. רַק יֹאמַר וְהִקְרַבְתֶּם.

ד וְחַיָּב כָּל אָדָם לְכַבֵּד חוה״מ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבִכְסוּת כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְמַעְלָה בְּהל׳ חוה״מ. וּבְבִרְהמ״ז יֹאמַר יַעֲ״יָ.

ה וּשְׁאָר דִּינֵי הַקְּרִיאָה שֶׁל יְמֵי חוה״מ שֶׁ״פֶּ. וְטַעֲמֵיהֶם, הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים בְּדִינֵי קְרִיאַת הַתּוֹרָה עִם הַהַפְטָרוֹת לְכָל שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה וְלָרְגָלִים וּלְמוֹעֲדֵי יְיָ [עַיֵּי׳ בהל׳ שבת].

35. Gottesdienst für die Halb- (Wochen-) Feste des Pessach.

§ 1. מזמור לתודה Wird ganz חוה״מ פ nicht gesagt (s. 1. Theil Kap. 12, § 2). תפילין werden vor הלל Gebet abgelegt. (s. 1. Theil Kap. 9, § 22). — An חוה מ und an die zweiten Pessach-Festtage wird nur halb-הלל (*) gebetet. — Nach הלל wird ganz קדיש gesagt, eben so wird jedesmal, wenn Mussaf- ש״ע zu beten ist, nach הלל ganz קדיש gesagt.

§ 2. Man nimmt hierauf zwei ס״ת aus der heil. Lade heraus, liest vor drei zur תורה-Gerufenen den Abschnitt (Mos. 2, 13, 1.) קדש לי כל בכור bis zu Ende der Szidra vor. Der Vierte (רביעי) wird zum zweiten ס״ת gerufen, welchem in פ׳ פנחס der Abschnitt והקרבתם bis לא תעשו vorgelesen wird. Hernach werden die zwei ס״ת auf den Schulchan gelegt und Halb - קדיש dabei gesagt; hierauf: יהללו u. s. w. אשרי ובל״ג halb קדיש.

§ 3. Mussaf an Chol hamoed wird ebenso wie Mussaf von יו״ט gebetet, nur wird והקרבתם eingeschaltet.

§ 4. Jeder Isr. soll pflichtgemäß die Halbfeste (חוה״מ) in Hinsicht guter Speisen, feierlicher Kleidung, wie bereits oben (Hil. Chal ham.) erklärt zu ehren bestrebt sein. — Im Tischgebet (ברהמ״ז) wird יעלה ויבוא eingeschaltet.

§ 5. Über das Verlesen der Thora an den übrigen Tagen חוה״מ, kann der geneigte Leser in unsrem „Anhange“ zu הל׳ שבת, welcher die Reihenfolge aller Wochenabschnitte und Lesestücke für Sabbatte, Fest- und Fasttage enthält, sich bestens Raths erholen.

---

*) Das heißt mit Weglassung der Psalmen: אהבתי — לא לנו.

לו. לְשַׁבָּת חוֹל הַמּוֹעֵד שֶׁ״פֶּ.

א בְּשַׁבָּת חוֹהַ״מ עַרְבִית מִתְפַּלְּלִין כְּדַרְכּוֹ שֶׁל שַׁבָּת, וְאוֹמֵר, יַעֲוְ״יָ בָּעֲבוֹדָה, וַיְכֻלּוּ. מָגֵן אָבוֹת. וְאֵין מַזְכִּירִין בָּהּ שֶׁל יו״ט. וְאֵ״א בַּמֶּה מַדְלִיקִין.

ב בְּשַׁחַר אַחַר הַלֵּל בְּדִלּוּג, קַ״שָׁ, שִׁיר הַשִּׁירִים. קַדִּישׁ יָתוֹם — אֵין כָּמוֹךָ — וּמוֹצִיאִין ב׳ ס״ת, בא׳ קוֹרִין ז׳ גַּבְרֵי בְּפ׳ כִּי תִשָּׂא: רְאֵה אַתָּה אוֹמֵר־עַד בַּחֲלֵב אִמּוֹ *). וּמַפְטִיר בבי׳ וְהִקְרַבְתֶּם. הַהַפְטָרָה בִּיחֶזְקֵאל סִימַן לו׳ הָיְתָה עָלַי יַד ה׳. וְחוֹתְמִין בְּבִרְכַּת הַפְטָרָה: „מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת“ לְבָד. יְקוּם פֻּרְקָן וכו׳.

ג מוּסָף כִּשְׁאַר יְמֵי חוֹהַ״מ, וּמַזְכִּירִין בּוֹ שֶׁל שַׁבָּת, וְכֵן בַּחֲתִימָה. מִנְחָה נוֹהֲגִים כִּשְׁאַר שַׁבָּתוֹת, יַעֲוְ״יָ וְקוֹרִין בַּתּוֹרָה בְּפ׳ הַשָּׁבוּעַ. וְאֵ״א צִוְ״ץ. עַרְבִית: אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ, וְאֵ״א וִיהִי נוֹעַם וְאַ״קָ, וְאוֹמְרִים וְיִתֶּן לְךָ.

36. Gebet-Ordnung für Sabbat-Chal-hamoed des Pessach-Festes.

§ 1. Am Sabbat-Eingange des Zwischenfestes von Pessach (שבת דחוה״מ) betet man wie am gewöhnlichen שבת, schaltet — יעו״י מגן אבות ein, Jom-tov wird im ש״ע nicht erwähnt, auch במה מדליקין wird an diesem שבת nicht gesagt.

§ 2. Des Morgens wird nebst dem vorgeschriebenen Gottesdienste auch הלל gebetet, hernach ganz קדיש — שיר השירים — קדיש יתום — אין כמוך. Dann werden zwei ס״ת herausgenommen, beim ersten ruft man sieben Personen vor, und liest den Abschnitt (Mos. 2, 33, 12) ראה אתה אומר אלי bis בחלב אמו in 7 Abschnitten vor, מפטיר ruft man beim zweiten ס״ת auf und liest והקרבתם vor. Die Haftora ist im Buche Jecheskeel (Kap. 37.) היתה עלי. Die ברכות der הפטורה werden blos mit מקדש השבת geschlossen, hierauf wird יקום פורקן u. s. w. מי שבירך gesagt, dann folgt das Gebet für den Landesregenten; אשרי — יהללו beim Zurücktragen der תורה u. s. w.

§ 3. Wird wie an andern Tagen חוה״מ gebetet, nur wird auf שבת eingeschaltet und mit der Sabbat-Formel beschlossen. מנחה wird wie an andern Sabbatte gebetet, mit Einschaltung von יעו״י; dann wird der Wochenabschnitt aus der Thora vorgelesen. צדקתך צדק wird nicht gesagt. — Das Abendgebet (מעריב) wird wie an gewöhnlichen Wochentagen verrichtet. In ש״ע wird אתה חוננתנו eingeschaltet ויהי נועם וא״ק wird nicht gesagt, wohl aber das ויתן לך.

*) וכשחל יום חמישי דפסח בשבת, אזי לא ישתנה הסדר דקה״ת דחוה״מ, רק שמתחילין ראה אתה אומר אלי, ויהיו כסדר: קד״ש, בכספ״א, פס״ל, במדבר״א. אבל כשחל שלישי דפסח בשבת, אז נשתנה הסדר, ויהיה הסימן לקה״ת דחוה״מ: פס״ל, קד״ש, בכספ״א, במדברא.

לז. סֵדֶר תְּפִלַּת שְׁבִיעִי שֶׁ״פּ.

א שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח בָּעֶרֶב מִתְפַּלְּלִין שֶׁל יו״ט. וּמְקַדְּשִׁין בְּבֵהַכ״נ וּבְבֵיתוֹ עַל הַיַּיִן. וְאֵ״א זְמַן לֹא בז׳ ולא בח׳ שֶׁ״פּ, לְפִי שֶׁאֵין זֶה רֶגֶל בִּפְנֵי עַצְמוֹ. כְּשֶׁחָל בְּשַׁבָּת אוֹמֵר וַיְכֻלּוּ. מָגֵ״אָ. וְחוֹתְמִין רַק שֶׁל שַׁבָּת. וְאֵ״א בַּמֶּ״מַ.

ב בַּשַּׁחַר מִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת שַׁחֲרִית שֶׁל יו״ט כְּדַרְכּוֹ. וְאִם הוּא שַׁבָּת אוֹמְרִים הַפִּיּוּטִים שֶׁל שַׁבָּת חוֹל הַמּוֹעֵד. וְיוֹם לְיַבָּשָׁה קוֹדֶם שִׁירָה חֲדָשָׁה. הַלֵּל בְּדִלּוּג. קַ״שָׁ. (וּבְשַׁבָּת אוֹמְרִים שִׁיר הַשִּׁירִים) אֵין כָּמוֹךָ.

ג מוֹצִיאִין ב׳ ס״ת. בא׳ קוֹרִין ה׳ גַּבְרֵי מִן וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה — אֲנִי ד׳ רוֹפְאֶךָ. (בְּשַׁבָּת קוֹרִין ז׳ גַּבְרֵי בפ׳ הנ״ל). חֲ״קָ. בְּסֵ״ת שְׁנִיָּה קוֹרֵא וְהִקְרַבְתֶּם לְמַפְטִיר. וּמַפְטִירִין בִּשְׁמוּאֵל וַיְדַבֵּר דָּוִד עַד סוֹף הַשִּׁירָה: וּבְבִרְכַּת הַהַפְטוֹרָה חוֹתֵם מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים. (וּבְשַׁבָּת מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים — יְקוּם פּוּרְקָן): אַשְׁרֵי. יְהַלְלוּ. וּמַכְנִיסִין סֵ״ת בָּאָרוֹן. חֲ״קָ.

37. Gebetordnung für den siebenten Tag des Pessach-Festes.

§ 1. Am Abende, als am Eingange des siebenten Pessach-Tages wird von יו״ט gebetet; man sagt in der Synagoge und zu Hause über Wein קידוש, schaltet aber weder am 7. noch am 8. Tag des Pessach-Festes שהחיינו ein, indem dies kein besonderes Fest bildet. Wenn das Fest am Sabbat fällt, wird auch ויכולו, מנ״א im ש״ע eingeschaltet und mit מקדש השבת geschlossen. במה מדליקין wird nicht gesagt.

§ 2. Des Morgens wird der יו״ט Gottesdienst abgehalten; wenn das Fest am שבת fällt, so werden die Pijutim vom שבת חוה״מ, sowie יום ליבשה vor שירה חדשה gesagt. Hierauf folgt halb הלל (* — ganz קדיש. (Wenn einer der beiden letzten Pessach-Tage am Sabbat fällt, wird nach הלל: שיר השירים gesagt. Dann: אין כמוך.)

§ 3. Man nimmt hierauf zwei ס״ת heraus; im ersten werden fünf Abtheilungen von פ׳ בשלח Anfang, bis אני ה׳ רופאיך vorgelesen. (Am Sabbat aber werden sieben Personen zur Thora gerufen). Dann: Halb-קדיש im zweiten ס״ת wird והקרבתם zu מפטיר vorgelesen. Die Haftora ist aus Samuel 2, Kap. 22. bis zum Schluße des Kapitels entnommen. Die ברכות der Haftora werden geschlossen mit מקדש ישראל והזמני' (am Sabbat: השבת וישראל והזמנים — יקום פורקן) — hierauf — אשרי יהללו. Die ס״ת werden in die heil. Lade zurückgestellt, der Vorbeter sagt hernach halb-קדיש.

---

*) לפי שאמרו בגמ׳ סוכה דף ל״ט. מאי דכתיב: ולא קרב זה אל זה כל הלילה. באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב״ה. אמר להן הקב״ה: מעשה ידי טובעים בים. ואתם אומרים שירה לפני.

ד מוּסַף יו"ט. וְאִם הוּא שַׁבָּת כּוֹלֵל בָּהּ שֶׁל שַׁבָּת וְחוֹתֵם בָּהּ גַ"כֵּ. מַחֲזִיר הש"ץ הַתְּפִלָּה וְאוֹמֵר קְדוּשָׁה דְיו"ט. נְשִׂיאַת כַּפַּיִם. קַ"שׁ מִזְמוֹרִים כָּל מָקוֹם לְפִי מִנְהָגוֹ.

ה תְּפִלַּת מִנְחָה שָׁוֶה בּוֹ לְיו"ט הָרִאשׁוֹן.

§ 4. מוסף wird von יו"ט gebetet; am Sabbat wird auch in den Gebet-Einschaltungen dem Sabbat-Charakter Ausdruck verliehen; mit Einverleibung der Sabbat-Bedeutung geschlossen. Der Vorbeter wiederholt ש"ע und sagt קדושה von יו"ט. — Die Priester segnen die Gemeinde (סדר דוכן siehe Kap. 14). Dann folgt ganz קדיש, lobpreisende Psalmen, (מזמורים) nach eingeführtem Ortsbrauche.

§ 5. מנחה betet man ganz so wie an den ersten Tagen des Pessach-Festes.

לח. תְּפִלַּת אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח.

א אַחֲרוֹן שֶׁ"פֶּ עַרְבִית כִּדְאֶתְמוֹל. בַּשַּׁחַר מְסַדְּרִין הַתְּפִלָּה וְהַלֵּל כְּיוֹם אֶתְמוֹל. קַדִּישׁ שָׁלֵם.

ב מוֹצִיאִין ב' ס"ת, בא' קוֹרִין ה' גַּבְרֵי בְּ"פּ רְאֵה: כָּל הַבְּכוֹר עַד אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. (וְאִם חָל בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים שְׁהַ"שׁ. אֵין כָּמוֹךָ. קַ"י. וּבִקְרִיאָה מַתְחִילִין עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר עַד אֲשֶׁר נָתַן לָךְ.) וּבְס"ת שְׁנִיָּה קוֹרִין לַמַּפְטִיר: וְהִקְרַבְתֶּם. וְהַהַפְטָרָה בִּישַׁעְי' סִי' י"ד: עוֹד הַיּוֹם בְּנוֹב לַעֲמוֹד.

ג מַזְכִּירִין נְשָׁמוֹת. וּפוֹסְקִים צְדָקָה בְּעַד נַפְשׁוֹת הַמֵּתִים, שֶׁיִּזְכּוֹר אוֹתָם הַשֵּׁי"ת וּבִזְכוּתָן יִזְכּוֹר גַּם אוֹתָנוּ לְטוֹבָה, וְיִזָּהֵר לְסַלֵּק תֵּיכֶף וּמִיָּד לְאַחַר יו"ט נִדְבָתוֹ אֲשֶׁר נָדַב

38. Gebetordnung für den letzten (achten) Tag des Pessach-Festes.

§ 1. Am Eingange des letzten Pessach-Tages wird das Abendgebet wie am gestrigen (siebenten) Tag nebst Maarovis vom 8. Pessach-Tage verrichtet. — Des Morgens wird der Gottesdienst nebst הלל ebenfalls wie am siebenten Tage vollzogen. — Ganz Kaddisch.

§ 2. Dann werden zwei Gesezrollen ס"ת ausgehoben, im ersten werden fünf Abtheilungen in פ' ראה (Mos. 5, 15, 18.) כל הבכור bis אשר נתן לך vorgelesen. (Fällt der achte Tag פסח auf שבת, wird שיר השירים gelesen — אין כמוך — ק"י; in der Thora wird mit עשר תעשר begonnen und sieben Pers. vorgelesen). Im zweiten ס"ת wird dem zu מפטיר Aufgerufenen והקרבתם vorgelesen. Die Haftora ist im Jes. Kap. 14. עוד היום בנוב לעמוד.—

§ 3. Man betet auch für das Seelenheil theuerer Hingeschiedenen, (מזכיר נשמות) und gelobet fromme Spenden für deren Heil, dass Gott, der Herr, in genadenreicher Stunde ihrer gedenke und ihretwegen auch unserer in Liebe u. Gnade eingedenk bleibe. — Man entrichte aber gleich nach יו"ט die angelobte Spende, damit man nicht lade

לִבּוֹ אוֹתוֹ׳ דְּאֶלָ״הָ טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדּוֹר וגו׳ — וְאוֹמְרִים אַחַ״כּ אַב הָרַחֲמִים וכו׳ כְּסֵדֶר הַתְּפִלָּה. — מִנְחָה כִּדְאֶתְמוֹל.

ד בָּעֶרֶב מִתְפַּלְּלִין כְּסֵדֶר יְמֵי הַחוֹל׳ וְסוֹפְרִין ס״ע וְאַחַ״כּ מַבְדִּילִין כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמוֹצָאֵי יו״ט הָרִאשׁוֹן.

auf sich den Vorwurf Salomos (Pred. 5. 4) „Besser ist, dass du nicht gelobest, als daß du gelobest, und nicht erfüllest." — Nach מזכיר נשמות und Ablesung der üblichen מי שבירך (* u. s. w. wird אב הרחמים gesagt. — מנחה wird wie gestern gebetet. —

§ 4. מעריב wird wie an gewöhnlichen Wochentagen gebetet. Nach Schemone-eßre wird ספירת עומר vorgetragen; hierauf wird Hawdolo gemacht, wie oben beim Ausgange der ersten Pessach-Tage zu ersehen ist.

לט. הִלְכוֹת סְפִירַת הָעוֹמֶר וִימֵי הַסְּפִירָה.

„אָמַר הקב״ה: הַקְרִיבוּ לְפָנַי עוֹמֶר בַּפֶּסַח כְּדֵי שֶׁתִּתְבָּרֵךְ לָכֶם תְּבוּאָה שֶׁבַּשָּׂדוֹת."

(ר״ה דף טז).

39. Von der S'firo (ספירה) überhaupt, und deren Bestimmungen insbesondere.

„Und der Hochgelobte sprach: Bringet den Omer vor mir, damit ich euere Getraidefelder segne."

(Rosch Haschono 16).

א בְּלֵיל שֵׁנִי שֶׁל פֶּסַח מַתְחִילִין לִסְפּוֹר סְפִירַת הָעוֹמֶר. וְסוֹפְרִין מְעוּמָּד. הַמִּצְוָה הִיא לִסְפּוֹר תֵּיכֶף בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה אַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים. וּבְדִיעֲבַד זְמַנָּהּ כָּל הַלַּיְלָה.

§ 1. Ueber das Gebot des Omer-Zählens lesen wir in der heil. Schrift: (Mos. 3, 23, 15.) Folgendes: „Ihr sollet abzählen vom Morgen des Sabbaths (** vom Tage an, da ihr das Mäßchen (Gerste) der Wendung gebracht, s i e b e n Wochen vollständig sollen sie sein" (*** Mit dem Abend auf den zweiten Tag des Pessach-Festes beginnt man עומר zu zählen. Man zähle im Anfang der Nacht, nach hervorgetretenen Sternen in zum Gottesdienste gerüsteter Stellung; nämlich s t e h e n d; im Verabsäumungsfalle bis vor Tagesanbruch.—

*) D. h. ein feierlicher Fest-Segen, der über alle Gemeinde Glieder ausgesprochen, verbunden mit der Aufforderung, sich der göttl. Huld durch milde Werke würdig zu machen.

**) Nach dem Talmud ist Sabbat hier der erste Tag des Pessach-Festes. (s. auch Onkelos zu dieser Stelle).

***) Das vorschriftsmäßige Darbringen des Omer am Pessach fand deswegen statt, weil um dieses Fest die Zeit der Getraidereife in Paläſtina fällt.

ב בְּבֵיהַכְּ״נ בְּלֵילֵי שַׁבָּת וְיוּ״ט סוֹפְרִין לְאַחַר הַקִּדּוּשׁ, כְּדֵי לְהַקְדִּים קְדוּשַּׁת הַיּוֹם; וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת וְיוּ״ט סוֹפְרִין לְאַחַר הַבְדָּלָה, כְּדֵי לְאַחֵר יְצִיאַת הַיּוֹם. וּכְשֶׁחָל יוּ״ט הָאַחֲרוֹן בְּמוֹצָ״שׁ, שֶׁאוֹמְרִים קִדּוּשׁ וְהַבְדָּלָה עַל כּוֹס א׳, סוֹפְרִין קוֹדֶם, כְּדֵי לְאַחֵר אֶת הַהַבְדָּלָה.

ג מִי שֶׁשָּׁכַח כָּל הַלַּיְלָה וְלֹא סָפַר, יִסְפּוֹר בַּיּוֹם בְּלֹא בְרָכָה; וּבַלֵּילוֹת שֶׁאַחַ״כ יִסְפּוֹר בִּבְרָכָה. וְאִם שָׁכַח גַּם כָּל הַיּוֹם, יִסְפּוֹר אַחַ״כ בְּכָל הַלֵּילוֹת בְּלֹא בְרָכָה. וְאִם נִסְתַּפֵּק לוֹ, אִם סָפַר בַּלַּיְלָה אוֹ לֹא, אַעְפְּ״י שֶׁלֹּא סָפַר בַּיּוֹם שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ, מִ״מ יָכוֹל לִסְפּוֹר שְׁאָר הַלֵּילוֹת בִּבְרָכָה.

ד הַשּׁוֹאֵל מֵחֲבֵירוֹ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת אוֹ אַחַ״כ: כַּמָּה מוֹנִים הַיּוֹם? יֹאמַר לוֹ: אֶתְמוֹל הָיָה כָּךְ וְכָךְ. שֶׁאִם יֹאמַר לוֹ כַּמָּה מוֹנִים הַיּוֹם, אֵינוֹ רַשַּׁאי לְבָרֵךְ אַחַ״כ עַל הַסְּפִירָה.

ה לְכַתְּחִלָּה קוֹדֶם שֶׁיְּבָרֵךְ צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע עַל מַה הוּא מְבָרֵךְ; דְּהַיְנוּ שֶׁיֵּדַע, כַּמָּה יָמִים הוּא בִּסְפִירָה; וּבְדִיעֲבַד, אִם לֹא יָדַע וּפָתַח וּבֵרֵךְ עַל דַּעַת שֶׁיִּסְפּוֹר, כְּמוֹ שֶׁיִּשְׁמַע מֵחֲבֵירוֹ, גַּ״כ יָצָא. וְכֵן אִם בֵּרֵךְ עַ״ד לִסְפּוֹר אַרְבָּעָה יָמִים, וּלְאַחַר שֶׁבֵּרַךְ נִזְכָּר שֶׁצָּרִיךְ לִסְפּוֹר חֲמִשָּׁה,

§ 2. In der Synagoge zählt man שבת und ס״ע יו״ט nach Kiddusch-Vortrag, um dadurch die Heilighaltung des Festtages gleichsam anzukündigen; beim Ausgange des Sabbats- und des Feiertages wird die S'firo nach Havdolo vorgenommen, um die Heilighaltung des Festes noch etwas auszudehnen; fällt der letzte Festtag am Sabbat-Ausgange, wo Kidusch und Havdolo über einen Weinbecher gesagt wird, wird vorher ספירת עומר vorgenommen, um mit הבדלה aus obigem Grunde noch etwas zu zögern.

§ 3. Hat man eine Nacht an das עומר-Zählen vergessen, so zählt man den folgenden Tag ohne ברכה, an den folgenden Abenden hingegen mit B'rocho. Hätte aber jemand an ספירה einen Tag vergessen, so muß er an den übrigen S'firo-Nächten ohne B'rocho zählen; ist man über das richtige Zählen der S'firo im Zweifel, so darf man dennoch an den darauf folgenden S'firo-Nächten mit B'rocho zählen.

§ 4. Frägt jemand seinen Nächsten gegen Abend oder später, wie viel man heute (zur S'firo) zählt, so sage man nicht die Zahl desselben Tages, indem man dann nur ohne B'rocho zählen darf, sondern man antworte blos: „Gestern Abends hat man so und so viel gezählt."

§ 5. Es werden ausdrücklich Tage zu Wochen gezählt (*. Hat man aber, ohne mit der richtigen S'firo-Zahl bekannt zu sein, die B'rocho zum Behufe der S'firo begonnen, um sie einem andern S'firo-Zählenden nachzusprechen, so ist man damit auch יוצא — Hat jemand die B'rocho begonnen, in der Meinung, es wäre z. B. der vierte Tag in der S'firo, nachher aber erinnert wird, daß er hätte fünf Tage

*) Und damit fortgefahren, immer 7 Tage zu einer Woche schlagend, bis 50 Tage, dem Sch'wuoß-Feste, das sind vollständige sieben Wochen.

סוֹפֵר חֲמִשָּׁה, וְאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית.

ו וְכֵן אִם טָעָה בִּסְפִירָה, כְּגוֹן שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר שִׁשָּׁה יָמִים, וְאָמַר חֲמִשָּׁה יָמִים, אִם נִזְכָּר מִיָּד, סוֹפֵר כָּרָאוּי, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית; אֲבָל אִם הִפְסִיק קְצָת, צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית.

ז בְּכָל יו"ט, אִם חָל לֵיל א' בְּשַׁבָּת, שֶׁאֵין אוֹמְרִים אָז מַעֲרָבִית, אֲזַי בְּלֵיל שֵׁנִי אוֹמְרִים הַמַּעֲרָבִית מִלֵּיל א'; חוּץ מִפֶּסַח, שֶׁאֲפִלּוּ חָל לֵיל א' בְּשַׁבָּת, מ"מ בְּלֵיל שֵׁנִי אוֹמְרִים הַמַּעֲרָבִית שֶׁשַּׁיָּךְ לוֹ. מִפְּנֵי שֶׁמְּדַבֵּר מִקְּצִירַת הָעוֹמֶר, שֶׁהָיוּ בַּלַּיְלָה זוּ.

ח בֵּין פֶּסַח לִשְׁבוּעוֹת מֵתוּ תַּלְמִידֵי ר' עֲקִיבָא. וְלָכֵן נוֹהֲגִין אָז קְצָת אֲבֵילוּת דְּהַיְינוּ, שֶׁאֵין נוֹשְׂאִין נָשִׁים כ"א בר"ח אִיָּר, ובל"ג בָּעוֹמֶר, ומר"ח סִיוָן וְאֵילָךְ; אֲבָל לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּכִין אֲפִי' בִּסְעוּדָה מֻתָּרִין בְּכָל הַיָּמִים, אַךְ רִקּוּדִין וּמְחוֹלוֹת אָסוּר.

ט נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לְהִסְתַּפֵּר כ"א בְּיָמִים פְּרָטִים, וְיֵשׁ בָּזֶה מִנְהָגִים

in der S'firo sagen müßen, so zählt man bloß fünf Tage ohne B'rocho.

§ 6. Ebenso verhält es sich, wenn jemand im Zählen der S'firo irre wäre, wenn man z. B. sechs Tage zählen mußte, und man blos fünfe zählt, wird man davon sogleich erinnert, so kann man gehörig zählen, ohne wiederholt B'rocho machen zu müßen; hat man aber dazwischen pausirt, so muß wiederholt B'rocho gesagt werden.

§ 7. An den gewöhnlichen Festtagen (יו"ט), deren erster Abend auf שבת fällt, wird bekanntlich kein besonderes Maarowiß gesagt, sondern am zweiten Abend des Festes wird Maarowiß vom ersten Fest-Abend gebetet. — Das Pessach-Fest macht hierin eine Ausnahme, da wird, selbst wenn der erste Pessach-Abend auf שבת fällt, am folgenden Abend Maarowiß für den zweiten Pessach-Abend gesagt, weil dieser Maarowiß von den Erstlingen der Gerste-Darbringuug handelt, indem um diese Zeit in Palästina Erndte-Anfang war (s. Mos. 5. 16, 9.)

§ 8. Der Zeitraum zwischen dem Pessach- u. dem Sch'wuoß (Wochen-) Feste trägt immer noch einen Anstrich von Trauer, weil in demselben die Schüler der R. Akiba (* allesammt ausstarben. Zur Ehre der damals gefallenen Schlachtopfer erhielt diese Zeit einen Anstrich öffentlicher Trauer, die darin sich kund gibt: Daß keine Hochzeit in ihr gefeiert werden darf, (ausgenommen ר"ח אייר und ל"ג בעומר sowie von ר"ח סיון und weiter); wohl aber dürfen Verlobungsfeste mit Abhaltung von Freundschafts-Mahlzeiten in ihr an jedem beliebigen S'firo Tage statthaben, und ist öffentliche Belustigung und Unterhaltung dabei untersagt.

§ 9. Haarschneiden und Bartabnehmen ist nur in bestimmten Tagen

---

*) Wahrscheinlich in der Folge des von Bar Cochebas gegen die Römer erregten Aufstandes. Es ist indessen auch anzunehmen, daß dieser Gebrauch auch zum Theile

שׁוֹנִים. וְיֵשׁ לִנְהוֹג לְהִסְתַּפֵּר עַד ר״ח אִיָּר, וּבְיוֹם ל״ג בָּעוֹמֶר. וְאִם חַל ל״ג בָּעוֹמֶר בְּיוֹם א׳ מִסְתַּפְּרִין בע״ש שֶׁלְּפָנָיו לִכְבוֹד הַשַּׁבָּת, ומג׳ סִיוָן וְאֵילָךְ ג״כ מִסְתַּפְּרִין.

י הַסַּנְדֵּק וְהַמּוֹהֵל וַאֲבִי הַבֵּן מֻתָּרִין לְהִסְתַּפֵּר בְּעֶרֶב שֶׁלִּפְנֵי הַבְּרִית מִילָה.

יא בְּלֵיל א׳ דִשְׁבוּעוֹת מְאַחֲרִין מִלְהִתְפַּלֵּל עַרְבִית עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים, שֶׁאִם יִתְפַּלְּלוּ קוֹדֶם וִיקַבְּלוּ קְדוּשַּׁת יו״ט חָסַר מְעַט מִמ״ט יְמֵי הַסְּפִירָה, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימוֹת תִּהְיֶינָה.

der S'firo erlaubt, hierüber ist der Ortsbrauch verschieden, Manche halten das Barttragen nur bis ר״ח אייר; andere bis ל״ג בעומר u. dgl. — Fällt ל״ג בעומר auf einen Sonntag, so darf man Freitag vorher לכבוד שבת das Haar abnehmen lassen; ebenso ist es vom dritten סיון und weiter gestattet.

§ 10. Bei Gelegenheit von B'riß milo dürfen Gevatter, Mohel und Großvater Tags vor der Beschneidung das Haar abnehmen lassen.

§ 11. Am Eingange des שבועות-Festes wird mit dem Abendgottesdienst bis nach Hervorteten der Sterne gezögert, damit das Gebot des heil. Schrift: „Es sollen sieben Sabate vollständig sein" (Mos. 3. 23. 15.) auf das pünktlichste und genaueste vollzogen werde.

---

von den im Jahre 1096 (ד׳ תתנ״ו) um diese Zeit von den Juden erlittenen Drangsalen (zur Zeit der Kreuz-Zügler) herrührt.

חג השבועות

40. Das Wochenfest Schewuoß (שבועות.)

„Rabbi Josua ben Levi lehrt: Mit jedem Worte, (der zehn Bundesworte) das der Hochgelobte auf Sinai sprach, strömten aus die lieblichsten Wohlgerüche, und füllten an die ganze Welt, denn es heißt: (Hohel. 5. 13.) „Seine Lippen sind Lilien, träufelnd fließende Myrrhe.“
(Sabbat Fol. 88.)

„An jedem Tage sei euch die Gotteslehre so lieb und theuer, als an dem Tage, da ihr sie am Sinai empfangen habet.“
(Jalkut.)

„Die Gebete Gottes sollen dir jeden Tag so neu vorkommen, als wären sie erst heute verordnet worden.“ (Sifri).

מ. חַג הַשָּׁבוּעוֹת.

כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁיָּצָא מִפִּי הקב״ה, נִתְמַלֵּא כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּשָׂמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נוֹטְפוֹת מוֹר עוֹבֵר.
(שה״ש ה׳, יג). — (גמ׳ שבת דף פ״ח).

בְּכָל יוֹם וָיוֹם תְּהֵא הַתּוֹרָה חֲבִיבָה עֲלֵיכֶם כְּיוֹן שֶׁקִּבַּלְתֶּם אוֹתָהּ מֵהַר סִינַי. (ילקוט).

בְּכָל יוֹם יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ חֲדָשִׁים, כְּאִלּוּ בוֹ בַיּוֹם נִצְטַוֵּיתָ עֲלֵיהֶם.
(ספרי, דברי׳ כז, מז).

---

§ 1. Am fünfzigsten Tag der S'firo, d. i. am 6. Sivan fällt das שבועות oder Wochenfest. Die Gebetordnung am Sch'wuoß ist dieselbe, wie am Pessach-Feste, mit dem Unterschiede jedoch, daß im ש״ע-Gebete את יום חג השבועות הזה eingeschaltet wird.

§ 2. Es ist in allen isr. Gemeinden bereits bestehender Brauch, zum Andenken der Gesezoffenbarung, sowie zu Ehren des Festes das Gotteshaus mit frischem Laub und vielfältigen wohlriechenden Kräutern auszuschmükken. —

§ 3. Abends, beim Eintritte des Sch'wuoß-Festes, des heil. Tages der Gesetzoffenbarung (** gehe jeder in das Gotteshaus, um das Mincho und

א בְּיוֹם חֲמִשִּׁים לִסְפִירָה, יוֹם ו׳ בְּסִיוָן הוּא חַג הַשָּׁבוּעוֹת. וְסֵדֶר הַתְּפִלָּה כְּמוֹ בְּיו״ט שֶׁל פֶּסַח אֶלָּא שֶׁאוֹמְרִים: אֶת יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה.

ב נוֹהֲגִים לִשְׁטוֹחַ עֲשָׂבִים בְּבֵהַכְּ״נ זֵכֶר לְמַתַּן תּוֹרָה שֶׁהָיָה בְּהַר יָרוֹק (*. גַּם נוֹהֲגִים לְהַעֲמִיד עַנְפֵי אִילָנוֹת וּמַרְבִּים בְּמִינֵי פְּרָחִים הַמְּרִיחִים, לְשִׂמְחַת יו״ט.

ג בְּעֶרֶב חַג הַשָּׁבוּעוֹת שֶׁהוּא כְּנִיסַת יוֹם הַקָּדוֹשׁ זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ, יֵלֵךְ לְבֵהַכְּ״נ בִּזְרִיזוּת לִתְפִלַּת מִנְחָה

---

*) כמ״ש בפ׳ יתרו: אל ירעו אל מול ההר ההוא.

**) Im Jahre der Welt 2248.

וַעֲרְבִית בְּכַוָּנָה עֲצוּמָה, וּבִפְרַט בַּעֲרְבִית בְּבִרְכַּת אַהֲבַת עוֹלָם בְּתֵיבוֹת: תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים כו׳ וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וכו׳ רָאוּי לוֹמַר בְּהוֹדָאָה עֲצוּמָה וּבְשִׂמְחַת כָּל לֵב, כִּי זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה׳ לִבְחוֹר בְּעַם קָדוֹשׁ, וְקִדְּשָׁם בְּתוֹרַת אֱמֶת וּבְחֻקִּים יְשָׁרִים׃

ד יִזָּהֵר לִקְרֹא ק״ש עַרְבִית אַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים. וְאַחַר תְּפִלַּת ש״ע שֶׁל יו״ט מְקַדְּשִׁין בְּבֵהַכְּ״נ וּבְבֵיתוֹ עַל הַיַּיִן, וְאוֹמְרִים זְמַן׃

ה יִזָּהֵר מְאוֹד לְמַעֵט בַּאֲכִילָתוֹ בִסְעוּדַת הַלַּיְלָה זוֹ בְּכָל מַה דְאֶפְשַׁר, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת הַתִּקּוּן שֶׁל הַלִּימוּד בַּלַּיְלָה זוֹ(* וְכָל מִי שֶׁלֹּא יָשֵׁן בַּלַּיְלָה זוֹ וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, מוּבְטָח לוֹ שֶׁיַּשְׁלִים שְׁנָתוֹ וְלֹא יֶאֱרַע לוֹ שׁוּם נֶזֶק. וְאַךְ מִי שֶׁאֵינוֹ בָטוּחַ בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא יְטָרֵד בִּתְפִלָּתוֹ לְמָחָר כְּשֶׁלֹּא יִישַׁן כָּל הַלַּיְלָה, מוּטָב שֶׁיִּשַׁן קְצַת. וְיוֹסִיף כֹּחַ וְעָצְמָה לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא׃

**ו וּמִצְוָה לַחֲזוֹר אַחַר עֲשָׂרָה, וְכָל יְרֵא ה׳ יִזָּהֵר מְאוֹד לַעֲשׂוֹת הַתִּקּוּן כְּסֵדֶר שֶׁנִּדְפַּס בְּתִקּוּן לֵיל שָׁבוּעוֹת, עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ, וְטוֹב וְנָעִים הוּא לִשְׁמוֹעַ ג״כ דִּבְרֵי תוֹרָה מִפִּי רַבָּנִים וְלוֹמְדֵי

Maariv mit aller Hingebung und heiliger Rührung zu beten. — Bei Maariv soll das Gebetstück: ונשמח בדברי תורתך — תורה ומצות חקים וכו׳ u. s. w. mit besonderer Andacht und Innigkeit hervorgehoben werden, worin wir Gott, den Weltenvater loben und danken, für das köstliche Geschenk, die erhabene Thorah, die er mit dem Tage der Offenbarung uns ertheilte, die da Satzungen des Rechts und der Wahrheit, heilsame, wahrhaft beglückende und beseligende Lehren enthält!

§ 4. Das שמע-Gebet wird mit Anbruch der Nacht, nach Hervortreten der Sterne andächtig gelesen (*, — Nach ש״ע יו״ט wird in der Synagoge sowol, als auch zu Hause über Wein mit Einschaltung von שהחיינו das Kiddusch vorgetragen.

§ 5. Das Abendessen soll in dieser der Thora geweiheten Nacht, wo möglich wenig und leicht verdaulich sein, damit jeder das sogen. תיקון ליל שבועות mit gehöriger Andachtsweihe ablesen könne. — Als sehr lobenswert schildern die Rabbinen denjenigen, der diese Nacht hindurch blos dem Studium des Gesetzes — Bibel- und Mischna-Ablesungen — weihet, und so die Nacht schlaflos zubringt; wer jedoch sich hierin nicht sicher glaubt, u. fürchtet, der Schlaflosigkeit wegen das Morgengebet nicht gebührend verrichtet zu können, in diesem Falle soll man sich lieber durch einen kurzen wohlthuenden Schlaf stärken, um am folgenden Morgen dem festlichen Gottesdienste mit froher, gehobener Stimmung sich anschicken zu können.

§ 6. Die מצוה ist, die Ablesung des sogen. תיקון ל״ש mindestens mit zehn Religionspflichtigen vorzunehmen, wobei man die vogeschriebene

---

**) ורמז לזה ה״כ בס׳ רות: שקורין בחג השבועות, ליני הלילה. — ושלמה המ״עה זירז על הקימה ללמוד בלילה כמ״ש בס׳ משלי: ותקם בעוד לילה.

*) Ursache dessen s. Kap. 38, § 2.

תּוֹרַת ה׳ לְקַיֵּים בּוֹ מַשֶּׁ״כָּ וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וכו׳.

ז בְּשַׁחַר מִתְפַּלְּלִים וְגוֹמְרִין אֶת הַהַלֵּל. אֵין כָּמוֹךָ. מוֹצִיאִין ב׳ ס״ת וְקוֹרִין בא׳ ה׳ גַּבְרֵי בְּפ׳ יִתְרוֹ, מִן בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי עַד סוֹף הַסֵּדֶר. וְקוֹרֵא הַכֹּהֵן בַּתּוֹרָה, וְקוֹדֶם שֶׁמְּבָרֵךְ מְנַגְּנִים הָאַקְדָּמוּת כְּנָהוּג בְּכָל קְהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל. — וְקוֹרִין אַחַ״כַּ בס״ת הג׳ וְקוֹרִין עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְהַשּׁוֹמְעִים יְכַוְּנוּ מְאוֹד בִּשְׁמִיעָתָם מִפִּי הַקּוֹרֵא כְּאִלּוּ עוֹמְדִים עַתָּה אֵצֶל הַר סִינַי, וְשׁוֹמְעִים הַדִּבְּרוֹת מִפִּי הקב״ה וּמִפִּי מֹשֶׁה עֶבֶד ה׳

ח ה״ק, וְגוֹלֵל ס״ת, בבּ׳ קוֹרִין לְמַפְטִיר בְּפ׳ פִּנְחָס: וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים עַד וְנִסְכֵּיהֶם, וְגוֹלֵל ס״ת וּמַפְטִירִין בְּמֶרְכָּבָה בִיחֶזְקֵאל א׳ מִן וַיְהִי בִּשְׁלוֹשִׁים שָׁנָה עַד בָּרוּךְ כְּבוֹד ה׳ מִמְּקוֹמוֹ. וְאֵין הַקָּטָן מַפְטִיר בָּהּ. אַשְׁרֵי, יְהַלְלוּ, מַחֲזִירִין ס״ת לִמְקוֹמוֹ, ה״ק.

ט מוּסָף, מַחֲזִיר ש״ץ הַתְּפִלָּה, נְשִׂיאַת כַּפַּיִם. ק״ש. אֵין כֵּאלֹהֵינוּ.

Weise des תיקון im Lesen beobachte; es soll mithin demselben weder etwas hinzugefügt noch davon abgenommen werden. — Löblich ist's, bei dieser feierlichen Andachtsübung von Gelehrten und Gesetzkundigen Thora-Gespräche anzuhören.

§ 7. Des Morgens wird wie gewöhnlich am יו״ט gebetet, ganz Hallel, אין כמוך, es werden hierauf zwei ס״ת ausgehoben, im ersten wird der Abschnitt יתרו (Mos. 2, 19.) von בחודש השלישי bis zum Schluße der Sidra in fünf Lese-Abtheilungen vorgetragen; der כהן wird erst zur Thora gerufen, und bevor er die B'rocho sagt, werden die „אקדמות" vom Vorbeter und Gemeinde rezitirend abgesungen, sowie es in allen Synagogen üblich. — Es werden, wie bemerkt, fünf Thora-Pflichtige aufgerufen, die zehn Gottesworte (עשרת הדברות) laut und feierlich vorgetragen, sodaß alle Hörer davon enbauet, denselben ihre vollste Aufmerksamkeit zuwenden mögen und sie diese Worte beherzigen, als hätten sie selbe gleichsam vom Sinai-Berg durch die himmlische Allmacht verkündend, aus dem Munde des unsterblichen Gottesmannes Moscheh selbst vernommen!

§ 8. Nach dem Ablesen der Thora wird Halb-קדיש gesagt, worauf man die Thora emporhebt, sie zusammenrollt und einstweilen bei Seite stellt. — Dem zu Maftir Gerufenen wird in פ׳ פנחס (Mos. 4, 28, 26.) וביום הבכורים bis ונסכיהם vorgelesen; man rollt hierauf das ס״ת zu, der Maftir liest das Kap. Jecheskeel ויהי בשלושים שנה bis zum Schluße ברוך כבוד ה׳. — Ein unmündig Kleiner soll diese Haftorah nicht vortragen (* Hierauf wird אשרי gebetet; יהללו, die ס״ת werden in die heil. Lade zurückgetragen, der Vorbeter sagt dann Halb-Kaddisch.

§ 9. Mussaf-ש״ע wird in stiller Andacht gebetet, der Vorbeter wiederholt das laute ש״ע (wie bereits bei Pessach erklärt), die Kohanim erheben ihre Hände zum Priestersegen — Nach ש״ע ganz Kaddisch, אין כאלהנו

---

*) Vergl. 1. Theil Kap. 57. § 5.

עָלֵינוּ. קַ"יָ. שִׁיר הַיּוֹם. מִזְמוֹר ס"ח. ק"י.

י בְּלֵיל שֵׁנִי אִם חַל בְּשַׁבָּת אֵין אוֹמְרִים מַעֲרָבִית וְאֵ"א בַּמֶּה מַדְלִיקִין. וּמַזְכִּירִין שַׁבָּת.

יא שַׁחֲרִית א"א אֵל נָא וכו'. גּוֹמְרִין אֶת הַהַלֵּל. ק"ש אוֹמְרִים מְגִלַּת רוּת, וְאֵין מְבָרְכִין עָלֶיהָ, אַחַ"כ קַ"יָ. אִיכָּ"מ. מוֹצִיאִין ב' ס"ת, בא' קוֹרִין בפ' רְאֵה: כָּל הַבְּכוֹר עַד סוֹף הַסִּדְרָה, ה' גַּבְרֵי. (וְאִם חַל בְּשַׁבָּת מַתְחִילִין עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר וְקוֹרִין ז' גַּבְרֵי, וּמַפְטִיר בס"ת ב' וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים כְּיוֹם אֶתְמוֹל). וְהַהַפְטָרָה בַּחֲבַקּוּק סי' ג' תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק. וְאַחַר פָּסוּק רִאשׁוֹן יֹאמַר: יְצִיב פִּתְגָם וכו' עַד לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי. וּמַזְכִּירִין נְשָׁמוֹת, וְאוֹמְרִים אַב הָרַחֲמִים.

יב מוּסָף כְּאֶתְמוֹל, וּמַתְחִילִין הַפִּיּוּט אַזְהָרַת רֵאשִׁית וכו' כְּאֶתְמוֹל.

יג יוֹם ה' בּוֹ הוּא אִסְרוּ חַג, וְאָסוּר לְהִתְעַנּוֹת בּוֹ. אֵין נוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם עַד יוֹם ט' בְּסִיוָן שֶׁהוּא יוֹם אַחַר אִסְ"חַ.

dann — שיר היום — קדיש — עלינו — wird der 68. Psalm gesagt, zum Schluße קדיש.

§ 10. Fällt der zweite Sch'wuoß-Abend auf שבת, so wird kein Maarowiß gesagt, 'במה מ wird ebenfalls weggelassen, und wird im Gebete stets dem שבת-Charakter Ausdruck verliehen.

§ 11. Im יוצר zu Schachariß wird אל נא u. s. w. nicht gesagt. Ganz Hallel. Dann קדיש תתקבל — das Buch Ruth (רות) wird in der Synagoge gelesen. קדיש יתום; hierauf betet man אין כמוך, es werden sodann zwei ס"ת ausgehoben, im ersten wird der Abschnitt כל הבכור bis zum Schluße der Szidra vorgelesen, (Fällt aber der zweite Sch'wuoß-Tag שבת, so fängt man das Vorlesen mit עשר תעשר an, ruft sieben Pers. zur Thora; zu Maftir wird im zweiten ס"ת: וביום הביכורים wie am ersten Tag Sch'wuoß vorgelesen). Die Haftora ist im 3. Kap. Chabakuk; nach dem ersten Vers תפלה לחבקוק wird יציב פתגם u. s. w. bis למצח בנגינותי gelesen — dann wird das Gebet für das Selengedächtnis der Verstorbenen (מזכיר נשמות) nebst אב הרחמים gesagt.

§ 12. Mussaf wird wie am ersten Sch'wuoß-Tage gebetet, der Pajut beginnt jedoch mit אזהרת ראשית u. s. w.

§ 13. Der 8. Szivan heißt אסרו חג, an demselben darf kein Fasten abgehalten werden, auch wird bis zum 12. desselben kein תחנון gebetet.

הִלְכוֹת תַּעֲנִית צִבּוּר׃

מא. הִלְכוֹת תַּעֲנִית צִבּוּר׃

אַגְרָא דְתַעֲנִיתָא צִדְקְתָא (ברכות ו׳).

א הַנְּבִיאִים וְאַחֲרֵיהֶם הַסּוֹפְרִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גָּזְרוּ עֲלֵיהֶם וְעַל כָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם לְהִתְעַנּוֹת בְּיָמִים שֶׁאֵירְעוּ צָרוֹת לַאֲבוֹתֵינוּ. וְהוּא לְזִכְרוֹן הַצָּרוֹת אֲשֶׁר קָרוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָאֵלֶּה.

ב בְּזִכְרוֹן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נָשׁוּב לְהֵיטִיב דַּרְכֵּינוּ, כִּי נִהְיֶה נִדְאָגִים וְנֶאֱנָחִים וְנֶעֱצָבִים עַל הָרָעָה וְעַל הַצָּרָה אֲשֶׁר עָבְרוּ בוֹ לַאֲבוֹתֵינוּ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם.

ג וְלָכֵן חַיָּב כָּל אִישׁ לָשׂוּם אֶל לִבּוֹ בִּימֵי הַצּוֹמוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר הֵם מִצְוַת עֲשֵׂה לְקַיֵּם עָלֵינוּ וּלְהֵטִיב מַעֲשֵׂינוּ, וְלֹא הַתַּעֲנִית הָעִקָּר, כִּי אִם הוּא רַק הֲכָנָה וּמְבוֹא לְדֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱ׳ בְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה: וַיַּרְא ה׳ אֶת מַעֲשֵׂיהֶם וגו׳ וְאָמְרוּ רז״ל: וַיַּרְא אֶת שַׂקָּם וְאֶת

41. Vorgeschriebene Fasttage.

„Durch Tugendwerke erlangt erst das Fasten den rechten Werth". (Berachot 6.)

§ 1. Die Profeten, und nach ihnen die berühmtesten Schriftgelehrten s. A. welche Zeitgenossen jener außerordentlichen Begebenheiten waren, haben, zum Andenken der großen und schweren Unglücksfälle, die unsre Vorfahren an diesen Tagen erlitten, gewisse Fasttage eingesetzt, wovon weiter §. 5. die Rede sein wird.

§ 2. Das Fasten habe für uns die Bestimmung und den Endzweck, daß wir, eingedenk dieser traurigen Momente, eines bessern Lebenswandels uns befleißen mögen, indem wir im Erwägen dieser Leidensepochen und Drangsalszeiten voll Bestürzung und Betrübnis, hungernd und kasteiend einhergehen, dadurch unsere sittliche Schwächen reumüthig bekennen, wie es diesbezüglich heißt: (Mos. 3, 26, 40.) „Alsdann werden sie bekennen ihre Schuld und die Schuld ihrer Väter".

§ 3. Daher ist es Pflicht eines jeden Isr. an diesen gebotenen Fasttagen über seinen Lebenswandel nachzudenken, und wegen der begangenen Sünden sich zur Buße vorzubereiten; denn, fürwahr! nicht das Fasten und Kasteien allein ist die Hauptsache, sondern nur ein sicher führender Weg zum Besserwerden im gottgefälligen Wandel, wie es von den Einwohnern Ninewe's heißt: (Jona 3, 10.) „Als der Herr merkte

תַּעֲנִיתָם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה׃

ד וְעַל כֵּן חוֹבַת הַיּוֹם לְהַרְבּוֹת בּוֹ תְּפִלָּה וּצְדָקָה וּדְרִישַׁת הַטּוֹב וְהַמּוּסָר, וְלָכֵן יִרְעַב בּוֹ הָאִישׁ וְיֵעָצֵר מִכָּל מַאֲכָל, לְהַשְׁקִיעַ תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ, כִּי בְּהִנָּזֵר הַגְּוִיָּה מֵחֶמְדַּת הַגּוּף, תִּכּוֹן הַנֶּפֶשׁ לְפַלֵּה רַעְיוֹנֶיהָ מִכָּל עֶשְׁתּוֹנוֹת זָרוֹת, וּלְכוֹנֵן אוֹתָן רַק אֶל הַתְּפִלָּה הַנְּכוֹנָה, וְהוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵעָצֵר בּוֹ מִמְּצֹא חֵפֶץ וּמִכָּל דְּרָכָיו. וְעַתָּה, הַשָּׂם כָּל חוֹבוֹת הַצּוֹם בְּרָעָב וּבְתַעֲנִית, בְּדַמּוֹתוֹ, כִּי בְּהַמְעִיט חֶלְבּוֹ וְדָמוֹ הִקְרִיב קָרְבָּן לֶאֱלוֹהַּ, וְדַי לוֹ, וְהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ וּבַעֲסָקָיו, אֲשֶׁר הִסְכִּין בָּהֶם מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ, לֹא טוֹב עוֹשֶׂה וְעוֹכֵר שְׁאֵרוֹ חִנָּם. וְלָכֵן גַּם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים שֶׁמִּתְעַנִּים וְהוֹלְכִים בְּטִיּוּל וּמְבַלִּים אֶת הַיּוֹם בִּדְבָרִים בְּטֵלִים, תָּפְסוּ אֶת הַטָּפֵל וְהִנִּיחוּ אֶת הָעִקָּר׃

ה יְמֵי הַצּוֹמוֹת הֵם אַרְבָּעָה, וְאֵלּוּ הֵן: צוֹם הָעֲשִׂירִי, בַּעֲשָׂרָה לְחֹדֶשׁ טֵבֵת, צוֹם הָרְבִיעִי; בְּשִׁבְעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ תַּמּוּז; צוֹם הַחֲמִישִׁי, בְּתִשְׁעָה לְחֹדֶשׁ אָב; וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי, בִּשְׁלֹשִׁי לְחֹדֶשׁ תִּשְׁרִי׃

ו בַּעֲשָׂרָה לְחֹדֶשׁ טֵבֵת סָמַךְ

ihr Thun, dass sie zurückkehrten von ihrem bösen Wege, da bedachte sich Gott wegen des Übels, das er ausgesprochen, ihnen zu thun, und er that es nicht". — Worüber unsre Weisen erklären: (Taanit Fol. 16.). „Es heißt hier nicht: Und Gott sah ihr Trauerkleid und ihr Fasten" sondern es heißt blos: „Und Gott merkte auf ihre Thaten, dass sie zurückkehrten von ihrem bösen Wege".

§ 4. Der Zweck und die Bestimmung des Fasttages ist demnach: Andachtsübung und Wohlthätigkeit. Es diene das Fasten vorzüglich dazu, das Gebet mit mehr Inbrunst und Andachtsweihe zu verrichten, weil durch die Enthaltung vom sinnlichen Genuße der Geist von allen Zerstreuungen befreiet, nur an den Flügeln der Andacht sich emporzuheben vermag; aus eben diesem Grunde ist auch die Enthaltung von allen Geschäften nothwendig. Wer daher die Pflichten des Fasttages in Hungern und in Kasteien ausübt, in der Meiuung, durch die Verminderung des Blutes und Fleisches, Gott ein Opfer dargebracht zu haben, übrigens aber seinen Geschäften wie an gewöhnlichen Tagen nachgeht, wahrlich der quält seinen Leib vergebens, indem er die Nebensache für das Wesentliche annimmt, die Hauptsache hingegen außer Acht lässt.

§ 5. Jährliche Fasttage gibt es vier, nämlich:

1.) Der zehnte Teveß (עשרה בטבת);
2.) Der siebzehnte Tamuß (שבעה עשר בתמוז);
3.) Der neunte Av (תשעה באב);
4.) Der dritte Tischri, oder: (צום גדליהו). (Hierüber s. Trakt. Rosch. Haschana Fol. 18.).

§ 6. Am zehnten des Teveß war es, als der babilonische König Nebukad

נבוכד — נאצר מלך בבל אל ירושלים לצור עליה.

ז בשבעה עשר לחדש תמוז, בו אירעו חמש צרות לאבותינו *) בו נשתברו הלוחות, ובטל קרבן התמיד, ונבקעו חומות העיר בחרבן בית שני; ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל, וזה היה בעברינו אל חרבן ארצנו, ושריפת בית אלהינו, והשבתת ממלכתנו.

ח ובתשעה באב, בו נכפלו הצרות והגדיל החרבן, שבו נלכדה העיר ונשרפה ונחרבה בית אלהינו הראשון וגם השני, והרגו האויבים את תופשי החרב, וישרפו את היכלי השרים, ושללו את הונם והגלו אותם בבלה, ונלכדה העיר ביתר, שהיתה עיר גדולה, והיו בה אלפים ורבבות מישראל, ונהרגו כלם, והיתה צרה גדולה כמו חרבן ביהמ"ק, ולכן נקבע יום זה לאבל ולבכיה לכל הדורות.

ט בשלשי לחדש תשרי, בו

Nezar die Residenzstadt Jerusalem zu belagern anfing.

§ 7. Sieben Monate darauf nämlich den 17. Tamuss (* trafen unsern Vorfahren fünf schwere Unglücksfälle, es wurden nämlich in demselben die Bundestafeln zerbrochen, das tägliche Opfer (der Tempeldienst) aufgehoben; die Mauern der Festungswerke gesprengt, Apustumus verbrannte die Thora (Gesetzrollen) und ein Götze wurde (von Menasche) in den Tempel gestellt. In Folge dieser außerordentlichen Unglücksfälle wurde der Untergang des jüdischen Staates herbeigeführt.

§ 8. Am neunten Tage des folgenden Monates (ט' באב), an diesem verhängnißvollen Tage, da brach schweres Unglück aus! welch' gräßliche Verheerungen! welch' ungeheu're Verluste! — An demselben Tage wurde die Residenzstadt gänzlich erobert! der erste und zweite Tempel in Asche gelegt! (* die Besatzung niedergemacht, die Palläste der Vornehmen in Flammen gesteckt, die Reichen geplündert, und nach Babilon vertrieben; auch die volkreiche jüdische Festungs-Stadt Bittar wurde erstürmt und durch Hadrian zerstört, eine unzählige Menge, worunter die größten Gelehrten getödtet; das Unglück traf damals so schwer, wie bei der Zerstörung des heil. Tempels! darum erheischt es die Pflicht, dass wir den neunten Av als den wichtigsten Fasttag (dieser 4 Fasttage) halten und zu allen Zeiten denselben als Trauerfeier eingesetzt wissen sollen.

§ 9. Am dritten des siebenten Monates (צום גדליהו) wurde Gedalia

---

*) עיין משנה תענית פרק ד' ו'. —

**) Eigentlich am 9. Tamuss, (s. Jerem. 39. 2.) da aber zur Zeit des zweiten Tempels Jerusalem durch Titus am 17. erobert wurde, so wurde dieser Tag zum Fasttag bestimmt.

***) Siehe Kön. 2, 25, 8. — Jerem. 52, 12.

נֶהֱרַג גְּדַלְיָהוּ בֶּן אֲחִיקָם, שֶׁלְּאַחַר שֶׁחָרַב בֵּהַמ״ק הִשְׁאִירוֹ נְבוּכַדְנֶצַּר מִדַּלַּת הָעָם אֲשֶׁר הִשְׁאִירוֹ בָּאָרֶץ, וַיְשִׂימֵהוּ הַמֶּלֶךְ לְרֹאשׁ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, וְגַם הוּא נֶהֱרַג מִפָּרִיצֵי בְנֵי עַמֵּנוּ, וּשְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה, וְגָלוּ כֻלָּן וְנֶהֶרְגוּ מֵהֶם לַאֲלָפִים, וְנִכְבָּה גַחֶלֶת יִשְׂרָאֵל כִּמְעַט. וְלָכֵן קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עַל נַפְשָׁם וְעַל זַרְעָם דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם.

י אִם חָלוּ תַעֲנִיּוֹת אֵלוּ בְּשַׁבָּת, דּוֹחִין אוֹתָן לְאַחַר הַשַּׁבָּת; אֲבָל אִם חַל עֲשָׂרָה בְּטֵבֵת בע״ש מִתְעַנִּין וּמַשְׁלִימִין.

יא בִּשְׁלֹשָׁה תַעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנִים חוּץ לְתִשְׁעָה בְאָב, מֻתָּר לֶאֱכוֹל בַּלַּיְלָה שֶׁלִּפְנֵיהֶם וּבְתִשְׁעָה בְאָב צְרִיכִין לְהַפְסִיק מִבְּעוֹד יוֹם שֶׁלְּפָנָיו; שְׁלֹשָׁה תַעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנִים מֻתָּרִין בִּרְחִיצָה, וְסִיכָה וּנְעִילַת הַסַּנְדָּל וְכַדּוֹמֶה, וּבְת״ב אֲסוּרִים בְּכֻלָּן.

יב בִּשְׁלֹשָׁה תַעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנִי׳ עוּבָּרוֹת וּמֵנִיקוֹת הַמִּצְטַעֲרוֹת פְּטוּרִין מִלְּהִתְעַנּוֹת, וְכֵן חוֹלֶה אַעְפ״י שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה, לֹא יִתְעַנֶּה וּמ״מ אַף מִי שֶׁמֻּתָּר לוֹ לֶאֱכוֹל

ermordet. (*) Gedalja, nach der Eroberung der Stadt Jerusalem's von Nebukadnezar über den Rest der ärmern Klasse, denen noch der Aufenthalt im Vaterlande verstattet wurde, zum Statthalter eingesetzt, wurde, da er das Volk zur Unterwürfigkeit aufmunterte, auf Anstiftung eines Bösewichts, Namens Jischmael, Sohn Nethania's sammt seinen Anhängern, meuchlings getödtet; die Übrigen, die es nicht mehr wagten im Lande zu bleiben, ergriffen die Flucht nach Egypten und kaum blieb noch ein schwacher Rest des jüd. Volkes am Leben. Über welche Begebenheit der Fasttag (צום גדליהו), sowie die andern vorgeschriebenen Fasttage von ganz Isr. für alle Zeiten abzuhalten bestätigt und angenommen wurden.

§ 10. Fällt einer dieser Fasttage auf Sabbat, so wird er auf Tags nach Sabbat verlegt (verschoben); wenn aber der 10. Tevess auf Freitag fällt, so wird derselbe am Freitag ausgefastet.

§ 11. An obigen drei gebotenen Fasttagen, (ט׳ באב ausgenommen) darf man den Abend vorher Nachtmahl genießen; ט׳ באב aber, muß, wenn es noch Tags vorher (gegen Abend) ist, das S c h l u ß - M a h l gehalten werden. — An den andern gesetzlichen Fasttagen ist W a s c h e n, beim Aufstehen, Morgens (wie nach jeder thierischer Verrichtung), S a l b e n; Tragen l e d e r n e r B e s c h u h u n g u. dgl. erlaubt, was aber an ט׳ באב durchaus untersagt ist.

§ 12. An den ersten drei Fasttagen sind stillende, oder schwängernde Frauen, Wöchnerinen, u. dgl. vom Fasten frei, selbst, nichtgefährliche Kranke sind nöthigenfalls vom Fasten frei. — Auf den Fall, als man an solchen Tagen etwas Speise zu sich nehmen müßte, soll man nur soviel Speise und Trank zu sich nehmen, als zur Wiederherstellung der verlorenen Kräfte

---

*) S. Jerem. Kap. 40—42.

לא יתענג א"ע, אלא יאכל מה שהוא צריך לבריאת גופו.

nöthig ist, nur darf es nicht den Schein verrathen, als wollte jemand dadurch seinem Körper blos gütlich thun, u. dgl. —

מב. הלכות תענית יחיד.

א כשם שמצוה על הצבור להתענות ולהתפלל על כל צרה, כך מצוה על כל יחיד, שאם באה עליו ח"ו איזה צרה, כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו או שהוא תועה בדרך, או חבוש בבית האסורים ע"י עלילה, מצוה עליו שיתענה ויתפלל אל ה', ויבקש רחמים מאתו יתברך שמו, שיושיע לו, וישוב אל ה' וירחמהו.

ב יחיד שהוא רוצה להתענות, צריך לקבלו עליו ביום שלפניו בתפלת המנחה, דהיינו בברכת שמע קולנו, יהרהר בלבו שהוא מקבל עליו להתענות, וקודם יהיו לרצון יאמר רבון העולמים וכו' כמו שנדפס בסדורים; וכן צריך לקבל עליו תענית שני וחמישי ושני כל יום במנחה שלפניו.

ג מי שהוא רגיל להתענות בעשרת ימי תשובה, או ביום א' דסליחות, וערב ר"ה, אינו צריך לקבלם, שהם מקבלים מכח המנהג, וכן תענית חלום, אינו צריך קבלה.

42. Freiwilliges Fasten.

§ 1. Sowie es aufliegende Pflicht der Gesammtheit ist, bei allgemeiner Landplage u. dgl. öffentl. Fasten abzuhalten, ebenso ist es Pflicht eines Jeden bei Fällen, wo Leiden mahnen, bei gefährlichen Krankheiten, Gefangenschaften und ähnlichen überstandenen Gefahren, freiwilliges Fasten auf sich zu nehmen, in sich zu kehren, seinen Wandel zu prüfen und Gott, den allerbarmenden Vater um Gnade, und Vergebung der Sü den anzuflehen.

§ 2. Jeder freiwillige Fasttag muß im vorhergehenden Mincho-Gebete ausdrücklich angelobt werden, welches im ש״ע-Gebete im שמע קולינו und vor יהיו לרצון u. s. w. im רבון העולמים in den vollständig geordneten Gebetbüchern zu lesen ist. Dasselbe Verhalten findet auch statt bei Angelobungen von Fasten am Montag und Donnerstag nach Pessach- u. Sukoss-Fest (שני וחמישי שני).

§ 3. Wer die üblichen Privat-Fasttage, wie den ersten Slichoß-Tag; ערב ראש השנה, die zehn Bußetage (עשי״ת) oder einen תענית vor יו״כ חלום gewöhnlich zu fasten auf sich nimmt, braucht keine ausdrückliche Übernahme (קבלה) vorangehen zu lassen, indem selbe schon durch den bestehenden, längst geheiligten מנהג Bindekraft haben.

ד וְכֵן תַּעֲנִית בה״ב שֶׁלְּאַחַר פֶּסַח וְסֻכּוֹת, אִם עָנָה אָמֵן אַחַר הַמִּי שֶׁבֵּירַךְ, וְהָיָה דַּעְתּוֹ לְהִתְעַנּוֹת, דַּי בְּכַךְ, וְא״צ קַבָּלָה אַחֶרֶת: וּמ״מ אִם מִתְחָרֵט אַח״כ וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְעַנּוֹת, רַשָּׁאִי, כֵּיוָן שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו בְּפֵירוּשׁ, וְלֹא הוֹצִיא בְּפִיו שֶׁהוּא רוֹצֶה לְהִתְעַנּוֹת.

ה כָּל הַשָּׁרוּי בְּתַעֲנִית לֹא יִנְהַג עִדּוּנִין בְּעַצְמוֹ, וְלֹא יָקֵל רֹאשׁוֹ, וְלֹא יִהְיֶה שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב, אֶלָּא דוֹאֵג וְאוֹנֵן, כְּמ״שׁ: מַה יִתְאוֹנֵן אָדָם חַי גֶּבֶר עַל חֲטָאָיו.

ו אִם קִבֵּל עָלָיו סְתָם לְהִתְעַנּוֹת, חַיָּב לְהַשְׁלִים עַד צֵאת הַכֹּכָבִים אֲפִי׳ בְּעֶ״שׁ;

ז הַמִּתְעַנֶּה וּמְפַרְסֵם א״ע לְהִתְפָּאֵר, הוּא נֶעֱנַשׁ עַל כָּךְ; אֲבָל אִם מַפְצִירִין בּוֹ לֶאֱכוֹל, מֻתָּר לְגַלּוֹת שֶׁהוּא מִתְעַנֶּה.

ח הַמִּתְעַנֶּה אֲפִי׳ תַּעֲנִית יָחִיד בֵּין תַּעֲנִית נְדָבָה, בֵּין תַּעֲנִית חֲלוֹם, אוֹמֵר בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה בִּתְפִלַּת שְׁמַע קוֹלֵנוּ, עֲנֵנוּ, כְּמוֹ בְּתַעֲנִית צִבּוּר, וְקוֹדֶם יִהְיוּ לְרָצוֹן אוֹמֵר רִבּוֹן הָעוֹלָם וכו׳.

ט מִי שֶׁנָּדַר לְהִתְעַנּוֹת יוֹם א׳

§ 4. Ebenso hat das bestätigende „אמן"-Sprechen nach dem מי שבירך fürs Fasten-Übernehmen nach Pessach und Suckoss (שני וחמישי שני) volle Bindungskraft, und braucht kein ausdrückliches Übernehmen. Wird man jedoch aus gegründeten Ursachen daran verhindert, so dass man diesen Fasten nicht halten will, so ist es nicht strenge Pflicht, indem man dabei nicht ausdrücklich erklärt hat, dass man zu fasten entschlossen ist.

§ 5. Am Fasttage muß jede wie immer Namenhabende Genuß-Zerstreuung und Bequemlichkeit fern bleiben, man darf sich an demselben keiner Fröhlichkeit, die nur im mindesten zur Leichtfertigkeit Anlass geben könnte, überlassen, vielmehr muß das Trauergefühl uns begleiten, um an demselben nur dem Taaniß-Charakter pflichtgemäß entsprechen zu können, wie es Jeremias bezeichnet (Klagelied. 3, 39) „Was beklagt sich der Mensch im Leben (* es klage Jeglicher ob seinen Sünden"!

§ 6. Jeder auf sich genommene Fasttag dauert in der Regel bis zum Sternen Hervortreten, selbst das Fasten an ערב שבת.

§ 7. Wenn jemand fastet, und wird von Andern zu Tische gebeten, so darf er sich damit entschuldigen, dass er seines Fasten halber nicht essen dürfe; sträflich aber wär's, sich öffentlich zu rühmen, dass man ein Fasten abhält.

§ 8. Bei Übernahme von gewöhnlichen „freiwilligen oder Gelübde-Fasten" wird im ש״ע-Gebet vor Schließung des שמע קולינו das עינינו ה׳ ביום צום תעניתנו wie bei öffentl. Fasten gebetet, und vor Schließung des ש״ע auch das vorgeschriebene רבון העולם u. s. w. hinzugefügt.

§ 9. Wer einen Tag zu fasten freiwillig angelobt, und im vorgehen-

*) Der noch Buße thun und Gnade finden kann.

וְלֹא פֵּרַט אֵיזֶה יוֹם, אַעַפ״י שֶׁקִּבֵּל עָלָיו בִּשְׁעַת מִנְחָה לְהִתְעַנּוֹת לְמָחָר, אִם אֵירַע לוֹ צוֹרֶךְ גָּדוֹל לֶאֱכוֹל, כְּגוֹן שֶׁקּוֹרִין אוֹתוֹ לִסְעוּדַת מִצְוָה, אַעַפ״י שֶׁאֵינוֹ שַׁיָּךְ לְהַסְּעוּדָה אוֹ שֶׁאָדָם גָּדוֹל מַפְצִיר בּוֹ לֶאֱכוֹל וְקָשֶׁה לוֹ לְסָרֵב כְּנֶגְדּוֹ, הֲרֵי זֶה לֹוֶה תַּעֲנִיתוֹ; וְיָכוֹל לֶאֱכוֹל בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, אַעַפ״י שֶׁכְּבָר הִתְחִיל לְהִתְעַנּוֹת, וּמִתְעַנֶּה תַּחַת יוֹם זֶה יוֹם אַחֵר.

י מִי שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לְהִתְעַנּוֹת, וּמִצְטַעֵר הַרְבֵּה בְּתַעֲנִיתוֹ, יָכוֹל לִפְדּוֹתוֹ בְּמָמוֹן כְּפִי עָשְׁרוֹ, וְנוֹתֵן אֶת הַדָּמִים לָעֲנִיִּים; אֲבָל בְּתַעֲנִית שֶׁמַּחֲמַת נֶדֶר, לֹא מְהַנֵּי פִּדְיוֹן.

יא תַּעֲנִית בה״ב שֶׁלְּאַחַר פֶּסַח וְשֶׁלְּאַחַר סֻכּוֹת, וְכֵן בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה, שֶׁלֹּא קִבְּלוֹ בִּשְׁעַת מִנְחָה, אֶלָּא שֶׁהוּא מִתְעַנֶּה מִכֹּחַ הַמִּנְהָג, וַאֲפִי׳ כִּוֵּן בִּשְׁעַת עֲנִיַּית אָמֵן עַל מִי שֶׁבֵּרַךְ, אִם אֵירַע בְּרִית מִילָה אוֹ פִּדְיוֹן הַבֵּן אוֹ שְׁאָר סְעוּדַת מִצְוָה, מִצְוָה לֶאֱכוֹל, וְאֵינוֹ צָרִיךְ הַתָּרָה.

יב אִם אָכַל שֶׁלֹּא בְּהֶתֵּר בְּיוֹם הַתַּעֲנִית, בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד, חַיָּב לְהַשְׁלִים אֶת הַתַּעֲנִית גַּם לְאַחַר הָאֲכִילָה, וְיֵשׁ לוֹ לְהִתְעַנּוֹת אח״כ בה״ב לְכַפָּרָה עַל מַה שֶׁאָכַל בְּיוֹם הַתַּעֲנִית.

den Mincho denselben auf sich genommen, ohne jedoch den Tag ausdrücklich bestimmt zu haben, darf — wenn er durch gewisse Umstände, an demselben essen zu müßen, veranlasst wurde, wie z. B. bei Einladung zu einer religiösen öffentl. Mahlzeit (סעודת מצוה) — selbst wenn seine Person dabei nicht nöthig wäre, oder dass er von einer sehr vornehmen Person dazu dringend gebeten wird, dessen Anerbieten er nicht zurückweisen könnte, — an demselben Tage an der Mahlzeit Theil nehmen, selbst wenn er bereits im Fasten begriffen war, soll aber anstatt dessen einen andern Fasten abhalten.

§ 10. Hat jemand einen Fasttag abzuhalten auf sich genommen, der ihm aber sehr beschwerlich fällt, kann demselben durch standesmäßiges Geldaustheilen an Armen und Nothleidenden ersätzen; dies Verfahren gilt jedoch bei bloßem Fasten-Übernehmen, nicht aber wenn dies ein Angelöbnis-Fasten betrifft!

§ 11. Wenn B'riß-Milo oder Pidjon habben u. dgl. auf einen Privat-Fasttag, wie שני וחמישי oder עשי״ת fällt, welcher nur durch stillschweigende Sitte als Fasttag aufgenommen wurde, so ist's Pflicht, an der סעודת-Briß-Milo u. dgl. Theil zu nehmen, und der Fasten bedarf keiner Lösung von Gesetzkundigen.

§ 12. Wer einen bestimmten Tag zu fasten hat, und aus Versehen oder absichtlich an demselben schon gegessen hat, muß denselben ausfasten, und soll auch zum vollständigen Ersatze seines Vergehens an einem der בה״ב Tage fasten.

Kap. 43.

Jahrzeitstag,

oder:

Verhalten am Sterbetage der Eltern.

קַדִּישׁ*)

Die fromme, heilige Sitte, daß Kinder in den ersten 11 Monaten des Trauerjahres wegen Elterntod öffentlich vorbeten und „Kaddisch" sagen, welches Letztere (Kaddisch-Gebet nämlich) an jedem wiederkehrenden Sterbetag der Eltern vorgetragen wird, hat folgenden Grund: Jeder Jsraelit hat den Beruf, durch sein Leben und Wirken beizutragen, daß Gottes Name geheiligt und Andere zum Dienste des Ewigen geführt werden. Nach dem Tode der Eltern geht dies heilige Erbe auf die Kinder über. — Sie haben, theils um den göttlichen Beruf der Eltern fortzuführen, theils um nachzuholen, was Eltern in dieser Hinsicht etwa versäumt, den Vorsatz zu fassen: Zu unterhalten das große Werk, das die Eltern begonnen, zu verherrlichen den Namen Gottes und beizutragen, daß Gottes Heiligkeit und Liebe dereinst überall anerkannt werde. Dies, nebst dem Wunsche, daß eine solche Zeit bald eintreffe, und der Aufforderung an die Gemeinde darin einzustimmen, bildet den Inhalt des Kaddisch-Gebetes,—Daß nach dem Ausdrucke unserer Lehrer, die Eltern fortleben, macht in ihren Kindern, wenn es von diesen tief empfunden und recht erfüllt wird, die Erinnerung an diesen geerbten Beruf und an die Pflicht, ihn zn erfüllen; diese wird erneuert an jedem Jahrzeitstage der Eltern, wo man öffentl. vorbetet, Kaddisch sagt, fastet und ein sogenanntes Seelenlicht brennen läßt, andeutend auf Salomons Worte (Spr. 20, 27.)

---

*) Die Bedeutung des Kaddisch mit Bezug auf Trauerfälle ist hier im Hebr. „Anhange" klar und bestimmend nachgewiesen.

„Eine göttliche Leuchte ist die menschliche Seele"; daß die Seele des Verstorbenen wird in dem Kinde fortleben, von ihm unterhalten und genährt durch gottgefälliges Wirken (*

---

§ 1. Fällt der Jahrestag auf einen solchen Tag, an welchem kein Tachnun, gebetet wird, so wird an demselben nicht gefastet.

§ 2. Am Jahrestag ist es frommer Brauch, wie bereits oben gemeldet, vom Vorabend desselben, bis zum folgenden Abend ein Licht zur Ehre des Verstorbenen brennen zu lassen. Dies thun auch Freunde für den, der kinderlos gestorben ist.

§ 3. Ist der Verwandte in einem gewöhnlichen Jahre (שנה פשוטה) im Monat אדר gestorben(** so wird der Jahrestag im folgenden Jahre, wenn es ein Schaltjahr (שנה מעוברת) ist, im אדר ראשון mit Fasten begangen; ist er in einem Schaltjahr im אדר ראשון gestorben, so wird der Jahrestag auch in allen folgenden Schaltjahren im אדר ראשון gehalten; denn der Jahrestag richtet sich stets nach dem Monat, in welchem sich der Sterbefall ereignet hat.

§ 4. War der Sterbefall in einem Schaltjahr in den Monaten ,תשרי חשון, כסלו, טבת, שבט, אדר: so wird der Jahrestag in dem Monat, in welchem der Sterbefall sich ereignet, begangen, nämlich eilf Monate wird Kaddisch gesagt, nach zwölf Monaten ist das Trauerjahr beendigt, und der Jahrestag im dreizehten Monat auf den Sterbetag begangen. Z. B. Wenn jemand am fünften Tage des Monates כסלו gestorben, so sind es am fünften Tag des nächstfolgenden Monates תשרי eilf Monate, da wird aufgehört Kaddisch für die Verstorbenen zu sagen; am Fünften des Monates חשון sind es alsdann zwölf Monate, mit diesem ist die Jahrestrauer beendigt, und am fünften Tage des Monates כסלו (also am 13. Monat) wird der Jahrestag begonnen.

§ 5. Wenn der Serbefall in einem gewöhnlichen Jahre in den Monaten ,ניסן אייר oder סיון, oder in einem der folgenden Monate von ניסן an fällt, das nächstfolgende Jahr wäre aber ein Schaltjahr, so sind, wenn der Sterbefall z. B. am fünften Tage des Monats ניסן war, am fünften Tage der אדר ראשון-Monats eilf Monate, an diesem wird aufgehört das Kaddisch zu beten, am fünften Tage des אדר שני-Monates sind es zwölf Monate, an diesem hört die Jahrestrauer auf, u. am fünften des Monats ניסן (also im 13. Monat) wird der

---

*) ויעהע תורת אמת.

**) Ueber Bedeutung u. Erklärung von ר"ח, einfachem wie Schaltjahr, u. dgl. belehre dich im ersten Theil dieses Werkes („Anhang" zu הל' ר"ח).

Jahrestag begangen. Der Jahrestag wird mithin in dem Monate abgehalten, in welchem der Sterbefall sich ereignet hat.

§ 6. Ist er im אדר שני verstorben, so wird der Jahrestag in jedem folgenden Schaltjahre im אדר שני begangen, u. z. am wievielten Tage, als der Sterbefall geschehen ist.

§ 7. War der Sterbefall am ersten Tage eines ר״ח, so wird in jeden der folgenden Jahren wieder auf den ersten Tag dieses ר״ח der Jahrestag abgehalten; war der Sterbetag am zweiten Tag ר״ח, so wird in den folgenden Jahren der Jahrestag wieder auf den zweiten ר״ח-Tag begangen. War der Sterbetag an einem zweiten Tag ר״ח, und im folgenden Jahre dieser Monat nur einen ר״ח-Tag hatte, so wird der Jahrestag auf diesen ר״ח-Tage abgehalten.

§ 8. Wer nicht weiß, an welchem Tage er den Jahrestag abzuhalten habe, mag sich einen Tag nach Belieben wählen, (selbst einen שבת) und fortan den Jahrestag an demselben abhalten; er darf aber in der Synagoge das Kaddisch-Gebet nicht sagen, wenn noch andere אבלים (Trauernde) zugegen sind; wo aber sämmtliche אבלים das Kaddisch zusammen sprechen, muß er es mitsagen.

Anhang.

ענין אמירת „קדיש"

פירוש למלות יתברך וישתבח:

ופירוש

ברכתא ושירתא תושבחתא „ונחמתא".

(כנגד ב"י סימן נ"ו.)

מאאמ"ו הרב הגאון המפורסים

מהו' גבריאל הלוי דעסויער נ"י.

ואלה דברי אדוני אבי מורי הג' נ"י

במכתבו אלי:

שלום לך ולביתך בני אהובי הרב נ"י! קבלתי כתבך המודיעני מטוב מעמדך. וכי הכל שלום. וכו' שנית ראיתי בו תפארת המדעים. ענינים נאים. מה שדרשת בחינוך ס"ת לאהובים וריעים. — והנני לענותך דבר אשר שאלת ממני על אמירת „תושבחתא ונחמתא" ותוכל להדפיס זאת בשמי בין מעשי אצבעותיך הטהורים בספרך ש"ע או"ח אצל קדיש או הלי' אבלות. — (ובכל לב ונפש מוכן הנני למלאות חפצו) — וזה לשונו הטהור:

הבית יוסף בסי' נ"ו באו"ח כ' שנוסח הקדיש היא כולו לשון הקודש, ושאל, למה? הלא אמרו רז"ל: קדיש בלשון תרגום נתקן, מפני שאין מלאכי השרת מבינים בלה"ק ויקנאו בנו שאומרים שבח גדול כזה, לפיכך תקנום בלי תרגום (שאינם מבינים המלאכי שרת) כדאיתא בסוף מס' סוטה. — ואני אומר למבין בלשון הקודש. הנה יתברך וישתבח ויתפאר וגו' מצינו בלה"ק על פעל מדומה, שאינו אמת, (איינע שיינהאנדלונג אנציינענד) כגון: (מלכים א' א' ה') ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך. והתברך בלבבו (דברים נ"א, י"ח) „זיך פיר געזעגנעט האלטען"; יש מתהלל במתת שקר. (משלי כ"ה, י"ד) „זיך פראהלען, ריהמען." יש מתעשר ואין כל (שם) ורבים כאלו. ואין אנו רוצים להלל שמו של הקב"ה בפעל מדומה, לפיכך לא תקנוה אלא בתרגום, שתרגם תבורך אינו פעל מדומה. ומ"מ בתרגום יבוא הנפעל בל, התפעל, את אשר תברך מבורך — ת"א מִתְבָּרַךְ — ול"ק קו' ב"י סימן נ"ו. והבן. —

ודע כי מלבד כל אלה יש לנו ארבע מחלקות בעניני התפלה: הא') היא תפלת ברכה, והיא מן התורה, ומאנשי כנה"ג ומרבותינו ז"ל (ברכות פ"ב, ג') כגון ק"ש, וברכות שתים לפניה ושתים לאחריה. תפלת שמנה עשרה, ברכת הנהנין ודומיהן. הב) היא תפלת השיר, כגון שירת אז ישיר משה, שהיא מן התורה

ומתקנת חז"ל. הלל (בפסח שבועות סוכות, ר"ח, וחנוכה.) הגדה שיר ליל התקדש חג — הג') תפלת השבח, כגון נשמת כל חי —יוצר אור וכו' — וכדומה. והד') היא תפלת הנחמה. כמו ששנינו בפ"ק דכתובות דף ח' גבי רבי חייא בר אבא מקרי ברי דריש לקיש. אמר לי' קום אימר מלתא כנגד שבחו של מקום. פתח ואמר: האל הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראות ומחיה מתים במאמרו וגו' ברוך אתה ה' מחיה המתים (*.

אמר ליה. קום אימר מלתא כנגד אבלים. פתח ואמר: אחינו, המנוגעים והמדוכאים באבל הזה. תנו לבבכם לחקור זאת (** זאת עומדת לעד. נתיב הוא מששת ימי בראשית: רבים שתו ורבים ישתו, כמשתה הראשונים כך משתה אחרונים (*** (פי' בעולם הבא) אחינו. בעל נחמות ינחם אתכם. ברוך מנחם אבלים. — אמר ליה. קום אימר מלתא כנגד מנחמי אבלים. פתח ואמר: אחינו. גומלי חסדים בני גומלי חסדים, המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו, שנ' (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם, ברוך משלם הגמול. אמר ליה. קום אימר מילתא כנגד כל ישראל. פתח ואמר: רבון העולמים. פדה והציל מלט והושיע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הרעב ומן השבי ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא לעולם. טרם נקרא אתה תענה. ברוך עוצר המגפה.

ועל זה נוסדו הדברים בתפלת קדיש, ר"ל: לעילא מכל ברכתא. (תפלת הברכות) ושירתא (תפלת השיר), תושבחתא (תפלת השבח) ו נ ח מ ת א (תפלת ה נ ח מ ו ת) הנ"ל, שהיו רגילין לומר אצל האבלים, בימי החכמים. ויתורגם: "עס זייא דער נאמע דעס האָכהייליגען ערהאָבען איבער אללע זעגענס-לאָב-ליעדער- רוהמעס- אונד (ט ר אָ ס ט -) ש פ ר י כ ע , דיא וויר היניעדען אין דער (מאָראלישען) וועלט אויסשפרעכען קאָננען" — וזה נכון ודבר אמת ב"ה!

---

*) ועיין הרא"ש ביטול נוסחי ברכות בשם ומלכות, שלא לרבו מה שלא תיקנו. וחכמים עצמם (למטה בדף זה) בטלו את הכוסות דאבל, לפי שהיו שותין ומשכרין, ממילא נתבטלו גם הברכות (האלו) מלאמרם.

**) כמ"ש שלמה המע"ה (בקהלת ז. ב.) טוב ללכת אל בית אבל וגו' והחי יתן אל לבו.

***) פירוש אביי סבר, שכוונתו: כמשתה ראשונים כך יהיה עוד משתה (אבל) לאחרונים. ולפיכך אמר, אל יפתח פה לשטן, אבל ר"י סובר: כמשתה ראשונים (ע"ד שאמרז"ל בסוכה. עתיד הקב"ה לעשות סעודה של לויתן המתוקן לצדיקים; וכן. עתיד הקב"ה להשקות את הצדיקים יין המשומר בענביו. ודומיהן: וויא דיא פֿריהערן מיהרער טהאַטען האָבען זיך ערפֿרייטען) כך משתה אחרונים. (וזהו נחמה באמת) ומתורץ סברת ר' יהודה. ולכן הוספתי למעלה מלות בעולם הבא. ודו"ק.

מג. דִּינִים הַנּוֹהֲגִים מִן שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז עַד תִּשְׁעָה בְּאָב:

מִשֶּׁנִּכְנַס אָב מְמַעֲטִין בְּשִׂמְחָה.

(תענית דף כ״ו.)

43. Vorschriften u. Verhaltungsregeln, die vom 17. Tamus an bis zum 9. Av zu beobachten sind.

„Mit dem Eintritt des Monates Av ergibt man sich weniger der Lustbarkeiten.“
(Talm. Taanith 26.)

א רָאוּי לְכָל יְרֵא שָׁמַיִם לִהְיוֹת נִזְהָר בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְמַעֵט בְּשִׂמְחָה בְּכָל מַה דְּאֶפְשַׁר, כֵּיוָן שֶׁבְּי״ז בְּתַמּוּז הִתְחִילוּ צָרוֹת הַחֻרְבָּן, וְלָכֵן נוֹהֲגִין קְצָת אֲבֵלוּת מִיּוֹם י״ז בְּתַמּוּז עַד אַחַר תִּשְׁעָה בְּאָב.

ב וְנוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת תִּקּוּן חֲצוֹת בְּכָל יוֹם לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁנִּדְפַּס בְּסִדּוּרִים.

ג אֵין נוֹשְׂאִין נָשִׁים מִי״ז בְּתַמּוּז עַד אַחַר ת״ב, אֲבָל לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּכִין אֲפִילוּ בִּסְעוּדָה מֻתָּר עַד ר״ח אָב. וּמר״ח וְאֵילָךְ אַעַ״ג דְּמֻתָּר גַּ״כ לַעֲשׂוֹת שִׁדּוּכִין, מ״מ אָסוּר לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה, אַךְ יְכוֹלִין לֶאֱכוֹל מִינֵי מִרְקַחַת וְכַדּוֹמֶה.

ד יִשְׂרָאֵל שֶׁפַּרְנָסָה שֶׁלּוֹ בִּכְלֵי

§ 1. Schon mit dem Eintritt des 17. Tamus soll rechtmäßig jeder fromme, gottergebene Jsr. jeder Äußerung von Freude entsagen, weil mit demselben Tage der Untergang der Heiligthümer Jsraels begonnen; daher auch mit Anfang des 17. Tamus bis nach 9. Av (ט׳ באב) die Halbtrauer beginnt.

§ 2. Es ist geheiligter Brauch, von dieser Zeit an nnd weiter jedesmal um die Mittagszeit die stille Andachtsübung „חצות“ *) so wie es in den vollständig geordneten Gebetbüchern verzeichnet, abzuhalten.

§ 3. Vom 17. Tamus bis nach ט׳ באב darf keine Hochzeit gefeiert werden, jedoch dürfen bis ר״ח אב „Verlobungsfeste“ mit Gelegenheits-Gastmahl stattfinden, von ר״ח אב an und weiter sind Verlobungen vorzunehmen zulässig, jedoch ohne öffentl. Gastmahl, sondern mit bloßem Genuße von Zuckerkuchen u. dgl.

§ 4. Jemand, der von Musik leben muß, darf, wenn er unbemittelt ist, bei

---

*) Siehe unsern Schul. Aruch או״ח 1. Thl. 1. Kap. Anm.

זֶמֶר, מֻתָּר לְזַמֵּר בְּבָתֵּי תַעֲנוּג וּשְׂחוֹק, כְּדֵי לְהַרְוִיחַ כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ. אֲבָל מר"ח עַד אַחַר הַתַּעֲנִית אָסוּר. וְיוֹם י"ז בְּתַמּוּז, וְכֵן עֲשָׂרָה בְּטֵבֵת גַּ"כ אָסוּר.

ה נוֹהֲגִין שֶׁאֵין מְבָרְכִין שֶׁהֶחֱיָנוּ בַּיָּמִים אֵלוּ, וְלָכֵן אֵין קוֹנִים וְאֵין לוֹבְשִׁין בֶּגֶד חָדָשׁ שֶׁצָּרִיךְ לְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ; וְעַל פִּדְיוֹן הַבֵּן מְבָרְכִין שֶׁהֶחֱיָנוּ, שֶׁלֹּא לְהַחֲמִיץ אֶת הַמִּצְוָה, וְעַל פְּרִי מֻתָּר לְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ בְּשַׁבָּת.

ו תִּסְפֹּרֶת נוֹהֲגִין לֶאֱסוֹר בַּיָּמִים אֵלוּ, רַק בְּזָקָן, דְּהַיְנוּ הַשָּׂפָה הָעֶלְיוֹנָה, כָּל שֶׁמְּעַכֵּב הָאֲכִילָה מֻתָּר וְאָסוּר לִגְדוֹלִים לְסַפֵּר אֶת הַקְּטַנִּים, דִּקְטַנִּים נַמֵּי שַׁיָּךְ בָּהֶם חִנּוּךְ בַּאֲבֵלוּת דְּרַבִּים, וּקְצִיצַת הַצִּפָּרְנַיִם אֵין לֶאֱסוֹר רַק בְּשָׁבוּעַ שֶׁחָל בָּהּ ת"ב. וְכֵן הַמּוֹהֵל יָכוֹל לְתַקֵּן צִפָּרְנָיו לְצוֹרֶךְ הַפְּרִיעָה; וּמֻתָּר לִכְבוֹד שַׁבָּת אֲפִילוּ בְּעֶ"שׁ שֶׁל חֲזוֹן לִטּוֹל הַצִּפָּרְנַיִ' לְכָל אָדָם.

ז הַמִּנְהָג בְּכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל בָּשָׂר וְשֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יַיִן בְּתִשְׁעָה יָמִים שֶׁמִּן ר"ח עַד לְאַחַר ת"ב. וְאַף מִי שֶׁמַּאַכְלֵי חָלָב מַזִּיקִין לוֹ, יָכוֹל לֶאֱכוֹל בְּשַׂר עוֹף. וּלְצוֹרֶךְ חוֹלֶה הַכֹּל מֻתָּר; וּמ"מ אִם אֵין

Tafeln u. andern Vergnügungsplätzen Musik machen, jedoch ist dies von ר"ח אב an bis nach ת"ב streng untersagt, dasselbe gilt auch für den 17. Tamus und 10. Teveß.

§ 5. Während dieser ganzen Zeit wird in der Regel kein שהחינו gesagt; man lasse sich daher in dieser Zeit kein neues Kleid anfertigen, worüber man beim ersten Male Anlegen שהחינו zu sagen verpflichtet ist. Über Pidjon habben(* wird שהחינו gesagt, auf das die Mizwo nicht säumend verschoben werde; auch darf am שבת über eine neue Frucht שהחינו gesagt werden.

§ 6. Diese Halbtrauer findet ferner ihren Ausdruck durch Vernachläßigung des Äußern. Bartabnehmen ist daher unerlaubt; Lippenbart dagegen, woran man offenkundig beim Essen gehindert wird, ist abzunehmen erlaubt. Erwachsene, Große sollen Kleinen, Unmündigen kein Kopfhaar abnehmen, weil auch diese an der öffentl. Trauer Theil zu nehmen verpflichtet sind; das zur Reinlichkeit so nothwendige Beschneiden der Nägel kann bis nur wenige Tage vor ת"ב vorgenommen werden, welches auch am ערב שבת הזון, selbst wenn ת"ב auf denselben Sabbath fiele, stattfinden darf. — Der מוהל darf seine Nägel zum Behufe der Beschneidung stets ohne Weiteres zurecht machen.

§ 7. Vom 1. bis 10. Av Mittags, wird nach geheiligtem isr. Brauch kein Fleisch und kein Wein genossen; Personen aber, denen Milch- (Mehl)-Speisen auf die Verdauung belästigend und schädlich einwirken, können anstatt der Mehlspeisen Fleisch von Flügelwerk genießen. — Kranken und leidenden Personen ist jeder vom Arzte empfohlene Genuß ohne Weiteres gestattet. Wenn jedoch der Umstand nicht dringend den Fleischgenuß er-

*) Siehe oben Kap. 27. § 9.

קָשֶׁה לוֹ יֵשׁ לוֹ לְהַפְסִיק, שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל מִן שִׁבְעָה בְּאָב וּלְהַלָּן׃

ח בִּסְעוּדַת מִצְוָה, כְּגוֹן מִילָה וּפִדְיוֹן הַבֵּן, וְסִיּוּם מַסֶּכְתָּא, גַּ"כֵּ מֻתָּרִין בְּבָשָׂר וְיַיִן׃ וְחוּץ מֵאֲבוֹתָיו, וְאֶחָיו, וּבָנָיו, וְחוּץ מֵאֵלּוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם שַׁיָּיכוּת בְּמִצְוָה יָכוֹל לְהַזְמִין עוֹד עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לְרֵיעוּת. וְכָל זֹאת מֻתָּר אֲפִי' בְּעֶרֶב ת"ב קוֹדֶם חֲצוֹת הַיּוֹם אֲבָל לֹא אַחַ"כַּ׃

ט אֵין מְכַבְּסִין בְּתִשְׁעָה יָמִים אֵלוּ. וּמִי שֶׁצָּרִיךְ לִסַּע לְמֶרְחַקִּים בְּשָׁבוּעַ שֶׁחַל בּוֹ ט"ב מֻתָּר לִתֵּן לְכוֹבֶסֶת א"י לְכַבֵּס סְדִינִים לְבָנִים וּבִגְדֵי פִשְׁתָּן לְכַמָּה שַׁבָּתוֹת שֶׁצָּרִיךְ עַל הַדֶּרֶךְ, וְכֵן לִכְבוֹד שַׁבָּת מֻתָּר לְהַצִּיעַ עַל הַשֻּׁלְחָנוֹת לְבָנִים כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין בִּשְׁאָר שַׁבָּתוֹת.

י אֵין רוֹחֲצִין בט' יָמִים אֵלוּ כָּל גּוּפוֹ אֲפִי' בְּצוֹנֵן, אֲבָל רֹאשׁוֹ, פָּנָיו, יָדָיו וְרַגְלָיו מֻתָּר לִרְחוֹץ בְּצוֹנֵן׃ וּלְצוֹרֶךְ מִצְוָה מֻתָּר אֲפִילוּ בְּחַמִּין, וְלִרְפוּאָה, כְּגוֹן יוֹלֶדֶת אוֹ מְעוּבֶּרֶת שֶׁטּוֹב לָהּ לִרְחוֹץ, וְכֵן אָדָם חָלָשׁ שֶׁצִּוָּה לוֹ הָרוֹפֵא לִרְחוֹץ מֻתָּרִין לִרְחוֹץ אֲפִילוּ בְּחַמִּין׃ וְכֵן נִדָּה רוֹחֶצֶת וְטוֹבֶלֶת כְּדַרְכָּהּ. וְאִם טוֹבֶלֶת בְּלַיְלָה שֶׁלְּאַחַר ט"ב, וְאִי אֶפְשַׁר לָהּ לִרְחוֹץ אָז, יְכוֹלָה לִרְחוֹץ בְּעֶרֶב ט"ב, וְרוֹחֶצֶת וְלוֹבֶשֶׁת כְּמוֹ בִּשְׁאָר יָמִים׃

יא ר"ח אָב שֶׁחַל בע"ש׃ מִי

heischt, soll damit wenigstens von 7. Av an und weiter pausirt werden.

§ 8. Ebenso ist der Fleisch- und Weingenuß bei einem religiösen Gastmahle, wie bei einer Beschneidung, Auslösung eines erstgebornen männl. Kindes, oder bei Schließung des Studiums eines Thalmud-Traktates (סיום), erlaubt. Es können auch zu einem solchen Gelegenheits-Mahle außer der älterlichen Familie, die das Mahl veranstaltet, noch zehn andere Personen, zur Vergrößerung der Gesellschaft geladen werden, welches jederzeit, selbst ערב ת"ב Vormittag gestattet ist; später aber ist es untersagt.

§ 9. Wäsche dürfen in der Regel während dieser 9 Tage nicht gewaschen werden; wem jedoch in der ט' באב-Woche eine weite Reise bevorsteht, darf sich Weiß-(Zeug)-Wäsche u. dgl. soviel er auf der Reise nöthig hat, von einer Nichtisraelitin waschen lassen; desgleichen dürfen שבת frische, weiße Tischdecken wie an andern Sabbattagen aufgelegt werden.

§ 10. Während dieser Zeit darf eigentlich kein Bad genommen werden, selbst nicht im kaltem Wasser, jedoch darf man Gesicht, Hände und Füße mit kaltem Wasser waschen. Zum Behufe einer מצוה darf man selbst im warmen Wasser baden. — Als Heilmittel dürfen warme Bäder, die für eine Wöchnerin oder schwache Frauen sehr zuträglich sind, desgleichen für schwächliche Personen auf Anrathen des Arztes ohne Weiteres gebraucht warden. Ebenso darf eine Frau im Zustande ihrer Absonderung (Niddo) sich wie gewöhnlich baden und untertauchen; fällt die Zeit dieses gesezlichen Untertauchens auf den Abend nach ט' באב, wo es etwa beschwerlich fallen dürfte, so kann dies rituelle Baden, und Weiß-Anlegen an ערב ט"ב statt finden.

§ 11. Fällt ר"ח אב auf einen Sabbat, so darf derjenige, der sich

שֶׁרָגִיל לִרְחוֹץ בְּחַמִּין בְּכָל עֶשַׁ״ק מֻתָּר גַּם עַכְשָׁיו לִרְחוֹץ אֲפִילוּ בְּחַמִּין׃ אֲבָל בעָ״ש חֲזוֹן אָסוּר לִרְחוֹץ בְּחַמִּין אֲפִילוּ לְמִי שֶׁרָגִיל בְּכַךְ, רַק פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו׃

יב אָבֵל שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלוֹ בי״ח בְּתַמּוּז אוֹ אח״כ, עַד עָר״ח אָב, מֻתָּר לוֹ לְסַפֵּר, אֲבָל מר״ח וְאֵילָךְ גַּם בְּכִבּוּס וּבְתִסְפּוֹרֶת אָסוּר בְּכְהַאי גַּוְנָא׃

יג אִם יֵשׁ מִילָה בט׳ יָמִים אֵלוּ, נוֹהֲגִין, שֶׁהַמּוֹהֵל וְהַסַּנְדֵּק וַאֲבִי הַבֵּן וְאִמּוֹ לוֹבְשִׁים בִּגְדֵי שַׁבָּת; אֲבָל הַמַּכְנִים אֶת הַתִּינוֹק (געפֿאַטער) אָסוּר. וְאַךְ הָאִשָּׁה הַמַּכְנֶסֶת אֶת אֶת הַתִּינוֹק, נוֹהֲגוֹת לִלְבּוֹשׁ בִּגְדֵי שַׁבָּת, כֵּיוָן שֶׁזּוֹהִי כָּל מִצְוָתָהּ׃ וְגִלּוּחַ יֵשׁ לְהַתִּיר לָהֶם קוֹדֶם שַׁבָּת חֲזוֹן, אֲבָל אח״כ אָסוּר׃

יד אֵין עוֹשִׂין בט׳ יָמִים אֵלוּ בְּגָדִים חֲדָשִׁים אֲפִי׳ עַ״י א״י, וְאַךְ לְצוֹרֶךְ גָּדוֹל, כְּגוֹן לְנִישׂוּאִין, שֶׁיִּהְיוּ מִיַּד אַחַר ת״ב מֻתָּר עַ״י אוּמֵן א״י׃ וְקוֹדֶם ר״ח מֻתָּר בְּכָל עִנְיָן לִתְּתָן אֲפִילוּ לְאוּמֵן יִשְׂרָאֵל, וּמֻתָּר לוֹ לַעֲשׂוֹתָן אַחַ״כַּ׃

טו בְּשַׁבָּת חֲזוֹן פּוֹרְסִין פָּרוֹכֶת שֶׁל שַׁבָּת בְּבֵיהַ״כְּנֶ, מִלְּבַד אִם חַל

gewöhnlich an ערב שבת im warmen Wasser badet, auch jetzt warm waschen; eine Ausnahme hierin macht עש״ק חזון, wo warmes Baden selbst demjenigen untersagt ist, der solches für gewöhnlich braucht; an Gesicht, Hände und Füße ist es gestattet.

§ 12. Einem Leidtragenden (Owel), dessen 30. Trauertag auf den 18. Tamus oder etwas später fällt, ist das Abnehmen des Haupt- und Barthaares bis ר״ח אב erlaubt, von diesem Tage an und weiter aber ist das Waschen oder Scheeren, wie bereits gemeldet, oßur.

§ 13. Wenn während dieser 9 Tage ein B'riß milo vorfällt, so ist es bereits bestehender Brauch, daß der Mohl, Beistand und Eltern des Kindes sich feierliche Kleider anlegen dürfen, der Gevater aber soll dies unterlassen, die Gevaterin dagegen, die durch das Hineinbringen des Kindes einem heil. Gottes-Gebote genüge leistet, kann sich ohne Weiteres feierlich kleiden. Auch was das Scheeren betrifft, dürfen die obenangeführten Verwandten des Kindes bis שבת חזון es vornehmen, später aber ist es oßur. —

§ 14. Während dieser Zeit ist bereits oben erwähnt, sollen keine neue Kleider angefertigt werden lassen, erlaubt wäre dies nur im strengsten Nothfall, wie z. B. zum Behufe einer gleich nach ת״ב zu feiernden Hochzeit, wo es auch dann von einem Isr. verfertigt werden kann; v o r ר״ח אב kann es aber auf jeden Fall, selbst einem Israeliten zu fertigen übergeben werden. —

§ 15. Am שבת חזון [*] wird in der Synagoge der Sabbat-Parocheth

---

*) שבת חזון heißt der Sabbat vor ט׳ באב, sogenannt, weil an demselben in der Synagoge immer die Haftora aus Jesajas 1. חזון ישעיהו vorgetragen wird.

ת״ב בְּשַׁבָּת וְנִדְחָה, דְאָז פּוֹרְסִין פָּרוֹכֶת שֶׁל חוֹל.

(Vorhang) überhangen, es sei denn, wenn ת״ב auf einen Sabbat fällt, der auf Sonntag verschoben wird, wo man das Wochen-Parochet, als Zeichen der einleitenden Halbtrauer überhängt. —

מד. דִּינֵי עֶרֶב תִּשְׁעָה בְּאָב.

א בְּרִית מִילָה אוֹ פִּדְיוֹן הַבֵּן שֶׁחָל בְּעֶרֶב ת״ב עוֹשִׂין הַסְּעוּדָה קוֹדֶם חֲצוֹת הַיּוֹם. וְעַיֵּין לְעֵיל, סי׳ מ״ב סעיף ח׳.

ב נוֹהֲגִים שֶׁלֹּא לִלְמוֹד בְּעֶרֶב ת״ב אַחַר חֲצוֹת, רַק בִּדְבָרִים הַמֻּתָּרִים לִלְמוֹד בט״ב עַצְמוֹ, וְכֵן לֹא יְטַיֵּיל בְּעֶרֶב ת״ב.

ג בְּעִנְיַן סְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת יֵשׁ כַּמָּה דִּינִים. וְהַמִּנְהָג הַיָּשָׁר הוּא לֶאֱכוֹל קוֹדֶם מִנְחָה סְעוּדַת קֶבַע, וּמִתְפַּלְּלִין אח״כ מִנְחָה וְאֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, מִשּׁוּם דִּכְתִיב: קָרָא עָלַי מוֹעֵד.

ד וְסָמוּךְ לָעֶרֶב יוֹשְׁבִין עַל הָאָרֶץ וְאוֹכְלִין רַק פַּת עִם בֵּיצָה מְבוּשֶּׁלֶת קָשָׁה וְקָרָה, שֶׁהוּא מַאֲכַל אֲבֵלִים.

44. Vorschriften für den Rüsttag zum 9. Av (ערב תשעה באב).

§ 1. Wenn ein B'riß Miloh oder Pidjon habben auf ערב ת״ב fällt, so wird das Gastmahl vormittag abgehalten. Ausführlicher hierüber im vorhergehenden Kapitel § 8.

§ 2. Schon ערב ת״ב Nachmittag ist jede Geistesbeschäftignng im Studium untersagt, nur sind solche Gegenstände vorzunehmen erlaubt, welche auch am 9. Av erlaubt sind (* — An ערב ת״ב darf kein Spaziergang vorgenommen werden.

§ 3. Was das Schluß-Mahl (Szeuda hammafsekeß) betrifft, sind hierüber vielfältige Vorschriften zu beobachten; für das richtige Verhalten jedoch diene folgende Vorschrift: — Am 8. Av soll die gewöhnliche Mahlzeit vor Mincho-Gottesdienst eingenommen werden, hierauf wird Mincho gebetet, Tachnun wird ערב ת״ב nicht gebetet, weil es andeutungsweise heißt (Klagel. 1. 14) "Er rief aus gegen mich ein Fest" u. s. w.

§ 4. Nachmittags, noch am Tage wird das Schlußmahl eingenommen, das nur aus einem Gericht bestehen darf, es wird nämlich, dem Leidtragenden gleich, auf der Erde sitzend eingenommen, und besteht gewöhnlich wie das erste Mahl des Leidtragenden aus hart gekochten Eiern, worauf etwas Asche als Zeichen der Trauer gestreuet wird. Als Getränk darf nur Wasser

*) Wie: Das Buch Echa, Ijob, die Klagetheile in Jerem. wie auch Hilchoth Aweluß.

וְטוֹבְלִין קְצַת פַּת בְּאֵפֶר וְאוֹכְלִין וְלֹא יִשְׁתֶּה רַק מַיִם. וְיֵשׁ לִיזָּהֵר, שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ לֶאֱכוֹל שְׁלֹשָׁה כְּאֶחָד בִּסְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ בְזִמּוּן, אֶלָּא כָּל א׳ יֵשֵׁב לְבַדּוֹ, וִיבָרֵךְ לְעַצְמוֹ כְּמ״שֶׁ: יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדּוֹם: וְצָרִיךְ לְהַפְסִיק מִבְּעוֹד יוֹם. —

ה מִי שֶׁמִּתְעַנֶּה יאהרצייט בְּעֶרֶב ת״ב יִתְנֶה בְּפַעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁלֹּא לְהִתְעַנּוֹת כִּ״א עַד אַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם, וְיִתְפַּלֵּל מִנְחָה גְדוֹלָה, דְּהַיְינוּ חֲצִי שָׁעָה אַחַר צָהֳרַיִם וְיֹאכַל סְעוּדָה, וְסָמוּךְ לְעֶרֶב יֹאכַל סְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת.

ו בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת אָסוּר בְּכָל מַה שֶׁאָסוּר בְּת״ב. וְלָכֵן צְרִיכִין לַחֲלוֹץ אֶת הַמִּנְעָלִים קוֹדֶם בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת.

genommen werden. An dem Schlußmahle sollen nicht drei Personen gemeinschaftlich Theil nehmen, damit man der M'sumon-Pflicht sich entledige; sondern ein jeder einzeln sitze für sich und bete für sich das Birchaß hammoson, wie es diesbezüglich heißt: (Klagel. 3. 28) „Er sitze einsam und sei stille." Das Mahl muß, wenn es noch Tag ist, geschlossen werden.

§ 5. Wer am Jahrzeitstag (eigentl. Sterbetag der nächsten Verwandten) der auf ערב ת״ב fällt, einen Fasten abhält, soll beim ersten Male Fasten ausdrücklich erklären, denselben nicht länger als bis Nachmittag fasten zu wollen; hierauf wird um ½1 Uhr Nachmittags (d. i. מנחה גדולה) gebetet, die gewöhnliche Mittags-Mahlzeit genossen, und gegen Abendzeit das Schlußmahl (סעודה המפסקת) abgehalten.

§ 6. Schon mit Tag- und Nacht-Zweifel beginnt das Fasten, und ist alles andere wie am ת״ב selbst untersagt. — Beschuhungsverbot ist sonach schon vor Nacht-Eintritt zu beobachten.

מה. הִלְכוֹת תִּשְׁעָה בְּאָב

מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין שְׂחוֹק לִפְנֵי הקב״ה (ע״ז ד׳ ג.): שנא׳ (ישעי׳ מב יד) הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק׃ —

וְכָל הַמִּתְאַבֵּל עַל יְרוּשָׁלַיִם, זוֹכֶה וְרוֹאֶה בְשִׂמְחָתָהּ, שנא׳ (ישעי׳ סו י) שִׂישׂוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כָּל אוֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ וגו׳.

(תענית דף ל׳).

אָמַר ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ. כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עַל יְרוּשָׁלַיִם בְּחֻרְבָּנָהּ עֲתִידִין לִשְׂמוֹחַ עִמָּהּ בְּבִנְיָנָהּ. (שם)

45. Vorschriften für den 9. Av. (תשעה באב)

„Rav Achai, der Galiläer sprach zu Rav Nachman bar Jizchak: Seit dem Tag der Zerstörung des Tempels ist selbst Gott, der Hochgelobte nicht mehr fröhlich, denn es heißt: (Jes. 42, 14.) „Ich schweige von lange her, bin still, und halte zurück" — (Abodo Sara 3.)

„Diejenigen, welche um Jerusalem aufrichtig trauern, werden des Glückes gewürdigt sein, an seinem glücklichen Zustande theilnehmen zu können, wie es heißt: (Jes. 66, 10.) „Freuet euch mit Jerusalem, und frohlocket darüber, Alle, die ihr es liebet, freuet euch mit ihm in Wonne, Alle, die ihr wegen seiner trauert." (Taanit 30.)

„Rabbi Simon ben Lakisch lehrt: Diejenigen, welche um die Zerstörung Jerusalems aufrichtig trauern, werden dessen Wiederaufbau zu ihrer Freude erleben." (Ebendas.)

א עַרְבִית נִכְנָסִין לְבֵהַכְּ״נ וְחוֹלְצִין הַמִּנְעָלִים. וְנוֹהֲגִין לְהָסִיר אֶת הַפָּרוֹכֶת מֵאָרוֹן הַקּוֹדֶשׁ, וְאֵין מַדְלִיקִין רַק נֵר א׳ לִפְנֵי הש״ץ. וּמִתְפַּלְּלִין עַרְבִית בְּנַחַת וְדֶרֶךְ בֶּכִי כַּאֲבֵלִים, וְאֵין אוֹמְרִים נַחֵם עַד לְמָחֳרַת בְּמִנְחָה. וְאַחַר תְּפִלַּת ש״ע אוֹמְרִים קַדִּישׁ שָׁלֵם עִם תִּתְקַבֵּל.

ב וְיוֹשְׁבִים לָאָרֶץ, וּמַדְלִיקִין קְצַת נֵרוֹת, רַק כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לוֹמַר אֵיכָה וְקִינוֹת. — וְאוֹמְרִים אֵיכָה וְקִינוֹת גַּ״כֵּ בְּנַחַת וְדֶרֶךְ בֶּכִי. וּמַפְסִיק בְּאֵיכָה מְעַט בֵּין כָּל פָּסוּק לְפָסוּק, וּמְעַט יוֹתֵר בֵּין כָּל אֵיכָה וְאֵיכָה. וּבְכָל אֵיכָה מַגְבִּיהַּ הש״ץ קוֹלוֹ קְצַת יוֹתֵר. וּפָסוּק הָאַחֲרוֹן שֶׁבְּכָל אֵיכָה

§ 1. Mit Eintritt der Nacht des 8. Av. beginnt die öffentl. Trauer. Man geht in die Synagoge und entzieht lederne Beschuhung von den Füßen. Ferner nimmt man zum Zeichen der Trauer das Paroches von dem אר״הק u. zündet nur spärliches Licht vor der heil. Betlade (*. Maariv wird mit leiser, Trauer u. Weheklagen erweckender Stimme gebetet. ש״ע ohne Einschaltung des נחם, welches erst ת״ב im מנחה ש״ע gebetet wird. Nach ש״ע wird ganz קדיש mit תתקבל gebetet.

§ 2. Hierauf werden die Klagelieder Jeremijas (איכה) bei schwachem Kerzenlichte und zur Erde sitzend gelesen; die Klage- und Trauerlieder werden ebenfalls in der üblichen Trauer-Melodie vorgetragen, während des איכה Vortragens wird bei jedem Verse ein wenig abgesetzt, zwischen jedem Kapitel der איכה aber etwas länger pausirt. Ferner wird jedes Kapitel vom Vorsänger in etwas höherem Tone vorgetragen, der Schlußvers eines je-

---

*) Andeutend den Vers Echa 3. 6. „In Finsterniß setzte er mich" u. s. w.

אוֹמְרִים בְּקוֹל רָם, וּכְשֶׁמַּגִּיעַ לְפָסוּק הֲשִׁיבֵנוּ וגו׳ אוֹמְרִים אוֹתוֹ הַקָּהָל וגו׳ בְּקוֹל רָם, וְכֵן הש״ץ.

ג אַח״כַּ אוֹמְרִים וְאַתָּה קָדוֹשׁ, וְקַדִּישׁ שָׁלֵם בְּלֹא תִּתְקַבֵּל, לְפִי שֶׁאָמַר בְּאֵיכָה שָׂתַם תְּפִלָּתִי, וְכֵן לְמָחָר בְּשַׁחֲרִית מְדַלְּגִין תִּתְקַבֵּל עַד לְמִנְחָה. גַּם מִי שֶׁהוּא בְּיְחִידוּת שֶׁאֵין לוֹ מִנְיַן אוֹמֵר אֵיכָה וְקִינוֹת.

ד בְּשַׁחֲרִית אֵין מֵנִיחַ תְּפִילִין, מִשּׁוּם דִּתְפִלִּין נִקְרָאִין פְּאֵר, וְגַם אֵין לוֹבְשִׁין טַלִּית גָּדוֹל (* אֶלָּא לוֹבְשִׁין טַלִּית קָטָן בְּלֹא בְּרָכָה, וּמַשְׁכִּימִין קְצַת לְבֵהַכ״נ, וְאֵין מַדְלִיקִין נֵר תְּפִלָּה כְּלָל. וּמִתְפַּלְּלִין גַּ״כַּ בְּנַחַת וְדֶרֶךְ בֶּכִי, וְאוֹמְרִים מִזְמוֹר לְתוֹדָה. והש״ץ בַּחֲזָרַת הַתְּפִלָּה אוֹמֵר עֲנֵנוּ בֵּין גּוֹאֵל לְרוֹפֵא כְּמוֹ בְּכָל תַּעֲנִית צִבּוּר, וְאֵינוֹ אוֹמַר

den Kap. aber mit **lauter** Stimme gelesen. Der letzte Vers השיבנו וגו׳ wird von der Gesammtgemeinde **laut** gesagt, welcher nach Schließung des Vorsängers von der Gem. laut rezitirt wird. —

§ 3. Hirauf wird ואתה קרוש gebetet, קריש ohne תתקבל, hinweisend auf den Vers, (Echa 3, 8.) wo es heißt: Wenn ich auch flehe und aufschreie, hemmt er mein Gebet; (daß es nicht zu ihm dringe). Ebenso wird ת״ב Morgens bis Mincho das Kaddisch mit Hinweglassung von תתקבל gesagt. איכה und קינות wird auch von jedem Einzelnen, der zu Hause für sich betet, gelesen. —

§ 4. Des Morgens werden keine T'fillin angelegt, weil dies der Hauptschmuck des isr. religiösen Lebens ist, (s. Hilchot T'fillin) (*; auch hülle man sich des Morgens nicht in טלית גדול, sondern lege blos das mit Ziezißversehene Untergewand (טלית קטן oder: ארבע כנפות) an, ohne B'rocho. Der Schachariß-Gottesdienst wird **zeitlicher** als gewöhnlich begonnen (** Beleuchtung muß vom Gotteshause wegbleiben. שחרית wird ebenfalls im leisen, trauerndem Tone gebetet; מזמור לתורה wird gesagt. Der

---

*) משום דכתיב: בצע אמרתו ומתרגמי׳ בזע פורפירא דיליה. —

*) Auch weil anderseits der Trauernde diesem hochwichtigen Geboth den rechten Heiligkeits-Sinn nicht zuwenden kann.

) תשעה באב Ist eines von den fünf „השכמות" an welchen man früher als gewöhnlich zum Gebete in das Gotteshaus sich anschickt. Als Zeichen dieser 5 השכמות dient der Bibelvers: וישכם א״ב״ר״ה״ם בבקר („Und Abraham **stand des Morgens früh auf" Mos. 1. 22, 3.): —

א Deutet auf den Endebuchstaben von הושענא רבה
ב " " " " תשעה באב
ר " " " " יום כפור
ה " " " " ראש השנה
ם " " " " פורים

בִּרְכַּת כֹּהֲנִים. וּלְאַחַר הַתְּפִלָּה אוֹמֵר חֲצִי קַדִּישׁ. וְאֵ״א לֹא תַחֲנוּן וְלֹא אֵל אֶ״אַ, מִשּׁוּם דְּאִקְרֵי מוֹעֵד, כְּדִכְתִיב: קָרָא עָלַי מוֹעֵד.

ה וּמוֹצִיאִין ס״ת וְקוֹרִין כִּי תוֹלִיד בָּנִים וגו׳ וְקוֹרִין ג׳ גַּבְרֵי. וְנָכוֹן שֶׁהָעוֹלֶה יֹאמַר בְּלַחַשׁ קוֹדֶם הַבְּרָכָה. בָּרוּךְ דַּיָּן אֱמֶת. אַחַר קְרִיאַת הַתּוֹרָה אוֹמְרִים ח״ק, וּמַפְטִירִין אָסֹף אֲסִיפֵם בְּנִגּוּן אֵיכָה, וּמַחֲזִירִין ס״ת לְהֵיכָל.

ו וְיוֹשְׁבִים עַל הָאָרֶץ וְאוֹמְרִים קִינוֹת, וְיֵשׁ לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם עַד סָמוּךְ לַצָּהֳרָיִם. — אַחַר כָּךְ אוֹמְרִים אַשְׁרֵי, וְאֵ״א לַמְנַצֵּחַ אֶלָּא וּבָא לְצִיּוֹן. וּמְדַלְּגִין פָּסוּק וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי, וְאוֹמֵר וְאַתָּה קָדוֹשׁ וגו׳ וְאוֹמְרִי׳ קַדִּישׁ שָׁלֵם בְּדִלּוּג תִּתְקַבֵּל עָלֵינוּ. קַדִּישׁ יָתוֹם, וְאֵ״א לֹא שִׁיר הַיִּחוּד, וְלֹא שִׁיר שֶׁל יוֹם.

ז אִם יֵשׁ אָבֵל בָּעִיר, הוֹלֵךְ לְבֵיהַכְּ״נ בַּלַּיְלָה וְגַם בְּיוֹם עַד שֶׁיִּגְמְרוּ הַקִּינוֹת.

ח בְּת״ב אָסוּר בְּלִמּוּד תּוֹרָה, לְפִי שֶׁדִּבְרֵי תוֹרָה מְשַׂמְּחִין אֶת הַלֵּב כְּמ״שֶׁ פִּקּוּדֵי ה׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב. וְלָכֵן אָסוּר לִלְמוֹד בְּת״ב כִּ״א בִּדְבָרִים שֶׁמַּעֲצִיבִים אֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם, כְּגוֹן בְּסֵפֶר יִרְמְיָהוּ בִּדְבָרִים

Vorbeter schaltet zwischen גואל ישראל und רפאינו ה׳ wie an jedem vorgeschriebenen Fasttag עננו ה׳ ein; der Priestersegen ... אלהינו וא״א ברכנו wird ת״ב nicht gesagt. Nach ש״ע halb Kaddisch. ת״ב wird weder Tachnun, noch אא״א gesagt, weil ת״ב in Hinweisung auf Echa 1. 15. auch „Festberufung" heißt.

§ 5. Man nimmt hierauf ein ספר תורה aus dem ארון הקודש liest die Stelle; (Mos. 5. 4. 24.) „כי תוליד בנים" dreien Pers. vor; nach Meinung Einiger spreche jeder zur Thora Gerufene v o r Birchath hattoroh die Trauersegens-Formel: „ברוך דין האמת" „Gepriesen sei der gerechte Richter!"— Nach Verlesung der Thora wird halb Kaddisch gesagt, die Haftora ist Jerem. 8. 13. 23. 9 24. (אסף אסיפם) welche in der Echa-Melodie vorgetragen wird. Das ס״ת wird dann in die heil. Lade zurückgestellt.

§ 6. Hierauf werden die Trauerlieder (Kinoth), zur Erde sitzend abgesungen, die gewöhniich erst um die Mittagszeit schließen. — Dann wird אשרי ובל״ג (mit Weglassung des Ps. למנצח) gebetet, auch der Vers „ואני זאת בריתי" wird weggelassen; ואתה קדוש u. s. w. ganz קדיש ohne תתקבל עלינו — קדיש יתום. Man sagt übrigens weder שיר היחוד, noch die täglichen Psalmen.

§ 7. Ein Leidtragender (Owel) darf ת״ב Nacht, sowie des Morgens bis nach Beendigung der Kinoth in der Synagoge bleiben.

§ 8. ת״ב Ist jede Freude erregende Geistesbeschäftigung vorzunehmen, verboten; da nun die Religionswissenschaft vorzüglich erheitert und vergnügt, wie es heißt: (Ps. 19, 8, 9.) „Die Lehre Gottes ist vollkommen, ist Labung für die Seele"; „Die Gebote des Ewigen sind gerecht, sie erfreuen das Herz" — Daher ist jedes Gesetzstudium am ת״ב oßur, und sind nur solche religiöse Lesestücke gestattet, die das menschliche Herz mit Trauer und Betrübnis erfüllen, wie z. B. die trauer-

הָרָעִים שֶׁבּוֹ׳ וּפְסוּקֵי דְנֶחָמָא׳ שֶׁבּוֹ יְדַלֵּג׳ וְכֵן בְּס׳ אִיּוֹב׳ וּבְמִדְרַשׁ אֵיכָה וגמ׳ פ׳ אֵלּוּ מְגַלְּחִין׳ דְמַיְירֵי בְדִינֵי אָבֵל וּמְנוּדֶּה׳ וּבְהַגָּדָה דפ׳ הַנִּיזָקִין׳ וִירוּשַׁלְמִי סוֹף מס׳ תַּעֲנִית׳ דְמַיְירֵי מֵחָרְבָּן׳ וְכָל מַה שֶּׁמֻּתָּר לִלְמוֹד בְּעַצְמוֹ׳ מֻתָּר לְלַמֵּד גַּם עִם תִּינוֹקוֹת׃

ט עוּבָּרוֹת וּמֵינִיקוֹת חַיָּיבוֹת לְהַשְׁלִים הַתַּעֲנִית׳ אִם לֹא בְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ חַ״ו לְסַכָּנָה׳ וְחוֹלֶה אַעְפּ״י שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה יֵשׁ לְהָקֵל שֶׁלֹּא יַשְׁלִים הַתַּעֲנִית׳ רַק יִתְעַנֶּה אֵיזֶה שָׁעוֹת׳ וּמִכָּ״שׁ אִם הוּא חָלוּשׁ בְּטִבְעוֹ׃

י וְיוֹלֶדֶת לְאַחַר שִׁבְעָה יָמִים עַד שְׁלֹשִׁים יוֹם נַמֵּי דִינָהּ כְּחוֹלֶה שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה׳ אַעְפּ״י שֶׁאֵינָהּ חוֹלָה׃ אַךְ מִי שֶׁמַּרְגִּישׁ בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא בָּרִיא לְגַמְרֵי׳ וְהַתַּעֲנִית לֹא יַזִּיק לוֹ׳ יֵשׁ לוֹ לְהַשְׁלִים׃ — וְגַם אֵלּוּ שֶׁצְּרִיכִין לֶאֱכוֹל בְּת״ב לֹא יִתְעַנְּגוּ בְּמַאֲכָלִים׳ אֶלָּא בִכְדֵי צוֹרֶךְ בְּרִיאַת הַגּוּף׃

יא רְחִיצָה אֲסוּרָה בֵּין בְּחַמִּין בֵּין בְּצוֹנֵן׳ וַאֲפִי׳ לְהוֹשִׁיט אֶצְבָּעוֹ לְתוֹךְ מַיִם אָסוּר׳ וּרְחִיצָה שֶׁלֹּא לְתַעֲנוּג מֻתָּר׃ וְלָכֵן רוֹחֵץ יָדָיו

erregenden Stellen im Buche Jeremija, deren Freude verkündenden Stellen müßen wegbleiben; ebenso darf man im Buche Job, im Midrasch Echa, sowie im Talmud: Moed Katan Abschnitt אלו מגלחין, welcher Traktat von Trauer und betrübenden Ereignissen handelt, lesen; desgleichen darf man den Abschnitt הניזקין im Talmud Gittin und Jeruschalmi zum Schluße des Talm. Taanith lesen, welche die Zerstörung Jerusalems ausführlich behandeln —. Alles, was man nun selbst liest und aufmerksam durchgeht, darf auch Zöglingen ohne Weiteres vorgetragen werden.

§ 9. Schwangere oder stillende Frauen sind ת״ב auszufasten verpflichtet, wenn nur keine gefahrdrohende Krankheit zu befürchten ist, in welchem Falle nicht gefastet werden darf; bei nicht lebensgefährliche Krankeheiten, überhaupt wenn der Kranke von Natur schwächlich ist, sollen nur wenige Stunden gefastet werden.

§ 10. Bei einer Wöchnerin vom 7. bis zum 30. Tage gilt dasselbe wie bei einem nicht lebensgefährlichen Kranken, wenngleich keine Krankheit vorhanden. Wer übrigens sich gesund und stark fühlt, und der sichern Überzeugung lebt, dafs der Fasten seine Gesundheit nicht gefährden würde, darf denselben ausfasten. — Auch diejenigen, die ausnahmsweise am ת.ב nothdrungen Speise zu sich nehmen müßen, dürfen nur so viel Speise zu sich nehmen, als es zur Wiederherstellung der gesunkenen Lebensgeister vonnöthen ist, keineswegs aber um sich durch selbe blos zu vergnügen und gütlich thun zu wollen, welches schwere Sünde wäre!

§ 11. Baden und Waschen des Körpers ist sowol im warmen als in kaltem Wasser untersagt[*], jedoch ist Waschen, welches unumgänglich nothwendig ist, bei Schmutz u. dgl. erlaubt. Beim Aufstehen Morgens werden die Finger bis an die Finger-Eingelenk gewaschen. (* Nach dem Abtrocknen,

---

*) Ursache deßen s. Schul. Ar. 1. Theil, 1. Kap. unsere Anmerknng.

בְּשַׁחֲרִית. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִרְחוֹץ רַק אֶצְבְּעוֹתָיו, שֶׁזֶּהוּ עִקַּר הָרְחִיצָה בְּשַׁחֲרִית*). וּלְאַחַר שֶׁנִּגְּבָם קְצַת, וַעֲדַיִן לַחוֹת קְצַת מַעֲבִירָן עַל עֵינָיו. וְאִם עֵינָיו מְלוּכְלָכוֹת, וְדַרְכּוֹ לְרָחֳצָם בְּמַיִם, רוֹחֲצָם גַּם עַכְשָׁיו כְּדַרְכּוֹ וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. וְכֵן אִם הָיוּ יָדָיו מְלוּכְלָכוֹת בְּטִיט וּכְדוֹמֶה, מֻתָּר לִרְחוֹץ בִּמְקוֹם הַמְּלוּכְלָךְ. וְכֵן כְּשֶׁעָשָׂה צְרָכָיו מֻתָּר לִרְחוֹץ יָדָיו כְּדַרְכּוֹ תָּמִיד, וְכֵן לִתְפִלַּת מִנְחָה יִרְחוֹץ אֶצְבְּעוֹתָיו.

יב נָשִׁים הַמְבַשְּׁלוֹת מֻתָּרוֹת לְהָדִיחַ הַמַּאֲכָלִים, דְּהָא אֵין מִתְכַּוְּנוֹת לִרְחִיצָה.

יג סִיכָה גַּ"כֵּ אֵינָהּ אָסוּר אֶלָּא שֶׁל תַּעֲנוּג; אֲבָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֲטָטִין אוֹ לְצוֹרֶךְ שְׁאָר רְפוּאָה, מֻתָּר לָסוּךְ.

יד נְעִילַת הַסַּנְדָּל אֵינוֹ אָסוּר אֶלָּא שֶׁל עוֹר, אֲבָל שֶׁל בֶּגֶד וּכְדוֹמֶה מֻתָּר. הַהוֹלְכִים בֵּין א"י נוֹהֲגִין לִלְבּוֹשׁ מִנְעָלִים, שֶׁלֹּא יִהְיוּ לְלַעַג. וְיֵשׁ לִתֵּן עָפָר בְּתוֹךְ הַמִּנְעָלִים. וְהַיּוֹשְׁבִים בַּחֲנֻיּוֹת וַדַּאי אֲסוּרִים. הַמְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ רָחוֹק בְּרַגְלָיו, כֵּיוָן שֶׁהוּא טוֹרַח גָּדוֹל לֹא אָסְרוּ חז"ל, וּמֻתָּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל, אַךְ כְּשֶׁמַּגִּיעַ לָעִיר חוֹלֵץ. וְאִם יוֹשֵׁב בַּעֲגָלָה אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל.

טו תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה אָסוּר, וְיֵשׁ לְהַחֲמִיר אֲפִי' בִּנְגִיעָה.

טז לֹא יִשְׁאוֹל אָדָם בִּשְׁלוֹם

wenn selbe noch etwas feucht, darf man damit die Augenlieder befeuchten; erheischt das Auge der Pflege mit kaltem Wasser, so kann dies auch ohne Bedenken geschehen. Ferner darf jeder Schmutz an den Händen durch's Abwaschen beseitiget werden; ebenso sollen die Hände nach jeder thierischen Verrichtung, sowie vor dem Gebete jedesmal reingewaschen werden. ת"ב

§ 12. Speise-Geräthe, so wie die Speisen dürfen aus dem obenangeführten Grunde abgespühlt und gereinigt werden.

§ 13. Salben wird nur zur Anwendung als Heilmittel erlaubt, nicht zu diesem Zwecke gehörig, ist es strengstens untersagt.

§ 14. Lederne Beschuhung ist ossur, aus andern Stoffen (* dagegen gestattet; ebenso darf man in Schuhen gehen, wenn man auf freiem Platze zu gehen sich genöthigt sieht, um etwaige Mißdeutung und ins Auge Fallende zu vermeiden. Manche befolgen den Brauch, etwas Asche, als Trauerzeichen in die Beschuhung zu geben. Im Geschäfte sitzend ist lederne Beschuhung ossur; wer eine Fußreise zu machen genöthigt ist, darf in lederne Beschuhung gehen, nur soll man selbe im Orte nicht am Fuße haben; für den im Wagen Sitzenden ist Beschuhung ossur.

§ 15. Gatte und Gattin müßen geschieden bleiben, jede Vertraulichkeit sei beschränkt.

§ 16. In der Regel grüße man keinem Bekannten und Freunden, bietet aber ein nichtisr. Mitbruder ת"ב

*) מפני שרוח רעה שורה על האצבעות, עיין ש"ע חלק א' סימן א' עם תרגומנו והערותנו שם.

*) Wie aus Stroh, Filz Gummi u. dgl.

חֲבֵרוֹ בְּת"ב. וְאִם אֵ"י שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ מֵשִׁיב בְּשָׂפָה רָפָה. וְכֵן לֹא יְשַׁלַּח דּוֹרוֹן לַחֲבֵרוֹ, שֶׁזֶּהוּ בִּכְלַל שְׁאֵילַת שָׁלוֹם.

יז לֹא יְטַיֵּיל בַּשּׁוּק, שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי שְׂחוֹק וְשִׂמְחָה. עִשּׁוּן טַאבַּאק יֵשׁ אוֹסְרִין וְיֵשׁ מַתִּירִין לְאַחַר צָהֳרַיִם בְּצִנְעָא תּוֹךְ בֵּיתוֹ.

יח לְאַחַר צָהֳרַיִם עוֹשִׂין כָּל הַמְּלָאכוֹת. וּמַשָּׂא וּמַתָּן נוֹהֲגִין לֶאֱסוֹר קוֹדֶם צָהֳרַיִם, וּלְאַחַר צָהֳרַיִם, מֻתָּרִין, אֲבָל מִי שֶׁהוּא יְרֵא שָׁמַיִם יֵשׁ לוֹ לְהַחְמִיר כָּל הַיּוֹם בִּמְלָאכָה וּבְמַשָּׂא וּמַתָּן, שֶׁלֹּא יָסִיחַ דַּעְתּוֹ מִן הָאֲבֵלוּת, וְעַ"י אֵ"י מֻתָּר לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה, וְדָבָר הָאָבוּד מֻתָּר לַעֲשׂוֹת גַּם בְּעַצְמוֹ.

יט נוֹהֲגִין שֶׁאֵין יוֹשְׁבִים עַל סַפְסָל לֹא בַּלַּיְלָה וְלֹא בַּיּוֹם עַד לְאַחַר צָהֳרַיִם, כִּי"א עַל הָאָרֶץ. וּלְאַחַר צָהֳרַיִם מֻתָּרִין. אֲבָל שְׁאָר דְּבָרִים הָאֲסוּרִים, אֲסוּרִין עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים.

כ נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לְהָכִין צָרְכֵי סְעוּדָה עַד אַחַר צָהֳרַיִם, אֲבָל לְצוֹרֶךְ מִצְוָה מֻתָּר.

כא אִם יֵשׁ תִּינוֹק לָמוּל, מַלִּין אוֹתוֹ אַחַר שֶׁגָּמְרוּ אֶת הַקִּינוֹת. וַאֲבִי הַבֵּן, וְאִמּוֹ, וְהַסַּנְדֵּק וְהַמּוֹהֵל מֻתָּרִין לִלְבּוֹשׁ בִּגְדֵי שַׁבָּת לִכְבוֹד הַמִּילָה, וְאַחַ"כ פּוֹשְׁטִין אוֹתָם, וּמַדְלִיקִין נֵרוֹת לִכְבוֹד הַמִּילָה, וְהַכּוֹס נוֹתְנִים לְתִינוֹק לִשְׁתּוֹת.

den Gruß, so soll man denselben in einer schwachen, Demuth und Trauer äußerndem Tone erwiedern. Auch Freundschafs-Geschenke werden ת"ב nicht gesendet, weil dies Ausdruck von Gruß und Theilnahme verräth.

§ 17. Spazier-Gang werde vermieden, damit der Leichtfertigkeit und der Lustbarkeit keine Gelegenheit geboten werde. Tabakrauchen ist nach Einigen verboten, nach Andern ist es von Nachmittag an insgeheim zu Hause erlaubt.

§ 18. ת"ב Vormittag ist jede Geschäfts- und Gewerbsthätigkeit vorzunehmen ossur, Nachmittag hingegen ist es gestattet, rechtmäßig aber halte sich jeder Gottergebene ferne von jeder Geschäftsthätigkeit an ת"ב, damit das Trauergefühl in ihm nicht verdrängt werde; durch einen Nichtisr. ist alles Nöthige zu verrichten erlaubt; eine Sache aber, deren Unterlassen dem Besitzer Verlust bringen würde, ist auch selbst zu verrichten erlaubt.

§ 19. ת"ב Sitze man nicht auf Sessel u. dgl. weder Nachts noch beim Tage, bis Nachmittag, sondern sitze bloß bis Nachm. auf flacher Erde, (höchstens mit unbedeutender Unterlage); alles Übrige aber, was für ת"ב untersagt ist, hat bis Hervortreten der Sterne Kraft und Bündigkeit.

§ 20. ת"ב Soll bis Nachmittag jede Genußbereitung verschoben bleiben, es sei denn zum Behufe eines relig. Gast-Mahles, wo dies gestattet ist.

§ 21. Wenn eine Beschneidung auf ת"ב fällt, so nimmt man dieselbe nach Beendigung der Kinoth vor. Die Eltern des Kindes, Gevatter und Mohl dürfen zu Ehre dieser Mizwo sich feierlich kleiden, ferner dürfen Lichter zu Ehre dieser Mizwo angezündet werden, und man gibt vom כוס של ברכה dem Kinde ein Wenig zu trinken; nach erfolgter Beschneidung werden die Feier-Kleider wieder ausgezogen.

כב אם יש מילה בט"ב שנדחה, מותר לבעלי הברית, דהיינו, אבי הבן, ואמו, והמוהל, והסנדק להתפלל מנחה גדולה, שהוא חצי שעה לאחר הצהרים ואז מתירין להבדיל על הכוס, ולאכול בשר. וכן הנשים הנושאות הבן למילה מתירין לאכול, אבל סעודה לא יעשו עד הלילה.

כג וכן המנהג פשוט לאכול בשר לכל המסובין בלילה שקודם המילה, שקורין „וואכנאכט" שהיא ג"כ סעודת מצוה. *)

כד וכן הדין בפדיון הבן בזמנו שהאב והכהן לא ישלימו, ודוקא אם פדיון הבן בזמנו, שחל ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו ואפילו היה יום ל"א בשבת דאף על פי כן הוי שלא בזמנו, וצריכין להשלים.

כה במנחה מניחין טלית ותפילין בברכות, ואומרים שיר של יום ושאר תפלות שחסרו בשחרית. ואומרים אשרי. ח"ק. וקורין בתורה (ויחל) ומפטירין כמו בשאר תענית צבור. ומכניסין ס"ת, ואומר הש"ץ ח"ק. ומתפללין ש"ע. ואומרים נחם בברכת ולירושלים עירך. ואם שכחו שם, אומרו אחר עננו, ולא יסיים ברוך:

§ 22. Fällt ברית מילה am ט"ב, der auf שבת eintrifft und auf Sonntag verschoben wird, so dürfen die Theilhaber am Briß, nämlich, die Eltern des Kindes, Mohl und Gevatter um halb ein Uhr Nachmittags das Mincho-Gebet verrichten, über כוס mit Wein den Havdolo-Segen sprechen und gleich nach dem Briß Fleisch-Speisen genießen. Dasselbe ist auch den Frauen erlaubt, welche das Kind zur Beschneidung tragen; jedoch soll das eigentliche Freundschaftsmahl (סעודה) erst in der Nacht vorgenommen werden. (S. Ture Zahab, und Mag. Abr. Kap 559 §. 9.).

§ 23. Ebenso ist der Genuß von Fleisch-Speisen allen Seudo-Gästen in der sogenannten „Wach-Nacht" gestattet, weil auch solches Mahl סעודת מצוה ist.

§ 24. Fällt auf ט"ב, der auf Sonntag verschoben wird, ein Pidjon habben, wenn dies der wirkliche 31. Tag des Pidjon ist, so brauchen gleichfalls die Eltern des Kindes und der dazu bestimmte Kohen am ט"ב nicht ganz auszufasten, und können wie oben (§. 22.) um halb ein Uhr Speise zu sich nehmen. Ist jedoch dies nicht der eigentliche Tag des Pidjon, wenngleich das Kind an diesem שבת von 31 Tage alt wäre, so ist dies dennoch nicht der eigentliche Pidjon-Tag, und muß bis Abend gefastet werden.

§ 25 Zu Mincho werden Talliß und T'fillin mit gehöriger B'rocho angelegt; man betet שיר של יום und alle Gebetstücke, die man von שחרית weggelassen, hierauf wird אשרי gebetet, halb Kaddisch, man liest im ס"ת die Stellen: (Mos. 2. 32, 11. ויחל משה — 14, 34, 1—11). Maftir wie am gewöhnlichen Fasttage (Jes. 55, 6.) דרשו ה' בהמצאו — Das ס"ת wird in die heil. Lade gestellt, und man betet ש"ע; im ש"ע wird das Trostgebet: נחם in der B'rocho ולירושלים eingeschaltet; hat man daran vergessen,

*) ובסנהדרין, וב"ק פ' הכונס אמרינן: ישוע הבן, ושבוע הבן, יעו"ש.

א״י ,מְנַחֵם צִיּוֹן וגו׳ אֶלָּא: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ וגו׳ וְאִם גַּם שָׁם לֹא נִזְכַּר, גּוֹמֵר הַבְּרָכָה וְאֵ״צ לַחֲזוֹר׃

כו הַשׁ״ץ בַּחֲזָרַת הַתְּפִלָּה אוֹמֵר בִּרְכַּת כֹּהֲנִים׃ וְאַחַר הַתְּפִלָּה ,קַדִּישׁ שָׁלֵם ,עִם תִּתְקַבֵּל וְחוֹלְצִין הַתְּפִילִין וּמִתְפַּלְּלִין מַעֲרִיב. וְאִם הַלְּבָנָה זוֹרַחַת מְקַדְּשִׁין אוֹתָהּ. וְאֵין לְקַדְּשָׁהּ ,עַד שֶׁיִּטְעוֹם מִקּוֹדֶם, וּמ״מ מִצְוָה יוֹתֵר לְקַדְּשָׁהּ בְּרַבִּים׃

כז בַּלַּיְלָה שֶׁלְּאַחַר הַתַּעֲנִית, וְכֵן לְמָחָר ,עַד אַחַר צָהֳרַיִם אֵין אוֹכְלִין בָּשָׂר וְאֵין שׁוֹתִין ,יַיִן כ״א בִּסְעוּדַת מִצְוָה׃

so kann es nach עננו gesagt werden, nur wird nicht בא״י מנחם ציון u. s. w. geschlossen, sondern כי אתה שומע u. s. w. Hat man auch nach עננו daran vergessen, so schließt man die B'rocho wie gewöhnlich, und braucht man ש״ע deswegen nicht zu wiederholen.

§ 26. Der Vorbeter sagt im lauten ש״ע-Gebet den Segensspruch der Kohanim, nach ש״ע ganz Kaddisch mit תתקבל. — Die תפילין werden hier, (nach Mincho ש״ע) abgelegt, dann wird sofort Maariv gebetet; bei leuchtendem Mondscheine folgt קידוש לבנה, nach Einigen soll vor Kid. L'wonoh etwas Speise zu sich genommen werden, jedoch soll das Kid. Lew. lieber bei öffentl. Versammlung unmittelbar nach Maariv stattfinden.

§ 27. In der Nacht nach dem Fasten, sowie am folgenden Morgen soll bis nach Mittag kein Fleisch und kein Wein genossen werden, eine Ausnahme hievon macht סעודת מצוה.

מו. דִּינֵי ת״ב שֶׁחָל בְּשַׁבָּת אוֹ בא׳ בְּשַׁבָּת׃

א ת״ב שֶׁחָל בא׳ בְּשַׁבָּת אוֹ שֶׁחָל בְּשַׁבָּת וְנִדְחָה לא׳ בְּשַׁבָּת, אוֹכְלִין בְּשַׁבָּת בָּשָׂר וְשׁוֹתִין יַיִן׃ וַאֲפִילוּ בִּסְעוּדָה שְׁלִישִׁית שֶׁלְּאַחַר מִנְחָה מֻתָּר׃ אַךְ לֹא יֵשֵׁב אָז בִּסְעוּדַת חֲבֵרִים׃ וְאִם חָל בְּרִית מִילָה ,יַעֲשׂוּ הַסְּעוּדָה קוֹדֶם מִנְחָה׃ אֲבָל מֻתָּר לֶאֱכוֹל עִם בְּנֵי בֵיתוֹ, וְיָכוֹל לְבָרֵךְ בְּזִמּוּן.

ב וְצָרִיךְ לְהַפְסִיק מִבְּעוֹד יוֹם, כִּי בְּבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת אָסוּר בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּרְחִיצָה, אַךְ הַמִּנְעָלִים לֹא יַחֲלוֹץ עַד לְאַחַר בָּרְכוּ׃ והש״ץ

46. Vorschriften für ת״ב der auf Sabbat oder Sonntag fällt.

§ 1. Wenn ערב ת״ב oder ת״ב auf einen Sabbat fällt, der auf Sonntag verschoben wird, so darf man diesen Sabbat bis Beendigung der dritten Mahlzeit (nach Mincho) Fleisch und Wein genießen, nur werde diese letzte Mahlzeit nicht in fröhlicher Gesellschaft genossen. — Fällt auf diesen Sabbat eine Beschneidung vor, so wird die Mahlzeit vor Mincho abgehalten, und darf man mit allen Hausleuten daran Theil nehmen und מזומן benschen.

§ 2. Das Schluß-Mahl muß, wenn noch Tag ist genossen werden, denn sobald die Abenddämmerung anbricht, ist jedes Essen, Trincken, Waschen u. dgl. Genuß untersagt. — Die Beschuhung wird nach ברכו im maa-

הולך קודם שמתחיל והוא רחום, כדי שלא לבלבל דעתו. ויאמר מתחלה ברכת המבדיל בין קודש לחול, בלא שם ומלכות.

ג אומרים אב הרחמים, וא״א צדקתך צדק במנחה. ומחמירין שלא ללמוד בת״ב שחל בשבת כ״א דברים המותרים ללמוד בת״ב (עיין סי׳ הקודם סעיף ח) ולכן אין אומרים פרקי אבות. אבל לקרות שנים מקרא וא׳ תרגום מותר, ומכ״ש קודם חצות היום. ואם חל בערב ת״ב, אסור לאחר חצות בלמוד כמו בשאר ערב ת״ב.

ד קודם ערבית אין אומרים למנצח בנגינות, וא״א ויהי נועם וכו׳ משום שנתיסד על הקמת המשכן, ועתה נחרב. גם א״א ויתן לך ואין מברכין על הבשמים, כ״א כשהוא רואה את הנר מברך בורא מאורי האש ואין מבדילין על הכוס עד מוצאי ת״ב, ואז הוא מבדיל על הכוס (ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים).

ה אם צריך לעשות מלאכה קודם שיבדיל במוצאי ת״ב יאמר תחלה המבדיל בין קודש לחול וכו׳ בלא שם ומלכות.

ו ת״ב שחל בשבת, ונדחה ליום

riv-Gebet ausgezogen, der Vorbeter thut dies schon, um Irrthümern vorzubeugen, vor Beginn des Maariv-Gebetes (והוא רחום), sagt auch vorher den Lobspruch: המבדיל בין קודש לחול u. s. w. ohne die einleitende Formel: בא״י אמ״ה. —

§ 3. Sabbat wird vor Mussaf אב הרחמים (* gebetet. Zu Mincho wird צדקתך צדק nicht gesagt. — Auch am ת״ב, der auf Sabbat fällt, dürfen keine erheiternde bibl. Lesestücke vorgenommen werden. (S. vor. Kap. § 8.) Es wird daher Pirke Aboth (פרקי אבות) nicht gesagt, dagegen darf man den Wochenabschnitt (סדרה) vorschriftsmäßig (**, so vormittag als auch nachmittag lesen. Fällt ערב ת״ב auf Sabbat, so darf Nachmittag wie an einem gewöhnlichen ערב ת״ב kein geistes erheiterndes Studium vorgenommen werden.

§ 4. Vor Maariv sollen die üblichen Psalmen 144 (לדוד ברוך) und Ps. 67 (למנצח בנגינות) nicht abgesungen werden; auch ויהי נועם u. s. w. wird nicht gebetet, weil dieses Kap. bei Emporrichtung der heil. Wohnung verfasst wurde, deren Verfall wir eben jetzt betrauern. — ויתן לך wird ebenfalls nicht gesagt; man sagt keine B'rocho über Geruchsspezereien (בשמים), sondern sagt blos beim Anblicke des Lichtscheines „בורא מאורי האש" -- הבדלה wird erst nach ת״ב-Ausgang blos über einen gefüllten Weinbecher, aber ohne Lichtschein und B'ßomim gesagt.

§ 5. Wer irgend eine nothwendige Verrichtung vor Havdolo beim ת״ב Ausgang zu unternehmen hat, sagt erst המבדיל u. s. w. ohne B'rocho und Benennung des götll. Nammens.

§ 6. Man darf in der Nacht beim Ausgange des ת״ב, der von Sabbat

*) Das Gebet für die Märtyrer.

**) S. unsere Einleitung zur Raschi Uebers. Ofen 1863.

א' בַּלַּיְלָה שֶׁלְּאַחַר הַתַּעֲנִית אֲסוּרִין בְּבָשָׂר וָיַיִן, כְּמוֹ בִּשְׁאָר ת"ב, אֲבָל לְמָחָר מֻתָּרִין מִיַּד בְּכָל אֵלּוּ.

auf Sonntag verlegt wurde, weder Fleisch noch Wein genießen, wohl aber ist es gleich Tags darauf ohne Weiteres gestattet.

Die Zerstörung Jerusalems.

(חֻרְבַּן יְרוּשָׁלַיִם).

„An den Strömen Babel's (*,
Da saßen wir und weinten, —
Da wir dachten an Zion„! —
(Ps. 137, 1.)

Jerusalem!

Erhabenes Gottesreich einer heiligen Vorzeit, ehrwürdiges Land der Verheißung! Wie einsam liegst du da in deinen trüben Tagen, wie liegt er so schauerlich über deinen heil. Boden hingebreitet der dunkle Flor des Fluches; wie schaut seit Jahrtausenden schon ein zürnender Himmel mit finsterer Miene eines noch immer sich nicht ganz entlasteten Ungewitters auf dich herab! Wie schwermüthig, ihr heiligen Berge Israels, blicken euere traurig niederhangenden Gipfel in die öden Thäler herab, die, wild verwachsen, in stummer Verzweiflung zu euern Füßen daliegen! Ach, könntet ihr mit manchen unglücklichen fern dahin zerstreuten Sohn euerer Heimat, euer Schicksal beweinen! Wie schauervoll würden euere Klagetöne in mitternächtlichen Stunden euere nachbarlichen Wälder durchhallen, das selbst das ehrene Herz der sie durchstreifenden Horde in schmelzendes Mitleid hinfließen müßte? — —

Wo schimmern, heilige Stadt des Friedens, deine reinlichen, prächtig gereih'ten Straßen, deine stolzen Palläste — deine stralenden Tempel, deine lachenden, balsamischen Fluren? wo duften deine Gärten und üppigen Thäler? wo schwellen deine Frucht behangenen Wälder? wo rauschen deine erfrischenden, lebensverjüngenden Ströme? wo ragen deine Masten, wo erschallen die Klänge deiner jubelnden Wallfahrer? wo prangen deine Altäre? blitzen deine gold-

---

*) Am Euphrat in Chaldäa; unter Babel ist dies ganze Land zu verstehen.

umglänzten Priester? erklingen deine himmlischen Gesänge? die seelenbegeisternden Harmonien deiner Instrumente, wo waltet das Szepter deiner glücklichen Regenten und fließt die Himmelslehre deiner gottbegeisterten Seher?? —

Dahin, ach, dahin ist all deine Herrlichkeit! Kaum glaubt man's mehr, daſs du einst der Stolz alles dieses Glanzes gewesen; vergeblich fragen wir nach deinen glücklichen Kindern, die in weiter Ferne von ihrer kindlichen Heimat in Ländern, in die noch nicht der sanfte Strahl liebreicher Duldung u. Menschlichkeit hingedrungen, an den Ketten schnöder Verachtung und trauriger Verworfenheit schmachten. Ach, möchte deinem Volke, möchte dir bald das junge Roth des dir verheißenen großen Tages lächeln, möchte bald neues Leben erwachen auf deinen einsamen Bergen, und in aller Schöne dir eine heilverkündende Sonne unendlicher Freude und unvergänglichen Friedens aufgehen — Amen! (*

Unter der milden und väterlichen Regierung des Herodes Agrippa genoß Palästina schöne und ruhige Tage und erholte sich einigermaßen wieder von den Wunden, die ihm der Neid, die Eifersucht, der Ehrgeiz und die Tyranei der Häupter des Volkes geschlagen hatten. Aber dieses nur kurze Zeit dauernde Glück war nur das nochmalige helle Aufflackern eines Lichtes, das alsdann desto rascher verlöschen sollte. Mit dem Ableben Agrippas brachen traurige Tage für Juda an, die erst mit der Verwüstung des Landes, der Zerstörung Jerusalems und des Tempels ihr Ende erreichten. Der jüdische Staat war durch und durch erkrankt, und wenn das Volk sich auch, wie wir sehen werden, noch einmal aufraffte, um den hereinbrechenden Verderben zu entgehen, so war dies nur das Aufraffen eines Verzweifelten, der, wenn er einmal sterben soll, es in Ehren thun will.

Der Sohn des verstorbenen Agrippa, Agrippa II., der zur Zeit, als sein Vater starb, in Rom bei Claudius war, erhielt wegen seiner Jugend nicht das Reich seines Vaters. — Palästina ward unter die Obhut des syrischen Statthalters gestellt, und von Landpflegern verwaltet. Diese, keine Liebe für das Volk fühlend, kamen nur, um sich zu bereichern oder ihren wilden Leidenschaften zu fröhnen, und erlaubten sich Handlungen, die das Volk erbitterten und die ohnedies aufgeregten Gemüther zur Empörung veranlaßten. (*

---

*) Siehe Pleßners מקראי קודש — Nachstehendes auch im Talmud Gittin Fol. 58.

**) Sie folgten also aufeinander: Cupius Fadus. Tiberius Alexander. Bentidius Cumanus. Claudius Felix, Festus, Albinus, Gessius Florus. —

Brachen unter den untengenannten Landpflegern schon Unruhen aus, so waren sie um so bedeutender unter dem grausamen Felix. Dieser Mann, voller Habsucht und von dem tiefstem Hasse gegen die Juden beseelt, schürte unter der Hand das Feuer der Verfolgung bei den einzelnen Parteien, und von denen die Zeloten (blinde Nacheiferer in Religionsangelegenheiten) die unruhigste war, indem sie mit Feuer und Schwerdt furchtbar wüthete. Zur Erreichung seines Zweckes war ihm kein Mittel zu schlecht. Der Hohenpriester in Jerusalem ließ er durch Räuber ermorden, er, der für Ruhe und Ordnung im Lande sorgen sollte. Eine geheime Polizei führte er ein, die Jeden niederstach, der verdächtig war. — In dem von Herodes erbauten und am mittelländischen Meere liegenden Cäsarea, dem gewöhnlichen Sitze der Landpfleger, brach ein förmlicher Bürgerkrieg zwischen Juden und Griechen aus. Der Gegenstand des Streites war, das Recht der Verwaltung der Stadt. Die Griechen, als die ältesten Bewohner des Orts, wollten als die Berechtigten gelten; die Juden, als die eigentlichen Erbauer der Stadt, die vorher nur ein Dorf war, leiteten daraus ihr Vorrecht ab. Es kam zum Kampfe, und die Griechen unterlagen, aber Felix gebot den siegenden Juden zurückzuweichen, und da sie sich an seinen Befehl nicht kehrten, ließ er Viele von ihnen umbringen und ihre Häuser plündern und in Brand stecken. So gab er den besiegten Griechen hinlängliche Genugthung. Darum wurde die Erbitterung immer größer und allgemeiner, zumal von Rom aus nichts geschah, was die Judäer hätte beruhigen können. Dort saß ein Nero (* auf dem Throne, den wie keinen die Geschichte als Tyrannen hat brandmarken müssen, und welcher Sitte und Gerechtigkeit mit Füßen trat. Als daher der Landpfleger Gessius Florus, ein Mann ganz wie Felix, den Juden in Cäsarea das Bürgerrecht entzog, u. auch in Alexandrien an 50,000 Juden, theils von Griechen, theils von Römern, ermordet wurden, brach die Erbitterung, die schon durch manche Exesse sich Luft gemacht hatte, in die volle Flamme der Empörung und des Aufruhrs aus.

Cestius Galus, der römische Statthalter von Syrien, zog mit einem tapfern Heere gegen die Empörer zu Felde, mußte aber eine gewaltige Niederlage erleiden. 5000 Mann Fußvolk und einige hundert Reiter blieben von den Römern auf dem Wahlplatze, Gallus und nur ein kleiner Theil seines Heeres entkam noch glücklich durch die Dunkelheit der Nacht, und die Juden führten die eroberten römischen Adler als Siegestrophäen nach Jerusalem (**.

---

*) נירון קיסר (Klagel. am 9. Ab).

**) Andeutungsweise heißt es hierüber (Mos. 5. 28, 49 כאשר ידאה הנשר) Profezeiung von den Römern, welche Adler zu Fahnen hatten, und adlerschnell das isr. Reich eroberten.

Jetzt machte man Anstalten zum Kriege, der vorauszusehen war. Das ganze Land war in Bewegung und Thätigkeit. Waffen wurden verfertigt, die Festungen ausgebessert, gehörig verproviantirt und der Volkssache getreuen Befehlshabern übergeben. Den Oberbefehl über Galiläa erhielt Joseph ben Mathias — später Flavius Josephus (* genannt, ein als jüdischer Geschichtsschreiber, Gelehrter und Feldherr berühmter Mann.

Sein Körper war durch essäische (** Lebensweise gestärkt u. gekräftigt, und machte ihn fähig, die großen Mühseligkeiten und Gefahren mit bewundernswerther Ausdauer und großem Muthe zu ertragen. Der Überraschung setzte er Entschlossenheit und Geistesgegenwart, der Hinterlist Feinheit, und Gewandtheit entgegen. Im Unglücke suchte er durch Ruhe nnd besonnene Überlegung einen glücklichen Ausweg zu finden, und wo er das Unvermeidliche sah, wußte er sich zu fügen; dabei war er hinreißend beredt nnd gegen Übelthäter milde. Die Sorge für Galiläa konnte daher keinen bessern Händen anvertraut werden. Er und seine zahreichen Gesinnungsgenossen hatten gewiß die Absicht, den Krieg möglichst zu vermeiden und an einem ehrenvollen Frieden zu arbeiten.

Als Josephus nach Galiläa kam, bildete er das Volk förmlich zum Kriege aus. Einen Landsturm von 200,000 Mann brachte er auf, von denen die eine Hälfte ausschließlich im Kriegsdienst geübt wurde, die andere nebenher dem Erwerbe nachging. Die Vornehmen suchte er dadurch zu gewinnen, daß er sie an den Verwaltungsgeschäften Theil nehmen ließ. Die sich im Lande herumtreibenden Räuber nahm er als Söldlinge an, entzog sie dadurch ihrem verwerflichen Handwerke, und sorgte zugleich auch für die innere Ruhe des Landes.

---

*) Dieser Josephus (hebr. „יוסיפון" nach seinem Geschichtswerke genannt), war aus einem der edelsten jüdischen Geschlechter, und mütterlicher Seits ein Nachkommen der Hasmonäer. Schon in seinem 14. Jahre soll er eine solche Kenntnis in dem jüd. Gesetze und der väterlichen Religion besessen haben, daß ihn die Hohenpriester um seinen Rath befragten. — Josephus hat uns bedeutende Werke hinterlassen, die uns über Vielerlei Aufschluß geben, was sich zur Zeit des zweiten Tempels mit den Juden zugetragen. Seine berühmtesten Hinterlassenschaften sind:

1) Historie des jüd. Krieges seit Antiochus Epiphanes.
2) Jüdische Alterthümer, oder: Allg. Geschichte der Juden, ein aus 20 Büchern bestehendes Werk.
3) Seine Selbstbiografie (Lebensgeschichte). —
4) Seine Schutzschrift gegen den Verleumder der Juden Alexandriner Apion.
5) Das Märtyrerthum der Makkabäer. u. m. dgl.

Josephus hat sich durch sein Leben und seine Schriften unsterblich gemacht.

**) Die Essäer bilden eine Sekte, deren Stifter Esäus gewesen sein soll. N. Andern soll es vom Worte Asia- אסיא d. h. Arzt, hergeleitet sein, weil sie ein mäßiges, nüchternes und abgehärtetes Leben führen.

Als die Nachricht von diesen kriegerischen Bewegungen nach Rom kam, nahm man hier ernstlich darauf Bedacht, diesem Treiben ein Ende zu machen. Kaiser Nero sandte einen der ausgezeichnetsten Feldherrn, den Vespasian, nach Palästina. Bei Ptolmais, einer Stadt am Mittelmeer, sammelte Vespasian seine Truppen; von Alexandrien aus stieß sein Sohn Titus zu ihm, und auch Agrippa II. brachte ihm ein Hilfsheer anstatt sich der Sache seines Volkes zuzuwenden. 60,000 Mann zählte das römische Heer, trefflich und wohlgeordnet und einen ausgezeichneten Führer an der Spitze. Sepphoris mußte sich zuerst den Römern übergeben, dann Gadara, dann ging's in Eilmärschen auf Jotapata los, woselbst Josephus mit seiner Hauptmacht festen Fuß gefaßt hatte. Vespasian sah wohl ein, daß er hier erst siegen müße, wenn er Jerusalem erobern wollte. Er schloß die Stadt enge ein und bot sein ganzes Heer auf, um aus Baumstämmen, Steine und Erde mächtige Wälle und andere Belagerungswerke zu errichten. Allein die Besatzung machte verheerende Ausfälle, tödtete viele Soldaten, zerstörte die mit Mühe zu Stande gebrachten Werke und legte Beweise ausgezeichneter Tapferkeit an den Tag. Endlich gab Vespasian Befehl zum Sturme, aber der Widerstand war ein furchtbarer, u. Josephus entfaltete dabei alle List und Geistesgegenwart, deren er fähig war. Er mußte jedoch zulezt der Übermacht weichen, die nicht minder mit ausgezeichnetem Muthe die größte Ausdauer verband. die Belagerung währte sieben Wochen, und endigte mit dem Falle der Festung. In der Frühe des Morgens überrumpelten die Römer, von einem Überläufer geleitet, die sorglos schlafenden Wachen. Es entspann sich ein harter Kampf. Die Juden fochten wie die Löwen. Sie wollten wenigstens als tapfere Krieger den Heldentod sterben. Wie Josephus selbst erzählt, sollen während der Belagerung und bei Einnahme der Festung an 40,000 von seiner Mannschaft gefallen und 1200 zu Gefangenen gemacht worden sein, sodaß auch nicht ein Einziger von ihnen entkommen wäre. Nur er mit 40 Andern hätten sich noch eine zeitlang in einer Cisterne gehalten. Den Tod der Gefangenschaft vorziehend, tödteten sie Einer den Andern, nachdem durch das Los bestimmt worden war, in welcher Reihenfolge sie sterben sollten.—Josephus weissagte dem Vespasian, daß er römischer Kaiser werden würde. Seine Weissagung ging in Erfüllung, u. Vespasian bestieg, nachdem er nach und nach Galiläa das Ost-Jordanland und Judäa mit Ausnahme von Jerusalem, erobert hatte, den Thron der Cäsaren seinem Sohne Titus überlassend (*.

---

*) Josephus blieb bei Titus, woselbst er den Rest seines thatenreichen Lebens (in Rom) zubrachte.

Während Josephus in Galiläa Alles zum Kriege vorberitete, war man auch in Jerusalem nicht unthätig; man machte hier vielmehr die größten Anstrengungen, um sich gehörig gegen den Feind zu sichern. Anan, das Oberhaupt der Stadt, beaufsichtigte und ordnete die Arbeiten. Die Mauern stiegen stolz empor; da schnitzte man Pfeile, dort Bogen; die Schmiede hämmerten unaufhörlich, Wurfspieße, Schwerter und Panzer wurden in Unzahl geliefert, die Jugend ward auf den freien Plätzen geübt. Unter dem Volke sprach man von Wundererscheinungen u. Vorzeichen großer Ereignisse. Einer berichtete, einen Stern gesehen zu haben, der einem Schwerdte glich, ein Anderer hatte um Mitternacht hellen Sonnenschein im Tempel erblickt; die verschlossene Tempelpforte hatte sich in der Nacht von selbst aufgethan. In der Luft wollte man Kriegswagen und Schlachgetümmel bemerkt haben. Im Tempel ertönte eine Stimme: „Ziehen wir von hinnen." Ein Landmann hatte seit Jahren Unglück profezeiet, jezt rief er täglich: „Wehe dir Jerusalem!" bis späterhin ein Stein ihn tödtete. Aber alle diese Wunder schreckten die Zeloten nicht, welche der Fahne der Freiheit geschworen hatten.

Jerusalems Untergang war von dem Höchsten und Allmächtigen beschlossen. — Das idumäische Heer(* drang mit Sturm in Jerusalem ein, und faßte sofort auf dem Tempelberge festen Fuß, wo sie die Wachen und viele von dem zuströmenden Volke tödteten. Bei diesem Kampfe fiel auch der biedere Anan, und mit ihm wich vollends der gute Stern von Jerusalem.

Die Zeloten verübten mit Hilfe der Idumäer noch manche Schandthaten. So trachteten sie einem Priester Sacharjah ben Baruch nach dem Leben; da dieser Mann jedoch allgemein wegen seiner Rechtschaffenheit beliebt war, scheueten sie sich, ihm so ohne Weiteres das Leben zu nehmen. Sie klagten ihn daher an und beriefen ein aus 70 Bürgern bestehendes Synedrium zusammen, das eine Untersuchung gegen Sacharjah vornehmen sollte, voraussetzend, dieselbe würde mit einem Todesurtheil endigen. Aber sie täuschten sich, der Angeklagte wurde für unschuldig erklärt und freigesprochen. Hierüber empört, hieben die Zeloten mit flacher Klinge die Richter aus dem Sitzungssaale und ermordeten die Priester im Tempel. Selbst die Idumäer wendeten sich mit Abscheu von einer solchen That und zogen ab. Desto schlimmer wütheten jezt die unversöhnlichen Zeloten. Die trefflichsten Männer wurden hingerichtet. Die Reichen entflohen, die Kampflustigen sehnten sich nach der Ankunft der Römer, welche dem innern Zwist ein Ziel setzen mußte. — Und so kam es, Johannes, als Haupt der Zeloten,

*) Worauf Jeremias (Echa Kap. 4, V. 21) anführt: „Freue dich und frohlocke, Tochter Edoms, auch an dich wird der Kelch gelangen." u. s. w. —

übte ein furchtbares Regiment in Jerusalem aus. Seine Feinde trieben ihn zwar auf den Tempelberg zurück; allein durch die Aufnahme des Simon bar Giora mit seinem räuberischen Gesindel entstanden zwischen diesen beiden Parteien neue Kämpfe: Eleazar der Tempelhauptmann bildete eine dritte Partei zum Schutze des Heiligthums, und so verging kein Tag, an welchem nicht Blut floß und Häuser in Flammen aufgingen, wodurch man sich auch der so nothwendigen Vorräthe an Lebensmitteln beraubte, die während der vorauszusetzenden baldigen Belagerung der Stadt so nothwendig waren. Das Ende dieser Verblendeten ließ nicht mehr lange auf sich warten.

Der Anführer des römischen Heeres war, wie wir schon gehört, Titus, der Sohn des Kaisers, voller Güte und Milde, gern verzeihend dem, der ihn beleidigt. Als er von Alexandrien zurückkam, wohin er seinen Vater begleitet hatte; sammelte er seine Legionen und rückte gen Jersalem. — Nicht weit vom Ölberge schlug er sein Lager auf. Aber bevor er Anstalten zum Angriffe machte, ließ er der Stadt den Frieden anbieten. Seine Milde war zu groß, um ihn sogleich von seiner Übermacht Gebrauch machen zu lassen. Er wollte so gerne das zum Theil verführte Volk schonen, sowie eine Stadt von dem Verderben bewahren, an die sich so große geschichtliche Erinnerungen knüpfen. Josephus war stets sein Begleiter und er war es, der den Einwohnern Jeursalems des Titus Friedensgruß zu bringen hatte. — Aber er kehrte ohne Erfolg zurück; ungeachtet er auf die bedeutende Macht der Römer verwiesen Hatte. Bei den in Jerusalem herrschenden Parteien galt er, seit seinem Übertritt zu den Römern, als ein Verräther, auf dessen Worte man wenig Gewicht legte. — Titus sah nun wohl ein, daß hier von Unterhandlungen keine Rede sein könne, sondern die Waffen entscheiden müßten. Für Jerusalem und seine Insaßen sollte diese Entscheidung eine furchtbare werden. Denke man sich eine Menschenmasse von Römern, deren Zahl auf 600,000 angegeben wird, von aller Zufuhr abgeschnitten, in deren Mauern Hader und Zwist Tausende von Leben opferten, wo man die Vorrathsmagazine leichtsinniger Weise zerstörte, und kaum soviel Proviant besaß, um nur auf kurze Zeit das Leben zu fristen, so daß zu den furchtbaren Leiden einer Belagerung, noch Hunger und Pest kamen, und nun diese Stadt dennoch nicht gewillt, sich zu ergeben und der unabänderlichen Nothwendigkeit zu weichen: Welch ein Bild des Entsetzens und der Verzweiflung! Jeder Schritt vorwärts ging über zahllose Leichen und mußte theuer erkauft werden. Als schon die untere Stadt von den Römern genommen war, knüpfte Titus abermals Unterhandlungen an, die jedoch nur einen Überlauf vieler friedliebenden Familien zur Folge hatten. Die Juden wiesen alle Vorschläge zurück, ungeachtet die Hungersnoth schon bedeutend verspürt wurde und, bald einen solchen Grad erreichte, daß die schauderhafteste Schilderung das Elend der Stadt nicht ganz zu beschreiben vermag.

Altes Heu, vermoderte Kräuter dienten als Speise und wurden Gegenstände des Streites. O, wie furchtbar! Das Weib riß dem Manne die Speise aus den Händen, und ein Gleiches thaten die Kinder ihren Eltern, ja ein Weib soll sogar ihr Kind geschlachtet und verzehrt haben! (* — Als Titus dies erfuhr, erhob er die Hände und rief: „Ich bin unschuldig an diesem Blute, oft habe ich den Juden den Frieden angeboten, sie wollten aber Krieg und haben sich dadurch selbst in dieses große Elend gestürzt."—

Titus sah sich genöthigt, eine ganze Mauer um die Stadt zu ziehen. Dadurch stieg der Mangel in der Stadt noch höher, und es erhoben sich Stimmen für die Übergabe. — O, hätten sie diesen Stimmen Gehör gegeben, Jerusalem wäre nicht ganz, und der Tempel vielleicht gar nicht zerstört worden! Aber die Zeloten richteten alle solche Rathgeber hin und bestanden auf Ausdauer. Nach zwei Monaten, seit dem Beginne der Belagerung ward auch die Burg Antonia genommen, sie ward nach mehreren blutigen Kämpfen niedergerissen und so der Weg zum Tempel gebahnt. Die Zellen, die hinaufführten, wurden niedergebrannt; bald loderten auch die obern Zellen, von den Juden selbst angezündet, als die Römer eindrangen. Am 9. und 10. Ab, dem alten Trauertage, an welchem der erste Tempel durch Nebukadnezar's Krieger zerstört worden war, strengten die Vertheidiger des Tempels ihre letzte Kraft an, um ihr Heiligthum zu retten, oder mit ihm unterzugehen. Der Kampf war entsetzlich! Da schleuderte ein Römer einen Brand in die nördlichen Kammern des Tempels, und bald stand dieser in lichten Flammen, die, während des Getümmels, trotz aller Mühe des Titus, das Gebäude selbst zu retten, um sich griffen, und, während er das Innere beschauete, auch aus dem Heiligsten hervorbrachen. Einen unbeschreibbaren Anblick gewährte der mit einem Feuermeere übergossene Berg, von Flammen und Dampf umgeben, während viele Tausende von Leichen und Sterbenden den Boden bedeckten und stromweise das Blut herabfloß. Der hochgefeierte Sitz der Gottheit, erst vor Kurzem verschönert, von vielen Fremden bewundert geehrt, bereichert, — er sank zusammen und mit ihm alle Selbstständigkeit des Volkes, dessen Stolz er ausmachte. Über eine Million Menschen waren seit dem Aufange des Krieges getödtet, 97,000 zu Gefangenen gemacht worden. Viele von diesen erlitten den Tod durch ein Kriegsgericht, die übrigen wurden theils in die Bergwerke geschickt, theils auf die Sklavenmärkte gebracht, theils für die Kampfspiele aufbewahrt, um vor den Augen der lustigen Menge einander sich den Tod zu geben oder ihn vom Wilde

*) Vergl. Klagelieder (Echa) Kap. 4, V. 10.

zu erhalten. — Vielen Gefangenen hatte indeß Josephus die Freiheit verschafft (*.

„So möge denn Gott Zion trösten, trösten alle ihre Trümmer, er mache ihre Wüste wie Eden, und ihre Einöde wie den Garten Gottes; Wonne und Freude werden dort gefunden, Dank und lauter Gesang."

(Jesajah 51, 3.)

מז. לַעֲשׂוֹת זֵכֶר לַחֻרְבָּן.

אָסוּר לְאָדָם שֶׁיְּמַלֵּא פִּיו שְׂחוֹק בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁנֶּ' אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ.
(ברכות ל"א).

47. Vorschriften über das trauernde Andenken an die Zerstörung Jerusalems.

„Rabbi Jochanan lehrt im Namen des Simeon ben Jochai: Es ist sündlich, sich hinieden der Lustigkeit ganz zu ergeben, ja sündlich ist's, aus vollem Munde zu lachen, denn es heißt: (Ps. 126, 2.) „Nur dann füllt mit Lachen sich unser Mund und unsre Sprache wird Gesang." —

(Berachot, Fol. 31.)

א מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל, שֶׁבְּכָל שִׂמְחָה יְהֵא בָהּ זֵכֶר לַחֻרְבָּן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי וגו' אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַיִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי.

ב וְגָזְרוּ, שֶׁלֹּא יִבְנֶה לוֹ יִשְׂרָאֵל בִּנְיָן מְסוּיָּד וּמְצוּיָּר כְּבִנְיַן הַמְּלָכִים. וְלֹא יָסִיד אֶת כָּל בֵּיתוֹ בְּסִיד, אֶלָּא טָח בֵּיתוֹ בְּטִיט, וְסָד בְּסִיד, וּמַנִּיחַ

§ 1. Seitdem der heil. Tempel zu Jerusalem zerstört und gänzlich aufgelöst wurde, trafen unsre rabbinischen Weisen die Anordnung, daſs wir bei allen freudigen Gelegenheiten durch gewisse Zeichen und Merkmale das trauernde Andenken an der Zerstörung Jerusalems in uns wach rufen sollen, wie es heißt: (Ps. Kap. 137, 5.) „So ich dein vergesse, Jeruschalajim! so vergesse meine Rechte; — — — so ich dein nicht gedenke, so ich Jeruschólajim nicht erhebe zum Gipfel meiner Freuden"!

§ 2. Unsre Rabbinen bestimmten zu dem Behufe, daſs jeder Isr. zum Andenken an der Zerstörung Jerusalems beim Aufbau eines stattlichen Wohnhauses keiner besonderer Zierraten und Verschönerungen an demselben sich bediene; vielmehr bei jedem

---

*) Vergl. Dessauers und Lichtensteins Geschichte der Israeliten.

כּוֹ אַמָּה עַל אַמָּה כְּנֶגֶד הַפֶּתַח בְּלֹא סִיד, כְּדֵי לִזְכּוֹר הַחֻרְבָּן׃

ג וְכֵן תִּקְנוּ שֶׁהָעוֹרֵךְ שֻׁלְחָן לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה לָאוֹרְחִים, אֲפִי׳ סְעוּדַת מִצְוָה, לֹא יִתֵּן כָּל הַתַּבְשִׁילִין הָרְאוּיִין לִסְעוּדָה וְיִפְחוֹת מֵהַסְּעוּדָה זֵכֶר לְחוּרְבָּן׃ וְהֶחָתָן קוֹדֶם חֻפָּתוֹ נוֹתְנִים אֵפֶר עַל רֹאשׁוֹ׃ גַּם נוֹהֲגִין שֶׁבִּשְׁעַת כְּתִיבַת הַתְּנָאִים אַחַר קְרִיאָתָן שׁוֹבְרִין כֶּלִי לַעֲשׂוֹת זֵכֶר לְחֻרְבָּן. וְתַחַת הַחֻפָּה שׁוֹבֵר הֶחָתָן כְּלִי זְכוּכִית, וְזֶה צָרִיךְ לִהְיוֹת כּוֹס שָׁלֵם׃ וְכֵן לֹא תִהְיוּ בְנוֹת יִשְׂרָאֵל מְקוּשָּׁטִין בְּכָל הַתַּכְשִׁיטִין בְּפַעַם אַחַת׃

ד וְכֵן גָּזְרוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמוֹעַ כְּלֵי שִׁיר, וְאֵין לְשׁוֹרֵר בִּסְעוּדָה אֶלָּא הַזְּמִירוֹת, שֶׁנִּתְקְנוּ, כְּמוֹ בְּשַׁבָּת; וְכָל מִינֵי שִׂמְחָה אָסוּר, אֶלָּא לְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה, מֻתָּר, שֶׁנֶּ׳׃ וְכִמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃

Neubau dem Eingange gegenüber eine Elle Fleck unausgebauet, unangestrichen bleibe. *)

§ 3. Daſs ferner beim Anordnen des Tisches zu einem Gast-Mahle, selbst zum Behufe eines religiösen Gast-Mahles an einer Stelle es am Nöthigen fehle, die Mahlzeit sei nicht vollständig. Selbst dem Bräutigam am Freudentage seiner Hochzeit werde vor der Chuppa etwas Asche auf die Stirn gestreuet. Auch werde beim Verlobungsfeste (תנאים) nach dem Verlesen des Verlobungsvertrages wegen Secher lachorban ein Gefäß zerbrochen; zu Ende des Trauactes soll der Bräutigam ein Glas zerbrechen (**; ebenso soll keine isr. Frau oder Jungfrau ihren Putz und Schmuck vollständig anlegen, unvollendet bleibe ihr Schmuck.

§ 4. Selbst Freuden-Gesänge und Musik-Ergötzungen, wenn sie nicht einen religiösen oder zum religiösen Leben aufmunternden Zweck anstreben, wird nicht gestattet, müßen also beschränkt bleiben. Jedoch macht dies bei Brautleuten eine Ausnahme, weil es religiöse Pflicht ist, sie zu ergötzen und zu erfreuen, wie es diesbezüglich heißt: (Jes. 62, 5.) „Und wie sich der Bräutigam freuet über die Braut, wird sich deiner freuen, Gott!" —

---

*) Dieselbe Anordnung so wie die folgenden s. Baba Bathra Fol. 60.

**) Diese Zeremonie hat ihren Ursprung im Talmud (Berachot, Fol. 31.) Als nämlich Mar, Sohn des R. Abina die Hochzeit seines Sohnes feierte, und bemerkte, daſs die Hochzeitgäste sich einer fast ausgelassenen, Lustbarkeit hingaben, nahm er ein kostbares Krystallglas u. zerbrach es, damit sie niedergeschlagen würden. (Aus eben der oben angeführten Ursache).

דיני אבלות.

Belehrung bei Trauer-Vorfällen.

Es lehren unsere Weisen:

„Wenn Einer aus der Gesellschaft stirbt, so soll die ganze Gesellschaft besorgt um ihn trauern; womit ist ein solcher Fall zu vergleichen? mit einem aus Steinen morsch aufgeführten Bau, wird ein Stein aus dem Baue herausgerissen, schwankt der ganze Bau". (Trakt. Sabbat, Fol. 106.).

„Und wandre ich auch im Thale der Todesschatten, ich fürchte kein Übel, denn Du bist bei mir, Dein Stab und Deine Stütze, sie trösten mich".

(Psalm 23, 4.)

„Denn Du gibst der Gruft nicht Preis meine Seele, Du lässest deinen Frommen Untergang nicht schauen". (Psalm, 16, 10.)

„Ich aber schau in Unschuld Dein Antlitz, und labe beim Erwachen mich an Deinem Bilde"!

(Psalm, 17, 15.)

Erste Abtheilung.

הלכות ודיני אנינות.

Trauer - Vorschriften für einen Leidtragenden, Stillklagenden (אונן) (* vor der Beerdigung.

§ 1. So lange der Todte nicht begraben ist, heißen die Verwandte, die über den Verstorbenen zu trauern verpflichtet sind: אוננים Stillklagende, und das Verhalten eines אונן ist folgendes:

---

*) אונן Heißt: Betrübter, einer der vom Schmerze des großen Verlustes Hingerissener; gleich (Jes. 3, 26) ואנו ואבלו פתחיה „Und es jammern und trauern

Vom Augenblicke des Verscheidens bis nach der Beerdigung ist der אונן losgesprochen (פטור) von der Ausübung aller Religionsgebote, weil er dadurch vielleicht verhindert werden könnte, das Nöthige zum Begraben herbei zu schaffen, wenn er auch Andere hätte, die sich damit beschäftigen könnten.

§ 2. In dieser Zeit darf er kein Fleisch und keinen Wein genießen; sie brauchen nicht zu beten, keine ברכות zu sagen, keine מצות auszuüben, das Tischgebet nach dem Essen nicht abzuhalten. Sie dürfen nicht mit ihren Hausgenossen am selben Tische, sondern Jeder muß besonders essen, sie dürfen aber überall hingehen, wo sie etwas zu besorgen haben und alles ohne Ausnahme verrichten, was zum Behufe der Beerdigung des Verstorbenen nöthig ist; sie dürfen nicht wie ein אבל (öffentlich Trauernder) auf der Erde sitzen, auch nicht die Schuhe ausziehen.

§ 3. Am שבת aber, weil das מת nicht beerdigt wird, und der אונן dazu nichts leisten kann, ist er so wie jeder andere gehalten, wie gewöhnlich alle Gesetz-Vorschriften auszuüben, er kann Fleisch essen und Wein trinken.

§ 4. An beiden ersten Tagen eines Fest-Feiers (ביו"ט ראשון ויו"ט שני), wenn der Verstorbene am selben Tage zur Erde bestattet wird, so hat er wie am Werktage alle Vorschriften eines אונן zu beobachten.

§ 5. In dem Zimmer, woselbst das מת liegt, soll der אונן sowol als jeder Andere weder essen noch trinken, sowol am שבת, als an Werktagen. Hat er aber kein anderes Zimmer, so soll er eine Scheidewand (מחיצה) vor dem מת machen, oder wenigstens das Gesicht rückwärts vom מת wenden.

§ 6. In dem Zimmer, wo das מת liegt, auch außerhalb der מחיצה ist jeder Freundschaftsgruß verboten. — Einen אונן kann man weder zu Minjan noch zu מזומן rufen, indem er wie erwähnt, von allen religiösen Pflichtübungen ausgeschlossen und befreiet ist.

§ 7. Ein אונן in den S'firo-Tagen soll des Nachts ohne B'rocho zählen damit er nach dem אנינות wie jeder andere die Mizwo ספירת עומר mit Brocho zählen könne, jedoch soll er nach der קבורה (Beerdigung) wenn noch Tag ist, noch einmal zählen ohne Brocho.

§ 8. Ein אונן am שבת und יו"ט kann an מוצאי שבת und יו"ט essen und jede Werkthätigkeit vornehmen ohne הבדלה. Verzögert sich die קבורה bis Dienstag Nacht, so macht er kein הבדלה.

§ 9. Ein אונן darf an שבת seine Sabbatkleider anlegen; wenn er jedoch an Freitag Nacht ein אונן geworden, und hätte keine frische Wäsche לכבוד שבת angelegt, so soll er es unterlassen.

---

ihre Thore", desgl. (das. 19, 8.) ואמרו רבותינו ז"ל: (בסנהדרין פ' ו' י') ואנו הדינים „אין אנינות אלא בלב." —

§ 10. Ein אונן am יום כפור ist gleich dem von שבת.

§ 11. Ein אונן בר״ה hört das שופר-Blasen nach der Beerdigung, wird aber das מת nicht am nämlichen Tage noch zur Erde bestattet, oder wenn die Beerdigung bis in die Nacht sich verzögert, so hört er das שופר-Blasen als אונן.

§ 12. Ein אונן ist verpflichtet, das Chometz (in der Nacht auf den 14. Nissan) durch einen Andern בודק sein zu lassen, doch liegt es ihm ob, ערב פסח das Chometz selbst מבטל und מבער zu sein.

§ 13. Purim kann der אונן bei Nacht in das Gotteshaus gehen, um das Verlesen der מגילה anzuhören, desgleichen bei Tag, wenn es ihm nach der קבורה nicht mehr möglich wäre, die מגילה zu hören; ist es ihm aber möglich, so soll er damit bis nach der קבורה warten lassen.

§ 14. Ein אונן בחנוכה zündet kein Chanuko-Lichtlein an; sondern er zündet nach dem אנינות so viel an, als in dieser Nacht von jedem Andern angezündet wird.

§ 15. Ein אונן an שבת darf, wenn er zugleich Jahrzeit hat, das Kaddisch sagen (s. Jahrzeit); trifft es sich aber am Wochentage, daß der אונן Jahrzeit hat, so muß hierüber ein anerkannt Thora-Gelehrter zu Rathe gezogen werden.

§ 16. Ein אונן, der ein neugebornes Kind zu beschneiden hat, soll das מת zuerst beerdigen lassen, damit er die Brocho: „להכניסו" selbst sagen kann; bei unmöglichen Fällen sagt der Gevatter die Brocho, damit die Beschneidung rechtzeitig vor sich gehe.

§ 17. Wo kein Beerdigungsplatz (בית החיים) sich befindet (* und das מת an einen andern Ort, der nicht weit entfernt ist, geführt werden muß, hat der Owel wie jeder andere die Vorschriften eines Stillklagenden (אונן) gleich nachdem man den Deckel des Sarges verschlossen, zu beobachten. Ist aber dieser Ort eine Reise von ungefähr zwei Tagen vom Orte des Verstorbenen entfernt, so hört das אנינות auf, bis selbe mit dem מת an den Begräbnis-Ort gelangt

---

*) Die Bedeutung über die Ausdrücke בית חיים, בית עולם und בית הקברות ist in unserm handschriftlichen und zur Drucklegung fertigen „Talmudisch-deutschen Spruch-Lexikon". (אוצר פניני התלמוד) folgenderweise erörtert: Der Gottesacker hat im Hebr. mehrere Benennungen, u, z. Hinsichtlich dessen, dass er der Sammelplatz für die Aufnahme alles Lebens ist, die daselbst wieder einst zum Leben auferstehen sollen, heißt er בית חיים (Deutsch, auch: Gut-Ort) gleich Job, 30, 23. (בית מועד לכל חי) „Das Haus der Zusammenkunft alles Lebens". — Hinsichtlich dessen, dass dies die Stätte ist, woselbst man aus dem diesseitigen zum jenseitigen, geheimnisvollen, ewigen Leben übergeht, heißt's auch בית עולם · בית עלמין (vergl. Koheleth 12, 5.) „כי הולך האדם אל בית עולמו" „Denn es gehet der Mensch in seine ewige Heimath". — Und in Hinweisung auf die Grabstätte im Allgemeinen, heißt es בית הקברות wie in Nechemja 2, 3. (בית קברות אבותי) „Die Stätte, wo meine Väter begraben liegen. — u. a. dgl.

sind, wo sich das אנינות anfängt, und bis nach der vollständigen Beerdigung dauert.

§ 18. Freunde des Verstorbenen, die im Gefängniß sitzen, leiden kein אנינות.

§ 19. Auf Nachrichten eines Ertrunkenen oder Erschlagenen und dergleichen, den man noch aufsucht, ist weder die Vorschrift eines אונן, noch die eines אבל zu beobachten, bis selbe gefunden werden. Von der Zeit hingegen, daſs man alle Hoffnung zu finden aufgegeben, wird שבעה und שלושים gerechnet.

§ 20. Besonders sollen Kinder bei Elterntod alle Anstalten zur Beerdigung selbst besorgen, und ihre letztwillige Anordnungen pünktlich erfüllen, so wie wir es finden, wie Jitzchack und Jischmael den Erzvater Abraham, und Jakob und Esav ihren Vater Jitzchak begruben; ferner heißt es bei Erzvater Jakob ausdrücklich (Mos. 1, 50, 12.) „Und seine Söhne thaten ihm ganz so, wie er hnen befohlen hatte".

הַלְוָיַת הַמֵּת.

Vom Begleiten des Leichenzuges.

§ 1. Man trägt oder fährt den Todten zu Grabe. Der Sarg bleibt mit einem schwarzen Tuche zugedeckt. Die leidtragenden Verwandten gehen hinter der Bahre her, an diese schließe sich der Leichenzug an. Keiner der Anverwandten soll den Leichnam zu Grabe tragen helfen, wenn andere nichtverwandte Träger zu haben sind. Ein jeder bestrebe sich, den Todten zu Grabe tragen zu helfen, und wenn auch nur eine kleine Strecke. — Dieses ist ein Liebesdienst, den man auch uns erzeigen wird, das ist der Vornehmste dem Geringsten schuldig, und solche Liebesthaten finden ihren Lohn.

§ 2. Man darf auch den zu Grabe begleiten, mit dem wir im Leben entzweiet waren, außer der Verstorbene müsse sich in seinem letzten Willen (צוואה) dagegen erklärt, oder ausdrücklich befohlen haben: Dieser oder Jener soll ihn nicht zu Grabe begleiten. Dieses Begleiten zum Grabe (לויה) soll mit Anstand und Ordnung geschehen; die Begleiter sollen Antheil zeigen, so wie der ganze Zug mit feierlicher Stille geschehen soll. Wer hier Leichtsinn zeigen, wer lachen oder Späße machen könnte, beleidigt nicht nur den Todten, sondern sich selbst, die Menschheit.

§ 3. Wer einen Verstorbenen zu Grabe begleitet, der übt sowohl eine Wohlthätigkeit gegen die Lebenden (Verwandten desselben) als gegen den Todten aus, und um diese Pflicht in Ausübung zu bringen, darf man das Ausüben jedes andern Gebotes unterlassen.

§ 4. Die Rabbinen machen aber im Talmud (כתובות דף י"ז ע"א) den Zusatz: בד"א כשאין עמו כל צרכו „Wenn nämlich ohne Mithilfe der Todte nicht zur Erde bestattet werden kann", oder, wie רב שמואל בר אינא lehrt: „Wenn nicht eine Anzahl Leute bei der Beerdigung sind", so darf man die Erfüllung aller sonstigen Gebote einstweilen hintansetzen.

§ 5. Ein anderer Lehrer sagt: Wer eine Leiche tragen (oder fahren) sieht, ohne sie zu begleiten, der lästert im Menschen seinen Schöpfer.

§ 6. Wer sich nun mit dem Bestatten der Todten beschäftigt, sie begleitet und um sie klagt, der ist auch gegen sich selber wohlthätig, denn solche Beschäftigungen führen den Menschen ab von jedem Hochmuth, bringen ihn zur Betrachtung seiner eigenen Hinfälligkeit und auf den Pfad der Besserung und Selbstveredelung. Daher ist die Lehre des ר' עקביא בן מהללאל in 3. Abschnitte des Tractat אבות sehr zu beherzigen: „Wisse", spricht er, „wisse, woher du gekommen, wohin du gehst und vor wem du Rechenschaft zu geben hast"!

§ 7. Es ist daher auch besser, sagt der Weise, טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה, „in's Trauerhaus zu gehen, als in das Haus der Schwelgerei". Dort sieht man das Ende der Menschen, und der Ueberlebende wird nachdenkend, daß er ebenfalls hinfällig und sterblich sei. Er wird, sagt R. Meier (מועד קטן דף כ"ח ע"ב), einem Verstorbenen alsdann jeden Dienst erweisen, denn auch ihm bleibt die Hoffnung יקברוניה, יטענוניה וכו' daß nach seinem Tode es auch fromme und gute Menschen geben wird, die ebenso mit ihm verfahren werden.

§ 8. Eine לויה, welche zugleich mit einem Trauungsfest (הכנסת כלה לחופה) trifft, muß die לויה vor הכנסת כלה ausweichen, weil letztere den Vorzug genießt Das Besuchen der אבלים ist aber früher als der Besuch der Brautleute abzustatten, worauf Salomo hinweist: טוב ללכת אל בית אבל וכו'.

§ 9. Ein jeder ist verpflichtet, von seinem Sitze ehrerbietig aufzustehen, wenn das מת vorbei getragen wird, Schullehrer sind während des Unterrichtes von לוית המת befreiet.

§ 10. Wer erst gestorben ist, soll der Ordnung nach erst begraben werden, das Frauengeschlecht macht hierin eine Ausnahme, welches jederzeit zu erst zur Ruhe bestattet wird. Ist jener aber die bestimmte Zeit gelegen וקרוב להתנבל oder die Krankheit erheischt eine baldige Beerdigung, so hat er vor der אשה einen Vorzug.

§ 11. Man führe kein מת aus einem Orte, woselbst ein Begräbnisplatz ist,

in ein anderes zu begraben; es sei denn, der Verblichene habe es vor seinem Absterben befohlen, oder man wolle ihn zu den Gräbern seiner Eltern legen.

§ 12. Gebräuchlich ist es, dass Eltern ihr erstgeborenes Kind nicht zu Grabe geleiten sollen, wohl aber (עכצש"ח) das zweite, wenn auch das erste ein נפל war.

Zweite Abtheilung.

דִינֵי אֲבֵלוּת.

Belehrung bei Trauer-Vorfällen.

Löbliche Gebräuche und Verhaltungsregeln eines Ovel. (Leidtragenden.)

§ 1. Gleich nach der Beerdigung fängt die herkömmliche Trauerzeit an. Die leidtragenden Verwandten dürfen auf keinem Stuhl oder Sessel sitzen, sondern auf der Erde, dürfen sich jedoch etwas unterlegen, aber keine köstliche Polster, jedoch dürfen sie an dem Tage, an welchem der Verstorbene begraben wurde, beim Gebete die T'fillin nicht anlegen. Es ist üblich, daß nach der Beerdigung die Nachbaren den Leidtragenden Speisen schicken, gewöhnlich gesottene Eier und Brot, weil die Leidtragenden die erste Mahlzeit (סעודת הבראה) nach der Beerdigung nicht von dem ihrigen halten sollen; man schickt aber weder Fleisch noch Wein. Nachher dürfen sie Fleisch essen und Wein trinken; sie dürfen sieben Tage keine Schuhe anziehen, kein Geschäft verrichten, und keinen sonstigen Vergnügungen nachleben.

§ 2. Wenn sie in der heil. Schrift oder in einem andern Religionsbuche lesen, sollen es nur solche Stellen sein, welche sich für die Trauer eignen, und darauf Bezug haben, gewöhnlich wird das Buch Job, Jeremia zur Hand genommen.

§ 3. Es ist nicht gefordert, dass die אבלים beständig auf der Erde sitzen, sie sollen nur nicht auf einen Stuhl u. dgl. sich setzen; sie dürfen stehen oder im Zimmer herumgehen, und wenn sie sitzen wollen, so sollen sie sich auf die Erde setzen.

§ 4. Ebenso wenn einer von ihnen außerhalb des Zimmers etwas zu thun

hat, so darf er auch die Schuhe anziehen, und ziehet sie wieder aus, wenn er in das Zimmer kommt. Wer kränklich ist, dem dieses schädlich wäre, darf abgetretene Schuhe (Hausschuhe) anziehen, sowie er alle die vorgeschriebenen Trauer-Vorschriften unterlassen darf, welche auf seine Gesundheit schädlich einwirken können.

§ 5. Über folgende sieben Verwandte ist es angeordnet, die siebentägige Trauer (שבעה) zu beobachten, oder nach der oben beschriebenen Weise auf der Erde zu sitzen: Über den Hintritt des Vaters, der Mutter, des Sohnes, der Tochter, (die leztern über 30 Tage alt waren); des Bruders, der Schwester, des Ehegatten, der Ehegattin. Ein Knabe unter 13 Jahren, oder ein Mädchen unter 12 Jahren haben keine Trauervorschriften zu beobachten und nicht שבעה ימים auf der Erde zu sitzen, selbst dann nicht, wenn sie am andern Tage der שבעה in das gedachte Alter treten.

§ 6. Wenn während der שבעה noch ein Verwandter starb, der hält für diesen nicht besondere שבעה ab, sondern von dem Tage an, an welchem der Verwandete begraben worden ist, hat er sieben Tage länger auf der Erde zu sitzen.

§ 7. Während der שבעה ימים dürfen die leidtragenden Verwandten keine Geschäfte verrichten, jedoch solche Geschäfte, welche, wenn sie unterbleiben würden, ihnen einen unwiederbringlichen Verlust verursachen müßten, dürfen sie im Hause, ohne Aufsehen zu erregen, verrichten. Man darf auch solche Briefe schreiben, deren Inhalt von der Art ist, dass man sie keinem andern anvertrauen kann. Kochen, Backen u. dgl. dürfen die Trauernden (אבלים) selbst zur Besorgung ihres Tisches, ebenso die Tischgeschirre oder Geräte abspülen, das Zimmer reinigen, die Betten zurecht machen, und für kleine Kinder Wäsche waschen.

§ 8. Der Unbemittelte, der für seinen täglichen Bedarf zu sorgen hat, darf nach Verlauf von drei Tagen der שבעה für die Herbeischaffung des Täglichen arbeiten.

§ 9. Lehrer dürfen, wenn drei Tage von der שבעה verlaufen sind, die Jugend unterrichten. Kinder dürfen ohne Weiteres zu ihrem Lehrer gehen und den Unterricht genießen.

§ 10. Dienstboten, welche in der Trauer gekommen sind, dürfen jede Arbeit verrichten, doch ist es sehr billig, wenn ihr Dienstherr ihnen täglich eine Stunde Zeit gönnet, in welcher sie die Vorschriften befolgen und auf der Erde sitzen können.

§ 11. Während der שבעה darf der Trauernde die weiße Wäsche welche im Gebrauche ist, nicht mit anderer, frisch gewaschener wechseln, nicht einmal

auf שבת; jedoch darf zu Ehren der Sabbatfeier ein weißes Tischtuch auf den Tisch gelegt werden. Am שבת darf er auch nicht für den שבת bestimmte Kleider anziehen.

§ 12. Es ist üblich, als öffentl. Zeichen der Trauer ein schwarzes Band (עטרה) auf das טלית zu machen, am שבת aber, an welchen keine Trauer stattfindet, pflegt man das Tallis beim Gebete umgewendet anzulegen.

§ 13. Wird ein אבל vor eine Herrschaft oder vor eine Gerichtsbehörde geladen, so ist es ihm erlaubt hinzugehen. Wenn er mit einem andern in Handelsgeschäften in gemeinschaftlicher Verbindung steht, so darf der Geschäftsführer (oder Compagnon) die Geschäfte nach wie vor betreiben, wenn schon jener (der Owel) dabei theilnehmend ist.

§ 14. Wer irgend einen Waarenartickel hat, der momentan von Käufer gesucht wird, so daſs ihm ein Schaden daraus entstehen könnte, so er denselben nicht verkaufen würde, oder auch wenn irgend ein Waarenartikel ausgegangen ist, von dem die Einkäufe jetzt gemacht werden müßen, wenn ihm kein Nachtheil erwachsen soll, darf ihn durch einen Andern verkaufen und kaufen lassen.

§ 15. Ein Owel darf, während der ersten 30 Trauertage (שלושים) keine Aufwärterdienste bei Tafeln thun, an welchen Musik ist. — Wer den Tod des Vaters oder der Mutter betrauert, darf es während des ganzen Trauerjahres nicht thun. Kommt aber keine Musik an die Tafel, so darf er, wenn er über den Tod des Vaters oder der Mutter in Trauer ist, nach den ersten 30 Trauertagen (שלושים) Aufwärterdienste versehen; und selbst in den 30 Tagen, wenn er über den Tod eines jeden andern Verwandten in Trauer ist; so darf auch der, welcher über den Tod des Vaters oder der Mutter in Trauer ist, während des ganzen Trauerjahres zu keinem öffentl. Gastmahle gehen, wer aber über den Tod eines andern Verwandten in Trauer ist, muß sich nur während der 30tägigen Trauer (שלושים) davon zurückhalten.

§ 16. Jemand der von Musik leben muß, und in Trauer versetzt wurde, darf, wenn er unbemittelt ist, während der שלשים bei Tafeln und Hochzeitsfesten Musik machen; ist er aber über den Tod des Vaters oder der Mutter in Trauer, erst nach שלש ם. — Es versteht sich von selbst, daſs ihm dieses nur zu seinem Brod-Erwerbe zu thun erlaubt sei, keineswegs aber um sich selbst zu belustigen.

§ 17. Ein Arzt, oder Wundarzt, darf während der שבעה die Kranken besuchen, die ihrer Hilfe bedürfen, selbst wenn noch mehrere geschickte Ärzte in demselben Orte anwesend wären.

§ 18. 30 Tage lang darf der Leidtragende über Anverwandete nicht baden, sich nicht salben, nicht den Bart sich abnehmen, auch die Nägel an Händen

und Füßen nicht beschneiden. Wer über den Tod des Vaters oder der Mutter trauert, soll eigentlich sich das ganze Jahr nicht den Bart abscheeren lassen, wer jedoch Geschäfte halber unter die Leute kommen muß, darf, wenn diese ihn übel aussehend und entstellt finden, sich seinen Bart abnehmen lassen.

§ 19. Wenn der 30ste Trauertag (יום שלשים) auf einen Freitag fällt, so darf er, weil er der Rüsttag für den Sabbat ist, alles das verrichten, was ihm oben während der 30 Trauertage zu üben untersagt ist; ebenso darf er auch, wenn der siebente Trauertag auf einen Freitag fällt, nachdem er eine Stunde auf der Erde gesessen, überall hingehen, wo er etwas zu verrichten hat. Der Leidtragende soll während der dreißig Tage sich auf einen andern, als den gewöhnlichen Platz, den er sonst bei dem Gebete im Gotteshause eingenommen stellen; betrauert er aber den Tod des Vaters oder der Mutter, so soll er während des ganzen Trauerjahres einen Platz bei dem öffentl. Gottesdienste mit einem andern verwechseln.

§ 20. Das auf der Erde Sitzen und Minjan machen soll wo möglich in dem Zimmer geschehen, in welchem der Verstorbene verschieden.

§ 21. Während der ersten sieben Tage der Trauer ist es üblich, in dem Zimmer, in welchem der Verstorbene geendet, ein Licht brennen zu lassen. Man wendet hier, (wie bereits bei „Jahrzeit" in d. Einleitung gemeldet,) die Schriftstelle Sal. 20, 27. an, wo die menschliche Seele ein Licht Gottes genannt wird.

§ 22. Viele lassen ein Licht die ersten 30 Tage der Trauerzeit über brennen. Beim Tode des Vaters oder der Mutter lassen sie das ganze Trauerjahr hindurch ein Licht in der Synagoge brennen, während der שבעה ימים wird neben das brennende Licht ein Gefäß mit Wasser gesetzt und ein weißes Handtuch hingelegt oder aufgehängt. (*

§ 23. Wer in den שבעה ימים ein ברית מילה hat, darf, wenn man das Kind beschneidet, in das Gotteshaus gehen, darf sich aber weder den Bart abnehmen lassen, noch Feierkleider anlegen. — Auch darf er keine Mahlzeit geben. Er bestelle daher zehn Leute, und lasse ihnen etwas Weniges vorsetzen, und nach üblicher Weise das Tischgebet (ברכת המזון) vortragen, nachher muß er sich wieder auf die Erde setzen.

§ 24. Soll der אבל selbst eine Beschneidung vornehmen, so darf er es wenn kein anderer מוהל da ist, am ersten Tag der שבעה ימים. Nachdem die Be-

---

*) וכתב בעל ס׳ חכמת אדם בסוף קונטרים "מצבת משה" וז"ל: הנר שמדליקין כל ז׳ בבית שמת בו׳ הוא מנהג נכון׳ אבל מה שמעמידין צלוחית של מים׳ ומפה׳ הוא מרדכי האמורי׳ וצריך לבטל מנהג זה׳ ע"כ׳

schneidung in der Synagoge vorbei ist, muß er wieder in sein Haus zurückkehren und sich auf die Erde setzen, er darf nicht zur Mahlzeit gehen.

§ 25. Der Owel darf nach drei Tagen der שבעה ימים Gevatter sein; er verrichtet zu Hause sein Gebet, gehet in die Synagoge zur Beschneidung, und wenn dieselbe vorbei ist, kehrt er zurück nach Hause, und setzt sich auf die Erde, er darf nicht zur Mahlzeit erscheinen.*)

§ 26. Während der 30 Trauertage (שלשים) darf ein אבל, der Gevatter oder מוהל ist, zur Mahlzeit kommen und mitspeisen, er darf sich waschen und baden und andere Kleider anlegen; wer aber über den Tod seines Vaters oder seiner Mutter in Trauer ist, darf dieses alles erst nach den שלושים vornehmen. (**

§ 27. Wer während der שלושים selbst eine ברית מילה vorzunehmen hat, darf selbst, wenn er über Elterntod in Trauer ist, sich waschen, baden u. andere Kleider anlegen.

§ 28. Während der שלושים darf ein אבל das sogenannte „Brautführen unter der חופה" entgegennehmen; darf aber nicht zur Mahlzeit und nicht zur Musik kommen; wer aber über den Tod des Vaters oder der Mutter trauert, darf solches während der שלושים nicht annehmen, wohl aber im Trauerjahre, wo er dann sich den Bart darf abnehmen lassen und festliche Kleider anlegen, bis die Trauer vorüber ist. — Auch darf er bei der חופה eine ברכה sagen; aber zu dem Gastmahle oder zur Musik darf er während des ganzen Trauerjahres nicht gehen.

§ 29. Wer eine Waise (יתומה) aussteuert und אבל ist, darf, wenn ihre Hochzeit in die Zeit seiner שלשים fällt, in das Hochzeitshaus gehen, wenn seine Gegenwart nöthig ist, und das Nöthige besorgen, aber er darf nicht beim Gastmahle mitspeisen, (über Vater- oder Muttertod erst nach שלושים).

§ 30. Ein Jüngling darf während der שבעה kein Bräutigam und ein Mädchen keine Braut werden. Ein Jüngling, der אבל ist, darf in den שלושים ein Bräutigam werden, ebenso darf ein Mädchen eine Braut werden, sie dürfen aber erst nach den שלושים heirathen. Es ist ihnen bei der Hochzeitsfeier alles das zu thun gestattet, was bei jedem andern Brautpaare zur Hochzeitsfeier wie Tanzen, u. dgl. Unterhalt üblich ist, sie müßen aber, wenn ihre Hochzeitswoche verflossen ist, wieder ihre Trauerkleider anlegen.

---

*) וגם בשבת׳ אם חל לאב למול את בנו׳ והוא אונן על מת׳ מוהלו בשבת׳ שהרי חייב בכל המצות׳ ועיין תשובת רש״ל סי׳ ע׳ ובקונטרים התערובות של הג׳ מוהר׳ ר״א פלעקלש בת״מ חלק ג׳ יש לעיין בזה׳ שמספקפק בהוראת למול האב האונן׳

**) וכתב בס׳ ת״מ׳ ובשיבת ציון לר״ש לאנדויא: חלילה להקל בסנדק תוך למ״ד אצל אביו ואמו׳ ועיין שו״ת מהר״ם א״ש סי׳ נ״ג׳ שאוסר ג״כ לגלח כל ג׳ חדשים׳

§ 31. Wem die Frau gestorben ist, der soll sich nicht eher wieder verheiraten, bis nach Verlauf der jährlichen drei Hauptfeste (שלש רגלים), ראש השנה und יום כפור haben nicht den Namen רג"ל, (sind also nicht dahin zu rechnen.) Ist z. B. die Frau vor פסח gestorben, so muß er warten bis nach סוכות; ist sie vor שבועות gestorben, so darf er sich nicht wieder verehelichen, bis nach פסח.

§ 32. Ist sie zwischen שבועות und סוכות verschieden, so muß er warten bis nach שבועות; hat ihm aber seine selige Frau kleine Kinder hinterlassen, oder wenn sein Gewerbe darunter leiden müßte, wenn er lange im Wittwenstande leben würde, so darf er selbst während der שלושים sich wieder verehelichen.

§ 33. Heiratet er aber die Schwester seiner seligen Frau, so darf er, während der שלושים in allen Fällen Hochzeit machen.

§ 34. Der Ehemann hat über den Tod seiner Frau alles das während der שלושים zu beobachten und zu befolgen, was einem אבל zu beobachten vorgeschrieben ist; ebenso hat es die Ehefrau gegenüber ihres verstorbenen Ehegatten zu befolgen.

§ 35. Wenn der Vater des Bräutigams oder die Mutter der Braut an ihrem Hochzeitstage sterben, und alle Vorkehrungen zur Hochzeit bereits getroffen wurden, und ihnen ein beträchtlicher Geldverlust entstehen würde, wenn man das Hochzeitsfest aufschieben wollte, so dürfen sie unter die חופה gehen, hernach begrabe man den Verstorbenen.

§ 36. Das Brautpaar feiert wie jedes andere die sieben fröhlichen Hochzeitstage, und nach Verlauf der שבעת ימי המשתה haben die Brautleute die siebentägige Trauer (שבעת ימים) auf der Erde zu sitzen. Die שלושים fangen ihm von dem ersten Tage an, an welchem er die Trauer der שבעת ימים begonnen, weil er vor derselben gar kein אבלות beobachtet hatte.

§ 37. Eine Frau, deren Mann sich entfernt hat, ohne daſs man weiß, wo er hingekommen ist, oder deren Mann ertrunken ist, ohne daſs sein Leichnam wiedergefunden und als solcher erkannt worden ist, heißt, eine עגונה (eine Verschlossene, Zurückgehaltene; (א"ה והוא מלי הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש רות א׳ יג׳) und darf sich nicht wieder verehelichen, sie hat aber über seinen Verlust kein אבלות zu beobachten, auch dürfen seine Kinder kein קדיש sagen. (*

§ 38. Über den Tod von מחותנים (Schwägersleuten) findet kein gegenseitiges אבלות statt, es sei denn, daſs es üblich ist, den ersten Sabbat ein Stück von den Werktagskleidern anzulegen.

§ 39. Wenn der letzte Tag der שבעת ימי אבלות am שבת fallt, so hat der Leidtragende an Sabbat-Ausgang (מוצאי שבת) nicht mehr auf der Erde zu sitzen, indem mit Beendigung des Morgengottesdienstes die שבעת ימים zu Ende sind.

---

*) Ursache siehe in der Einleitung zu „Jahrzeit und Kaddisch".

§ 40. Fällt der letzte Tag שבעה auf einen Wochentag, so hat er an demselben nur etwa eine Stunde auf der Erde zu sitzen, und dies wird für einen ganzen Tag שבעה angerechnet, wenn er nämlich zu מוצאי שבת, der in den שבעת ימים fällt, etwa eine Stunde auf der Erde gesessen hat.

Dritte Abtheilung.

Besondere Belehrungen über Trauer-Gebräuche.

אֲבֵלוּת בְּשַׁבָּת.

§ 1. Ist Jemand am שבת verstorben, so darf man ihm nicht die Augen zudrücken, nicht den Mund zubinden, nicht die Hände und Füße gerade ausstrekken, u. dgl.

§ 2. Wenn man am שבת den Verstorbenen vom Sterbebette abheben will, oder muß, um ihn auf das auf die Erde gelegte Stroh zu legen, so ist es Brauch, daß man ein kleines Brod auf den Leichnam legt, welches beim Herabnehmen vom Bette auf denselben liegen bleiben muß. Das Licht, welches man ihm zu Kopfe stellt, darf man erst nach Ausgang des Sabbat hinstellen.

§ 3. Ein אונן darf, wie bemerkt, am שבת Fleich essen, Wein trinken, und die Sabbat-Gebete verrichten, darf sogar, wenn er will, in die Synagoge gehen.

§ 4. Am Sabbat-Ausgang (מוצאי שבת) betet er das מעריב-Gebet etwas früher, denn sobald es Nacht geworden, darf er bis nach der Beerdigung die üblichen Gebete nicht mehr verrichten und nicht die ברכת הבדלה sprechen. — Wenn der Todte nicht früher begraben ist, muß er bis Dienstag Abend die ברכת הבדלה nachholen. Hiezu nimmt er den Wein, aber weder Geruchsspezereien (בשמים) noch הבדלה-Licht, wie es sonst am מוצאי שבת üblich ist.

אֲבֵלוּת בְּיוֹם טוֹב.

§ 1. Die אוננים — Stillklagenden — nach dem Talmud Sanhedrin Fol. 10. wird der Stilltrauer vor dem Begräbnisse nur im Herzen Ausdruck gegeben: (Siehe Anm. zum Eingang אונן) — dürfen, wenn ihnen am ערב יו"ט ein Verwandte verstorben ist, in die Synagoge gehen und die vorgeschriebenen Gebete verrichten, sie dürfen ebenso, wie am Sabbat Fleisch und Wein genießen und ברכת המזון verrichten. — Ehelichen Umgang pflegen ist dem אונן in jedem Falle und an allen Werk- oder Feiertagen strengstens (wie an יום כפור) untersagt.

אֲבֵלוּת בַּפֶּסַח.

§ 2. Am פסח Abend sollen die Leidtragenden das סדר (die Anordnung der häuslichen Fest-Feier) durch einen andern vornehmen lassen, auch keinen Ruhe-Lehn-Sessel (Festbett הסבה) für sich bereiten lassen.

אֲבֵלוּת בְּיוֹ"ט רִאשׁוֹן.

§ 3. Wenn der Verstorbene am Morgen des ersten Feiertages zu Grabe bestattet wird, so dürfen die Leidtragenden am vorgehenden Abend in das Gotteshaus gehen, ihren gewöhnlichen Betplatz in demselben einnehmen, die Gebete mit der Gesammtgemeinde verrichten, auch Fleisch und Wein genießen, das Alles jedoch nur dann, wenn nämlich noch keine Vorkehrungen zur Beerdigung des Verstorbenen von ihnen getroffen worden sind; sobald sie aber solche Anstalten und Vorkehrungen bereits angeordnet haben, so dürfen sie dieses Alles nicht; weil sie alsdann אוננים (Stilltrauernde) heißen.

Anmerk. Am Feiertage darf man den Todten auf Stroh auf die Erde legen (ohne Brod wie am שבת), und stellt ein Licht neben seinen Kopf. —

טִלְטוּל הַמֵּת בי"ט.

(Vom Tragen u. Bewegen eines Verstorbenen am יו"ט).

§ 4. Alle Arbeiten, die am שבת nicht verrichtet werden dürfen, dürfen auch am יו"ט für einen Verstorbenen nicht vorgenommen werden, u. nur das, was sonst am Feiertage erlaubt ist, darf auch für einen Todten verrichtet werden, als: Wasser zu wärmen zur טהרה (Reinwaschung) und ihn innerhalb des תחום (*) zu Grabe zu tragen; es darf aber an יו"ט nicht zu Wagen oder zu Schiff von Israeliten gefahren werden. Wenn ein Nichtisr. den Wagen oder das Schiff führt, darf der Isr. mitgehen, aber sich nicht auf den Wagen oder in das Schiff setzen.

§ 5. Die Sterbekleider, das Grab, das Zuschütten desselben, Alles dieses muß am יו"ט von einem Nichtisr. verrichtet und angefertigt werden. Läßt sich kein solcher dazu finden, der es besorgen kenn oder will, so muß der Leichnam bis nach Verlauf dieses Feiertages unbegraben bleiben. Das Senken in das Grab muß von Israeliten geschehen, und dieselbe dürfen auch alle Geräthschaften, die beim Begraben nöthig waren, wieder zum Aufbewahren urücktragen.

§ 6. Die Nägel dürfen am יו"ט nicht in den Sarg geschlagen, wohl

---

*) Über תחום belehre dich im ersten Theile dieses Werkes.

aber in die gebohrten Löcher gesteckt werden; es darf kein Tuch zerrissen, auch sonst nichts zerbrochen werden. — Auch beim Reinwaschen (טהרה) das Hemd am Verstorbenen nicht aufgerissen werden, wie dies an einem Werktage geschiehet, auch dürfen die Leidtragenden keine קריעה an יו"ט in ihre Kleider reißen. —

§ 7. Am יו"ט ist nach der Beerdigung gar keine Trauerzeremonie zu beobachten, die Verwandten und Nichtverwandten, welche dem Verstorbenen die letzte gebührende Liebesbethätigung erwiesen, können dann vom Begräbnisplatze (בית הקברות) in die Synagoge gehen, und nach יום טוב beginnt die gesetzliche Trauer.

§ 8. שלושים — Die 30 tägige Trauer hat man vom Sterbetage an zu rechnen. —

§ 9. נפל ביו"ט Eine Frühgeburt oder ein todtgeborenes Kind (נפל) dürfen weder am ersten, noch am zweiten Tage יו"ט begraben werden (es sei denn, daß es 30 Tage alt war, und zum Nachweise für dieses Alter sich zeigt, daß es Haare und Nägel hat) — Ein männliches Kind, das noch nicht beschnitten ist, darf man nur am zweiten Feiertage begraben, und wird auf dem Gottesacker mit einem Stück Glas oder Scherben, nicht mit einem Messer, dessen Vorhaut beschnitten. — Ein Kind über 30 Tage alt darf, wenn es noch nicht beschnitten ist, am ersten Tag יו"ט begraben werden, und wird auf dem Begräbnißplatze beschnitten. (Mit Namen-Beilegung, wie es die Eltern bestimmen).

אוֹנֵן וְאָבֵל בְּחוֹל הַמּוֹעֵד:

§ 1. Am חה"מ sind die אוננים es bis nach der Beerdigung, aber nach derselben haben sie keine Trauer zu beobachten, bis der letzte Feiertag vorbei ist; die אבלים sind aber dennoch verpflichtet, jede Freudenäußerung zu vermeiden; sie dürfen sonach auch nicht zur Thora gerufen werden; ein Lehrer darf seine Schüler in der Thora unterrichten.

§ 2. An Chol hammoed darf kein קריעה Trauer-Riß stattfinden (*.

§ 3. Wenn die Beerdigung vorbei, und die gesezlich bestimmte Betstunde (זמן תפלת שחרית) noch nicht abgelaufen ist, so müßen die Leidtragenden auch die תפילין anlegen.

---

*) Über Vater und Mutter muß ein Kind alle Kleider bis aufs Hemd קורע sein, selbst wenn es nicht bei der קבורה gewesen, das ganze Jahr hindurch bei שמועה קריבה oder רחוקה — Über Geschwister, Weib oder Kinder (ח"ו) ist man קורע auf der linken Seite.

§ 4. Wenn ein מת am ערב יו"ט spät zu Grabe bestattet wird, und die Leidtragenden nicht mehr vor יו"ט ein wenig auf der Erde sitzen können, so fangen die sieben Trauertage (שבעה) erst nach יו"ט an, aber die שלושים werden schon (s. voriges Kap. § 8) vom Sterbetage an gezählt. Findet das Begräbnis noch zeitig genug vor יו"ט statt, sodaß man vor Eingang des Feiertages noch ein Wenig auf der Erde sitzen konnte, so hebt der eintretende Feiertag die sieben Trauertage gänzlich auf.

§ 5. In Gemeinden, wo es Brauch ist, den ארון (Sarg) auf dem Begräbnisplatze nicht noch einmal zu öffnen, sondern, wo derselbe zugenagelt auf den Begräbnisplatz getragen wird, hebt der eintretende Feiertag die שבעה auf, wenn die Leidtragenden zu Hause bleiben, und gleich darauf das מת aus dem Hause getragen, ein wenig auf den Erde gesessen, wenn auch die Beerdigung sich spät bis in die Nacht gezogen hätte. Begleiten aber die Leidtragenden den Verstorbenen zu Grabe, so fängt die Trauerzeit (אבלות) erst nach Vollendung der Beerdigung an.

§ 6. Wenn der letzte der sieben Trauertage auf einen ערב יו"ט fällt, so hört mit ihm die שלושים auf, und der אבל darf schon an diesem ערב יו"ט alles thun, was er sonst während der 30 Trauertage nicht durfte.

§ 7. ערב פסח Darf man am siebenten Tag שבעה schon Vormittag sich den Bart abnehmen lassen, welches an einem andern ערב יו"ט erst Nachmittag zu thun gestattet ist.

דִינֵי שְׁלוֹשִׁים.

Vorschriften, die 30 Trauertage betreffend.

§ 1. Wenn der Leidtragende nur eine Stunde vor Eingang eines Feiertages sich auf die Erde gesetzt, so hebt der eintretende Feiertag die שבעה und noch ferner 7 Tage von שלושים auf, und zwar:

§ 2. ערב פסח Hebt die שבעה, und die 8 Tage פסח heben 8 Tage von den שלושים auf, das sind nun 15 Tage, folglich die Leidtragenden nach פסח nur noch 15 Tage zu beobachten haben, um die שלושים vollzählig zu machen.

§ 3. ערב שבועות Eine Stunde vor שבועות hebt die שבעה auf und der erste Tag hebt 7 Tage, der zweite Tag einen Tag von den שלושים auf, also hat der אבל nur noch 15 Tage nach dem Wochenfeste zu beobachten.

§ 4. ערב ראש השנה Eine Stunde am Rüsttage von ראש השנה hebt die שבעה auf, mit dem darauf eintretenden יום כפור werden die שלושים beseitiget.

Anmerkung: Wer über den Eltertod trauert, soll weder an ראש השנה noch an יום כפור die weißen, sogenannten Todten-Kleider in der Synagoge anlegen. —

§ 5. ערב יום כפור Am Rüsttage auf den Versöhnungstag kann eine Stunde die שבעה ersätzen, und die darauf folgenden Laubhüttentage (סוכות) heben die sämmtliche 30 Trauertage auf. — An ערב יום כפור kann der Owel sich waschen und baden.

§ 6. ערב סוכות Eine Stunde vor יו"ט-Eintritt hebt die שבעה auf; die sieben ersten Tage heben eine gleiche Tageszahl von den שלושים auf, das sind nun 14 Tage; שמיני עצרת wird auch für 7 Tage gerechnet, (* das sind 21 Tage und שמחת תורה für einen Tag gezählt, das sind zusammen 22 Tage, mithin ist nach den Feiertagen die שלושים noch mit 8 Tagen vollzählig zu machen.

§ 7. שמועה קרובה Heißt: Eine Trauer-Nachricht imerhalb der ersten 30 Tagen; was man nach den ersteu 30 Trauertagen, vom Tage an gerechnet, an welchem sich der Trauerfall ereignet hat, erfährt, heißt שמועה רחוקה (Eine ferne Trauer-Nachricht).

§ 8. שמועה קרובה ורחוקה Wer am יו"ט eine Nachricht vom Hintritt seiner Freunde, selbst vom Vater oder von der Mutter erhält, darf erst nach dem Feiertage die קריעה machen.

§ 9. Wer an חול המועד in der שבעה oder שלושים vom Tode seiner Eltern erfährt, der darf am חול המועד die קריעה machen, über deren Tod und Beerdigung, so es am יו"ט erfolgte, nach יו"ט erst.— bei שמועה קבורה oder רחוקה an חול המועד findet kein אבילות statt.

§ 10. דיני תשעה באב Wer am ת"ב stirbt, so sind die Verwandten אוננים und dürfen als solche die üblichen Gebete nicht verrichten. Sie dürfen zu איכה bis nach den קינות in der Synagoge sein, ebenso beim Morgengebet.

§ 11. Ein Leidtragender darf während der שבעה am ת"ב nur zu איכה und den קינות das Gotteshaus besuchen, und verlässt gleich darauf dasselbe, setzt sich zu Hause auf die Erde und verrichtet da seine Gebete.

§ 12. דיני חנוכה Am חנוכה dürfen die אוננים die üblichen Chanuka-

---

*) לפי שהוא רגל בפני עצמו (ועיין למטה בדיני שמיני עצרת).

Lichtlein anzünden; bei der Beerdigung wird kein צדוק הדין (* und kein קדיש gebetet. — Des Nachts, nach der Beerdigung dürfen die Leidtragenden die Weihlichtlein (נר חנוכה) wieder anzünden. — Wenn während der שבעה im Sterbehause מנין abgehalten wird, so soll das הלל nicht abgesungen werden. (Die übrigen Minjan-Leute können aber das הלל zu Hause für sich beten.)

§ 13 דיני פורים Wird jemand am תענית אסתר zur Erde bestattet, so haben die Leidtragenden nur e i n e Stunde nach der Beerdigung auf der Erde zu sitzen — פורים und שושן פורים darf man nicht auf der Erde sitzen, und dieselben nehmen doch 2 Tage von der שבעה weg. שושן פורים sitzt man, wenn auch einige Minuten auf der Erde, und dies gilt für einen Tag, dann hat man nur noch 4 Tage um die שבעה vollzählig zu machen.

§ 14. Purim Abend hören die Leidtragenden die מגילה; dem Morgengebete dürfen sie ganz beiwohnen. — Man schickt dem Leidtragenden kein משלוח מנות, wol aber Almosen, wenn er arm ist. — Der Leidtragende darf aber an drei Leute „שלוח מנות" dem Armen schicken.

§ 15. Stirbt jemand am תענית אסתר, der nicht vor Purim bergaben wird, so sollen die Leidtragenden nichts für die Beerdigung desselben veranstalten, bis am Purim Morgen, alsdann gehen sie ins Gotteshaus zur מגילה, essen Fleisch und trinken Wein nach Vorschrift.

§ 16. Man sagt Purim kein צדוק הדין und Kaddisch. — Purim betet der Owel, wenn noch אחר הקבורה Zeit ist, ohne תפילין anzulegen — אוננים am פורים haben keine Trauer bis nach שושן פורים. —

§ 17. Wird jemand an Purim beerdigt, wo Purim auf Donnerstag fällt, so sitzt der אבל am מוצאי שבת eine Stunde auf der Erde, und dies gilt für einen vollständigen Tag, und hat noch 6 Tage Trauer zu halten.

§ 18. שמועה קרובה ורחוקה — שבעה und שלושים werden von dem Tage an gezählt, an welchem man die Nachricht erhält, selbst wenn man die Nachricht am 30 Tage nach dem Sterbefalle bekömmt. Die שלושים werden jedesmal vom Tage an gezählt, an welchem man die Trauerkunde bekommt.

§ 19. Wer nicht nach 30 Tagen, vom Tage gerechnet, an welchem der Sterbefall sich ereignet, eine Trauernachricht erhält, hat nur e i n e Stunde auf der Erde zu sitzen, reißt k e i n e קריעה, hält keine שבעה, zählt keine שלושים, und die Trauer-Zeremonie geht mit dieser Stunde zu Ende. J e d o c h m u ß e r

*) Das צדוק הדין Gebet enthält das Unterwerfen des Menschen unter die götttliche Schickungen, und das A n e r k e n n e n der göttlichen G e r e c h t i g k e i t. — (s. Gebetbuch).

bei dem Tode seiner Eltern, wenn er auch nach 30 Tagen des Ablebens benachrichtigt wird, die קריעה machen und שלושים halten.

§ 20. Wer erst im letzten Monat des Trauerjahres die Nachricht vom Tode des Vaters oder der Mutter erhält, hat eine Stunde auf der Erde zu sitzen, קריעה zu reißen, und hält mit seinen Geschwistern den Todestag zugleich, sagt Kaddisch bis zu dem Sterbetage (Jahrzeit).

§ 21. Wer nach dem Todesjahr erst die Nachricht vom Absterben eines seiner nächsten Verwandten, als von Frau, Sohn, Tochter, Bruder oder Schwester erhält, braucht nicht einmal eine Stunde auf der Erde zu sitzen; wer aber von dem Tode der Eltern nach dem Sterbejahr Trauerkunde erhält, muß doch einen Riß in das Gewand machen und eine Stunde auf der Erde sitzen, spricht nicht eher das Kaddisch-Gebet, bis am Sterbetage (Jahrzeit).

§ 22. Wer am שבת oder יום טוב eine Nachricht vom Tode eines von nicht völlig 30 Tage verstorbenen Verwandten erhält, bis nach Verlauf des שבת oder des יום טוב sind aber 30 Tage seit dem Sterbetage verflossen braucht nach Ausgang des שבת oder Feiertages nur eine Stunde sich auf die Erde zu setzen, und damit sind die שלושים aufgehoben. — Bei Eltrentod hingegen muß er noch קדיש und שלושים beibehalten.

(Vermehrt u. umgearbeitet nach „ספר החיים".)

„Möge Gott vernichten den Tod auf immer, und trocknen die Thräne von jedem Gesichte". — (Jes. 25. 8.)

ותהיינה אותיותי אלה טורי אבן ואבני זכרון.

לנשמת אמי מורתי ויקרתי. עלתה לנעימות נצח,
באבי שנותיה, הצנועה מ' ראנא בת חשובים של הר"ר ליב
עלזאס (עדינגער) ז"ל: עלתה למרום ביום ג' אייר תקצ"ג לפ"ק:

רְאוּ אֶבֶן נִצָּב אַחֲרֵי בְּלוֹתָהּ!
אִשָּׁה צַדֶּקֶת וּמַעֲשִׂים כְּמוֹתָהּ,
נִקְטְפָה בִּימֵי נְעוּרִים וַיְקוֹנְנוּ אוֹתָהּ
אִישָׁהּ וּבְנָהּ יְחִידָהּ מְכַבְּדָהּ בְּמוֹתָהּ!

תהי נפשה צרורה בצרור החיים.

ולנשמת אחותי הבתולה טובת חן וזך פעלים שענדל דעסויער ע"ה
שבה אל בית אביה בנעוריה (בת ח"י שנים) ביום י"ג כסלו, עש"ק לס'
וישלח, ונשמת' העדינה תעלה במעלו' קודש לריח ניחוח אזכרתה לה'
(תרכ"ו) לפ"ק. ת' נ' צ' ב' ה'.

דיני חדש אלול.

מח. דִּינֵי חֹדֶשׁ אֱלוּל.

אָמַר ר׳ יוֹחָנָן. גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמְּקָרַעַת גְּזַר דִּינוֹ שֶׁל אָדָם. (פרק קמא דר״ה).

אָמַר הקב״ה לְיִשְׂרָאֵל: אִם שְׁפַּרְתֶּם אֶת מַעֲשֵׂיכֶם לְפָנַי, הֲרֵינִי נַעֲשֶׂה לָכֶם כַּשּׁוֹפָר, מַה שּׁוֹפָר זוּ מַכְנִים בְּזוּ וּמוֹצִיא בְזוּ, אַף אֲנִי עוֹמֵד מִכִּסֵּא דִין וְיוֹשֵׁב בְּכִסֵּא רַחֲמִים, וּמְרַחֵם עֲלֵיכֶם.—„שׁוֹפָר" שַׁפְּ״רוּ מַעֲשֵׂיכֶם.

(מכילתא ע״פ ויקרא כ״ג).—

— — אִם יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְהָעָם לֹא יֶחֱרָדוּ! (עָמוֹס ג׳ ו׳).

48. Verhaltungsregeln für die Bußtage im Monate Elul.

Rabbi Jochanan lehrt: Sehr wichtig und bedeutsam ist die Buße, welche, selbst das über Menschen beschlossene Verhängniß abzuwenden vermag.

(Rosch Haschono Abschn. 1.)

„Der Hochgeheiligte spricht gleichsam zu Israel: Wenn ihr schöne und gefällige Thaten vor mir übet, dann soll mit euch wie mit dem Schofar (mit der Posaune) verfahren werden; die Stimme die in denselben hineingetönt wird, tönt wieder zur entgegengesetzten Öffnung hinaus, ebenso wenn ihr schöne und wohlgefällige Thaten übet, (welches im hebr. durch den Ausdruck שופר (Posaunenschall) mit: „שפרו, bessert euch durch schöne, wohlgefällige Thaten bezeichnet wird.) verlasse ich den Thron des strengen Gerichtes und betrete den der Milde und der Erbarmung, und werde mich euerer erbarmen."

(Mechilta zu 3. Buch Mos. Kap. 23.)

— — „Wie? Wenn in der Stadt in die Posaune gestoßen wird, sollte das Volk nicht erschrecken?"

(Amos 3. 6.)

א מֵר״ח אֱלוּל עַד אַחַר יוֹם הַכִּפּוּרִים הֵמָּה יְמֵי רָצוֹן. וְאַף כִּי בְּכָל הַשָּׁנָה הקב״ה מְקַבֵּל תְּשׁוּבָה מֵהַשָּׁבִים אֵלָיו בְּלֵב שָׁלֵם, מ״מ יָמִים אֵלוּ מוּבְחָרִים יוֹתֵר וּמְזוּמָנִים לִתְשׁוּבָה, לִהְיוֹתָם יְמֵי רַחֲמִים וִימֵי רָצוֹן. כִּי בר״ח אֱלוּל עָלָה מֹשֶׁה אֶל הַר סִינַי לְקַבֵּל לוּחוֹת שְׁנִיּוֹת,

§ 1. Die Tage von ר״ח אלול bis nach יום כפור sind nach Ausspruch unserer Weisen als Tage des göttlichen Wohlwollens und der Gnade eingesetzt. Obgleich Gott zu jeder Zeit die Bußfertigen liebe- und erbarmungsvoll aufnimmt, so sind dennoch diese dreißig Tage im Monate Elul als die vom Weltenrichter zur Buße und Andachtsübung bestimmt und eingesetzt, und gleichsam als Gnadenzeit auserwählt, wie es in den Perikopen des R. Eliezer (פרקי דר׳ אליעזר) heißt: Mosche bestieg zu Anfang des Monates Elul den Berg Sinai um die Bundestafeln wiederholten Males in Empfang zu nehmen,

וְנִשְׁתַּהָה שָׁם מ' יוֹם וְיָרַד בי' בְּתִשְׁרִי לְיוֹם הַכִּפּוּרִים׃

ב וּמִנְהָג בְּרוֹב הַמְּקוֹמוֹת לְהִתְעַנּוֹת בְּעֶרֶב ר"ח אֱלוּל, וְלַעֲשׂוֹת סֵדֶר יוֹם כִּפּוּר קָטָן, כְּדֵי שֶׁיָּכִינוּ לִבָּם לִתְשׁוּבָה׃ וְאִם חָל ר"ח בְּשַׁבָּת מַקְדִּימִין לְיוֹם ה' שֶׁלְּפָנָיו׃

ג נוֹהֲגִין לִתְקוֹעַ שׁוֹפָר בְּחֹדֶשׁ זֶה, וּמַתְחִילִין בְּיוֹם ב' דר"ח וְתוֹקְעִין בְּכָל יוֹם לְאַחַר תְּפִלַּת שַׁחֲרִית "תשר"ת" חוּץ מֵעֶרֶב ר"ה שֶׁמַּפְסִיקִין בּוֹ, כְּדֵי לְהַפְסִיק בֵּין תְּקִעוֹת רְשׁוּת לִתְקִיעוֹת מִצְוָה׃ וְטַעַם הַתְּקִיעוֹת בְּחֹדֶשׁ זֶה, כְּדֵי לְעוֹרֵר אֶת הָעָם לִתְשׁוּבָה׃ כִּי כֵן הִיא הַטֶּבַע שֶׁל הַשּׁוֹפָר לְעוֹרֵר וּלְהַחֲרִיד, כְּמ"שֶׁה"כ: אִם יִתָּקַע שׁוֹפָר בָּעִיר וְהָעָם לֹא יֶחֱרָדוּ׃ —

ד עוֹד נוֹהֲגִין בִּמְדִינוֹת אֵלוּ, מִיּוֹם ב' דר"ח אֱלוּל עַד שְׁמִינִי עֲצֶרֶת אוֹמְרִים בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב לְאַחַר הַתְּפִלָּה מִזְמוֹר לְדָוִד ה' אוֹרִי וְיִשְׁעִי׃

ה מִשֶּׁנִּכְנַס אֱלוּל עַד יוהכ"פ כְּשֶׁכּוֹתֵב אָדָם אִגֶּרֶת לַחֲבֵרוֹ, צָרִיךְ לִרְמֹז בּוֹ בִּתְחִלָּתוֹ אוֹ בְסוֹפוֹ, שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ עָלָיו וּמְבָרְכוֹ, שֶׁיִּזְכֶּה בִּימֵי הַדִּין הַבָּאִים לְטוֹבָה לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים׃

ו מִיּוֹם א' בְּשָׁבוּעַ שֶׁקּוֹדֶם ר"ה

woselbst er vierzig Tage, nämlich bis am zehnten Tischri verweilte und zum Versöhnungstage zurückkehrte.

§ 2. Daher ist es in allen geheiligten Gemeinden Jsraels Sitte, am ערב ר"ח אלול einen Fasten abzuhalten und das יום כפור קטן zu beten, um zur aufrichtigen Buße angeregt und geneigt zu werden. — Fällt ר"ח אלול auf einen Sabbat, so fastet man am Donnerstag vorher.

§ 3. Die Weisen Jsr. trafen die Anordnung, dass vom zweiten Tage des Monates Elul nach dem Schacharis-Gebete im Schofar geblasen werden soll, um die Gemüther gleichsam aufzurütteln. Man bläst תקיעה שברים תרועה תקיעה — ערב ראש השנה ausgenommen, wodurch man zwischen dem freiwilligen und dem gesetzlich gebotenen Schofar-Blasen für ר"ה eine Pause macht. Der Grund dieses שופר Blasens in diesem Monate spricht sich, wie bereits bemerkt, dahin aus, um das Volk zur aufrichtigen Buße aufzumuntern, wozu der eigenthümliche Schofar-Ton viel beiträgt, wie es diesfällig (Amos 3, 6.) heißt: „Wenn in der Stadt der Posaunenschall ertönt, sollte das Volk nicht in Schrecken gerathen?" —

§ 4. Ferner betet man allenthalben vom 2. des Monats Elul bis Sch'mini Azzereth früh und abends zum Schluße des Gebetes den Psalm 27. לדוד ה' אורי וישעי.

§ 5. Im Briefwechsel pflegt man vom Eintritt des Monates Elul bis jom Kippur an Verwandte, Bekannte und Geschäftsfreunde sich der Wunschformel zu bedienen, dass man ihretwegen ein gutes, segensreiches Jahr von Gott erflehe, der ihn in das himmlische Buch zum Guten verzeichnen und besiegeln möge. Diese Formel kann sowol in der Einleitung oder zu Ende des Schreibens angeführt werden. —

§ 6. Es ist ferner geheiligter Brauch, dass man von Sonntag vor

וְאֵילָךְ מַשְׁכִּימִין לִסְלִיחוֹת. וְאִם חָל ר"ה בְּיוֹם ב' אוֹ בְּיוֹם ג' מַתְחִילִין מִיּוֹם א' בְּשָׁבוּעַ הַקּוֹדֶמֶת. וּכְשֶׁמַּשְׁכִּימִין צְרִיכִין לִטּוֹל יְדֵיהֶם וּלְבָרֵךְ עַנ"יָ, וּבִרְכַּת הַתּוֹרָה, וְאַחַר הַסְּלִיחוֹת יִטּוֹל יָדָיו שֵׁנִית בְּלֹא בְרָכָה.

ז הש"ץ שֶׁאוֹמֵר סְלִיחוֹת יִתְעַטֵּף בְּטַלִּית מְצוּיֶּצֶת קוֹדֶם שֶׁמַּתְחִיל אַשְׁרֵי, יֵשׁ מְקוֹמוֹת נוֹהֲגִין שֶׁהַמִּתְפַּלֵּל סְלִיחוֹת, מִתְפַּלֵּל גַּם שַׁחֲרִית וּמִנְחָה וְגַם מַעֲרִיב שֶׁלְּפָנָיו, וְהוּא קוֹדֶם לְאָבֵל וְלַמּוֹהֵל וְלִיאַהרְצַייט.

ח טוֹב וְנָכוֹן לַעֲמוֹד בַּאֲמִירַת הַסְּלִיחוֹת, וּמִי שֶׁקָּשֶׁה לוֹ, יַעֲמוֹד לְכָל הַפָּחוֹת בַּאֲמִירַת אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב וגו' וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת וְכַדּוֹמֶה.

ט יְדַקְדְּקוּ לִבְחוֹר ש"ץ שֶׁיִּתְפַּלֵּל סְלִיחוֹת וּבְיָמִים נוֹרָאִים שֶׁיְּהֵא הָגוּן וְגָדוֹל בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּפִי שֶׁאֶפְשַׁר לִמְצוֹא, וְגַם שֶׁיִּהְיֶה בֶּן שְׁלֹשִׁים, שֶׁאָז כְּבַר נָח רְתִיחַת הַדָּם שֶׁל בַּחֲרוּתוֹ, וְנִכְנַע לִבּוֹ, וְגַם יְהֵא נָשׂוּי — וּמִיהוּ כָּל יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרִים, רַק שֶׁיְּהֵא מְרוּצֶּה לַקָּהָל. וְאִם רוֹאֶה שֶׁיֵּשׁ מַחֲלוֹקֶת בְּדָבָר, יִמְנַע עַצְמוֹ מִלִּהְיוֹת ש"ץ, אַעַפ"י שֶׁיְּהֵא מִי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן.

ר"ה Eintritt vor dem Schacharis früh Morgens die סליחות (Bußgebete) betet. Wenn ר"ה auf einen Montag oder Dienstag fällt, so fängt man den Sonntag bevor die S'lichoth zu beten an. Vor S'lichoth wird beim Aufstehen nach dem Händewaschen die Brocho ענ"י und ברכת התורה gesagt, und nach S'lichoth wäscht man abermals die Hände.

§ 7. Der Vorbeter hüllt sich vor אשרי beim S'lichoth Vortragen in einen mit Ziezis wohlversehenen טלית. In manchen Gemeinden ist es Sitte, dass der S'lichoth-Vorbeter zugleich שחרית und מנחה vorbetet, wie auch das מעריב des vorhergehenden Tages; derselbe hat auch vor einem Vorbeter als אבל (Leidtragender) מוהל (Beschneider, Operateur) oder Jahrzeit den Vorzug.

§ 8. Es ist löblich und angemessen, dass die Bußgebete (S'lichoth) st ehend gebetet werden sollen, wem dies jedoch beschwerlich fallen sollte, soll es mindestens bei den Gebetstükken אל מלך יושב u. s. w. שלש עשרה מדות u. dgl. nicht unterlassen.

§ 9. Die Gemeinde wähle zum Vorbeter der S'lichoth und der hohen Feiertage einen Mann, der würdig und tauglich seines gottesdienstlichen Berufes ist, wo möglich sei er auch wissenschaftlich gebildet (*. Er sei in dem besten Mannes-Alter, 30 Jahre zählend, wo der mächtige Leidenschaftstrieb und die Sinnenlust bereits gestillt, und man vielmehr bestrebt ist, selbe nach Kraft nieder zu kämpfen, auch soll derselbe verheiratet sein. Überhaupt ist derjenige zum Gemeinde-Organ fähig, der beliebt beim Volke ist. Jeder Einsichtsvolle wird übrigens bei etwa sich vorgebenden Streitfällen bescheiden sich benehmen, und dies Amt einem andern zu Wählenden, wenngleich mit mindern Fähigkeiten Begabten, gerne überlassen.

---

*) S. Schul. Aruch 1. Theil Kap. 13. § 6 bis Ende unsere Übersetzung.

§ 10. Ein אבל, der den Elterntod betrauert, soll, in den zwölf Trauer-Monaten an ר"ה und יו"כ nicht vorbeten, es sei denn, im Nothfalle, wo es an einen würdigen u. berufsfähigen Vertreter mangelte, und dieser dazu gewählt wäre; ebenso kann ein אבל als bewährter Vorbeter in der 30 tägigen Trauer über andere Verwandten Vorbeterstelle vertreten, weil ר"ה und יו"כ die 30 tägige Trauer aufhebt; ist aber ein anderer berufstüchtiger Vorbeter vorhanden, so soll der Owel nicht als Vorbeter auftreten. — In den S'lichoß-Tagen jedoch, wie an ערב ר"ה kann ein Owel, außer in der 7 tägigen Trauer (שבעה) ohne weiters Vorbeter sein.

§ 11. Ein Einzelner, der für sich zu Hause betet, soll in den S'lichoß Gebeten das שלש עשרה מדות nicht als Bittgebet, sondern blos als religiöse Erbauungslehre lesen; ebenso soll das aramäische Gebet מחי ומסי u. s. w. מרן די בשמיא u. s. w. nur im Gesammt-Gottesdienst gebetet werden.

§ 12. Ein Owel soll, außer ערב ר"ה nicht in die Synagoge zum S'lichoß-Gebete gehen.

§ 13. Der Vorbeter, sowie der בעל תוקע (oder Schofar-Blasende) sollen mindestens drei Tage vor ר"ה-Eintritt sich ihrem hochwichtigen Berufe anschicken, und sich von allem Unheiligen und Verunreinigungsfähigen wie möglichst entfernt halten. Ferner müßen sie Kenntniß und Verständlichkeit der Pijutim, sowie die Vorschriften und Regeln des Schofar-Blasens (דיני תקיעת שופ-) zu erlangen bestrebt sein. Sie mögen um diese Zeit Geist und Herz durchs Lesen religiöser Erbauungsschriften bilden, damit sie von der Ehrfurcht Gottes und des göttl. Gerichtstages durchdrungen sein sündenrein und geläuterten Herzens

י אָבֵל כָּל י״ב חוֹדֶשׁ אַחַר אָבִיו וְאִמּוֹ, לֹא יְהֵא ש״ץ בר״ה ויוהכ״פ. אֶלָּא אִם אֵין אַחֵר הָגוּן כָּמוֹתוֹ. וְאִם הוּא תּוֹךְ שְׁלוֹשִׁים עַל שְׁאָר קְרוֹבִים, אִם הֶחֱזִיק מִכְּבָר לְהִתְפַּלֵּל, מֻתָּר, כֵּיוָן שר״ה ויוהכ״פ מְבַטְּלִין גְּזֵרַת שְׁלֹשִׁים, אֲבָל אִם לֹא הֶחֱזִיק, וְיֵשׁ אַחֵר הָגוּן כָּמוֹהוּ, יֵשׁ לְהַחְמִיר, שֶׁלֹּא יְהֵא ש״ץ. אֲבָל כָּל יְמֵי הַסְּלִיחוֹת, אֲפִילוּ בְּעֶרֶב ר״ה מֻתָּר לְכָל אָבֵל לִהְיוֹת ש״ץ, אֲבָל לֹא בְּתוֹךְ שִׁבְעָה.

יא יָחִיד הָאוֹמֵר סְלִיחוֹת אֵינוֹ רַשַּׁאי לוֹמַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת דֶּרֶךְ תְּפִלָּה וּבַקָּשָׁה, אֶלָּא דֶּרֶךְ קְרִיאָה בַּתּוֹרָה. וְכֵן הַבַּקָּשׁוֹת שֶׁהֵן בִּל׳ אֲרָמִי, כְּגוֹן, מָחֵי וּמַסֵּי וכו׳ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא וכו׳ לֹא יֹאמְרֵם, אֶלָּא בַּעֲשָׂרָה.

יב אָבֵל אָסוּר לָצֵאת מִבֵּיתוֹ לָלֶכֶת לְבֵהַכְּ״נ לוֹמַר סְלִיחוֹת, מִלְּבַד בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁמַּרְבִּים בִּסְלִיחוֹת.

יג הש״ץ שֶׁיִּתְפַּלֵּל בְּיָמִים נוֹרָאִים, וְכֵן הַתּוֹקֵעַ צְרִיכִין לִפְרוֹשׁ אֶת עַצְמָם שְׁלֹשָׁה יָמִים לִפְנֵי ר״ה מִכָּל דָּבָר הַמֵּבִיא לִידֵי טוּמְאָה. וְיִלְמְדוּ כְּפִי יְכוֹלְתָּם פֵּירוּשֵׁי הַתְּפִלּוֹת וְהַפִּיּוּטִים וְהִלְכוֹת תְּקִיעוֹת. וְגַם יִלְמְדוּ סִפְרֵי מוּסָר הַמְעוֹרְרִים אֶת לֵב הָאָדָם וְיִירְאוּ מִפַּחַד ה׳ וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַמִּשְׁפָּט אֶת הָאָרֶץ. וְיֵשׁ לְכָל עֵדָה לִבְחוֹר לָהֶם תּוֹקֵעַ שֶׁהוּא בָּקִי הֵיטֵיב בְּהִל׳ תְּקִיעוֹת,

או שֶׁיְּהֵא עַכ״פ אִישׁ א׳ בְּתוֹכָם, שֶׁהוּא בָּקִי בְּהִלְכוֹת אֵלוּ, שֶׁיְּהֵא הוּא הַמַּקְרֵא לִפְנֵי הַתּוֹקֵעַ, שֶׁאִם יֶאֱרַע אֵיזֶה טָעוּת בִּתְקִיעוֹת, יֵדְעוּ מַה לַּעֲשׂוֹת.

יד הַרְבֵּה נוֹהֲגִין לְהִתְעַנּוֹת בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה, וּלְפִי שֶׁחֲסֵרִים ד׳ יָמִים שֶׁאֵינָם מִתְעַנִּים, דְּהַיְנוּ ב׳ יָמִים ר״ה, שַׁבָּת, וְעֶרֶב יוהכ״פ. ע״כ מִתְעַנִּין תְּמוּרָתָן ד׳ יָמִים בִּימֵי הַסְּלִיחוֹת שֶׁקּוֹדֶם ר״ה, דְּהַיְנוּ יוֹם א׳ דִסְלִיחוֹת, וְעֶרֶב ר״ה, וְעוֹד ב׳ יָמִים בֵּינְתַּיִם, וּבוֹחֲרִים בְּיוֹם ב׳ וה׳. וְאִם אֵירַע לָהֶם סְעוּדַת מִצְוָה, יְכוֹלִין לֶאֱכוֹל. וּמִי שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁיְּהֵא לוֹ סְעוּדַת מִצְוָה, יִתְעַנֶּה מִקּוֹדֶם יוֹם א׳. (ועיין לעיל סי׳ מ״א׳ סעיף ב׳ ג׳ ט׳).

טו נוֹהֲגִין לֵילֵךְ בְּעֶרֶב ר״ה אַחַר תְּפִלַּת שַׁחֲרִית לְבֵית הַקְּבָרוֹת לְהִשְׁתַּטֵּחַ עַל קִבְרֵי הַצַּדִּיקִים, וְנוֹתְנִים שָׁם צְדָקָה לָעֲנִיִּים, וּמַרְבִּים תַּחֲנוּנִים לְמַעַן יַעֲמוֹד לָנוּ זְכוּת הַצַּדִּיקִים וְיַעֲשֶׂה הקב״ה עִמָּנוּ חֶסֶד בִּזְכוּת הַצַּדִּיקִים שׁוֹכְנֵי עָפָר אֲשֶׁר נִשְׁמָתָם וְרוּחָם בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנְנוּ וְנֶהֱנִים מִזִּיו הַשְּׁכִינָה.

טז בְּעֶרֶב ר״ה נָהֲגוּ כֻּלָּם לְהִתְעַנּוֹת עַד אַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם. וְכָל הַיּוֹם יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת

vor Gott erscheinen zu können. — Der בעל תוקע soll die Regeln der תקיעות (Schofar-Töne) nach Vorschrift genau kennen, die Gemeinde ist aber gehalten, in jedem Falle einen andern wohlunterrichteten Mann in ihrer Mitte zu haben, der dem בעל תוקע zur Seite stehe; wenn Irrthümer vorfallen sollten, so soll der zur Seite Stehende das Fehlende ersetzen.

§ 14. Viele beachten den frommen Brauch, an den zehn Bußtagen (עשרת ימי תשובה) vollständige Fasten abzuhalten; da man aber 4 Tage zwischen denselben, u. z. an den beiden Tagen ר״ה, שבת und ערב יו״כ nicht fasten darf, so ersetzt man diese vier Fasttage in den S'lichoß-Tagen vor ר״ה; man fastet demnach den ersten S'lichoß-Tag, ערב ר״ה und noch zwei Tage inzwischen, wie etwa Montag und Donnerstag. Fällt inzwischen eine סעודת מצוה, so darf man am Gastmahle theilnehmen, und kann, wenn man von der Szeudo in Kenntniß gesetzt wird, Tags bevor Fasten abhalten. (Näheres hierüber s. Kap. 41. §§. 2, 3, 9.)

§ 15. Ferner ist es Sitte, ערב ר״ה nach Schachariß wo möglich an den Gräbern theuerer Verstorbenen und Thora-Weisen inbrünstige Gebete zu verrichten und daselbst fromme Spenden an Arme und Nothleidende zu vertheilen. Der Sinn und die Bedeutung dieser Anordnung ist, daß wir an den Gräbern der in Gott Ruhenden, theuern Verwandten und verklärten Frommen beten, damit Gott, der Herr des Lebens und des Todes durch die Verdienste jener Frommen und Tugendgroßen auch unserer sich erbarme, und uns ihretwegen Heil und Wohlfahrt erblühen lasse.

§ 16. ערב ר״ה Ist es Sitte, bis Nachmittag zu fasten, und des ganzen Tages über mit Tugendübungen und Bußwerke beschäftigt zu sein. Überhaupt sei jederman bestrebt, Vergehungen und Ehrenkränkungen gegen seine Nebenmenschen,

וּבִתְשׁוּבָה, וּמִכָּ״שׁ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ; וְלֹא יַמְתִּין עַד עֶרֶב יוֹהַכִּ״פּ, אֶלָּא יַקְדִּים אָ״ע הַיּוֹם לְבַקֵּשׁ מֵחֲבֵרוֹ סְלִיחָה וּמְחִילָה.

יז מְכַבְּסִין וּמִסְתַּפְּרִין בְּעֶר״ה לִכְבוֹד יו״ט, וְטוֹבְלִים וְלוֹבְשִׁים בִּגְדֵי כָבוֹד בר״ה, לְהַרְאוֹת שֶׁאָנוּ בְטוּחִים בְּחַסְדּוֹ ית׳ שֶׁיּוֹצִיא לָאוֹר מִשְׁפָּטֵנוּ.

יח נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת הַתָּרַת נְדָרִים בְּעֶר״ה. וּמִי שֶׁאֵינוֹ מֵבִין מַה שֶּׁהוּא אוֹמֵר בִּלְהַ״ק, יֹאמַר בְּלָשׁוֹן אַשְׁכְּנַז כְּמוֹ שֶׁהוּא מֵבִין.

durch aufrichtige Reue auszusöhnen, um mit seinem beleidigten Bruder wieder in Liebe und Eintracht zusammenleben zu können, welches wo möglich vor י״כ-Eintritt geschehen soll.

§ 17. ער״ה Bade und wasche sich Jeder zu Ehren des eintretenden heil. und hohen Festtages, lege auch feierliche Kleider an, welches Ausdruck des würdevollen Erscheinens zu Ehre Gottes bedeutet, der seine Gnade und Erbarmen von seinem Himmelsthrone über uns walten lassen möge.

§ 18. Auch das התרת נדרים (die rituelle Lösung und Entbindung der Gelöbnisse, Schwüre, u. dgl.) wird an ער״ה vorgenommen. Wem diese Formel im hebr. Urtexte unverständlich ist, kann selbe in der ihm verständlichen und geläufigen (deutschen) Sprache aussprechen. —

מט. קְצַת דִּינֵי שׁוֹפָר שֶׁל ר״ה.

א שׁוֹפָר שֶׁל ר״ה מִצְוָה בְּשֶׁל אַיִל, וּבְדִיעֲבַד כָּל הַשּׁוֹפָרוֹת כְּשֵׁרִים בֵּין פְּשׁוּטִים בֵּין כְּפוּפִים. וּמִצְוָה בִכְפוּפִים יוֹתֵר מִבִּפְשׁוּטִים. וּבְשֶׁל קַרְנֵי רוֹב הַחַיּוֹת, שֶׁהֵם עֶצֶם א׳ פְּסוּלִים. וְכֵן שׁוֹפָר מִבְּהֵמָה טְמֵאָה פָּסוּל.

ב אַעַ״פּ שֶׁנִּשְׁתַּנָּה קוֹלוֹ כָּשֵׁר.

49. Regeln über den geeigneten Schofar (Die Posaune) für ר״ה.

§ 1. Der Schofar ist für ר״ה zum Blasen am besten geeignet, wenn er aus einem W i d d e r h o r n verfertigt ist (*. Im Nothfalle sind alle natürlich hohlen Hörner von reinen Thieren dazu geeignet, gleichviel, ob diese g e r a d e oder g e b o g e n gestaltet sind; empfehlender ist der שופר, wenn er gebogen ist. Hörner vom Stier oder Thiere gesezlich unreiner Art, die dem Schofar-Zweck nicht entsprechen, und die vermöge ihrer Form auch nicht שופר heißen, sind dazu untauglich (פסול). —

§ 2. Die Tonhöhe des Schofars ist, wenn auch etwas abweichend, jderzeit geeignet; ist aber bei solchem Falle ein anderer, besserer Schofar vorhanden,

---

*) Vom Widder, weil er die erhebende Erinnernng an Abrahams Opfer birgt.

מִיהוּ אִם יֵשׁ שׁוֹפָר אַחֵר, אֵין לִתְקֹעַ בָּזֶה, וְאֵין לִתְקוֹעַ עִם שׁוֹפָר נָקוּב. וְאַךְ אִם אֵין שׁוֹפָר אַחֵר, מֻתָּר לִתְקוֹעַ בּוֹ, אֲפִי' אִם יֶשׁ בּוֹ נֶקֶב.

ג אִם נִקַּב וְאִם סְתָמוֹ בְּמִינוֹ, וְנִשְׁתַּיֵּיר רוּבּוֹ שָׁלֵם, וְלֹא עִכְּבוּ הַנְּקָבִים שֶׁנִּסְתְּמוּ, אֶלָּא חָזַר לִכְמוֹת שֶׁהָיָה קוֹדֶם שֶׁנִּקַּב, כָּשֵׁר.

ד נִסְדַּק לְאָרְכּוֹ פָּסוּל, אֶלָּא א"כֵּ חִמְּמוֹ בָּאוּר וְחִבֵּר סְדָקָיו זֶה עִם זֶה; נִסְדַּק לְרָחְבּוֹ, בְּמִיעוּטוֹ כָּשֵׁר, בְּרוּבּוֹ פָּסוּל.

ה יָכוֹל לִתֵּן לְתוֹךְ הַשּׁוֹפָר מַיִם לְצַחְצְחוֹ. וְיֶתֶר פְּרָטֵי דִינֵי הַתְּקִיעוֹת עַיֵּין בְּסִי' הַבָּא, בְּהִלְכוֹת ר"ה.

so soll mit dem ersten nicht geblasen werden. — Mit gelöchertem Schofar soll ebenfalls nicht geblasen werden, es sei denn, im Nothfalle, wo sich kein anderer vorfände, darf selbst mit gelöchertem Schofar geblasen werden.

§ 3. Wenn ein Schofar durchlöchert, mit Schofar-Masse aber wieder zusammengefügt wird, und die größte Hälfte ist unversehrt geblieben, sodaß der durchgelöcherte Schofar durch das Zusammenlöthen mit Schofar-Masse keine Veränderung erleidet, sondern dadurch als geeignet wiederhergestellt wird, ist er tauglich.

§ 4. Ist der Schofar der Länge nach durchspalten, so ist er ungeeignet; wird er aber im Feuer zusammengeschmolzen, wodurch die Spalten wieder zu einander gefügt werden, so ist er geeignet. Der Breite nach gespalten: Wenn nur wenig, ist er dennoch geeignet, wenn aber über die Hälfte, ist er unverbesserlich, untauglich.

§ 5. Man darf den Schofar mit Wasser ausspühlen, damit er klare und lautere Töne hervorbringe. Über alles Weitere siehe das nachfolgende Kapitel. הל' ר"ה.

תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ.
Hin sei das Jahr, mit seinen Leiden,

תָּחֵל שָׁנָה וּבִרְכוֹתֶיהָ. (בתפלת ער"ה)
Das neue komm mit seinen Freuden.

(Im Abend-Pijut von ערב ר"ה).

הִלְכוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

נ. הִלְכוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

תַּנְיָא. כָּל מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִין לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד ר״ה.

(ביצה דף ט״ז).

וְאָמַר הַקב״ה: אִמְרוּ לְפָנַי מַלְכִיּוֹת, זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, מַלְכִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁתַּמְלִיכוּנִי עֲלֵיכֶם; זִכְרוֹנוֹת, כְּדֵי שֶׁיַּעֲלֶה זִכְרוֹנְכֶם לְפָנַי לְטוֹב, וּבַמֶּה? בְּשׁוֹפָר.

(גמ׳ ר״ה דף ט״ז).

50. Vom Neujahrs-Feste.
(ראש השנה).

„Es werden dem Menschen die Mittel zu seiner Erhaltung am Neujahrstage vom Himmel zugemessen".
(Talmud Bezza Fol. 16).

„Und der Hochgeheiligte spricht": Betet am Neujahrstage vor mir die Gebete: מלכיות, זכרונות und שופרות. Und zwar: מלכיות auf dass ihr mir als euerem Könige Huldigung bringet; זכרונות, damit euer Andenken vor mich zu euerem Heile gelange; und wom ? mit dem Posaunenklang des Schofar" (Talm. Rosch- Haschana 16.).

א בְּלֵיל ר״ה יִכָּנֵס כָּל אִישׁ לְבֵהַכ״נ בְּיִרְאָה וָרַעַד, כִּי כְבָר הִגִּיעַ הָעֵת לְהָכִין כִּסְאוֹת לְמִשְׁפָּט בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל. בְּכָל הַקַּדִּישִׁים שֶׁאוֹמְרִים מר״ה עַד יוה״כ, כּוֹפְלִין תֵּיבַת „לְעֵילָא" דְּהַיְנוּ שֶׁאוֹמְרִים לְעֵילָא וּלְעֵילָא.

ב יֵשׁ נוֹהֲגִין לְהִתְפַּלֵּל בר״ה וביוה״כ כָּל תְּפִלּוֹת ש״ע בִּכְרִיעָה וּבִכְפִיפַת הָרֹאשׁ. וְאָמְנָם כֵּיוָן שֶׁצְּרִיכִין לִכְרוֹעַ בְּבִרְכַּת מָגֵן אַבְרָהָם, וּבְמוֹדִים, בִּתְחִלָּה וּבְסוֹף, ע״כ קוֹדֶם שֶׁמַּגִּיעַ לִמְקוֹמוֹת אֵלוּ צָרִיךְ לִזְקוֹף אֶ״עַ, כְּדֵי שֶׁיִּכְרַע

§ 1. Abend, beim Antritt des neuen Jahres bete man das Maariv-Gebet im Gotteshause voll Gottesfurcht und ernster Demuth, um vor dem Throne des Allerheiligsten Gnade und Erbarmen zu finden. Im קדיש-Gebet wird von ר״ה bis nach יוה״כ anstatt לעילא (der erhaben ist): לעילא ולעילא (der hocherhaben ist) gesagt.

§ 2. Manche befolgen den Brauch, beim ש״ע-Gebet von ר״ה und יוה״כ tiefverbeugend und gesenkten Hauptes zu stehen; Vorschrift jedoch ist's, bei der B'rocho מגן אברהם, מודים bei Anfang der Brocho sich aufzurichten, und beim Schluß derselben gebeugt zu stehen; außer diesen Stellen gebeugt stehen, hieße den Anordnungen der Chachomim zuwider handeln. (S.

בְּמָקוֹם שֶׁתִּקְּנוּ חֲכָמִים, כִּי אָסוּר לִכְרוֹעַ בִּתְחִלַּת בְּרָכָה וּבְסוֹף בְּרָכָה בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תִקְּנוּ חֲכָמֵינוּ ז״ל. (ועיין חלק א׳ סי׳ ט״ז דיני ש״ע סעי׳ י׳). וְיוֹתֵר טוֹב לְהִתְפַּלֵּל בְּאֵיבָרִים זְקוּפִים וּבְלֵב כָּפוּף, וּבְכַוָּנָה רְצוּיָה, כִּי אֵין חֵפֶץ לַה׳ לָכוֹף כְּאַגְמוֹן רֹאשׁוֹ, וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ.

ג אַעַ״גַ שֶׁנּוֹהֲגִין לְהִתְפַּלֵּל בר״ה ויו״כ בְּקוֹל רָם, מִכָּל מָקוֹם כָּל יְרֵא לִדְבַר ה׳ יִתְפַּלֵּל בְּלַחַשׁ כְּמוֹ בְּכָל הַשָּׁנָה. ומכ״ש שֶׁגַּם הַמַּתִּירִין אֵינָם מַתִּירִין אֶלָּא לְהַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ מְעַט. לֹא כְמוֹ שֶׁעוֹשִׂין הֶהָמוֹן בִּצְעָקוֹת וְקוֹלוֹת.

ד יִזָּהֵר כ״א לְהִתְפַּלֵּל מִתּוֹךְ סִדּוּר אוֹ מַחֲזוֹר שֶׁהוּא מְדוּיָּק הֵיטֵב מִכָּל סִיגֵי הַטָּעוּת, וְיִהְיוּ הַתְּפִלּוֹת עֲרוּכִים וּסְדוּרִים לְפָנָיו שֶׁלֹּא יָבוֹא לְהִתְבַּלְבֵּל בְּחִיפּוּשׂ הַתְּפִלּוֹת בְּיוֹם הַקָּדוֹשׁ.

ה מִן רֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד לְאַחַר יוה״כ אוֹמְרִים בִּתְפִלָּה, הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ. הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט***) אִם טָעָה וְאָמַר הָאֵל הַקָּדוֹשׁ אוֹ שֶׁהוּא מְסוּפָּק אִם אָמַר הָאֵל הַקָּדוֹשׁ אוֹ הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ, אִם נִזְכָּר תּוֹךְ כְּדֵי

hierüber unsern Schul. Aruch 1. Theil Kap. 16. §. 10.) — Gottgefälliger aber ist in bescheidener, achtsamer Stellung, mit einem demüthig gerührten Herzen und voll Andacht zu beten, nicht aber etwa, dass Jemand wie ein Schilf sein Haupt krümme *) ohne Andacht und Herzinnigkeit.

§ 3. Obgleich lautes Beten zur Erhebung der Andacht an ר״ה und יו״כ gestattet ist, so soll jeder andächtige Beter auch an diesen heil. Tagen die gewöhnliche Tonhöhe im Gebete beibehalten, und nur zur Selbsterbauung ist das Erheben der Stimme von manchen Casuisten gestattet; wer aber seine Stimme im Gebete überlaut hören lässt, gehört zu den Glaubensbeschränkten. (**

§ 4. Es bete Jeder immer aus einem correcten und wohlgeordneten Gebetbuche, (Szidur oder Machsor), habe es beim Gebete stets geöffnet, und lese darin selbst beim Vorbeten des Chason's.

§ 5. Von ר״ה bis nach יו״כ wird im ש״ע anstatt האל הקדוש — המלך הקדוש, anstatt מלך אוהב צדקה ומשפט — המלך המשפט gesagt. Hat man aber irrthümlicher Weise האל הקדוש gesagt, oder wenn man nur im Zweifel wäre, ob man האל הקדוש oder המלך הקדוש gesagt, so wird, wenn man unmittelbar darauf sich erinnert,

---

*) S. Haftora zu jom Kippur Jes. Kap. 58. 5 bis Ende des Kap. —

**) Denn er gibt dadurch zu verstehen, als ob Gott, der Weltenherr, das leise Gebet nicht vernähme.

***) נראה טעם אמירת „המלך" בימים נוראים, כי המשפט מתיחס בכ״מ למלך, שהוא יודע המשפט, והמשפט לאלקים הוא. ועש״ז אומרים המלך הקדוש, המלך המשפט.

דִּבּוּר אוֹמֵר הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ, וְאֵ״צ לַחֲזוֹר לְרֹאשׁ. וְכֵן הַדִּין בְּהַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט; אֲבָל אִם לֹא נִזְכַּר לְאַחַר כְּדֵי דִבּוּר, אֲזַי בְּהַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ צָרִיךְ לַחֲזוֹר לְרֹאשׁ הַתְּפִלָּה, (אֲפִי׳ מִסְפֵּיקָא).

ו אִם שָׁכַח זָכְרֵנוּ, אוֹ מִי כָמוֹךָ, וּכְתוֹב. בְּסֵפֶר חַיִּים. מַה שֶּׁתִּקְּנוּ חז״ל לְהוֹסִיף בִּתְפִלָּה, וְלֹא נִזְכַּר עַד שֶׁאָמַר בא״י, כֵּיוָן שֶׁאָמַר אֶת הַשֵּׁם, גּוֹמֵר אֶת הַבְּרָכָה וּמִתְפַּלֵּל כְּסֵדֶר, וְאֵ״צ לַחֲזוֹר.

ז כְּשֶׁחָל ר״ה בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים לְכוּ נְרַנְּנָה כְּמוֹ בִּשְׁאָר שַׁבָּת, וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁמַּתְחִילִין מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת, וְכָל מָקוֹם יַחֲזִיק מִנְהָגָיו.

ח לְאַחַר תְּפִלַּת מַעֲרִיב בְּלֵיל רִאשׁוֹן נוֹהֲגִין לוֹמַר כָּל אֶחָד לַחֲבֵרוֹ: „לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם" *) וְלִנְקֵבָה אוֹמְרִים: „תִּכָּתְבִי וְתֵחָתֵמִי". אֲבָל בַּיּוֹם אֵין אוֹמְרִים.

ט בְּבוֹאוֹ לְבֵיתוֹ יִהְיֶה הַשֻּׁלְחָן עָרוּךְ וְנֵרוֹת דּוֹלְקִים כְּמוֹ שְׁאָר יו״ט. וְכֵיוָן שֶׁהוּא תְּחִלַּת הַשָּׁנָה נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת לְסִימָן טוֹב לֶאֱכוֹל דְּבָרִים הָרוֹמְזִים לְשָׁנָה טוֹבָה: וְנוֹהֲגִין לִטְבּוֹל פְּרוּסַת הַמּוֹצִיא בִּדְבַשׁ, וְאַחַר שֶׁאָכַל כְּזַיִת יֹאמַר: יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה. וְאוֹכְלִים רֹאשׁ שֶׁל בַּעַל

המלך הקדוש gesagt, und braucht nicht nochmals ש״ע zu beten; dasselbe gilt bei המלך המשפט. Wird man aber nach dem Schließen des Segensspruches daran nicht erinnert, so muß bei המלך הקדוש, so man im Zweifel ist, nochmals gebetet werden.

§ 6. Hat man die von den weisen Schriftgelehrten eingeführten Einschaltungen: זכרנו, מי כמוך, וכתוב, בספר חיים zu beten vergessen und sich bis nach בא״י daran nicht erinnert, so kann man, sobald man den göttlichen Namen bereits ausgesprochen hat, die Brocho schließen und das ש״ע beenden, und braucht es nicht zu wiederholen.

§ 7. Fällt ר״ה auf einen Sabbat, so wird Abends לכו נרננה u. s. w. gesagt. In manchen Gemeinden wird nur מזמור שיר ליום השבת angefangen, es hängt dies vom bestehenden Ortsbrauche ab.

§ 8. Nach Vollendung des Maariv-Gebetes in der ersten Nacht ist's gebräuchlich, sich gegenseitig zu wünschen: לשנה טובה u. s. w. D. h. Du mögest zu einem guten Jahre in das himmlische Buch verzeichnet werden. — Beim Tage ist dieses Wünschen nicht üblich.

§ 9. ר״ה Abend soll wie an andern Jahresfesten die Wohnung festlich geschmückt und beleuchtet sein; es ist auch gebräuchlich' beim Eintritte des neuen Jahres selbst solche Speisen zu genießen, welche Andeutungen auf Segensfülle, gutes Glück und eine fröhliche Zukunft haben. Man taucht daher auch das מוציא-Brot in ein wenig Honig, und sagt, nachdem man es verzehrt hat: יהי רצון u. s. w. D. h. O möge es dir Allvater wohlgefallen, für uns zu erneuen ein glückli-

---

*) ויש אומרים: תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם לְאַלְתַּר לְחַיִּים טוֹבִים. (ר״ה, דף ט״ז).

חַי, וַאֲפִילוּ שֶׁל דָּג, וְאוֹמְרִים: יְהִ״ר שֶׁנִּהְיֶה לְרֹאשׁ. וְיֵשׁ לְהַדֵּר אַחַר רֹאשׁ כֶּבֶשׂ, שֶׁיִּהְיֶה זֵכֶר לְאֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק. וְנוֹהֲגִין לֶאֱכוֹל מִינֵי לְפָתָן, הַמּוֹרֶה לְטוֹבָה, כְּמוֹ בִּמְדִינָתֵנוּ מעהרען. וְאוֹמְרִים: יְהִ״ר שֶׁיִּרְבּוּ זְכֻיּוֹתֵינוּ. וְאוֹכְלִין בָּשָׂר שָׁמֵן וְכָל מִינֵי מְתִיקָה, כִּדְכְתִיב: לְכוּ אִכְלוּ מַשְׁמַנִּים וכו׳. וְאֵין לֶאֱכוֹל דְּבָרִים הַמְבֻשָּׁלִין בְּחוֹמֶץ. גַּם נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל אֱגוֹזִים וְלוּזִים, שֶׁמַּרְבִּים כִּיחָה וְנִיעָה, וְהַכֹּל לְסִי׳ טוֹב. רַק יִהְיֶה שָׂמֵחַ לִבּוֹ, וְנָכוֹן לִבּוֹ וּבָטוּחַ בַּה׳ עִם הַתְּשׁוּבָה וּמַע״ט.

י מַה מְּאוֹד רָאוּי וְנָכוֹן שֶׁיִּתְגַּבֵּר כָּל אָדָם וְיַשְׁכֵּם לַעֲמוֹד קוֹדֶם קְרִיאַת הַשַּׁמָּשׁ לְבֵהַ״כ, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְנַקּוֹת גּוּפוֹ וּלְהָכִין עַצְמוֹ לְהִתְפַּלֵּל עִם הַצִּבּוּר מֵרֹאשׁ עַד סוֹף, כְּמ״שֶׁ: תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁב אָזְנֶךָ.

יא וּמִתְפַּלְּלִין פְּסוּקֵי דְזִמְרָה כְּמוֹ בְּשַׁבָּת בְּנִיגּוּן ר״ה. וּתְפִלַּת שַׁחֲרִית כְּמוֹ שֶׁנִּדְפַּס בְּמַחֲזוֹרִים. אַחַר תְּפִלַּת ש״ע אוֹמְרִים אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ. וְאִם חָל בְּשַׁבָּת אֵין אוֹמְרִים א״מ. לְפִי שֶׁאֵין אוֹמְרִים וִדּוּי בר״ה. בִּשְׁעַת הוֹצָאַת ס״ת אוֹמְרִים שָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, וְנוֹהֲגִין לְהַתְחִיל מִן פָּסוּק וַיַּעֲבוֹר, דְּהַיְינוּ שֶׁיֹּאמַר: וַיַּעֲבוֹר ה׳ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא ה׳ ה׳ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן וגו׳. רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁל ר״ה וְיוֹם כִּפּוּר. וְאַחַ״כ קוֹרִין בס״ת וּמַפְטִירִין. (עַיֵּין לְמַעְלָה

ches und segenreiches Jahr! — Aus ähnlichen guten Vorbedeutungen לסימן טוב werden verschiedene wohlschmeckende und köstliche Speisen genossen,*) wobei man Gott, dem Geber alles Guten aus frohem und freudigen Herzen dankt und setzt das vollste Vertrauen auf seine unendliche Huld und Gnade, die er allen angedeihen lässt, welche seinen Namen preisen und ihn ehrfürchten.

§ 10. Löblich und gottgefällig ist's ר״ה früh Morgens dem Gottesdienste sich anzuschicken; man warte also nicht, auf das Rufen des Synagogen-Dieners שמש, sondern stehe von selbst recht zeitlich auf, sodass jeder Zeit gewinne, dem Gottesdienste vollständig und mit geläutertem Sinne sich anschicken zu können.

§ 11. Morgens zu Schachriss werden die Lobpsalmen (פסוקי דזמרה) mit der Melodie von שבת abgesungen, sodann das Schachariss nach Ordnung der Machsorim gebetet. — Nach ש״ע ר״ה werden אבינו מלכנו gebetet. Fällt ר״ה auf שבת, werden א״מ nicht gebetet. Während des Aushebens der Thora aus der heil. Lade wird ה׳ ה׳ אל רחום und ר״ה von רבונו של עולם u. s. w. gebetet. Hierauf wird im ס״ת יו״כ vorgelesen (den Lese-Abschnitt von ר״ה s. oben 1. Theil דיני הקריאה in „Anhang" הל׳ שבת) In den Nach-Brochoss der Haftora's wird das

*) Die mit Essig bereitete Speisen, so wie Nüsse, Haselnüsse, werden, wie bekannt, bis nach הושענא רבה vermieden.

דִּינֵי הַקְּרִיאָה בהל' שַׁבָּת)· בְּבִרְכַּת הַפְטָרָה יֹאמַר· וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם וכו'· וְאִם הוּא שַׁבָּת אוֹמְרִים יְקוּם פּוּרְקָן·

יב אִם יֵשׁ מִילָה מַלִּין לְאַחַר הַהַפְטָרָה קוֹדֶם תְּקִיעַת שׁוֹפָר*). וּבְשַׁבָּת מַלִּין אַחַר אַשְׁרֵי.

יג מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לִשְׁמוֹעַ תְּרוּעַת הַשּׁוֹפָר בְּר"ה· שֶׁנֶּאֱמַר: יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם. וְקִבְּלוּ חז"ל הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, שֶׁמִּצְוַת עֲשֵׂה מה"ת לִתְקוֹעַ בְּשׁוֹפָר בר"ה.

יד זְמַן תְּקִיעַת שׁוֹפָר בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, שֶׁנֶּ' יוֹם תְּרוּעָה, וּמִצְוָתָהּ מִשַּׁעַת הָנֵץ הַחַמָּה וְאֵילָךְ עַד הַלַּיְלָה, ומ"מ אִם לֹא הָיָה לוֹ שׁוֹפָר בַּיּוֹם וְהֵבִיאוּ לוֹ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, תּוֹקֵעַ בְּלֹא בְּרָכָה.

טו כְּשֶׁחָל ר"ה בְּשַׁבָּת אֵין תּוֹקְעִין, וְאוֹמְרִים בִּתְפִלַּת מוּסָף זִכְרוֹן תְּרוּעָה כַּכָּתוּב בְּמַחֲזוֹרִים.

טז בֵּין הַתּוֹקֵעַ וּבֵין הַשּׁוֹמְעִים מִמֶּנּוּ אֵין יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן, אֶלָּא א"כ שֶׁנִּתְכַּוֵּין הַתּוֹקֵעַ לְהוֹצִיא

ודברך אמת וקים לעד eingeschaltet. Am ר"ה wird auch יקום פורקן — und שבת מי שבירך gesagt.

§ 12. Fällt am ר"ה eine Beschneidung vor, so wird selbe nach der Haftora vor dem Schofar-Blasen vorgenommen; am שבת wird die Beschneidung nach אשרי vorgenommen.

§ 13. Das Hören des Schofar-Blasens an ר"ה ist göttl. Gebot der heil. Schrift, denn es heißt: (Mos. 4, 29, 1.) „Ein Tag des Posaunenschalls soll er euch sein" woraus unsre Chachomim dieses Gebot anordneten.

§ 14. Die geeignete Zeit zum Schofar-Blasen ist bei Tage und nicht in der Nacht, weil es ausdrücklich heißt: יום תרועה. Zeit für's Schofar-Blasen ist die ganze Dauer des Tages, von Sonnenaufgang bis in der Nacht. Im Nothfalle, wo beim Tage kein Schofar vorhanden wäre, darf man auch in der Abenddämmerung, jedoch ohne Brocho-Schofar blasen.

§ 15. Fällt ר"ה auf einen Sabbat, so bleibt das Schofar-Blasen weg, und man erwähnt nur des Schofar im Mussaf-Gebet mit der Formel זכרון תרועה (** wie dies in den Machsorim verzeichnet steht.

§ 16. Das Schofar-Blasen geschehe in der Mizwo-Absicht, und sowol der Blasende, als auch der Hörer muß dieser Mizwo volle Aufmerksamkeit zuwenden, indem das Hören und Beherzigen der Schofar-Töne das Wesen der Mizwo ausmacht; der Blasende habe also die Absicht, jedem

---

*) וסימן לדבר: זכור ברית אברהם (ואח"כ) ועקדת יצחק. (ר"ל שופר ש־ומז לאילו של יצחק).

**) So auch im שחרית wie z. B. בזכרון שופר ארצנו; im שחרית ש"ע Ursache: Weil es (Mos. 3, 23, 24) ausdrücklich heißt: זכרון תרועה, יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה.

הַשּׁוֹמְעִין, וְכֵן הַשּׁוֹמְעִים יְכַוְּנוּ לָצֵאת. וְצָרִיךְ לִתְקוֹעַ מְעוּמָד, וְלֹא יִסְמוֹךְ הַתּוֹקֵעַ עַל דָּבָר, וְגַם הַשּׁוֹמְעִים יַעַמְדוּ. וְנוֹהֲגִים לִתְקוֹעַ עַל הַבִּימָה מִשּׁוּם כְּבוֹד הַצִּבּוּר.

יז נוֹהֲגִין לְהַקְרוֹת לִפְנֵי הַתּוֹקֵעַ מִלָּה בְּמִלָּה כָּל סֵדֶר הַתְּקִיעוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה.

יח טוֹב לִתְקוֹעַ בְּצַד יָמִין וְלֹא בִּשְׂמֹאל שֶׁל הַתּוֹקֵעַ, וְצָרִיךְ לְכַסּוֹת פִּי הַשּׁוֹפָר בִּשְׁעַת הַבְּרָכוֹת. וְיַהֲפוֹךְ פִּי הַשּׁוֹפָר לְמַעְלָה בִּשְׁעַת תְּקִיעָה.

יט קוֹדֶם שֶׁיִּתְקַע יְבָרֵךְ אֲקבּ"וּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר, וִיבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְכֵן בְּיוֹם שֵׁנִי בִּתְקִיעַת שׁוֹפָר אוֹמֵר שְׁתֵּי בְרָכוֹת אֵלוּ, דְּהַיְנוּ: לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר, וְשֶׁהֶחֱיָנוּ.

כ שִׁיעוּר הַתְּקִיעוֹת: חַיָּב כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל לִשְׁמוֹעַ בר"ה תִּשְׁעָה קוֹלוֹת. וְגָזְרוּ חז"ל לִתְקוֹעַ תְּקִיעָה, שְׁבָרִים, תְּרוּעָה, תְּקִיעָה, (תשר"ת) ג' פְּעָמִים; תְּקִיעָה, שְׁבָרִים תְּקִיעָה (תש"ת) ג' פְּעָמִים: תְּקִיעָה, תְּרוּעָה, תְּקִיעָה, (תר"ת) ג' פְּעָמִים.

כא הַתְּקִיעוֹת הֵמָּה הֲבָרוֹת פְּשׁוּטוֹת. וּבְסֵדֶר תשר"ת תְּהֵא כָל תְּקִיעָה אֲרוּכָּה כְּמוֹ (הַשְּׁבָרִים עִם הַתְּרוּעָה) ה"י כּחוֹת. וּבְסֵדֶר תש"ת, וְכֵן בְּסֵדֶר תר"ת תְּהֵא כָל תְּקִיעָה אֲרוּכָּה (כְּמוֹ הַשְּׁבָרִים)

Hörer zur Pflichterfüllung zu verhelfen, sowie die Hörer die Absicht hegen müßen, sich dadurch ihrer Pflicht zu entledigen. שופר werde **stehend** geblasen, auch die Hörer sollen während תקיעת שופר stehen. Gewöhnlich wird auf der Bet-Stätte (Anhöhe — בימה) Schofar geblasen, welches zur Hebung der Gemeinde-Andacht viel beiträgt

§ 17. Es ist Sitte, dass man dem Schofar-Blasenden die שופר Töne Wort für Wort vorsagt, um etwaigen Irrthümern vorzubeugen.

§ 18. Das Blasen geschehe zur rechten Seite des בעל תוקע, nicht aber zu dessen linken; während der ברכות vor dem Blasen wird die Mundhöhle der Schofar zugedeckt, während des Blasens aber in die Höhe gerichtet

§ 19. Vor dem Blasen wird die Brocho: אקב"ו לשמוע קול שופר, wie auch die Brocho שהחיינו gesagt, dieselbe B'rocho, nämlich לשמוע קול und שהחיינו werden auch am zweiten Tag ר"ה gesagt.

§ 20. **Die Ordnung** der Töne (תקיעות) sind: Jeder Isr. ist verpflichtet, **neun Tonordnungen** an ר"ה zu hören, (*welche unsre Chachomim in nachstehender Reihenfolge eingetheilt haben, nämlich, in (תשר"ת) תקיעה, תרועה, שברים, תקיעה 3 Mal; (תש"ת) תקיעה, שברים, תקיעה 3 Mal, und תקיעה, תרועה, תקיעה (תר"ת) 3 Mal.

§ 21. Die תקיעה bildet einen **einfachen Tonstoß**. In der Tonordnung von תשר"ת muß jede תקיעה 18 Tonstoßlängen, (was שברים und תרועה zusammengibt) ausmachen; bei der Ordnung von תש"ת, sowie bei תר"ת, muß die תקיעה (sowie

---

*) Mit Hinweisung auf Mos. 4. 10, 1—11.

דְּהַיְנוּ כְּמוֹ ט׳ כּחוֹת. וּבִתְקִיעוֹת שֶׁבְּתוֹךְ הַחֲזָרַת הַתְּפִלָּה יֵשׁ לַעֲשׂוֹתָן בִּשְׁתֵּי נְשִׁימוֹת. — הַשְּׁבָרִים יַעֲשֶׂה ג׳ שְׁבָרִים זֶה אַחַר זֶה, כָּל שֶׁבֶר יְהֵא אָרוֹךְ כְּמוֹ ג׳ כּחוֹת (קְצָרוֹת מִן הַתְּרוּעָה) וְנִמְצָא שֶׁגַּם הַשְּׁבָרִים הוּא כְּמוֹ ט׳ כּחוֹת. אַךְ יִזָּהֵר מְאוֹד שֶׁלֹּא לְהַאֲרִיךְ בִּשְׁבָרִים יוֹתֵר מִדַּאי עַד שֶׁיְּהֵא כָּל שֶׁבֶר כְּמוֹ ט׳ כּחוֹת, כִּי בְּזֶה אֲפִי׳ בְּדִיעֲבַד אֵינוֹ יוֹצֵא. וְהַתְּרוּעָה הִיא ט׳ כּחוֹת קְצָרוֹת.

כב הִתְחִיל לִתְקוֹעַ וְלֹא יָכֹל לְהַשְׁלִים, יַשְׁלִים אַחֵר עַל סָמַךְ בְּרָכָה שֶׁבֵּרַךְ הָרִאשׁוֹן, מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק הָרִאשׁוֹן, וַאֲפִי׳ ג׳ אוֹ ד׳ זֶה אַחַר זֶה, דַּי לָהֶם בִּבְרָכָה שֶׁבֵּירַךְ הָרִאשׁוֹן. בִּתְקִיעוֹת שֶׁעַל סֵדֶר הַתְּפִלָּה יִתְקַע אַחֵר וְלֹא הַשׁ״ץ, אא״כ שֶׁהוּא מוּבְטָח שֶׁלֹּא יִתְבַּלְבֵּל, וְאָז רַשַּׁאי.

כג וְעִקַּר הַתְּקִיעוֹת. הוּא לִתְקוֹעַ עַל סֵדֶר הַבְּרָכוֹת כְּשֶׁחוֹזֵר ש״ץ תְּפִלַּת הַמּוּסָפִין שֶׁתּוֹקְעִין לְמַלְכֻיּוֹת, וּלְזִכְרוֹנוֹת וּלְשׁוֹפָרוֹת.

כד אַחַר גְּמַר הַתְּפִלָּה נוֹהֲגִין לִתְקוֹעַ עוֹד הַפַּעַם שְׁלֹשִׁים קוֹלוֹת, וְיֵשׁ נוֹהֲגִין לִתְקוֹעַ עוֹד הַפַּעַם ל׳ קוֹלוֹת, כְּדֵי לְהַשְׁלִים מֵאָה קוֹלוֹת. וּכְשֶׁגּוֹמֵר כָּל הַתְּקִיעוֹת יֵשׁ לֶאֱסוֹר

(שברים neun Tonstoßlängen ausmachen. Bei den תקיעות, wenn der Chason Mussaf wiederholt, werden selbe in zwei Ton-Absätzen geblasen. Beim שברים werden drei größere Tonstöße gemacht, jeder Tonstoß bilde drei Ton-Ansätze (schwächer wie bei תרועה); mithin machen diese bei שברים neun kleine Tonstöße. (Man gebe aber genau Acht, daß man die שברים-Töne nicht zu sehr ausdehne, in dem man in diesem Falle keineswegs יוצא wäre). — Die תרועה mache neun kleinste Tonstöße aus. (Grund und Ursache dessen siehe Trakt. Rosch Haschono Fol. 32.).

§ 22. Kann ein בעל תוקע die bereits begonnene תקיעות nicht ausführen, so darf ein anderer auf Grund der Brocho, die der erste בעל תוקע gesagt, von der Stelle, wo der erste aufgehört, fortsetzen; dasselbe darf auch (im Nothfalle) wenn nämlich die Mizwo nicht gehörig vollzogen ist, von 3 oder 4 andern fortgesetzt werden, und genügt die Brocho, die der erste תוקע gesprochen. — Die תקיעות, welche im Mussaf-ש״ע geblasen werden, soll ein dazu bestellter תוקע vornehmen, und nicht der Vorbeter selbst, es sei denn, wenn lezterer sich versichert glaubt, daß er dadurch nicht irre wird, wo es alsdann gestattet ist.

§ 23. Das Wesentliche des Schofar-Blasens beruhet ferner auf die Gebetstücke, welche vom Vorbeter beim Wiederholen des Mussaf-ש״ע vorgetragen werden, nämlich das Blasen bei den Gebetstücken: מלכיות, זכרונות und שופרות *).

§ 24. Nach Beendigung des Mussaf-Gebetes wird abermals שלושים קולות (d. i. 30 Schofar-Töne) geblasen. Es ist auch üblich, zur Ergänzung von מאה קולות zum Schluße nochmals שלושים קולות zu blasen. Sonst aber ist zweckloses Schofar-

*) S. hierüber unsre Anmerkung in unsrer Raschi-Uebersetzung Mos. 4, 10, 10.

לִתְקוֹעַ עוֹד בְּחִנָּם, וַאֲפִי׳ הַתּוֹקֵעַ בְּיוֹם ב׳ אָסוּר לִתְקוֹעַ בְּיוֹם א׳ לְהִתְלַמֵּד, וּלְהוֹצִיאוֹ שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ גַּ״כֵּ אָסוּר׃

כה בַּחֲזָרַת הַתְּפִלָּה, כְּשֶׁאוֹמֵר הש״ץ וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים נוֹהֲגִין שֶׁגַּם הַצִּבּוּר אוֹמְרִים עִמּוֹ, וְגַם כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים, אֲבָל אֵין נוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם רַק בְּיוֹהַכִּ״פּ בְּסֵדֶר הָעֲבוֹדָה׃ וְגַם הש״ץ כּוֹרֵעַ עַל בִּרְכָּיו, אֲבָל אָסוּר לַעֲקוֹר מִמְּקוֹמוֹ בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה׃ וְלָכֵן נוֹהֲגִין שֶׁיַּעֲמוֹד הש״ץ קְצַת רָחוֹק מִן הָעַמּוּד, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִכְרוֹעַ עַל בִּרְכָּיו בְּלִי עֲקִירָה, וְהָעוֹמְדִים אֶצְלוֹ מְסַיְּעִים אוֹתוֹ לַעֲמוֹד, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לַעֲקוֹר רַגְלָיו׃

כו כְּשֶׁיּוֹצְאִין מִבֵּהכ״נ יֵשׁ לָלֶכֶת בְּשׁוּבָה וָנַחַת, שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵבָב, בָּטוּחַ בְּחַסְדֵי הָ׳, כִּי שָׁמַע ה׳ בְּקוֹל תְּפִלּוֹתֵינוּ וּתְקִיעוֹתֵינוּ בְּרַחֲמִים׃ וְאוֹכְלִים וְשׁוֹתִין מִבִּרְכַּת הָ׳ לִכְבוֹד ה׳, וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל אֲכִילָה גַסָּה, וּתְהֵא יִרְאַת ה׳ עַל פָּנָיו׃

כז לְאַחַר בְּרַהַמָּ״ז אֵין לִישָׁן שְׁנַת צָהֳרַיִם, אֶלָּא הוֹלְכִין לְבֵהכ״נ, וְאוֹמְרִים תְּהִלִּים בְּצִבּוּר עַד תְּפִלַּת מִנְחָה׃ וְאַף מִי שֶׁרֹאשׁוֹ כָּבֵד עָלָיו׃

Blasen untersagt; sogar der בעל תוקע darf zur Übung und Erlernung für den zweiten Tag nicht blasen; ebenso ist das unnöthige Bewegen und Tragen des Schofars nicht gestattet.

§ 25. Im Mussaf-ש״ע, so der Vorbeter ואנחנו כורעים betet, sagt auch die Gemeinde ואנחנו כורעים; verbeugt sich auch zur Erde, neigt sich aber nicht **mit dem Angesichte**, welches nur an יו״כ bei der עבודה geschiehet. Der Vorbeter beuge das Knie zur Erde, jedoch derart, dass seine Füße bis nach ש״ע von seiner Stellung entrückt werden; es ist daher üblich, dass der Vorbeter etwas entfernt von der Bet-Lade stehe, damit er die Verbeugungen recht bequem machen könne, wodann ein neben ihm Stehender beim Emporrichten ihm behilflich sein soll.

§ 26. Nach Vollendung des Gottesdienstes verlasse Jeder das Gotteshaus in Ruhe und Stillsinn, fröhlich und guten Muthes, vertrauend auf die göttliche Huld, die er uns in der Erhörung unsrer Gebete und der Vollziehung der Schofar-Pflicht angedeihen lässt; man esse und trinke mit fröhlichem Gemüthe, und freue sich in Gott. Genieße aber nicht in Überfülle und Überladung, damit man die Gottesfurcht stets vor Augen habe.

§ 27. Nach beendetem Mahle überlasse man sich nicht wie an gewöhnlichen Tagen einer Mittagsruhe, (* sondern gehe, da dieser Tag Gott geweihet ist, in das Gotteshaus und erbaue sich an den Psalmen Davids in der Gesammtgemeinde bis zum Mincho-Gottesdienst. — Wer jedoch müde und erschöpft sich fühlt, darf

---

*) שאמרו הז״ל (בגמ׳ ר״ה): מאן דדמיך בריש שתא, דמיך מזליה: — „Wer am Neujahrs-Tage mit Schlafen zubringt, dem schläft gleichsam sein Glück ein".

sich, bevor er in das Gotteshaus geht, durch einen kurzen Schlaf stärken und erholen.

§ 28. Nach Mincho gehe man zu einem fließenden Wasser und sagt dabei die Verse מי אל כמוך u. s. w. (aus dem Buche Micha Kap. 7, 18—20.) welches man "תשליך„ -Machen-nennt, und womit gleichsam angedeutet wird, dass Gott sich unserer erbarmt, niedertritt unsre Vergehungen und sie wirft in die Tiefen des Meeres, und dass wir uns von da an und weiter eines sündenfreien Lebenswandels zu führen befleißigen wollen.

§ 29. Wenn der erste Tag ר"ה auf einen Sabbat fällt, so geschieht dies תשליך am zweiten Tag. Beim Besuchen des Gotteshauses zu Maariv, gehe man bescheiden und von frommen und löblichen Vorsätzen begleitet, und enthalte sich wo möglich von leeren nutzlosen Gesprächen, sondern erbaue sich vielmehr durch religiöse und moralische Schriften, beitragend der hohen Bedeutung des Tages, der Gott geweihet und geheilig ist!

יָכוֹל לִישָׁן מְעַט קוֹדֶם שֶׁהוֹלֵךְ לְבֵהַכְּ"נ.

כח לְאַחַר תְּפִלַּת מִנְחָה הוֹלְכִין אֶל הַנָּהָר שֶׁמִּחוּץ לָעִיר וְיֵשׁ בּוֹ דָּגִים. וְאִם אֵין שָׁם נָהָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דָּגִים, הוֹלְכִין לְנָהָר אַחֵר אוֹ לִבְאֵר. וְאוֹמְרִים הַפְּסוּקִים מִי אֵל כָּמוֹךָ וכו' כַּכָּתוּב בְּסִדּוּרִים „סֵדֶר תַּשְׁלִיךְ" וּמְנַעֲרִים שׁוּלֵי הַבְּגָדִים, לְרֶמֶז, לִתֵּן לֵב לְהַשְׁלִיךְ אֶת הַחֲטָאִים וּלְחַפֵּשׂ וְלַחְקוֹר דְּרָכָיו מֵהַיּוֹם וָהָלְאָה, שֶׁיִּהְיוּ בְגָדָיו לְבָנִים וּנְקִיִּים מִכָּל חֵטְא.

כט אִם חָל יוֹם א' שֶׁל ר"ה בְּשַׁבָּת, הוֹלְכִים בְּיוֹם שֵׁנִי. — לְאַחַר שֶׁחוֹזְרִין לְבֵהכ"נ וַעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַן עַרְבִית, יִזָּהֵר מֵחֶבְרַת מְרֵעִים, שֶׁלֹּא יָבֹא חַ"ו לִדְבָרִים בְּטֵלִים, אַךְ יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה אוֹ בְּסֵפֶר מוּסָר. כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לַאֲדוֹנֵנוּ.

דִינֵי עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה׃

51. Von den zehn Bußtagen.

(עשרת ימי תשובה.)

„Da, wo die Bußfertigen (Bereuenden) stehen, vermögen selbst die vollendet Frommen nicht zu stehen".

(Sanhedrin Fol. 99.)

נא. דִינֵי עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה׃

בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִין צַדִּיקִים גְמוּרִים אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמוֹד׃

(סנהדרי' דף צ"ט).

---

§ 1. Des Morgens nach ר"ה wird der öffentliche Fasten צום גדליה abgehalten. (Näheres hierüber Kap. 40. §. 9.) —

§ 2. Da nun wie bereits (oben Kap. 47. §§. 1, 14.) bemerkt, die Tage von ר"ח אלול bis nach יו"כ der Buße und Besserung gewidmet sind, so ist der Zeitraum zwischen ר"ה und יו"כ vorzugsweise der Andachtsübung bestimmt. Jeder Bußthuende soll daher recht fleißig und andächtig zu Gott beten; man bete auch Morgens und Abends (שבת ausgenommen) die אבינו מלכנו, selbst an einem Tage, an welchem ברית מילה vorfällt.

§ 3. Jeder Isr. soll demzufolge in diesen heil. Tagen aufrichtige Buße thun, seine Handlungen genau untersuchen und seinen Lebenswandel zu verbessern bestrebt sein, wie es hierüber heißt: (Jes. 55, 6.) „Suchet Gott, weil er zu finden ist" rufet ihn an, weil er nahe ist; was unsre Gelehrten

א מִתְעַנִּים לְמָחֳרַת רֹאשׁ הַשָּׁנָה, צוֹם גְּדַלְיָהוּ, וְהוּא תַּעֲנִית צִבּוּר׃

ב בְּכָל הַיָּמִים שֶׁבֵּין ר"ה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים מַרְבִּים בִּתְפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים וְאוֹמְרִים אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֶרֶב וָבוֹקֶר, מִלְּבַד בְּשַׁבָּת׃ וַאֲפִי' אִם חַל מִילָה, שֶׁאֵין אוֹמְרִי' תַּחֲנוּן, אֲפִילוּ הָכֵי אוֹמְרִים אָ"מ׃

ג וְכָל אָדָם יַחֲזוֹר בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה בַּיָּמִים הָאֵלֶּה, כִּי שָׁמָּם מוּרְדָה עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם מְיוּחָדִים לִתְשׁוּבָה׃ שֶׁנֶּ' דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ, וְאָמְרוּ רז"ל אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת יָמִים שֶׁבֵּין ר"ה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים׃ לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְפַשְׁפֵּשׁ מַעֲשָׂיו

בַּיָּמִים הָאֵלֶּה, וּלְהֵטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו׃

ד וְהַתְּשׁוּבָה הִיא בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַעֲשֶׂה, כִּי עַ״י שְׁנֵיהֶם יֵשׁ תְּרוּפָה לְהִנָּקֵה מֵעָוֹן וּלְהִנָּצֵל מֵעוֹנֶשׁ.

ה הַתְּשׁוּבָה בְּמַחֲשָׁבָה: הִיא נֶחָמָה עַל מַעֲשָׂיו שֶׁעָשָׂה, וְשִׂימַת הַלֵּב לֶאֱהֹב הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים, וּשְׁנֵיהֶם יָבוֹאוּ לוֹ, בַּהֲשִׁיבוֹ אֶל לִבּוֹ רוֹמְמוּת אֱלוֹהַּ, אֲשֶׁר חָטָא לוֹ, וּקְדֻשָּׁתוֹ, וִיכָלְתּוֹ, וְטוּבוֹתָיו, אָז יִכָּנַע לְבָבוֹ, וִיתָעֵב אֶת חֲטָאָיו בְּכָל לִבּוֹ וְיֶאֱהַב אֶת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר׃

ו וְהַתְּשׁוּבָה בְּמַעֲשֶׂה: הַשָּׁב יְתַקֵּן כָּל מְעֻוָּת אֲשֶׁר יָכֹל לְתַקֵּן בְּאָשָׁם אֲשֶׁר אָשַׁם לֶאֱלוֹהַּ, וּבְאָשָׁם אֲשֶׁר אָשַׁם לַעֲמִיתוֹ, וְיָשִׂים עֵינָיו וְלִבּוֹ מְאֹד עַל דְּרָכָיו וְעַל מַעֲשָׂיו, לְהֵיטִיב אוֹתָם תָּמִיד, וְלֹא יָשׁוּב עוֹד לְכִסְלָה, יִשְׁעֶה אֶל אֱלוֹהַּ וְיִתְוַדֶּה בְּפֶה אֶת כָּל חֲטָאָיו וִיבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו לִסְלוֹחַ לוֹ׃ וְה׳ יִסְלַח לוֹ׃

ז נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת נִשּׂוּאִין בַּיָּמִים הָאֵלֶּה׃

ח בְּשַׁבָּת שׁוּבָה יֵשׁ לִקְרוֹת לְמַפְטִיר אָדָם חָשׁוּב׃

ט וְנוֹהֲגִין שֶׁאֵין מְקַדְּשִׁין אֶת

(* auf die Tage zwischen ר״ה und יו״כ hindeuten.

§ 4. Die echte Buße wird sowol mit den Gedanken, als auch mit Thaten ausgeübt.

§ 5. Mit den Gedanken: Wenn man die begangenen Sünden ernstlich bereuet und den festen Vorsatz fasset, sich zu bessern; beide erfolgen, sobald der fehlende Mensch in sich gehet, und die Erhabenheit Gottes, seine Heiligkeit, Güte und Allmacht sich vorstellt, denn nur durch diese Vorstellung wird er bewogen, seine Sünde, wodurch er die Gottheit beleidiget hat, zu verabscheuen, und den guten Vorsatz zur Besserung zu fassen.

§ 6. Die Buße im Handeln besteht darin, wenn der Bereuende (Bußfertige) alle begangenen Fehler und Vergehungen gegen Gott und die Mitmenschen gut zu machen bestrebt ist, seinen Wandel bessert, sich beständig in Tugendübung bethätigt, und genau auf sich sieht, dass er nicht in die bereits abgelegten Laster zurückfällt; überhaupt sich zu Gott, seinem Schöpfer wendet, ihm seine Sünden bekennet, und ihn inbrünstig gerührten Herzens um Vergebung und Gnade bittet, die er auch allen Bereuenden und Bußthuenden gerne gewähret.

§ 7. Während dieser Tage wird gewöhnlich kein Hochzeitsfest gefeiert.

§ 8. Am שבת שובה soll zur Haftora שובה ישראל — Hosea 14. (** ein Gesetzkundiger oder sonst frommer Mann gerufen werden.

§ 9. Mit קידוש לבנה wird in diesem Monate gewöhnlich bis Ausgang

---

*) Talmud Rosch haschono Fol 18.

**) Daher der Name dieses Sabbats: שבת שובה.

הַלְּבָנָה עַד מוֹצָאֵי יוֹהַכ"פ, שֶׁאָז הַכֹּל שְׂמֵחִים.

י בְּמָקוֹם שֶׁמָּצוּי לִקְנוֹת אֶתְרוֹגִים, לוּלָבִין וַהֲדַסִּים, נוֹהֲגִין אַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה לִהְיוֹת זְרִיזִין מַקְדִּימִין לִקְנוֹת בַּיָּמִים אֵלּוּ, כְּדֵי שֶׁתִּצְטָרֵף גַּם הַמִּצְוָה הַיְקָרָה הַזֹּאת לִזְכִיּוֹתֵינוּ.

des יו"כ gewartet, weil dieser Abend dazu ganz entsprechend ist. (*

§ 10. Eine Sitte der ausgezeichnet Frommen ist's, wo möglich an diesen Tagen die zur סוכה מצות erforderlichen Pflanz-Gattungen, als: אתרוג, לולב und הדסים sich im vorhinein anzuschaffen, welches gewiss gottgefällig ist, und wir des himmlischen Lohnes hiefür gewärtig sein können!

נב. דִּינֵי עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר.

א אֵין אוֹמְרִים מִזְמוֹר לְתוֹדָה, וְלֹא תַחֲנוּן, וְלֹא לַמְנַצֵּחַ, גַּם אֵין אוֹמְרִים אָ"מַ, רַק כְּשֶׁחַל יוֹכ"פ בְּשַׁבָּת, אָז אוֹמְרִים עֶרֶב יוֹכ"פ בְּשַׁחֲרִית אָ"מַ.

ב נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת כַּפָּרוֹת בְּעֶרֶב יוֹהַ"כּ בְּאַשְׁמוֹרֶת הַבּוֹקֶר, שֶׁאָז הָרַחֲמִים גּוֹבֵר; וְלוֹקְחִין תַּרְנְגוֹל לַזָּכָר וְתַרְנְגוֹלֶת לַנְּקֵבָה, וּלְאִשָּׁה מְעוּבֶּרֶת תַּרְנְגוֹל וְתַרְנְגוֹלֶת. וּבוֹחֲרִים בִּלְבָנִים, עַ"שֵׁ, שֶׁנֶּאֱמַר:

52. Vorschriften für den Rüsttag zum Versöhnungsfeste.

ערב יום כפור.

§ 1. Am ערב יום כפור wird מזמור לתודה, wie auch למנצח תחנון nicht gebetet; auch wird אבינו מלכנו nicht gebetet, nur wenn יו"כ auf einen Sabbat fällt, wird es ערב יו"כ zu Schachariß gesagt.

§ 2. Es ist gebräuchlich, כפרות (das ist: Versöhnungshühner), u. dgl. Geflügel an ערב יו"כ umzuschlagen. (* Dies geschieht auf folgende Weise: Man nimmt עיו"כ früh Morgens, reingeläuterten Sinnes zum gottgeweiheten Leben, eine כפרה, u. z. einen Hahn für eine Mannsperson und ein weibl. Huhn für eine Frauensperson; für eine schwangere Frau von beiden Geschlechtern. Weiße Hühner sind hiezu sehr willkommen, indem es auf eine moralische Schriftstelle hinweist, wo es

---

*) S. ש"ע 1. Theil Kap: 90, §. 14.

*) וכתב הרמ"א באו"ח סי' תר"ה: וז"ל: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו, ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין. עכ"ד.

אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ. אֲבָל אֵין לַחֲזוֹר בִּשְׁעַת קְנִיָּה אַחַר לְבָנִים, אֶלָּא כְּשֶׁיִּזְדַּמֵּן לוֹ לָבָן, אוֹ שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ בֵּין אֲחֵרִים, יִבְחַר בּוֹ.

ג לוֹקֵחַ כָּל א' כַּפָּרָתוֹ בְּיָדוֹ הַיְמָנִית, וְאוֹמֵר הַפְּסוּקִים: בְּנֵי אָדָם וכו' וּמְסַבְּבָהּ סָבִיב רֹאשׁוֹ וְאוֹמֵר: זֶה חֲלִיפָתִי וכו' ג' פְּעָמִים. אִם מְסַבֵּב לַאֲחֵרִים, אוֹמֵר זֶה חֲלִיפָתֵךְ. וְיֵשׁ לוֹ לְסַבֵּב תְּחִלָּה לְעַצְמוֹ, וְאַח"כ לַאֲחֵרִים: וְטוֹב שֶׁתְּהֵא הַשְּׁחִיטָה גַּ"כ בְּאַשְׁמוֹרֶת הַבּוֹקֶר מִיַּד לְאַחַר הַסִּיבּוּב.

ד וְאַל יַחְשׁוֹב הָאָדָם שֶׁזּוֹהִי כַּפָּרָתוֹ מַמָּשׁ, אֶלָּא יַחְשׁוֹב, כִּי כָל מַה שֶּׁעוֹשִׂין בָּעוֹף הַזֶּה הָיָה רָאוּי לָבֹא עָלָיו בַּעֲוֹנוֹתָיו, וְיִתְאוֹנֵן עַל חֲטָאָיו. וְהַקב"ה בְּרַחֲמָיו יְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ.

heißt (Jes. 1, 18.) „So euere Sünden sind wie Scharlach, sollen sie weiß wie Schnee werden"; man ist übrigens nicht gehalten, direkt weiße zu kaufen, sondern, man nimmt solche lieber, wenn man sie zufällig kaufen kann.

§ 3. Man nimmt die כפרה (das Versöhnungshuhn) in die rechte Hand, und sagt die Verse בני אדם (s. Gebetbuch סדר הכפרות), (* schlägt sie um das Haupt und sagt: זה חליפתי u. s. w. Wer die כפרה einer andern Mannsperson umschlägt, sagt: זה חליפתך; einer Frauensperson: זאת חליפתך, mehrern Frauenspers. זאת חליפתכן. In der Regel soll man erst sich und dann erst Andern die כפרה umschlagen, (** und selbe wo möglich zeitlich Morgens, unmittelbar nach dem Umschlagen schlachten lassen.

§ 4. Man glaube aber nicht, durch dieses Umschlagen der כפרות ein wirkliches Sühnopfer dargebracht zu haben, sondern man habe dabei blos im Sinne, dass man — reumüthig seine Sünden und Vergehungen bekennend — dasselbe gleichsam als Austausch und Ersatz seiner eigenen schuldbelasteten Person hinschlachtet; hinweihend Dem, der Herz und Nieren prüfet, und ein demüthig und zerknirschtes Gemüth erbarmungsvoll und gnädig aufnimmt. — (***

---

*) Entlehnt aus Psalm Kap. 107. Verse 10, 14, 17—21; und Job Kap. 33, 23, 24. —

**) Wie es andeutend heißt: (Mos. 3. 16, 17.) „Und er (der Hohepriester) versöhne für sich, und dann für sein Haus, und dann für das Volk".

***) ועיין הראש מס' יומא פ' ח' סי' נ"ג שכ': לפי ששמו גבר, כדאמרינן: מאי קריאת הגבר? אמר רב קריאת גברא וכו'. וכיון ששמו גבר תמורת גבר, כגבר טפי מהנך מעלי. ע"כ.

ה אִם אֵין תַּרְנְגוֹלִים מְצוּיִים, יָכוֹל לִקַּח אַוָּז אוֹ שְׁאָר בַּעַל חַי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהַקְרָבָה, וַאֲפִי' דָּגִים, אַךְ לֹא תּוֹרִין וּבְנֵי יוֹנָה שֶׁהֵן הָיָה רְאוּיִין לְהַקְרָבָה׃

ו טוֹב לִפְדּוֹת אֶת הַכַּפָּרוֹת בְּמָמוֹן וְלִתֵּן אֶת הַמָּמוֹן לָעֲנִיִּים׃

ז מִצְוָה לְהַרְבּוֹת בִּסְעוּדָה לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת. וְכָל הָאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה בְּעֶרֶב יו"כ לְשֵׁם מִצְוָה, נֶחְשַׁב לוֹ כְּאִלּוּ הִתְעַנָּה גַּם הַיּוֹם׃

ח עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, וַעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֵין יוה"כ מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, וְלָכֵן צָרִיךְ כָּל אָדָם לְדַקְדֵּק, שֶׁאִם לֹא חָטָא כְּנֶגֶד חֲבֵרוֹ, אֶלָּא בִדְבָרִים, צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר מְבַקְּשִׁין מִמֶּנּוּ מְחִילָה, יִמְחוֹל בְּלֵב שָׁלֵם וְלֹא יְהֵא אַכְזָרִי, כִּי אֵין זֶה מִמִּדַּת יִשְׂרָאֵל, אֲבָל דַּרְכָּן שֶׁל זֶרַע יִשְׂרָאֵל הוּא לִהְיוֹת קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת׃ וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַעֲבִיר שִׂנְאָה בְּיוה"כ, אֵין תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת ח"ו, וְכָל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו׃

§ 5. Sind zufällig keine כפרות Hühner vorhanden, so dienen andere Hausthiere, wie Gänse, Fische u. dgl. dazu, was nicht als Opfer im heil. Tempel zu Jerusalem dargebracht wurde; weshalb junge und alte Tauben hiezu ungeeignet sind, weil diese als Opfer dienten.

§ 6. Man pflegt die כפרות an arme Leute zu verschenken; besser aber ist es, man gibt das Geld dafür an dieselben.

§ 7. Es ist auch anempfohlen an ערב יו"כ sich durch gute Speisen zu pflegen, da doch denjenigen, der an guter Kost gewöhnt ist, das Fasten sehr abhärmt, so soll Jeder am Rüsttage gute Speisen genießen, damit es ihm dadurch angerechnet werde, als wenn er diese zwei aufeinanderfolgenden Tage gleichsam gefastet hätte.

§ 8. Die Sünden und Vergehungen, welche der Mensch lediglich gegen Gott begangen hat, werden am Versöhnungstage dem Bereuenden bereitwillig versöhnt, für diejenigen Beleidigungen aber, die man seinem Nächsten zugefügt, erhält man nicht eher Versöhnung, als bis man auch dem Nächsten durch Abbitte zur Verzeihung derselben bewogen hat (*; daher soll Jeder genau darauf bedacht sein, daſs wenn er seinen Nächsten selbst nur durch W o r t e beleidigt hätte, er demselben Abbitte leisten muß. Derjenige hingegen, welcher um Abbitte angegangen wird, soll seinem Beleidiger bereitwillig verzeihen, und selbe nicht hartherzig zurückweisen, weil die Gemüthsart eines jeden tugendhaften Israeliten ist: „Sich s c h w e r dem Ausbruch des Zorns überlassen, aber l e i c h t zu besänftigen". Widrigenfalls, so man nicht Haſs und Zwiespalt aus seiner Mitte verbannet, kann derselbe auch an יו"כ bei Gott, dem Weltenrichter, kein Gehör finden. Nur wer gegen die Fehler seiner Mitmenschen Nachsicht übt, darf auch auf die völlige Vergebung seiner Sünden bei Gott mit Sicherheit rechnen.

---

*) S. Mischna Joma Abschn, 8, 9.

ט מִצְוָה עַל כָּל אָדָם לִטְבּוֹל אֶ"עַ בְּעֶרֶב יוהַ"כ. וְעִקַּר זְמַן הַטְּבִילָה הִיא לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם. וּמִי שֶׁהוּא אָבֵל רַ"ל וַאֲפִי' בְּתוֹךְ שִׁבְעָה, יָכוֹל לִטְבּוֹל אֶ"עַ כְּמוֹ שָׁעָה אוֹ שְׁתֵּי שָׁעוֹת קוֹדֶם הַלַּיְלָה אֲפִי' קוֹדֶם מִנְחָה.

§ 9. Es ist ferner löbliche Sitte, sich am ערב יו״כ zu baden, um gereinigt vor Gott zu erscheinen. Die dazu gehörige Zeit ist nach Mittag. Ein Leidtragender (Owel) kann seinen Körper auch vor Mincho-Gottesdienst durch ein Bad reinigen.

י נוֹהֲגִין שֶׁכָּל בַּעַל הַבַּיִת עוֹשֶׂה נֵר לְבֵיתוֹ, וְעוֹד נֵר אֶחָד בִּשְׁבִיל נִשְׁמוֹת אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁמֵּתוּ לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם. וְנוֹהֲגִין שֶׁמַּדְלִיקִין אַחַת בְּבֵיתוֹ שֶׁיַּדְלִיק עַד שַׁעַת הַבְדָּלָה, וְיַבְדִּיל עָלָיו. וְאַחַת מַדְלִיקִין בְּבֵהַכְּ"נ. וְנוֹשְׂאִין אֶת הַנֵּר לְבֵהַכְּ"נ כְּשֶׁהוֹלֵךְ לִתְפִלַּת מִנְחָה, לְהַעֲמִידוֹ עַל מְכוֹנוֹ, וּלְהַדְלִיקוֹ אַחַ"כַּ קוֹדֶם בֵּיהַ"שְׁ.

§ 10. Es ist auch eingeführte Sitte, dass jeder Hausherr zu Hause ein (Seelen-) Licht für den Versöhnungstag, wie auch eines für das Seelenheil seiner verstorbenen Eltern zubereite. Das Licht, welches zu Hause angezündet wird, soll bis יו״כ-Ausgang brennen, worüber alsdann Havdolo gesagt wird. Man steckt hierauf das andere Licht zur Mincho-Zeit in der Synagoge auf, und zündet dasselbe an vor Eintritt der Nacht.

יא כְּשֶׁהוֹלְכִין לְבֵהַכְּ"נ לִתְפִלַּת מִנְחָה נוֹהֲגִין לִלְבּוֹשׁ בִּגְדֵי שַׁבָּת. בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה אוֹמְרִים לְאַחַר הַשְּ"ע אֶת הַוִּדּוּי, דְּהַיְנוּ קוֹדֶם אֱלֹהַי נְצוֹר אוֹמְרִים הַפָּסוּק יִהְיוּ לְרָצוֹן וגו' וּמַתְחִילִין אֱוֵ"אֱ תָּבֹא לְפָנֶיךָ עַד וְחֳלָאִים רָעִים. וְאַחַ"כַּ אוֹמְרִים אֱלוֹהַי נְצוֹר וגו'.

§ 11. Bevor man zum Mincho-Gottesdienst in die Synagoge gehet, legt man feierliche Kleider an. Zu Mincho wird das tägliche שמונה עשרה (mit den angemerkten Einschaltungen für die 10 Bußtage) bis אלהי נצור gebetet, dann wird von ש״ע—יו״כ die וידוי (das Sündenbekenntnis) u. z. von אלהינו ואלהי אבותינו תבוא לפניך u. s. w. bis zu Ende והלאים רעים gebetet. Hierauf wird ש״ע mit אלהי נצור u. s. w. geschlossen.

יב סֵדֶר הַוִּדּוּי כַּכָּתוּב בִּסְדוּרִים וְצָרִיךְ לוֹמַר אֶת הַוִּדּוּי מְעוּמָּד, וְיִשְׁחֶה כְּמוֹ בְּמוֹדִים. וְיִתְוַדֶּה עַל כָּל חֲטָאָיו וּפְשָׁעָיו בְּשִׁבְרוֹן וְהַכְנָעַת הַלֵּב וּבְדִמְעוֹת שָׁלִישׁ.

§ 12. Die וידוי wird ganz so gebetet, wie es in den Gebetbüchern zu lesen ist. Die וידוי wird stehend und verbeugend wie מודים (im ש״ע) gebetet, dabei sollen stillschweigend die begangenen Sünden und Vergehungen unter Seufzen, demüthig gerührten Herzens und unter Thränen des aufrichtigen Bereuens gestanden werden.

יג לְאַחַר תְּפִלַּת מִנְחָה אֵין אוֹמְרִים אָ"מַ, בֵּין שֶׁחַל יוֹכִ"פּ בְּחוֹל בֵּין שֶׁחַל בְּשַׁבָּת.

§ 13. Nach vollendetem Mincho-ש״ע wird אבינו מלכנו gebetet. עלינו aber wird, gleichviel, ob nun יו״כ auf einen Wochentag oder auf שבת fällt, nicht gebetet.

יד לְעֵת הָעֶרֶב אוֹכְלִין סְעוּדָה הַמַּפְסֶקֶת, וְאֵין לֶאֱכוֹל אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁהֵם קַלִּים לְהִתְעַכֵּל, כְּגוֹן בְּשַׂר עוֹף, וְלֹא יֹאכַל וְלֹא יִשְׁתֶּה דְּבָרִים הַמְּחַמְּמִים. וְצָרִיךְ לִיזָּהֵר מְאוֹד, לְהוֹסִיף מֵחוֹל עַל הַקּוֹדֶשׁ, דְּהַיְינוּ שֶׁיַּפְסִיק מִלֶּאֱכוֹל בְּעוֹד יוֹם, קְצַת קוֹדֶם בֵּיהַ״שְׁ. וּזְרִיזִין מַקְדִּימִין לְהַפְסִיק כְּמוֹ שָׁעָה קוֹדֶם הַלַּיְלָה.

טו קוֹדֶם בֵּיהַ״שְׁ פּוֹרְסִין מַפּוֹת עַל הַשֻּׁלְחָנוֹת, וּמַדְלִיקִין נֵרוֹת בְּבַיִת כְּמוֹ בְּעֶ״שַׁ. וּמְבָרְכִין עַל הַנֵּרוֹת לְהַדְלִיק נֵר יוֹהַ״כִּ. וְשֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאִם חַל בְּשַׁבָּת מְבָרְכִין לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת, וְיוֹהַ״כִּ. וְשֶׁהֶחֱיָנוּ. וּמַצִּיעִין גַּם בְּבֵית הַכְּנֶסֶת מַצָּעוֹת נָאוֹת, וּמַרְבִּים בְּנֵרוֹת לִכְבוֹד הַיּוֹם, שֶׁנֶּ׳ לִקְדוֹשׁ ה׳ מְכֻבָּד.

טז נוֹהֲגִין לִלְבּוֹשׁ אֶת הַקִּיטֶ״ל שֶׁהוּא בֶּגֶד מֵתִים, וְעַ״יְ זֶה לֵב הָאָדָם נִכְנָע וְנִשְׁבָּר. גַּם הַנָּשִׁים לוֹבְשׁוֹת בִּגְדֵי לְבָנִים וּנְקִיִּים לִכְבוֹד הַיּוֹם. אַךְ לֹא יִקְשְׁטוּ אֶ״עַ בְּתַכְשִׁיטִין מִפְּנֵי אֵימַת הַדִּין.

יז הַמִּנְהָג שֶׁהָאַב וְהָאֵם מְבָרְכִין אֶת הַבָּנִים וְאֶת הַבָּנוֹת קוֹדֶם שֶׁנִּכְנָסִין לְבֵהַכְּ״נֶ. וְיֵשׁ שֶׁהוֹלְכִים גַּם לִקְרוֹבֵיהֶם שֶׁהֵם תַּ״חַ וְצַדִּיקִים, שֶׁיְּבָרְכוּ אוֹתָם, וּמְבַקְשִׁים מֵהֶם שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ גַּם בַּעֲדָם בְּיוֹם הַקָּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא. וְיֵשׁ לְהַקְדִּים לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּעוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל.

§ 14. Gegen Abend wird das Schluß-Mahl (סעודה המפסקת) genossen, wobei man nur einfache, leichtverdauliche Speisen, wie: Fleisch vom Geflügel zu sich nimmt; überhaupt werden solche Speisen und Getränke genossen, welche keine Hitze und Wallungen verursachen. Dabei ist noch zu bemerken, dass man, wenn es noch unbezweifelt Tag ist, das Letzt-Mahl schließe, um dem heil. Feste noch etwas von den Wochentagen einzuverleiben, welches eine kleine Stunde vor Nacht-Eintritt erfolgen soll.

§ 15. Wie an ערב שבת, ebenso werden auch ערב יום כפור vor Abend die Tische u. dgl. mit reinen, kostbaren Decken überdeckt; auch werden Lichter zu Ehre des hohen Festes angezündet, und dabei die Brocho: להדליק נר יום כפור und שהחיינו gesagt; fällt יו״כ auf שבת, so wird להדליק נר של שבת ויום הכפורים nebst שהחיינו gesagt. — Auch die Synagoge wird zu Ehre des heiligen Tages mit zierlichen und prachtvollen Vorhängen u. dgl. überdeckt, und vollständige Beleuchtung veranstaltet.

§ 16. Einem geheiligten Brauche zufolge, werden יו״כ die sogenannten Sterbekleider angelegt, welche das Gefühl der Demüthigung und des Zerknirschtseins in uns wecket. Auch die Frauen legen weiße, reinliche Kleider an, jedoch muß dabei Putz und Luxus ganz beschränkt sein, damit sie der Ehrfurcht des heil. Gerichtstages eingedenk bleiben mögen.

§ 17. Väter pflegen ihren Kindern bevor sie ערב יו״כ Abend n das Gotteshaus gehen, den üblichen Segen zu ertheilen. Manche befolgen den frommen Brauch, noch wenn es Tag ist, zu Freunden und Lehrern die ausgezeichnet fromm und Thora-Weisen sind, zu gehen und von ihnen den Segen zu erbeten, mit der bittenden Beifügung, dass diese auch ihretwegen an diesem hohen und heiligen Tage den himmlischen Beistand und Segen erflehen mögen

יח נוסח הַבְּרָכָה. יְשִׂימְךָ וגו׳ יְבָרֶכְךָ וגו׳ — וְיֵשׁ לוֹמַר תְּפִלָּה זֹאת: וִיהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם שֶׁיִּתֵּן בְּלִבְּךָ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ. וּתְהִי חֶשְׁקְךָ בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת. עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ. פִּיךָ יְדַבֵּר חָכְמוֹת. וְלִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימוֹת. יָדֶיךָ יִהְיוּ עוֹסְקוֹת בְּמִצְוֹת. רַגְלֶיךָ יָרוּצוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וִיהִי מְקוֹרְךָ בָּרוּךְ. וְיַזְמִין לְךָ פַּרְנָסָתְךָ בְּהֶתֵּר וּבְנַחַת וּבְרֵוַח מִתַּחַת יָדוֹ הָרְחָבָה וְלֹא עַ״י מַתְּנוֹת בָּשָׂר וָדָם. וְתִכָּתֵב וְתֵחָתֵם לְחַיִּים טוֹבִים וַאֲרוּכִים בְּתוֹךְ כָּל צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל: אָמֵן.

§ 18. Die **Segensformel**, welcher Eltern für ihre Kinder sich bedienen sollen, ist folgende: „Gott, der Herr, lasse dich werden wie Ephrajim und Menasche" — „Der Ewige segne dich und behüte dich. Der Ewige lasse sein Antlitz dir zu leuchten, und sei dir gnädig. Der Ewige wende sein Antlitz dir zu und gebe dir Frieden"! Dabei wird auch folgendes zugefügt: O, möge es dem himmlischen Allvater wohlgefällig sein, in dein Herz Gottesliebe und Gottesfurcht zu legen, dir Lust zur heil. Thora und Tugendübung einzuflößen! — Mögen deine **Blicke** stets **diesem** Ziele zugewendet sein, dein **Mund** spreche nur Vernünftiges, dein **Herz** sei stets ernst gestimmt; deine **Hände** mögen mit gottgefälligen Handlungen sich beschäftigen, deine **Füße** eilen, den Willen Gottes zu vollziehen, es sei dein Quell segensreich! Gott verleihe dir Wohlstand und ein ehrenhaftes Auskommen, in Rechtlichkeit in ungestörter Ruhe aus seiner vollen, offenen Vaterhand, und nicht vom Darlehen aus der Hand von Fleisch und Blut, und mögest du verzeichnet und besiegelt werden zu einem glücklichen, segensreichen Leben unter den Frommen und Gottesfürchtigen in Israel, Amen.

סדר ליל יום הכפורים.

נג. סֵדֶר לֵיל יוֹם הַכִּפּוּרִים.

שְׁחוֹרָה אֲנִי־כָל יְמוֹת הַשָּׁנָה. וְנָאוָה־אֲנִי בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים.

(פסיקתא):

מַה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין לָהֶם קְפִיצִין׳ כַּךְ הֵם יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים; מַה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין לָהֶם אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה. כַּךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה בְּיוה״כ; מַה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נְקִיִּים מִכָּל חֵטְא׳ כַּךְ יִשְׂרָאֵל נְקִיִּים מִכָּל חֵטְא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים.

(פרקי דר׳ אליעזר סי׳ מ״ו).

53. Vom Abende des Versöhnungsfestes.

ליל כל נדרי.

„Ich bin s c h w a r z, des Jahres über, durch die Sünden, und werde l i e b l i c h am Versöhnungstage.

(Pessikta).

„So wie die Engel regungslos dastehen, ebenso steht Israel im Gebete am Versöhnungstage; so wie die Engel weder Speise noch Trank zu sich nehmen, ebenso genießt Israel weder Speise noch Trank am Versöhnungstage; so wie die Engel rein sind von Sünden, also ist Israel v o n S ü n d e n r e i n am Versöhnungstage." (Pirke R. Elieser Kap. 46.)

א קוֹדֶם כָּל נִדְרֵי הוֹלְכִים שְׁנַיִם מֵחֲשׁוּבֵי הָעִיר שֶׁמִּתְפַּלְּלִים שָׁם בְּבֵה־כְנ׳ וְעוֹמְדִים שָׁם אֵצֶל הַשׁ״ץ עַד אַחַר בָּרְכוּ. וְאוֹמֵר הָרַב אוֹ הַגָּדוֹל שֶׁעוֹמֵד אֵצֶל הַשׁ״ץ: בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה וכו׳.

§ 1. Bevor man כל נדרי vorträgt, erheischt es die Sitte, dass zwei achtbare Männer der Gemeinde sich zum Vorbeter hinstellen, und zwar einer zu seiner rechten, und ein anderer zur linken Seite. (* worauf der in der Nähe des Vorbeters stehende Rabbi oder Religionsvorsteher den Abend-Gottesdienst mit der Formel beginnt: בישיבה של מעלה. u. s. w.

---

*) המנהג הזה הובא בפרקי דר׳ אליעזר. כתיב (שמות י״ז) ומשה אהרן והור עלו ראש הגבעה. וכו׳ מזה אחד ומזה אחד וכו׳. עמדו במקום גבוה א׳ מימינו וא׳ משמאלו. מכאן אתה למד שש״ץ לא יתפלל אם אין שנים עומדים אצלו.

ב מִתְעַטְּפִים בְּטַלֵּיתִים מִבְּעוֹד יוֹם, וּמְבָרְכִין עָלָיו· וְאִם לֹא נִתְעַטֵּף מִבְּעֹ"י אֶלָּא בַּלַּיְלָה, אֵין מְבָרְכִין עָלָיו·

ג וְאוֹמְרִים כָּל נִדְרֵי ג' פְּעָמִים מִבְּעוֹד יוֹם· וּמַמְשִׁיךְ בְּנִגּוּנִים עַד הַלַּיְלָה· וּבְכָל פַּעַם מַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ יוֹתֵר מִבָּרִאשׁוֹנָה·

ד הַשׁ"ץ אוֹמֵר שֶׁהֶחֱיָנוּ קוֹדֶם בָּרְכוּ· בְּלֹא כוֹס· וְאִם חַל בְּשַׁבָּת, אוֹמְרִים קוֹדֶם בָּרְכוּ: מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת· וּבְק"ש אוֹמְרִים בְּלֵיל יוֹם כִּפּוּר וּלְמָחֳרָתוֹ בָּשֵׁכְמַלְ"וָ בְּקוֹל רָם·

ה אִם חַל יוה"כ בְּשַׁבָּת אֵ"א אָ"מַ· וְאַחַר ש"ע אוֹמְרִים וַיְכֻלּוּ· מָגֵן אָבוֹת· וְחוֹתֵם· מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת· וְאֵ"א בְּיוֹהַ"כּ אֱוֶ"אֱ רְצֵה בִמְנוּחָתֵינוּ אֲפִי' חַל בְּשַׁבָּת· רַק מַתְחִילִין: קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ כְּמוֹ בְּיוֹהַ"כּ שֶׁחַל בְּחוֹל· וּבְשַׁבָּת אוֹמְרִי' וְהַנְחִילֵנוּ וכו' בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן כְּמוֹ שֶׁנִּרְשַׁם בְּסִדּוּרִים·

ו אַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִמִּנְהַג הָעִיר אֲפִי' בְּנִגּוּנִים אוֹ בְּפִיּוּטִים שֶׁאוֹמְרִי'·

§ 2. Man hüllt sich in den טלית wenn es noch Tag ist, und sagt, die übliche B'rocho: להתעטף; hat man es aber am Tage zu sagen verabsäumt, und sagt es bei Nacht, so wird keine Brocho darüber gesagt.

§ 3. Der Vorbeter sagt כל נדרי in der üblichen Melodie dreimal bis Eintritt der Nacht; bei jedesmaligem Wiederholen des כל נדרי wird es mit etwas mehr gehobener Stimme vorgetragen. —

§ 4. Der Vorbeter sagt hierauf שהחיינו (ohne üblichen Weinbecher). Fällt יו"כ auf einen שבת, so wird מזמור שיר ליום השבת vor ברכו der Psalm gesagt. Bei ק"ש wird יו"כ Nachts, wie Morgens ברוך שם כבוד מל"ו mit lauter Stimme andächtig gelesen.

§ 5. Fällt יו"כ auf שבת, so wird אבינו מלכנו nicht gebetet. Nach ש"ע wird ויכולו, מגן אבות gesagt; das ש"ע schließt mit — או"א רצה במנוחתינו מקדש השבת wird יו"כ nicht gebetet, sondern man fängt blos an von קדשנו במצותיך u. s. w. wie es in den vollständig geordneten Gebetbüchern verzeichnet steht.

§ 6. Es ändere Niemand den bereits bestehenden Ortsbrauch; selbst in den gottesdienstlichen Gesangsweisen und Pijutim, (liturgische Andachtsübungen) soll jeder Israelite seinem Ortsbrauche bestens beipflichten.

נד. הִלְכוֹת יוֹם הַכִּפּוּרִים.

א יוֹם הַכִּפּוּרִים אָסוּר: בַּאֲכִילָה, וּבִשְׁתִיָּה, בִּרְחִיצָה, בִּסִיכָה, בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל, וּבְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה, וְאָסוּר בְּכָל מְלָאכָה וְטִלְטוּל כְּמוֹ בְשַׁבָּת. וְכֵיוָן שֶׁצְּרִיכִין לְהוֹסִיף מֵחוֹל עַל הַקּוֹדֶשׁ, לָכֵן אֲסוּרִים בְּכָל אֵלּוּ מִבְּעוֹד יוֹם, אֵיזֶה זְמַן קוֹדֶם בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. וְכֵן בְּמוֹצָאֵי יוה״כ זְמַן מוּעָט לְאַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים.

ב גַּם יֵשׁ לִיזָּהֵר בִּנְגִיעַת אוֹכְלִין וּמַשְׁקִין, כְּשֶׁצְּרִיכִין לָתֵת לִקְטַנִּים.

ג אִיסּוּר רְחִיצָה עַיֵּין לְמַעְלָה סי׳ מ״ד סעיף י״א, וְגַם בְּיוה״כ אֵינוֹ אָסוּר רַק בִּרְחִיצָה שֶׁל תַּעֲנוּג. וְצָרִיךְ לִיזָּהֵר מְאוֹד, שֶׁלֹּא יִרְחוֹץ רַק בְּמַה שֶּׁמּוּכְרָח לוֹ. וְלִתְפִלַּת מִנְחָה, נְעִילָה וּמַעֲרִיב, כֵּיוָן שֶׁעוֹמֵד כָּל הַיּוֹם בְּבֵיהַ״כְּנ וְעוֹסֵק בִּתְפִלּוֹת, הֲרֵי הוּא מְשַׁמֵּר יָדָיו וְלֹא יִרְחָצֵם.

ד וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים וְעוֹלִים לְדוּכָן, כֵּיוָן שֶׁצְּרִיכִין לִטּוֹל אֶת יְדֵיהֶם עַד הַזְּרוֹעַ, טוֹב שֶׁיִּטְלוּ יְדֵיהֶם בְּשַׁחֲרִית עַד הַזְּרוֹעַ, וְלֹא יִצְטָרְכוּ לְבָרֵךְ שֵׁנִית עַל הַדּוּכָן. – וְחוֹלֶה אֲפִי׳ אֵין בּוֹ סַכָּנָה רוֹחֵץ כְּדַרְכּוֹ.

54. Vorschriften für den Versöhnungstag.

(יום הכפורים.)

§ 1. Unsre weisen Gelehrten entnahmen aus dem Wortinhalte der heil. Schrift, (* dass wir uns am יו״כ vom fünf verschiedenen Genüßen strengstens zurückhalten müßen; u. z. Vom Genuße der Speisen; der Getränke, des Waschens, Salbens Schuhe Anziehens und des ehelichen Zusammenlebens. — Auch ist am Versöhnungstage jede Dienst- oder Handwerksarbeit ebenso verboten, wie am Sabbat. — Und da man eigentlich dem heil. Feste noch von den Wochentagen etwas beitragen soll, so treten diese obenerwähnten Verbote schon vom Abende des Rüsttages an, u. z. eine kleine Stunde vor Eintritt der Nacht bis יו״כ-Ausgang, nämlich bis nach Hervortritt der Sternen in Kraft. —

§ 2. Selbst beim Vertheilen von Speiswaaren an Kinder soll genaue Achtsamkeit obwalten.

§ 3. Über das Verbot des Reinigen und Waschen des Körpers belehre dich oben Kap. 44. §. 11. — Sowie dort, ebenso erstreckt sich dies Verbot am יו״כ über Reinwaschen, das blos zum Vergnügen und Wohlbehagen dient, und ist nur, wo es unumgänglich nothwendig ist, Waschen und Reinigen mit Wasser gestattet. — Auch kann man das Händewaschen beim Mincho-Neilo- und Maariv-Gottesdienst, indem man des Tages über in Andacht und Reinheit steht, ohne Weiteres unterlassen.

§ 4. Auch die Kohanim sollen, bevor sie sich zum Duchan-Verrichten anschicken gleich Morgens ihre Hände bis zum Armgelenk waschen, um dann das abermalige Händewaschen vor dem Duchan ersparen zu können. Ein nichtgefährlicher Kranker darf seinen Körper ohne Weiteres waschen.

---

*) Mos. 3, Kap. 23, 27—32. Weil daselbst das Kasteiungs-Gebot fünf Mal eingeschärft wird.

ה סִיכָה אֲסוּרָה אֲפִי' בִּשְׁבִיל לְהַעֲבִיר הַזוּהֲמָא, וַאֲפִי' עַל מִקְצַת גּוּפוֹ. וְחוֹלֶה אֲפִי' אֵין בּוֹ סַכָּנָה, סָךְ כְּדַרְכּוֹ.

ו נְעִילַת הַסַּנְדָל, יֵשׁ אוֹסְרִין בְּכָל הַמִּינִים, אֲבָל שֶׁל גֶּמִי אוֹ קַשׁ אוֹ בֶגֶד מֻתָּר. וְאִם הוּא מִצְטַעֵר הַרְבֵּה לֵילֵךְ בִּמְקוֹם רֶפֶשׁ וְטִיט וּגְשָׁמִים בְּלִי סַנְדָל, יִנְעוֹל סַנְדַלִין שֶׁהֵם בְּלִי עָקֵב, אוֹ מִנְעָלִים שֶׁהֵם עִם עָקֵב. וְלִפְנֵי פֶּתַח בֵּיהַכְּ"נ יַחֲלוֹץ אוֹתָם וְיַצְנִיעֵם; וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא לִגַּע בָּהֶם בְּיָדָיו שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִרְחוֹץ אוֹתָם.

ז מֻתָּר לַעֲמוֹד עַל כָּרִים וּכְסָתוֹת, אֲפִי' הֵן שֶׁל עוֹר. וּמִי שֶׁהוּא חָלוּשׁ בְּטִבְעוֹ מֻתָּר לוֹ לַעֲמוֹד אֲפִי' בִּתְפִלַּת ש"ע עַל קְצַת עֲשָׂבִים.

ח כָּל חוֹלֶה אַעְפּ"י שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה, אוֹ מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַכָּה בְּרַגְלוֹ וְכֵן הַיּוֹלֶדֶת כָּל שְׁלֹשִׁים מֻתָּרִין בִּנְעִילַת הַסַּנְדָל.

ט מְעוּבָּרוֹת וּמֵינִיקוֹת מִתְעַנּוֹת וּמַשְׁלִימוֹת כְּכָל אָדָם. וּמֵינִיקָה שֶׁוְּלָדָהּ חוֹלֶה וּמְסוּכָּן, וְאֵינוֹ רוֹצֶה לִינֹק, כִּ"א מִמֶּנָּה, וְאִם תִּתְעַנֶּה תְּהֵא סַכָּנָה לַוָּלָד, לֹא תִתְעַנֶּה.

§ 5. Salben oder Schmieren ist strengstens untersagt. Wird es aber als Heilmittel selbst für nicht gefährlich Kranke angewendet, so ist es gestattet.

§ 6 Lederne Beschuhung ist ebenfalls untersagt, (* dagegen ist Fußbeschuhung aus andern Stoffen, wie Gummi, Stroh, u. dgl. erlaubt. Sollte man sich jedoch genöthigt sehen, in regnerischem Wetter, oder in Koth zu gehen, welches ohne gehörige Beschuhung, beschwerlich und lästig fallen würde, so kann man Hausschuhe, oder nöthigenfalls gewöhnliche Beschuhung anlegen, nur ziehe man sie beim Zurückgehen in die Synagoge außerhalb derselben wieder aus, wobei man wohl beachte, selbe nicht mit bloßer Hand zu berühren, da sonst wieder N'tilo auf's Neue erforderlich wäre.

§ 7. Schwächlichen Personen, denen das Beschuhungs-Verbot beschwerlich fällt, und die, welche gegen Erkühlung, Nässe u. dgl. sehr empfindlich sind, ist das Stehen auf Unterlage von Decken, Pölster oder weiches Gras gestattet.

§ 8. Nicht gefährlich Kranke, oder Leute, die an einem Fußübel leiden; ebenso eine Wöchnerin, während der 30 Tage des Gebärens sind vom Beschuhungsverbote dispensirt.

§ 9. Schwangere und stillende Frauen sind in der Regel wie Jederman auszufasten verpflichtet; eine stillende Frau hingegen, deren Säugling, der sich nur von der Milch der Mutter nährt, zufällig gefährlich krank geworden, und in Folge des Fastens der Mutter einer Lebensgefahr ausgesetzt wäre, so ist die Mutter vom Fasten los gesprochen. —

---

*) Als Zeichen des Aufgebens des vollendeten Gerüstseins zur selbstständigen Thätigkeit, vergl. Mos. 2, 12, 11. נעליכם ברגליכם; Hohel. 7, 2. מה יפו פעמיך בנעלים. u. m. dgl. Das Gegentheil vergl. Mos. 2, 5, 3. u. a. m.

י מְעוּבֶּרֶת שֶׁהֵרִיחָה אֵיזֶה מַאֲכָל וְנִתְאַוָּה לוֹ, וְיָדוּעַ, שֶׁאִם לֹא נוֹתְנִין לָהּ מִמַּה שֶּׁהִיא מִתְאַוָּה, הִיא וּוְלָדָהּ מְסוּכָּנִים, לָכֵן אִם אָמְרָה צְרִיכָה אֲנִי לֶאֱכוֹל, אַעַפּ״י שֶׁאֵין פָּנֶיהָ מִשְׁתַּנִּים, אוֹ שֶׁרוֹאִים שֶׁפָּנֶיהָ מִשְׁתַּנֶּה, אַעַ״פּ שֶׁאֵינָהּ אוֹמֶרֶת כְּלוּם, לוֹחֲשִׁין לָהּ בְּאָזְנָהּ שֶׁהַיּוֹם הוּא יוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי לִפְעָמִים מִתְיַשֶּׁבֶת דַּעְתָּהּ בְּכָךְ*) וְאִם לֹא נִתְיַשְּׁבָה דַעְתָּהּ מַאֲכִילִין אוֹתָהּ בְּדָבָר מוּעָט, וְאִם בָּזֶה לֹא נִתְיַישְּׁבָה, נוֹתְנִין לָהּ דֵּי צָרְכָּהּ.

יא וְכֵן כָּל אָדָם שֶׁהֵרִיחַ מַאֲכָל, וְנִשְׁתַּנָּה פָּנָיו, מְסוּכָּן הוּא, וְנוֹהֲגִין בּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. אֲבָל כָּל זְמַן שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה פָּנָיו, אֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ, אַעַפּ״י שֶׁאוֹמֵר צָרִיךְ אֲנִי. וְצָרִיךְ כָּל אָדָם לִיזָהֵר כְּשֶׁמֵּרִיחַ רֵיחַ אֵיזֶה מַאֲכָל, יַפְלִיט כָּל הָרוֹק שֶׁבְּפִיו וְלֹא יִבְלָעוֹ, שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי נֶזֶק וְסַכָּנָה.

יב יוֹלֶדֶת, וְכֵן חוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה, לְעִנְיַן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, וְחִלּוּל יוֹה״כ, דִּינָם כְּמוֹ בְּחִלּוּל שַׁבָּת. עַיֵּין לְמַעְלָה חֵלֶק רִאשׁוֹן, סי׳ פ״ה, סעיף א׳ ב׳; וסי׳ פ״ו, סעי׳ א׳.

יג בְּכָל אֵלּוּ שֶׁמַּאֲכִילִין אוֹתָן מִשּׁוּם סַכָּנָה, אִם אֵין שָׁם הֶתֵּר, מַאֲכִילִין אוֹתָן מַאֲכָל אִיסּוּר. וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ בִּפְחוּת מִכְּזַיִת, אִם דַּי לוֹ בְּכָךְ עַד שֶׁיָּבִיאוּ לוֹ הֶתֵּר.

§ 10. Wenn eine schwangere Frau nach Speisen Gelüste trägt, wo bei Nichtbefriedigung dieser unwiderstehlichen Eßlust bekanntlich ihr Ohnmacht und Gefahr bevorstehen könnten; wenn sie nun diese heftige Hungerempfindung äußert, versucht man erst ihr die hohe Bedeutung des Versöhnungstages zu erwähnen, vielleicht gelingt dies, sie vom Genießen abzuhalten; bleibt aber dieser Versuch ohne Erfolg, so reiche man ihr anfangs ein wenig Speise zu Erholung; im Falle auch damit ihr nicht geholfen wäre, so gebe man ihr so viel Speise bis der Hunger gänzlich gestillt ist.

§ 11. Dieses Verfahren kann auch bei jedem Menschen angewendet werden, sobald bei Jemand heftige Hungerempfindung eintreten sollte, und man bei demselben Schwäche und Ohnmacht wahrnimmt. Stellen sich aber diese Zeichen der heftigen Hungerempfindung nicht gänzlich ein, so muß man mit dem Darreichen der Speise noch wo möglich einhalten. — Jeder Mensch beherrsche daher seine Begierden, unterdrücke wie nur möglich das Hungergefühl, und habe vielmehr die hohe Bestimmung des göttlichen Gerichtstages vor Augen, und er wird nicht in Versuchung gerathen.

§ 12. Über die weitern Bestimmungen bei einer Wöchnerin oder bei gefährlich Kranken, in wie ferne man ihretwegen durch Verabreichung von Speisen יום כפור entweihen muß, belehre dich oben 1. Theil, Kap. 85, §§ 1, 2. Ferner: Kap. 86 §. 1.

§ 13. In allen Fällen, wo Lebensgefahr bedroht, darf man zur schnellen Rettung und Wiederbelebung der gesunkenen Lebensgeister, da wo keine erlaubte Speisen vorhanden wären, auch zu unerlaubten Zuflucht nehmen.

---

*) כלשון הגמ׳ (יומא דף פ״ב): עוברה דארחא, לחושי לה דיו״כ היא.

יד וּמִי שֶׁאֲחָזוֹ בּוּלְמוֹס, וְסִימָנָיו, שֶׁעֵינָיו כֵּהוֹת וְאֵינוֹ יָכוֹל לִרְאוֹת, מַאֲכִילִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיֵּאוֹרוּ עֵינָיו׃

טו אִם דַּעְתּוֹ מְיוּשֶּׁבֶת עָלָיו מְבָרֵךְ לִפְנֵיהֶם וּלְאַחֲרֵיהֶם, וּבְבִרְהַמָּ"ז אוֹמֵר יַעֲלֶה וְיָבוֹא׃ וְאִם חַל בְּשַׁבָּת אוֹמֵר רְצֵה בְּבִרְהַמָּ"ז׃

טז קָטָן וּקְטַנָּה פְּחוּתִים מט' שָׁנִים אֲפִי' אִם רוֹצִים לְהִתְעַנּוֹת קְצַת, אֵין מַנִּיחִין אוֹתָן, שֶׁלֹּא יָבֹאוּ ח"ו לִידֵי סַכָּנָה׃ אֲבָל מִשֶּׁיֵּשׁ לָהֶם ט' שָׁנִים שְׁלֵמוֹת, וְהֵם בְּרִיאִים, מְחַנְּכִין אוֹתָן שֶׁיִּתְעַנּוּ קְצַת, וְלֹא יֹאכְלוּ עַד לְאַחַר אֵיזֶה שָׁעוֹת מִמַּה שֶּׁהֵם רְגִילִים לֶאֱכוֹל׃ בַּת י"ב, וּבֶן י"ג וְיוֹם א' הֲרֵי הֵם כִּגְדוֹלִים לְכָל מִצְוֹת, וּמַשְׁלִימִין מִן הַתּוֹרָה׃

יז אִם יֵשׁ תִּינוֹק לָמוּל, מוֹהֲלִין קוֹדֶם אַשְׁרֵי, וּמְבָרְכִין בִּרְכַּת הַמִּילָה בְּלֹא כוֹס׃ וְנוֹהֲגִין בִּמְדִינוֹתֵינוּ לְבָרֵךְ עַל הַכּוֹס׃ וְנוֹתְנִין מִמֶּנּוּ מְעַט לְהַתִּינוֹק הַנִּמּוֹל׃ מִלְּבַד מַה שֶּׁנּוֹתְנִי' לוֹ כְּשֶׁאוֹמְרִים בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ אֲבָל לְתִינוֹק אַחֵר אֵין לִתֵּן לִטְעוֹם מִן הַכּוֹס.

יח נוֹהֲגִין לִשְׁטוֹחַ עֲשָׂבִים בְּבֵהַכְּ"נ, לְפִי שֶׁמִּשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל הַפָּנִים בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה *) זֵכֶר

§ 14. Ebenso soll man da, wo bei Jemand **Heißhunger**, d. i. eine plötzlich eintretende heftige Eßlust sich äußert, deren Nichtbefriedigung Übelkeit, Schwäche und selbst Ohnmacht erzeugt, ohne Weiteres genügende Speise verabreichen, bis er sich wieder erholt und erquickt.

§ 15. Sobald der Kranke von der Speise sich wieder gestärkt fühlt, soll er die übliche vor- und nach-Brocho sprechen, im Tischgebet יעלה ויבוא, und am שבת und יו"כ auch רצה einschalten.

§ 16. **Kinder** beiderlei Geschlechtes sollen unter zurückgelegten 9. Lebensjahre nicht fasten; vom zurückgelegten 9. Lebensalter aber sollen sie stundenweise darüber, als sie gewöhnlich Speise benöthigen, zum Fasten gewöhnt und eingeweihet werden. Nach zurückgelegtem eilften Jahre fasten sie den ganzen Tag, wenn sie gesund sind, doch die Schwächlichen nicht. Nach zurückgelegtem **zwölften** Jahre zählt das Mädchen ihre religiöse Volljährigkeit, und nach zurückgelegtem dreizehnten Jahre ist der Knabe zur Vollziehung und Ausübung aller Religionsgebote verpflichtet, und so auch zum יום כפור.

§ 17. Fällt ברית מילה ein יו"כ vor, so wird die Beschneidung vor אשרי vorgenommen. Der מוהל spricht die Brocho zur Namensertheilung ohne Weinbecher; in unsrer Zeit jedoch ist es gebräuchlich, den Segen über einen vollgefüllten Weinbecher zu sprechen. Nach beendeter Brocho gibt der Mohel dem beschnittenen Kinde ein Wenig vom כוס, außerdem, was er demselben beim Spruche: ! „בדמיך חיי" in den Mund träufelt. Einem danebenstehenden Knaben aber gibt man nicht vom כוס zu Trinken, weil יו"כ viel mehr Strenge hat, als ת"ב, wo dies zu thun erlaubt ist.

§ 18. Es ist gebräuchlich, vor יו"כ auf den Boden der Synagoge Gräser als weiche Unterlage zu streuen, damit man während dem Knieen und Nieder-

---

*) וכן כתבו במס' מגילה כ"ב: רב לא רצה להשחוות אפים ארצה (כאשר נהגו במקומותיו בנפילת אפים שחרית) לפי שראה רצפה, והרבה בתי כנסיות

לַמִּקְדָּשׁ, עַ"כֵּ שׁוֹטְחִין עֲשָׂבִים לְהַפְסִיק בֵּין הַקַּרְקַע.

יט זְמַן תְּפִלַּת נְעִילָה הִיא, כְּשֶׁהַחַמָּה הִיא בְּרֹאשׁ הָאִילָנוֹת, כְּדֵי שֶׁיְּשַׁלְּמִים אוֹתָהּ עִם צֵאת הַכּוֹכָבִים. — וְנִמְשֶׁכֶת קְצָת בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה. — הש"ץ אוֹמֵר בִּרְכַּת כֹּהֲנִים, וְשִׂים שָׁלוֹם אַעַפְּ"י שֶׁהִיא בְּתוֹךְ לַיְלָה.

כ לְאַחַר תְּפִלַּת נְעִילָה, אֲפִי' חָל בְּשַׁבָּת, וְגָמְרוּ בַּיּוֹם, מ"מ אוֹמְרִים אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ. וְאוֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל פַּעַם א'. בְּשֶׁכְמַלְ"ו ג"פ. ה' הוּא הָאֱלֹהִים ז' פְּעָמִים. וְאוֹמֵר הש"ץ קַדִּישׁ שָׁלֵם. וְאַחַ"כּ תּוֹקְעִין תְּקִיעָה אַחַת, זֵכֶר לִתְקִיעַת יוהכ"פ בַּיּוֹבֵל. וִיכוֹלִין לִתְקוֹעַ אַעַפְּ"י שֶׁעֲדַיִין לֹא יָצְאוּ כּוֹכָבִים, אֶלָּא שֶׁהוּא בֵּיה"שׁ. אֲבָל בְּעוֹד יוֹם אֵין לִתְקוֹעַ. לְאַחַר הַתְּקִיעָה אוֹמְרִים כֻּלָּם ג"פ: לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם.

כא לְאַחַר צֵאת הַכּוֹכָבִים מִתְפַּלְּלִין מַעֲרִיב. וְיֵשׁ לְהַעֲמִיד ש"ץ הָגוּן, וְיִתְפַּלְּלוּ בְּנַחַת וּבְכַוָּנָה. וְיֵשׁ לִגְעוֹר בְּהַחוֹטְפִים. אוֹמְרִים בש"ע

werfen den bloßen Boden nicht berühre. (*

§ 19. Die Zeit für das נעילה-Gebet ist: Wenn die Sonne die Spitzen der Bäume vergoldet, sodaſs es mit Niedergang der Sonne beendigt wird; man endigt es aber gewöhnlich in der Nacht. Der Vorbeter sagt im Nëiloh-Birchaß Kohanim — שים שלום, ש״ע selbst wenn es Nacht ist.

§ 20. Nach Beendigung des Nëiloh-Gebetes sagt man אבינו מלכנו, selbst wenn יו״כ am שבת fällt, und noch Tag wäre. — Hierauf wird ברוך שם כבוד מל״ו 1 mal שמע ישראל 3 mal, יי הוא האלהים 7 mal mit großer Andacht und Herzinnigkeit gesagt. Der Vorbeter sagt dann ganz Kaddisch; man bläst hierauf eine תקיעה, zur Erinnerung an das Schofar-Blasen am Jobel-Jahre. (** Dieses einmalige Schofar-Blasen kann in der Abenddämmerung auch vor Sternenhervortreten geschehen, nur nicht, wenn es noch unbezweifelt Tag ist. Nach Vernehmen dieser תקיעה sprechen alle Mitbetenden 3 mal: לשנה הבאה בירושלים.

§ 21. Nach hervorgetretenen drei kleiner Sternen wird Maariv gebetet, und von einem würdigen Manne vorgetragen. Man bete mit freudiger Rührung und stiller Andacht, nicht aber wie Manche es in Hast und überstürzter Eilfertigkeit verrichten, welches

---

ברצפת אבנים, והתורה אמרה: ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. (עיין לזה הערותינו חלק א' פרק א' על נוסח ברכת הנותן לשכוי וגו'). ולכן פוסקים הרבה פוסקים שביום כפורים „בעבודה" צריך לפרוס מפה בינו ובין האבנים, מפני שאז אנחנו משתחוים בנפילת אפים ממש על פני ארץ, וזאת אסור על אבן, כאמור. ועיין, מ"א סי' קל"א, וטור או"ח סי' תרכ"א.

*) Vergl. hierüber unsre Anm. im 1. Theile Kap. 6. über שכוי.

**) Nämlich an das Jahr der Freiheit des persönlichen Rechtes, wie für's Besitzeigenthumsrecht, welches unter Posaunenblasen durch das ganze Land angekündigt wurde. S. Mos. 3, 25, 9. (Ausführlicher Mischna ראש השנה 1, 1.)

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ. אִם חָל בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים וְיִתֶּן לְךָ. אֲבָל אֵין אוֹמְרִי' וִיהִי נוֹעַם וְאַ"ק. וּלְאַחַר הַתְּפִלָּה מְקַדְּשִׁין אֶת הַלְּבָנָה. וּפוֹקְדִין אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּשִׂמְחָה וְטוֹב לֵב כְּמוֹ בְּיוֹ"ט.

כב וּמַבְדִּילִין עַל נֵר הַדּוֹלֵק מִבְּהַכְּ"נ. וּבִשְׁעַת הַדְּחָק עַל הַנֵּר שֶׁהוֹצִיאוּ עַתָּה. וּכְדוֹמֶה. וְאֵין מַתְחִילִין הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי. אֶלָּא מְבָרְכִין עַל הַכּוֹס. וְעַל הַנֵּר. וְהַמַּבְדִּיל. וְאֵין מְבָרְכִין עַל הַבְּשָׂמִים. וְאִם הָיָה שַׁבָּת מְבָרְכִין גַּם עַל הַבְּשָׂמִים. גַּם מַתְחִילִין הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי. כְּמוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת.

כג אוֹכְלִים וְשׁוֹתִין וּשְׂמֵחִים בְּמוֹצָאֵי יוֹהַכִּ"פ. דְּאִיתָא בְּמִדְרָשׁ: בְּמוֹצָאֵי יוֹהַכִּ"פ בַּת קוֹל יוֹצֵא וְאוֹמֵר: לֵךְ אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה אֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ.

כד הַמְדַקְדְּקִין בְּמִצְוֹת מַתְחִילִין מִיַּד בְּמוֹצָאֵי יוֹהַכִּ"פ בַּעֲשִׂיַּת הַסֻּכָּה לְקַיֵּים. יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל.

כה בְּיוֹם הַמָּחֳרָת שֶׁל יוֹ"כ נוֹהֲגִין לְהַשְׁכִּים לְבֵהַכְּ"נ. וּבְיָמִים שֶׁבֵּין יוֹ"כ לְסֻכּוֹת אֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן. לְפִי שֶׁהֵם יְמֵי שִׂמְחָה. שֶׁהָיוּ מְחַנְּכִין

Gesetzwidrig ist. Im ש"ע wird אתה חוננתנו gesagt; wenn י"כ am שבת war, wird auch ויתן לך gesagt, ויהי נועם וא"ק jedoch nicht. Nach Beendigung des Maariv folgt קידוש לבנה. Hierauf grüßt man einander frohen und fröhlichen Gemüthes, daß man sich beim Allvater alles erdenkliche Gute erbeten haben möge.

§ 22. Beim Nachhausekommen macht der Hausherr Hawdolo über ein Kerzenlicht, das in der Synagoge am י"כ gebrannt, in Ermanglung eines solchen Lichtes, kann auch ein gewöhnliches Licht genommen werden. Man macht blos über Weinbecher und Licht Brocho und המבדיל mit Weglassung der Brocho von בשמים und des einleitenden הנה אל ישועתי וכו'.

§ 23. Hierauf esse und trinke Jeder nach Lust und Wohlbehagen, und lebe vergnügt mit seinen Hausgenossen, wie es der Midrasch Rabboß bildlich erklärt: „Beim Ausgange des Versöhnungstages erhebt sich eine himmlische Stimme, welche jedem Isr. zuruft: „Geh', iß mit Freuden dein Brod, und trinke mit fröhlichem Herzen deinen Wein, denn der Herr hat längst wohlgefällig aufgenommen deine Werke". (Kohelet 9, 7.)

§ 24. Manche befolgen auch den frommen Brauch, nach Ausgang des י"כ zum sofortigen Aufbaue der סוכה den Anfang zu machen, um von einem frommen, gottgefälligen Werke zum andern ununterbrochen schreiten zu können.

§ 25. Tags nach י"כ pflegt man etwas früher als gewöhnlich zum Schachariß-Gottesdienst zu gehen. *) Zwischen י"כ und סכות wird kein תחנון gebetet, indem diese Tage dem freudigen und frohen Lebensgenuße gewidmet sind. Um diese Zeit **) hatte

*) Nach einer Mittheilung des Midrasch.

**) Siehe Könige 1. Theil, Kap. 8, 2.

בָּהֶם אֶת הַמִּזְבֵּחַ בִּימֵי שְׁלֹמֹה. וְגַם אֲנַחְנוּ עוֹסְקִי׳ בְּמִצְוֹת בִּנְיַן סֻכָּה. וְהַכָּנַת אֶתְרוֹג וּשְׁאָר הַמִּינִים. לִכְבוֹד שׁוֹכֵן מְעוֹנִים.

Salomo das von ihm erbauete Gotteshaus in feierlicher Menge eingeweihet, und auch wir beschäftigen uns mit der Ausübung der göttlichen Gebote in dem Aufbau der Sukko und der Anschaffung der zur מצות סוכה gebotenen ארבע מינים, zur Ehre dessen, der auf hocherhabenen Himmelshöhen thronet! —

הערה ותקון לסדר העבודה של יוה"כ.

ראיתי בס׳ אור כשלמה (פ׳ אור החיים דף ע"ט) דבר נכון להעיר לבות כל המתחננים ביום הקדוש והנורא הזה, ולדבר על לבם דבר בעתו מה טוב, ושם נאמר בזה הלשון: וכמו כן אנחנו מפילים תחנונינו ביום הק׳ הזה אחר סדר עבודת יום הכפורים: יה"ר שתהא השנה הזאת וכו׳ שנת אוסם שנת ברכה וכו׳ וגם שם הוא טעות בכל המחזורים בנוסח האשכנזים, שכ׳ שם (קודם יהי רצון) וכך היתה תפלתו של כהן גדול וכו׳ יה"ר שתהא השנה וכו׳ והוא שקר מוחלט. כי מלבד שהכה"ג לא היה רשאי להאריך בתפלתו, (אָה. כמו שכתבו בהדיי במשנה יומא פרק ו׳ ב׳). כדי שלא להבעית את העם, הלא תראה משם: „שנה שתוליכנו קוממיות לארצנו, שנת נבוא אל בית מקדשנו, ואיך היה הכה"ג מתפלל על זה, ועודנו עומד שם? הלא זה אנחנו מספרים, איך עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים? — רק הנוסחא האמתית היא כמו שראיתי בסידור הספרדיים אחר הסדר אתה כוננת וכו׳. וז"ל: **וכמו ששמעת תפלת כהן גדול ביום הזה כן תשמע תפלתינו. ויהי רצון מלפניך וכו׳ שתהא השנה הזאת וכו׳.** — וגם אנכי הצעיר באלפי יהודה מסכים עמם בכל לב, כי מצוה רבה היא להעביר זדון ושגיאה מתפלות ישראל, ולא יבואו ביום הק׳ הזה כמי שטובל ושרץ בידו, כי די לנו בכפרת אשמותינו, משלעבר, כי בזה נהיה ח"ו, דובר שקרים לפני בוחן כליות ולב. א"כ נטהר סיגי הטעיות מתפלתינו למען נתרצה ונעתר לפני שומע תחנונים, ולא נבוש ולא נצא נכלמים, כמ"ש דוד המלך ע"ה בתהלים: אל יבושו בי קויך וכו׳ ואל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל.

יהודה הלוי דעסויער.

סֵדֶר הָעֲבוֹדָה.

Dienst-Feierlichkeit des Hohenpriesters am Versöhnungstage*).

המדקדק הגדול המליץ המפואר רבי יצחק סטנב מ״נ, הביא בסליחה שהוציא לאור (בבערלין תקמ״ה) עדות איש רומי, אשר ראה הדר כהן הגדול מאחיו עת נפרש מביתו ללשכת פרהדרין, שבעת ימים טרם בא יום ה׳ הגדול והנורא. ובראותי כי התעודה הזאת לוית חן היא לסדר העבודה להראות לעיני העם את יקר תפארת גדולה אשר היה לנו, ואת אשר אבדנו בחטאינו — הן למשמע אוזן דאבה נפשנו. אמרתי להעתיק ולתרגם ספור הזה. הובא בראשונה בס׳ „שבט יהודה,“ שחבר החכם הכולל הגדול ר׳ שלמה ן׳ ווירגא נ״ע, ומועתק ממכתב כתוב בלשון ע׳ מיד חכם א׳ ליועצי רומי, ושלוח מירושלים לאהוזת מרעיו ברומי. והוא רשום בסימן ס״ד מספרו הנ״ל. (מדברי החכם רמ״ל).

Die zweite Dienstfeierlichkeit war der Zug des Hohenpriesters nach dem Tempel. Von seinem inneren Dienste wurde mir nichts mitgetheilt, sondern von dessen Zuge nach und aus dem Heiligthume, wovon ich theils selbst Augenzeuge war. — Im Höchsten Erstaunen rief ich damals aus: Gebenedeiet sei Er, der diesen hier von seiner Herrlichkeit zugetheilt! Schon sieben Tage vor diesem bestimmten sogenannten Versöhnungstage, der ihnen der feierlichste im Jahre ist, wurden in dem Wohnhause des Hohenpriesters der Thronsessel und die Sitzungsstühle für den Gerichtspräsidenten, für den Naßi, für den Hohenpriester, für dessen Stellvertreter und für den König vorbreitet; außer diesen waren auch siebenzig aus Silber gearbeitete Sitzungsstühle für die siebenzig Sanhedrin bereit. Der älteste der Priester stand auf, und hielt an den Hohenpriester, eine rührende und ermahnende Rede. So sagte er ihm auch: Erwäge wohl, vor wen du hintrittst, und bedenke, daß, wenn du die Geistesgegenwart verlierst, sogleich dein Lebensende und der Verlust der Sühnung Israel's erfol-

*) Diese Beschreibung ist angeblich aus einem Briefe eines römischen Senators, als Augenzeuge gerichtet von Jerusalem an einen Collegen nach Rom.

gen kann. Siehe! Die Blicke der ganzen Nation sind auf dich gerichtet! Untersuche also deinen Wandel, prüfe, ob nicht eine Sünde auf dir haftet, und wäre sie auch noch so klein; denn die kleinste Sünde wiegt oft viele Tugenden auf, und das Abwiegen dieses Verhältnisses liegt allein in der Hand des Allwissenden. — Prüfe auch deine priesterlichen Amtsbrüder, und reinige ihren Sinn. Laß dir stets gegenwärtig sein, daß du vor dem Könige aller Könige erscheinst, der mit seinem Blicke den Lasterhaften hinwegschleudert! wie dürftest du es also wagen, vor ihm zu erscheinen, wenn der Erzfeind (Jezer Hara) dich begleitet? — Hierauf entgegnete der Hohepriester, daß er sich selbst bereits genau geprüft, und was ihm an sich als sündenhaft vorgekommen, sei schon durch aufrichtige Buße getilgt. Auch habe er seine Amtsbrüder in den Vorhof des Tempels vorgeladen, und sie beschworen bei dem Allmächtigen, dessen Name diesen Ort verherrlicht, daß jeder sowohl seine eigene Sünden, als jene seiner Genossen aussage, damit er ihnen nach dem Verhältnisse der Vergehen eine angemessene Buße auflege. — Auch der König richtete an ihn einige freundliche Worte und versicherte ihn seiner Hochachtung, wenn er glücklich aus dem Allerheilgsten kommen werde. Hierauf wurde laut kund gemacht, daß der Hohepriester den Zug beginnen werde, um sein Gemach im Tempel zu beziehen, und das ganze Volk strömte zu seiner Begleitung herbei. Der ganze Zug erhob sich, wie ich mit meinen Augen gesehen, in folgender Ordnung: Voran gingen alle aus dem Geblüte der Könige Israel's, je näher dem Priester aber, je höher ward der Rang. Ihnen folgten demnach jene aus dem königlichen Geblüte des Hauses David in der angemessenen Ordnung. Der Herold rief vor ihnen her: Huldiget dem Königsstamme aus dem Hause David's! Nach ihnen zogen die Lewiten, sechs und dreißig tausend an der Zahl; der Herold rief: Bezeigt Verehrung dem Hause Lewi's! Die priesterlichen Stellvertreter hatten bei diesem Zuge blaue seidene, die Priester aber, vier und zwanzig tausend an der Zahl, weiß seidene Gewänder angelegt. Hierauf folgten die Sänger, die Zitherschläger, die Trompeter, die Pförtner, die Räucherwerker, die Weber des heiligen Vorhanges, die Wächter, die Schatzmeister, der Verein der sogenannten Urkundbewahrer *), alle bei den Tempelarbeiten angestellten Künstler, die siebenzig Sanhedrin, hundert Träger silberner Stäbe zur Freihaltung des Zuges, endlich der Hohepriester, dem die ältesten Priester paarweise folgten. Am Eingange jeder Straße waren die Häupter der Hochschulen aufgestellt; diese riefen ihm zu: Möge dein Einzug, würdiger Hoherpriester! zum allgemeinen Heile sein; bete zu unserm Schöpfer, daß er uns erhalte zur Verbreitung seiner heiligen Lehre! Als der Zug am Eingange des Tempelberges angelangt war, wurde ein Gebet für die Erhaltung

*) Im hebr. Texte: קרטופילוש — Chartopylaci (Archivarien).

des Königs aus dem Hause David's, so wie für die der Priester und des Tempels abgehalten; darauf erscholl ein so lautes starkwiederhallendes „Amen" der Volksmenge, daß fast die Vögel in der Luft zur Erde stürzten. Nun neigte sich der Hohepriester gegen das Volk, welches ihn in Thränen und in tiefster Ehrfurchtsbezeigung verließ. Zwei priesterliche Stellvertreter begleiteten ihn darauf in sein Gemach, wo er abgesondert von seinen priesterlichen Amtsbrüdern zurück blieb. — So zog er in den Tempel ein; der Zug aus dem Tempel aber war noch einmal so feierlich, denn fast die ganze Bevölkerung Jeruschalajim's zog in weißem Anzuge mit brennenden Wachskerzen vor ihm her; alle Fenster waren mit bunten Teppichen geschmückt und reich beleuchtet. Die Priester erzählten mir, daß in manchem Jahre der Hohepriester wegen des Hinzudrängens der zahlreichen Völker vor Mitternacht nicht zu seiner Residenz gelangen konnte; denn obgleich alles gefastet hatte, ging doch niemand nach Hause, bis es ihm gelang, die Hand des Hohenpriesters zu küssen. Für den folgenden Tag veranstaltete er ein großes Gastmal für seine Freunde und Verwandte; er gab dieses Freudenfest ob der glücklichen Zurückkunft aus dem Heiligthume. Hierauf gab er einem Künstler den Auftrag, eine goldene Tafel zu verfertigen, mit folgender Inschrift: Ich Hoherpriester N. N. Sohn des Hohenpriesters N. N. habe in dem großen und heiligen Tempel das Hohepriesteramt verwaltet zur Ehre des Allgegenwärtigen, dessen Name ihn verherrlicht, im Jahre der Welt . . . . . Er, der mich dieser Dienstfeierlichkeit gewürdigt hat, möge auch meine Söhne als meine Nachfolger würdigen, den Priesterdienst vor dem Ewigen zu verwalten!

נ״ד. הִלְכוֹת סוּכָּה.

54. Vorschriften für das Laubhüttenfest.

(Beschaffenheit, Größe u. s. w. der Szukkó).

צֵא מִדִּירַת קֶבַע וְשֵׁב בְּדִירַת עֲרַאי.
(סוכה דף ב׳).

״פְּרִי עֵץ הָדָר״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל. מָה אֶתְרוֹג זֶה יֵשׁ בּוֹ טַעַם וְיֵשׁ בּוֹ רֵיחַ. כַּךְ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם תּוֹרָה וְיֵשׁ בָּהֶם מַעֲשִׂים טוֹבִים. — ״כַּפּוֹת תְּמָרִים״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, מָה תְּמָרָה זוּ יֵשׁ בָּהּ טַעַם וְאֵין בָּהּ רֵיחַ. כַּךְ הֵם יִשְׂרָאֵל, יֵשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם תּוֹרָה. וְאֵין בָּהֶם מַעֲשִׂים טוֹבִים. — ״וַעֲנַף עֵץ עָבוֹת״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, מָה הֲדַס זֶה יֵשׁ בּוֹ רֵיחַ וְאֵין בּוֹ טַעַם, כַּךְ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַעֲשִׂים טוֹבִים, וְאֵין בָּהֶם תּוֹרָה. — ״וְעַרְבֵי נָחַל״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, מַה עֲרָבָה זוּ אֵין בָּהּ טַעַם וְאֵין בָּהּ רֵיחַ. כַּךְ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם, שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא תוֹרָה וְלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים. — אָמַר הקב״ה, לְאַבְּדָם אִי אֶפְשַׁר, אֶלָּא יִקּוֹשְׁרוּ כּוּלָם אֲגוּדָה אַחַת, וְהֵם מְכַפְּרִים אֵלּוּ עַל אֵלּוּ:
(מדרש רבה, ויקרא פרשה ל׳).

„Verlasse, glaubenstreuer Israelit! deine feste, gemächliche Wohnung, und nimm während dieses Festes eine schache, morsche Wohnung in Besitz."
(Talmud Szukko Fol. 2.)

„Ihr sollt euch am Ersten (des Laubhüttenfestes) nehmen eine schöne Baumfrucht*); Zweigen der Dattelpalmen**) einen Ast des Myrthenstraußes***) und Bachweiden [1]*). — (Mos. 3, 23, 40). — „Eine schöne Baumfrucht" damit wird die isr. Nazion verglichen, dem Eßrog gleich, der Wohlgeruch und Wohlgeschmack in sich vereint, ebenso hat Israel Viele aufzuweisen, welche Gelehrsamkeit mit guten Handlungen verbinden, „Dattelpalmen" gleichen dem Volke Israel; so wie die Dattel wohl schmackhaft, aber geruchlos ist, ebenso gibt es auch Viele, welche wohl Gelehrsamkeit besitzen, aber keine gottgefällige Handlungen üben. — „Einen Myrtherstrauß" So wie die Myrthe ist duftend und geruchspendend, aber ohne Geschmack, sie gleicht Vielen in Israel, welche fromme Werke ausüben, weil sie ihnen geboten sind, aber ohne alle Wissenschaft. Wie die „Bachweide" weder Geruch noch Geschmack hat, so leben Viele, bei denen man weder Wissenschaft noch gute Handlungen findet. Der Hochgelobte sprach: Nicht vereinzelt, nicht aufgelöst, sondern vereint und innigst verbunden will ich sie wissen, damit sie sich gegenseitig fördern und aussöhnen mögen. —
(Midrasch Rabbah zum 3. B. Mos. Kap. 30.)

א מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לַעֲשׂוֹת סֻכָּה. וּמִצְוָתָהּ לִבְנוֹת אֶת הַסֻּכָּה מִיַּד בְּיוֹם הַמָּחֳרָת שֶׁל יוה״כ, וַאֲפִי׳ הוּא עֶרֶב שַׁבָּת, דְּמִצְוָה הַבָּא לְיָדוֹ

§ 1. Das Gebot, eine Laubhütte zu verfertigen haben wir vom höchsten Gesetzgeber, Gott, eingesetzt erhalten. Jeder Israelite bestrebe sich selbe gleich am Tage nach יו״כ, wenngleich

---

*) פרי עץ הדר — אתרוג. **) כפות תמרים — לולב. ***) וענף עץ עבות — הדס. [1]*) וערבי נחל — ערבה.

אַל יַחְמִיצֶנָּה. וְיִבְחוֹר מָקוֹם נָקִי לְהַעֲמִידָהּ שָׁם. וּמִצְוָה עַל כָּל אָדָם שֶׁיַּעֲסוֹק בְּעַצְמוֹ בַּעֲשִׂיַּית הַסֻּכָּה וּבַהֲנָחַת הַסְּכָךְ. וְאַע״פ שֶׁהוּא אָדָם נִכְבָּד, זֶהוּ כְּבוֹדוֹ שֶׁעוֹסֵק בְּעַצְמוֹ בְּמִצְוָה. וִיהַדֵּר לְיַפּוֹת אֶת הַסֻּכָּה וּלְהַנָּאוֹתָהּ בְּכֵלִים נָאִים וּמַצָּעוֹת נָאוֹת כְּפִי כֹחוֹ.

ב בְּעִנְיַן דָּפְנוֹת הַסֻּכָּה יֵשׁ הַרְבֵּה חִלּוּקֵי דִינִים, וְאֵין הַכֹּל בְּקִיאִים. וּמִן הַדִּין כָּל הַדְּבָרִים כְּשֵׁרִים לְדָפְנוֹת. ע״כ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת הַסֻּכָּה גְבוֹהָה לְכָל הַפָּחוֹת עֲשָׂרָה טְפָחִים, וְשֶׁלֹּא תִהְיֶה פָּחוֹת מִן שִׁבְעָה עַל שִׁבְעָה, בְּלֹא זֶה פְּסוּלָה: וְהַדָּפְנוֹת יִהְיוּ שְׁלֵימוֹת וַחֲזָקוֹת שֶׁלֹּא יְהֵא הָרוּחַ מֵנִיעַ אוֹתָם, וְגַם שֶׁלֹּא יְכַבֶּה הָרוּחַ אֶת הַנֵּרוֹת. — וּמִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת, מִצְוָה לוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ סֻכָּה בְּנוּיָה עִם גַּגּוֹת שֶׁנִּפְתָּחִים וְנִסְגָּרִים ע״י צִירִים, לְסָגְרָם בִּשְׁעַת הַגְּשָׁמִים. וּכְשֶׁפָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים נִפְתָּחִים הַגַּגּוֹת וְהַסְּכָךְ הוּא גָּגוֹב וְיָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוַת סֻכָּה כָּרָאוּי: וּמִי שֶׁאֵין לוֹ דֵּי צָרְכּוֹ לְדָפְנוֹת, מוּטָב שֶׁיַּעֲשֶׂה שָׁלֹשׁ שְׁלֵימוֹת מֵאַרְבַּע שֶׁאֵינָן שְׁלֵמוֹת.

ג גַּם בִּסְכָךְ יֵשׁ כַּמָּה דִינִים. וְכֵיוָן שֶׁאָנוּ נוֹהֲגִין לְסַכֵּךְ בְּעַנְפֵי אִילָנוֹת אוֹ בְקָנִים כֵּיוָן שֶׁהֵם גִּדּוּלֵי קַרְקַע

dieser am ערב שבת wäre, anzufertigen, und sei mit der Mizwo nicht säumend. Diese Wizwo wird eigentlich nur dann vollzogen, wenn jeder Isr. mit dem Bau der Szukko und mit der Bedachung derselben sich **selbst** beschäftigt, und soll es Niemandem, selbst einer hochgestellten Person nicht unter die Würde sein, sich mit der Vollziehung dieses göttlichen Gebotes zu beschäftigen, indem solche Handlungen stets **ehrend** und rühmenswerth sind. — Man versehe die סוכה wenn möglich auch mit verschiedenen Zierraten; umhänge sie mit prachtvollen Teppichen und schmücke selbe mit kostbaren Gemälden aller art.

§ 2. Als **Seiten-Wände** der Szukko darf jeder Stoff dienen; nur sind hierüber viele einzelne Erläuterungen, weshalb wir uns hier bloß auf jene Gesetze beschränken, die unsern geneigten Lesern zu wissen unentbehrlich sind:

Die **Wände** der סוכה seien mindestens 10 T'fochim, (Handbreiten) **hoch**, **Länge** und **Breite** der Szukko seien mindestens 7 □ T'fochim, da sie sonst פסול (ungiltig) wäre. Die סוכה-Wände müßen vollständig, haltbar und dem gewöhnlichen Winde widerstehbar sein, damit auch die darin angebrachte Beleuchtung vom Winde nicht ausgelöscht werde. — Sehr erwünscht ist's, wenn es die Verhältnisse gestatten, dass man sich eine sogenannte Flügel-Szukko aufstellen lasse, welche blos zum Szukko-Zwecke angefertigt sei, und die dann ohne jede Erneuung tauglich ist. Die סוכה habe **vier** vollständige Wände, wo dies nicht thunlich, sollen lieber **drei** ganze Wände, als vier unvollständige angebracht werden.

§ 3. Die **Decke**, oder **Bedachung** der Szukko muß aus grünem Laubwerke oder auch trockenem Pflanzstoffe, wie: Rohr, Baumzweigen, Reben u. dgl. sein. Überhaupt können solche Stoffe, die dem Boden (der Wurzel) entnommen

וְהֵמָּה תְּלוּשִׁים וְאֵינָם מְקַבְּלִים טוּמְאָה וְאֵינָם קְשׁוּרִים יַחַד· אֵין בָּהֶם שׁוּם חֲשָׁשׁ·

ד לְכַתְּחִלָּה רָאוּי לְהַחֲמִיר, שֶׁלֹּא לְהָנִיחַ עַל הַסְּכָךְ דָּבָר הַמְקַבֵּל טוּמְאָה, שֶׁיָּנִיחַ עָלָיו אֶת הַסְּכָךְ, כְּגוֹן סוּלָמוֹת, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן בֵּית קִבּוּל הַשְּׁלִיבוֹת, וכ"ש שְׁאָר כֵּלִים, כְּגוֹן מָרָה וּמַגְרֵפָה· וַאֲפִי' לִתֵּן אוֹתָם עַל הַסְּכָךְ לְהַחֲזִיקוֹ יֵשׁ לְהַחֲמִיר· וּבְדִיעֲבַד אוֹ שֶׁאֵין לוֹ שְׁאָר דְּבָרִים, הַכֹּל מֻתָּר·

ה צָרִיךְ לְהָנִיחַ סְכָךְ עַד שֶׁתְּהֵא צִלָּתָהּ מְרוּבָּה מֵחַמָּתָהּ, שֶׁאִם הָיְתָה חַמָּתָהּ מְרוּבָּה מִצִּלָּתָהּ פְּסוּלָה מִן הַתּוֹרָה· וְלָכֵן צְרִיכִין לִיזָּהֵר לְהָנִיחַ כָּל כָּךְ, שֶׁאֲפִילוּ לְאַחַר שֶׁנִּתְיַבֵּשׁ, תְּהֵא צִלָּתָהּ מְרוּבָּה· וְאָסוּר לְהָנִיחַ אֶת הַסְּכָךְ, קוֹדֶם שֶׁעָשָׂה אֶת הַדְּפָנוֹת·

ו גַּם צְרִיכִין לִיזָּהֵר, שֶׁלֹּא יְהֵא בְּמָקוֹם אֶחָד אֲוִיר ג' טְפָחִים, וּלְכַתְּחִלָּה צְרִיכָה שֶׁיְּהֵא אֲוִיר קְצָת בֵּין הַסְּכָךְ, כְּדֵי שֶׁיֵּרָאוּ הַכּוֹכָבִים,

wurde, und nicht in den Zustand der Unreinheit gesetzt werden können (מקבל טומאה) *) dazu benutzt werden **).

§ 4. Man achte genau darauf, daß man zur Bedachung der Szukko keinen Gegenstand nehme, welcher zur Unreinheits-Annahme fähig wäre, also nichts, das schon die Bestimmung menschlichen Gebrauchs an sich trägt, wie: Bretter, Schaufel, Stiele von Werkzeugen u. dgl. selbst nicht zur Befestigung des סכך (Bedeckung) ***) Im Nothfalle jedoch, wo keine geeignete Gegenstände vorhanden wären, ist obiges zu verwenden gestattet.

§ 5. Die Decke der סוכה sei so dicht, daß die Sonnenstralen nur sparsam durchringen können, in der Regel: Daß mehr Beschattung als Lichtstellen seien; wenn aber so dicht, daß sie ganz von Schatten bedeckt, ist die סוכה untauglich. — Das סכך muß dergestalt gelegt werden, daß wenn es auch zusammengetrocknet wäre, mehr Beschattung als Lichtstellen enthalte [1*]). Die Szukko-Wände müßen früher aufgestellt sein, als die Dachung gedeckt wird.

§ 6. Es darf an der Bedachung kein Zwischenraum von 3 Handbreiten (T'fochim) unbedeckt bleiben, doch in der Regel nur so viel, daß große Sterne dadurch gesehen werden können, wenn dies auch nicht der Fall ist, hat es nichts auf sich; wenn aber

---

*) Wie z. B. Unausgearbeitete (rohe) Felle, Metalle, Erdfrüchte u. dgl.

**) Dieses Gesetz hat seinen Grund in den Worten der heil. Schrift (Mos. 5, 16, 13.) wo es heißt: „Das Fest der Laubhütten sollst du halten sieben Tage, wenn du einsammelst von deiner Tenne und von deiner Kelter." Woraus gefolgert wird, daß man die סוכה mit den Überresten dieser Pflanzgattungen bedecken soll.

***) Für den Fall, wenn ein starker Regenguß folgt, darf man, um für Wind zu schützen, auch Latten, Stangen u. dgl. zum Schutze nehmen und selbst diese mit Nägel daran befestigen.

1*) Indem die Strahlen immer, wohin sie fallen, einen größern Raum bescheinen, als der Raum der Öffnung ausmacht, wodurch sie hinein fallen.

וּמ"מ אִם הָיְתָה מְעוּבָּה, שֶׁאֵין הַכּוֹכָבִים נִרְאִים, כְּשֵׁרָה. אֲבָל אִם הָיְתָה מְעוּבָּה כָּ"כ, שֶׁאֲפִילוּ אִם יוֹרְדִים גְשָׁמִים הַרְבֵּה אֵינָם יוֹרְדִים לְתוֹכָהּ, פְּסוּלָה.

ז הָעוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ תַּחַת עַנְפֵי אִילָן הֲרֵי הִיא פְּסוּלָה. וַאֲפִי' אִם מֵחֲמַת הָעֲנָפִים בִּלְבָד הָיְתָה חַמָּתָהּ מְרוּבָּה מִצִּלָּתָהּ, וְאַ"כ בַּסְּכָךְ שֶׁהֵנִיחַ עָלֶיהָ עָשָׂה אֶת הַסֻּכָּה, מ"מ פְּסוּלָה. וַאֲפִילוּ אִם יִקְצוֹץ אַחַ"כ עַנְפֵי הָאִילָן מ"מ הַסֻּכָּה נִשְׁאֶרֶת בִּפְסוּלָהּ. דִּכְתִיב: חַג הַסּוּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ. וְדָרְשִׁינָן "תַּעֲשֶׂה" וְלֹא מִן הֶעָשׂוּי.

ח אַעַ"פּ שֶׁסֻּכַּת הֶחָג בְּחַג פְּטוּרָה מִן הַמְּזוּזָה, מ"מ אֵלוּ סֻכּוֹת הַבְּנוּיוֹת, שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם כָּל הַשָּׁנָה, וְנִתְחַיְּבוּ בִּמְזוּזָה, גַּם בְּחַג לֹא נִפְטָרוּ.

ט יוֹצְאִין בְּסֻכָּה שְׁאוּלָה. אֲבָל לֹא בְּסֻכָּה גְּזוּלָה. וְלָכֵן אָסוּר לַעֲשׂוֹת סֻכָּה בִּרְהָ"ר. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא לִקְצוֹץ הַיִּשְׂרָאֵל בְּעַצְמוֹ סְכַךְ לְסֻכָּתוֹ, אֶלָּא יִקְנֶה מֵאַחֵר. וּבִשְׁעַת הַדְּחַק יָכוֹל לִקְצוֹץ בְּעַצְמוֹ, אֶלָּא שֶׁיִּטּוֹל רְשׁוּת מִבַּעַל הַקַּרְקַע.

die Bedachung so dicht wäre, daß selbst kein Regen durchdringt, so ist die Szukko פסול. —

§ 7. Eine Szukko unter einem Baume aufgeschlagen, ist פסול, selbst wenn es ein solcher Baum wäre, dessen Zweigen weniger Beschattung darböten, als die Sonnenstralen einzudringen vermögen, und man die Zweigen mit dem übrigen Laub verflechten würde, ist ebenfalls פסול. So darf die Szukko auch nicht mit den vom Boden fest sitzenden, abgetrennten Zweigen gedeckt werden, indem es heißt (Mos. 5, 16, 13.) „Das Fest der Laubhütten sollst du halten" worüber unsre Gelehrten erklären, daß man nicht d a s, was n u r d u r c h d e n d a m i t v e r b u n d e n e n S i n n seinen Zweck erlangt, als S e l b s t z w e c k betrachten darf, und sein ä u ß e r e s Geschehen als M i z w o - E r f ü l l u n g ansehen soll. (תעשה ולא מן העשוי) —

§ 8. Obgleich die Szukko w ä h r e n d des Festes keiner מזוזה-Pflicht unterliegt, *) so sind nur jene סוכות darunter verstanden, welche blos für die Dauer des Laubhüttenfestes aufgeschlagen werden; eine gebauete, durchs ganze Jahr benutzte סוכה hingegen, muß, da diese überhaupt M'suso-pflichtig ist, auch über Szukkos mit einer מזוזה versehen sein.

§ 9. Hat sich Jemand eine Laubhütte über das Szukkos-Fest ausgeborgt, so hat er damit der Szukko-Pflicht Genüge geleistet; nicht aber mit einer Szukko, die sich Jemand auf unerlaubte Weise zugeeignet hätte. Aus diesem Grunde darf man keine Szukko in fremdem Besitzraume errichten. Ferner soll man das סכך nicht s e l b s t vor irgendwo abbrechen oder schneiden, sondern man muß es erst käuflich an sich bringen; nur im benöthigenden Falle darf man es in eigener Person vornehmen, nur soll man vom Grundbesitzer die dazu erforderliche Erlaubniß einholen. —

---

*) S. הלכות חנוכה nach הי' מזוזה.

י מֻתָּר לַעֲשׂוֹת סֻכָּה בְּחוֹל הַמּוֹעֵד, אִם לֹא הָיָה פְנַאי לַעֲשׂוֹת סֻכָּה קוֹדֶם יו״ט.

יא עֲצֵי סֻכָּה בֵּין מֵהַדְּפָנוֹת בֵּין מֵהַסְּכָךְ אָסוּר בַּהֲנָאָה עַד לְאַחַר שִׂמְחַת תּוֹרָה, כֵּיוָן שֶׁהוּקְצוּ לְמִצְוָה. וּמ״מ אֶתְרוֹג הַתָּלוּי בְּסֻכָּה לְנוֹי, מֻתָּר לְהָרִיחַ בּוֹ, דְּלֹא הוּקְצָה מֵרֵיחַ. — וְהַסְּדִינִים הַמְצֻיָּרִים שֶׁתְּלוּיִם בְּסֻכָּה לְנוֹי, נוֹהֲגִין לְטַלְטְלָן, שֶׁלֹּא יִתְקַלְקְלוּ מִן הַגְּשָׁמִים. — גַּם לְאַחַר הֶחָג כְּשֶׁסָּתַר אֶת הַסֻּכָּה, לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲצֵי הַסֻּכָּה לְדָבָר מְגוּנֶּה, מִשּׁוּם דְּתַשְׁמִישֵׁי מִצְוָה נִינְהוּ. —

יב עֶרֶב סכות לְאַחַר חֲצוֹת הַיּוֹם לֹא יֹאכַל פַּת וּכְדוֹמֶה, כְּדֵי שֶׁיֹּאכַל בְּסֻכָּה לְתֵאָבוֹן. —

§ 10. Wer die Szukko vor dem Feste zu errichten unterlassen hat, errichte sie in dem Mitteltagen (חול המועד), selbst am letzten Tage derselben. —

§ 11. Man darf von allem, zur Szukko Gehörigen, sowol von den Seitenwänden, als auch von der Bedachung, bis nach Verlauf des ganzen Festes keinen profanem Gebrauch machen, indem es zum Mizwo-Zwecke geheilgt wurde; wohl aber macht der Geruch über den Essrog hierin eine Ausnahme. — Kostbare Teppiche, die man in der Szukko zum Zierrath umhängt, können, um sie vor Regenwetter zu schützen, herunter genommen werden. Auch nach dem Feste darf das zur Dchung gebrauchte Laub nicht unwürdig behandelt werden, indem es zu einer Mizwo benutzt wurde.

§ 12. ערב סכות Nachmittag soll man sich der Speise wo möglich enthalten, um das Abendmahl in der Szukko mit natürlichem Verlangen grnießen zu können.

נה. דִּין יְשִׁיבַת הַסֻּכָּה.

55. Über das Verweilen in der Szukko.

כָּל מִי שֶׁמְּקַיֵּם מִצְוַת סֻכָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, הקב״ה מוֹשִׁיבוֹ בְּסֻכָּתוֹ שֶׁל לִוְיָתָן לֶעָתִיד לָבוֹא.

(ילקוט אמור תרנ״ג).

„Wer hinieden das Gebot des Laubhüttenfestes getreu erfüllt, den läßt Gott im zukünftigen Leben in der Laubhütte des Leviatan selig wohnen".

(Jalkot Kap. 653).

א כְּתִיב: בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים. פי' תָּדוּרוּ בַּסֻּכּוֹת. אָמְרָה תּוֹרָה שֶׁיָּדוּר בַּסֻּכָּה שִׁבְעַת יָמִים, כְּמוֹ שֶׁהוּא דָר בְּבֵיתוֹ כָּל הַשָּׁנָה, כֵּן תְּהֵא עַתָּה עִיקַּר דִּירָתוֹ בַּסֻּכָּה. שֶׁיַּכְנִיס לְתוֹכָהּ כֵּלָיו הַנָּאִים וּמַצָּעוֹת

§ 1. Aus dem Schriftworte der Thora (Mos. 3, 23, 42) „In Laubhütten sollt ihr wohnen sieben Tage" gehet nach unsern Weisen hervor, daß jeder Isr. verpflichtet ist, von 15. Tischri an sieben nach einander folgende Tage in einer Laubhütte (Szukko) zu wohnen, d. h. es sei die feste

הַנָּאוֹת. וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְלוֹמֵד וּמְטַיֵּיל וְיָשֵׁן בְּסֻכָּה. וַאֲפִי' אִם מְסַפֵּר עִם חֲבֵרוֹ יְסַפֵּר בְּסֻכָּה. וְכֵן אִם מִתְפַּלֵּל בִּיחִידִית יִתְפַּלֵּל בְּתוֹךְ הַסּוּכָּה.

ב וּכְתִיב: לְמַעַן יֵדְעוּ דוֹרוֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וְלָכֵן צְרִיכִין לְכַוֵּין בִּישִׁיבַת סוּכָּה, שֶׁצִּוָּנוּ הקב"ה לֵישֵׁב בְּסֻכָּה זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם.

ג סֻכּוֹת אֵלּוּ שֶׁאוֹמֵר הַכָּתוּב כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי, נֶחְלְקוּ בָהֶם תַּנָּאִים: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: הֵמָּה עַנְנֵי הַכָּבוֹד שֶׁהִקִּיף בָּהֶם הקב"ה אֶת אֲבוֹתֵינוּ, לְבַל יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ. ור' עֲקִיבָא אוֹמֵר סֻכּוֹת מַמָּשׁ שֶׁעָשׂוּ לָהֶם בִּשְׁעַת חֲנִיָּתָן מִפְּנֵי הַחַמָּה.

ד צָרִיךְ לְהַחֲזִיק אֶת הַסֻּכָּה

Wohnung, das Haus, das man für die Dauer dieses Festes bewohne; nicht zum zufälligen Verweilen sei während der Festtage die Szukko bestimmt, sondern die feste stetige Wohnung, woselbst man die kostbaren Geräthe und schönen Zierrathen anbringt, und daselbst alle nöthigen Verrichtungen an den Festtagen vornimmt, als: Essen, Trincken, Studieren, Schlafen, Unterhalten im Kreise von Freunden und dgl., wie auch das für sich Beten an den Mitteltagen werde in der סוכה vorgenommen.

§ 2. Ferner heißt es: „Damit euere künftigen Geschlechter wissen, daß ich in Hütten habe wohnen lassen die Kinder Israel, als ich sie herausgeführt aus dem Lande Mizrajim." (Ebendaselbst). Woraus erhellet, daß wir während des Weilens in der Szukko unsere volle Aufmerksamkeit dahin gerichtet haben mögen, dieses göttliche Gebot zur Erinnerung an den Auszug aus Mizrajim zu vollziehen.

§ 3. Über die eigentliche Bedeutung der Szukkó sind die Hochgelehrten R. Eliesor und R. Akiba getheilter Ansicht; die Ansicht des erstern erklärt sich dahin, daß die Israeliten von der göttlichen (Ehren-) Wolkensäule gleichsam wie in Hütten gehüllt waren, um sie vor Frost, Regen und Sonnenbrand zu schützen, nach Meinung des letztern waren es wirkliche Hütten, die die Israeliten nach Nomandenweise in der Wüste sich erbaueten. *).

§ 4. Die סוכה soll stets in Ehren gehalten werden, so der Szukko „Gedanken nicht verdrängt, und dieser heil. Pflicht nicht verletzend entge-

*) Weshalb wir uns an diesen Festtagen des wundersamen göttlichen Schutzes erinnern sollen, den unsere Vorfahren auf ihrer 40 jährigen Wanderung in der dürren Wüste genossen, wo sie keine Häuser hatten, und darum in schwachen Hütten wohnen mußten, und Gott sie dennoch schützte vor Sturm, Ungewitter und andern Gefahren. In Erinnerung dessen verlassen wir unser festes Wohnhaus und ziehen in die Hütte. Auch der Arme, dem die Erde keinen erwünschten Vorrat gespendet, auch er ziehe in die Hütte und werde inne, wie Gott seine noch ärmern Väter in Hütten gespeist mit Himmelsbrod, und also noch immer sorgt für den Vertrauungsvollen!

בְּכָבוֹד שֶׁלֹּא יִהְיוּ מִצְוֹת בְּזוּיוֹת עָלָיו. וְלָכֵן לֹא יַכְנִיס לְתוֹכָהּ כֵּלִים שֶׁאֵינָם מְכֻבָּדִים, כְּגוֹן קְדֵרוֹת, וְכַד שֶׁשּׁוֹאֲבִים בּוֹ מַיִם, וְכֵלִים שֶׁמַּשְׁהִים בָּהֶם קֶמַח, וַעֲרֵיבָה, וְיוֹרָה, וּמַכְתֶּשֶׁת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְגַם הַקְּעָרוֹת לְאַחַר הָאֲכִילָה צָרִיךְ לְהוֹצִיאָן לַחוּץ, אֲבָל כְּלֵי שְׁתִיָּה יִהְיוּ בַּסֻּכָּה. וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה בָּהּ תַּשְׁמִישׁ בָּזוּי, כְּגוֹן שְׁטִיפַת קְדֵרוֹת וּקְעָרוֹת. אֲבָל כּוֹסוֹת מֻתָּר לִשְׁטוֹף. וּבְשָׁעָה שֶׁהֵם בָּהּ אֵין לְבָרֵךְ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה עַד שֶׁיּוֹצִיאוּם.

ה אֲכִילַ' בְּסוּכָּה בְּלֵיל' הָרִאשׁוֹנ' הִיא חוֹבָה, שֶׁצָּרִיךְ לֶאֱכוֹל בַּסֻּכָּה פַּת לְכָל הַפָּחוֹת כְּזַיִת, וַאֲפִילוּ מִצְטַעֵר, חַיָּב לֶאֱכוֹל בַּסֻּכָּה. וְאִם יוֹרְדִים גְּשָׁמִים, אִם מְדַמֶּה שֶׁיִּפְסְקוּ לְאַחַר שָׁעָה אוֹ שְׁתֵּי שָׁעוֹת יַמְתִּין. וְאַחַ״כּ יְקַדֵּשׁ וְיֹאכַל בַּסֻּכָּה כָּרָאוּי.

ו וְאִם רוֹאֶה שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ הַגְּשָׁמִים, אוֹ שֶׁהִמְתִּין וְלֹא פָּסְקוּ, מְקַדֵּשׁ בַּסֻּכָּה וּמְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. אֲבָל אֵינוֹ מְבָרֵךְ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה, וְנוֹטֵל יָדָיו וּמְבָרֵךְ הַמּוֹצִיא, וְאוֹכֵל שָׁם כְּזַיִת פַּת וְהוֹלֵךְ לְתוֹךְ הַבַּיִת וְגוֹמֵר סְעוּדָתוֹ.

ז וְאִם פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים קוֹדֶם שֶׁבֵּירַךְ בִּרְהַמָּ״ז. הוֹלֵךְ שׁוּב לְתוֹךְ הַסֻּכָּה, וּמְבָרֵךְ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה וְאוֹכֵל קְצָת יוֹתֵר מִכַּבֵּיצָה פַּת. וּמְבָרֵךְ

gengetreten werden soll. Man bringe daher keine Geräte in die Szukko, wodurch man dieselbe gleichsam entweihen würde, als: Kochgeschirre, Wasserkrüge, Mehlgefäße, Kessel, Mörser, u. dgl. (Trinkgefäße machen hievon eine Ausnahme). Ferner werden darin keinerlei, dem Szukko-Zwecke entgegentretende Verrichtung vorgenommen, wie z. B. Scheuern, und Abspühlen von Speise- und Koch-Gefäßen; solange dergleichen Geräte in der Szukko sich vorfinden, sage man nicht die Brocho לישב בסוכה bis solche nicht herausgeschafft sind.

§ 5. Die Pflicht des Genußes in der Szukko ist nur an den ersten beiden Szukko-Abenden; da werde selbst wenn unannehmliche Umstände eingetreten, die das Weilen in der Szukko sehr beschwerlich machen sollten, mindestens ein כזית (d. i. 1½ Eigröße) Brod genossen. (* Wenn es stark regnet, so warte man (an beiden ersten Szukkos-Abenden) 1—2 Stunden, bis derselbe aufhört, mache sodann Kidbusch in der סוכה und genieße dort das Abendmahl.

§ 6. Sollte es aber zu regnen nicht bald darauf aufhören, so daß das lange Warten schon belästigend wäre, so mache man Kiddusch in der Szukko, sage שהחיינו (ohne die Brocho לישב בסוכה) wasche hierauf die Hände und sage המוציא, wobei ein כזית Brod genossen wird, und setze das Abendmahl im Wohnzimmer fort.

§ 7. Hat es zu regnen aufgehört, bevor man ברהמ״ז gebetet, so gehe man (an den ersten Szukkos-Abenden) wieder in die Szukko zurück, wasche die Hände, sage לישב בסוכה und genieße hierauf ein כזית Brot und spreche ברהמ״ז. Wenn aber der Re-

---

*) B'rocho vor dem Genuße in der Szukko findet jedoch ganze sieben Tage statt.

בִּרְהַמ"ז; וְאִם פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים לְאַחַר שֶׁבֵּירַךְ ברהמ"ז הוֹלֵךְ גַּ"כּ לְתוֹךְ הַסֻּכָּה, וְנוֹטֵל יָדָיו שֵׁנִית, וְאוֹכֵל קְצָת יוֹתֵר מִכְּבֵיצָה פַּת בְּבִרְכַּת לֵישֵׁב בְּסֻכָּה וּמְבָרֵךְ ברהמ"ז.

ח בְּלַיְלָה שְׁנִיָּה ג"כּ חוֹבָה לֶאֱכוֹל בַּסֻּכָּה, וַאֲפִי' הוּא מִצְטָעֵר, וְדִינָהּ כְּמוֹ בְּלַיְלָה הָרִאשׁוֹנָה. וְאַךְ אִם רוֹאֶה, שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ הַגְּשָׁמִים מְקַדֵּשׁ בַּבַּיִת וְאוֹכֵל שָׁם. וְקוֹדֶם ברהמ"ז הוֹלֵךְ לְתוֹךְ הַסֻּכָּה וְאוֹכֵל שָׁם לְכָה"פּ כְּזַיִת פַּת בְּלֹא בִּרְכַּת לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה, וְחוֹזֵר לְבֵיתוֹ וּמְבָרֵךְ ברהמ"ז.

ט עַרְבִית כְּשֶׁבָּא מִבֵּהַכּ"נ נִכְנָס לְסֻכָּה וּמְקַדֵּשׁ מִיָּד, רַק לֹא יְקַדֵּשׁ אֶלָּא כְּשֶׁהוּא וַדַּאי לַיְלָה. וּבְבִרְכַּת שֶׁהֶחֱיָנוּ יְכַוֵּין שֶׁהוּא מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ עַל הֶחָג וְגַם עַל הַסֻּכָּה. וְלָכֵן בְּלַיְלָה הָרִאשׁוֹנָה מְבָרְכִין תְּחִלָּה לֵישֵׁב בְּסֻכָּה, ואח"כ שֶׁהֶחֱיָנוּ, שֶׁתְּהֵא בִּרְכַּת שֶׁהֶחֱיָנוּ גַּם עַל הַסֻּכָּה, וּבְלַיְלָה שְׁנִיָּה מְבָרֵךְ תְּחִלָּה שֶׁהֶחֱיָנוּ וְאַח"כּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה.

י כְּשֶׁאוֹכְלִים כַּמָּה בַּעֲלֵי בָתִּים בְּסֻכָּה אַחַת, וְיֵשׁ שָׁם גַּם הַנָּשִׁים וּשְׁאָר בְּנֵי בַיִת, שֶׁצְּרִיכִין לִשְׁמוֹעַ הֵיטֵב אֶת הַקִּדּוּשׁ לָצֵאת בּוֹ; עַל כֵּן טוֹב וְנָכוֹן שֶׁיֹּאמְרוּ הַכֹּל בְּיַחַד וִיכַוְּנוּ לְהוֹצִיא אֶת כָּל הַשּׁוֹמְעִים מֵחוֹבַת הַקִּדּוּשׁ, וְגַם הַשּׁוֹמְעִים יְכַוְּנוּ לִשְׁמוֹעַ הֵיטֵב אֶת הַקִּדּוּשׁ לָצֵאת בּוֹ.

יא בִּשְׁאָר הַלֵּילוֹת, וְכֵן בְּכָל הַיָּמִים אֵין חִיּוּב לֶאֱכוֹל בַּסֻּכָּה,

gen erst aufgehört, nachdem man ברהמ"ז gebetet, so gehe man ebenfalls in die Szukko zurück, wasche abermals die Hände, spreche לישב בסוכה, genieße etwas mehr als ein כזית Brot, und spreche nachher ברהמ"ז. —

§ 8. Wie in der ersten Nacht Szukkos, ebenso ist es Pflicht in der zweiten Nacht in der סוכה Speise zu genießen, selbst wenn dies Verweilen einigermaßen beschwerlich fiele. Ist man wegen unangenehmen Regenwetter, Frost u. dgl. daran verhindert, so sagt man in seinem Wohnzimmer קידוש und halte dort das Abendmahl ab; vor ברהמ"ז jedoch gehe man in die Szukko und genieße auch dort mindestens ein כזית Brod, ohne Brocho לישב בסוכה gehe hierauf nach Hause und bete ברהמ"ז. —

§ 9. ערב סוכות Abends wird, gleich nach beendetem Maariv-Gottesdienste, sobald es wirklich Nacht ist, קידוש gesagt, dann שהחיינו; wobei man die Gedanken auf das Fest, wie auch auf die Laubhütte gerichtet habe; aus diesem Grunde sagt man auch am ersten Szukkos-Abend erst לישב בסוכה und dann שהחיינו um dieses שהחיינו auch auf das Fest zu beziehen; am zweiten Szukkos-Abend hingegen wird erst שהחיינו und dann לישב בסוכה gesagt.

§ 10. Wenn mehrere Haus-Einwohner sammt Frauen u. Tischgenoßen in einer Szukko zusammen speisen, so ist jeder von ihnen verpflichtet, קידוש zu hören; mithin sollen nicht alle auf einmal das Kiddusch vortragen, sondern einer nach dem andern soll es sprechen, damit ein jeder dadurch יוצא sei.

§ 11. An den andern סוכה „Abenden ist's nicht mehr strenge Pflicht in der Sukko zu speisen, jedoch ist Jeder in so ferne zur Sukko verpflichtet,

אֶלָּא שֶׁאִם הוּא רוֹצֶה לֶאֱכוֹל אֲכִילַת קֶבַע אוֹ לִישָׁן, צָרִיךְ לֶאֱכוֹל אוֹ לִישָׁן בְּסֻכָּה. וּמַה אֲכִילַת קֶבַע? פַּת יוֹתֵר מִכַּבֵּיצָה אֲפִי׳ לֹא קָבַע עָלָיו. וְכֵן תַּבְשִׁיל הֶעָשׂוּי מֵחֲמֵשֶׁת מִינֵי דָגָן יוֹתֵר מִכַּבֵּיצָה וְקָבַע עָלָיו, חַיָּב בְּסֻכָּה, וּלְבָרֵךְ עָלָיו לֵישֵׁב בְּסֻכָּה. אֲבָל פֵּירוֹת אֲפִי׳ אָכַל הַרְבֵּה וְקָבַע עָלָיו מֻתָּר לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת חוּץ לְסֻכָּה. אֲבָל מִי שֶׁמַּחֲמִיר עַל עַצְמוֹ שֶׁאֲפִי׳ מַיִם אֵינוֹ שׁוֹתֶה חוּץ לְסֻכָּה, הֲרֵי זֶה מְשׁוּבָּח.

יב שֵׁינָה, אֲפִי׳ שֵׁינַת עֲרַאי הַמְדַקְדְּקִים אֵינָם יְשֵׁנִים חוּץ לְסֻכָּה. וְכָל יְרֵא שָׁמַיִם רָאוּי לוֹ לַעֲשׂוֹת סוּכָּה שֶׁיָּכוֹל לָדוּר שָׁם עִם אִשְׁתּוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא דָר כָּל הַשָּׁנָה כֻּלּוֹ אִם אֶפְשַׁר לוֹ: וְאִם יָרְדוּ גְּשָׁמִים מוּעָטִין, הֲוֵי צַעַר לִישָׁן וְיָכוֹל לָצֵאת וְלִישָׁן בְּבֵיתוֹ.

יג יָרְדוּ גְּשָׁמִים פָּטוּר מִן הַסֻּכָּה. בְּאֵיזֶה גְּשָׁמִים פָּטוּר? אִם יָרְדוּ כָּל כָּךְ שֶׁהוּא מְשַׁעֵר, שֶׁאִם הָיוּ נוֹפְלִים כָּךְ לְתוֹךְ הַתַּבְשִׁיל, הָיָה מִתְקַלְקֵל, אוֹ שֶׁהוּא מְשַׁעֵר, שֶׁאִם הָיוּ נוֹפְלִים לְתוֹךְ הַחֶדֶר שֶׁהוּא בוֹ, הָיָה יוֹצֵא מִשָּׁם לְחֶדֶר אַחֵר, אָז יוֹצֵא גַּם מִן הַסֻּכָּה לְבֵיתוֹ. וְכֵן אִם הָעֵת קַר, וְהַמַּאֲכָלִים נִקְרָשִׁים בְּתוֹךְ הַסֻּכָּה, פָּטוּר מִן הַסֻּכָּה, וְאוֹכֵל בַּבַּיִת.

יד כְּשֶׁהוּא פָּטוּר מִן הַסֻּכָּה, וְאֵינוֹ יוֹצֵא מִשָּׁם, נִקְרָא הֶדְיוֹט.

als er auch sonst in seinem Hause verweilen, **Mahlzeit** halten und schlafen würde; ebenso ist man verpflichtet, eine Eigröße Brod, wie auch jede von den bekannten fünf Kornarten zubereitete Speise in der סוכה zu genießen und darüber die Brocho לישב בסוכה zu sprechen, wenn sie als Mahlzeit eingenommen wird. **Früchte** (Wein, Wasser und andere Getränke) sind ausgenommen, welche man nach Belieben außerhalb der Sukko genießen darf. Besonders lobenswerth ist es aber, vom Sukko-Gedanken ganz durchdrungen zu sein, und selbst Wasser nicht außerhalb der Sukko zu genießen.

§ 12. Die Frommen verweilen und **schlafen** (ohne Nachtheil) in der Sukko und machen die Sukko überhaupt zu ihrem **eigentlichen** Wohnhause, es sei denn, daß Regen oder Kälte sie davon abhalten, wo sie ohne weiteres in ihrem gewöhnlichen Wohnzimmer schlafen dürfen.

§ 13. Sobald es so stark regnet, oder sonst Umstände eintreten, die das Weilen in der Sukko unleidlich machen*), sodaß unter ähnlichen Umständen man das Wohnzimmer verlassen, und in ein anderes gehen würde, so ist es nicht mehr Mizwo in der Sukko zu weilen, und man kann das vorgenommene Mahl im Hause vollenden, wo man alsdann bis die hindernden Umstände aufgehört, von der Sukko-Pflicht losgesprochen ist. —

§ 14. Wer aber bei eingetretenen Umständen, die ihn von der Sukko-Pflicht befreien, dennoch in der Sukko verweilet, thut nicht nur keine Mizwo, sondern begehet nur thörichtes Werk und hat hiefür keine Belohnung zu erwarten. Ist man genöthigt starken

*) Wodurch z. B. die Speisen verdichten und verderben würden.

וְאֵינוֹ מְקַבֵּל שָׂכָר עָלָיו. וּכְשֶׁיּוֹצֵא מִן הַסֻּכָּה בִּשְׁבִיל הַגְּשָׁמִים לֹא יִבְעַט בְּסֻכָּתוֹ וְיֵצֵא. אֶלָּא יֵצֵא בְּהַכְנָעָה, כְּעֶבֶד שֶׁבָּא לִמְזוֹג כּוֹס לְרַבּוֹ, וְשָׁפַךְ לוֹ קִיתוֹן עַל פָּנָיו.

טו נוֹהֲגִין שֶׁאֵין מְבָרְכִין לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה אֶלָּא בַּאֲכִילַת קֶבַע. וְנוֹהֲגִין שֶׁמְּבָרְכִין תְּחִלָּה הַמּוֹצִיא, וְאַחַ"כ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה קוֹדֶם שֶׁטּוֹעֵם. וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ עוֹד עַד שֶׁיֹּאכַל סְעוּדָה שְׁנִיָּה בְּקֶבַע. וְאֵינוֹ הֲוֵי הֶיסֵּחַ הַדַּעַת אִם הוּא יוֹשֵׁב שָׁם וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְלוֹמֵד וּמְטַיֵּל וְיָשֵׁן שָׁם.

טז מִי שֶׁשָּׁכַח לֵישֵׁב בְּסֻכָּה, וְנִזְכַּר בְּאֶמְצַע סְעוּדָה, אוֹ אֲפִי' לְאַחַר שֶׁגָּמַר אֲכִילָתוֹ, צָרִיךְ לְבָרֵךְ, כִּי גַם הַיְשִׁיבָה שָׁם אחַ"כ הִיא מִצְוָה.

יז נָשִׁים פְּטוּרוֹת מִסֻּכָּה, וְאַעְפִּ"כ רַשָּׁאִין לְבָרֵךְ. קְטַנִּים גַּ"כ פְּטוּרִים. וּמִ"מ כָּל שֶׁהוּא מִבֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וּלְמַעְלָה חַיָּב אָבִיו לְחַנְּכוֹ שֶׁיֹּאכַל בְּסֻכָּה.

יח חוֹלֶה וּמְשַׁמְּשִׁין פְּטוּרִים מִסֻּכָּה. וְאִם הוּא חוֹלֶה שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה אֵין הַמְשַׁמְּשִׁין פְּטוּרִים, אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהוּא צָרִיךְ לָהֶם. אֲבָל חוֹלֶה

Regens halber die Sukko zu verlassen, so verlasse man selbe nicht mit einem Gefühle von Geringschätzung, vielmehr äußere man dabei sein Leidwesen und Betrüben, an der Vollziehung der göttl. Gebote verhindert worden zu sein. Dieser Regen am Laubhüttenfeste gleicht dann nach Ausspruch der Mischna : (Sukko Abschn. 2, 9.) „Einem Bedienten, der im Begriffe ist, seinem Herrn einen Becher Wein einzuschenken, dieser ihm aber eine Schale Wasser ins Gesicht schüttet"*).

§ 15. Die B'rocho לישב בסוכה wird **nur** bei einem vorzunehmenden Mahle gesprochen. In der Regel wird erst המוציא, uud dann vor dem מוציא-Genuße לישב בסוכה gesagt, und man braucht bis zum andern Mahle diese Brocho nicht zu sagen. Das Verweilen in der Sukko, sowie zufälliges Genießen, Studieren, Auf- und Ab-Gehen, Schlafen u. dgl. Verrichtungen in derselben, wird in dieser Hinsicht als Unterbrechung nicht betrachtet.

§. 16. Hat man das לישב בסוכה zu sagen vergessen, wird aber während des Mahles oder zum Schlusse desselben daran erinnert, so soll man es hernach sagen; indem auch das bloße Verweilen in der Sukko eine Mizwo ist.

§. 17. Obgleich Frauen, sowie unmündige Kinder von der Sukko-Pflicht dispensirt sind, so sollen sie dennoch dieses göttliche Gebot nach Möglichkeit vollziehen. Knaben im sechsten Lebensjahre sind zur Ausübung der מצות סוכה zu gewöhnen und zum Genuße in der Sukko verpflichtet.

§. 18. Kranke oder auch nur Leidende, denen das Weilen in der Sukko (außer den ersten 2 Abenden) beschwerlich fällt, sind von Sukko frei; ebenso sind Krankenwärter, die dem Leidenden unentbehrlich sind, von der

*) Dieser Regen, der uns hindert, die Gebote Gottes zu erfüllen, will uns gleichsam andeuten, daß Gott uns zu **dieser** Zeit von der Szukko-Pflicht losspricht.

שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה פְּטוּרִין בְּכָל עֵת אֲפִילוּ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לָהֶם.

יט מִצְטַעֵר ג״כ פָּטוּר מִן הַסֻּכָּה בִּשְׁאָר הַלֵּילוֹת, וְכֵן בְּכָל הַיָּמִים. וְהַיְנוּ שֶׁמִּצְטַעֵר מֵחֲמַת צִנָּה אוֹ מֵרוּחַ אוֹ מֵרֵיחַ רַע וְכַיּוֹצֵא בוֹ. וְכֵן אִם כָּבוּ לוֹ הַנֵּרוֹת בְּסֻכָּתוֹ בְּשַׁבָּת, וְיָכוֹל לֵילֵךְ לְבֵיתוֹ בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לוֹ נֵרוֹת דוֹלְקוֹת: אִם בָּא הָרוּחַ לְכַבּוֹת הַנֵּרוֹת דֶּרֶךְ הַדְּפָנוֹת, מֻתָּר לִפְרוֹס שָׁם סָדִין אוֹ בֶגֶד.

כ הוֹלְכֵי דְּרָכִים בְּיוֹם פְּטוּרִין מִן הַסֻּכָּה בְּיוֹם, כֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם שָׁהוּת לִטְרוֹחַ אַחַר סֻכָּה; אֲבָל אִם יָכוֹל לֵישֵׁב בְּסֻכָּה בְּלִי טוֹרַח, חַיָּב לֵישֵׁב בְּסֻכָּה, וּבַלַּיְלָה כְּשֶׁהוּא בַּמָּלוֹן, צָרִיךְ לִטְרוֹחַ אַ״עַ לֵישֵׁב בְּסֻכָּה אִם אֶפְשַׁר לוֹ לִמְצוֹא. וִיקַבֵּל שְׂכָרוֹ מֵאֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם.

Sukko-Pflicht losgesprochen; in nicht lebensgefährlichen Fällen aber sind die Wärter zur Sukko verpflichtet.

§. 19. Leidende, denen Regen, Frost und andere Unannehmlichkeiten unerträglich sind, sind ebenfalls von der Sukko-Pflicht befreiet. Sind die Lichter der Sukko am Sabbat vom Winde ausgelöscht worden, so gehe man in seine Wohnung, woselbst Lichter brennen, und vollende dort das Abendmahl; man darf aber Dekken oder sonst Tücher umhängen, damit der Wind die Beleuchtung nicht auslösche.

§. 20. Reisede, die des Tages wandern, sind des Tages von Sukko frei, indem es ihnen sehr mühselig fallen müßte, sich unterwegs eine Sukko zu verschaffen; jedoch darf man es, wo nur möglich ist, in einer Sukko zu weilen, nicht unterlassen. — Wo dies des Tages aber nicht möglich ist, so ist es Pflicht, wo sie des Nachts rasten, sich die Mühe zu geben, in eine Sukko zu weilen, wenn sie dort solche haben können, und mögen sich dafür der göttl. Belohnung versichert halten.

הלכות לולב ושאר המינים.

נז. הִלְכוֹת לוּלָב וּשְׁאָר הַמִּינִים.

אָ״ר אֲבָהוּ. כָּל הַמְקַיֵּם לוּלָב בְּאֶגְדוֹ. וַהֲדַס בַּעֲבוֹתוֹ. מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ בָנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיב עָלָיו עוֹלָה, שֶׁנֶּא׳ אִסְרוּ חַג בַּעֲבוֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. (סוכה דף מ״ה.)

57. Von dem Feststrauße Lulaw.

(לולב. אתרוג. הדס. ערבי נחל.)

Rabbi Abahu lehrt: „Wer das Gebot über den Lulaw-Strauß mit Pünktlichkeit erfüllt, der erbauet gleichsam einen Altar, auf dem er Opfer darbringt, welches aus dem Schriftworte (Ps. 118, 27.) zu lesen ist, wo es heißt: „Bindet das Festopfer mit Myrthen hin zu den Spitzen des Altares“! (Talm. Trakt. Sukko Fol. 45).

א מִצְוַת עֲשֵׂה מה״ת שֶׁכָּל א׳ מִיִּשְׂרָאֵל יִטּוֹל לוּלָב וד׳ מִינָיו. שֶׁנֶּאֱמַר: וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וכו׳ וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים. וְתִקְּנוּ חז״ל לִטּוֹל כָּל ז׳ אַף בִּזְמַן הַזֶּה זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ.

ב כַּפּוֹת תְּמָרִים הָאָמוּר בַּתּוֹרָה הֵן חֲרָיוֹת שֶׁל תְּמָרִים שֶׁקּוֹרִין לוּלָב. עֲנַף עֵץ עָבוֹת הָאָמוּר בַּתּוֹרָה הוּא הֲדַס. עַרְבֵי נַחַל הָאֲמוּרִים בַּתּוֹרָה, אֵין כָּל דָּבָר הַגָּדֵל עַל הַנַּחַל, אֶלָּא מִין יָדוּעַ

§ 1. Einem göttlichen Gebote der Thora zufolge soll jeder Isr. am Laubhüttenfeste den Feststrauß, nebst den dazu vorgeschriebenen Pflanzarten zur Hand nehmen, und Segen und Dank darüber aussprechen, wie es heißt (Mos. 3, 23, 40.) „Ihr sollt euch am ersten Tage, nehmen eine schöne Baumfrucht, u. s. w. und sollt euch freuen vor dem Herrn, euerem Gotte sieben Tage“. Aus den Worten: „Vor dem Herrn“ (לפני יי) schließen unsre Gelehrten, dafs nur in dem heil. Tempel das Gebot sieben Tage nach einander zu vollziehen sei, außerhalb desselben aber nur am ersten Tage des Festes (ביום הראשון); aber es wurde nach der Zerstörung des Tempels die Einrichtung getroffen, dafs es allenthalben zum Andenken an den Tempelgebrauch gehalten werden soll.

§ 2. Nach dem Schriftworte der Thora (s. oben) bedeutet כפות תמרים: „Zweigen der Dattelpalmen“ welches chaldäisch לולב heißt; ferner ענף עץ

הַנִּקְרָא עַרְבֵי נָחַל׃ פְּרִי עֵץ הָדָר הָאָמוּר בַּתּוֹרָה הוּא אֶתְרוֹג, שֶׁהוּא בְּל׳ תַּרְגּוּם כְּמוֹ מְרַגֵּג׃ וּבִלְּה״ק הוּא הָדָר׃ וְכָל אֵלּוּ הַדְּבָרִים נִתְפָּרְשׁוּ מִפִּי מֹשֶׁה רַעָ״הַ הַלְּמ״מ׃

ג אַרְבַּע מִינִים הַלָּלוּ מִצְוָה אַחַת הֵם, וּמְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, וְכֻלָּן נִקְרָאוֹת מִצְוַת לוּלָב, לְפִי שֶׁהוּא הַגָּבוֹהַּ מִכֻּלָּן, לְפִיכָךְ נִקְרָא עַל שְׁמוֹ׃ וְאֵין פּוֹחֲתִין מֵהֶן וְאֵין מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּ׳ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם, וְדָרְשׁוּ הז״ל דָּרָ״ל לְקִיחָה תַּמָּה, וְאִם חָסַר מִין א׳ אֵין כַּאן לְקִיחָה תַּמָּה׃

ד לוּלָב שֶׁנִּפְרְדוּ עָלָיו זֶה מֵעַל זֶה, וְלֹא נִדַּלְדְּלוּ כְּעָלֵי הַחֲרִיוֹת, כָּשֵׁר, אֲפִילּוּ לֹא אֲגָדוֹ׃

ה נִפְרְצוּ עָלָיו, וְהוּא שֶׁיִּדַּלְדְּלוּ מִשִּׁדְרוֹ שֶׁל לוּלָב כְּעָלֵי הַחֲרִיוֹת, דְּהַיְינוּ שֶׁאֵינָן עוֹלִים עִם הַשִּׁדְרָה, פָּסוּל׃ וְכֵן אִם נִתְקַשּׁוּ הֶעָלִין כְּעֵץ, וְאֵינָן יְכוֹלִין לְחַבְּרָן אֶל הַשִּׁדְרָה, פָּסוּל׃

ו בְּרִיַּית עָלִין שֶׁל לוּלָב כַּךְ הִיא כְּשֶׁהֵם גְּדֵלִים שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וּדְבוּקִים מִגַּבָּן, וְגַב שֶׁל שְׁנֵי עָלִין,

עבות „Ein Ast von dichtbelaubten Bäumen, (Myrthenstrauch) (* הדם; ferner: ערבי נחל „Bachweiden“ ערבה endlich: פרי עץ הדר· „Die Frucht von schönem Baume“ (Paradiesapfel) אתרוג. (** — Das Zurhandnehmen dieses Feststraußes nebst dieser Pflanzarten, haben wir von unsrem sel. Lehrer Moses als Gesetz überliefert erhalten.

§ 3. Obige vier Pflanzarten machen zusammen genommen ein göttl. Gebot aus, und ist eines dem andern zur Ergänzung unentbehrlich; sie heißen dann zusammen מצות לולב, weil eben der Lulaw-Strauß der hervorragendste Theil desselben ist; es darf von demselben keines fehlen, noch demselben etwas hinzu gegeben werden. Unsre Gelehrten entnahmen dies aus dem Wortinhalte der Schrift (Mos. 3, 23, 40,) ולקחתם לכם „Und ihr sollt euch nehmen“ was soviel bedeutet, als hieße es: ולקח—תם, d. h. das Zurhandnehmen des Feststraußes sei vollständig, daher darf keines desselben fehlen.

§ 4. Die Blätter des Palmzweiges (Lulaw) dürfen nicht allzusehr von einander getrennt sein. Sie dürfen ferner nicht zum größten Theile herabhängen, wie die Zweigen eines Baumes, dann sind sie tauglich, selbst wenn solche nicht zu einander gebunden wären.

§ 5. Sind aber die Blätter abgebrochen, und wie Baumzweigen hin und her hängen; oder wenn sie vor Härte nicht mehr an den Mittelschaft bindbar sind, so ist der Lulav untauglich.

§ 6 Die Blätter des Palmzweiges sind ihrem natürlichen Wachs-

---

*) Vergl. Nechem. 8. 15. dort heißt es ועלי עץ עבות und Jechesk. 6. 13. תחת כל אלה עבתה· d. h. von irgend einem Baume, dessen Blätter wie in einander verflochten aussehen.

**) הדר Heißt hebr. Schönheit, Vorzug, welches Onkelos mit תרונין übersetzt; אתרונין bildet daher der Hitpael, von רגג—chald. reizend.

הוּא הַנִּקְרָא תְּיוֹמֶת, (דָאפפעל־בלַאטט אָדער: צווייאשפאַלטיג) נֶחְלְקָה הַתְּיוֹמֶת בְּרוֹב עָלִין, פְּסוּלָה. הָיוּ עָלָיו אַחַת אַחַת מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ, וְלֹא הָיָה תְּיוֹמֶת, אוֹ שֶׁכָּל עָלָיו כְּפוּלִים מִצִּדּוֹ הָא׳ וְצַד הַבּ׳ עָרוֹם בְּלֹא עָלִין, פָּסוּל. וְיֵ"מ לוֹמַר דְּאִם נֶחְלַק הָעָלֶה הָעֶלְיוֹן הָאֶמְצָע שֶׁעַל הַשִּׁדְרָה, עַד הַשִּׁדְרָה, מִקְרֵי נֶחְלַק הַתְּיוֹמֶת, וּפָסוּל.

ז לֹא הָיוּ עָלָיו זֶה עַ"גּ זֶה כְּדֶרֶךְ כָּל הַלּוּלָבִין, אֶלָּא זֶה תַּחַת זֶה, אִם רֹאשׁ זֶה מַגִּיעַ לְעִיקַּר שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁנִּמְצָא כָּל שִׁדְרוֹ שֶׁל לוּלָב מְכוּסֶּה בְּעָלִין, כָּשֵׁר; וְאִם אֵין רֹאשׁוֹ שֶׁל זֶה מַגִּיעַ לְצַד עִיקָּר שֶׁל זֶה, אוֹ שֶׁאֵין לוֹ הַרְבֵּה עָלִין זֶה עַל זֶה, אֶלָּא מִכָּל צַד יוֹצֵא א׳ לְמַטָּה סָמוּךְ לְעִיקָּרוֹ וְעוֹלֶה עַל רֹאשׁוֹ, פָּסוּל.

ח לוּלָב שֶׁיָּבְשׁוּ רוֹב עָלָיו, אוֹ שִׁדְרָתוֹ, פָּסוּל, וְלֹא מִקְרֵי יָבֵשׁ, אֶלָּא כְּשֶׁנִּתְפָּרֵךְ בְּצִפּוֹרֶן מֵחֲמַת יַבְשׁוּתוֹ.

ט נִקְטַם רֹאשׁוֹ, דְּהַיְנוּ, שֶׁנִּקְטְמוּ רוֹב הֶעָלִין הָעֶלְיוֹנִים, אוֹ שֶׁנִּקְטַם הֶעָלֶה הָעֶלְיוֹן הָאֶמְצָעִי שֶׁעַל הַשִּׁדְרָה, פָּסוּל.

י נִסְדַּק הַשִּׁדְרָה, אִם נִתְרַחֲקוּ שְׁנֵי פְּרָקָיו זֶה מִזֶּה, עַד שֶׁיֵּרָאוּ כִּשְׁנַיִם, פָּסוּל — יֵשׁ לוֹ כְּמִין קוֹצִים בְּשִׁדְרָתוֹ, אוֹ שֶׁנִּצְמַק, וְנִתְכַּוֵּץ, אוֹ שֶׁהוּא עָקוּם לְפָנָיו, שֶׁהֲרֵי שִׁדְרוֹ כְּגַב בַּעַל חֲטוֹטֶרֶת, פָּסוּל; וְכֵן אִם נֶעְקַם מא׳ מִצְּדָדָיו, פָּסוּל, אֲבָל אִם נֶעְקַם לַאֲחוֹרָיו, כָּשֵׁר, שֶׁזּוּ

thume nach zweifach gestaltet, und an der Rückenseite zusammengefügt. Das Mittelste der obern Blätter des Lulav heißt: תיומת „Doppelblatt". Sind die Blätter größtentheils im Rücken aufgerissen, oder von Natur nur einfach, oder nur auf einer Seite; das oberste Blatt, das den Schaft fortsetzt, bis zum Schaft im Rücken aufgerissen, so ist es פסול.

§ 7. Liegen die Blätter nicht eins auf dem andern, auch nicht einmal aneinander, was bei den לולבים gewöhnlich der Fall ist, sondern, die Spitze des einen reicht noch nicht bis an den Anfang des andern —; sind im Ganzen nur zwei Blätter, wenn sie auch den ganzen Schaft decken, ist פסול.

§ 8. Sind die meisten Blätter oder des Schaftes größter Theil bis zur Nagelprobe dürre geworden, ist es פסול.

§ 9. Ebenso wenn die Spitze der meisten obern Blätter, oder auch nur das obere Schaftblatt abgebrochen ist, ist es פסול. Im Nothfalle jedoch ist der Lulav tauglich.

§ 10. Ist der Schaft gespalten, dass er in zwei auseinander geht; — hat der Schaft Stacheln — eingeschrumpft, vorwärts, rechts oder links gekrümmt, außer rückwärts, welches nicht schadet, — wenn diese Schaftspitze umgelegt — alles dieses macht den Lulaw untauglich, außer gespalten und Blattrückentheilung, die ihn nur im Nothfalle tauglich erklären. (Überhaupt ist zu merken, dass der Lulav mindestens das Längenmaß von

הִיא בְּרִיָּיתוֹ — אִם כָּפוּף בְּרֹאשׁוֹ פָּסוּל, וְדַוְקָא כְּשֶׁשִּׁדְרָתוֹ כְּפוּפָה; אֲבָל עָלָיו כְּפוּפִים בְּרֹאשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁדֶּרֶךְ לִהְיוֹת הַרְבֵּה לוּלָבִים, כָּשֵׁר.

יא הֲדַס. שֶׁנִּקְטַם רֹאשׁוֹ, כָּשֵׁר. נָשְׁרוּ רוֹב עָלָיו, אִם נִשְׁתַּיְּרוּ ג׳ עָלִין בְּקַן א׳ כָּשֵׁר.

יב הָיוּ עֲנָבָיו מְרוּבּוֹת מֵעָלָיו, אִם יְרוּקוֹת, כָּשֵׁר, וְאִם אֲדוּמּוֹת אוֹ שְׁחוֹרוֹת, פָּסוּל.

יג יָבְשׁוּ עָלָיו, אֲפִילוּ אִם נִפְרָךְ בְּצִפּוֹרֶן, וְאֵין בּוֹ יְרוּקִים, אֶלָּא כְּשֶׁיַּלְבִּינוּ פְּנֵיהֶם, וְלֹא נִשְׁתַּיְּרוּ בְּרֹאשׁ אֲפִי׳ א׳ לַח, פָּסוּל.

יד עֲנַף עֵץ עָבוֹת הָאָמוּר בַּתּוֹרָה, הוּא הֲדַס, שֶׁעָלָיו חוֹפִין אֶת עֵצוֹ. כְּגוֹן שְׁלֹשָׁה עָלִין אוֹ יוֹתֵר בְּגִבְעוֹל א׳, וּלְמִצְוָה בְּעִינָן כָּל שִׁיעוּר אוֹרֶךְ הַהֲדַס שֶׁיְּהֵא עָבוֹת. אִם אֵינוֹ בְּנִמְצָא הֲדַסִּים מְשֻׁלָּשִׁים, יִטּוֹל שֶׁאֵינָם מְשֻׁלָּשִׁים; אֲבָל אִם הָיוּ שְׁנֵי הֶעָלִים בְּשָׁוֶה זֶה כְּנֶגֶד זֶה, וְהֶעָלֶה הַשְּׁלִישִׁי לְמַעְלָה מֵהֶם, פָּסוּל; וְכֵן אִם נִקְטַם עָלֶה א׳ מִב׳ עָלִין שֶׁל שִׁיעוּר הַהֲדַס, פָּסוּל.

טו עַרְבֵי נָחַל הָאָמוּר בַּתּוֹרָה הוּא מִין יָדוּעַ הַנִּקְרָא כֵּן; עָלֶה שֶׁלּוֹ מָשׁוּךְ, וּפִיו חָלָק, וְקָנֶה שֶׁלּוֹ אָדוֹם; וְרוֹב מִין זֶה גָּדֵל עַל הַנְּחָלִים, לְכָךְ נִקְרָא עַרְבֵי נָחַל, וַאֲפִי׳ הָיָה גָּדֵל בַּמִּדְבָּר אוֹ בֶּהָרִים, כָּשֵׁר.

טז עֲרָבָה שֶׁיָּבְשָׁה, אוֹ שֶׁנָּשְׁרוּ,

vier T'fochim, d. i. 16 Daumenbreiten außer der obern Blätter fassen muß, widrigenfalls er ungeeignet ist).

§ 11. Ist die Spitze des Myrthenzweiges (הדס) abgebrochen, ist es tauglich; ebenso wenn die meisten Blätter abgefallen, und die Mehrzahl dreiblätterige Paare ist, ist's tauglich.

§ 12. Wenn mehr Beeren als Blätter daran sind, wenn grüne Beeren, so ist's tauglich; meist rothe oder schwarze sind untauglich.

§ 13. Wenn deren Blätter bis zum Bröckeln dürr geworden, die nicht mehr grün, sondern weiß sind, und nicht an der Spitze mindestens ein frisches Deckblatt geblieben, ist's untauglich.

§ 14. Die Myrthe sei wo möglich ganz aus dreiblätterigen Paaren, deren Blätter je drei aus einem Punkt hervorgewachsen, mindestens sei so der größte Theil des Zweiges. Wo nicht möglich, dreiblätterige Myrthenzweige zu bekommen, nehme man solche, die zu bekommen möglich sind. Wo jedoch ein Blatt nicht an derselben Stelle der übrigen, sondern darüber hervorgeht, ebenso wenn von den zweiblätterigen ein Blatt zum Hodoß gehörigen Maaß abgerissen ist, ist's untauglich.

§ 15. Die vorschriftsmäßige Bachweide ערבה bildet eine eigene Pflanzgattung gleichen Namens. Merkmal der Bachweide ist: Langgestrecktes Blatt, glatter oder doch nur unbedeutend gezähnelter Blattrand; der Stiel roth oder doch später sich röthend. Bachweide heißt ערבי נחל wegen seines Wachsthumes in Bächen. Wo diese Merkmale sich finden, ist's Bachweide, wenn auch nicht an Wasser stehend.

§ 16. Bachweiden, welche dürr geworden, deren meisten Blätter abge-

אוֹ שֶׁנִּפְרְצוּ רוֹב עָלֶיהָ, אוֹ שֶׁנִּקְטַם רֹאשָׁהּ, פְּסוּלָה.

יז אֶתְרוֹג הַיָּבֵשׁ פָּסוּל. וְשִׁיעוּר הַיַּבְשׁוּת, כְּשֶׁאֵינוֹ מוֹצִיא שׁוּם לֵיחָה; וְיִבְדּוֹק ע"י שֶׁיַּעֲבִיר בּוֹ מַחַט, וּבוֹ חוּט, וְאִם יֵשׁ בּוֹ לֵיחָה יֵרָאֶה בְּחוּט. (וְאֶתְרוֹג שֶׁהוּא מִשָּׁנָה שֶׁעָבְרָה וַדַּאי יָבֵשׁ הוּא, וּפָסוּל).

יח אֶתְרוֹג שֶׁנִּקַּב נֶקֶב מְפוּלָּשׁ כָּל שֶׁהוּא, פָּסוּל, וְשֶׁאֵינוֹ מְפוּלָּשׁ, אִם הָיָה כְּאִסַּר, פָּסוּל, וְאִם חָסַר כָּל שֶׁהוּא, פָּסוּל; וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּגַם בְּנֶקֶב מְפוּלָּשׁ בָּעֵינָן חֶסְרוֹן מַשֶּׁהוּ, וְשֶׁאֵינוֹ מְפוּלָּשׁ, בְּחֶסְרוֹן כְּאִסַּר. מְפוּלָּשׁ, יֵשׁ מְפָרְשִׁי' כִּפְשׁוּטוֹ, דְּהַיְינוּ שֶׁנִּקַּב מִצַּד זֶה לְצַד זֶה, וְי"מ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּקַּב עַד חַדְרֵי הַזֶּרַע, שֶׁהַגַּרְעִינִין בְּתוֹכוֹ, מִקְרֵי מְפוּלָּשׁ.

יט אֶתְרוֹג שֶׁנִּמּוֹחַ כָּל בְּשָׂרוֹ בִּפְנִים, וּקְלִיפָּתוֹ הַחִיצוֹנָה קַיֶּימֶת, וְחַדְרֵי הַזֶּרַע קַיָּימִים בִּפְנִים, כָּשֵׁר.

כ נִסְדַּק כֻּלּוֹ מֵרֹאשׁוֹ וְעַד סוֹפוֹ אֲפִי' אֵינוֹ חָסֵר כְּלוּם, פָּסוּל. נִקְלַף הַקְּלִיפָּה הַחִיצוֹנָה שֶׁלּוֹ, שֶׁאֵינוֹ מְחַסְּרוֹ, אֶלָּא נִשְׁאַר יָרוֹק כְּמוֹת שֶׁהוּא בְּרִיָּיתוֹ, אִם נִקְלַף כֻּלּוֹ, פָּסוּל.

כא נִטַּל דַּדּוֹ, וְהוּא הָרֹאשׁ הַקָּטָן שֶׁשּׁוֹשַׁנְתּוֹ בּוֹ, פָּסוּל, אֶלָּא אִם כֵּן שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ דַּד מֵעוֹלָם כָּשֵׁר.

fallen, abgetrennt, zerrissen, gespalten, Holzspitzen abgeknikt, ist untauglich.

§ 17. Ethrog, (der Paradiesapfel — אתרוג) Trocken und keine Feuchtigkeit enthaltend, so daß durchgezogener Faden nicht feucht wird, ist untauglich. Ein אתרוג von einem Jahre zum andern ist auf jeden Fall פסול.

§ 18. Ist die dicke Schaale durchgehends von einer Seite zur andern, oder auch nur bis zum Saamengehäus, gelöchert, wenn auch von der Eßrog-Masse nichts fehlt, bei vorhandenem Andern; wenn ferner vom Eßrog auch nur das Geringste fehlt, bei vorhandenem Andern; ein Assar *) großes Loch, wenn auch nicht durchgehend; durchgehendes Loch in jedem Falle, Possul.

§ 19. Wenn der Eßrog im Innern faulgeworden, wenn auch Saamengehäus da ist, ist nach den Poskim tauglich.

§ 20. Oben an der Spitze gespalten; die äußere dünne Haut, wenn auch unbeschadet des Ansehens ganz bis auf Szela-Größe abgeschält, wenn ein Anderer zu haben, in jedem Falle Possul.

§ 21. Wenn der Spitzfortsatz, auf dem sich der Blüthenrest befindet, abgenommen, ist's Possul; außer wenn von Natur dieser Spitzfortsatz fehlt, so ist's tauglich.

---

*) Assar, Assarius, ist eine römische Münze, die in Kupfer 4 quadrantes, oder 1¼ Pfennig galt. (Mussafia). Über Assar und Pondion s. Mischna מעשר שני ד׳ u. unsre Anmerk. zur Raschi-Uebers. Mos. 3, 27, 16.

כב נִטַּל הָעֻקֶץ, שֶׁהוּא תָּלוּי בּוֹ בָּאִילָן מֵעִיקַּר הָאֶתְרוֹג, וְנִשְׁאָר מְקוֹמוֹ גוּמָא פָּסוּל· עָלְתָה חֲזָזִית עָלָיו, אִם בִּשְׁנַיִם אוֹ בִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, פָּסוּל; וְאִם עַל חוֹטְמוֹ, אֲפִילוּ כָּל שֶׁהוּא פָּסוּל·

כג מֵחוֹטְמוֹ וְאֵילָךְ, דְּהַיְינוּ מִמָּקוֹם שֶׁמַּתְחִיל לְשַׁפֵּעַ עַד הַפִּיטְמָא, פּוֹסֵל חֲזָזִית וְכָל שִׁנּוּי מַרְאֶה בְּכָל שֶׁהוּא·

כד אִם תָּפַח, אוֹ סָרַח, אוֹ שֶׁהוּא כָבוּשׁ בְּחוֹמֶץ, אוֹ מְבוּשָּׁל, אוֹ מְנוּמָּר, פָּסוּל· אִם הוּא שָׁחוֹר אוֹ לָבָן בְּמָקוֹם א׳, פּוֹסֵל בְּרוּבּוֹ בִשְׁנַיִם אוֹ בג׳ מְקוֹמוֹת, דִּינוֹ כַּחֲזָזִית לִפְסֹל אֲפִילוּ בְמִיעוּטוֹ·

כה הַתְּיוֹם, דְּהַיְינוּ שֶׁגָּדַל שְׁנַיִם דְּבוּקִים זֶה בָּזֶה, כָּשֵׁר; הַיָּרוֹק שֶׁדּוֹמֶה לְעִשְׂבֵי הַשָּׂדֶה פָּסוּל, אֶלָּא אִם כֵּן חוֹזֵר לְמַרְאֵה אֶתְרוֹג, כְּשֶׁמַּשְׁהִין אוֹתוֹ, כָּשֵׁר· שִׁיעוּר אֶתְרוֹג קָטָן פָּחוֹת מִכְּבֵיצָה, פָּסוּל·

כו בִּשְׁעַת הַדְּחָק, שֶׁאֵין נִמְצָא לוּלָב וד׳ מִינִים כָּשֵׁר כָּל הַפְּסוּלִין נוֹטְלִים, וְאֵין מְבָרְכִין·

כז בְּיוֹ״ט הָרִאשׁוֹן אֵין יוֹצְאִין בְּלוּלָב וּשְׁאָר מִינִים שְׁאוּלִים, אֶלָּא צְרִיכִין שֶׁיִּהְיוּ שֶׁלּוֹ מַמָּשׁ, דִּכְתִיב: ״וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן״, וְדָרְשִׁינַן: לָכֶ״ם, מִשֶּׁלָּכֶם, לְהוֹצִיא אֶת הַשָּׁאוּל·

כח שִׁיעוּר הֲדַס וַעֲרָבָה צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא אָרְכּוֹ עַל כָּל פָּנִים י״ב גּוּדָלִין; וְשִׁיעוּר הַלּוּלָב יְהֵא עַכ״פ ד׳ טְפָחִים, שֶׁהֵן ט״ז אֶצְבָּעוֹת; וּבְדִיעֲבַד סַגִּי

§. 22. Wenn der Stengel ausgebrochen, Bläschen an zwei drei Stellen, oder zusammenhängend über die Hälfte, oder auch nur die kleinste Blasenblätter an der Spitze, in jedem Falle — Poßul.

§. 23. Von der Spitze bis zum Spitzfortsatze das geringste Blätterchen oder fremdartiger Farbenanstrich, außer den blasenähnlichen, aber gewöhnlich nicht erhabenen Fleckarten, die sich gewöhnlich vorfinden — alles dies, wenn sich das Bläschen nicht, der übrigen Masse unbeschadet, abnehmen läßt — Poßul.

§. 23. Wenn aufgeblasen, faul, eingemacht, gekocht, schimmlicht; — schwarze oder weiße, an einer Stelle sich über die Hälfte erstreckende Flekken, oder nur wenig, aber an zwei, drei Stellen, — Poßul.

§. 25. Kugelrund, künstlich die Form verändert, — grasgrüne, oder irgend nur schon gelb gewordene Stelle, — Poßul. — Ein Eßrog, der kleiner ist, als ein Ei, ist untauglich.

§. 26. Im Nothfalle, wo keine vorgeschriebene vier Pflanzarten vorhanden sind, nimmt man auch die vorhandenen untauglichen ohne Brocho.

§ 27. An den ersten יו״ט-Tagen ist man mit ausgeborgten vier Pflanzarten (לולב וד׳ מינים) nicht יוצא, sondern jeder Einzelne soll dieselbe als Eigenthum besitzen, wie es diesbezüglich (im oben angef. V.) heißt: ולקחתם לכם ביום הראשון woraus n. u. Weisen gefolgert wird: „Daß es von euerem Vermögen gekauft werde" nicht aber ausgeborgt es zur Mizwo brauchen.

§. 28. Zwölf Daumenbreite ist erforderliche Länge der Myrthe und Weide; sechzehn Daumenbreite des Lulaw; mindestens 13⅓ Daumen-

י"ג גּוּדָלִין וּשְׁלִישׁ. וּלְמַעְלָה אֵין לוֹ שִׁיעוּר, רַק כְּדֵי שֶׁיְּהֵא שִׁדְרוֹ שֶׁל לוּלָב יוֹצֵא מִן הַהֲדַס לְכָל הַפָּחוֹת ג' גּוּדָלִין וּשְׁלִישׁ.

כט מִצְוַת ד' מִינִים, שֶׁיִּטּוֹל כָּל אֶחָד לוּלָב אֶחָד, וּב' עֲרָבוֹת, וּשְׁלֹשָׁה הֲדַסִּים. (וּבִמְקוֹם הַדְּחָק, דְּלֵיכָּא הֲדַס כָּשֵׁר, סַגֵּי לֵיהּ בְּחַד דְּלָא קְטוּם). וּמִצְוָה לְאָגְדָם בְּקֶשֶׁר גָּמוּר, דְּהַיְינוּ ב' קְשָׁרִים זֶה עַל זֶה, מִשּׁוּם נוֹי; וְיָכוֹל לְאָגְדָן בְּמִין אֶחָד וְיֵשׁ לִקְשׁוֹר הַהֲדַס גָּבוֹהַּ מִן הָעֲרָבָה, וְיַשְׁפִּיל הַהֲדַס וְהָעֲרָבָה תּוֹךְ אֶגֶד הַלּוּלָב כְּדֵי שֶׁיִּטּוֹל כָּל ג' מִינִים בְּיָדוֹ בִּשְׁעַת בְּרָכָה.

ל ד' מִינִים הַלָּלוּ (כְּבָר נֶאֱמַר לְמַעְלָה בְּסִי' זֶה), מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, שֶׁאִם חָסַר לוֹ א' מֵהֶם לֹא יְבָרֵךְ עַל הַשְּׁאָר; אֲבָל נוֹטְלָן לְזֵכֶר בְּעָלְמָא. אִם חָסַר לוֹ א' מֵהַמִּינִים, לֹא יִקַּח מִין אַחֵר בִּמְקוֹמוֹ, וְלֹא יוֹסִיף מִין א' עַל אַרְבָּעָה מִינִים, מִשּׁוּם בַּל תּוֹסִיף.

לא בְּיוֹם שַׁבָּת אֵינוֹ נוֹטֵל, אֲפִי' אִם הוּא יוֹם הָרִאשׁוֹן.

breiten. Der Länge ist kein Ziel gesetzt, nur rage immer der Lulaw über die übrigen vier Gewächsarten mindestens 3⅓ Daumenbreiten hervor. (Siehe oben §. 10).

§. 29. Man nimmt einen Lulaw, zwei Weidenzweige und knüpft sie fest zusammen, gewöhnlich mit Lulaw-Blätter; drei Bindringe werden gewöhnlich am Lulaw angebracht. Die Myrthe werde höher gesetzt als die Weidenzweige, damit sie sämmtlich während Brocho-Sprechen in der Hand geordnet seien.

§. 30. Diese vier Gewächsarten bilden (wie bereits oben §.3. erwähnt) zusammen einen Mizwo-Begriff, und fehlt eins derselben, so ist der Begriff nicht hergestellt, und wird darüber keine Brocho gesprochen. Daß jedoch das Andenken der Mizwo nicht schwinde, nehme man, doch ohne Brocho, die Vorhandenen, aber keine andere Art, an die Stelle der Fehlenden, füge auch nichts den vier Gewächsarten hinzu.

§. 31. Am שבת, wenn es gleich der erste (Sukkos-) Tag ist, wird Lulaw nicht genommen.

נח. דִּין נְטִילַת לוּלָב.

58. Das Zurhandnehmen des Feststraußes.

(נְטִילַת לוּלָב וּשְׁאָר מִינִים).

§ 1. Vor dem Hallel-Gebete nimmt man den Lulaw-Bund mit dem Mittelschaft (Rücken) desselben dem Angesichte zugewendet, in die rechte, und den Eßrog in die linke Hand.

§ 2. Den Eßrog nimmt man vor der B'rocho in die linke Hand nach Beschaffenheit seines Wachsthums, nämlich mit dem Spitzfortsatz nach oben und den Stängel (der Krone) nach unten haltend, und sagt hierauf stehend die B'rocho על נטילת לולב.

3 §. Am ersten Sukkoß Tage wird auch der Segensspruch שהחיינו gesagt; wenn der erste Tag am Sabbat fällt, an welchem kein Lulaw zur Hand genommen wird, sagt man שהחיינו am zweiten Tage.

4 §. Nach dem B'rocho-Sprechen kehre man den Eßrog um, halte ihn mit dem Lulaw fest zusammen, und wende (oder bewege) mit demselben dreimal nach Ost, Süd, West und Nord, nach oben, nach unten. — Während man Hallel betet, halte man Eßrog und Lulaw ebenfalls fest zusammen, welches auch bei הודו und אנא ה', sowie bem Kreisgange (הקפה) zu beobachten ist.

§ 5. Die תפילין werden am חוה"מ סוכות in der Regel vor dem Hallel-

נוֹטֵל אֶת הַלּוּלָב עִם הָאָגוּד וְשִׁדְרָה הַלּוּלָב כְּנֶגֶד פָּנָיו בִּימִינוֹ וְאֶת הָאֶתְרוֹג בִּשְׂמֹאלוֹ.

ב נוֹטֵל אֶת הָאֶתְרוֹג קוֹדֶם שֶׁמְּבָרֵךְ, וְיִטְּלֵהוּ בְּהֵיפֶךְ הָעוּקְץ לְמַעְלָה, וְהַשּׁוֹשַׁנְתָּא לְמַטָּה, וּמְבָרֵךְ מְעוּמָּד עַל נְטִילַת לוּלָב.

ג בְּיוֹם רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ גַּם שֶׁהֶחֱיָנוּ. וְאִם חַל יוֹם רִאשׁוֹן בְּשַׁבָּת, שֶׁאֵין נוֹטְלִין בּוֹ לוּלָב, אֲזַי מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ בְּיוֹם שֵׁנִי.

ד וּלְאַחַר שֶׁבֵּירַךְ מְהַפְּכוֹ בְּיָדוֹ וּמְקָרְבוֹ אֶל הַלּוּלָב, שֶׁלֹּא יִהְיֶה פֵּירוּד בֵּינֵיהֶם, וּמְנַעְנֵעַ לְאַרְבָּעָה רוּחוֹת כְּסֵדֶר הַזֶּה: מִזְרָח. דָּרוֹם. מַעֲרָב. צָפוֹן. מַעְלָה. מַטָּה. — וּכְשֶׁמְּנַעְנֵעַ בְּהַלֵּל, וְכֵן בְּהַקָּפָה יִזָּהֵר לְקָרֵב אֶת הָאֶתְרוֹג אֶל הַלּוּלָב.

ה נָכוֹן שֶׁיַּחֲלוֹץ אֶת הַתְּפִילִּין קוֹדֶם נְטִילַת לוּלָב. וּלְכָל הַפָּחוֹת יָסִיר אֶת הָרְצוּעָה מֵעַל יָדוֹ, שֶׁלֹּא תְהֵא חֲצִיצָה. גַּם נָכוֹן לְהָסִיר הַטַּבָּעוֹת שֶׁבְּאֶצְבְּעוֹתָיו.

ו סֵדֶר הַנִּעֲנוּעִים בְּהַלֵּל כָּךְ הֵם: בְּהוֹדוּ יֵשׁ שִׁשָּׁה תֵּיבוֹת חוּץ מִן הַשֵּׁם, וִינַעֲנַע בְּכָל תֵּיבָה לְרוּחַ אַחֵר, וּבְשֵׁם לֹא יְנַעֲנַע. „בְּהוֹדוּ" לְמִזְרָח. „כִּי" לְדָרוֹם. „טוֹב" לְמַעֲרָב. „כִּי" לְצָפוֹן. „לְעוֹלָם" לְמַעְלָה. „חַסְדּוֹ" לְמַטָּה.

ז הש"ץ אֵינוֹ מְנַעֲנֵעַ אֶלָּא בְּהוֹדוּ. וּבְיֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. וְהַצִּבּוּר בְּכָל פַּעַם שֶׁאוֹמְרִים הוֹדוּ. וּבְאָנָּא הש"ץ, גַּם הַצִּבּוּר מְנַעַנְעִים רַק בְּאָנָּא ה' הוֹשִׁיעָה נָא (** וְכֵיוָן שֶׁמִּלְּבַד הַשֵּׁם יֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת מְנַעַנְעִים בְּכָל תֵּיבָה לִשְׁתֵּי רוּחוֹת. וּבְהוֹדוּ שֶׁבְּסוֹף הַלֵּל גַּ"כֵּ מְנַעַנְעִים הש"ץ וְהַצִּבּוּר ב' פְּעָמִים.

ח כְּשֶׁמְּנַעֲנֵעַ לְמַטָּה יַשְׁפִּיל רַק יָדָיו לְמַטָּה, וְהַלּוּלָב עִם שְׁאָר הַמִּינִים יִשָּׁאֲרוּ בְּדֶרֶךְ גְּדִילָתָן. וְיֵשׁ נוֹהֲגִין שֶׁמְּהַפְּכִין אֶת הַלּוּלָב לְצַד מַטָּה, וְאַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִן הַמִּנְהָג.

ט אֵינוֹ צָרִיךְ לַהֲפוֹךְ פָּנָיו לְהַצַּד שֶׁהוּא מְנַעֲנֵעַ, רַק רֹאשׁ הַלּוּלָב

Gebete abgelegt *); mindestens sollen die רצועות, sowie die Fingerringe u. dgl. wegen חציצה (Zwischenlage) abgelegt werden.

§ 6. Die Bewegungen und vorgeschriebene Wendungen werden folgenderweise vorgenommen: Der Vers „הודו לה'" enthält, außer dem Worte „לה'" s e c h s Wörter, so wird der Lulaw beim Aussprechen eines jeden dieser Wörter nach einer andern Seite gewendet, ausgenommen bei „ה'" wo mit dem Lulaw inne gehalten werden muß. Also: Beim Worte „הודו" wird der Lulaw nach O st, bei „כי" nach S ü d, bei „טוב" nach W e st, bei „כי" nach N o r d, endlich bei „לעולם" nach o b e n und bei „חסדו" nach u n t e n gewendet.

§ 7. Der Vorbeter wendet den Lulaw nur beim Vortragen der Verse „הודו" und „יאמר נא"; die Gemeinde hingegen wendet denselben bei jedesmaligem Wiederholen von הודו — Bei אנא ה' wendet sowol Vorbeter, als auch Gemeinde den Lulaw zweimal, nämlich bei jedesmaligem אנא ה' — zu bemerken ist, daß man hier, indem dieser Vers blos aus d r e i Wörtern (außer „ה'", bei welchem Lulaw nicht gewendet wird), besteht, den Lulaw bei jedem Worte auf z w e i Seiten (wie obige Ordnung zeigt) wendet. — Beim Verse הודו לה' zum Schluße dieses Kapitels wird Lulaw ebenfalls von Vorbeter und Gemeinde (wie oben gezeigt) gewendet.

§ 8. Beim Wenden des Lulaw nach unten soll man nur die Hände abwärts neigen, den Lulaw mit den übrigen Gewächsarten aber in der entsprechenden Richtung gerade halten; übrigens hängt auch dies vom eingeführten Ortsgebrauche ab, den man allenthalben aufrecht halte.

§ 9. Beim Wenden des Lulaw ist man durchaus nicht gehalten, auch das Angesicht nach allen Richtungen zu wenden, sondern man neige blos

---

*) S. 1. Theil Kap. 9. § 22.

**) באנא ה' הושיעה נא מנענעים ב' פעמים. ובהצליחה נא אין מנענעים לא הש"ץ ולא הצבור.

יַטֶּה, וְהַנִּעְנוּעַ אֵינוֹ צָרִיךְ לִהְיוֹת בְּחוֹזֶק, אֶלָּא כְּסִכּוּם מְעַט, כְּדֵי שֶׁיִּתְנַעַנְעוּ הֶעָלִין סַגִּי.

י אָסוּר לֶאֱכוֹל קוֹדֶם נְטִילַת לוּלָב. וּמִי שֶׁהוּא בַּדֶּרֶךְ, וּמְצַפֶּה שֶׁיָּבוֹא לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֶתְרוֹג וְלוּלָב, וְכֵן הַדָּרִים בַּיִּשׁוּבִים וּמְשַׁלְּחִים לָהֶם אֶתְרוֹג וְלוּלָב, צְרִיכִין לְהַמְתִּין עַד חֲצוֹת הַיּוֹם וְלֹא יוֹתֵר' כִּי אָסוּר לְהִתְעַנּוֹת בְּיוֹ״ט וּבְחֹהַ״מ יוֹתֵר. וּמִי שֶׁחָלָשׁ לִבּוֹ לְהַמְתִּין עַד חֲצוֹת יָכוֹל לִטְעוֹם אֵיזֶה דָּבָר קוֹדֶם.

יא מֻתָּר לְהַחֲזִיר אֶת הַלּוּלָב בְּיוֹ״ט לַמַּיִם וּלְהוֹסִיף עָלָיו מַיִם, אֲבָל לֹא יַחֲלִיף. וּבְחֹהַ״מ מִצְוָה לְהַחֲלִיף אֶת הַמַּיִם, כְּדֵי שֶׁיִּשָּׁאֵר הַלּוּלָב לַח וּמְהוּדָּר. וְנוֹהֲגִין לִקַּח בְּחוֹהַ״מ בְּכָל יוֹם עֲרָבָה חֲדָשָׁה לַלּוּלָב, וְהוּא הִדּוּר מִצְוָה.

יב הַמִּנְהָג שֶׁהַקָּהָל קוֹנִים אֶתְרוֹג וְכָל הַקָּהָל יוֹצְאִין בּוֹ. וְכָל מִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת, מְחוּיָּב לָתֵת דְּמֵי אֶתְרוֹג. — בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לֹא יִתְּנוּ לְהַקְּטַנִּים לִטּוֹל לוּלָב וְאֶתְרוֹג עַד לְאַחַר שֶׁיִּטְּלוּ הַגְּדוֹלִים.

die Spitze des Lulaw zur entsprechenden Seite und stehe andächtig beim Gebete. Das Bewegen oder Wenden des Lulaw braucht auch kein starkes und geräuschvolles zu sein, es genügt auch, wenn die Blätter des Lulaw-Straußes nur ein wenig sich bewegen.

§ 10. Vor N'tilaß lulaw soll keine Speise genossen werden; wer auf Reisen ist, im Erwarten, daß er bald einen Ort erreichen werde, wo er über Esʒrog und Lulaw B'rocho sprechen wird, so soll er auf die Erfüllung dieses göttl. Gebotes bis Mittag warten; dieselbe Regel gilt auch für Land- (Dorf-) Leute, denen man Esʒrog und Lulaw erst überschikt; länger aber als bis Mittag ist am יו״ט und חוה״מ zu fasten oßur; wem nun auch das Warten bis Mittag sehr beschwerlich fällt, darf auch früher etwas Speise zur Erholung zu sich nehmen.

§ 11. Man darf an יו״ט den Lulaw in seinen bestimmten Behälter, der mit Wasser gefüllt, zurükstellen, und in denselben noch Wasser hinzu thun; man darf aber kein ganz frisches Wasser in das leere Lulaw-Gefäß geben. An חוה״מ ist dies wohl erlaubt, damit der Lulaw frisch und schön erhalten bleibe. An חוה״מ ist es Sitte, jeden Tag zum Lulaw eine frische Bachweide (ערבה) zu nehmen, welches zur Verschönerung der Mizwo beiträgt.

§ 12. Es ist allgemein eingeführter Brauch, daß die Gemeinde-Vorsteher Esʒrogim kaufen, mit welchen dann die Gemeinde-Mitglieder nöthigenfalls sich dieser Pflicht entledigen können; wer jedoch in den Stand gesetzt ist, sich solchen anschaffen zu können, dem liegt es zur Pflicht ob, für sich einen Esʒrog zu kaufen. Am ersten Tage Szukos gebe man nicht kleinen Kindern Esʒrog und Lulaw zur Brocho früher, als bis die Größern, Ältern erst darüber die Brocho gesprochen haben.

סדר התפלות לחג הסוכות.

59. Gebetordnung für das Laubhüttenfest.

§ 1. Abend, beim Eingange des Sukkoß-Festes wird das Maariw von שלוש רגלים gebetet *), mit dem Unterschiede, daß man hier im ש"ע-Gebete „זמן שמחתינו" „die Zeit unserer Freude" einschaltet, weil dies Fest „das Fest der Einsammlung genannt wird, indem man über die vom Felde und dgl. eingesammelten Früchte der Freude sich sorglos überlassen kann, und es in der Thora hierüber ausdrücklich heißt: Du sollst fröhlich sein an deinem Feste (Mos. 16, 14.) „Du wirst nur fröhlich sein können" (Ebendas. V. 15.).

§ 2. Fällt ערב סוכות am Sabbat, so wird vor Maariw-Gebet מזמור שיר ליום השבת gebetet. (Am Sabbat wird מערבית nicht gesagt). Dann wird auch ויכלו — מגן אבות gebetet, und schließt das אלהינו וא"א blos: מקדש השבת — Hierauf wird auch in der Synagoge קידוש vorgetragen, nämlich B'rocho בורא פרה"ג — אשר בחר בנו bis והזמנים — שהחיינו; sodann עלינו — ק"י — (Ueber das vorschriftsmäßige Verweilen und Verhalten in der Szukko belehre dich ausführlich in הלכות סוכה).

§ 3. Das שחרית-Gebet für den ersten Tag Szukkoß. Man betet die für יו"ט vorgeschriebenen Gebet-

נט. סֵדֶר הַתְּפִלּוֹת לְחַג הַסּוּכּוֹת.

א עַרְבִית. מִתְפַּלְּלִין שֶׁל יו"ט. אַךְ שֶׁאוֹמְרִים „זְמַן שִׂמְחָתֵינוּ", מִפְּנֵי שֶׁהוּא חַג הָאָסִיף, שֶׁאָדָם שָׂמֵחַ בִּתְבוּאוֹת וּפֵירוֹת שֶׁכָּנַס: וְנֶאֱמַר בַּתּוֹרָה: וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ — וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ.

ב וְאִם חָל בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת קוֹדֶם עַרְבִית. וְאֵין אוֹמְרִים מַעֲרָבִית. וְאוֹמְרִים וַיְכֻלּוּ. מָגֵן אָבוֹת. וְחוֹתֵם בְּשֶׁל שַׁבָּת לְבַד. וּמְקַדְּשִׁין עַל הַכּוֹס בְּבֵה"כ. בפה"ג. אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ. עַד וְהַזְּמַנִּים. שֶׁהֶחֱיָנוּ עָלֵינוּ. קַדִּישׁ יָתוֹם: (כָּל דִּינֵי יְשִׁיבַת סוּכָּה עַיֵּין בִּמְקוֹמוֹ בָּאֵר הֵיטֵב).

ג שַׁחֲרִית. (לְיוֹם רִאשׁוֹן) מְסַדְּרִין הַבְּרָכוֹת כְּסִדּוּרוֹ בְּכָל יוֹם. פְּסוּקֵי דְזִמְרָא כְּמוֹ בִּשְׁאָר יו"ט, וּתְפִלַּת ש"ע כְּבָעֶרֶב, גּוֹמְרִין הַלֵּל כָּל ט' וּמְבָרְכִין עַל הַלוּלָב, וַיַּעֲשֶׂה

*) Näheres hierüber s. „Gebetordnung für das Pessachfest" oben Kap. 39.

הַנַּעֲנוּעִים כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסִימָן שֶׁלְּמַעְלָה ; וּכְשֶׁנּוֹטֵל מֵחֲבֵרוֹ הד' מִינִים, יִקַּח תְּחִלָּה הַלּוּלָב בִּשְׂמֹאל, וְאַחַ"כַּ יִטּוֹל הַלּוּלָב בִּימִין. (וּבְשַׁבָּת אֵין נוֹטְלִין לוּלָב).

ד לְאַחַר גְּמַר הַלֵּל קַדִּישׁ שָׁלֵם. מוֹצִיאִין ב' ס"ת. י"ג מִדּוֹת. רִבּשׁ"ע. בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ וכו'. בא' קוֹרִין ה' גַּבְרֵי בפ' אֱמוֹר (שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב) עַד. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה — אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבְשַׁבָּת ז' גַּבְרֵי. מֵנִיחַ ס"ת שְׁנִיָּה עַל הַשֻּׁלְחָן. חֲצִי קַדִּישׁ. בס"ת שְׁנִיָּה קוֹרֵא בְּפ' פִּנְחָס וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר וּמַפְטִירִין בִּזְכַרְיָה. וְחוֹתֵם בְּהַזְּמַנִּים. בְּשַׁבָּת יְקוּם פּוּרְקָן, מִי שֶׁבֵּירַךְ. אַשְׁרֵי. יְהַלְלוּ. וּמַכְנִיסִין ס"ת. חֲצִי קַדִּישׁ.

ה מ ו ס ף. יו"ט כַּכָּתוּב בְּסִדּוּרִים. ש"ץ מַחֲזִיר הַתְּפִלָּה. נְשִׂיאַת כַּפַּיִם (וּבְשַׁבָּת אֵין נוֹהֲגִין בְּנְ"כַּ). אַחַר שֶׁגָּמַר ש"ץ הַתְּפִלָּה מוֹצִיאִין ס"ת וּמַעֲלִין עַל הַבִּימָה, (בְּשַׁבָּת אֵין מוֹצִיאִין ס"ת, אֶלָּא פּוֹתְחִין אָרוֹן הַקּוֹדֶשׁ), וְאוֹמְרִים הוֹשַׁעְנָא. וּמִצְוָה לְלַוּוֹתוֹ. וְכָל אֶחָד נוֹטֵל לוּלָבוֹ וְאֶתְרוֹגוֹ בְּיָדוֹ. הש"ץ מַתְחִיל „הוֹשַׁעְנָא" וּמַקִּיפִין פַּעַם א' אֶת

stücke, als: יו"ט ש"ע — פסוקי דזמרא vollständiges הלל an allen 9 Szukkoß-Tagen. Man sagt B'rocho über Lulaw, und macht damit die im vorgehenden Kap. vorgeschriebenen Wendungen. Nimmt Jemand den Lulaw von einem andern zur B'rocho in die Hand, so nehme man den Lulaw mit der linken, zur B'rocho aber in die rechte Hand. (Am Sabbat wird kein Lulaw zur Hand genommen),

§ 4. Nach beendetem Hallel-Gebete wird vollständig Kaddisch gesagt, wonach zwei Thora-Rollen אין כמוך ausgehoben werden. Man betet beim Ausheben derselben. (ויהי בנסוע) ה' ה' אל רחום u. s. w. רבונו של עולם; בריך שמיה. Im ersten ספר wird im Abschnitt Emor, (Mos. 3, 22, 26.) שור או כשב vor f ü n f Aufgerufenen, bis וידבר משה — אל בני ישראל vorgetragen. Am Sabbat werden s i e b e n Pers. zur Thora gerufen.— Nach dem Vorlesen der Thora legt man das zweite ס"ת auf die Thora-Lade, sagt halb Kaddisch und liest dem Maftir die Stelle ובחמשה עשר im Par. פנחס, Haftora aus Secharias Kap. 14. schließt die Nach-B'rocho mit מקדש ישראל והזמנים. (Am Sabbat מקדש השבת וישראל והזמנים — יקום פורקן — מי שבירך — אשרי — יהללו — Die Thora wird in die heil. Lade gestellt, dann Halb Kaddisch.

§ 5. Das M u s s a f - G e b e t wird nach vorgeschriebener Ordnung still für sich gebetet. Der Vorbeter widerholt das laute ש"ע; die Kohanim tragen ברכת כהנים (Duchan) vor, (am Sabbat wird ברכת כהנים nicht vorgetragen). Nachdem der Vorbeter das ש"ע wiederholt vorgetragen, hebt man eine Thora-Rolle aus, stellt diese auf die Betlade, (am Sabbat wird keine Thora-Rolle ausgehoben, sondern man öffnet blos die heil. Lade und sagt: הושענא) betet das tägliche הושענא — Beim Umziehen mit der Thora erhebe sich jeder ehrfurchtsvoll und gehe wenn möglich einige Schritte nach demselben. — Beim Kreisgange (הקפה) nehme man Lulaw und Eßrog zur Hand, der Vorbeter beginnt הושענא u. s. weiter, worauf man mit Eßrog und Lulaw ein wenig bewe-

הַבִּימָה בְּלוּלָבוֹ וד׳ מִינָיו, וּמְנַעְנְעִין קְצָת בְּסִבְסוּךְ עָלִין.

ו וּמַכְנִיסִין ס״ת לְהֵיכָל. קַדִּישׁ שָׁלֵם. אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. עָלֵינוּ. קַ״יָ. שִׁיר הַיִּחוּד. וְנוֹהֲגִין לוֹמַר מִזְמוֹר מ״ב, ומ״ג כָּל יְמֵי הֶחָג.

ז מִ נְ חָ ה. אַשְׁרֵי ובל״ג. חֲ״קִ (בְּשַׁבָּת. וַאֲנִי תְפִלָּתִי. וְקוֹרִין בפ׳ הַשָּׁבוּעַ. וְא״א אַחֲרָיו חֲ״קִ. יְהַלְלוּ. ח״ק). תְּפִלָּה כְּעַרְבִית. קַ״שָׁ, עָלֵינוּ, קַ״יָ.

ח עַ רְ בִ י ת (יוֹם שֵׁנִי) אִם חַל לֵיל א׳ בְּשַׁבָּת, אוֹמְרִים הַמַּעֲרְבִית שֶׁל לֵיל א׳. וּמִתְפַּלְּלִין כְּלֵיל א׳. (בְּמ״שַׁ אוֹמְרִים וַתּוֹדִיעֵנוּ. וּמְקַדְּשִׁין בְּבֵהַכִּ״ג יַקְנְהַ״ז): וּמְקַדְּשִׁין בְּבֵהַכִּ״נ.

ט שַׁ חֲ רִ י ת (יוֹם שֵׁנִי) כְּאֶתְמוֹל מְבָרֵךְ עַל נְטִילַת לוּלָב. וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ זְמַן. וְכֵן בְּכָל שְׁאָר הַיָּמִים. וְאִם חַל יוֹם א׳ בְּשַׁבָּת, אֲזַי מְבָרֵךְ זְמַן בַּשֵּׁנִי. קְרִיאַת סֵפֶר תּוֹרָה כְּאֶתְמוֹל וּמַפְטִירִין בִּמְלָכִים (וַיִּקָּהֲלוּ — עַד מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם).

י מ וּ סָ ף כְּאֶתְמוֹל. וּמַקִּיפִין וְאוֹמְרִים הוֹשַׁעְנָא.

יא מִ נְ חָ ה. כְּאֶתְמוֹל.

יב עַ רְ בִ י ת, אוֹמֵר אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ בְּחוֹנֵן הַדַּעַת. יַעֲלֶה וְיָבוֹא. וְהַבְדָּלָה בִּפְהַ״גְּ וְהַמַּבְדִּיל. וְאֵינוֹ

gend die Betlade im Kreisgange umziehet.

§ 6. Sodann wird das ס״ת wieder zurückgestellt. קדיש — אין כאלהינו. שיר הייחוד — קדיש יתום — עלינו — Zum Schluße werden die Psalmen 42 und 43 am jeden Szukkos-Tage gesagt.

§ 7. Mincho, Nachmittags-Andacht wird אשרי ובל״ג gesagt; halb Kaddisch. (Am Sabbat: ואני תפלתי; es wird hierauf ein ס״ת ausgehoben und im Wochen-Abschnitte drei Pers. ein Lese-Abschnitt vorgetragen, ohne Halb-Kaddisch; hierauf: יהללו, Halb-Kaddisch). יו״ט-ש״ע wie am Abend, ganz Kaddisch, עלינו — קדיש יתום —

§ 8. Abend-Gebet für den zweiten Tag. Wenn der erste Szukkoß-Abend auf Sabbat fällt, so wird Sonntag Abend das Maarowiß vom ersten Szukkoß Abend gesagt; ש״ע von יו״ט. (Am Sabbat-Ausgange sagt man das Einschaltungsgebet ותודיענו; man sagt auch Kiddusch in der Synagoge, u. z. nach der Ordnung: יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן (שהחיינו).

§ 9. Schachriß-Gebet für den zweiten Tag Szukkos wie am ersten Tag. Man sagt B'rocho על נטילת לולב sagt aber an den übrigen Szukkoß-Tagen mehr kein שהחיינו. Fällt aber der 1. Tag סוכת am Sabbat, so wird auch am Sontag שהחיינו gesagt. ה׳ ה׳ — ויהי בנסוע — אין כמוך רבש״ע u. s. w. und man liest aus der Thora dasselbe, was gestern vorgelesen worden ist; die Haftora ist aus Könige 1. Kap. 8. von ויקהלו bis מארץ מצרים.

§ 10. Mussaf. Dasselbe, was gestern gebetet wurde; man sagt הושענא und macht den Kreisgang um die Betlade.

§ 11. Mincha. Wie gestern.

§ 12. Zu Maariw, wird im ש״ע, אתה חוננתנו gebetet, יעלה ויבוא

מברך לא על הבשמים ולא על הנר׃

יג יום א׳ דחול המועד, אומרים מזמור לתודה. וחולצין התפילין קודם הלל, וגם הש"ץ חולץ עם הקהל. אחר הלל שלם, קדיש שלם.

יד מוציאין ס"ת וקורין בו ארבעה בקרבנות החג בפ׳ פנחס. לכהן: וביום השני; לוי: וביום השלישי. ישראל: וביום הרביעי. רביעי. חוזר וקורא: וביום השני וביום השלישי. ח"ק. גולל ומכניסין הס"ת. אשרי ובל"ג, ח"ק, מוסף של יו"ט. ואומרים הושענא, ומקיפין הס"ת כל ז׳. קדיש שלם. עלינו. ק"י.

טו ב׳ דחה"מ מתפללין כאתמול וקורין בס"ת. כהן: בפ׳ פנחס וביום השלישי. לוי: וביום הרביעי. ישראל: וביום החמישי. רביעי: וביום השלישי וביום הרביעי. מוסף כיום אתמול.

טז ג׳ דחה"מ. קורין לכהן: וביום הרביעי. לוי: וביום החמישי. ישראל: וביום הששי. רביעי. וביום הרביעי וביום החמישי.

יז ד׳ דחה"מ. כהן: וביום החמישי. לוי: וביום הששי. ישראל: וביום השביעי. רביעי: וביום החמישי וביום הששי.

יח שבת חוה"מ. עיין למעלה בהנהגת חוה"מ של פסח. — אחר תפלת שחרית וקדיש שלם קורין „קהלת" בלי ברכה.

man sagt die B'rocho בורא פה"ג — המבדיל u. s. w. sagt aber B'roche weder über Gewürzwaare (בשמים) noch über Licht-Flamme.

§ 13. Am ersten Tag חוה"מ wird מזמור לתודה gesagt; der Vorbeter sowol, als auch die Gemeinde legen die תפילין v o r Hallel ab, nach (ganz) Hallel wird ganz קדיש gesagt.

§ 14. Man nimmt hierauf ein ס"ת aus der heil. Lade und liest vor vier Personen in dem Abschnitte der Opferweihen Par. Pinechaß: für כהן: וביום השני; לוי: וביום השלישי; ישראל: וביום הרביעי; רביעי: abermals וביום השני וביום השלישי Sodann halb Kaddlsch; man rollt die Thora zusammen und stellt sie wieder in die heil. Lade zurück. sodann אשרי ובל"ג, halb Kaddisch; יו"ט מוסף ש"ע — die הושענא und macht mit der Thora den Kreisgang um die heil. Lade u. dies an allen 7 Sukkoß-Tagen. Ganz קדיש — ושיר של יום, ק"י, עלינו.

§ 15. Am z w e i t e n Tage חוה"מ wird wie gestern gebetet, man liest in der Thora vor dem כהן (in Par. Pinchas) וביום השלישי, dem לוי: וביום הרביעי; dem ישראל: וביום החמישי; dem רביעי: וביום השלישי וביום הרביעי Mussaf, wie gestern הושענא u. s. w.

§ 16. Am d r i t t e n Tag חה"מ liest man aus der Tora dem כהן: וביום הרביעי · לוי: וביום החמישי; ישראל: וביום הששי; רביעי: וביום הרביעי וביום החמישי.

§ 17. Am v i e r t e n Tage חוה"מ liest man vor dem כהן: וביום החמישי dem לוי: וביום הששי; ישראל: וביום השביעי, dem רביעי: וביום החמישי וביום הששי. —

§ 18. Ueber שבת חה"מ siehe oben Vorschriften über חוה"מ של פסח (Kap. 35). — Nach dem man Schachariß gebetet und ganz Kaddisch gesagt, wird

קָ״י. אֵ״כָּ. וְקוֹרִין בס״ת א׳ בפ׳ כִּי תִשָּׂא (כְּמוֹ בְּשַׁבָּת חה״מ שֶׁל פֶּסַח) וּבִרְכַּת הַהַפְטָרָה כְּמוֹ שֶׁנִּרְשָׁם בְּמַחֲזוֹרִים: יְקוּם פּוּרְקָן, מִי״שׁ. אַשְׁרֵי. יְהַלְלוּ. — מוּסַף שֶׁל יו״ט כְּמוֹ בְּכָל יְמֵי הֶחָג: וְאַחַר תְּפִלַּת מוּסַף פּוֹתְחִין הָאָרוֹן וְאוֹמְרִים הוֹשַׁעְנָא, אוֹם נְצוּרָה. כְּהוֹשַׁעְתָּ אָדָם יְצִיר כַּפֶּיךָ וגו׳, ק״ש אֵי״כָּ. עָלֵינוּ. שִׁיר שֶׁל יוֹם וְשִׁיר הַיִּחוּד לְיוֹם הַשַּׁבָּת.

(in vielen Gemeinden) das Buch Koheleth (קהלת, der Prediger genannt) ohne Vor-B'rocho gelesen (*) — Hierauf folgt ק״י — אין כמוך — sodann liest man im ס״ת Abschnitt כי תשא (Mos. 2, 33, 12.) ראה אתה אומר אלי; die Haftora ist im Buche Ezechiel, Kap. 38 — sodann יקום פורקן — יהללו — אשרי — מי שבירך — Mussaf von יו״ט; nach Mussaf ש״ע wird die heil. Lade geöffnet, und הושענא gesagt, u. z. אום נצורה — כהושעת אדם יציר כפיך u. s. w. Ganz Kadisch — אין כאלהינו — עלינו — שיר של יום — ושיר הייהוד ליום השבת.

---

*) Das Verlesen dieses moral-filosofischen Buches Salomos, soll uns nach Meinung unserer Gelehrten deshalb angeordnet worden sein, weil Salomo dasselbe eben an diesem Feste vor ganz Israel vorgetragen haben soll. — Siehe auch die Meinung Raschis und des Midrasch hierüber. ולפי שכתוב בו: תן חלק לשבע׳ וגם לשמונה אלו ז׳ ימי החג וש״ע. וק״ל שלמה ע״ה בחג אמרו בהקהל, שנא׳ (דברים לא) כבוא כל ישראל לראות, והוא בחג הסוכות, הקהל את העם, דכתיב (מלכים א׳ ח׳) ויקהלו אל המלך שלמה וגו׳ בחג ואז אומרו, על כן יתכן לאומרו, בחג.

ס. דִּינֵי הוֹשַׁעְנָא רַבָּה. שְׁמִינִי עֲצֶרֶת. וְשִׂמְחַת תּוֹרָה.

60. Der große Hosannah-Tag; das Beschluß- und Thora-Freudenfest.

הושענא רבה. שמיני עצרת. ושמחת תורה.

אָמַר הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל. לְךָ יֵשׁ ד' בְּנֵי בָתִּים: בִּנְךָ, וּבִתְּךָ, וְעַבְדְּךָ, וַאֲמָתְךָ, וְלִי יֵשׁ ד' בְּנֵי בָתִּים: הַלֵּוִי, וְהַגֵּר, וְהַיָּתוֹם, וְהָאַלְמָנָה, אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ. אָמַר הקב"ה: אֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ, שֶׁתְּהֵא מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלִּי וְאֶת שֶׁלְּךָ בְּיוֹ"ט שֶׁנָּתַתִּי לְךָ, אַף אֲנִי עָתִיד לִשְׂמוֹחַ אֶת שֶׁלִּי וְאֶת שֶׁלְּךָ. אֵלּוּ וָאֵלּוּ הֵיכָן אֲנִי מְשַׂמְּחָן? בְּבֵית הַבְּחִירָה, דִּכְתִיב. (ישעי' נ"ו) וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי.

(פסיקתא).

„Der Hochgelobte sprach zu Israel, lautet ein Spruch in der Pesikta „Vier Personen hast du, deren Erhaltung und Versorgung dir obliegt, nämlich: Dein Sohn, deine Tocht.r, dein Knecht, und deine Magd; auch ich habe vier Personen, die nur auf mich hinblicken, diese sind: Der Lewit, der Fremdling, die Waise und die Wittwe. Ich sprach zu dir: Freue dich mit den Meinigen, sowie du dich mit den Deinigen freuest, am Festtage, den ich dir zugetheilt habe, dann werde auch ich mich einst mit den Meinigen und Deinigen freuen in meinem auserwählten Andachtshause, wie es heißt: (Jes. 56, 7,) „Sie werde ich bringen nach meinem heiligen Berge und sie erfreuen in meinem Bethause".

א בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי שֶׁל הוחה"מ הוּא הוֹשַׁעְנָא רַבָּה, וְנוֹהֲגִין לִהְיוֹת נְעוֹרִים בַּלַּיְלָה שֶׁלְּפָנָיו לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנִּדְפַּס בְּתִקּוּן לֵיל הוֹשַׁעְנָא רַבָּה *) לְפִי שֶׁבְּחַג נִדּוֹנִין

§ 1. Der fünfte Tag הוה"מ wird der große Hossana-Tag (הושענא רבה) genannt. Es ist üblich, die Nacht bevor, als die sogenannte הושענא רבה-Nacht mit Andachtsübungen, wie Thora- und Psalmen Lesen zu zubringen, so wie dies in dem dazu bestimmten Buche „תיקון ליל שבועות והושענא רבה" geordnet anzutreffen ist. Der Grund dieses Gebrauches liegt in dem Ausspruche unsrer thalmud. Lehrer (Trakt. Rosch Hasch. 1, 2.) „Am Szukkoß-Feste bestimmt Gott die Regenmasse zur Befruchtung der

---

*) ועיין בזוהר פ' ויקרא דף מ"ד, קע"ה — קע"ז. דפוס זולצבאך.

עַל הַמַּיִם. וְלָכֵן מִתְפַּלְּלִין בְּמוּסַף ש"ע עַל הַגֶּשֶׁם.

ב בְּשַׁחֲרִית מַרְבִּים קְצָת בְּנֵרוֹת בְּבֵהַכְּ"נ כְּמוֹ בְּיוהַ"כּ. והש"ץ לוֹבֵשׁ אֶת הקיטטעל. וְאוֹמְרִים לַמְנַצֵּחַ כְּמוֹ ביו"ט. וְאוֹמְרִים גַּם מִזְמוֹר לְתוֹדָה. וְאֵין אוֹמְרִים נִשְׁמַת. אוֹמְרִים אֵין כָּמוֹךָ. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ בְּיו"ט. בִּקְדוּשַּׁת מוּסַף נַעֲרִיצְךָ.

ג מִנְהַג נְבִיאִים שֶׁכָּל א' יִטּוֹל בְּיוֹם זֶה עֲרָבָה מְיוּחֶדֶת מִלְּבַד הָעֲרָבָה, שֶׁבְּלוּלָב. וְכָל הַפּוֹסֵל בַּעֲרָבָה שֶׁבְּלוּלָב, פּוֹסֵל בָּעֲרָבָה זוֹ, וְהַמִּנְהָג הַיָּפֶה לָקַחַת ה' בַּדִּים וְאוֹגְדִין אוֹתָן בַּעֲלֵי לוּלָב. וּמַקִּיפִין הַבִּימָה ז' פְּעָמִים וְאוֹמְרִים הוֹשַׁעְנוֹת כְּפִי שֶׁנִּדְפַּס בְּסִידוּרִים וּכְפִי שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה.

ד אֵין לוֹקְחִין אוֹתָהּ עִם הַלּוּלָב בְּיַחַד, אֶלָּא כְּשֶׁמַּגִּיעַ לְפִיּוּט. תַּעֲנֶה אֱמוּנִים, מְנִיחִין אֶת הַלּוּלָב וְהָאֶתְרוֹג, וְנוֹטְלִין אוֹתָהּ, לְפִי שֶׁאָז מִתְפַּלְּלִין עַל הַמַּיִם. וּלְאַחַר גְּמַר הַהוֹשַׁעְנוֹת מְנַעַנְעִין עִמָּהּ, וְאַחַ"כּ חוֹבְטִין אוֹתָהּ בְּקַרְקַע ה' פְּעָמִים, אֲפִילוּ לֹא

Erde" (* daher wir auch am Schlußfeste im Mussaf-Gebet um die wohlthätige Kraft des Regens (תפלת גשם) bitten.

§ 2. Des Morgens (הושענא רבה) wird die Synagoge wie am יו"כ auch mit einigen Wachslichtern beleuchtet; der Vorbeter hüllt sich in weißen יו"כ-Kleide; man sagt מזמור לתודה und die Psalmen למנצח u. s. w. wie am יו"ט — נשמת wird jedoch nicht gesagt (sondern ישתבח). Nach Hallel wird אין כמוך gesagt; beim Ausheben der Thora שמע ישראל, ויעזור, u. s. w. wie am יוט, im קדושה von Mussaf נעריצך.

§ 3. Zufolge eines, seit den Zeiten der Profeten bestehenden Brauches, nimmt jeder am הושענא רבה ein Büschel von Bachweiden zu den הושענות, außer den Bachweiden-Zweigen, der sich am Lulaw befindet, wobei alles das zu beobachten ist, was bei der ערבה gelehrt wurde. — Löblich ist's daher 5 Bachweiden-Zweige mit Lulaw-Blättern gebunden, zur Hand zu nehmen. Nach Mussaf-ש"ע wird der Umzug um die Tribune (בימה) siebenmal vorgenommen, (** wobei die in den Gebetbüchern verzeichneten הושענות andachtsvoll gelesen werden.

§ 4. Das Bachweiden-Büschel wird nicht mit dem Lulaw-Strauß zusammen gehalten, sondern bei dem Gebete תענה אמונים (S. הושענות) wird Lulaw und Esrog bei Seite gestellt, und die ערבה zur Hand genommen, indem dieses Gebetstück Bitten um befruchtenden Regen zum Inhalte

---

*) Ob diese fruchtbringend oder verderblich sein soll.

**) Welches zur Erinnerung an den Umzug um den Altar dient, der im heil. Tempel üblich war.

בכל יום מקיפין את המזבח פעם א' וגו'. ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים. (משנה סוכה ד' ה').

נֶחְסְרוּ עָלֶיהָ, וּלְאַחַר הַחֲבָטָה לֹא יִזְרְקֶנָּה עַל הַקַּרְקַע, מִשּׁוּם בִּזּוּי מִצְוָה. כ״א יַצְנִיעָהּ בְּמָקוֹם מוּצְנָע אוֹ יַשְׁלִיכָהּ לְתוֹךְ הָאֵשׁ. אַחַר אֲמִירַת הַהוֹשַׁעְנָא אוֹמְרִים אֵין כֵּאלֹהֵינוּ, שִׁיר הַיִּחוּד, וְשִׁיר שֶׁל יוֹם.

ה לֵיל שְׁמִינִי עֲצֶרֶת יֵשׁ לְהַמְתִּין שֶׁלֹּא לְקַדֵּשׁ עַד הַלַּיְלָה, וּמְבָרְכִין בְּקִדּוּשׁ שֶׁהֶחֱיָנוּ, לְפִי שֶׁהוּא רֶגֶל בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְאֵין מְבָרְכִין לֵישֵׁב בְּסֻכָּה, לְפִי שֶׁבִּתְפִלָּה וּבְקִדּוּשׁ אוֹמְרִים: יוֹם הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה.

ו לֵיל שְׁמִינִי עֲצֶרֶת וְכָל הַיּוֹם אוֹכְלִים בְּסֻכָּה, אֶלָּא שֶׁאֵין מְבָרְכִין; וּלְאַחַר הַגְּמָר אוֹמְרִים יְהִי רָצוֹן וְכוּ׳. כְּשֵׁם שֶׁקִּיַּמְתִּי וְיָשַׁבְתִּי בַּסֻּכָּה וְכוּ׳.

ז לֵיל ב׳ שֶׁל שְׁמִינִי עֲצֶרֶת וְיוֹם הָאַחֲרוֹן שֶׁל חַג קוֹרִאין שִׂמְחַת תּוֹרָה, לְפִי שֶׁשְּׂמֵחִין לִגְמָרָהּ שֶׁל תּוֹרָה. וְנוֹהֲגִין לְהוֹצִיא בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה עַרְבִית וְשַׁחֲרִית כָּל סִפְרֵי תוֹרָה שֶׁבַּהֵיכָל, וּמַקִּיפִין עִם סִפְרֵי הַתּוֹרָה הַבִּימָה, כְּמוֹ שֶׁמַּקִּיפִין עִם הַלּוּלָב, וְאוֹמְרִים זְמִירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת.

hat. Nach beendeten הושענות wird die ערבה drei auch fünfmal irgendwo abgeschlagen, (* und man ist damit יוצא, selbst wenn von den Blättern nichts fehlt, nur dürfen selbe nicht geringschätzend weggeworfen werden, wegen בזוי מצוה. man verberge daher selbe irgend wohin, oder werfe sie in's Feuer. Nach beendeten הושענות sagt man ק״ש — אין כאלהינו — עלינו — ושיר של יום — שיר הייחוד.

§ 5 שמיני עצרת Abend soll Kidusch nur, wenn es wirklich Nacht geworden ist, vorgetragen werden; man sagt auch שהחיינו, weil dieses Fest ein selbstständiger Feiertag ist. לישב בסכה wird am ש״ע nicht gesagt, indem es im י״ט-Gebet und bei Kidusch nur lautet את יום שמיני חג העצרת.

§ 6. ש״ע Abend und am Tage wird noch in der Szukko Speise genossen, nur ohne Brocho. Nach beendeter Mittags-Mahlzeit wird יהי רצון gesagt, welches im Gebetbuche zu lesen ist.

§ 7. Die zweite Nacht von ש״ע und der letzte Tag des Festes wird שמחת תורה (Thora-Freudenfest) genannt, weil am selben eine besonders freudige Stimmung in der Gemeinde dadurch hervorgerufen wird, dafs man an demselben die jährliche Vorlesung der fünf Bücher Moses beendet. Es ist üblich an שמחת תורה-Abends und Morgens alle in der heil. Lade befindlichen ספרי תורה auszuheben, und mit denselben, so wie mit Lulaw sieben Kreisgänge (Umzüge-הקפות) zu machen, wobei heil. Gesänge und Loblieder angestimmt werden.

---

*) Das tumultarische, höchst unschickliche lange Abklopfen der Blätter wurde schon von den ältesten Rabbinen nicht gerne gesehen, und sollte strenge in den Synagogen verboten sein.

ח וגוללין הס״ת על קריאתה שלמחר. ואומרים שירות. ואח״כ. האדרת והאמונה. אין כאלהינו. יגדל. ואומרים קידוש. ומברכין שהחיינו. עלינו. קדיש יתום. אדון עולם.

ט בשחרית אחר גמר ש״ע והלל, ק״ש. אומרים אתה הראית לדעת וגו׳. ומקיפין הבימה בס״ת כאתמול באמירת שירות ותושבחות כמו שנרשם בסידורים.

י וקורין בס״ת ראשונה פ׳ וזאת הברכה. ומרבים בקרואים משום כבוד התורה. וקורים פרשה אחת להרבה קרואים, ואין איסור בדבר. וקורין כמה פעמים מפסוק וללוי אמר עד מעונה אלהי קדם. ובסוף קוראין כל הנערים. והנכון שהגדול שבהם יברך והשאר ישמעו. וקורין להם פרשת המלאך הגואל וגו׳.

יא אח״כ קוראין לחתן תורה, וקורא מן מעונה עד גמירה. ובס״ת ב׳ קורא חתן בראשית. ואומרים

§ 8. Abends, nach beendetem ש"ע werden die ס"ת ausgehoben, aufgerollt, und die Lese-Abschnitte für den darauffolgenden Tag (ש"ת) aufgesucht, während dessen werden verschiedene Lobgesänge, wie etwa: האדרת והאמונה (s. שחרית יו״כ) — אין כאלהינו — יגדל — u. dgl. abgesungen (* sodann wird Kiddusch mit שהחיינו vorgetragen; עלינו — קדיש יתום — יגדל — אדון עולם —.

§ 9. Des Morgens, nach beendetem ש"ע und הלל, wird אתה הראית gesagt; man umkreiset die Tribune wie am vorigen Abend siebenmale, wobei Gebete und Lobgesänge abgehalten werden.

§ 10. Im ersten ס"ת wird der Abschnitt וזאת הברכה vorgelesen; zu Ehre dieses Freudenfestes ist es gestattet, mehrere Personen als gewöhnlich zur Thora aufzurufen; zu dem Behufe darf auch eine Parschah mehrern, zur Thora Gerufenen vorgelesen werden, man liest daher von dem Abschnitte וללוי אמר und weiter bis מעונה אלהי קדם vielen Aufgerufenen vor. Nach dem bereits Viele עולה לתורה gewesen, ruft man auch die anwesenden Kleinen, zur Thora noch unmündigen Knaben unter dem Ausdrucke: כל הנערים zur Thora, der Älteste unter ihnen trägt ברכת התורה vor, und die Übrigen hören es aufmerksam zu. Nach ברכת התורה liest man ihnen den Schriftvers המלאך הגואל u. s. w. vor, die es dann laut nachsprechen.

§ 11. Hierauf ruft man חתן תורה, vor welchem man von מעונה אלהי קדם

---

*) Leider haben sich dabei in manchen Gemeinden große Unschicklichkeiten eingeschlichen, die aber mit großer Sorgfalt uud Strenge zu beseitigen sind! — וראוי ונכון למחות ולגעור בעושין כן, ויהא מורא שמים עליהם, וכמו שדרשו רז״ל על כאלה, וגילו — ברעדה! —

ח״ק, וְקוֹרִין בְּס״ת שְׁלִישִׁי מַפְטִיר״ וְנוֹהֲגִים שֶׁהָעוֹלִים נוֹדְרִים נְדָבוֹת לְהַחֲזִיק בְּלוֹמְדֵי תוֹרָה. וְגַם עוֹשִׂין סְעוּדַת מִשְׁתֶּה וּמְכָּ״שֶׁ חֲתַן תּוֹרָה וַחֲתַן בְּרֵאשִׁית שֶׁנָּדְרוּ בִּנְדָבוֹת כְּפִי אֲשֶׁר בֵּרְכָם ה׳. וְנוֹהֲגִין שֶׁאֲפִי׳ מִי שֶׁעָלָה כְּבַר בפ׳ וְזֹאת הַבְּרָכָה, מ״מ עוֹלֶה לַחֲתַן תּוֹרָה אוֹ לַחֲתַן בְּרֵאשִׁית.

יב בְּמָקוֹם שֶׁאֵין לָהֶם אֶלָּא ב׳ ס״ת, קוֹרִין בָּרִאשׁוֹנָה וְזֹאת הַבְּרָכָה. בַּשְּׁנִיָּה בְּרֵאשִׁית. וְחוֹזְרִין וְלוֹקְחִין אֶת הָרִאשׁוֹנָה לְמַפְטִיר.

bis zum Schluße der Thora liest. Sodann wird zum zweiten ס״ת התן בראשית vorgerufen, sagt halb Kadisch, und ruft dann zum dritten ס״ת חתן מפטיר vor. Es ist Sitte, dass die am שמחת תורה zur Thora Gerufenen, besonders aber die oberwähnten התנים fromme Spenden zur Unterstützung der Thora-Studirenden und Nothleidenden, geloben, und zum Besten der besuchenden Freunde und Gäste ein Gelegenheits-Mahl geben. חתן תורה und חתן בראשית darf auch derjenige sein, welcher bereits in פ׳ וזאת הברכה aufgerufen wurde.

§ 12. In Gemeinden, wo nur zwei ספרי תורה sind, wird im ersten, פ׳ וזאת הברכה, im zweiten ס״ת der Abschnitt בראשית vorgelesen, und zu מפטיר kann wieder das erste ס״ת genommen werden.

הִלְכוֹת חֲנֻכָּה.

61. Das Tempelweihfest (Chanuko.)

א בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי, הוּא חֹדֶשׁ כִּסְלֵו, שְׁמוֹנָה יָמִים וּשְׁמוֹנָה לֵילוֹת מַדְלִיקִים נֵרוֹת בְּלֵילֵי חֲנֻכָּה. בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה נֵר אֶחָד, וּמוֹסִיפִים נֵר בְּכָל לַיְלָה וָלַיְלָה עַד שְׁמוֹנָה נֵרוֹת בַּלַּיְלָה הַשְּׁמִינִי.

ב שֵׁם חֲנֻכָּה, עַל שֵׁם חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ, אֲשֶׁר חִנְּכוּ הַחַשְׁמוֹנָאִים. כִּי כַּאֲשֶׁר גָּבְרָה יַד הַיְּוָנִים עַל יִשְׂרָאֵל, הִרְבּוּ לְהַרְשִׁיעַ בִּירוּשָׁלַיִם,

§ 1. Das Chanuko-Fest beginnt am Abende des fünf und zwanzigsten Tages im neunten Monate Kißlev, es dauert acht Tage und acht Nächte. Es ist üblich, jede Nacht ein besonderes Chanuko-Licht anzuzünden, und zwar, die erste Nacht eines, dann jede Nacht um eines mehr, sodass die letzte Nacht acht solche Lichtlein angezündet werden.

§ 2. Dieses Fest wird Tempelweihe חנוכה genannt, weil die Griechen, während sie in Jerusalem waren, den Tempel daselbst entweihet hatten, der nach dem Siege der Maccabäer (* sodann wieder gereiniget, statt des entweiheten, verunreinigten

---

*) Maccabäus im Arabischen und Persischen ein Herzog, mithin ein helden-müthiges fürstl. Volk.

חִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ וְטִמְּאוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ. וְאַחֲרֵי כֵן הִכּוּם הַחַשְׁמוֹנָאִים, וַיְגָרְשׁוּם מֵאַרְצָם, וְשָׁבוּ לְטַהֵר אֶת הַהֵיכָל, וְהָרְסוּ אֶת מִזְבֵּחַ הַטָּמֵא, וַיִּבְנוּ מִזְבֵּחַ חָדָשׁ אֲשֶׁר כָּלָה בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים לְחֹדֶשׁ כִּסְלֵו, וַיְחַנְּכוּ אוֹתוֹ שְׁמֹנָה יָמִים בְּהוֹדוֹת וְהַלֵּל, וּבְהַדְלָקַת נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת בֵּית הַקֹּדֶשׁ בַּלֵּילוֹת. וּלְזִכָּרוֹן הַהוּא מַדְלִיקִין גַּם אֲנַחְנוּ נֵרוֹת בְּלֵילֵי חֲנֻכָּה.

ג הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה כִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לִכְלוֹת בִּנְיַן בֵּית הַשֵּׁנִי וּבַחֲמִשִּׁים וּמֵאַת שָׁנָה לִכְבֹּשׁ אֲלֶכְּסַנְדֶר מַקְדוֹן מַמְלֶכֶת אֶרֶץ פָּרַס הָרַבָּה, וְכָל אֶרֶץ הוֹדוּ וָמֵת. וְאַחֲרֵי מוֹתוֹ נֶחְלְקָה מַמְלַכְתּוֹ הָרַבָּה בֵּין אַרְבָּעָה שָׂרֵי צְבָאָיו, וַתָּבוֹא אֶרֶץ אֲרָם וְאֶרֶץ יְהוּדָה תַּחַת יַד צְבָא אַנְטְיוֹכָס, וְעַל שְׁמוֹ נִקְרְאוּ הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ אַחֲרָיו. רַבָּה רָעַת הַיְּהוּדִים כָּל יְמֵי מֶמְשֶׁלֶת הַיְּוָנִים עֲלֵיהֶם, אַךְ בִּימֵי אַנְטְיוֹכוּס אֶפִּיפַנוּס הַיְּוָנִי גָּדְלָה רָעָתָם מִכָּל אֲשֶׁר לְפָנִים, כִּי הוּא הֵפֵר דָּת, הִלֵּל בְּרִית וְשַׁבָּת, וְטִמֵּא הַמִּקְדָּשׁ וְשִׁקֵּץ אֶת הַמִּזְבֵּחַ. וְכָבַשׁ אֶת הָעָם לַעֲבוֹד אֶת גִּלּוּלָיו. — עַד אֲשֶׁר קָם מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מִבֵּית חַשְׁמוֹנָי, וְהוּא מִקִּנְאָתוֹ לֵאלֹהָיו וּלְאַרְצוֹ הֵעִיר אֶת לֵב

Altares, ein neuer errichtet, und wieder eingeweihet wurde, dieses kam am 25. des Monats כסלו zu Stande, worauf diese Einweihung a ch t Tage lang gefeiert, und zu dieser Feier der Tempelhof nächtlich beleuchtet wurde; zu welchem Andenken wir ebenfalls dieses Fest mit einer besondern Beleuchtung begehen.

§ 3. Diese merkwürdige Epoche ereignete sich etwa dreihundert Jahre nach der Vollendung des zweiten Tempelbaues, oder hundert und fünfzig Jahre, nach dem Alexander der Große das persische Reich nebst ganz Asien erobeet hatte. *) Als dieser starb, und seine vier griechischen Feldherren sein großes Reich unter sich theilten, fiel Syrien und Judäa einem seiner Feldherren, Namens Antiochus zu, dessen Namen auch alle folgenden Könige führten. Die Juden waren zwar unter Despotengewalt der Griechen immer gedrückt, aber nicht so, als unter der Regierung des Antiochus Epiphanes, dieser hatte außer andern Greuelthaten, die er in Jerusalem ausgeübt, den Tempel und Altar entweihet, die Stützen der Thora, gelähmt, Sabbat, Briß, sowie die Vollziehung der Religionsgebote abgeschafft, und mit Tode bestraft, sondern wollte die treuen Anhänger der Thora durch Todesschrecken zur Annahme des heidnischen Glaubens zwingen. — Bis endlich ein Priester, Namens Matthasjahu, Sohn des Hohenpriesters Jochanan, aus der Familie der Chasmonäer, vom Eifer für Religion und Vaterland entbrannt, mit seinen fünf Helden-Söhnen, **) die

---

*) Um das Jahr der Zeitr. 1896.

**) Nämlich: Jochanan, Simon, Juda, Eleasar und Jonathan. — Mit d. Zunamen: (Gaddis) (Thasi) (Maccabäus) (Aaron) (Apphus).

חֲמֵשֶׁת בָּנָיו הַגִּבּוֹרִים לְהִלָּחֵם בְּעַד אַרְצָם׃ וַיֵּלְכוּ וַיֵּאָסְפוּ אֲלֵיהֶם אֲנָשִׁים, אֲשֶׁר יִרְאַת יְיָ נָגַע בִּלְבָבָם, וַיִּתְחַזְּקוּ לְהִלָּחֵם עִם הַיְוָנִים, וּבְרֹאשָׁם יְהוּדָה מַכַּבִּי, בְּכוֹר הָאַחִים, אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל, וַיִּלָּחֲמוּ בִּמְתֵי מְעַט עִם חֵיל הַיְוָנִים הָרַב וְהֶעָצוּם, וַיַּכּוּ בָהֶם מַכָּה אַחַר מַכָּה, וַתָּעָז יָדָם עַל הַיְוָנִים, וַיְגָרְשׁוּ אוֹתָם מֵאַרְצָם וּפָרְקוּ עֻלָּם מֵעַל עַמָּם וַיָּשִׁיבוּ הַדָּת וַעֲבוֹדַת אֱלוֹהַּ עַל מְכוֹנָם׃

ד הַנֵּס שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ בַּיָּמִים הָהֵם, כַּאֲשֶׁר גָּבְרָה מַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנָאִי בְּסִיּוּעַת הַשֵּׁם׳ עַל הַיְוָנִים, בָּדְקוּ וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא פַּךְ א׳ שֶׁמֶן טָהוֹר שֶׁהָיָה חָתוּם וּמוּנָח בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלֹא הָיָה בּוֹ שֶׁמֶן אֶלָּא לְיוֹם א׳, וְנַעֲשָׂה בּוֹ נֵס, וְהִדְלִיקוּ בוֹ ח׳ יָמִים׃ לְשָׁנָה אַחֶרֶת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם יָמִים טוֹבִים בְּהַלֵּל וְהוֹדָאָה׃ *)

ה שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֲסוּרִים בְּהֶסְפֵּד, וְתַעֲנִית, וּמֻתָּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה, וְנוֹהֲגִין קְצַת לַעֲשׂוֹת מִשְׁתֶּה, מִשּׁוּם שֶׁבְּאוֹתָן הַיָּמִים הָיָה חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃

zugleich tugendhaft und gottesfürchtig waren; besonders der älteste, Jehuda Maccabäe, der überaus tapfer war, das Schwerdt ergriffen. Sie hatten die wackersten Bürger zum Kampfe für die gerechte Sache aufgemuntert, und es gelang ihnen, mit einer geringen Macht, die weit überlegene Heeresmacht ihrer Feinde zu schlagen, und die glänzendsten Siege über sie zu feiern, bis sie selbe endlich aus der Hauptstadt Jerusalem vertrieben, das Land von ihrer Tirannei befreieten und so den Gottesdienst wieder herstellten.

§ 4. Das wunderbare Ereignis, welches sich zu jener Zeit zugetragen, beruhet auf nachstehende Mittheilung des Talmuds (Trakt. Sabbat, Fol. 21) woselbst es wörtlich übersetzt lautet: „Als die Griechen in den Tempel gegangen waren, verunreinigten sie alles Öel, das in dem Tempel war, und als das königliche Haus der Chaschmonäer mächtig geworden war, und sie besiegt hatte, suchten sie nach, und fanden nur einen Krug mit reinem, geweihtem Öele, der mit dem Siegel des Hohenpriesters versehen war, und es war nur Öel darin, das nur für einen Tag zum Brennen sonst ausreichte. Da geschah ein Wunder, und man beleuchtete acht Tage damit. Das darauffolgende Jahr bestimmten sie (die Väter und weisen Lehrer) diese acht Tage zu Festtagen mit Lob und Danksagungen.

§ 5. Während der acht Chanuka-Tage ist jedes öffentliche Klagen und Trauern, sowie jedes Fasten verboten, dagegen ist Werkthätigkeit jeder Art erlaubt. Es ist auch üblich, dass man, wo es thunlich, diesem Feste durch Erhöhung des Genußes Ausdruck verleihe, weil um diese Zeit auch das Einweihungsfest des Altares im heil. Tempel stattgefunden. **)

---

*) במסכת שבת פ׳ במ״מ, דף כ״א.

**) Wie es demähnlich heißt: (Nechem. 12. 27) לַעֲשׂוֹת חנכה ושמחה.

ו כָּל הַשְּׁמָנִים כְּשֵׁרִים לְנֵר חֲנוּכָּה. וּמִ״מ מִצְוָה מִן הַמּוּבְחָר לִקַּח שֶׁמֶן זַיִת. וְאִם אֵינוֹ מָצוּי, יִבְרוֹר שְׁאָר שֶׁמֶן, שֶׁאוֹרוֹ זַךְ וְנָקִי אוֹ נֵרוֹת שֶׁל שַׁעֲוָה, שֶׁגַּ״כ אוֹרוֹ זַךְ. וְלֹא יִהְיוּ שְׁנַיִם קְלוּעִים בְּיַחַד, מִשּׁוּם דְּהָוֵי כִּמְדוּרָה, אֶלָּא כָּל נֵר יְחִידִי, וְכֵן כָּל הַפְּתִילוֹת כְּשֵׁרוֹת לְנֵר חֲנֻכָּה, וּמִצְוָה לִקַּח צֶמֶר גֶּפֶן (בוימוואָללע), וְאֵינוֹ צָרִיךְ בְּכָל לַיְלָה פְּתִילוֹת חֲדָשׁוֹת, אֶלָּא מַדְלִיק גַּם בָּרִאשׁוֹנוֹת עַד שֶׁיִּכְלוּ.

ז יִהְיֶה לְכָל א׳ מְנוֹרָה נָאָה שֶׁל מִינֵי מַתָּכוֹת. וּמִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת, יִקְנֶה לוֹ מְנוֹרָה שֶׁל כֶּסֶף, לְהִדּוּר מִצְוָה.

ח מִצְוַת נֵר חֲנֻכָּה לְהַדְלִיק בְּפֶתַח הַסָּמוּךְ לִרְה״ר, מִשּׁוּם פִּרְסוּמֵי נִיסָא. וְכָךְ הָיוּ עוֹשִׂין בִּזְמַן הַמִּשְׁנָה וְהַגְּמָרָא. וְאִם יֵשׁ לוֹ חַלּוֹן לרה״ר יַדְלִיקֵם שָׁם, וְאִם לָאו מַדְלִיקָן אֵצֶל הַפֶּתַח. וּמִצְוָה שֶׁיַּנִּיחֶנָּה בְּטֶפַח הַסָּמוּךְ לְפֶתַח מִשְּׂמֹאל, שֶׁתְּהֵא מְזוּזָה מִיָּמִין וְנֵר חֲנֻכָּה מִשְּׂמֹאל, וְנִמְצָא שֶׁהוּא מְסוּבָּב בְּמִצְוֹת.

ט מַדְלִיקִין כָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ (בִּסְעִיף א׳) בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה נֵר א׳, וּבַשְּׁנִיָּה ב׳ נֵרוֹת, וְכֵן מוֹסִיפִין עַד שֶׁבְּלֵיל ח׳ מַדְלִיקִין שְׁמוֹנָה. וּצְרִיכִין לִיזָּהֵר שֶׁיִּתֵּן כָּל א׳ וְא׳ נֵרוֹתָיו בְּמָקוֹם מְיוּחָד, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הֶיכֵּר, כַּמָּה נֵרוֹת מַדְלִיקִין.

י מִצְוָה לְהַנִּיחָם לְמַעְלָה מג׳

§ **6**. Obgleich jedes Licht zur Chanuko-Beleuchtung tauglich ist, so nehme man doch, wo möglich, hellbrennendes Öel, oder dünne Wachslichtlein. Zusammengeflochtene Wachslichtlein sind nicht geeignet. Zur Chanuko-Beleuchtung kann ebenso jeder Docht verwendet werden; doch ist der aus Baumwolle am vorzüglichsten. Man braucht nicht für jeden Abend frische Dochte anzufertigen, solange die frühern verwendbar sind.

§ **7.** Der Chanuka-Leuchter sei in der Regel aus Metall verfertigt, und wenn die Verhältnisse es gestatten, auch von Silber, was zur Verschönerung der Feierlichkeit viel beiträgt.

§ **8.** Die Lichter des Chanuko-Festes soll man an der Außenseite des Hauses stellen und anzünden; um die Erinnerung an dieses wunderbare Ereignis lebendig zu erhalten, welches auch zur Zeit der Mischna und der Gemoro geschah. Bewohnt man eine Oberstube, so stelle man die Chanuko-Lichter an das Fenster, das die Aussicht auf die Straße bietet; wo dies nicht geschehen kann, stelle man selbe zunächst der Thüre Mizwo ist's, die Chanuko-Lichter am Eingange der Thüre, und zwar links dem Eintretenden anzuzünden, damit dann rechts die Mesuso und links die Chanuko-Lichtlein stehen und jeder sonach von Tugendübungen umgeben sei.

§ **9**. Am ersten Abend wird, (wie bereits § 1. gemeldet) ein Licht, am zweiten zwei Lichter angezündet, dann jeden Abend um eins mehr, sodaß am letzten Abend acht Chanuko-Lichtlein angezündet werden. Man beachte dabei sorgfältig, dafs jeder die Lichtlein gehörig an der für sie bestimmten Stelle anzünde, damit wenn mehrere Personen in einem Hause Chanuko-Lichtlein anzünden, die einem jeden gesondert und kennbar seien.

§ **10.** Die Chanuko-Lichtlein werden über drei Handbreiten (T'fochim)

טְפָחִים מִן הַקַּרְקַע, וּלְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים. וְהַנֵּרוֹת יִהְיוּ בְּשׁוּרָה אַחַת בְּשָׁוֶה לֹא א׳ גָּבוֹהַּ וְא׳ נָמוּךְ; וְיִהְיֶה הֶפְסֵק בֵּין נֵר לְנֵר לְכָה״פ רוֹחַב אֲגוּדָל. אִם הֶעֱמִידָן בְּמָקוֹם שֶׁהָרוּחַ שׁוֹלֵט, וְעוֹמְדִין לִכְבּוֹת, לֹא קִיֵּם הַמִּצְוָה, וְחַיָּב לְהַדְלִיק שֵׁנִית, בְּלֹא בְרָכָה.

יא זְמַן הַדְלָקָתָן מִיַּד בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים וְלֹא יְאַחֵר. וְאָסוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם דָּבָר קוֹדֶם הַדְלָקָה, אֲפִילוּ לִלְמוֹד, רַק אִם לֹא הִתְפַּלֵּל מַעֲרִיב יִתְפַּלֵּל תְּחִלָּה, וְאַחַ״כ יַדְלִיק. וְקוֹדֶם שֶׁיַּדְלִיק יְקַבֵּץ כָּל בְּנֵי בֵיתוֹ לְפַרְסוּמֵי מִלְּתָא. וְצָרִיךְ שֶׁיִּתֵּן כְּשִׁיעוּר, שֶׁאִם הוֹסִיף אַחַר הַהַדְלָקָה, לֹא מְהַנֵּי.

יב צָרִיךְ לָתֵת שֶׁמֶן שֶׁיַּדְלִיקוּ לְכָל הַפָּחוֹת חֲצִי שָׁעָה, וּבְדִיעֲבַד, אִם לֹא הִדְלִיק מִיַּד, יָכוֹל לְהַדְלִיק בִּבְרָכָה כָּל זְמַן שֶׁבְּנֵי בֵיתוֹ נֵעוֹרִים, אֲבָל אִם בְּנֵי בֵיתוֹ כְּבַר יְשֵׁנִים, תוּ לֵיכָּא פַּרְסוּמֵי נִיסָּא. וְיַדְלִיק בְּלֹא בְרָכָה. וּכְשֶׁמַּדְלִיק אֵצֶל הַפֶּתַח יַפְסִיק אֵיזֶה דָבָר בֵּינָם לְבֵין הַדֶּלֶת, שֶׁלֹּא יִכָּבֶם בְּרוּחַ בִּפְתִיחַת וּנְעִילַת הַדֶּלֶת.

יג סֵדֶר הַדְלָקָתָן לְפִי מִנְהָגֵנוּ: בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה מַדְלִיק הַנֵּר שֶׁכְּנֶגֶד יְמִינוֹ, וּבַלַּיְלָה שְׁנִיָּה מוֹסִיף עָלָיו נֵר כְּנֶגֶד שְׂמֹאלוֹ; וְזֶה שֶׁהוּא מוֹסִיף מַדְלִיק בָּרִאשׁוֹנָה, וּפוֹנֶה וְהוֹלֵךְ לִימִינוֹ.

an besondern Ort gestellt; sie müßen ferner in gleicher Richtung angebracht werden, damit eines derselben nicht höher als das andere zu stehen komme. Jedes Lichtlein habe einen Zwischenraum von mindestens einer Daumenbreite. Stellt man die Lichtlein auf einen Ort, wo sie vom Winde ausgelöscht werden, so hat man dieser Pflicht durch's bloße Anzünden nicht Genüge geleistet, und muß abermals (ohne B'rocho) selbe anzünden.

§ 11. Man zündet die Chanuko-Lichtlein in der Regel nach Hervortreten der Sterne an, nicht früher und nicht später. — Vor dem Anzünden werde keinerlei Beschäftiguug vorgenommen, selbst vom Studium muß der Mizwo wegen pausirt werden, Maariv jedoch kann früher gebetet werden. Das Anzünden geschehe im Vereine und Beisein sämmtlicher Kinder und Hausgenossen, wegen erhöheter Darstellung und Veröffentlichung der Feierlichkeit. Man gebe das gesezliche Maaß reinen, hellbrennenden Öhles in den Lichtbehälter: indem das spätere Hinzugeben zu demselben zur Mizwo-Erfüllung nicht tauglich ist,

§ 12. Man gebe so viel Öhl zu den Lichtlein, daß sie ½ Stunde ungefähr brennen, und wenn geschehen, daß man nicht gleich darauf selbe angezündet, so kann es immerhin geschehen, so lange die Hausleute wach sind; man zögere daher mit der Ausübung dieser Mizwo nicht, damit die B'rocho im Beisein aller Hausleute gesprochen werde. Werden die Lichtlein nächst der Thüre gestellt, so muß sorgfältig beachtet werden, daß sie nicht durch die beim Auf- und Zuschließen bewirkende Luft ausgelöscht werden.

§ 13. Man zünde am ersten Abend das äußerste Licht zur Rechten, und

יד בְּלֵיל רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ הַמַּדְלִיק קוֹדֶם הַהַדְלָקָה שָׁלוֹשׁ בְּרָכוֹת: לְהַדְלִיק. שֶׁעָשָׂה נִסִּים. שֶׁהֶחֱיָנוּ. וּבִשְׁאָר הַלֵּילוֹת אֵינוֹ מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ. לְאַחַר שֶׁבֵּרַךְ הַבְּרָכוֹת מַדְלִיק נֵר א׳, וּבְעוֹד שֶׁמַּדְלִיק הָאֲחֵרוֹת אוֹמֵר: הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ וגו׳. (אוֹנֵן ר״ל, אִם יֵשׁ אַחֵר, יַדְלִיק הָאַחֵר בִּבְרָכוֹת, וְהוּא יַעֲנֶה אָמֵן, וְאִי לֵיכָּא אַחֵר, יַדְלִיק הוּא בְּלֹא בְּרָכוֹת).

טו כָּל זְמַן מִצְוָתָן, דְּהַיְינוּ חֲצִי שָׁעָה, אָסוּר לֵיהָנוֹת מֵאוֹרָן, וְלָכֵן נוֹהֲגִין לְהָנִיחַ אֶצְלָן נֵר א׳ שֶׁנִּקְרָא שַׁמֵּשׁ, כְּדֵי שֶׁאִם יִשְׁתַּמֵּשׁ אֶצְלָן יִשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹר הַשַּׁמֵּשׁ. וְיַנִּיחֵהוּ קְצַת לְמַעְלָה מִן הַנֵּרוֹת שֶׁיְּהֵא נִכָּר שֶׁאֵינוֹ מִמִּנְיַן הַנֵּרוֹת.

טז מַדְלִיקִין נֵרוֹת בְּבֵהַכְּ״נ מִשּׁוּם פַּרְסוּמֵי נִיסָא וּמְבָרְכִין עֲלֵיהֶן. וּמְנִיחָן בְּכוֹתֶל דָּרוֹם וּמַדְלִיקִין בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִב, וְאֵין אָדָם יוֹצֵא בְּנֵרוֹת שֶׁל בהכ״נ, וְצָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְהַדְלִיק בְּבֵיתוֹ. וּמִי שֶׁהוּא אָבֵל

beginnt jeden folgenden Abend mit Einem weiter zur Linken. Man beginnt also bei dem zugegebenen Lichtlein, und zündet sämmtliche in zurückkehrender Ordnung an.

§ 14. Der die Chanuko-Lichtlein anzündet, spricht am ersten Abend drei Segenssprüche, nämlich: „להדליק נר של חנוכה" D. i.: „Gepriesen seist du Ewiger, Weltenherr, der uns durch seine Gebote geheiliget, und uns befohlen, das Licht des Chanuko-Festes anzuzünden". Ferner: „שעשה נסים לאבותינו" D.i. „Gepriesen seist du Ewiger, Weltenherr, der unsern Vätern Wunderzeichen erwiesen hat, in jenen Tagen um diese Zeit". Sodann: „שהחיינו" D. i. „Gepriesen seist du, Ewiger u. s. w. der uns am Leben hat erhalten, daſs wir erreicht und erlebt haben diese Zeit". — An den andern Abenden werden nur die beiden ersten Segenssprüche gesprochen. Man zündet das erste Lichtlein immer an, nachdem man die ברכות darüber gesprochen, und sagt gleich darauf „הנרות הללו" u. s. w. wobei die übrigen Lichtlein angezündet werden. — (Ein Leidtragender (אונן), soll von einem andern, der anzündet, die B'rochos hören, nnd אמן darauf sprechen; kann aber dies nicht geschehen, dann soll er selbst, ohne B'rochos, die Lichtlein anzünden. —

§ 15. Solange die Chanuka-Lichtlein brennen, welches ungefähr ½ Stunde dauert, enthalte man sich jeder anderer Beschäftigung. Es ist üblich, daß man auch ein anderes Licht, etwas entfernt dazu lege, womit die Festlichtlein angezündet werden, und bediene sich dann im Nothfalle dieses Anzünd-Lichtleins, nicht aber des Chanuko-Lichtleins. —

§ 16. Man zündet auch in der Synagoge die Festlichtlein an, was zur Veröffentlichung der Feier geschieht und sagt darüber die üblichen, obenbemeldeten B'rochos. — Der Chanuko-Leuchter stehe in der Synagoge an der Südseite, und die Lichter zwischen Ost und West *). Das Anzünden geschehe zwischen dem Mincho- und Maariv-Gottesdienste; doch entledigt dieses Anzüuden in der Synagoge nicht von der Pflicht, auch im Wohnhause

---

*) Der Stellung des Leuchters im heil. Tempel entsprechend.

רי"ל לא יַדְלִיק בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה בבהכ"נ מִשּׁוּם שֶׁאֵין לוֹ לוֹמַר שֶׁהֶחֱיָנוּ בְּצִבּוּר. אֲבָל בְּבֵיתוֹ מְבָרֵךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ׃

יז נָשִׁים חַיָּבוֹת בְּנֵר חֲנֻכָּה, וְיְכוֹלָה אִשָּׁה לְהַדְלִיק בְּעַד כָּל בְּנֵי בֵיתָהּ, וְקָטָן שֶׁהִגִּיעַ לְחִנּוּךְ, גַּם כֵּן חַיָּב, סוּמָא, אִם יָכוֹל לְהִשְׁתַּתֵּף עִם אַחֵר בִּפְרוּטָה, מוּטָב, וְאִם יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה, הִיא מַדְלֶקֶת בִּשְׁבִילוֹ. וְאִם אֵין לוֹ אִשָּׁה, וְאֵין לוֹ בְּמִי לְהִשְׁתַּתֵּף. מַדְלִיק ע"י סִיּוּעַ אַחֵר.

יח בְּעֶרֶב שַׁבָּת מַדְלִיקִין תְּחִלָּה נֵר חֲנֻכָּה ואח"כ נֵר שַׁבָּת, וּמִתְפַּלְלִין תְּחִלָּה מִנְחָה. וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת מַבְדִּילִין ואח"כ מַדְלִיקִין נֵר חֲנֻכָּה: וּבְבהכ"נ מַדְלִיקִין קוֹדֶם וְיִתֶּן לְךָ:

יט הַשֶּׁמֶן שֶׁנִּשְׁאַר בַּמְּנוֹרָה לְאַחַר חֲנוּכָּה עוֹשֶׂה לָהֶן מְדוּרָה וְשׂוֹרְפָן, וְאָסוּר לֵהָנוֹת מֵהֶם׃

die Lichtlein anzuzünden. — Ein Owel soll am ersten Chanuko-Abende die Lichtlein nicht in der Synagoge anzünden, weil er in der Regel kein öffentl. שהחיינו mitsprechen oder anhören darf, doch kann er zu Hause שהחיינו sagen.

§ 17. Obgleich die Frauen von der Vollziehung der Gebote, die nur zu bestimmten Zeiten ausgeübt werden, dispensirt sind, so findet diese Regel doch beim Chanuko-Feste keine Anwendung. Eine Frau darf daher nöthigenfalls auch für sämmtliche Hausleute anzünden. — Ein Knabe im sechsten Lebensalter soll auch diese Mizwo vollziehen. — Ein Blinder zündet mit einem andern gemeinschaftlich an, nur gebe er demjenigen eine kleine Beisteuer zum Oehl oder Licht-Ankaufe; hat ein Blinder eine Frau, so kann diese für ihn anzünden.

§ 18. Am Freitag werden erst Chanuko- und dann Sabbath-Lichter angezündet, früher jedoch wird Mincho gebetet; hingegen zu Sabbath-Ausgange wird erst Hawdolo gesprochen, und dann Chanuko-Licht angezündet; in der er Synagoge wird vor „ויתן לך" Chanuko-Licht angezündet.

§ 19. Das Oel, was nach dem Chanuko-Feste im Leuchter übrig geblieben, darf man nicht benützen, sondern es muß verbrannt werden.

סב. סֵדֶר הַתְּפִלּוֹת וְהַקְּרִיאָה לִימֵי חֲנוּכָּה.

א כָּל שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנוּכָּה מַזְכִּירִין בִּתְפִלַּת שְׁ"עַ עַל הַנִּסִּים וגו' בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ וגו', קוֹדֶם בִּרְכַּת וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וגו'. וּבְבִרְכַּת הַמָּזוֹן בְּנוֹדֶה לְךָ. וְאִם שָׁכַח אֵין מַחֲזִירִין אוֹתוֹ.

62. Vom Beten und Thora-Verlesen am Tempelweihfest.

§ 1. Während der acht Tage des Tempelweihfestes (Chanuko) wird im ש"ע Gebet, u. z. vor dem Spruche ועל כלם und im Tischgebete nach נודה לך das Dankgebet על הניסים — בימי מתתיהו u. s. w. eingeschaltet. Hat man jedoch

ב כָּל ח' יְמֵי חֲנוּכָּה גּוֹמְרִין אֶת הַהַלֵּל, וְאֵין אוֹמְרִים לֹא תַחֲנוּן. וְלֹא אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְלֹא לַמְנַצֵּחַ־יַעַנְךָ ה' וְלֹא צִדְקָתְךָ צֶדֶק. וּבְבֵית אָבֵל לֹא יֹאמְרוּ הַלֵּל, אֶלָּא יֹאמַר כָּל א' וְא' בְּבֵיתוֹ.

ג קוֹרִין בְּכָל יוֹם ג' גַּבְרֵי בְּקָרְבָּנוֹת הַנְּשִׂיאִים שֶׁבְּפָרָשַׁת נָשֹׂא, בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן מַתְחִילִין לַכֹּהֵן מִן: וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה־עַד: לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. לְלֵוִי: וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וגו' עַד מְלֵאָה קְטֹרֶת. וּלְיִשְׂרָאֵל: פַּר אֶחָד וגו' עַד־בֶּן עַמִּינָדָב.

ד בְּיוֹם הַשֵּׁנִי לַכֹּהֵן וּלְלֵוִי בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וגו' וּלְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וגו' — וְכֵן בְּכָל יוֹם לַכֹּהֵן וּלְלֵוִי הַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִין בּוֹ, וּלְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם שֶׁלְּאַחֲרָיו. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי לַכֹּהֵן וּלְלֵוִי: בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, וּלְיִשְׂרָאֵל מַתְחִילִין בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי וְגוֹמְרִין כָּל הַסֵּדֶר. וְגַם בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלֹתְךָ עַד כֵּן עָשָׂה אֶת הַמְּנֹרָה.

ה בְּשַׁבַּת חֲנוּכָּה מוֹצִיאִין שְׁנֵי ס"ת. בְּאֶחָד קוֹרִין פ' הַשָּׁבוּעַ, וּבַשֵּׁנִי הַמַּפְטִיר בְּשֶׁל חֲנֻכָּה יוֹמוֹ. וּמַפְטִירִין רָנִּי וְשִׂמְחִי, וְאִם יֵשׁ עוֹד שַׁבָּת א' מַפְטִירִין בּוֹ בִּמְלָכִים בְּנֵרוֹת דִּשְׁלֹמֹה.

zufällig daran vergessen, so braucht es nicht wiederholt zu werden

§ 2. An allen a c h t Chanuko-Tagen wird das Hallel-Gebet vollständig rezitirt; man betet an diesen Tagen weder Tachnun, noch אל ארך אפים noch למנצח־יענך ה׳ auch nicht צדקתך צדק am Sabbat. Wenn bei einem Ovel an Chanuko mit Minjan gebetet wird, so wird kein Hallel rezitirt, sondern jeder Einzelne soll es zu Hause für sich beten.

§ 3. Man liest am jeden Chanuko Tage in der Thora im Abschnitte der Opfergaben vor, welche die Fürsten bei der Einweihung des Altares dargebracht haben (Mos. 4, 7, 1). A m e r s t e n Chanuko-Tag liest man vor dem כהן: ויהי ביום כלות משה bis: לחנכת המזבח; dem לוי: ויהי המקריב ביום הראשון bis: מלאה קטורת; dem ישראל: פר אחד u. s. w. bis: בן עמינדב*).

§ 4. A m z w e i t e n Tage vor כהן und לוי: ביום השני u. s. w. Vor ישראל: ביום השלישי u. s. w. und so fort an jedem der folgenden Chanuko-Tage von כהן und לוי vom entsprechenden Tagesabschnitt und vor ישראל vom darauffolgenden Tage. — Am a c h t e n T a g e vor כהן und לוי: ביום השמיני, vor ישראל: ביום התשיעי bis zum Schluße dieser Szidra (פ׳ נשא) und zum Theil vom Abschnitte (בהעלותך) bis כן עשה את המנורה.

§ 5. Am שבת הנוכה werden zwei Thora-Rollen ausgehoben; im ersten wird der übliche Wochenabschnitt vorgelesen; im zweiten zu Maftir von dem entsprechenden Chanuka-Tage. Die Haftaro ist: רני ושמחי בת ציון (Zechar. 2, 14). Fällt aber auch ein zweiter שבת הנוכה, so ist die Haftoro: ויעש חירום (Kön. 1. 7).

*) Näheres hierüber im „A n h a n g e" für's Verlesen aller Wochenabschnitte an allen, Feier-Fest- und Fasttagen. (s. 1. Theil Hilchath Schabboß).

ו בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ טֵבֵת בְּחוֹל מוֹצִיאִין שְׁנֵי ס״ת, בא׳ קוֹרִין ג׳ גַבְרֵי בְּשֶׁל ר״ח *) וְאַחַ״כ הָרְבִיעִי בְּסֵ״ת שְׁנִיָּה בְּשֶׁל חֲנוּכָּה יוֹמוֹ.

ז חָל ר״ח טֵבֵת בְּשַׁבָּת, מוֹצִיאִין ג׳ ס״ת, בא׳ קוֹרִין שִׁשָּׁה גַבְרֵי בְּפָ׳ הַשָּׁבוּעַ; בַּשֵּׁנִי שְׁבִיעִי בְּשֶׁל ר״ח, וּמַתְחִילִין וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת. וְאוֹמְרִים ח״ק וּבַשְּׁלִישִׁי מַפְטִיר בְּשֶׁל חֲנוּכָּה יוֹמוֹ. וּמַפְטִירִין רָנִי וְשִׂמְחִי. וְהוּא הַהַפְטָרָה שֶׁל חֲנוּכָּה מִשּׁוּם פַּרְסוּמֵי נִיסָא (*.

§ 6. Fällt ר״ח טבת an Wochentagen, so werden zwei ס״ת ausgehoben; im ersten werden drei Personen zur Thora gerufen, denen man den Abschnitt von ראש חדש (s. Mos. 4, 28. 1—15) vorliest. Dem Vierten zur Thora Gerufenen wird im zweiten ס״ת der entsprechende Chanuka-Tag vorgetragen.

§ 7. Fällt aber ר״ח טבת am Sabbat, so werden drei ס״ת ausgehoben; im ersten werden vor sechs aufgerufenen Personen der Wochenabschnitt vorgetragen; im zweiten ס״ת wird dem siebenten Aufgerufenen (שביעי) von ר״ח (s. § 6.) vorgetragen; man fängt an: וביום השבת Hierauf wird Halb-Kaddisch gesagt und dem zu Maftir Gerufenen im dritten ס״ת der entsprechende Chanuka-Tages-Abschnitt vorgetragen. Die Haftoro ist רני ושמחי, welches die eigentliche הפטרת שבת חנוכה ausmacht, und wird vorgetragen, weil der Schluß dieses Kapitels (s. 4, 1—7) das Gepräge der Tempellichtweihe an sich trägt und das Chanuko-Fest sich darin charakterisiret.

סג. הִלְכוֹת מְזוּזָה.

63. Das Gebot der Pfostenschrift. (M'susa).

§ 1. Die M'susa ist göttliches Gebot nach den Worten der heil. Schrift (Mos. 5. 6. 4.) „Und schreibe sie (die Worte שמע ישראל u. s. w.) an die Pfosten deines Hauses und an deine Tohre" die M'susa wird nach den Schreibregeln eines ספר תורה (Thora-Rolle) auf Pergament geschrieben.

---

*) משום דר״ח תדיר טפי, וקיימ״ל תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, ולכן מקדימין ר״ח. ואם טעו והתחילו לקרות בשל חנוכה, ואפי׳ עדיין לא התחילו לקרות, אלא שכבר בירך העולה, אין צריכין להפסיק, אלא העולה גומר קריאתו, ואח״כ קורין להנשארים בשל ר״ח. (מספרי הפוסקים).

**) ועיין לזה בהלי׳ שבת חלק א׳: „קריאת התורה עם ההפטרות" וגו׳.

§ 2. Sie muß zusammengerollt und an die Pfosten der Thüre befestigt werden, wie es heißt: (Mos. 5, 11, 13.) An die Pfosten deines Hauses und an deine Thore".

§ 3. Die M'susa muß im ersten Drittel des Pfostens, innerhalb der Thürhöhlung, der Länge nach von oben angebracht werden. Bei sehr hohen Thüren, gegen die Mannes-Schulter.

§ 4. Die M'susa wird in schrägliegender Stellung angeheftet, und von beiden Seiten befestigt, wobei man vor dem Anheften derselben den Segen spricht: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְבּוֹעַ מְזוּזָה׃ Das ist: „Gelobt seist du Weltenherr, der du uns durch deine Gebote geheiligt und uns befohlen hast eine M'susa anzuschlagen".

§ 5. Ist die M'susa heruntergefallen, so muß beim Anschlagen derselben dieselbe B'rocho nochmals gesagt werden.

§ 6. Sind die Thüren auf die Gasse zu angebracht, wodurch zu befürchten stünde, daß mit der M'susa unwürdiger Muthwille getrieben werden könnte, so soll dieselbe auf dem Thürstock hinter Thüre angeschlagen werden.

§ 7. Besteht das Wohnhaus aus mehreren Zimmern, wo man von einem ins andere durchgeht, so ist jede Zimmer-Abtheilung für sich M'susopflichtig; dasselbe gilt auch für den Fall, wenn ein Zimmer mehrere Thüren hat.

§ 8. Gewölb, Kammer, Magazin u. dgl. sind ebenfalls M'susa pflichtig

§ 9. Jeder, heilige Bestimmung tragende Ort, wie z. B. ein Gotteshaus, trägt schon durch seinen Namen seine Weihe, und bedarf keiner M'susa.

§ 10. Jeder für unreine Verrichtung bestimmte Ort erhält keine M'susa.

§ 11. Die M'susa muß innerhalb 7 Jahren mindestens zweimal untersucht werden, ob sie nicht untauglich, פסול geworden.

§ 21. Beim Übersiedeln müßen die bereits angehefteten מזוזות an ihrem Orte angeheftet bleiben, wenn nämlich ein Israelite diese Wohnung bezieht, die einziehende Partei hat jedoch hiefür ein Entgelt an deren Eigenthümer zu entrichten.

§ 13. Beim Eintritt in dein Haus lege die Hand an die M'susa, und erinnere dich, daß auf geweiheten Boden du stehst; beim Ausgang aus deinem Hause lege die Hand an die M'susa, und übergib dein Haus dem Schutze dessen, dem es geweihet ist.

סד. סֵדֶר אַרְבַּע פַּרְשִׁיּוֹת.

63. Von den vier Parschijoth. (Leseabschnitte): (שקלים. זכור. פרה. החדש.)

א שַׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי ר״ח אֲדָר הַסָּמוּךְ לְנִיסָן הוּא שַׁבָּת פָּרָשַׁת שְׁקָלִים. וְאִם חָל ר״ח בְּשַׁבָּת אֲזַי הוּא פ׳ שְׁקָלִים. וּמוֹצִיאִין ג׳ ס״ת. בָּרִאשׁוֹנָה קוֹרִין שִׁשָּׁה בְּפ׳ הַשָּׁבוּעַ, בַּשְּׁנִיָּה קוֹרִין הַשְּׁבִיעִי בְּשֶׁל ר״ח, וּמַתְחִילִין וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת. וְאוֹמְרִים ח״ק. וּבַשְּׁלִישִׁית קוֹרִין לְמַפְטִיר בפ׳ שְׁקָלִים, וּמַפְטִירִין הַפְטוֹרַת שְׁקָלִים.

ב אִם טָעוּ וְהִתְחִילוּ לִקְרוֹת תְּחִלָּה בְּפָרָשַׁת שְׁקָלִים, גּוֹמְרִים, וְהַמַּפְטִיר קוֹרֵא בְּשֶׁל ר״ח, וּמַפְטִיר גַּ״כֵּ הַפְטוֹרַת שַׁבָּת ור״ח.

ג שַׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי פּוּרִים הוּא פָּרָשַׁת זָכוֹר. וְהַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי ר״ח נִיסָן הוּא פָּרָשַׁת הַחֹדֶשׁ. וְאִם חָל ר״ח בְּשַׁבָּת

§ 1. Der Sabbat vor ר״ח אדר, dem sich ר״ח ניסן anschließt, heißt שבת פרשת שקלים *). Fällt ר״ח אדר an שבת, dann heißt dieser Sabbat פ׳ שקלים. Man nimmt drei Thora-Rollen aus der heil. Lade, liest im ersten sechs Leseabtheilungen im Wochenabschnitte vor; im zweiten liest man dem שביעי von ר״ח vor, und beginnt: וביום השבת — hierauf wird Halb-Kaddisch gesagt, und im dritten ס״ת liest man dem Maftir פ׳ שקלים (Mos. 2, 30, 11—17) וידבר — על נפשותכם -- die Haftora ist הפטורת שקלים.

§ 2. Hat man irrthümlicher Weise den Abschnitt von שקלים zuerst vorgelesen, so beendige man diesen, dem Maftir wird dann von ר״ח vorgelesen; die Haftora ist dann auch von שבת ר״ח (השמים כסאי Jes. Kap. 66.)

§ 3. Der שבת vor Purim heißt פ׳ זכור *); der שבת vor ר״ח ניסן heißt פ׳ החודש **). Fällt ר״ח ניסן am Sabbat, dann heißt dieser פ׳ החודש, und wird an demselben ebenso verfahren, wie am ר״ח אדר, der am Sabbat

---

*) Bedeutuug der „vier Parschijoth" siehe im „Anhange" zu Hil. Schabboß fürs Thora-Vorlesen im ganzen Jahre. — Bedeutung von שקלים s. weiter Kap. 64, § 8. Anmerk. —

**) Damit wir auf alle Ereignisse unsre Aufmerksamkeit richten, bei welchen unser Vorfahren auf eine sichtbare Weise den Schutz der göttlichen Vorsehung genossen haben, wird jedes Jahr am Sabbat vor dem Purim-Feste die Stelle (Mos. 5, 25, 17—19). זכור -- לא תשכח öffentlich vorgelesen, worin geboten wird, nach erfolgtem friedlichen Einrücken in Palästina das Andenken Amaléks in Gedanke und Ausdruck zu vernichten u. auszulöschen; — פ׳ זכור Verwandt mit Purim, weil nach (Megilla 13.) die Feindseligkeit Amaleks auf dessen Enkel Haman sich vererbt hatte.

***) Bedeutung des Monats Nissan, der Monat, in welchem die Erlösung aus Egypten stattfand. Man liest die Stelle (Mos. 2, 12,— 20) ויאמר — תאכלו מצות. —

אָז הוּא פָּרָשַׁת הַחֹדֶשׁ. וְדִינוֹ כְּמוֹ ר״ח אֲדָר שֶׁחָל בְּשַׁבָּת. וְהַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי פ׳ הַחֹדֶשׁ הוּא פָּרָשַׁת פָּרָה.

ד יֵשׁ אוֹמְרִים כִּי פ׳ זָכוֹר וּפ׳ פָּרָה חַיָּבִים לִקְרוֹתָם מִדְּאוֹרַיְיתָא. וְאֵין קוֹרִין בָּהֶם קָטָן לְמַפְטִיר. וּבְנֵי הַיִּשׁוּבִים שֶׁאֵין לָהֶם מִנְיָן צְרִיכִין שֶׁיָּבֹאוּ לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ מִנְיָן. וְאִם אִי אֶפְשַׁר לָהֶם, לְכָה״פ יִקְרְאוּ אוֹתָם כָּרָאוּי.

fällt. Der Sabbat vor פ׳ החודש heißt: פ׳ פרה *).

§ 4. Nach Meinung einiger Casuisten ist es gesezliche Pflicht, an den Sabbaten פ׳ זכור und פ׳ פ״ה die geschichtliche Bedeutung aus der Thora öffentl. vortragen zu hören; an denselben soll kein unmündiges Kind zu Maftir vorgerufen werden. Landleute, welche bei Minjan nicht sein können, sollen, wo möglich zur nächsten Gemeinde zu Minjan kommen, wo dies nicht thunlich ist, sollen diese wenigstens die entsprechenden Thora-Abschnitte mit der üblichen Melodie (ניגון) lesen.

סה. הִלְכוֹת מְגִלָּה וְדִינֵי פּוּרִים.

65. Das Ablesen der M'gillo, (des Buches Esther). Vorschriften für das Purim-Fest.

א לְזִכָּרוֹן תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה אֲשֶׁר נַעַשְׂתָה לַיְּהוּדִים בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, כִּי נִמְכְּרוּ כָל הַיְּהוּדִים לַהֲרֹג וּלְאַבְּדָן וּבְסִבָּה נִפְלָאָה מֵאֵת יְיָ נִצּוֹלוּ, וְנָחוּ מֵאוֹיְבֵיהֶם בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, עָשׂוּ אוֹתָם לִימֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.

ב שֵׁם פּוּרִים עַל שֵׁם הַגּוֹרָל, הוּא פּוּר בִּלְשׁוֹן פָּרָס, אֲשֶׁר הִפִּיל הָמָן

§ 1. Zum Andenken einer außerordentlichen Begebenheit, welche sich am vierzehnten Tage des zwölften Monats, das ist im Monate Addar sich zugetragen; in Folge dessen der größte Theil des jüdischen Volkes in Gefahr stand umzukommen, und durch eine besondere Fügung Gottes gerettet wurde, worauf die Juden dann das Fest ihrer Errettung feierten, welches sodann auch als ein alljährliches Fest angenommen wurde.

§ 2. Purim heißt auf persisch: Loos, denn, Haman, der Minister des

---

*) Die Pessach-Feier einleitend, die uns eine Quelle zur Reinheit aus der Unreinheit eröffnen will; man liest die Stelle (Mos. 4, 19, 1—22 וידבר — עד הערב.

על יום המועד לאבד בו את כל היהודים.

ג המעשה הזה היה כמאת שנה אחרי שוב גולי בבל ירושלים, קרוב לכלות בנין הבית. ועוד לא שבו כלם לארצם, ונשארו עוד רבים מגולי בבל יושבים בארצות אחרות, והיו עבדים למלכי פרס, אשר מלכו בארצות רבות וגם בארץ יהודה.

ד קבלו עליהם כל ישראל יום י״ג אדר לתענית צבור, לפי שגם מרדכי ואסתר המלכה היו מתענים ביום זה בלתי ספק, שיענם ה׳ משמי קדשו ובישע ימינו. ויום זה נקרא תענית אסתר.

ה ומ״מ אין תענית זה חובה כמו ארבעה תעניתים הכתובים במקרא (עיין לעיל בהל׳ תענית) ולכן יש להקל בו בעת הצורך, כגון מעוברות ומניקות, או אפילו חולה קצת בכאב עינים, שאם מצטערים הרבה, לא יתענו. וכן יולדת כל שלשים יום. ויפרעו את התענית אח״כ. אבל שאר הבריאים לא יפרשו א״ע מן הצבור.

ו חל פורים ביום א׳ מקדימין להתענות ביום ה׳ ואם יש ברית

Königs Ahasveros hat geloset, welcher Tag im Jahre für ihn der günstigste sei, seinen bösen Anschlag an den Jehudim auszuführen.

§ 3. Diese Begebenheit ereignete sich im ersten Jahrhundert nach der Rückkehr der Jehudim aus der babilonischen Gefangenschaft (* entweder kurz **vor**, oder bald **nach** der Vollendung des zweiten Tempelbaues; als der größte Theil der Jehudim noch in dem weitläufigen persischen Reich wohnten, und Unterthanen der persischen Könige waren, welche damals auch über Judäa regierten.

§ 4. Das Volk Israels hat den Tag vor dem Purim-Feste, nämlich den 13. Addar (* als Fasttag (תענית אסתר) auf sich genommen, indem zweifelsohne auch Mardechai und die Königin Esther an denselben gefastet haben, damit Gott, der Allvater im Himmel sich ihrer erbarme und ihrer Bitte Erhörung und Gewährung schenken möge.

§ 5. Obiges Fasten am תענית אסתר wird jedoch nicht so strenge genommen, als an den andern gebotenen Fasttagen (s. oben Kap. 40, §§ 6—9) deshalb sind auch schwangere und stillende Frauen, sowie leidende und kränkelnde Personen davon dispensirt; ebenso eine Wöchnerin in den ersten 30 Tagen — sie sollen, wenn möglich einen andern Tag dafür fasten; gesunde und starke Personen sind hievon nicht freigesprochen.

§ 6. Fällt das Purim-Fest auf Sonntag, so wird am vorangehenden Donnerstag gefastet. Fällt ein Briszmilo (Beschneidungsfest) am תענית אסתר, so wird die Sseudo am Abend abgehalten; Vater des Kindes sowie Gevatter dürfen jedoch am selben Ta

---

*) Um das Jahr der Zeitrechnung 2224.

*) In Schaltjahren von 13 Monaten ist das Purim-Fest im Schaltmonate (ואדר); wodann auch am 14. Tag des ersten Addor nicht gefastet und keine Trauerfeier abgehalten werden darf.

מילה בתענית אסתר יעשו את הסעודה בלילה. אבל הסנדק ואבי הבן מותרין לאכול ביום. ואין צריכין להתענות ביום ו'. אבל אדם אחר ששכח ואכל ביום ה', יתענה ביום ו'.

ז לכבוד המגלה יש ללבוש בגדי שבת מבערב. וכשבא מבהכ"נ ימצא בביתו נרות דולקות ושלחן ערוך ולב שמח. בתפלת ערבית אומרים בש"ע על הנסים — בימי מרדכי ואסתר וגו'. לאחר ש"ע קדיש שלם עם תתקבל, וקורין את המגלה. אח"כ אומרים ואתה קדוש. קדיש שלם בלא תתקבל. — ובמ"ש ויהי נועם ואתה קדוש. ק"ש בלא תתקבל. ויתן לך, ומבדילין על הכוס. עלינו ק"י.

ח נוהגין לתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן. זכר למחצית השקל, שהיו נותנים באדר לצורך קרבנות הצבור. ומנהג לתן ג' מחצית משום דבפרשת כי תשא, כתיב ג"פ תרומה. ונותנין בערב לפני קריאת המגלה. ומחלקין

ge Speise zu sich nehmen, und brauchen diesen Fasttag durch einen andern nicht zu ersätzen. Wer aber sonst aus Vergessenheit am diesen Donnerstag Speise genossen hätte, soll Tags darauf, d. i. Freitag fasten.

§ 7. Zu Ehren der öffentlichen Vorlesung der M'gillo soll man sich Abends, so man in die Synagoge gehet feierliche Kleider anlegen; die Wohnung soll wie möglich stattlich mit schöner Beleuchtung und gutbesetzter Tafel versehen sein, woran sich das menschliche Herz ergözt und fröhlich wird. Beim Abendgottesdienst wird im ש"ע das Dankgebet על הנסים — בימי מרדכי ואסתר u. s. w. eingeschaltet. — Nach ש"ע folgt ganz Kaddisch mit תתקבל; hierauf wird die M'gillo vorgelesen; nach beendetem Vorlesen wird ואתה קדוש (in ובל"נ bis Schluß) gebetet; dann ganz Kaddisch ohne תתקבל; beim Sabbat-Ausgange: ויהי נועם וא"ק, ganz קדיש ohne תתקבל — ויתן לך — sodann sagt man das Hawdolo über gefülltem Weinbecher; עלינו — קדיש יתום.

§ 8. Es ist frommer Brauch, daß jeder Israelite jährlich vor Eintritt des Purim-Festes eine halbe gangbare Münze entrichte, welche Summe zur Unterstützung der armen, nothleidenden Einwohner bestimmt wird, zum Andenken des halben Schékels, (שקל)(*) welchen jeder Israelite zu den Bedürfnissen des Tempeldienstes jährlich entrichten mußte. — Es ist üblich, dass man d r e i halbe gangbare Münzen beisteure, hinweisend auf den Schriftvers der Thora (Mos. 2, 30, 12.) woselbst der Ausdruck „תרומה" d r e i m a l erwähnt vorkömmt. — Man gibt diese Halb-Münzen Abends v o r

*) שקל Ist eine Silbermasse, die ungefähr so groß ist, als s e c h z e h n G e r s t e n k ö r n e r. (S. unsre Anmerk. zu Raschi, Mos. 1, 23, 15.) — Dieses Gebot findet seinen Grund in der M i s c h n a (Sch'kalim 1, 1) woselbst es heißt: באחד באדר משמיעין על השקלים d. i. „Am ersten des Monates Adar wurden nach allen Städten in Isr. Boten gesandt, welche jeden Isr. erinnerten und aufmunterten, e i n e n h a l b e n Schekel für das Heiligthum Gottes zu entrichten".

אותן לעניים. והם יוציאו מזה לשמחת פורים.

ט חייב כל אדם בין איש בין אשה לשמוע קריאת המגילה בלילה וביום. וגם חייבים לחנך את הקטנים שישמעו קריאת המגילה.

י בערב אסור לקרות קודם צאת הכוכבים. ויכול לטעום קצת קודם המגלה, כדי שיתחזק מעט מחולשת התענית, כגון קאפפעע וכדומה.

יא מצוה לשמוע קריאת המגלה בבהכ"נ, ברוב עם הדרת מלך, ולכה"פ ישתדל לשמוע אותה במנין עשרה, ואם אין מנין, יקרא אותה כל יחיד מתוך מגלה כשרה, עם הברכות שלפניה. ואם אחד יודע לקרותה, יקרא והם ישמעו ויוצאין, אעפ"י שאינם עשרה. אבל הברכה שלאחריה אין אומרים רק בעשרה. ואף בלא שם ומלכות גם יחיד יכול לאמרה.

יב מנהג בכל ישראל שהקורא אינו קורא מתוך מגלה כרוכה, אלא פושט אותה וכופלה דף על דף כמו אגרת מפני שנקראת אגרת הפורים, אבל השומעים אינם צריכים לפשטה.

יג הקורא את המגלה בין ביום בין בלילה מברך לפניה

dem Verlesen der M'gillo, und vertheilt sie unter Armen, die es dann fürs fröhliche Purim-Fest verausgaben sollen.

§ 9. Sowol Männer als Frauen sind verpflichtet, das Vorlesen der M'gillo, so Nachts wie am Tage aufmerksam mit an zuhören wie auch die kleinen (über fünf Jahre zählenden) Kinder darin einzuweihen.

§ 10. Man darf Abends die M'gillo vor Sternenhervortreten nicht ablesen; schwächliche Personen, denen das Fasten sehr beschwerlich fällt, dürfen etwas wenig Nahrung, wie: Kaffee u. dgl. vor M'gillo-Verlesung zusich nehmen.

§ 11. Es ist Pflicht, dass man die M'gillo in der Synagoge bei zahlreicher Volksversammlung vortragen höre; man soll sie im Beisein von mindestens 10 Religionspflichtigen vorlesen; ist kein Minjan beisammen, so lese sie jeder Einzelne für sich aus einer nach Vorschrift verfertigten M'gillo, und spreche die Vor-B'rochos. Wenn einer unter ihnen selbe richtig und geläufig vortragen kann, so trage dieser selbe vor und Alle vernehmen sie aus seinem Munde, und es genügt, selbst wenn kein Minjan beisammen wäre. — Die Nach-Brocho wird bei weniger, als zehn Personen nicht gesagt, es sei denn, dass man es ohne den göttl. Namen dabei erwähnt zu haben, spricht, welches auch gestattet ist.

§ 12. Es ist Brauch, dass der Vorleser (Kore) nur aus einer, gleichsam blattweise aufgerollten M'gillo vorliest, nicht aber aus einer zusammengerollten, weil es ausdrücklich heißt (Esther 9, 29.) „Den Brief, Purim betreffend"; die Zuhörer brauchen sie aber nicht aufzurollen.

§ 13. Vor dem Vortragen der M'gillo sagt der Kore folgende drei Segenssprüche, nämlich על מקרא מגילה — שעשה נסים — שהחיינו und —. Nach

שָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת. עַל מִקְרָא מְגִילָּה. שֶׁעָשָׂה נִסִּים. וְשֶׁהֶחֱיָנוּ. וּלְאַחַר קְרִיאָתָהּ כּוֹרְכָהּ כֻּלָּהּ וּמַנִּיחָהּ לְפָנָיו וּמְבָרְכִין בִּרְכַּת הָרַב אֶת רִיבֵנוּ וכו׳. אִם אָבֵל קוֹרֵא אֶת הַמְּגִילָּה יְבָרֵךְ אַחֵר אֶת הַבְּרָכוֹת, מִשּׁוּם בִּרְכַּת שֶׁהֶחֱיָנוּ.

יד בְּבִרְכַּת שֶׁהֶחֱיָנוּ שֶׁל יוֹם יְכַוְּנוּ גַּם עַל מִצְוַת מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים וּסְעוּדַת פּוּרִים. וְכֵן הש״ץ צָרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן לְהוֹצִיא אֶת הַצִּבּוּר גַּם עַל מִצְוֹת אֵלּוּ.

טו הַקּוֹרֵא אֶת הַמְּגִלָּה צָרִיךְ לְכַוֵּן לְהוֹצִיא אֶת כָּל הַשּׁוֹמְעִים, וְגַם הַשּׁוֹמֵעַ צָרִיךְ לְכַוֵּן לָצֵאת, וְלִשְׁמוֹעַ כָּל תֵּיבָה וְתֵיבָה. הַקּוֹרֵא יֹאמַר אֶת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן. וְגַם תֵּיבַת עֲשֶׂרֶת הַכֹּל בִּנְשִׁימָה אַחַת. וּבְדִיעֲבַד אֲפִי׳ הִפְסִיק בֵּינְתַיִם, יָצָא. כְּשֶׁאוֹמֵר הַקּוֹרֵא בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה וגו׳ יַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ, כִּי שָׁם מַתְחִיל עִיקַּר הַנֵּס. וּכְשֶׁאוֹמֵר הָאִיגֶּרֶת הַזֹּאת, יְנַעֲנֵעַ אֶת הַמְּגִלָּה וּבְשָׁעָה שֶׁמַּרְעִישִׁין בְּהַזְכָּרַת הָמָן יִשְׁתּוֹק הַקּוֹרֵא עַד יַעֲבוֹר הָרַעַשׁ.

טז לֹא יְסַיֵּעַ שׁוּם אָדָם בְּעַל פֶּה להש״ץ. וְאַרְבָּעָה פְּסוּקֵי גְאוּלָּה שֶׁאוֹמְרִים הַקָּהָל בְּקוֹל רָם, צָרִיךְ הש״ץ לַחֲזוֹר וְלִקְרוֹתָם מִתּוֹךְ הַמְּגִילָּה הַכְּשֵׁרָה.

יז צִבּוּר שֶׁאֵין לָהֶם מְגִלָּה כְּשֵׁרָה כְּדִינָהּ, יְכוֹלִין לִקְרוֹת מִתּוֹכָהּ עִם הַבְּרָכוֹת, כֵּיוָן שֶׁהוּא שְׁעַת הַדְּחָק, וְהַטָּעוּת יִקְרָא הַקּוֹרֵא

dem Ablesen wird die M'gillo zusammengerollt, auf die Bet-Lade gelegt und die B'rocho הרב את ריבנו וגו׳ gesprochen. — Trägt ein Owel die M'gillo vor, so soll ein anderer die B'rochos vortragen, indem ein Owel kein שהחיינו sprechen darf.

§ 14. Des Morgens beim Segensspruche שהחיינו vor dem Ablesen der M'gillo, richte Jeder seinen innern Sinn, um mit dieser Mizwo auch der Mizwo משלוח מנות — מתנות לאביונים, wie auch der סעודת פורים Genüge zu leisten, was auch der Kore der umstehenden andächtigen Gemeinde gegenüber zu beobachten hat.

§ 15. Sowol der Vorlesende (Kore), als auch die Zuhörer sollen dem Vortrage ihre volle Aufmerksamkeit zuwenden; der Eine hege die Absicht, jeden Hörer zu seiner Pflichterfüllung zu verhelfen, der Andere, s e i n e r Pflicht Genüge zu leisten. Der Kore lese die Namen der zehn Söhne Haman's bis עשרת gleichsam mit einem Athemzuge, und wenn geschehen, dass er dazwischen pausirt hätte, so hat es nichts auf sich. — Beim Aussprechen von האגרת הזאת wird mit der M'gillo etwas geschüttelt. Bei etwaigem lautem Geräusche, während man den Namen Haman (המן) vermeldet, halte der Kore etwas inne, bis er wieder ungestört den Vortrag fortsetzen kann.

§ 16. Man darf dem Kore im Vortragen nicht auswendi vorsprechen; die vier Stellen in der M'gillo, welche Freude und nationale Freiheit bezeichnen, und die von der Gesammt-Gemeinde l a u t ritirt werden, soll der Kore aus der vorliegenden M'gillo laut vortragen.

§ 17. Wenn eine Gemeinde keine nach Vorschrift verfertigte M'gillo besitzt, so darf man auch nöthigenfalls, aus der M'gillo, die vorhanden, mit den B'rochos, lesen; den berüchtigten

בַּעַל פֶּה, אוֹ יֹאמְרוּ לְפָנָיו בְּלַחַשׁ מִתּוֹךְ הַחוּמָשׁ; אֲבָל אִם אֵין מְגִלָּה כְּלַל, אוֹ שֶׁחָסֵר בָּהּ בִּתְחִלָּה אוֹ בְסוֹף, קוֹרִין מִתּוֹךְ הַחוּמָשׁ כָּל א' בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאֵין מְבָרְכִין.

יח אָבֵל תּוֹךְ שִׁבְעָה, נוֹהֵג בְּכָל דִּינֵי אֲבֵלוּת, וְאָסוּר לִרְאוֹת כָּל מִינֵי שִׂמְחָה, אַךְ בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל וִישִׁיבָה ע"ג סַפְסָל מֻתָּר. בַּלַּיְלָה אִם יָכוֹל לֶאֱסוֹף מִנְיָן לְבֵיתוֹ לִקְרוֹת הַמְגִילָה, מוּטָב, וְאִם לָאו יִתְפַּלֵּל בְּבֵיתוֹ וְיֵלֵךְ לְבֵהַכְּ"נ לִשְׁמוֹעַ הַמְּגִלָּה. וְאִם חַל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת יֵלֵךְ לְבֵהַכְּ"נ לְאַחַר סְעוּדָה שְׁלִישִׁית בְּעוֹד יוֹם. וּבַיּוֹם הוֹלֵךְ לְבֵהַכְּ"נ לִתְפִלָּה וְלִמְגִלָּה.

יט מִי שֶׁמֵּת לוֹ מֵת בְּתַעֲנִית אֶסְתֵּר, וּבַלַּיְלָה הוּא אוֹנֵן קוֹדֶם הַקְּבוּרָה, יִשְׁמַע קְרִיאַת הַמְּגִלָּה מֵאַחֵר, וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, כִּי בַלַּיְלָה אֵינוֹ חַיָּב בְּמִשְׁתֶּה, וּבַיּוֹם לְאַחַר יְצִיאָה מִבֵּהַכְּ"נ קוֹבְרִין אֶת הַמֵּת, וְאַחַ"כ יִתְפַּלֵּל וְיִקְרָא אֶת הַמְגִלָּה אוֹ יִשְׁמַע מֵאַחֵר, וְאִם שָׁמַע קְרִיאַת הַמְּגִלָּה קוֹדֶם הַקְּבוּרָה, יָצָא. וּתְפִלִּין לֹא יָנִיחַ אֲפִי' אַחַר הַקְּבוּרָה, כֵּיוָן שֶׁהוּא יוֹם רִאשׁוֹן בְּאֶבְלוֹ, וְאוֹנֵן בְּפוּרִים בְּיוֹם מֻתָּר בְּבָשָׂר וּבְיַיִן.

כ שַׁחֲרִית מַשְׁכִּימִין לְבהכ"נ.

Fehier jedoch, soll der Kore, aus einem Chumisch vorgesprochen, auswendig sprechen. — Wenn aber keine M'gillo in einem Orte, sondern blos eine lückenhafte vorhanden wäre, so lese jeder die Begebenheit Esters aus einem Chumisch für sich, ohne B'rocho, und man ist יוצא.

§ 18. Ein Owel während שבעה soll alle Trauervorschriften beobachten und sich aller Freudenäußerung enthalten; jedoch ist ihm Purim das Beschuhen und Niederlassen auf Sessel u. dgl. gestattet. Abends darf er, wenn's möglich, mit Minjan zu Hause die M'gillo vorlesen hören, wo nicht, so bete er zu Hause für sich Maariw, und gehe sodann in die Synagoge wenn's noch Tag ist, und gehe auch Tags darauf (Purim) in die Synagoge, den Schachariß-Gottesdienst und die M'gillo vorlesen beizuwohnen.

§ 19. Stirbt jemand an תענית אסתר, wo man Purim-Nacht vor der קבורה ei:i אונן ist, so soll man die M'gillo von einem andern vorlesen hören; man esse kein Fleisch und trinke keinen Wein, indem man in der Nacht von תענית אסתר zur vorgeschriebenen Purim-Mahlzeit nicht verpflichtet ist. Am Tage Purim, nach Verlesung der M'gillo kann die Beerdigung veranstaltet werden; hernach bete der Owel Schachariß, und lese die M'gillo selbst, oder höre sie von einem Andern vorlesen, — Hat er sie aber vor der Beerdigung vorlesen gehört, so ist er יוצא. תפילין werden selbst nach der קבורה nicht augelegt, weil es der erste Trauertag ist; ein אונן am Purim darf Fleisch essen und Wein trinken. *)

§ 20 Morgens (Purim) beginnt der Schachariß früher als gewöhnlich,

---

*) Ueber weitere Trauerfälle an Purim, belehre dich oben Abhandlung: Dine h Aweluß.

לְאַחַר ש"ע אוֹמְרִים ח"ק, וְקוֹרִין בַּתּוֹרָה בְּפ' וַיָּבֹא עֲמָלֵק, ג' גַּבְרָא, וְאַח"כַּ ח"ק. וּלְאַחַר שֶׁמַּכְנִיסִין אֶת הַס"ת קוֹרִין אֶת הַמְּגִלָּה. לְאַחַר בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה אֵין אוֹמְרִים בְּשַׁחֲרִית אֲשֶׁר הֵנִיא וּלְאַחַר שֶׁסַּיֵּים הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ אוֹמְרִים שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב וכו'. וְאוֹמְרִים אַשְׁרֵי ובל"ג. ק"ש. עם תִּתְקַבֵּל.

(*) Nach dem ש"ע-Gebet wird halb Kaddisch gesagt; man liest im ס"ת die Stelle (Mos. 2, 17, 8.) ויבוא עמלק drei Aufgerufenen vor, sodann halb-Kaddisch; nach dem Zurückstellen der Thorah in der heil. Lade wird die M'gillo vorgelesen. Des Morgens wird nach der Nach-Brocho, אשר הניא nicht gesagt. Hierauf ,אשרי ובל"ג — ganz Kaddisch mit תתקבל — עלינו — שיר מזמור לאסף.

כא אֵין לַחֲלוֹץ אֶת הַתְּפִילִּין עַד לְאַחַר קְרִיאַת הַמְּגִלָּה, מִשּׁוּם דִּכְתִיב בָּהּ "וִיקָר" וְדָרְשִׁינָן אֵלּוּ תְּפִילִּין, — אִם יֵשׁ מִילָה מַלִּין קוֹדֶם קְרִיאַת הַמְּגִלָּה.

§ 21. Die T'fillin werden erst nach dem M'gillo-Vorlesen abgelegt, weil T'fillin „Würde" und „Ehre" bedeuten, welches unsre Gelehrten aus dem Ausdrucke ויקר (Esther 8, 16.) folgern. — Fällt an Purim eine Beschneidung vor, so wird selbe vor dem M'gillo-Ablesen vorgenommen.

כב עִיר שֶׁהוּא מוּקֶּפֶת חוֹמָה מִימוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, קוֹרִין בָּהּ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְלֹא שְׁכִיחֵי בִּמְדִינוֹתֵינוּ.

§ 22. In Städten, von denen man weiß, daß sie schon zur Zeit Jusuas mit einer Mauer umgeben waren, wird die M'gillo auch am 15. Adar gelesen; uns ist dieser Fall nicht bekannt.

סו. דִּין מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת וּסְעוּדַת פּוּרִים.

66. Vom Senden wohlschmeckender Speisen, an Verwandten und Freunde. — Vom häuslichen Freudenmahle am Purim-Feste.

(משלוח מנות איש לרעהו. מתנות לאביונים. סעודת פורים.)

א חַיָּיב כָּל אָדָם לִשְׁלוֹחַ לְכָל הַפָּחוֹת לְאָדָם א' שְׁתֵּי מַתָּנוֹת. דִּכְתִיב: וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ. מַשְׁמַע, שְׁתֵּי מַתָּנוֹת לְאֶחָד. וְכָל הַמַּרְבֶּה לִשְׁלוֹחַ מָנוֹת לְרֵיעִים, הֲרֵי

§ 1. Jeder Isr. ist verpflichtet, mindestens zwei Geschenke an einem Freunde zu senden, denn es heißt: (Ester 9. 19.) ומשלוח מנות איש לרעהו d. h. „Und man sende Gaben Einer dem Andern" מנות (Einzahl: מנה) bedeutet mindestens zwei Gaben.

---

*) S. Kap. 44. §. 4. unsre Anmerkung.

זֶה מְשׁוּבָּח. וּמ״מ מוּטָב לְהַרְבּוֹת בְּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים, מִלְּהַרְבּוֹת בִּסְעוּדָתוֹ וּבְמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת לְרֵיעִים, כִּי אֵין שִׂמְחָה גְדוֹלָה וּמְפוֹאָרָה לִפְנֵי הקב״ה, אֶלָּא לְשַׂמֵּחַ לֵב עֲנִיִּים וִיתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת׃

ב לֹא נִקְרָא מָנוֹת אֶלָּא דָּבָר שֶׁרָאוּי לֶאֱכוֹל, כְּמוֹת שֶׁהוּא בְלֹא תִקּוּן, כְּגוֹן בָּשָׂר, וְדָגִים מְבוּשָּׁלִין, וְלֹא חַיִּין, אוֹ מִינֵי מְתִיקָה, אוֹ פֵּירוֹת, אוֹ כוֹס יַיִן, וְכַיּוֹצֵא בוֹ׃

ג כָּל אָדָם, אֲפִילוּ עָנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל הַמְקַבֵּל צְדָקָה חַיָּיב לִתֵּן לְכָה״פ שְׁתֵּי מַתָּנוֹת לִשְׁנֵי עֲנִיִּים, דְּהַיְינוּ מַתָּנָה א׳ לְכָל א׳ דִּכְתִיב׃ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים, מַשְׁמַע ב׳ מַתָּנוֹת לִשְׁנֵי אֶבְיוֹנִים. וְאֵין מְדַקְדְּקִין בְּמָעוֹת פּוּרִים, אֶלָּא כָּל הַפּוֹשֵׁט יַד לִטּוֹל, נוֹתְנִים לוֹ. וּמִי שֶׁהוּא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם עֲנִיִּים, יְעַכֵּב אֶת הַמָּעוֹת אֶצְלוֹ עַד שֶׁיִּזְדַּמְּנוּ לוֹ עֲנִיִּים, אוֹ יְשַׁלְּחֵם לָהֶם.

ד גַּם הַנָּשִׁים חַיָּיבוֹת בְּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים. מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת תִּשְׁלַח אִשָּׁה לְאִשָּׁה, וְאִישׁ לְאִישׁ. אֲבָל מַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים יְכוֹלָה גַּם אִשָּׁה לִשְׁלוֹחַ לְאִישׁ, וְכֵן בְּהֵיפוּךְ׃

ה חַיָּיבִין לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ בְּפוּרִים. וְהַסְּעוּדָה עִיקַּר מִצְוָתָהּ שֶׁתְּהֵא בַּיּוֹם, דִּכְתִיב׃ יְמֵי

Je ansehnlicher das Purim-Geschenk, um so lobenswerther ist's. Hauptsächlich werde darauf gesehen, dass man am Purim-Feste mehr die Armen und Nothleidenden durch ansehnliche Gaben erfreue, damit sie an solchen fröhlichen Tagen an Noth und Kummer vergessen mögen, welches Werk gottgefälliger ist, als sich selbst und seinen Verwandten und Freunden durch Festgeschenke und Gastmähler gütlich thun.

§ 2. Unter Purim-Gaben versteht man in der Regel köstliche, zum Genießen wohlbereitete Speisen, wie z. B. Fleischwaare, gekochte Fische (nicht rohe), Backwerk, Obstsorten, Wein u. dgl.

§ 3. Die Pflicht, mindestens zwei Gaben an zwei Freunde zu senden, liegt jedem Isr. ob, selbst der Arme der von milden Gaben lebt, gebe von dem, was er entbehren kann, indem es heißt: ומתנות לאביונים, also an zwei Nothbedürftige, jedem mindestens eine Gabe. Es beschränke Keiner die zum Purim-Feste benöthigende Ausgaben, vielmehr gebe man Jedem, der auf Unterstützung Ausspruch macht, und dawegen bittet. — Wohnt jemand in einem Orte, woselbst keine arme Leute wohnen, so halte man die für's Purim-Feste zum Verausgaben bestimmte Summe, einstweilen bei sich, und gebe es an solche, wenn man ihnen begegnet, oder schicke es solchen in's Haus.

§ 4. Frauen sind nicht minder zu Mizwos משלוח מנות gehalten; es senden mithin Purim-Gaben, Frauen nur an Frauen, sowie Männer wieder an Männer; Gaben und Geschenke an Nothleidende aber dürfen auch Frauen an Männer und auch umgekehrt senden.

§ 5. Mit Eintritt des Purim-Festes beginnt der Tag des Genußes und des fröhlichen Lebens. Ein Jeder vergnüge sich durch köstliche und wohl-

מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה, וְיֵשׁ לְהַדְלִיק נֵרוֹת דֶּרֶךְ שִׂמְחָה וְיו״ט, גַּם כְּשֶׁעוֹשִׂין הַסְּעוּדָה בַּיּוֹם. וְגַם בְּלֵיל י״ד וּבְלֵיל ט״ו צָרִיךְ לְשַׂמֵּחַ קְצַת. גַּם מַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים וּמָנוֹת לְרֵעֵהוּ צָרִיךְ לִהְיוֹת בַּיּוֹם. וּמִשּׁוּם דִּטְרִידֵי בְּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת עוֹשִׂין מִקְצַת סְעוּדָה בַּלַּיְלָה.

ו וּמִתְפַּלְּלִין מִנְחָה בְּעוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, וְעוֹשִׂין אֶת הַסְּעוּדָה לְאַחַר מִנְחָה. וּצְרִיכִין לַעֲשׂוֹת עַכָ״פ רוֹב הַסְּעוּדָה בְּיוֹם. וּכְשֶׁחַל בְּעֶ״שַׁ עוֹשִׂין אוֹתָהּ בְּשַׁחֲרִית, מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת וְטוֹב לַעֲסוֹק קְצַת בַּתּוֹרָה קוֹדֶם שֶׁמַּתְחִיל הַסְּעוּדָה. וְסָמַךְ לַדָּבָר: לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה. וְדָרְשִׁינָן: אוֹרָה זוֹ תּוֹרָה.

ז חַיְּבוּ רז״ל לְהִשְׁתַּכֵּר בַּיַּיִן, וְאָמְרוּ: חַיָּב אֱינָשׁ לִבְסוּמֵי בְּפוּרְיָא עַד דְּלָא יָדַע בֵּין אָרוּר הָמָן לְבָרוּךְ מָרְדְּכַי *) וּלְפָחוֹת יִשְׁתֶּה יוֹתֵר מֵהֶרְגֵּלוֹ, כְּדֵי לִזְכּוֹר אֶת הַנֵּס הַגָּדוֹל, וְיִישַׁן, וּמִתּוֹךְ שֶׁיָּשֵׁן, אֵינוֹ יוֹדֵעַ בֵּין אָרוּר הָמָן לְבָרוּךְ מָרְדְּכַי. וְאוּלָם מִי שֶׁהוּא חָלוּשׁ בְּטִבְעוֹ, וְכֵן מִי שֶׁיּוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁעַ״כ

schmeckende Speisen und Getränke. Mit dem Purim-Tage beginnt schon die eigentliche Purim-Mahlzeit, weil es heißt (Ester 9, 22.) „Tage des Gastmahls und der Freude". Es ist auch üblich, daß man noch am Tage, zum Behufe des Freudenmahles die Wohnzimmer wie zum Empfang eines Festes beleuchtet; ferner auch am Abende des 14. und 15. Adar der Purim-Freude sich ein wenig überlässt. — Das Senden der Purim-Geschenke und wohlthätiger Gaben soll am Tage geschehen; weil man aber mit dieser Pflichtübung des Tages über beschäftigt ist, daher wird das Purim-Mahl gewöhnlich auch in der Nacht genossen.

§ 6. Das eigentliche Purim-Mahl wird, wenn es noch Tag ist, nachdem man das Mincho-Gebet verrichtet, genossen. Fällt Purim an Freitag, so wird die Szeudo wegen כבוד שבת zu Mittag abgehalten. — Eine fromme Sitte ist's, vor dem Abhalten der Szeudo sich ein wenig mit Thora-Studium zu beschäftigen, was unsre Rabbinen anlehnen an die Deutung des Schriftwortes (Esther 8, 16.) „Bei den Jehudim war Licht" אורה Bild der religiösen Freude תורה.

§ 7. Zur Purim-Mahlzeit ist es auch, nach Ausspruch der Weisen erlaubt, sich ein Räuschchen zu trinken, denn es heißt: (M'gillo Fol. 7.) Rawa lehrt: Es ist jedem Isr. gestattet, zu Ehre des Purim-Tages sich einen Rausch zu trinken, damit man den Unterschied zwischen ברוך מרדכי und ארור המן nicht kenne. Um dieser Vorschrift doch einigermaßen nachzukommen, empfehlen die Rabbinen, daß man etwas mehr als gewöhnlich trinken soll, wodurch man betäubt und in sanftem Schlafe kömmt, und man hat sich dadurch dieser Pflicht entledigt. Wer indessen von Natur schwächlich ist, und sich des Jahres über nie dem Weingenuße überläßt, mithin durch dieses seltene Verfahren unangenehme Folgen, oder Verabsäumung anderer religiöser Pflichterfüllung befürchtet, der ist die-

---

*) Siehe או״ח Kap. 695 § 2, מהרי״ל. —

יְזַלְזֵל חַ"ו בְּאֵיזֶה מִצְוָה, בִּבְרָכָה אוֹ בִתְפִלָּה, מוּטָב שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּכֵּר, וְכָל מַעֲשָׂיו יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם.

ח הָאָבֵל אֲפִילוּ תּוֹךְ שִׁבְעָה חַיָּיב בְּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים, וְגַם לִשְׁלוֹחַ מָנוֹת לְרֵעֵהוּ. וּמ"מ לֹא יִשְׁלַח דָּבָר שֶׁל שִׂמְחָה; אֲבָל לְהָאָבֵל אֵין שׁוֹלְחִין מָנוֹת אֲפִילוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁל שִׂמְחָה כָּל י"ב חֹדֶשׁ. וְאִם אֵין בְּמָקוֹם הַהוּא רַק הָאָבֵל עִם אַחֵר, חַיָּיב לִשְׁלוֹחַ לוֹ כְּדֵי לְקַיֵּם הַמִּצְוָה מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת.

ט אֵין לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּפוּרִים. וְעַ"י אֵי: מֻתָּר. וּמוּתָּר לַעֲסוֹק בְּפַרְקְמַטְיָא. וְכֵן מוּתָּר לִכְתּוֹב, אֲפִילוּ אִגֶּרֶת שָׁלוֹם; וְכֵן חוֹבוֹתָיו, וְכָל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ עִיּוּן גָּדוֹל. וְכָ"שֶׁ לִכְתּוֹב דְּבַר מִצְוָה אוֹ לַעֲשׂוֹת שְׁאָר דְּבַר מִצְוָה. וְכֵן לְצוֹרֶךְ פּוּרִים מֻתָּר לַעֲשׂוֹת אֲפִילוּ מְלָאכוֹת גְּמוּרוֹת.

י יוֹם ט"ו אֲדָר נִקְרָא אֶצְלֵנוּ שׁוּשַׁן פּוּרִים. אֵין אוֹמְרִים בּוֹ תַּחֲנוּן וְלֹא אֵאֶ"אֶ. וְלֹא לַמְנַצֵּחַ. וְאָסוּר גַּ"כֵּ בְּהֶסְפֵּד וְתַעֲנִית. וְנוֹהֲגִין בּוֹ קְצַת מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה. אֲבָל אֵין אוֹמְרִים עַל הַנִּסִּים. וּמֻתָּרִין לַעֲשׂוֹת בּוֹ נִישּׂוּאִין. אֲבָל בְּיוֹם שֶׁקּוֹרִין אֶת הַמְּגִלָּה, אֵין עוֹשִׂין נִישּׂוּאִין, מִשּׁוּם דְּאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה.

יא יוֹם י"ד וט"ו שֶׁבַּאֲדָר רִאשׁוֹן גַּ"כֵּ אֵ"א לֹא תַחֲנוּן, וְלֹא אֵאֶ"אֶ, וְלֹא לַמְנַצֵּחַ, וַאֲסוּרִין בְּהֶסְפֵּד וְתַעֲנִית, [illegible] מַרְבִּים קְצַת בִּסְעוּדָה.

ser Pflicht enthoben, und es genügt, wenn man nur durch fröhliches und vergnügtes Leben zu Ehre des Festes das Seinige beiträgt.

§ 8. Ein Owel ist selbst während שבעה zur Vollziehung von משלוח מנות und מתנות לאביונים verpflichtet; er schicke jedoch keine freudenerregende Gegenstände — Andere schicken aber dem Owel (über Elterntod) während der 12 Trauermonate keinerlei Fest-Geschenke. Wohnt ein einzelner Isr. mit einem Owel in einem Orte, so muß dieser, um die Mizwo zu vollziehen, dem Owel Purim-Gaben als משלוח מנות senden.

§ 9. Am Purim-Feste werde keine Werkthätigkeit vorgenommen; durch einen Nichtisr. jedoch ist's erlaubt. Jeder darf ferner sein Waarengeschäft betreiben, Geschäfts- Schuld- oder Freundschafts-Briefe abfassen, Rechnungen u. dgl. schreiben; was zu religiösen Zwecken überhaupt dient, schriftlich ordnen, und alles zum Purim-Feste Benöthigende ohne Weiters selbst durch körperanstrengende Arbeit besorgen.

§ 10. Der 15. Tag Adar wird bei uns שושן פורים genannt. Man betet an demselben weder תחנון, noch א"א, noch למנצח. — Öffentliches Klagen und Fasten ist untersagt, vielmehr soll dieser Tag zur fröhlicher Festzeit bestimmt sein. על הניסים wird am 15. nicht eingeschaltet. An שושן פורים dürfen Trauungen geschlossen werden, welches am 14. an welchem die M'gillo vorgelesen wird, nicht gestattet ist, indem man ein Freudenfest mit einem andern nicht vermengt.

§ 11. Am 14. und 15. Adar rischon (אדר ראשון), wird ebenfalls תחנון, א"א und למנצח nicht gebetet. Öffentl. Trauer und Fasten ist untersagt, vielmehr ergiebt man sich am 14. desselben dem fröhlichen und vergnügten Leben.

תם.